

Zpráva o rodině 2023

2023

Zpráva o rodině 2023

Jana Paloncyová

Sylva Höhne

Naděžda Křečková Tůmová

Kamila Svobodová

Lucie Vidovičová

Praha, RILSA

2023

Tento výsledek byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na léta 2023–2027 a je součástí výzkumného úkolu „Zpráva o rodině 2023“ řešeného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., v letech 2022–2023.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence. (<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00
Vyšlo v roce 2023, 1. vydání, počet stran 391
Tisk: RILSA

<https://www.rilsa.cz>

Abstrakt

Zpráva o rodině 2023 navazuje na ty z roku 2017 a 2020. Podobně jako tyto předchozí shrnuje na jedné straně analýzy z různých zdrojů dat a výzkumů v oblasti rodinného chování za poslední tři roky, na druhé straně představuje výsledky svým rozsahem unikátního šetření zaměřeného na životní podmínky rodin s nezaopatřenými dětmi. Studie je tak významným podkladem pro koncepční a strategickou činnost nejen Ministerstva práce a sociálních věcí, ale i samospráv či neziskových organizací v České republice.

V daném období od roku 2020 do roku 2023 se v demografickém vývoji projevila pandemie covidu-19, která se odrazila v rekordně vysokých počtech zemřelých a naopak v nižších počtech uzavíraných manželství, ale i těch ukončených rozvodem. Úhrnná plodnost se v roce 2021 zvýšila na 1,83 dětí na jednu ženu, v dalším roce se však významně snížila na hodnotu 1,62. Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 je každá čtvrtá rodina s dětmi neúplná. V úplných rodinách jsou nejvíce zastoupeny dvoudětné, oproti předchozímu cenzu se mírně zvýšil podíl rodin vícedětných. Na trh práce měla pandemie spíše dočasný vliv. Stále přetrvává nízká zaměstnanost matek předškolních dětí a s tím související tradiční rozdělení genderových rolí. Rodiny ve sledovaném období ovlivnila zejména ekonomická krize spojená s válkou na Ukrajině, s energetickou krizí a inflací. Dopady jsou zřejmé nejen u sólo rodičů, ale i u úplných rodin, zejména těch s více dětmi. Nejvíce zatěžující jsou pro rodiny výdaje na potraviny a bydlení. V první fázi reagovaly rodiny na krizi omezováním rodinných volnočasových aktivit, postupně se přidalo šetření na energiích a potravinách, ale i omezení výdajů týkajících se dětí, jako je oblečení, obuv či jejich volnočasové aktivity. Rodiny rovněž mnohdy hledají další zdroj příjmu, přibylo také žadatelů o sociální dávky. Státní podpora rodin by měla mít komplexní podobu, od podpory pracovního trhu, přes dávkový a daňový systém, služby pro rodiče i další pečující osoby až po oblast finančně dostupného bydlení.

Klíčová slova: ČR; rodina; politika rodinná; politika populační; politika sociální; rodičovství; rozvody; sociologie rodiny; domácnosti; příjmy; výdaje; bydlení; sladění pracovního a rodinného života.

Abstract

The Family report 2023 follows on from those of 2017 and 2020. In a similar way to previous reports, it provides a summary of the analysis of various data sources and research in the field of the behaviour of families over the last three years, and presents the results of a unique survey that addressed the living conditions of families with dependent children. Thus, the study provides the basis for both conceptual and strategic approaches for the Ministry of Labour and Social Affairs, local government authorities and non-profit organisations in the Czech Republic.

In the period 2020 to 2023, the Covid-19 pandemic was reflected in the country's demographic development via a record high number of deaths and, conversely, a lower number of marriages and marriages that ended in divorce. The total fertility rate increased to 1.83 children per woman in 2021, but decreased significantly to 1.62 in the following year. According to the latest population and housing census (2021), every fourth family with children in the Czech Republic is incomplete.

Concerning complete families, the two children model prevails and, compared to the previous census, the share of families with multiple children evinced a slight increase. The pandemic exerted a primarily temporary impact on the labour market. The low incidence of the employment of mothers of pre-school children and the related traditional division of gender roles persists. Families were particularly affected in the period under review by the economic crisis associated with the war in Ukraine and the resulting energy crisis and high inflation rates, the impacts of which were evident for both single parent and complete families, especially those with multiple children. Food and housing expenses were found to be most onerous for families. In the first phase of the economic crisis, families reacted by restricting their leisure activities, which was gradually supplemented with savings on energy and food, as well as restrictions on expenses related to children, including clothes, shoes and their leisure activities. Families are also searching for other sources of income, concerning which an increase in applications for social benefits is evident. State support for families should follow a comprehensive approach from labour market support, through the benefit and tax systems and the provision of services for parents and other care providers, to ensuring affordable housing.

Keywords: Czech Republic; family; family policy; population policy; social policy; parenthood; divorces; sociology of a family; households; incomes; expenditure; housing; reconciliation of work and family life.

Obsah

Manažerské shrnutí	9
Úvod.....	11
ČESKÁ RODINA V LETECH 2020 AŽ 2023	15
1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích.....	16
1.1 Rodina a diverzita rodinných forem.....	16
1.2 Rodinná politika jako účinný nástroj podpory a pomoci rodinám.....	24
2. Pandemie onemocnění covid-19 a jeho dopady na rodinu	31
2.1 Vývoj pandemie covidu-19 v letech 2020 až 2022 v České republice	31
2.2 Finanční pomoc a opatření na ochranu pracovního trhu	37
2.3 Dopady pandemie covidu-19 a s ní spojených opatření na rodiny s dětmi	40
3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech	42
3.1 Počet a složení obyvatel	42
3.2 Počátek partnerského života	46
3.2.1 Odchod z domácnosti rodičů.....	46
3.2.2 Veřejné mínění a partnerství	47
3.2.3 Vstup do manželství	51
3.2.4 Okolnosti vstupu do manželství	53
3.3 (Ne)stabilita partnerství	55
3.3.1 Shoda partnerů v různých oblastech života	55
3.3.2 Úvahy o rozchodu či rozvodu	57
3.3.3 Veřejné mínění a rozpad rodiny	59
3.3.4 Příčiny rozpadu rodiny.....	62
3.3.5 Rozpad rodiny	64
3.3.6 Důsledky rozpadu rodiny	66
3.4 Rodičovství	74
3.4.1 Alternativní cesty k rodičovství	89
4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledků SLDB 2021	94
4.1 Počet a základní struktura domácností	94
4.2 Rodiny s dětmi	101
4.2.1 Typ rodiny	101
4.2.2 Počet dětí.....	108
4.2.3 Věk dětí	115

5. Sladování práce a rodiny	118
5.1 Trh práce	118
5.2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená.....	128
5.3 Služby péče o děti	136
5.4 Sladování práce a rodiny z pohledu samotných rodin	144
SOUČASNÁ SOCIOEKONOMICKÁ SITUACE RODIN S DĚTMI	151
6. Sociálně-ekonomický kontext životních podmínek českých rodin	152
6.1 Makroekonomické podmínky	152
6.2 Sociální výdaje státu, příjmy a výdaje domácností	158
6.2.1 Sociální výdaje státu a daňová podpora rodin s dětmi	158
6.2.2 Zhodnocení vybraných dávek – přídatku na dítě, jednorázového příspěvku na dítě a dávek mimořádné okamžité pomoci – na základě dat OKsystému.....	165
6.2.3 Příjmová situace domácností	176
6.2.4 Vliv pandemie (v letech 2020 a 2021) a výrazného růstu cen (od podzimu 2021) na finanční situaci rodin s dětmi	184
6.2.5 Výdaje domácností	187
6.2.6 Materiální deprivace, zadluženost domácností	190
6.3 Bytová situace českých domácností.....	193
6.3.1 Bydlení českých domácností a rodin	193
6.3.2 Náklady na bydlení.....	196
6.3.3 Ne/dostupnost bydlení.....	198
7. Výzkum Životní podmínky rodin s dětmi 2022	201
7.1 Složení domácností.....	205
7.2 Partnerská soužití	208
7.3 Děti v rodinách	214
8. Příjmová situace rodin s dětmi	218
8.1 Pracovní příjmy	218
8.2 Sociální dávky.....	223
8.3 Jiné příjmy	231
8.4 Celkové příjmy domácnosti a jejich struktura.....	232
8.5 Vycházení s příjmy	235
8.6 Půjčky a zadlužení domácností	241
8.7 Hodnota majetku domácností	247

9. Výdaje rodin s dětmi	251
9.1 Výdaje na potraviny.....	253
9.2 Bydlení rodin s dětmi.....	257
9.3 Vybrané složky výdajů na bydlení.....	260
9.3.1 Nájemné.....	260
9.3.2 Hypotéka či úvěr na bydlení.....	262
9.3.3 Zálohy na energie a služby.....	264
9.3.4 Dopady zdražování energií a nájemného na rodiny s dětmi.....	266
9.4 Celkové výdaje na bydlení.....	271
9.4.1 Zvládnání výdajů na bydlení.....	277
9.4.2 Možnosti řešení případných problémů s úhradou nákladů na bydlení.....	283
9.5 Specifické výdaje na děti.....	287
10. Dopady současné ekonomické situace na rodiny	294
10.1 Vycházení s celkovými příjmy.....	294
10.2 Výhledy na příštích 12 měsících.....	304
10.3 Doplňující hodnocení finanční situace domácnosti vlastními slovy rodičů.....	312
11. Postoje rodičů k rodinné politice	318
11.1 Hodnocení sociálních dávek.....	318
11.2 Hodnocení opatření státu.....	325
11.3 Služby na podporu rodin.....	328
11.4 Návrhy rodičů na zaměření státní podpory.....	330
12. Ekonomická situace rodin seniorů	349
12.1 Složení domácností.....	351
12.2 Složení příjmů.....	352
Shrnutí	358
Doporučení pro rodinnou politiku	370
Literatura	375
Datové zdroje	389

Manažerské shrnutí

- Bezprecedentní pandemie covidu-19 zapříčinila v letech 2020 až 2022 rekordně vysoké počty zemřelých osob, odrazila se v nižších počtech uzavíraných manželství, ale i těch ukončených rozvodem.
- Úhrnná plodnost se v roce 2021 zvýšila na 1,83 dětí na jednu ženu, v dalším roce však významně klesla na hodnotu 1,62.
- Podle posledního sčítání z roku 2021 je každá čtvrtá rodina s dětmi neúplná. Mezi úplnými rodinami byly nově nejvíce zastoupeny dvoudětné (47 %), podíl vícedětných s oběma rodiči se také oproti předchozímu cenzu mírně zvýšil (z 8 % na 10 %).
- Změny v oblasti trhu práce měly během pandemie spíše dočasný charakter. Zaměstnanost matek dětí mladších tří let je stále velmi nízká, ve starším předškolním věku je naopak míra zaměstnanosti českých matek jednou z nejvyšších v Evropě. Vliv zde mají na jedné straně osobní preference, na druhé straně omezená nabídka služeb péče o nejmenší děti a zejména nedostatečná nabídka částečných a flexibilních úvazků. Nejvyšší v Evropě je zároveň zaměstnanost mužů.
- V oblasti sladování práce a rodiny nadále hraje roli i více méně tradiční rozdělení rolí muže a ženy. Přitom však naprostá většina rodičů zastává názor, že by se na péči o děti a domácnost měli podílet oba rodiče rovnocenně. Souvisejícím faktorem ovlivňujícím míru životní spokojenosti je nedostatek času, zejména pro rodinu.
- Pandemie zasáhla bezprostředně nejvíce osobní životy jedinců a jejich pocity životní pohody a spokojenosti. Jako významný problém se ukazuje nedostatek psychologů a terapeutů a služeb zaměřených na pomoc při řešení partnerských a rodičovských vztahů.
- V důsledku ekonomické krize je zvýšená potřeba i v oblasti finančního poradenství. Tři pětiny úplných rodin s dětmi a čtyři pětiny neúplných mají potíže vyjít s příjmy. Riziko chudoby je u samoživitelů téměř dvojnásobné oproti rodinám úplným se třemi a více dětmi.
- Každá pátá rodina s dětmi nemá žádné úspory, tři čtvrtiny by byly schopny udržet stávající životní úroveň maximálně půl roku. Dostatečnými finančními rezervami nedisponují hlavně samoživitelé. Necelé tři pětiny z nich nemají úspory žádné nebo na pokrytí živobytí po dobu maximálně jednoho měsíce.
- Nejvyšší výdaje rodin s dětmi představují potraviny a náklady na bydlení. Na podzim 2022 měla problémy s úhradou bydlení polovina úplných a tři čtvrtiny neúplných rodin. Po omezování rodinných volnočasových aktivit a šetření na energiích a potravinách musí dvě pětiny rodin šetřit

již i na výdajích týkajících se dětí, jako je oblečení či obuv, čtvrtina omezuje i dětské volnočasové aktivity.

- Třetina rodin pro zlepšení své finanční situace v době ekonomické krize hledala další zdroje příjmů. Přibýlo i žadatelů o sociální dávky. Přídavky na děti pobíralo v posledních dvou letech stále více dětí. Do vyššího čerpání příspěvku na bydlení se promítla energetická krize a s ní související změna jeho nastavení.
- Přibližně polovina rodin s nezaopatřenými dětmi hledí s obavami na svou budoucí finanční situaci, čtvrtina má strach ze zhoršení pocitu osobní pohody a spokojenosti. Opatření státu na podporu rodin by tak měla zahrnovat celou škálu různých forem pomoci, od podpory na pracovním trhu a vhodně nastaveným dávkovým a daňovým systémem přes oblast služeb, vzdělávání či volnočasových aktivit až po oblast bydlení.

Úvod

Jana Paloncyová

Rodina má řadu obtížně zastupitelných funkcí a je to zároveň společenská instituce, s níž má téměř každý osobní zkušenost. I ti, kteří ve své biologické rodině nevyrostali, navazují v dospělosti partnerské vztahy či se stávají sami rodiči. Fungující rodina má zásadní význam pro výchovu, vývoj a úspěšnou socializaci dalších generací. Nedávná bezprecedentní zkušenost s pandemií nemoci covid-19 potvrdila, že pečující role rodiny je v mnohých situacích nezastupitelná, současná ekonomická krize podtrhuje i její roli v oblasti finančního a materiálního zabezpečení. V neposlední řadě se pozornost k rodině upíná v souvislosti se stárnutím populace, kdy je zdůrazňována i její prokreační funkce, jež zvyšování podílu seniorů zpomaluje.

Rodina a rodinná politika se v posledních letech dostala v České republice do popředí výrazného zájmu. Svědčí o tom mimo jiné vypracování Koncepce rodinné politiky v roce 2017 a její vyhodnocování. V roce 2022 pak Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále též „MPSV“), do jehož gesce rodinná politika spadá, započalo práce na novém koncepčním dokumentu – Strategii rodinné politiky pro roky 2024 až 2030.

Strategické materiály se opírají o nespočet datových a analytických zdrojů. Spolu s Konceptí rodinné politiky byla v roce 2017 po dlouhé době zpracována i analytická Zpráva o rodině. Její tvorbou byl pověřen tým rodinné politiky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (dále též „RILSA“). Usnesením vlády č. 654/2017 bylo MPSV uloženo připravit komplexní zprávu o rodině každé tři roky. V roce 2020 tak vyšla v pořadí druhá Zpráva o rodině. Na rozdíl od té předchozí byla rozdělena na dvě stěžejní části. První navázala na předcházející Zprávu o rodině z roku 2017 a zaměřila se na prodloužení trendů v zásadních oblastech rodinného života a rodinné politiky v daném mezidobí. Druhá část se komplexně věnovala stabilitě rodiny, důvodům rozpadu rodiny a důsledkům, které rozchod rodičovského páru má pro všechny zúčastněné a zejména pro děti.

Tato nová předkládaná *Zpráva o rodině 2023* navazuje na ty předchozí. Svoji povahou je syntetickým materiálem dostupných dat a poznatků v posledních třech letech, tj. od vydání zprávy předchozí. Strategie rodinné politiky pro roky 2024 až 2030 (MPSV, 2023d) vznikala pod vedením MPSV a ve spolupráci s odborníky z různých oblastí paralelně pracovala již se značnou částí zde uvedených dat a poznatků. Za rodinu je ve Zprávě obecně považováno soužití rodiče či rodičů s nezaopatřenými dětmi. Zpráva částečně reflektuje rozmanitost rodinných soužití, jádrem však zůstává mimo jiné i podle posledního sčítání lidu, domů a bytů nejčtetnější forma, tj. rodina dvou heterosexuálních rodičů a nezaopatřených dětí a rodiny sólo rodičů. Pozornost je částečně věnována

i homoparentálním rodinám (i když jejich počty jsou oproti ostatním nízké), zcela opomenuto je náhradní rodičovství.¹

První část zprávy se opět věnuje základním trendům zejména v oblasti rodinného chování. V kontextu specifické zkušenosti celého světa s pandemií covidu-19 a ekonomické krize spojené s válkou na Ukrajině je pozornost zaměřena na případné proměny v chápání instituce rodiny. První kapitola se tak zabývá otázkou, do jaké míry si rodina zachovává svoji hodnotu v porovnání s ostatními oblastmi života, jako je pracovní zapojení, ekonomické zajištění či vlastní seberealizace ve volném čase. Sledovat vývoj hodnotových orientací a postojů k rodině je nezbytné pro revizi a tvorbu prorodinných opatření. V obecnější rovině se jedná i o udržení či zvyšování prestiže rodiny a společenské uznání těch, kdo se rozhodli (a mohli se stát) rodiči. Založení rodiny s sebou nese kromě nepopíratelných přínosů, jako je emoční zázemí, nemalé náklady v podobě ušlých příležitostí v pracovním i volnočasovém prostoru a také nemalé finanční náklady spojené s výchovou dětí. Neméně důležité je pak sledovat postoje k dílčím aspektům rodinného života. Jedná se např. o to, jak je vnímána instituce manželství, jak jsou přijímány alternativy partnerského soužití, jak společnost nazírá na rozpady rodiny, jak je definována role muže a ženy. Vzhledem k tomu, že stát některé role rodiny přejímá (např. v oblasti vzdělávání), ale významně podporuje i další její funkce (např. v případě finančních problémů pomáhá rodinu zabezpečit), je třeba věnovat se i tomu, do jaké míry vnímá česká veřejnost pomoc státu jako potřebnou a jak se státu daří rodině tam, kde je to zapotřebí, efektivně pomáhat.

Období, jež uplynulo od poslední *Zprávy o rodině*, bylo nejen pro českou společnost bezprecedentní z důvodu globální pandemie onemocnění covid-19. V předkládané zprávě nelze tento fakt opomenout, neboť se změna společenské situace propsala do téměř všech oblastí života, rodinu nevyjímaje. Z tohoto důvodu je danému tématu jako nezbytnému kontextu věnována druhá kapitola. Pozornost je zaměřena jak na průběh samotné pandemie, tak zejména na vládní opatření, jež měla zabránit šíření onemocnění a dotkla se postupně všech oblastí života. Dotčena byla předně oblast vzdělávání, kdy děti nemohly docházet do škol a výuka probíhala distančně. To zvýšilo nároky na rodiče, kteří museli být svým dětem nápomocni. Pokud byla uzavřena (před)školní zařízení, museli zajistit péči o své děti a sladit ji se svými pracovními povinnostmi. Nicméně i pracovní sféra byla opatřeními výrazně ovlivněna, neboť některé segmenty musely v zájmu snížení kontaktu mezi lidmi a zabránění šíření nemoci omezit či zcela přerušit svoji činnost. Jiné sektory, např. zdravotnictví, byly naopak vytíženy několikanásobně více než jindy.

¹ Tento výběr je v souladu se Strategií rodinné politiky 2024–2030. Výzkumy náhradního rodičovství se zabývaly např. projekty RILSA „Využívání a fungování institutu svěřeni do péče jiné osoby (svěřenectví) v praxi“ (<https://www.rilsa.cz/projekty/vyuzivani-a-fungovani-institutu-svereni-do-pece-jine-osoby-sverenectvi-v-praxi/>), „Naplnění potřeb osvojených dětí a osvojitelů“ (<https://www.rilsa.cz/projekty/naplnovani-potreb-osvojenych-deti-a-osvojitelu/>). Na různé aspekty rodinného života stejnopohlavních párů se podrobně soustředila studie „Homoparentální rodiny“ (Nešporová, 2021).

Odpovědi na otázky, do jaké míry se výše zmíněná postojová rovina a společenský kontext promítly do rodinného chování, hledá třetí kapitola. Opírá se jak o standardní data běžné evidence² týkající se demografických procesů, tak o sociologická šetření, která tato data vhodně doplňují a umožňují je zasadit do širšího kontextu. Kapitola sleduje životní dráhu od osamostatňování mladé generace a odchodu mladých lidí z domácnosti rodičů, aby mohli založit rodinu vlastní, přes naplnění podmínek pro rodičovství, stabilitu a případný rozpad rodiny se všemi důsledky, které to pro rodiče, a zejména pro děti má. Vzhledem k odkladu rodičovství do vyššího věku, ale i v souvislosti s veřejnou debatou o právech partnerů stejného pohlaví, je zařazena i podkapitola o postojích k alternativním cestám k rodičovství.

V roce 2021 se uskutečnilo pravidelné sčítání lidu, domů a bytů. Podrobnější údaje byly dostupné na počátku roku 2023 a byly použity jako podklad pro samostatnou čtvrtou kapitolu této zprávy. Ta se věnuje nejen počtu a zastoupení jednotlivých typů domácností, v porovnání s výsledky předchozího cenzu, ale zaměřuje se i cíleně na rodiny s dětmi. Sleduje jednak úplnost rodiny a její typy (manželské páry, nesezdaní partneři, sólo rodiče³), jednak počet a věk dětí v rodině. Počet a složení domácností jsou nezbytným podkladem jak pro tvorbu opatření, tak pro jejich vyhodnocování s ohledem na to, jak velkou část české společnosti ovlivňují.

První část této zprávy uzavírá pátá kapitola o sladování práce a rodiny. Toto téma je v posledních dekádách stěžejní ve většině evropských rodinných politik. Důvodem je postupná změna paradigmatu, kdy mají ženy právo a přání realizovat se i v pracovní sféře. Zapojení žen v této oblasti je však také žádoucí, nezřídka nezbytné pro finanční zabezpečení rodiny. To platí nejen pro úplné rodiny, ale zejména pro sólo matky. Pozornost je tedy věnována trhu práce, především z pohledu zapojení mužů a žen. V rámci Evropské unie je toto téma velice aktuální, a jsou proto přijímána doporučení, která by měly členské státy v této oblasti naplnit. Jedná se např. o nastavení mateřské, otcovské a rodičovské dovolené (tzv. směrnice Work-Life Balance⁴). Akcentována je přitom snaha motivovat otce k péči o děti a zdůraznit jejich nepostradatelnou roli při výchově dětí, a to i v raném věku.

Doporučení Evropské unie cílí rovněž na zapojení dětí předškolního věku do systému vzdělávání a péče (revidované barcelonské cíle v oblasti předškolního vzdělávání a péče o děti a dlouhodobé péče⁵). Česká republika v tomto ohledu zaostává zejména s nabídkou služeb péče o děti mladší tří let. Kromě mateřských škol je pozornost této kapitoly upnuta i na dětské skupiny, které nahradily

² Data ČSÚ, MPSV aj. jsou zde prezentována podle stavu známému k červnu 2023.

³ Ve zprávě vycházíme v první řadě z terminologie Českého statistického úřadu, který stále rozlišuje „úplné“ a „neúplné“ rodiny, v případě úplných rodin používá termíny pro heterosexuální páry „manželské páry“ a „faktické manželství“, pro homosexuální páry „registrované partnerství“ a „faktické partnerství“. V této zprávě používáme pro „faktická manželství“ jako synonymum také „nesezdaná soužití“, pro neúplné rodiny používáme též označení „sólo rodiče“ či „samoživitelé/samoživitelky“.

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1158>

⁵ <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2022/12/08/eu-ministers-adopt-recommendations-on-early-childhood-and-long-term-care/>

před rokem 2014 existující jeselská zařízení. Tyto oblasti dokreslují v poslední podkapitole zkušenosti a postoje samotných rodičů. Druhá, tematicky zaměřená část zprávy se věnuje v současné době zvláště aktuální socioekonomické situaci rodin. Je uvozena obecnější analýzou socioekonomického kontextu na základě dostupných dat Českého statistického úřadu, MPSV i jiných institucí (kapitola 6.). Unikátní jsou pak další kapitoly, které představují podrobné výsledky ad hoc kvantitativního sociologického šetření zaměřeného na životní podmínky rodin s dětmi (kapitoly 7 až 11). Cílem šetření bylo v kontextu současné celospolečenské ekonomické krize přinést aktuální informace o tom, jak rodiny zvládají vycházet se svými příjmy a hradit rostoucí životní náklady. Motivem pro samostatné šetření byla skutečnost, že jiné dostupné zdroje dat zaměřené na příjmy a výdaje rodin s dětmi nebyly shledány pro tyto účely jako zcela vyhovující. Jeho výhodou byla možnost zařadit otázky, které reflektovaly právě aktuální společenskou a ekonomickou situaci v roce 2022, tj. období po silných vlnách pandemie covidu-19 (2020 až 2021) a krize spojené s válkou na Ukrajině (2022). Šetření se zaměřilo na rodiče nezaopatřených dětí žijící v manželském či partnerském soužití a na rodiče samoživitele.

Další kapitoly se tedy na základě dat zmíněného šetření věnují podrobně příjmové situaci uvedených rodin. Pojednávají jak o příjmech z výdělečné činnosti, tak o příjmech sociálních. Kromě informací, jaké rodiny mají jaký druh příjmů a v jaké výši, se výzkum věnoval i subjektivnímu hodnocení příjmové situace a majetkovému zabezpečení rodiny. Na straně druhé nelze opomenout výdaje rodin. V deváté kapitole je dopodrobna pojednáno o hlavních výdajových položkách, a to potravinách a bydlení. Vzhledem k zaměření šetření jsou v co možná nejpodrobnější formě analyzovány specifické výdaje na děti a míra uspokojení jejich potřeb. Nedílnou součástí rodinných rozpočtů by měly být i úspory a často jimi jsou i půjčky, jež byly neméně důležitým tématem, na které se výzkum zaměřil. V neposlední řadě výzkum představuje to, jaká očekávání či obavy mají rodiny z hlediska své finanční situace v nejbližší budoucnosti a jak jsou připraveny čelit jejímu případnému zhoršení (kapitola 10). S tím jsou spojena i hodnocení a očekávání od státu (kapitola 11.). A to jak v podobě finanční pomoci prostřednictvím sociálních dávek a daňových opatření, tak v podobě služeb, jež by rodinám pomohly zvládat jejich role. Je třeba podotknout, že výzkum i celá zpráva vznikl zejména v prvním pololetí roku 2023. V květnu 2023 byl vládou představen tzv. Ozdravný balíček, který reaguje na nepříznivý stav veřejných financí. V něm předpokládané změny některých politik nemohly být vzhledem k uvedeným časováním v této zprávě předjímány. Tematicky zprávu uzavírá kapitola 12. věnující se stručně ekonomické situaci seniorů.

ČESKÁ RODINA V LETECH 2020 AŽ 2023

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

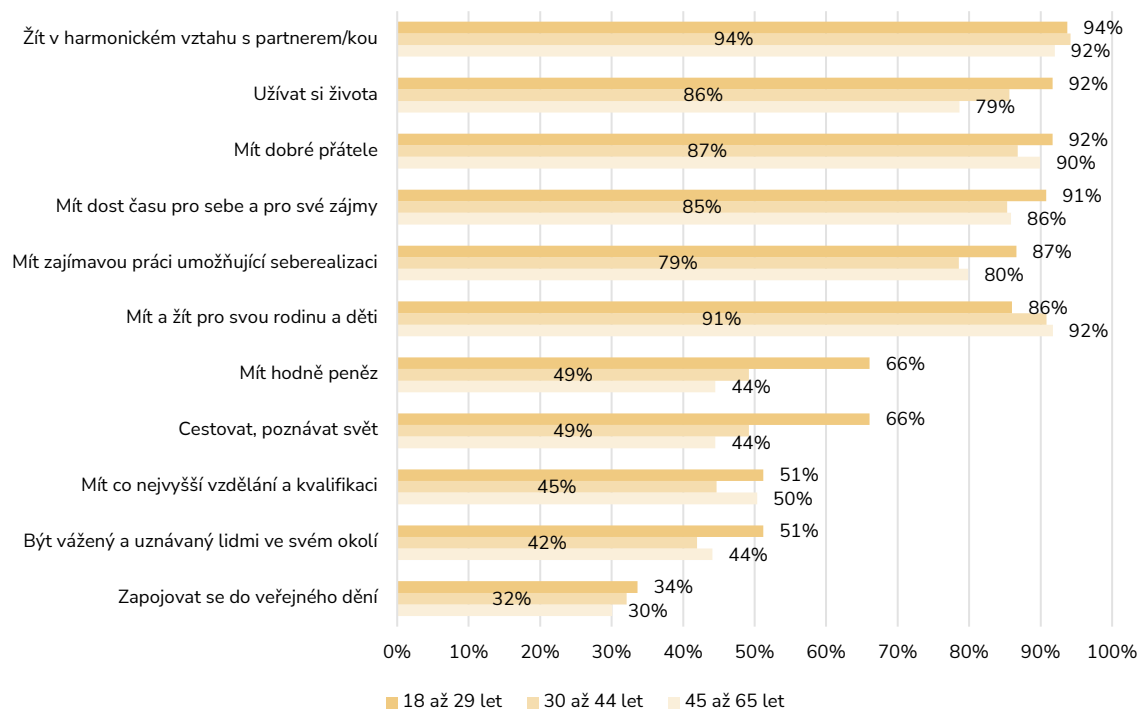
Jana Paloncyová, Naděžda Křečková Tůmová

1.1 Rodina a diverzita rodinných forem

Rodina je vůbec nejvýznamnějším socializačním činitelem. Má své nenahraditelné místo především v raných fázích procesu socializace, tedy v těch, které jsou zásadními při formování člověka jako člena určité společnosti a ve kterých dochází k vštěpování základního hodnotového a normativního systému jedince. Mezi klíčové subjekty socializace patří především rodiny nukleární, k jejichž vlivu se následně přidává vliv rodiny širší, představované prarodiči a vzdálenými příbuznými, a postupně i vliv dalších socializačních činitelů, které hranice rodin značně překračují. Všichni tito aktéři se při svém působení buď vzájemně doplňují, mohou si však v některých případech i konkurovat, případně dokonce odporovat. Přestože je v literatuře zmiňován i pokles role širších i nukleárních rodin, a naopak vzestup významu vrstevnických skupin a masmédií (Urban, 2011, 168–174), **má rodina v životě každého jedince své nezastupitelné místo, a i přes růst diverzity (Giddens, 2013, 308–309, 313–314) a širší společenské akceptace různých rodinných forem si rodina zachovává velmi vysokou hodnotu.** Proto je třeba, aby byla ze strany státu věnována patřičná pozornost jednotlivým formám rodinného soužití, jejich potřebám i výzvám, se kterými se rodiny potýkají, a trendům, ke kterým ve společnosti v této oblasti dochází. **Pouze prarodinně orientovaný přístup ze strany státu vytváří rodinám podmínky k plnění jejich funkcí, pomáhá řešit jejich problémy, příp. čelit negativním důsledkům jejich rozpadu a posilovat ve společnosti vědomí jejich důležitosti.**

Instituce rodiny si v české společnosti udržuje stále poměrně vysokou hodnotu (např. Rabušic & Chromková Manea, 2018). Rodina však již není nutně spojována s manželstvím a dětmi, ale důraz je kladen zejména na harmonický partnerský vztah, a to napříč generacemi (graf č. 1.1). Ve středním a starším věku je rodina již více asociována i s rodičovstvím. Je však nutné zdůraznit, že žít pro svou rodinu a děti považuje za důležité i 86 % osob z nejmladší generace. Pro osoby mladší 30 let je příznačný vyšší důraz na mimorodinnou oblast, tj. na poznávání světa, přátele, své vlastní zájmy. Více než generace starší také kladou větší důraz na finanční zabezpečení, což je podmínkou pro to, aby se osamostatnily a založily vlastní domácnost a rodinu (více viz kapitola 3.2).

Graf č. 1.1 Životní hodnoty (v %)

Pozn.: Řazeno sestupně podle nejmladší generace. Zobrazeny odpovědi „velmi důležité“ a „spíše důležité“.

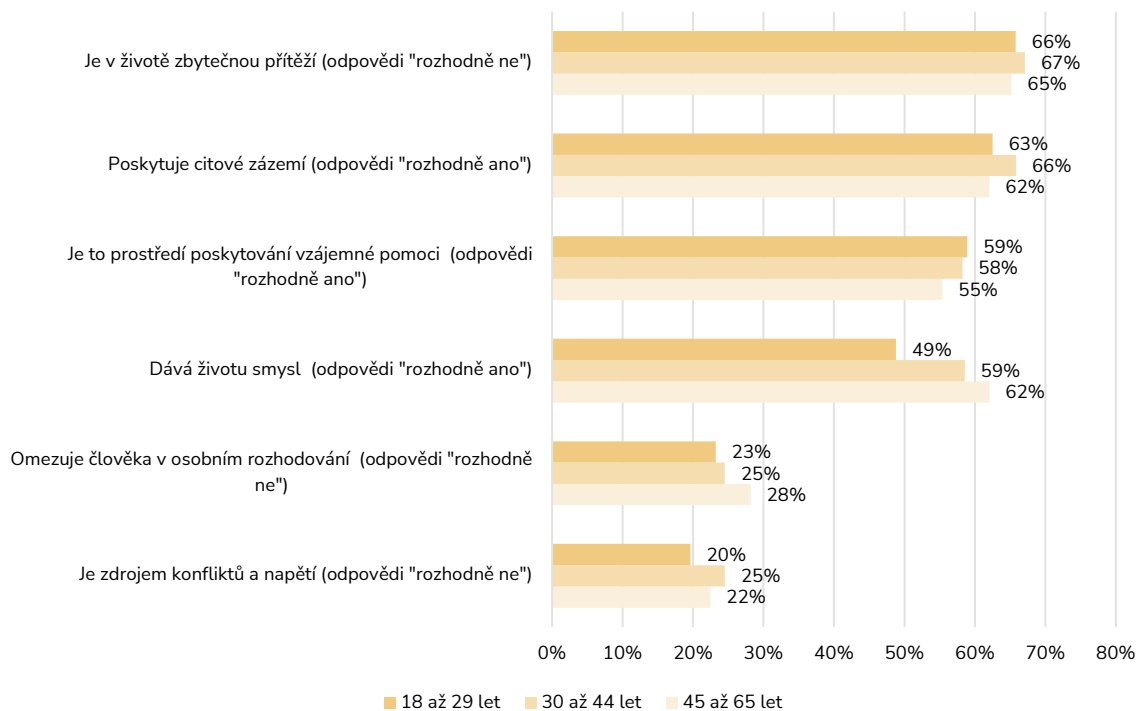
Zdroj: Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020

Rodina je spojována zejména s pocitem citového uspokojení a je vnímána jako prostředí, kde si její členové vzájemně vypomáhají (graf č. 1.2). I pro nejmladší generace je to instituce, která člověka spoluvytváří a dává mu smysl. Přibližně dvě třetiny občanů napříč věkem nepovažují rodinu rozhodně za zbytečnou. Na druhou stranu česká veřejnost připouští, že v rodině mohou vznikat napětí a konflikty a že může být určitým omezujícím faktorem v osobním rozhodování („jen“ přibližně čtvrtina dotázaných rodinu za zdroj napětí rozhodně nepovažovala, podobně čtvrtina veřejnosti rodinu rozhodně nespojuje s omezením např. v osobním rozhodování).

Zaměříme-li se podrobněji na obraz českých rodin, je zde podobně jako v jiných evropských zemích zřejmá poměrně značná tolerance k jejich různorodosti. Vyšší společenské přijetí soužití rodičů bez uzavření manželství a rovnocenné postavení dětí narozených mimo manželství s těmi, jejichž rodiče před jejich narozením do manželství vstoupili, ukazuje na posun společenského vnímání uplynulého půlstoletí. **Vnímání rodiny výhradně jako instituce stvrzené sňatkem tak je postupně opouštěno.** I přes tyto hodnotové posuny a poměrně vysokou rozvodovost neklesá důležitost rodiny jako společenské hodnoty.

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

Graf č. 1.2 Vnímání instituce rodiny (v %)

Zdroj: Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020

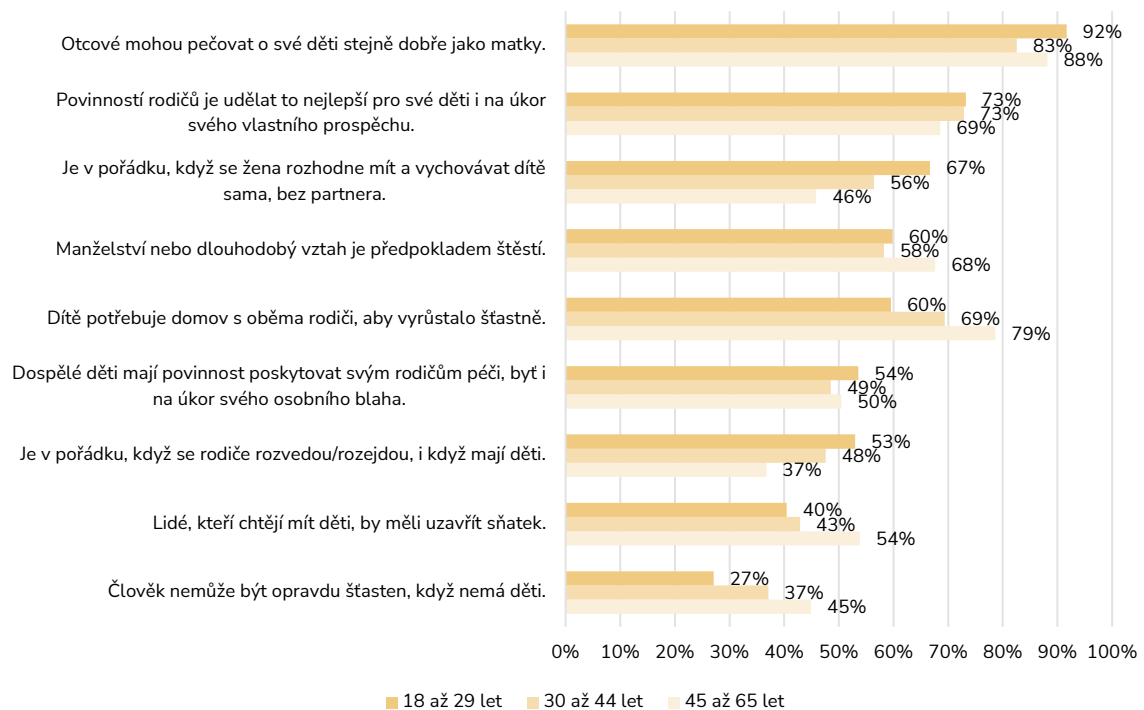
Nejčastějšími formami alternativ klasického pojetí rodinného soužití, tedy partnerů, kteří uzavřeli manželství a mají spolu děti, jsou:

- kohabitace, tedy situace, kdy spolu žijí a příp. i vychovávají děti lidé bez uzavření manželství,
- rodiny s jedním rodičem, tzv. sólo rodičem, označované též jako neúplné rodiny či rodiny samoživitele, a to jako důsledek rozpadu rodičovského partnerství, úmrtí jednoho z rodičů či dobrovolného rozhodnutí mít a vychovávat dítě či děti bez partnera či partnerky,
- tzv. rodiny rekonstituované, založené na nevlastním rodičovství, příp. nevlastním sourozenectví,
- rodiny tvořené rodiči stejného pohlaví, tzv. rodiny homoparentální,
- život bez partnera a bez dětí.

Spolu s pluralizací rodinných forem se **proměňuje i vnímání role mužů a žen**. V případě žen se akcentuje jejich právo a potřeba realizovat se i mimo rodinnou sféru, v případě mužů je v historickém pohledu nově naopak čím dál tím více akcentována jejich role v rodině. **Napříč generacemi panuje**

v české společnosti poměrně silné přesvědčení, že otcové mohou o své děti pečovat stejně dobře jako matky (graf č. 1.3). Muži a ženy zastávají v tomto ohledu stejný postoj navzdory tomu, že zejména o děti mladší tří let ve skutečnosti pečují převážně matky. Silnější souhlas vyjadřují osoby mladší 30 let, naopak slabší souhlas vyjádřili ve výzkumu veřejného mínění v roce 2020 ti, kteří již měli děti (Palonciová et al., 2022). **U mladších generací se tedy alespoň v názorové rovině proměňuje pohled na zapojení mužů v rodině. Ale nejen jich – nejmladší generace považují častěji za v pořádku situaci, kdy se žena rozhodne mít sama dítě a vychovávat ho bez partnera.** Střední a starší generace se naopak ve větší míře kloní k názoru, že dítě potřebuje oba rodiče, aby vyrůstalo šťastně. Také méně často schvalují rozchody rodičů, mají-li nezaopatřené děti. **Rodičovství je nutnou podmínkou pro naplněný život pro 27 % příslušníků nejmladší generace, ale pro 37 % a 45 % zástupců generací starších** (graf č. 1.3). Napříč generacemi je kladen poměrně velký důraz na odpovědné a pečující rodičovství, i když to znamená, že rodiče musí omezit své zájmy. Výpomoc dospělých dětí stárnoucím rodičům je vnímána jako povinnost i za cenu svých vlastních ústupků polovinou dotázaných všech uvedených věkových skupin.

Graf č. 1.3 Postoje k rodině, partnerství a rodičovství (v %)

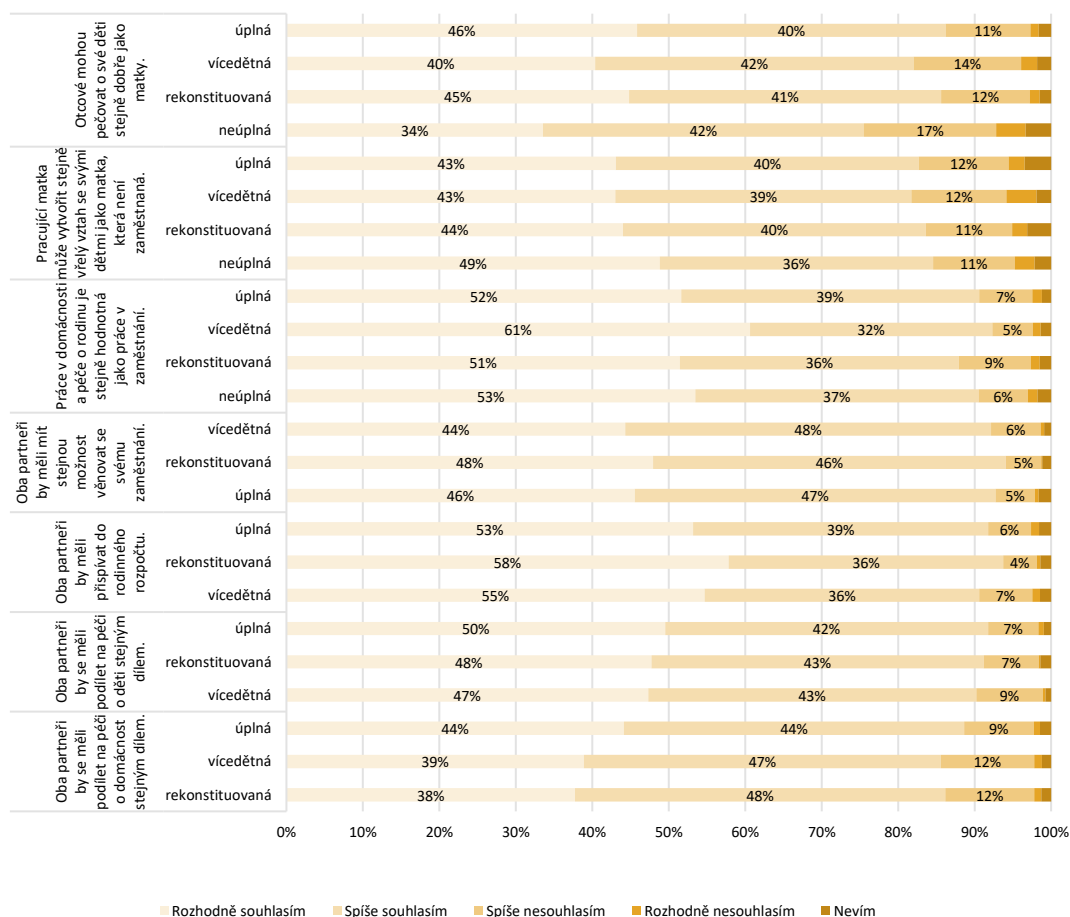
Pozn.: Řazeno sestupně podle nejmladší generace. Zobrazeny odpovědi „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“.

Zdroj: Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020

Podporu aktivnímu otcovství vyjadřovali ve výzkumech v letech 2018 až 2021 i ti, kteří se rodiči již stali (graf č. 1.4). **Nižší míru souhlasu s tím, že se otcové mohou postarat o děti stejně dobře jako matky, vyjádřili zástupci neúplných rodin**, mezi nimiž však převažovaly ženy, které navíc zažily rozchod s otcem svého dítěte či dětí a většina z nich je měla v převážné péči (Paloncyová et al., 2019a). Vzhledem k relativně tradiční dlouhé rodičovské dovolené a přetrvávajícímu gender pay gap (více kapitoly 5.2 a 6) zůstává jedním ze společenských témat role ženy. Pozornost se zaměřuje zejména na období intenzivního rodičovství, kdy je třeba pečovat o předškolní děti. **Naprostá většina rodičů se domnívá, že i když matka pracuje, na vztah s dítětem či dětmi to nemusí mít vliv. Jde tedy spíše o to, jak kvalitně s dítětem či dětmi tráví čas a věnuje se jim než o samotné množství času.** Tento postoj je umocněn v neúplných rodinách, mezi nimiž sólo matky nemají na výběr a musí skloubit práci i rodinu, aby ji finančně zabezpečily. Kromě příjmů z výdělečné činnosti, případně sociálních dávek, mívá každý třetí samoživitel nějaké další příjmy, např. z brigád, dohod o provedení práce apod., a to vedle svých běžných pracovních příjmů (Paloncyová et al., 2019a). Na druhou stranu rodiče z různých typů rodin dotázaní v letech 2018 až 2021 oceňují práci v domácnosti, bez rozlišení, zda se jedná o celodenní náplň či zda je třeba ji skloubit s pracovní sférou. Více než kdo jiný ji kladně hodnotí rodiče mající více než dvě děti. **Péče o blízké osoby, ať jsou to děti, osoby zdravotně postižené, senioři, kteří potřebují pomoc apod., nebyla donedávna vůbec nijak společensky tematizována.** Péče, za kterou vidí mnozí především práci navíc, se mnohdy nehodí do životních plánů. Podle Národního centra pro rodinu (2017) má péče dva rozměry – fyzický a emocionální. Ten první je přenositelný, neboť ho mohou uspokojit i cizí, neblízké osoby, např. prostřednictvím placené služby. Emocionální rozměr v sobě nese blízkost, city, odpovědnost, a nemůže ho proto převzít kdokoli. Péči o děti jim jejich blízcí předávají hodnoty, učí je sociálním i jiným dovednostem, zprostředkovávají jim životní zkušenosti a dovednosti, mimo jiné i mezilidské vztahy. Investice do rodiny a práce v ní odvedené mají význam pro celou společnost, ale zatím nejsou adekvátně oceňovány. Prvním, nikoli však dostatečným signálem je cena Pečující roku udílená MPSV na Fóru rodinné politiky. Cílem ocenění je upozornit na problematiku neformální péče. Uznání však cílí „pouze“ na určité typy neformální péče, tj. péči o seniory, o blízké s postižením či dlouhodobě nemocné.

V české společnosti obecně i mezi rodiči je silně zastoupen názor, že by oba partneři měli mít možnost věnovat se svému zaměstnání, s čímž je spojený požadavek, aby oba přispívali do rodinného rozpočtu. Názor, že úkolem muže je vydělávat peníze, úkolem ženy je starat se o domácnost a rodinu, zastávala v roce 2017 necelá polovina české veřejnosti (Rabušic & Chromková Manea, 2018). Muži se k této dělbě rolí klonili o něco častěji než ženy (52 % versus 45 %), spolu s vyšší vzdělání tento přístup slábl (což do jisté míry souvisí i s věkem, kdy mladší ročníky dosahují vyššího vzdělání než generace starší; tamtéž). Uvedené výroky jsou ve své podstatě obecné, neupřesňující, jakou měrou či dílem by se partneři měli podílet. V oblasti práce může jít např. o práci na částečný úvazek. **Nicméně ptáme-li se na objem péče, většina zástupců rodin s nezaopatřenými dětmi se domnívá, že by se na ní měli podílet oba rodiče rovnocenně.** V oblasti péče o domácnost převažuje stejný, i když o něco slabší souhlas (graf č. 1.4).

Graf č. 1.4 Role mužů a žen v rodině (v %)

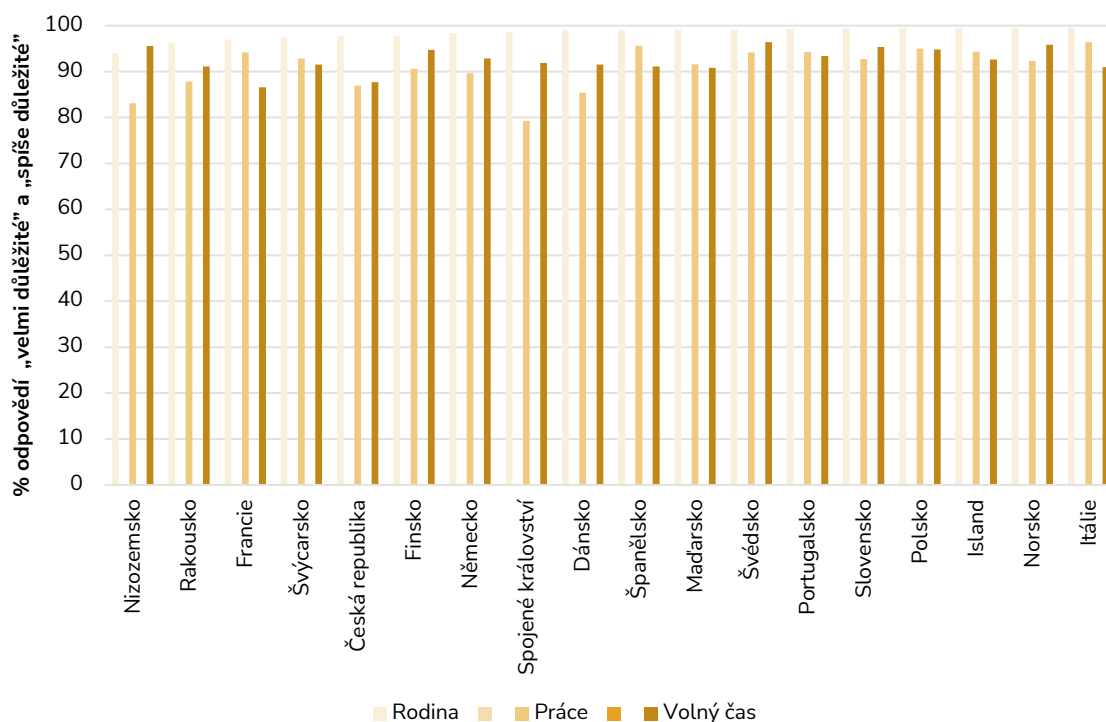
Pozn.: Úplná rodina s oběma biologickými rodiči a maximálně dvěma dětmi. Rekonstituovaná rodina s nevlastním rodičem. Vícedětná rodina s oběma biologickými rodiči a třemi a více dětmi. Neúplná rodina s jedním rodičem a maximálně dvěma dětmi.

Zdroj: Rodiny 2018–2021

V evropském kontextu je rodina v porovnání s hodnotou práce a volného času ceněna výše. Ve všech vybraných evropských státech ji považuje za důležitou více než 94 % dotázaných (graf č. 1.5). Nejvíce si rodiny cení zejména v tradičně katolických zemích, ale i např. v Norsku a na Islandu. Důležitost přičítaná práci a volnému času je oproti rodině ve všech zemích nižší. **Práce je navíc hodnocena jako důležitá nižším podílem osob než volný čas.** Výjimku představují Francie, Španělsko a Itálie, tedy zejména země, které zaznamenávají vyšší nezaměstnanost (viz kapitola 5.1). Nejméně často je na práci kladen důraz ve Spojeném království, v Nizozemsku a **i Česká republika patří k zemím, kde je práci připisován význam relativně méně často.**

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

Graf č. 1.5 Hodnota rodiny, práce a volného času v evropském kontextu (2017, v %)

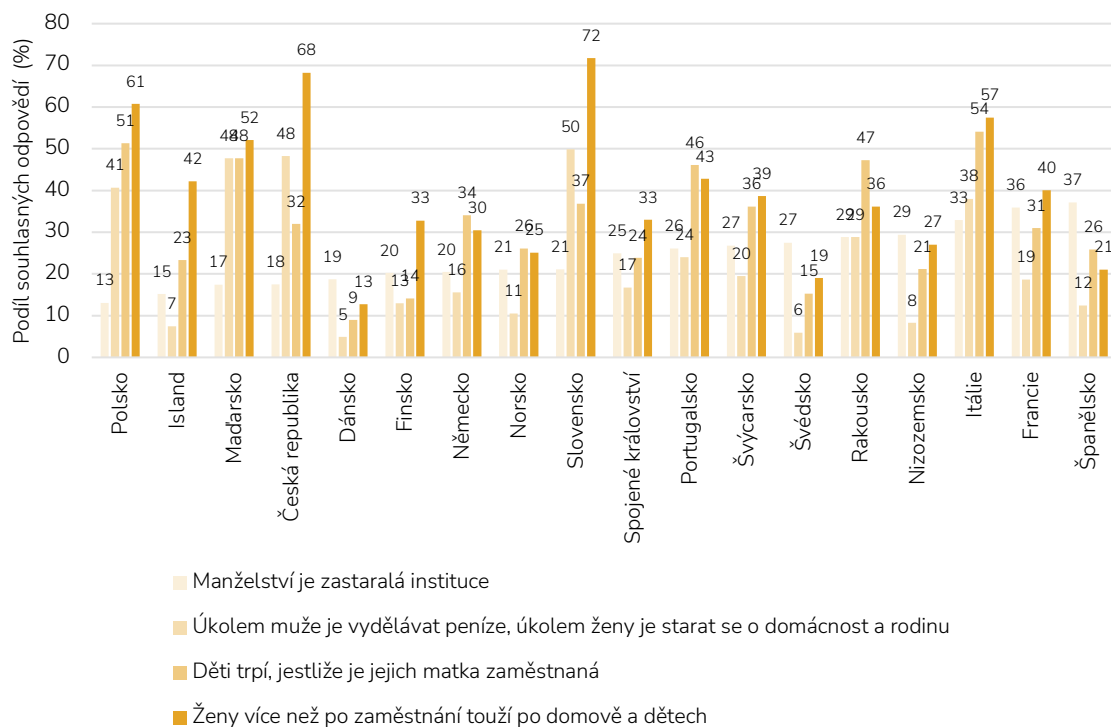
Pozn.: Seřazeno vzestupně podle „Rodina“

Zdroj: EVALUE, 2017

Jak bylo zmíněno výše, současná česká rodina nabývá různých forem. Tento vývoj není v evropském kontextu ojedinělý. Od 60. let 20. století se v zemích severní Evropy, později v zemích západní i jižní Evropy partnerské i rodičovské chování začalo proměňovat. V zemích střední a východní Evropy k tomu docházelo postupně po pádu železné opony. Tento proces je nazýván druhým demografickým přechodem. Vedle klasického manželství se postupně prosazovalo nesezdané soužití u rozvedených, později u svobodných, jako manželství na zkoušku, které se časem stalo i celoživotní alternativou. Rodina se zároveň stala méně stabilní, což vedlo k nárůstu počtu a podílu neúplných rodin. Tyto změny byly podmíněny jednak strukturálními změnami (modernizací, rostoucí životní úrovní, rozvinutým sociálním státem, růstem vzdělanosti, zapojením žen na pracovní trh apod.), jednak kulturními změnami (důrazem na individualismus, demokracii, sekularizaci, liberalizací rozvodové a potratové legislativy), roli sehrály i technologické změny (zlepšení zdravotní péče, rozvoj nových antikoncepčních metod, rozvoj nových informačních technologií). Toto se odráží i v aktuálních hodnotových orientacích. **Mezi největší příznivce instituce manželství patří stále obyvatelé střední Evropy** (Polsko, Maďarsko, Česká republika, Slovensko; graf č. 1.6). Právní forma svazku má poměrně velkou podporu i ve skandinávských zemích. **Na rozdíl od předchozí skupiny**

zemí je však ve státech severní Evropy patrný zcela odlišný postoj k roli muže a ženy – tj. zastánců tradiční dělby, kdy je ženě přisouzeno působení především v rodinné sféře, je v porovnání se zeměmi střední Evropy výrazně méně. Určitým paradoxem jsou země jižní Evropy, kde má tradičně silnou roli katolická církev. V Itálii i ve Španělsku se více než třetina veřejnosti domnívá, že je manželství zastaralá instituce. To je možné dát do spojitosti s pozdějším založením vlastní domácnosti a rodiny (průměrný věk matky při narození prvního dítěte činil v roce 2017 v Itálii 31,1 let, což bylo nejvíce v porovnání s ostatními zeměmi Evropské unie). Na Apeninském poloostrově však stále poměrně silně přetrvává příklon k tradičnímu postavení ženy ve společnosti, na Pyrenejském poloostrově se v tomto ohledu více prosazují moderní trendy.

Graf č. 1.6 Postoje k manželství a roli žen v evropském srovnání (v %)

Pozn.: Seřazeno vzestupně podle „Manželství je zastaralá instituce“.

Zdroj: EVALUE, 2017

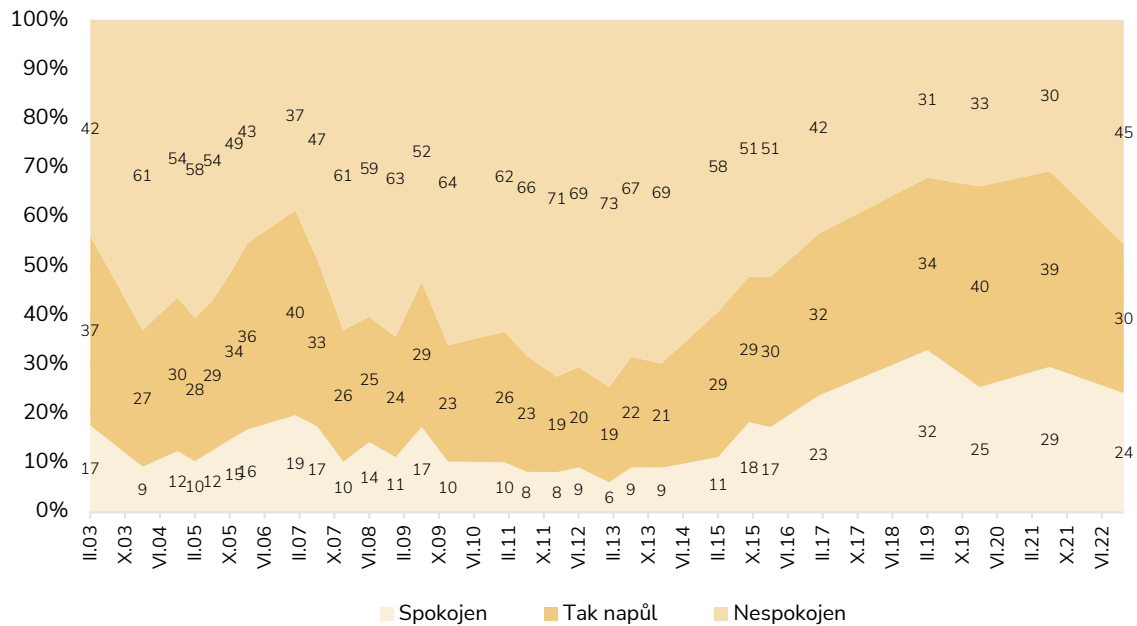
1.2 Rodinná politika jako účinný nástroj podpory a pomoci rodinám

Rodinná politika představuje souhrn aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Jde o politiku průřezovou, zasahující do různých oblastí života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce, infrastruktura. Rodinná politika se rovněž dotýká oblasti vysoce soukromé, a musí tedy respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat. Opatření rodinné politiky by měla být především taková, která neupírají rodinám jejich autonomii v plnění základních funkcí, ale jsou připravena zasáhnout tam, kdy tyto funkce v rodinách selhávají či se rodina vlivem vnějších či vnitřních okolností ocitne ve ztížené situaci. **Rodinná politika je proto soustředěna na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do jejich vnitřního života.**⁶ Podobně jako v jiných vyspělých státech je česká rodinná politika pojímána poměrně široce a zasahuje tak do více resortů. Spolupráce mezi jednotlivými resorty je však v České republice dlouhodobě relativně obtížná. O její sjednocení se snažila jak Koncepce rodinné politiky z roku 2017, tak připravovaná Strategie rodinné politiky pro období 2024 až 2030. V centru hlavní pozornosti rodinné politiky zůstávají zejména rodiny s dětmi, ale i problematika seniorů.

V obecném pohledu patří sociální jistoty, tj. nastavení a vnímání efektivity systému sociálního zabezpečení, k oblastem veřejného života, s nimiž jsou čeští občané nejméně spokojeni. Vůbec nejhůře je více méně stabilně vnímána korupce, stav veřejných financí, hospodářská kriminalita, celková nálada ve společnosti, přistěhovalectví, politická situace, fungování hospodářství, možnost účasti občanů na rozhodování, ale i mezilidské vztahy (CVVM, 2023b). Zkušenost s pandemií covidu-19 i válka na Ukrajině doprovázené ekonomickou krizí přispěly k nespokojenosti české veřejnosti zejména v oblasti kultury, s náladou ve společnosti, s politickou situací, s fungováním hospodářství. V roce 2022 se míra celkové nespokojenosti ještě zvýšila, tentokrát byla spojena s dalšími oblastmi, jako je např. životní úroveň, sociální jistoty, veřejné finance (CVVM, 2023b). **Vývoj míry spokojenosti se sociálními jistotami kopíruje střídání období krize a ekonomické prosperity.** Podíl spokojených tak rostl od roku 2014 až do roku 2019 s maximem 32 %, poté klesl na 24 % v roce 2022 při zvýšení podílu nespokojených na 45 % (graf č. 1.7).

⁶ <https://www.mpsv.cz/rodina-a-ochrana-prav-deti>

Graf č. 1.7 Spokojenost se sociálními jistotami (v %)

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“.

Zdroj: CVVM, 2023b

V souladu s tím, jak jsou čeští občané nespokojeni se sociálními jistotami, je tato oblast označována jako jedna z těch, kterou by se stát měl naléhavě zabývat – za velmi nebo docela naléhavou potřebu pozornosti ze strany státu ji v roce 2021 označilo 84 % českých občanů starších 15 let (CVVM, 2021a). To svědčí o velké důvěře a očekávání občanů v oblasti státní pomoci. **U české veřejnosti převládá dlouhodobě názor (2021: 57 %), že odpovědnost za sociální zabezpečení občanů by měl mít stát.** Desetina občanů ČR je naopak toho názoru, že by se o své sociální zabezpečení měl postarat každý sám. Přibližně třetina respondentů (2021: 32 %) se nepřiklání ani k jednomu z řešení a zůstává názorově neutrální (CVVM, 2022b). **V roce 2021 hodnotilo celkově péči státu o sociální situaci občanů jako přiměřenou 55 % občanů, jako nedostatečnou ji vnímala přibližně třetina (36 %) dotázaných.** Až do roku 2016 převažoval v tomto směru podíl kritiků (CVVM, 2022b).

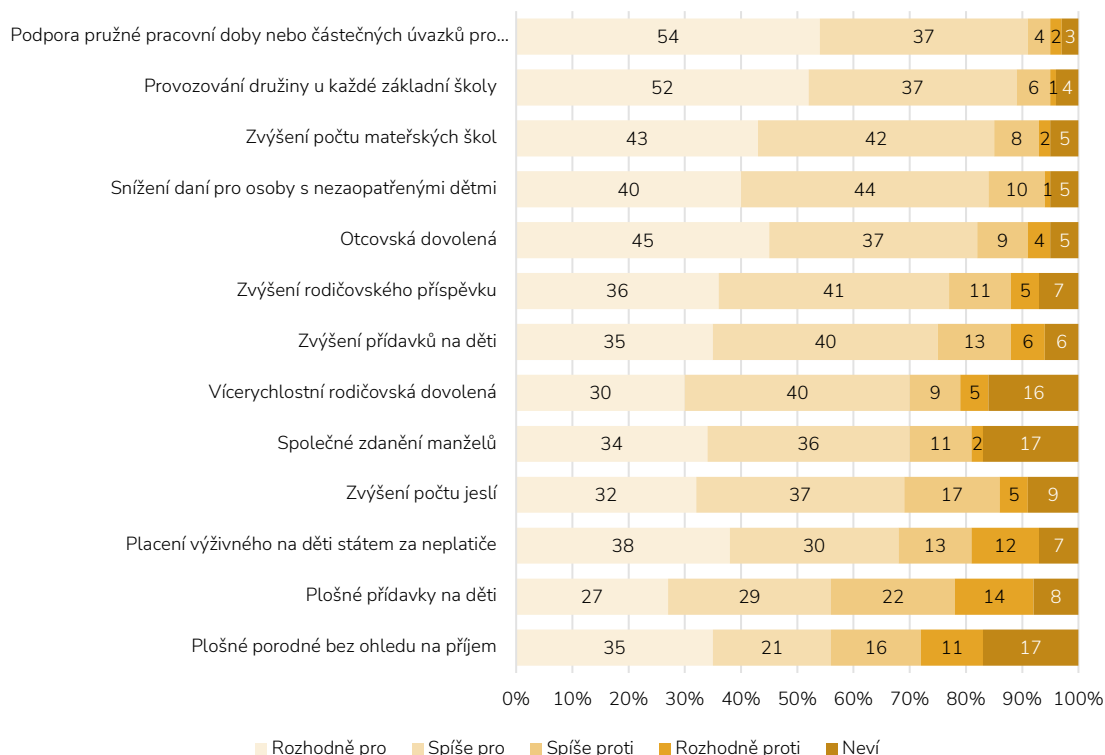
Z hlediska konkrétní pomoci státu se česká veřejnost přiklání k rozdělování služeb a dávek pouze potřebným a lidem v nouzi (2021: 47 %), **pouze necelá čtvrtina (2021: 23 %) se kloní jednoznačně k plošnému nároku na dávky** (CVVM, 2022b). V delším časovém horizontu zastoupení názoru, že dávky a služby sociálního systému mají být určeny pouze potřebným a lidem v nouzi, klesá, a naopak příklon k vyplácení dávek všem mírně roste (tamtéž). Obecně podpora rodin s dětmi patří mezi oblasti sociální politiky, na které nepanuje v české společnosti vyhraněný názor. V roce 2021 ji hodnotilo jako dobrou 42 % občanů a jako špatnou 48 %, ostatní na to neměli názor (CVVM,

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

2022c). **Nejhůře hodnocenou oblastí byla podpora bydlení, kterou kritizovaly dvě třetiny (67 %) dotázaných a jen čtvrtina (24 %) uvedla hodnocení pozitivní (tamtéž).** Jen o něco lépe bylo nazíráno finanční zajištění ve stáří (29 % je považovalo za dobré, 65 % za špatné; tamtéž).

Česká veřejnost podporuje zachování autonomie rodin. Pro stát by mělo být prioritní vytváření takových podmínek, které rodinám umožní pracovat a zlepšit jejich finanční situaci (např. podpora pružné pracovní doby či částečných úvazků /91 %/, zajištění dostatečné institucionální péče pro malé děti /85–89 %/ či daňové zvýhodnění osob s nezaopatřenými dětmi /88 %/; graf č. 1.8). Nejnižší, ale i tak nadpoloviční, českou veřejností deklarovanou podporu rodin s dětmi měly v roce 2020 plošné nástroje pomoci, jako jsou plošné přídavky na děti (56 %) či plošné porodné bez ohledu na příjem rodiny (56 %). Časové srovnání odpovědí na otázku pomoci státu rodinám s dětmi ukazuje, že zatímco potřeba státních intervencí podporujících autonomii rodiny je od roku 2004 stabilní, volání po plošné pomoci formou přídavků na děti vyplácených všem rodinám bez ohledu na výši příjmu nabývá od roku 2019 (kdy pro tuto formu pomoci bylo 50 %) opět na intenzitě a přibližuje se potřebě plošné státní podpory naměřené v roce 2016 (58 %); CVVM, 2020a).

Graf č. 1.8 **Názory na uplatňování či zavádění konkrétních opatření státu v rodinné politice** (v %)

Zdroj: CVVM, 2020a

Očekávání státní pomoci a hodnocení podpory rodin s dětmi lze spatřovat i ve spokojenosti, resp. nespokojenosti s podmínkami nabízenými společnostmi občanům v oblasti finančních možností k založení rodiny a možnosti mít děti. Ty dle závěrů CVVM (2022a) hodnotí takřka tři čtvrtiny Čechů jako špatné. **Oblast bydlení, která je pro rodinný život též klíčovou, je hodnocena ještě více negativně, a to jak v otázce možnosti získat byt, tak i v možnosti pořídit si vlastní bydlení.** Obě tyto sféry pomoci občanům hodnotilo negativně (jako „spíše špatné“ či „velmi špatné“) 86 % respondentů. Vysokou míru sociální deprivace lze vysledovat zejména u osob s deklarovanou špatnou životní úrovní, kdy tato skupina hodnotí finanční možnosti k založení rodiny a možnosti mít děti oproti celkové populaci ve dvojnásobné míře jako velmi špatné (56 % proti 28 %). V případě získání či koupě bytu je v této skupině obyvatel nárůst velmi negativních hodnocení oproti populaci jako celku o 21, resp. 24 procentních bodů. Ve všech třech oblastech (finanční možnosti mít děti, získání bytu a pořízení vlastního bydlení) se navíc hodnocení v čase zhoršuje (CVVM, 2022a), což je odrazem aktuálně probíhající ekonomické krize (více kapitola 6).

Samotné rodiny se podobně jako obecně česká veřejnost přiklánějí k tomu, že rodina má být soběstačná. Vysoká míra zasahování do jejího fungování je vnímána spíše negativně (Kuchařová, 2021). **Opatření státu by tak pro to měla vytvářet vhodné podmínky než do fungování rodin přímo aktivně zasahovat.** Rodiče z různých typů rodin se podle nedávných výzkumů RILSA v postoji k autonomii příliš nelišili (Křečková et al., 2023). **Rodiny by měly být schopny se o sebe postarat a mít hlavní zodpovědnost za sebe samé,** větší intervence státu byla považovaná za žádoucí jen menšinou rodičů. Ta ve všech typech sledovaných rodin představovala zhruba jednu čtvrtinu proti téměř polovině těch, kteří větší roli přisuzovali rodině (tabulka č. 1.1).

Bez ohledu na typ rodiny převažuje u rodičů názor, že potřeby nezletilých dětí by měla zajistit sama rodina (tabulka č. 1.1). Oporu u státu však o něco častěji hledají sólo rodiče, kteří jsou na uspokojení potřeb svých dětí velmi často sami, neboť podle soudních statistik v rozhodnutích opatrovnických řízení stále převažuje svěřeni dítěte či dětí do výlučné péče matky (více kapitola 3.3). Na stát rodiny více spoléhají v oblasti péče o zdravotně postižené členy i seniory. Tito členové mají specifické potřeby a často vyžadují více pomoci či finančních i materiálních prostředků, aby mohli dobře a důstojně žít. V zajištění potřeb **zdravotně znevýhodněných osob by se dle názorů zástupců různých typů rodin měl postarat spíše stát než samy rodiny.** V případě seniorů zhruba třetina zástupců všech typů rodin zvolila **rovnoměrné zapojení rodiny i státu,** zásadní odpovědnost by měl mít v péči o seniory stát podle přibližně dvou pětin, ostatní pak přisoudili tuto roli výhradně rodině. I v této oblasti spoléhají na větší zapojení státu sólo rodiče (Křečková et al., 2023).

Více než kdy jindy je v současné době aktuální otázka finanční soběstačnosti rodin. V období před pandemií však rodiny, bez rozdílu typu, často přisuzovaly samy sobě odpovědnost v případě vážných finančních potíží (tabulka č. 1.1).

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

Tabulka č. 1.1 **Názory na roli státu a rodiny v zabezpečení různých potřeb vybraných skupin obyvatel podle typu rodiny (v % a průměry)**

		Typ rodiny			
		Úplná	Rekonstituovaná	Vícedětná	Neúplná
Zodpovědnost za rodiny	1 – Věc rodiny	11,7	11,8	11,8	10,9
	2	15,2	17,1	14,9	15,5
	3	17,4	17,4	17,7	20,2
	4	29,1	28,7	29,7	27,3
	5	13,6	11,8	10,4	13,0
	6	6,5	6,9	8,5	7,8
	7 – Věc státu	6,6	6,3	7,0	5,3
	Průměr	3,64	3,57	3,66	3,61
Zajištění potřeb nezletilých dětí	1 – Věc rodiny	21,8	24,3	20,9	16,0
	2	25,8	24,0	22,9	21,2
	3	18,3	18,0	18,7	20,0
	4	20,6	21,4	22,6	25,5
	5	7,0	6,6	7,8	9,5
	6	4,0	3,4	4,3	4,7
	7 – Věc státu	2,5	2,3	2,7	3,2
	Průměr	2,87	2,81	2,97	3,18
Zajištění potřeb postižených či dlouhodobě nemocných	1 – Věc rodiny	3,4	3,5	3,7	2,1
	2	5,0	4,6	2,7	4,6
	3	9,9	10,0	8,8	9,4
	4	28,1	28,5	31,5	24,2
	5	19,8	20,0	19,0	19,8
	6	20,8	19,0	18,7	23,2
	7 – Věc státu	13,0	14,4	15,6	16,8
	Průměr	4,71	4,72	4,78	4,92
Zajištění potřeb starých lidí	1 – Věc rodiny	3,8	5,0	5,2	3,4
	2	9,8	9,3	9,2	8,2
	3	15,0	13,0	14,6	14,2
	4	31,2	32,9	34,3	29,6
	5	18,8	17,9	18,9	18,6
	6	13,8	14,3	9,3	13,8
	7 – Věc státu	7,7	7,7	8,4	12,2
	Průměr	4,24	4,23	4,14	4,42

pokračování tabulky

		Typ rodiny			
		Úplná	Rekonstituovaná	Vícedětná	Neúplná
Řešení vážných finančních potíží rodiny	1 – Věc rodiny	16,5	15,7	13,9	11,2
	2	20,9	19,0	16,0	16,5
	3	21,0	20,3	19,9	18,7
	4	25,4	26,9	29,0	28,8
	5	9,6	10,1	10,2	13,4
	6	4,0	4,6	6,1	5,5
	7 – Věc státu	2,6	3,3	4,8	5,8
	Průměr	3,13	3,24	3,43	3,57

Pozn.: Respondenti reagovali na zadání: „Nyní Vám předložím několik dvojic protikladných názorů na roli státu v oblasti podpory rodin. Vyberte číslici mezi jedničkou a sedmičkou podle toho, nakolik výrok vystihuje Váš názor. Jednička znamená, že plně souhlasíte s názorem uvedeným vlevo, sedmička značí, že se naopak plně ztotožňujete s názorem uvedeným vpravo. Čtyřka uprostřed znamená, že souhlasíte s oběma názory tak napůl.“

Zdroj: Rodiny 2018–2021, převzato z Křečková et al., 2023

Větší důraz na roli rodiny v tomto směru kladli respondenti z úplných a rekonstituovaných rodin, menší pak rodiče z vícedětných rodin a samoživitelé. Zhruba čtvrtina samoživitelů se naopak ztotožňovala s myšlenkou, že větší podíl by v případě finančních obtíží měl mít stát. Mezi zástupci vícedětných rodin zastávala tento názor jedna pětina, v úplných rodinách bylo takto přesvědčených 16 %, v rekonstituovaných 18 % (tabulka č. 1.1).

Finanční podporu rodin s dětmi lze realizovat několika možnými způsoby či jejich kombinací a různé státy volí postupy v souladu s jejich přesvědčením, sociální situací, politickými preferencemi a rovněž v návaznosti na minulá řešení a zvyklosti. Česká republika patří v současnosti v evropském srovnání k zemím, kde jsou rodičům poskytovány vysoké daňové úlevy, ale poměrně nízké dávky. Ty jsou určené (s výjimkou rodičovského příspěvku) pouze nízkopříjmovým rodinám a méně jsou v porovnání s ostatními státy EU podporovány služby (Kuchařová, 2021; OECD, 2021). Zástupci různých typů rodin upřednostňovali v nedávných výzkumech RILSA spíše služby než finanční podporu (tabulka č. 1.2). **Ve prospěch podpory služeb se vyslovila více než polovina rodičů z úplných rodin a dvě pětiny rodičů z ostatních porovnávaných typů rodin.** Zhruba čtvrtina rodičů bez ohledu na typ rodiny považovala peněžní dávky i služby za stejně důležité a volila středovou hodnotu. Měli-li rodiče volit mezi podporou daňovými úlevami a poskytováním sociálních dávek, klonili se spíše k první variantě. **Nejvyšší podporu pro daňové nástroje vyjadřovali rodiče z úplných rodin, nejnižší naopak samoživitelé** (tabulka č. 1.2). Zhruba pětina rodičů v jednotlivých typech rodin byla přesvědčená, že sociální dávky i daňové úlevy jsou stejně potřebné.

1. Pojetí rodiny v životních hodnotách a postojích

Tabulka č. 1.2 **Preferované typy podpory rodin s dětmi podle typu rodiny** (v % a průměry)

Stát by měl:		Typ rodiny			
		Úplná	Rekonstituovaná	Vícedětná	Neúplná
Rodinám s dětmi především pomáhat	1 – Peněžní podporou	6,1	12,0	14,0	12,3
	2	7,9	9,5	10,0	10,9
	3	8,5	10,8	9,5	10,0
	4	23,7	26,8	27,6	24,4
	5	16,3	13,2	10,7	10,7
	6	19,8	14,2	12,9	15,5
	7 – Službami**	17,7	13,5	15,4	16,2
	Průměr	4,66	4,16	4,11	4,22
Podporovat rodiny s dětmi	1 – Sociálními dávkami	4,2	8,7	10,0	12,8
	2	4,9	5,8	7,9	8,9
	3	8,1	8,2	6,6	10,1
	4	21,6	23,2	22,5	22,4
	5	13,3	14,3	9,6	11,0
	6	20,4	17,2	15,7	13,0
	7 – Daňovými úlevami	27,7	22,5	27,8	21,8
	Průměr*	5,07	4,7	4,72	4,36

Pozn.: Respondenti reagovali na zadání: „Nyní Vám předložím několik dvojic protikladných názorů na roli státu v oblasti podpory rodin. Vyberte číslici mezi jedničkou a sedmičkou podle toho, nakolik výrok vystihuje Váš názor. Jednička znamená, že plně souhlasíte s názorem uvedeným vlevo (peněžní podporou, sociálními dávkami), sedmička značí, že se naopak plně ztotožňujete s názorem uvedeným vpravo (službami, daňovými úlevami). Čtyřka uprostřed znamená, že souhlasíte s oběma názory tak napůl.“ * Rozdíly mezi hodnotami průměrů pro jednotlivé typy rodin jsou statisticky významné.

** např. mateřské školy, družiny.

Zdroj: Rodiny 2018–2021

2. Pandemie onemocnění covid-19 a jeho dopady na rodinu

Kamila Svobodová

V letech 2019 až 2022 zasáhla celý svět v moderní době bezprecedentní pandemická vlna onemocnění covid-19. Během ní i po jejím utlumení se výrazně změnily téměř všechny oblasti osobního, rodinného i celospolečenského života. Vyžádala si řadu velmi striktních opatření, s cílem ochránit zdraví a životy všech obyvatel. Přesto bylo dosud v celém světě evidováno více než 676 milionů případů onemocnění a v důsledku této nemoci zemřelo téměř 6,9 milionů lidí⁷ (reálná čísla jsou nicméně zcela jistě vyšší z důvodu neúplné evidence, zejména v některých méně rozvinutých zemích). V České republice bylo za dobu pandemie evidováno přes 4,6 milionů případů onemocnění covid-19 a téměř 43 tisíc osob zemřelo.⁸

Vzhledem k závažnosti společenských změn, které s sebou pandemie přinesla, je důležité si připomenout její průběh a opatření, jež se dotýkala každodenního života rodin. V jednotlivých oblastech, na které se tato Zpráva o rodině zaměřuje, bude, pokud to datová základna umožňuje, zmíněn i případný dopad této celospolečenské zkušenosti.

2.1 Vývoj pandemie covidu-19 v letech 2020 až 2022 v České republice

První oficiálně celosvětově identifikovaný případ byl hlášen **na začátku prosince 2019 v čínském Wu-chanu**. Pandemie však pravděpodobně vznikla dříve a šířila se rychleji, než se oficiálně uvádí, podle vědeckých odhadů již v listopadu 2019. Vědci dále odhadují, že k prvnímu případu mimo Čínu došlo v Japonsku 3. ledna 2020 a první případ v Evropě se objevil ve Španělsku 12. ledna 2020 (Roberts et al., 2021). 11. ledna bylo potvrzeno první úmrtí na toto onemocnění. Koncem ledna došlo k prvním omezením v letecké dopravě a některé evropské země přestaly přijímat lety z Číny (Slabá, 2022). Světová zdravotnická organizace (WHO) vyhlásila v té době propuknutí **globálního stavu zdravotní nouze**. V průběhu února se ohniskem nákazy v Evropě staly provincie severní Itálie

⁷ Stav k červnu 2023, zdroj: Johns Hopkins University, <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/dashboards/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6>

⁸ <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/api/v2/covid-19>

2. Pandemie onemocnění covid-19 a jeho dopady na rodinu

a ta byla první zemí, která v souvislosti s onemocněním covid-19 vyhlásila ve vybraných městech tzv. lockdown. **V březnu 2020 označila WHO šíření koronaviru za globální pandemii.**⁹

První tři případy nákazy v **České republice byly zaznamenány 1. března 2020**. Již 10. března přistoupila vláda ČR k razantním a dosud nebývalým opatřením, konkrétně k zákazu jakýchkoli hromadných (kulturních, sportovních, společenských apod.) akcí s účastí přesahující ve stejný čas 100 osob, a s účinností od 11. března **zakázala osobní přítomnost žáků a studentů na základním, středním a vyšším odborném vzdělávání a na vysokých školách.**¹⁰ **12. března 2020 byl vyhlášen na celém území ČR nouzový stav**¹¹, který trval po opakovaném prodloužení celkem zhruba dva měsíce. Vláda zároveň zakázala konání hromadných akcí s účastí přesahující 30 osob, zakázala vycestování přes hranice ČR i vstup cizinců na území ČR a od 14. března zakázala maloobchodní prodej s výjimkami potravin, drogerie, léků, paliv a dalšího nezbytného zboží a služeb.¹² Za účelem zvýšené ochrany rizikových skupin obyvatel, tj. seniorů a držitelů ZTP/P ve věku 50 a více let, měly být prodejny potravin a drogistického zboží přístupny po vymezenou denní dobu jen těmto osobám (toto opatření bylo definitivně zrušeno koncem května). Omezovány byly i ubytovací a stravovací služby. Od 16. března 2020 byl vyhlášen tzv. lockdown, tj. došlo k **zákazu volného pohybu osob** na území celé ČR s výjimkou cest za výkonem povolání, nezbytných cest za osobami blízkými či cest nezbytně nutných k obstarávání základních životních potřeb nebo lékařské péče. Situace v té době byla velmi dynamická, nepředvídatelná a měnila se takřka každým dnem. Z dalších významných opatření lze jmenovat především **zavedení povinného nošení ochranných prostředků dýchacích cest** od 19. března 2020, jichž však byl v té době akutní nedostatek i pro zdravotnická zařízení a typickým se stalo řešení této situace svépomocí, tj. šitím a distribucí podomácku vyrobených látkových roušek. Ve druhé polovině března došlo k další zcela nové a velice výjimečné situaci, a to

⁹ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>;
https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/who-svetova-mezinarodni-organizace-koronavirus-pandemie.A200311_173500_zahranicni_bro

¹⁰ <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum-mz/mimoradna-opatreni-ministerstva-zdravotnictvi-zakazuji-konani-hromadnych-akci-nad-100-osob-i-vyuku-na-skolach/>

¹¹ Nouzový stav vyhláší Vláda ČR na základě ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky. Doba trvání nouzového stavu je nejvýše 30 dnů, prodloužit se může pouze po předchozím souhlasu Poslanecké sněmovny. Občanů ČR se vyhlášená krizová opatření mohou dotknout např. v povinnosti strpět zákaz vstupu, pobytu, pohybu ve vymezených objektech nebo rizikových oblastí z důvodu omezení šíření nákazy,
<https://www.mvcr.cz/clanek/zpravodajstvi-nouzovy-stav.aspx>

¹² Přehled jednotlivých vládních usnesení souvisejících s bojem proti epidemii koronaviru z let 2020 až 2022 je dostupný zde: <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii-koronaviru-rok-2020-186999/>, <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii---rok-2021-193536/>, <https://www.vlada.cz/cz/epidemie-koronaviru/dulezite-informace/vladni-usneseni-souvisejici-s-bojem-proti-epidemii-180608/>.

ke dvoutýdenní uzávěře několika obcí z důvodu zhoršené epidemiologické situace.¹³ Během první vlny pandemie se nejvyšší denní počty nakažených pohybovaly na úrovni tří až čtyř set osob. 22. března 2020 zemřel na onemocnění covid-19 v ČR první člověk.

Pro rodiny s dětmi bylo **obzvláště zatěžujícím opatřením uzavření škol** (a spolu s tím i volnočasových aktivit) **a přechod na distanční výuku**. Většina škol neměla do té doby s tímto způsobem vzdělávání zkušenosti (vyjma distančního vysokoškolského studia, popřípadě celoživotního vzdělávání) a distanční vzdělávání nebylo nijak právně ukotveno, navíc řada škol na něj nebyla ani technicky připravena. Různé školy tak k němu zpočátku přistupovaly značně odlišně a jeho forma i kvalita se napříč školami výrazně lišila. Často byla klasická prezenční výuka nahrazována pouze samostudiem a až postupem času začaly školy přecházet i na tzv. online výuku, za použití informačních technologií. Jak uvádí zpráva ČŠI, po třech týdnech od zákazu fyzické přítomnosti žáků ve školách existoval výrazný podíl škol, které navázaly pravidelnou komunikaci se všemi svými žáky a více než třetina škol zajistila online vzdělávání v nějakém rozsahu pro všechny žáky své školy (ČŠI, 2020b). **Nároky na adekvátní technické vybavení a internetové připojení** a schopnost s těmito technologiemi pracovat však byly pro mnohé rodiny značnou zátěží a v důsledku docházelo k prohlubování rozdílů mezi jednotlivými žáky v závislosti na materiálních podmínkách a zázemí v rodinách. Dle šetření ČŠI se kvůli technickým potížím neúčastnilo distančního vzdělávání prostřednictvím digitálních technologií na jaře 2020 odhadem 250 tisíc žáků základních a středních škol. Díky různým intervencím se tento počet v průběhu roku podařilo snížit zhruba na pětinu (ČŠI, 2021). Na začátku pandemie přitom nikdo netušil, jak dlouho budou školy uzavřeny, předpokládalo se však, že se jedná o opatření krátkodobé a žáci a studenti se do školních lavic vrátí ještě v průběhu školního roku 2019/2020. To bylo postupně a v omezeném režimu umožněno jen některým (v květnu žákům konajícím závěrečnou zkoušku či připravujícím se na ni a žákům 9. ročníků ZŠ za účelem přípravy na zkoušky na střední školy, následně i žákům 1. stupně ZŠ, od června poté žákům 2. stupně ZŠ a SŠ za účelem konzultací), **někteří žáci a studenti se tak do letních prázdnin už do škol nevrátili** (Höhne et al., 2022b).

Určité opadnutí první vlny pandemie mělo za následek **značná rozvolnění restrikcí v průběhu letních měsíců**. K rozvolňování docházelo postupně již zhruba od konce dubna a své provozovny mohly otevřít například maloobchody s prodejní plochou do 2 500 m², řemeslníci, autobazary či farmářské trhy, za omezeného počtu účastníků mohla otevřít také kulturní zařízení, za určitých podmínek i stravovací zařízení. Povoleny byly také větší hromadné akce či provoz hotelů, zoologických zahrad nebo koupališť. O letních prázdninách pak bylo omezení společenského a veřejného života minimální. V reakci na nové a různorodé zkušenosti s distančním vzděláváním

¹³ Konkrétně se jednalo o omezení volného pohybu z a do 21 obcí v Olomouckém kraji a 1 obce v kraji Vysočina. https://www.randls.com/wp-content/uploads/16_3_20_covid.pdf, <https://www.randls.com/wp-content/uploads/135-Kynice.pdf>.

byla legislativně stanovena základní **pravidla pro vzdělávání distančním způsobem, a to zákonem č. 349/2020 Sb.** ze dne 20. srpna.

Na začátku školního roku 2020/2021 ještě panoval určitý optimismus a **1. září 2020 mohli poprvé od počátku pandemie nastoupit do škol všichni žáci a studenti** (s výjimkami v případě lokálních karantén a studentů VŠ). S návratem dětí do školních lavic a obyvatel k běžnému režimu ovšem **nastoupila již v září druhá, podstatně delší a náročnější vlna pandemie**. Znovu bylo zavedeno povinné nošení ochrany dýchacích cest, zkracovala se otevírací doba stravovacích zařízení a snižoval se maximální počet účastníků hromadných akcí. **Od 5. října byl opět vyhlášen nouzový stav**, který tentokrát **trval více než půl roku** (do 11. dubna 2021) a z legislativního hlediska šlo o tři různé, nicméně na sebe kontinuálně navazující nouzové stavy. V polovině října byly opět omezeny hromadné akce, zakázán provoz kulturních, společenských a sportovních zařízení či omezen provoz stravovacích služeb. Rovněž byla opět zakázána osobní přítomnost žáků a studentů ve školách. **Od 22. října byl znovu zaveden tzv. lockdown**, tj. zákaz volného pohybu osob mimo místo bydliště (oproti situaci na jaře došlo navíc k zakazu volného pohybu v nočních hodinách), a zakázán maloobchodní prodej, se stejnými výjimkami jako při první vlně. Nově však byl, až do začátku prosince, zakázán nedělní prodej a byla určena i večerní zavírací doba provozoven. Na veřejných místech se mohli setkávat maximálně dvě osoby (s výjimkou osob ze stejné domácnosti), později šest osob (Slabá, 2022). Denní počet nakažených přesáhl na přelomu října a listopadu 15 tisíc osob (graf č. 2.1).

Během listopadu poklesl počet nakažených osob, a proto se postupně do škol vraceli někteří žáci a studenti. Návrat se nejprve týkal žáků 1. a 2. tříd ZŠ, poté studentů závěrečných ročníků SŠ, následně všech žáků 1. stupně ZŠ a žáků 9. tříd ZŠ a zbývající žáci ZŠ se vzdělávali v rotačním režimu. Na začátku prosince se v rotačním režimu vrátili též zbývající studenti SŠ a vyšších odborných škol. V omezeném režimu mohla otevřít stravovací, sportovní a kulturní zařízení i obchody a služby. Protože však postupně docházelo k opětovnému nárůstu počtu nakažených, byly zhruba v polovině prosince provozovny stravovacích služeb znovu uzavřeny a došlo k zakazu volného pohybu osob v nočních hodinách. Další **zprůšňování nastalo během vánočních svátků**, kdy bylo kupříkladu nařízeno pobývat na veřejně přístupných místech v počtu nejvýše dvou osob a spolu s omezením provozu obchodů, služeb i kulturních a společenských aktivit bylo zakázáno i poskytování ubytovacích služeb a provoz lyžařských vleků a lanových drah.

Koncem roku 2020 byly dovezeny do České republiky první dávky vakcín proti onemocnění covid-19 a začalo očkování. Mezi prvními byly očkovaní zdravotníci a obyvatelé domovů pro seniory. Postupně v průběhu roku 2021 bylo umožněno očkování i dalším osobám na základě věku, v letních měsících bylo povoleno očkování i dětem ve věku 12 a více let a na konci roku 2021 i dětem ve věku 5 a více let.

Po vánočních prázdninách, na začátku roku 2021 se do škol vrátili pouze žáci 1. a 2. tříd základních škol, ostatní žáci a studenti měli opět distanční výuku. Denní počet nakažených dosáhl v té době 18 tisíc osob a pro Českou republiku nastalo **období nejprůšňějších restrikcí za celou dobu**

pandemie. Vzhledem k vážnosti situace byla **27. února 2021 zakázána osobní přítomnost ve školách úplně všem, včetně dětí z mateřských škol**, jichž se dosavadní plošná opatření netýkala. V jejich případě do té doby odcházel k uzavírání na základě rozhodnutí zřizovatele či z důvodu karantény nebo docházky nízkého počtu dětí, na počátku pandemie bylo nicméně dle šetření České školní inspekce zavřeno 95 % mateřských škol (ČŠI, 2020a).

V únoru 2021 došlo mimo jiné k zpřísnění také v oblasti ochranných prostředků dýchacích cest, kdy **k ochraně mohl být použit pouze respirátor** nebo obdobný prostředek (vždy bez výdechového ventilu) naplňující minimálně všechny technické podmínky a požadavky včetně filtrační účinnosti alespoň 95 % dle příslušných norem.

27. února zároveň vstoupil v účinnost tzv. **pandemický zákon č. 94/2021 Sb.** Jeho hlavním cílem bylo umožnit zvládnutí pandemie onemocnění covid-19 i po skončení nouzového stavu, a to prostřednictvím stavu pandemické pohotovosti. Ministerstvo zdravotnictví tak mělo mít možnost na základě zákona o veřejném zdraví omezit provoz služeb a škol či nařídit používání ochranných prostředků a testování zaměstnanců. Prostřednictvím pandemického zákona však není možné omezit volný pohyb osob a nařídit pracovní povinnost, což lze vyhodnotit jako hlavní příčinu, proč byl následně, i přes platnost pandemického zákona, prodloužen (resp. vyhlášen čtvrtý) nouzový stav. Ten byl, s ohledem na přísnost opatření, širokou veřejností i médii označován jako tvrdý lockdown (Slabá, 2022). Od 1. března 2021 byl až do konce nouzového stavu **zakázán pohyb mimo okres místa bydliště, a to na území celé České republiky**¹⁴, s výjimkou cest za prací, do škol, k lékařům či zajištění nezbytných potřeb blízkých osob. Zredukovány byly i některé výjimky ze zákazu maloobchodního prodeje a služeb a během března docházelo i k zavádění povinného testování zaměstnanců (nejprve ve firmách s 250 a více zaměstnanci, záhy i v malých), které trvalo až do konce června 2021 (Höhne et al., 2022b). Maximální denní počet nakažených osob dosáhl na začátku března 17 tisíc.

Po poklesu v počtech nakažených a **ukončení nouzového stavu nastalo od 12. dubna 2021 rozvolňování** v oblasti maloobchodu i školství. Do škol se mohli nejprve vrátit v rotačním režimu žáci 1. stupně základních škol, děti plnící povinné předškolní vzdělávání a v omezeném režimu i žáci 9. tříd. Postupně byla rušena některá omezení ve vybraných krajích (v nichž byla lepší epidemiologická situace) a v průběhu května došlo ke zrušení všech klíčových omezení v oblasti školství na území celé ČR. Byla tak zrušena i distanční výuka na školách vysokých, které touto formou vzdělávaly od začátku pandemie. S koncem nouzového stavu byl zrušen zákaz pohybu mimo okres místa bydliště, zákaz nočního vycházení a postupně byly povolovány společenské, kulturní a sportovní aktivity i provoz stravovacích zařízení. S poklesem denního počtu nakažených došlo k obdobnému **letnímu rozvolnění** a určitému optimismu jako předchozí rok, s tím rozdílem, že již byla dostupná účinná vakcína. Poskytování mnohých služeb tak bylo povoleno pouze osobám očkovaným, po prodělaném onemocnění, nebo testovaným.

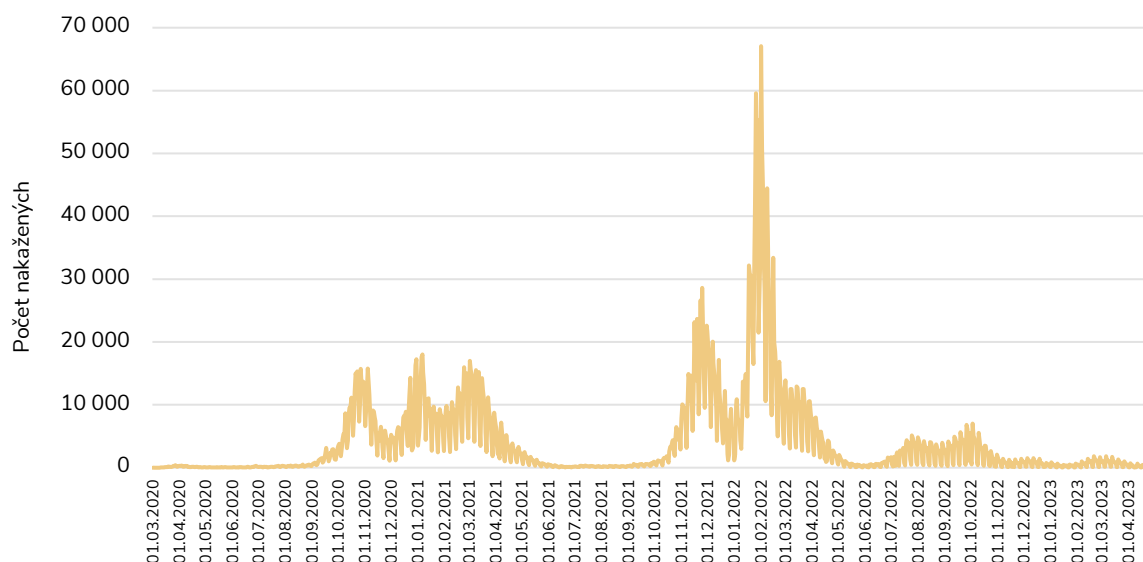
¹⁴ Tomuto opatření předcházela zákaz pohybu osob z a do okresů Cheb, Sokolov a Trutnov od 12. února 2021.

2. Pandemie onemocnění covid-19 a jeho dopady na rodinu

Školní rok 2021/2022 začal 1. září pro všechny žáky a studenty prezenční formou výuky a plošné uzavření škol již nikdy nenastalo. Školy nebo třídy byly uzavírány jen v reakci na lokální výskyt onemocnění. Žáci totiž až do začátku roku 2022 museli podstupovat víceméně **pravidelné preventivní testování ve školách** na přítomnost antigenu viru SARS-CoV-2 (s výjimkou dětí očkovaných, po prodělaném onemocnění a dětí např. s poruchou autistického spektra; v případě odmítnutí testu byla nutnost používat ochranný prostředek dýchacích cest).

S příchodem podzimu se však situace začala opět dramaticky zhoršovat a v listopadu 2021 vzrostl denní počet nakažených na téměř 28 tisíc osob. Díky plošně dostupnému očkování nicméně nedošlo k tak výraznému nárůstu v počtu hospitalizovaných a zemřelých osob. **26. listopadu 2021 byl na měsíc vyhlášen poslední nouzový stav související s pandemií covidu-19.** Opět byly zavedeny restriktce týkající se provozu stravovacích zařízení, omezovány kulturní a společenské akce a zakázány například i adventní trhy (Höhne et al., 2022b).

Graf č. 2.1 Vývoj denního počtu nakažených nemocí covid-19 v ČR v období od března 2020 do dubna 2023

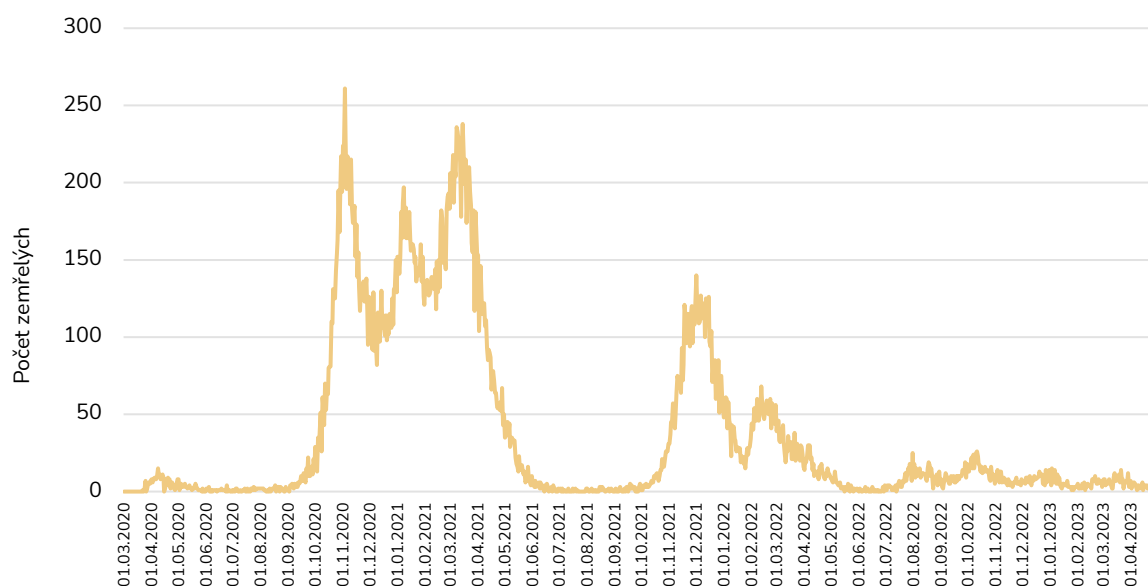

Zdroj: MZ ČR, 2023; <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/api/v2/covid-19>

Po dočasném poklesu počtu nakažených na přelomu roku 2021 a 2022 však došlo s příchodem nové výrazně nakažlivější varianty omikron k dosud nebývalému nárůstu nemocných, který dosáhl **historického maxima 57 tisíc nakažených osob za den na začátku února 2022.** Vzhledem k proočkovanosti, k získané kolektivní imunitě, a především lehčímu průběhu onemocnění v porovnání s předchozími variantami se počet úmrtí udržel na nižší úrovni (několika desítek osob

denně, graf č. 2.2). Od té doby se denní počty nakažených plynule snižovaly a na konci roku 2022 se začalo stále častěji hovořit o **blížícím se konci pandemie covidu-19**. Významným krokem pak bylo **zrušení plošného (automatického) nařizování izolací k 20. dubnu 2023**. Izolace od té doby měla být nařizována v případech, kdy je to nutné pro zajištění ochrany veřejného zdraví, a to buď praktickým lékařem nebo hygienickou stanicí. Posuzováno mělo být riziko dalšího šíření nemoci v návaznosti na zdravotní stav osoby, sociální kontakty a charakter vykonávané práce (např. u osob pracujících s imunitně oslabenými jedinci a chronicky nemocnými pacienty).¹⁵

Graf č. 2.2 Vývoj denního počtu zemřelých na onemocnění covid-19 v ČR v období od března 2020 do dubna 2023

Zdroj: MZ ČR, 2023; <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/api/v2/covid-19>

2.2 Finanční pomoc a opatření na ochranu pracovního trhu

Za účelem zmírnění negativních dopadů celosvětového šíření onemocnění covid-19 na zaměstnanost v České republice schválila vláda ČR 31. března 2020 **cílený program k podpoře zaměstnanosti nazvaný Antivirus**. Datum uznatelnosti nákladů byl stanoven od 12. března 2020 a žádosti bylo možné podávat od 6. dubna 2020. Hlavním cílem programu byla ochrana pracovních míst i hospodářství před růstem nezaměstnanosti a s ní spojených negativních dopadů. Podstatou

¹⁵ <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum-mz/ukonceni-povinne-izolace-neznamena-konec-covidu-19/>

programu byla částečná nebo plná kompenzace celkových mzdových nákladů v podobě náhrad mezd náležejících zaměstnancům za dobu překážek v práci vyvolaných karanténou, mimořádnými či krizovými opatřeními souvisejícími se šířením onemocnění covid-19. Původně mohli zaměstnavatelé čerpat příspěvek ve dvou režimech – A a B. Účelem režimu A bylo financování náhrady mzdy v případě karantény zaměstnance a v případě uzavření či omezení provozu krizovými či mimořádnými opatřeními vlády. Podpora byla ve výši 80 % z vyplacené mzdy vč. odvodů, maximálně 39 000 Kč měsíčně na zaměstnance. Režim B cílil na financování náhrady mzdy v případě omezení odbytu či výpadku výrobních vstupů a poskytoval podporu ve výši 60 % vyplacených náhrad mezd vč. povinných odvodů, maximálně 29 000 Kč měsíčně na zaměstnance. Na základě vývoje epidemiologické situace byl od 1. října 2020 spuštěn i režim A+ s cílem financování náhrady mzdy v případě uzavření či omezení provozu, který na rozdíl od režimu A kryl zaměstnavatelům 100 % z vyplacené náhrady mzdy vč. odvodů, maximálně 50 000 Kč měsíčně na zaměstnance. Všechny režimy byly postupně prodlužovány, režim B byl ukončen na konci května 2021 a znovu aktivován od začátku listopadu 2021 do konce února 2022, režim A zůstal v platnosti do konce února 2022. Celková vyplacená podpora dosáhla výše 50 mld. Kč a celkem bylo podpořeno 1 073 133 zaměstnanců. Program tak pomohl udržet pracovní místo 37 % zaměstnanců v soukromé sféře a u průměrného podpořeného zaměstnance přispěl na více než čtyři jeho měsíční výplaty. Vzhledem k tomu, že omezení ekonomiky nebyla plošná, ale v závislosti na vývoji a šíření epidemie cílila na konkrétní sektory ekonomiky, směřovala největší pomoc do sektorů obchodu (23 %), pohostinství a ubytování (20 %) a zpracovatelského průmyslu (17 %). Díky programu Antivirus se v ČR podařilo udržet nejnižší míru nezaměstnanosti v Evropské unii, která k červnu 2021 činila 2,8 % oproti evropskému průměru 7,1 %.¹⁶

Na program Antivirus měl navázat **program Kurzarbeit neboli příspěvek v době částečné práce** (PvČP). Právní úprava zavádějící Kurzarbeit nabyla účinnosti 1. července 2021, ovšem aktivovat ho bude možné až po schválení ze strany Evropské komise (v současné chvíli se schvalovací proces nachází ve fázi pre-notifikace). Vláda bude moci aktivovat PvČP z důvodu hospodářské krize, živelní pohromy, kyberútoku, epidemie apod., tj. nikoli pouze v souvislosti s pandemií covidu-19. Úřad práce ČR poskytne zaměstnavateli příspěvek na mzdové náklady za dobu, kdy zaměstnanci nemohou pracovat z důvodu omezení odbytu či z důvodu jiných mimořádných událostí. Aby měl zaměstnavatel nárok na příspěvek, musí vyplácet zaměstnancům náhrady mzdy v minimální výši 80 % průměrného výdělku. Výše příspěvku pak bude činit 80 % zaměstnavatelem vyplacené náhrady mzdy a z ní odvedeného pojistného (maximálně 1,5násobek průměrné mzdy).¹⁷

Pro zaměstnance, kteří se ocitli v nařízené karanténě nebo izolaci v souvislosti s nemocí covid-19 (případně jiným infekčním onemocněním), zavedlo MPSV od 1. března 2021 **mimořádný příspěvek, tzv. Izolačku s cílem kompenzovat ztrátu příjmu nad rámec běžné „nemocenské“**, a především co

¹⁶ <https://www.mpsv.cz/documents/20142/2061970/Anal%C3%BDza+Antiviru.pdf>;

https://www.mpsv.cz/documents/20142/1443715/Manual_Program_Antivirus_v6.pdf; <https://www.mpsv.cz/antivirus>

¹⁷ <https://www.mpsv.cz/antivirus>

nejvíce zamezit šíření onemocnění covid-19. Lidé tak získali po dobu prvních 14 kalendářních dnů karantény či izolace příspěvek ve výši 370 Kč za den navíc k náhradě mzdy, nejvýše však na úroveň 90 % průměrného hrubého výdělku. Program nejprve fungoval do konce června 2021, znovu zaveden byl na konci listopadu 2021 a trval do konce února 2022.¹⁸

V reakci na uzavírání škol a přechod na distanční výuku upravovala vláda ČR také nastavení dávky nemocenského pojištění, tzv. ošetřovného. Během pandemie se nastavení této dávky několikrát měnilo a zavedlo se označení **krizové ošetřovné**. Na začátku pandemie byla posunuta věková hranice dítěte pro nárok na tuto dávku z dosavadních 10 let na 13 let, ošetřovné bylo vypláceno po celou dobu uzavření školy či zařízení z důvodu mimořádného opatření a výše byla z původních 60 % denního vyměřovacího základu upravena na 80 %. Od října 2020 se snížila věková hranice dítěte na původních 10 let a výše činila 70 % denního vyměřovacího základu (s minimální denní výší dávky 400 Kč). Na jaře 2021 byla zrušena podmínka bydlení ve společné domácnosti, pečoval-li o dítě jiný nejbližší příbuzný nežli rodič, a výše ošetřovného byla opět stanovena na 80 % redukovaného denního vyměřovacího základu. Od 1. července 2021 se nárok na ošetřovné posuzoval podle stejných podmínek jako před pandemií. Na konci roku 2021, v reakci na zhoršení epidemiologické situace, došlo k dalším úpravám v poskytování krizového ošetřovného. To bylo znovu poskytováno po celou dobu uzavření školy či po celou dobu trvání nařízené karantény v souvislosti s onemocněním covid-19, rozšířil se okruh osob, u kterých nebyla pro nárok na dávku vyžadována podmínka společné domácnosti s dítětem, a výše byla opět stanovena na 80 % redukovaného denního vyměřovacího základu při zachování minimální denní výše ošetřovného v částce 400 Kč. Od 1. března 2022 se nárok na ošetřovné znovu posuzuje podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, tedy jako před pandemií (Höhne et al., 2022b).

Osobám samostatně výdělečně činným (OSVČ), které za běžných podmínek nemají na ošetřovné nárok, stát v souvislosti s uzavřením škol či karanténou v průběhu pandemie pomohl prostřednictvím zvláštních programů Ministerstva průmyslu a obchodu (MPO). Ošetřovné jim vyplácené mělo některé prvky společné s krizových ošetřovným, zejména co se týče věkové hranice dítěte. Na počátku pandemie bylo možné pobírat ošetřovné společně s tzv. kompenzačním bonusem (Höhne et al., 2022b).

Kompenzační bonus byl v gesci Ministerstva financí a byl určen pro OSVČ, jejichž činnost byla v důsledku ohrožení zdraví nebo krizových opatření částečně či zcela utlumena, a to z několika důvodů. Konkrétně se jednalo o nutnost uzavřít provozovnu či omezit její provoz, karanténu podnikatele nebo jeho zaměstnance, péči o dítě podnikatele či zaměstnance, omezení poptávky po výrobcích či službách a omezení či ukončení dodávek nebo služeb potřebných pro výkon samostatné výdělečné činnosti. V roce 2020 bylo vymezeno několik bonusových období, obdobně v roce 2021. Termín pro podání žádostí definitivně skončil 1. dubna 2022. Postupně přitom byly měněny podmínky i výše bonusu. Finanční správa v rámci bonusových období v letech 2020 a 2021 rozdělila

¹⁸ <https://www.mpsv.cz/izolacka>

2. Pandemie onemocnění covid-19 a jeho dopady na rodinu

mezi žadatele téměř 44 miliard korun, v roce 2022 pak další 4 miliardy korun. Kompenzační bonus se tak stal jednou z největších pomoci pro podnikatele a živnostníky, jejichž podnikání bylo ovlivněno pandemií a souvisejícími opatřeními¹⁹

Programy na podporu pracujících zavedlo také Ministerstvo průmyslu a obchodu. **Program Covid – gastro** cílil na podnikatele ve stravovacích službách, **program Covid – kultura** na podnikatele v oblasti kultury, **program Covid – Nájemné** se zaměřoval na podnikatele, kteří museli kvůli mimořádným opatřením uzavřít provozovny, a **program Covid – Sport** byl určen pro podnikatele v oblasti sportu. V oblasti cestovního ruchu, škol v přírodě nebo ubytování a lázeňství nabídlo podpůrné programy Ministerstvo pro místní rozvoj (Höhne et al., 2022b).

Pro všechny fyzické osoby, které se v důsledku mimořádných opatření kvůli koronavirové krizi ocitly bez prostředků a nebyly schopné uspokojit základní životní potřeby nebo zaplatit náklady spojené s bydlením, byla určena **dávka mimořádné okamžité pomoci spojená s onemocněním covid-19 (MOP COVID-19)**. Dávka byla poskytována Úřadem práce ČR, a to konkrétně na úhradu nákladů, jako je jídlo, nájem, energie, ošacení, hygienické potřeby, telefon, internet či hypotéka. Dávku naopak Úřad nemohl poskytnout na úhradu léků, splátky dluhů, leasingů nebo nákladů spojených s podnikáním. Týkala se i rodičů dětí do 10 let, kteří kvůli uzavření škol a školských zařízení nebo v důsledku karantény zůstali doma na tzv. ošetřovném. Při posuzování nároku se nepřihlíželo k majetku, ale pouze ke stavu účtu žadatele a společně posuzovaných osob.²⁰

2.3 Dopady pandemie covidu-19 a s ní spojených opatření na rodiny s dětmi

Dopady pandemie covidu-19 na život rodin se zabývalo v dotčených letech několik výzkumů (např. Život během pandemie²¹; Samoživitelé rok po covidu²²). V květnu až v červenci 2021 realizoval RILSA za podpory TAČR výzkum zaměřený na dosavadní důsledky covidu-19 na sólo rodiče²³, v září daného roku byl obdobný výzkum zacílen na rodiny úplné²⁴. Podle těchto výzkumů (Höhne et al., 2022b; Kuchařová et al., 2022; Křečková et al., 2023) měla **pandemie téměř ve všech oblastech**

¹⁹ <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/kompenzacni-bonus>; <https://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/media-a-verejnost/tiskove-zpravy-gfr/tiskove-zpravy-2022/financni-sprava-v-letosnim-roce-kb>

²⁰ <https://www.mpsv.cz/davky-info>

²¹ <https://www.paqresearch.cz/>

²² https://www.klubsvobodnychmatek.cz/samozivitele-rok-po-covidu/A_1193

²³ <https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-pandemie-covid-19-na-solo-rodice/>

²⁴ <https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/>

výraznější dopad na rodiny sólo rodičů než na rodiny úplné.²⁵ V obou typech rodiny však subjektivně **nejvíce zasáhla osobní životy a pocity životní pohody a spokojenosti**. To bylo na jednu stranu vyvoláno obavami z onemocnění a opatřeními, kterými byl sociální život v obecné rovině výrazně omezen. V porovnání s dalšími oblastmi patřilo omezení sociálních kontaktů a možností pro volnočasové aktivity k nejhůře zvladatelným změnám v životě rodin během pandemie. V rodinách se objevovaly, a to jak u dospělých, tak u dětí, problémy emocionální, tj. pocity osamělosti, vyčerpání a vyhoření, a problémy spojené s příliš častým užíváním digitálních technologií.

Na druhou stranu pandemie nezůstala zcela bez následků v oblasti finanční. Navzdory očekávání, a i díky vládním opatřením měla pandemie covidu-19 v celkovém pohledu **spíše dílčí dopady na socioekonomické postavení rodičů v úplných rodinách i sólo rodičů**. Většina rodičů, zejména otců, z obou typů rodin v prvních letech pandemie převážně pracovala a měla poměrně stabilní práci. Stejně postavení na pracovním trhu jako před pandemií mělo v prvním roce pandemie 70 % matek z úplných rodin, které byly často i mimo pracovní trh z důvodu mateřské či rodičovské dovolené, a 85 % matek samoživitelek (Křečková et al., 2023). Výše uvedená protiepidemická opatření vedoucí k omezení činnosti v některých sektorech, nutnost pečovat o děti v době, kdy byly uzavřené školy apod., však vedla ke **snížení příjmů rodin**, ačkoli se rodiny snažily uchýlovat ke krizovému ošetřovnému a jiným nástrojům majícím za důsledek snížení příjmů v malé míře. Pokud je využívaly, bylo to běžnější u sólo rodičů, kteří neměli jinou možnost, jak se postarat o své děti. „Krizové“ ošetřovné na dítě čerpala čtvrtina sólo rodičů oproti 13 % rodičů z úplných rodin. O MOP Covid-19 požádala jen necelá 4 % rodičů z úplných rodin a kolem 6 % sólo rodičů (Křečková et al., 2023). **Zhoršení, či dokonce výrazné zhoršení finanční situace pocítila zhruba čtvrtina úplných rodin a téměř dvě pětiny rodin neúplných**. Mnohé neúplné rodiny měly v době pandemie i **základní existenční potíže** v podobě problémů hradit výdaje související se základními potřebami, jakými jsou zejména jídlo, ošacení a léky. Tyto rodiny měly rovněž častěji než rodiny úplné problémy s dluhy a exekucemi, problémy spojené s dlouhodobou nezaměstnaností a též problémy s hrazením nákladů na bydlení.

V době pandemie však stále platilo, že v případě obtíží se rodiny, úplné i neúplné, jen velmi ojediněle obracely o pomoc k odborníkům. **Hlavním důvodem omezeného využívání pomáhajících služeb byla především snaha řešit svou situaci vlastními silami**. Dále se potvrdily přetrvávající **deficity v podobě časté nedostupnosti služeb**, a to jak kapacitní, finanční, časové, tak i místní. V neposlední řadě zde hrála významnou roli také **nedostatečná informovanost** o existenci pomáhajících organizací. Státní pomoc rodinám v době covidu-19 byla hodnocena poměrně kriticky. Pouze necelých 30 % úplných, ale i neúplných rodin považovalo pomoc státu za dostačující (Křečková et al., 2023).

²⁵ Dílčí opatření přijímaná v důsledku pandemie covidu-19 měla do jisté míry specifické dopady na rodiny dle různého typu soužití rodičů (manželské, nesezdané, rekonstituované, homoparentální).

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

Jana Palonciová, Kamila Svobodová

Zpráva o rodině, tak jak bylo vysvětleno v Úvodu, je syntetickým materiálem, který reflektuje vývoj v oblasti rodinného chování a rodinné politiky zejména v období předcházejících tří let. Takto pojata je zejména první část studie. Vývoj demografických procesů (např. sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti) vypovídá o tom, jak současné rodiny vznikají, jak jsou stabilní, zda a kolik se v nich rodí děti. Za uplynulé tři roky se přitom v této oblasti vlivem pandemie covidu-19 uskutečnila řada neočekávaných změn, které významně ovlivnily či do budoucna ještě ovlivní dosavadní trendy. Sledování těchto parametrů je nezbytné jako primární opora pro strategické a další dokumenty, které mají rodinu a rodinný život efektivně podpořit, a to i s ohledem na rostoucí variabilitu forem rodinného soužití, včetně potřeby jejich legislativního ukotvení. Neméně podstatný je i počet a zejména věková struktura obyvatel, neboť Česká republika čelí podobně jako jiné vyspělé státy stárnutí populace. Velice důležité je však také sledování stárnutí jednotlivých věkových kohort, neboť jejich početní velikost ovlivňuje např. dostupnost předškolní péče, ale i předjímání kapacit v základních i středních školách.

3.1 Počet a složení obyvatel

Počet obyvatel České republiky se za poslední desetiletí každoročně zvyšoval. Změna nastala mezi lety 2020 a 2021, neboť počínaje rokem 2021 demografická statistika obyvatel České republiky nově vychází z výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2021. Nový výchozí stav v roce sčítání vždy způsobí určitý „zlom“ v časové řadě počtů obyvatel a na národní úrovni je pravidlem, že tento skok znamená snížení celkového počtu. Hlavní příčinou je neúplná evidence vystěhování do zahraničí, a to jak občanů ČR, tak cizinců, kteří nenahlásili příslušným úřadům ukončení svého pobytu v ČR a tato událost tak nemohla být zachycena ani v demografické bilanci. Vliv mohou hrát i případně změny v metodice sčítání (ČSÚ, 2022b). Zpřesněním údajů o velikosti populace tak došlo mezi koncem roku 2020 a začátkem roku 2021 ke snížení počtu obyvatel o cca 200 tisíc. Během roku 2021 předchozí růst populace pokračoval a v roce 2022 byl evidován **nárůst v celkovém počtu obyvatel na 10 533 tis. osob** (ČSÚ, 2023c). Za meziročními nárůsty celkového počtu obyvatel stálo zejména **kladné a poměrně vysoké saldo zahraniční migrace**, které v roce 2021 dosáhlo 50 tisíc osob a bylo nejvyšší od roku 2010, v roce 2022 pak činilo 37 tisíc osob (tabulka č. 3.1). S drobnými výjimkami přibývalo obyvatelstvo po většinu sledovaného období i přirozenou měnou, a to až do příchodu **pandemie covidu-19, která zapříčinila rekordně vysoké počty zemřelých osob** a v důsledku toho **výrazné ztráty v počtech obyvatel přirozenou měnou**. Počet zemřelých

(139,9 tisíce) byl v roce 2021 nejvyšší od konce druhé světové války a pokles celkového počtu osob přirozenou měnou o 28,1 tisíce představoval nejhlubší přirozený úbytek populace od roku 1919. V roce 2022 zůstala bilance přirozené měny záporná (-20,4 tisíce), i když mírnější než v předchozím roce, neboť počet zemřelých se meziročně snížil o téměř 20 tisíc osob. Během roku 2022 se do České republiky přistěhovalo ze zahraničí 57,1 tisíce osob, 20 tisíc osob zde pobyt ukončilo. Tyto údaje však nezahrnují osoby, kterým byla udělena dočasná ochrana v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na Ukrajině – podle údajů Cizineckého informačního systému mělo ke konci loňského roku tento typ pobytového oprávnění 432 tisíc osob (ČSÚ, 2023a).

Nejčastějšími příčinami úmrtí byly stejně jako v předchozích letech nemoci oběhové soustavy (2021: 47,9 tisíce) a novotvary (27,7 tisíce) a nově se přidalo onemocnění covid-19 (25,5 tisíce zemřelých). **Za první dva roky pandemie tak v důsledku onemocnění covid-19 zemřelo celkem 36 tisíc osob** (více viz kapitola 2.). Kojenecká úmrtnost s hodnotou 2,2 ‰ naopak dosáhla v roce 2021 svého historického minima.

V důsledku epidemie se druhým rokem v řadě zkrátila naděje dožití při narození, která v roce 2021 činila 74,1 let pro muže a 80,5 let pro ženy a v podstatě se navrátila na takřka stejné hodnoty jako v roce 2010 (ČSÚ, 2022h). Mezi lety 2021 a 2022 došlo k **znatelnému nárůstu naděje dožití při narození, a to na 76,1 let pro muže a 81,9 let pro ženy, přesto zůstala o 0,2 resp. 0,3 roku nižší než v předcovidovém roce 2019** (ČSÚ, 2023b).

Z mezinárodního srovnání vyplývá, že **pandemie covidu-19 měla negativní vliv na vývoj naděje dožití ve většině zemí**. Předchozí rozdíly mezi zeměmi se během pandemie spíše prohloubily, neboť nepříznivější dopad měla v zemích s nižší nadějí dožití (zejména ve východní a jihovýchodní Evropě; např. v Bulharsku došlo k poklesu o 3,4 roku u mužů a 3,6 roku u žen) než v zemích s vyšší střední délkou života. Značný pokles (o více než 2 roky u mužů) byl zaznamenán také v zemích střední Evropy, včetně České republiky a Maďarska. Oproti tomu většina zemí s vyšší nadějí dožití zaznamenala během pandemie relativně nízký pokles (např. Německo) nebo došlo k poklesu v roce 2020 a poté k částečné kompenzaci v roce 2021 (např. ve Španělsku u žen, ve Švýcarsku u mužů a ve Švédsku v případě obou pohlaví). Finsko a Norsko byly v tomto ohledu prakticky nezasaženy. Naděje dožití se přitom snížila více u mužů než u žen, což naznačuje, že pandemie negativně zasáhla více muže než ženy (s výjimkou Bulharska; European Demographic Data Sheet, 2022). Za státy Evropské unie byla v roce 2021 naděje dožití při narození podle odhadovaných údajů 77,2 let pro muže a 82,8 let pro ženy, tj. o 1,3, resp. 1,2 roku méně než v roce 2019 (Eurostat Database, 2023).

Složení obyvatel České republiky podle pohlaví se prakticky nemění, tzn. tradičně mírně převažují ženy nad muži (2021: 50,7 % a 49,3 %). **Vývoj zastoupení hlavních věkových skupin na celkovém počtu obyvatel se vyznačuje jak rostoucím podílem dětské složky populace ve věku mladším 15 let, tak zejména rostoucím podílem populace seniorů, tj. osob 65letých a starších, což má za následek postupný pokles podílu osob ve věku 15 až 64 let**. Tato produktivní složka obyvatelstva přitom nepřetržitě klesá již od roku 2007. V roce 2021 zastupovaly hlavní věkové skupiny 16 %, 63 % a 21 % z celkového počtu obyvatel ČR. Česká republika se v tomto ohledu nijak

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

významně neodlišuje od průměru za země Evropské unie, kde tyto podíly činily 15 %, 64 % a 21 % (graf č. 3.1). Nejvyšší podíl seniorské a zároveň nejnižší podíl dětské složky populace měla v roce 2022 Itálie a Portugalsko (24 %, resp. 13 %). Zdaleka nejnižší podíl osob ve věku 65 a více let naopak mělo Lucembursko a Irsko (necelých 15 %), které má současně nejvyšší podíl dětí ve věku 0–14 let (20 %; Eurostat Database, 2023).

Tabulka č. 3.1 Vývoj demografických ukazatelů v letech 2010 až 2022 (vybrané roky)

rok	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
střední stav obyvatelstva	10 429 692	10 542 942	10 565 284	10 589 526	10 626 430	10 669 324	10 700 155	10 500 850	10 533 399
živé narození	119 570	110 764	112 663	114 405	114 036	112 231	110 200	111 793	99 834
zemřelí	104 948	111 173	107 750	111 443	112 920	112 362	129 289	139 891	120 207
přirozený přírůstek	14 622	-409	4 913	2 962	1 116	-131	-19 089	-28 098	-20 373
migrační přírůstek	71 790	16 977	20 064	28 273	38 629	44 270	26 927	49 969	37 065
celkový přírůstek	86 412	16 568	24 977	31 235	39 745	44 139	7 838	21 871	16 692
věková struktura k 31. 12.									
0 až 14 let (%)	14,1	15,4	15,6	15,7	15,9	16,0	16,1	16,1	16,1
15 až 64 let (%)	71	66,3	65,6	65	64,6	64,1	63,8	63,3	63,3
65 a více let (%)	14,9	18,3	18,8	19,2	19,6	19,9	20,2	20,6	20,6
index stáří	105,1	119	120,7	122,1	123,2	124,6	125,5	128,1	*
index ekonomické závislosti	54,1	61,4	63,2	64,8	66,3	67,8	69,0	71,0	*
naděje dožití při narození									
muži (v letech)	74	75,8	76,2	76,0	76,1	76,3	75,3	74,1	76,1
ženy (v letech)	80,3	81,4	82,1	81,8	81,9	82,1	81,4	80,5	81,9
míra kojenecké úmrtnosti (‰)	2,8	2,5	2,8	2,7	2,6	2,6	2,3	2,2	*

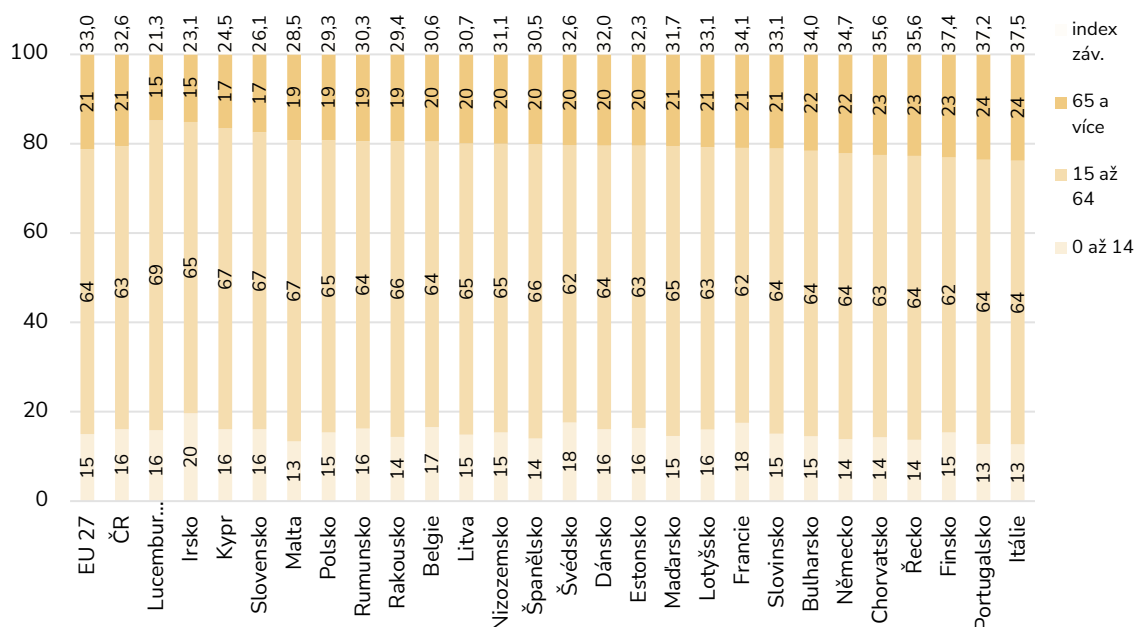
Pozn.: * Údaje dosud nebyly publikovány, hodnoty uvedené kurzívou jsou odhadované hodnoty dle Eurostat Database, 2023.

Zdroj: ČSÚ, 2022h, 2023c, Obyvatelstvo. Nedat.

I přes zhoršené úmrtnostní podmínky pokračuje stárnutí populace. To se promítá do zvyšujícího se průměrného věku obyvatel ČR, který v roce 2021 dosáhl 42,8 let (od roku 2010 vzrostl o 2 roky), a rostoucího indexu stáří, který dosáhl hodnoty 128 seniorů ve věku 65 a více let na 100 dětí do 15 let věku (v roce 2010 připadlo na 100 dětí 105 seniorů). **Nepříznivý vývoj zaznamenal i index ekonomické závislosti** vyjadřující počet osob ve věku 0–19 let a 65 a více let na 100 osob v produktivním věku, tj. ve věku od 20 do 64 let. Z hodnoty 56 osob v roce 2010 se zvýšil na současnou hodnotu 71 osob (ČSÚ, 2022h). **Index závislosti, tj. počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15–64 let, je 32,6 osob, podobně jako průměr zemí Evropské unie.** V souladu s výše uvedeným zastoupením hlavních věkových skupin na celkovém počtu obyvatel je v evropském srovnání nejnižší hodnota tohoto ukazatele v Lucembursku, kde je, jak již bylo řečeno,

nejnižší podíl osob v seniorském věku a zároveň nejvyšší podíl osob ve věku produktivním (vzhledem k průměrnému podílu dětské složky populace). Na opačném spektru pak stojí státy jižní Evropy spolu s Finskem (graf č. 3.1; Eurostat Database, 2023).

Graf č. 3.1 Věková struktura obyvatelstva zemí Evropské unie podle hlavních věkových skupin (v %) a index závislosti v roce 2022

Pozn.: Index závislosti – počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15–64 let.

Zdroj: Eurostat Database, 2023

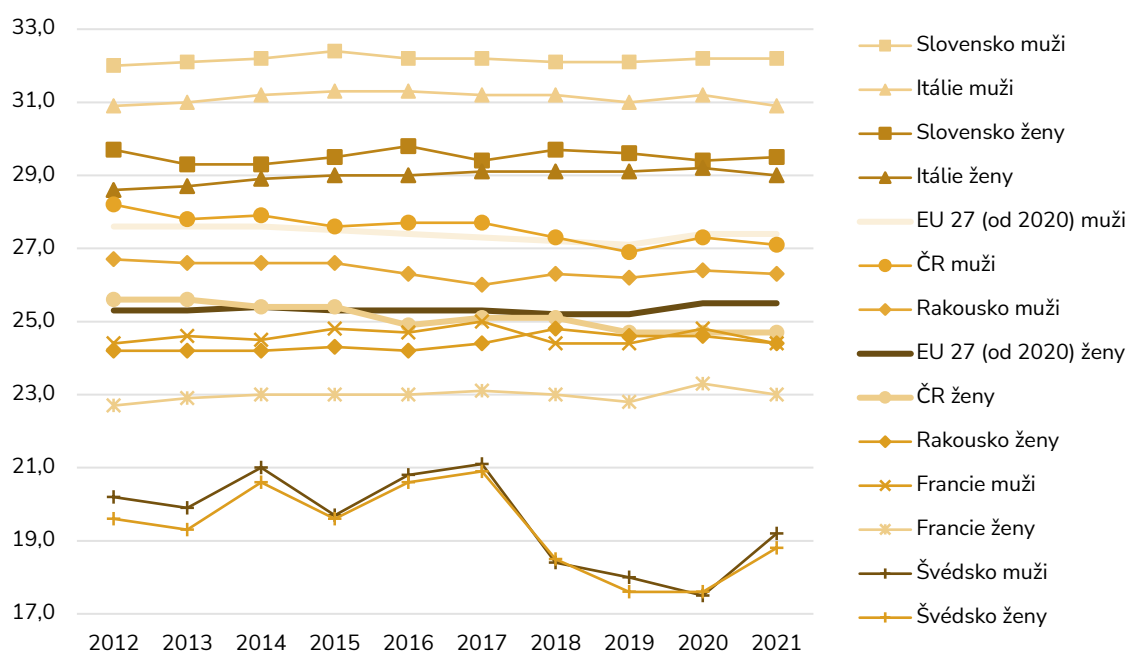
Proměna skladby obyvatel podle rodinného stavu vykazuje dlouhodobé trendy, jimiž je **nárůst podílu svobodných a rozvedených osob v populaci a pokles zastoupení osob ženatých a vdaných**. Lidé žijící v manželství stále tvoří majoritní skupinu obyvatel z hlediska rodinného stavu, nikoli však již nadpoloviční. Jejich podíl klesá od počátku 80. let 20. století, pod úroveň 50 % se poprvé dostal v roce 2010. Na konci roku 2021 bylo ženatých či vdaných 45,5 % všech obyvatel 15letých a starších (46,7 % mužů a 44,3 % žen). Zastoupení svobodných v populaci osob ve věku 15 a více let bylo 32,3 %, rozdíl mezi pohlavími se dlouhodobě pohybuje na úrovni zhruba deseti procentních bodů (2021: 37,8 % mužů a 27,1 % žen). Podíl rozvedených vykazuje rostoucí trend dlouhodobě (již od 60. let 20. století), v roce 2021 dosáhl hodnoty 14 % (12,6 % mužů a 15,3 % žen). Podíl ovdovělých v obyvatelstvu ve věku 15 a více let je nejnižší a nejméně se mění, v důsledku odlišné úrovně úmrtnosti mužů a žen je podíl ovdovělých mezi muži výrazně nižší než mezi ženami (2021: 2,9 % muži a 13,2 % ženy, celkem 8,2 %; ČSÚ, 2022h).

3.2 Počátek partnerského života

3.2.1 Odchod z domácnosti rodičů

V moderní společnosti se rodina stala postupně čím dál tím více nukleární, tj. soužití více generací je poměrně výjimečné. **Za jednu ze základních podmínek pro založení rodiny je možné považovat odchod z domácnosti rodičů do domácnosti vlastní.** V průměru nejnižším věku se osamostatňují mladí lidé v severní Evropě (graf č. 3.2). Z Evropského výzkumu hodnot vyplývá, že společnosti severní Evropy kladou velký důraz na osobní svobodu, svobodu vyjadřování a toleranci k rozdílným názorům, životním hodnotám i jednání. **Nejdéle setrvávají u rodičů mladí v Evropě jižní, ale i na Slovensku.** Roli zde hraje nejen ekonomická situace a možnost mladých lidí najít takovou práci, aby byli schopni pokrýt své životní potřeby včetně bydlení, ale i tradiční vnímání partnerského a rodinného života, ovlivněné silnější religiozitou (Halman et al., 2022). Obecně platí, že se mladé ženy stěhují z domácnosti rodičů v nižším věku než muži. **Čeští muži se v tomto ohledu pohybují na úrovni evropského průměru (2021: 27 let), české ženy se osamostatňují ve věku nižším než průměrné Evropany (2021: 24 let, graf č. 3.2).**

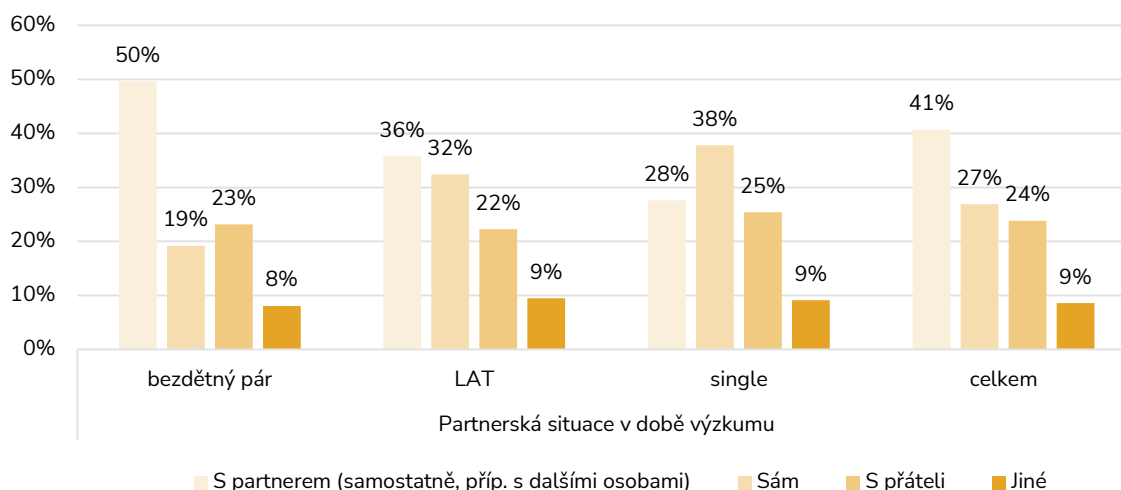
Graf 3.2 Průměrný věk odchodu z domácnosti rodičů ve vybraných zemích (v letech)

Zdroj: Eurostat Database, 2022

Důvodem pro odstěhování se od rodičů byla podle bezdětných ve věku 25 až 44 let, dotázaných ve výzkumu RILSA (Paloncyová et al., 2021), nejčastěji kohabitace s partnerem, přibližně každý čtvrtý začal bydlet sám, o něco menší byl podíl těch, kteří se rozhodli bydlet s přáteli (graf č. 3.3). **Bezdětné ženy odešly bydlet s partnerem častěji než muži s partnerkou a stěhovaly se častěji ke starším partnerům, kteří byli již alespoň částečně finančně zabezpečeni.** Partnerské soužití bylo u mužů hlavním cílem odchodu z domácnosti ve vyšším věku. Dotázaní bezdětní mající v době uvedeného výzkumu partnera, se kterým však nesdíleli společnou domácnost, považovali ve značné míře tento způsob „odděleného“ partnerství za nedobrovolný, vynucený okolnostmi, a pouze každý třetí by chtěl v této formě vztahu setrvat. Podmínkou pro odstěhování se z domácnosti rodičů byla etablovaná pozice na trhu práce a s tím související vlastní stabilní finanční zabezpečení. **Kromě absence partnerského vztahu, který naplňuje osobní očekávání, či obecnější preference svobodného a nezávislého života, je to právě nedostatečné finanční zázemí a problematická bytová situace, které brání tomu stát se rodičem (tamtéž).**

Graf č. 3.3 Typ soužití po prvním odchodu z domácnosti rodičů, bezdětní ve věku 25–44 let (v %)

Pozn.: LAT = living apart together (mají partnera, ale nebydlí s ním)

Zdroj: Bezdětní 2020 – převzato z Paloncyová et al., 2021

3.2.2 Veřejné mínění a partnerství

Jak bylo zmíněno v kapitole 1, rodina si obecně v české společnosti zachovává stále vysokou hodnotu. **Jejím pilířem je v ideálním případě partnerský vztah.** Ten je v moderní společnosti založen na svobodném výběru partnera, dle osobních preferencí (Giddens, 2012). Šetinová & Klímová Chaloupková (2019) poukazují na relativně vysokou preferenci partnerské homogamie u

mladé generace. Dle jejich zjištění hraje v hledání partnera roli kompatibilita kognitivních schopností. Mladí lidé ve věku 17 až 25 let s vyššími obecnými studijními předpoklady přikládají inteligenci partnera vyšší váhu. Platí to o něco více pro ženy než pro muže. **Ženy s vyššími kognitivními schopnostmi na jedné straně vyhledávají partnera s minimálně srovnatelným sociálním statusem, což může vést k určité tísní v seznamovacím procesu. Z tohoto pohledu jsou na partnerském trhu znevýhodněni muži s charakteristikami nižšího statusu.** Na druhé straně pro mladé lidi s vyššími kognitivními schopnostmi jsou oproti ostatním důležitější charakterové a postoje vlastnosti partnera, intelektuální souznění, vzájemný osobnostní rozvoj a seberealizace (tamtéž).

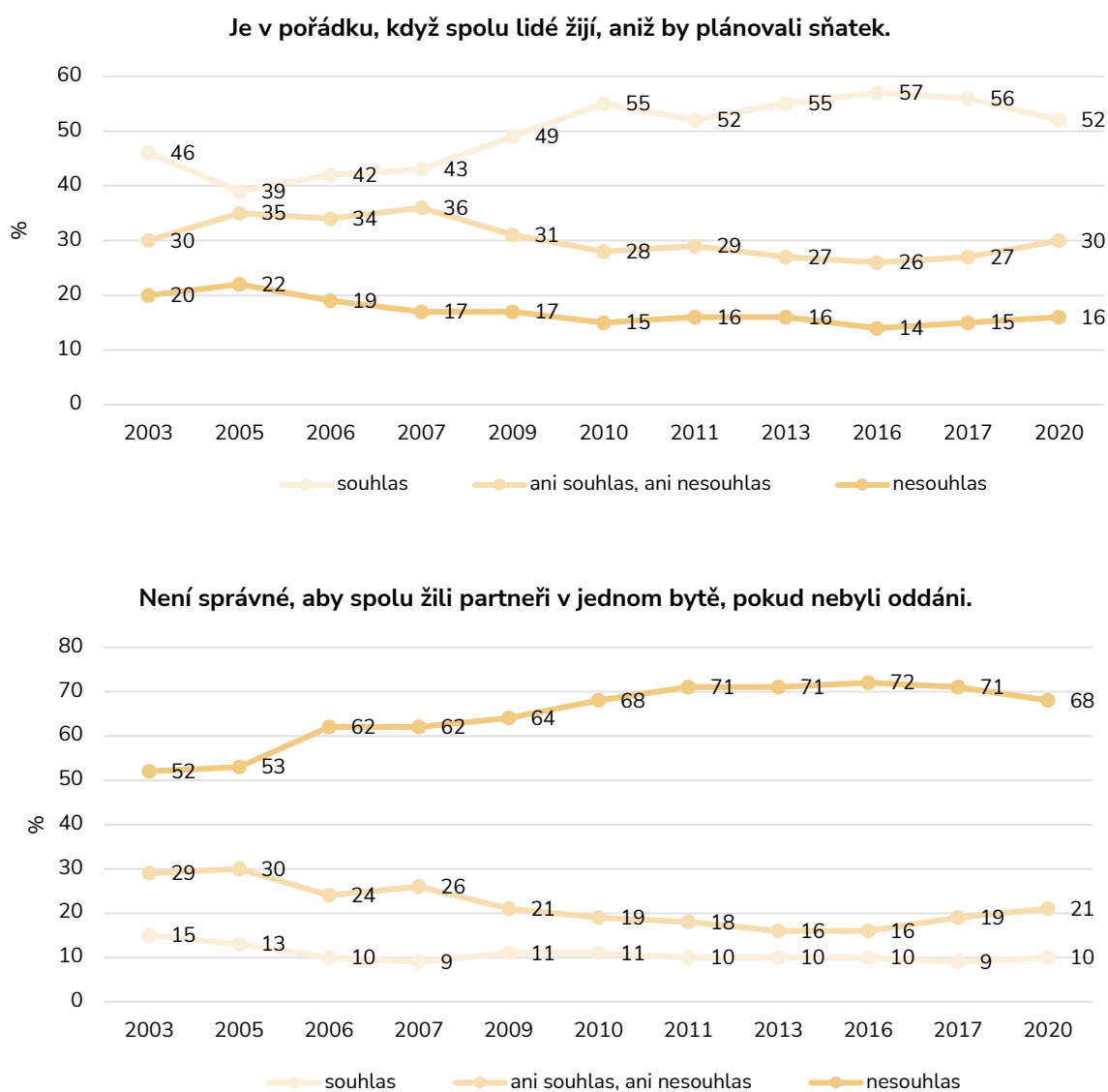
I demografická data běžné evidence poukazují na poměrně vysokou vzdělanostní homogamii snoubenců, kdy **polovina partnerů vstupujících do společného manželství má stejnou úroveň dokončeného vzdělání** (2021: 53 %). Pokud má jeden ze snoubenců vzdělání vyšší, je to častěji nevěsta (31 %) než ženich (16 %; ČSÚ, 2022i). **Zároveň platí, že ženich je častěji starší než nevěsta** (2021: dvě třetiny sňatků), přičemž jejich věkový rozdíl představuje v polovině těchto případů méně než 5 let. Relativně vysokou věkovou homogamii potvrzují i data šetření různých typů rodin v rámci projektu „*Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů*“ (<https://www.rilsa.cz/projekty/?id=338>). Platí to zejména pro muže a ženy v reprodukčním věku. Muži starší 50 let měli oproti jiným častěji partnerky mladší (ve věku 40 až 49 let), podobná tendence byla i u mužů čtyřicátníků žijících v době výzkumu v tzv. rekonstituované rodině, tj. rodině, kde má alespoň jedno dítě jednoho nevlastního rodiče. Nejinak je tomu i v případě vzdělanostní homogamie, kdy byla u všech typů úplných rodin (z hlediska počtu dětí a biologického rodičovství) minimálně poloviční shoda v nejvyšším dokončeném vzdělání muže a ženy (Křečková et. al., 2023). Důvodů pro výše uvedené tendence v partnerském párování může být několik. Spolu s rostoucím věkem muže je snazší odhadnout jeho status a ekonomický potenciál, může být rovněž považován za vyzrálejšího, spolehlivějšího. Na druhou stranu výraznější věkový rozdíl mezi partnery může pro vztah představovat větší riziko v podobě ustálených hodnot, názorů, odlišného životního stylu i stereotypních pohledů na rodinné role. Neopomenutelné je i vyšší riziko zhoršeného zdravotního stavu spolu s věkem (Topinková, 2018).

Rodina podobně jako jiné společenské instituce není neměnná. K jejím výrazným proměnám došlo v západních společnostech ve 2. polovině 20. století, v té české pak zejména z pohledu plurality rodinných forem po roce 1989 (např. Možný, 2006; Sobotka & Toulemon, 2008; Hašková et al., 2014). **Mezi výrazné změny patří nižší důraz kladený na vstup do manželství.**

Česká veřejnost se v posledních letech staví kladně k **soužití partnerů bez sňatku**. Podle výzkumu CVVM souhlasí přibližně každý druhý dotázaný s výrokem, že je v pořádku, když spolu lidé žijí, aniž by plánovali sňatek, ambivalentní postoj zastává zhruba každý třetí, proti nesezdanému soužití je přibližně každý šestý. **Pouze každý desátý se v souladu s tím domnívá, že není správné, aby spolu žili partneři v jednom bytě, pokud nebyli oddáni, naopak více než dvě třetiny se s tímto výrokem neztotožňují** (graf č. 3.4). **Na druhé straně není instituce manželství považována za**

bezvýznamnou či zbytečnou. K tomuto výroku se v posledním výzkumu veřejného mínění CVVM na téma rodiny z roku 2020 přiklonilo pouze 14 % dotázaných, nesouhlasilo s ním naopak 59 % (CVVM, 2020b). Tradičnější hodnoty ve smyslu větší podpory instituce manželství vyznávají zejména lidé starší 60 let, osoby, které uzavřely sňatek, a nepřekvapivě i ti, kteří se hlásí k nějakému náboženství či víře. Naopak vyšší míra tolerance k moderním rysům rodinného chování je pozitivně korelována s příznivým hodnocením životní úrovně domácnosti (tamtéž).

Graf č. 3.4 Postoje české veřejnosti k nesezdanému soužití (v %)

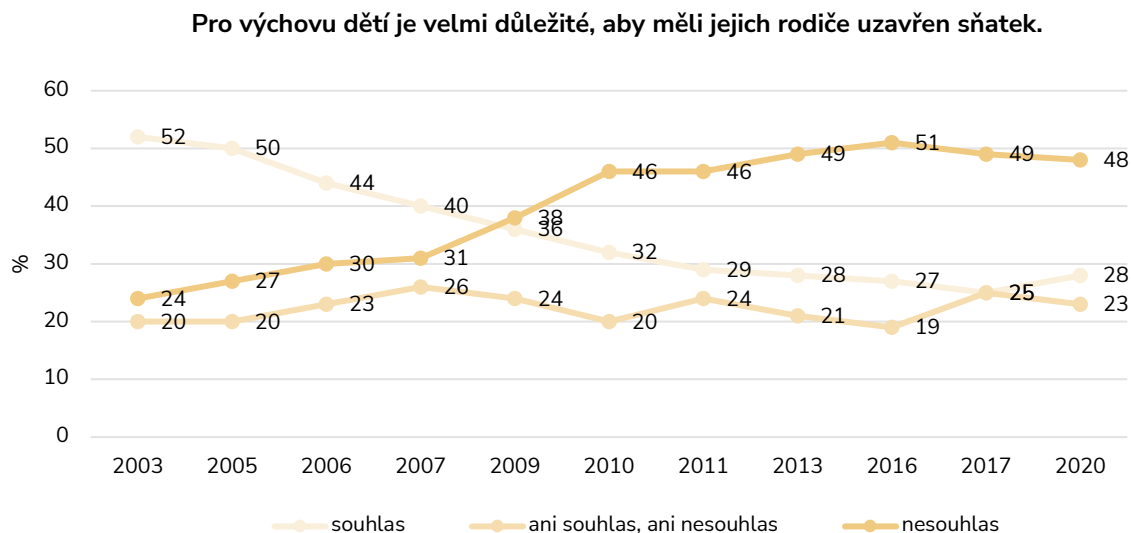
Zdroj: CVVM, 2020b; dopočet do 100 % tvoří odpověď „nevím“.

Postojová rovina však nemusí být zcela v souladu s reálným chováním. Odráží do značné míry toleranci společnosti k různým životním strategiím. Pokud se zaměříme na preference české veřejnosti v osobním životě, **více než polovina české populace považuje dle výzkumu „Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020“ za nejlepší pro svůj vlastní život jedno celoživotní manželství, každý sedmý připouští i opakované manželství.** Nesezdané soužití považoval v daném výzkumu za ideál každý desátý dotázaný, zastánců opakovaného nesezdaného soužití bylo o polovinu méně. Přibližně každý desátý se přiklonil k partnerství bez společného soužití, celoživotní absenci partnera zvolilo jako ideál pouze 5 % dotázaných. K dlouhodobému nesezdanému soužití se přiklánějí častěji mladší generace, osoby starší 45 let naopak vyzdvihují ideál partnerství bez společného soužití či častěji připouští opakované manželství (Palonciová et al., 2022).

Výše uvedený tolerantní postoj k soužití bez sňatku má však i přesah v náhledu na rodičovství. Instrukce manželství není brána ani jako nutná podmínka pro narození a výchovu dětí. **Pouze třetina české veřejnosti považuje za hlavní důvod uzavření sňatku narození dítěte, analogicky se téměř každý druhý nedomnívá, že je pro výchovu dětí důležité, aby měli rodiče uzavřený sňatek.** Oproti počátku nového tisíciletí se podíl příznivců posledně uvedeného výroku zdvojnásobil (graf č. 3.5). Instrukce manželství je asociována spíše s ekonomickými výhodami a právní jistotou, zmiňován bývá i jeho kladný vliv na zdraví (Hamplová et al., 2014; Fučík, 2013). I v manželství je však kladen důraz na kvalitu vztahu mezi partnery (Kuchařová et al., 2020).

Graf č. 3.5 Manželství jako prostor pro výchovu dětí (v %)

Zdroj: CVVM, 2020b; dopočet do 100 % tvoří odpověď „nevím“.

3.2.3 Vstup do manželství

V souladu s výše uvedenými postoji se partnerské strategie v porevolučním období výrazně diferencovaly. Přesto je stále **většina úplných rodin s dětmi založena na manželském svazku**, i když jejich podíl se postupně snižuje (podrobněji viz kapitola 4.2).

Porevoluční trend klesajícího počtu uzavíraných manželství dospěl ke svému zlomu v roce 2013, kdy bylo dosaženo historického minima v ročním počtu uzavřených sňatků (43,5 tisíce). Od té doby došlo k postupnému nárůstu až do roku 2019 (na 55 tisíc), toto pozitivní směřování však přerušil příchod pandemie covidu-19 v roce 2020. Během prvního pandemického roku bylo uzavřeno pouze 45,4 tisíce nových manželství, což představovalo největší meziroční pokles v počtu uzavřených manželství (17 %) od počátku 90. let. Důvodem byla rozsáhlá **mimořádná opatření a restrikce omezující mimo jiné podmínky konání hromadných akcí včetně svatebních obřadů**.²⁶ Přetrvávající pandemie a na ni navazující vládní opatření se odrazila i v počtu manželství uzavřených v roce 2021 – 46,8 tisíce, což je sice o 3 % více než předchozí rok, nicméně jejich počet zůstal stále podstatně nižší než v letech 2015 až 2019 (ČSÚ, 2022h). **V roce 2022 pak můžeme pozorovat opětovný nárůst a určitou kompenzaci „pandemického“ útlumu sňatečnosti. Do manželství totiž vstoupilo**

²⁶ Vyšší dopady měly restrikce pro konání hromadných akcí v době koronavirové pandemie patrně i na uzavírání registrovaných partnerství, kdy jejich uzavírání bylo usnesením vlády č. 424/2020 ze dne 21. 10. 2020 až do 23. 11. 2020 znemožněno (sňatky bylo možné při dodržení max. počtu osob uzavírat). Dle oficiálního vyjádření Ministerstva zdravotnictví ze dne 18. 11. 2020 šlo o opomenutí.

54,5 tisíce párů, úhrn sňatků tak byl jen o 400 nižší než v roce 2019, kdy vrcholil šestiletý růst sňatečnosti (ČSÚ, 2023b).

Intenzitu vstupu svobodných do prvního manželství popisuje ukazatel úhrnné sňatečnosti svobodných neboli tabulková prvossňatečnost (viz tabulka č. 3.2), který vyjadřuje, jaký podíl osob by při zachování sňatečnosti, úmrtnosti a zahraniční migrace svobodných z daného roku uzavřel před dovršením 50. roku věku první sňatek. V souladu s vývojem celkového počtu uzavíraných manželství byla historicky nejnižší prvossňatečnost v roce 2013 (51,4 % u mužů a 59,0 % u žen). Poté následovalo období jejího růstu. Ten zastavil rok 2020, kdy se úhrnná sňatečnost snížila téměř na úroveň roku 2013 (2020: 51,9 % u mužů a 60,8 % u žen). **V roce 2021 se úhrnná sňatečnost svobodných meziročně opět navýšila u mužů na 54,4 % a u žen na 63,7 %**, jinými slovy ve věku 50 let by zůstával svobodný bezmála každý druhý muž a více než třetina žen (ČSÚ, 2022h). Pro srovnání, v roce 1989 dosahovala úhrnná sňatečnost svobodných více než 90 % u mužů a 95 % u žen (Fiala et al., 2018). Rok 1989 byl přelomový pro mnoho demografických procesů a platí to i pro změnu dosud vysoké intenzity a brzkého časování vstupu do manželství (Křestanová, 2020). Uzavírání manželství tak začalo být stále více odkládáno a **průměrný věk při prvním sňatku se postupně zvyšoval**, a to až do roku 2010, poté po několik let v podstatě stagnoval. K výraznější změně došlo v roce 2020, kdy meziroční navýšení průměrného věku při prvním sňatku bylo u mužů o 0,5 roku a u žen o 0,6 roku na 32,6, resp. 30,4 roku. U žen tak věk při vstupu do prvního manželství poprvé překročil hranici 30 let. V roce 2021 se tento věk u žen nepatrně snížil o 0,1 let **na 30,3 let** a u mužů zůstal na úrovni předchozího roku, tedy na **32,6 letech**. V evropském srovnání lze Českou republiku zařadit k zemím se spíše nižším věkem při uzavírání prvního manželství, podobně jako například sousední Slovensko (2021: 28,9 let u žen a 31,7 let u mužů) či Maďarsko (29,7 let, resp. 32,4 let). Oproti tomu ve výrazně vyšším věku vstupují do prvního manželství snoubenci z některých států jižní Evropy – Španělska (34,7 let, resp. 36,9 let) a Itálie (33 let, resp. 35,7 let) – či kupříkladu Dánska (33 let, resp. 35,3 let; Eurostat Database, 2023).

Tři čtvrtiny snoubenců uzavírají svá první manželství, zbývající **čtvrtina připadá na sňatky opakované**. Z nich naprostou **většinu tvoří sňatky rozvedených**, ovdovělí obvykle vstupují do nového manželství jen zřídka (jen stovky osob ročně). Stejně jako v předchozích letech patřila většina tzv. opakovaných sňatků mužů a žen v roce 2021 k druhému pořadí (téměř devět z deseti opakovaných sňatků). Desetina sňatků vyššího pořadí připadala na sňatky třetího pořadí a na sňatky čtvrtého či dalšího pořadí jen 2 %. Při zachování měř sňatečnosti rozvedených podle délky trvání manželství by v roce 2021 uzavřelo další manželství 42,6 % rozvedených mužů a 42,0 % rozvedených žen. Nejčastěji uzavírají rozvedení nové manželství v prvních letech po právním zániku předchozího manželství, od roku 2010 nicméně dochází k pravidelnému nárůstu průměrné doby mezi rozvodem a dalším sňatkem, zejména v důsledku růstu sňatečnosti rozvedených v delších intervalech od rozvodu. **Průměrná délka mezi rozvodem a dalším sňatkem byla v roce 2021 u mužů 9,3 let a 9,7 let u žen**, což je o necelé dva roky (1,8, resp. 1,9 roku) více než v roce 2010 (ČSÚ, 2022h).

Tabulka č. 3.2 Vývoj ukazatelů sňatečnosti v letech 2010 až 2022 (vybrané roky)

rok	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
počet sňatků	52 457	48 191	50 768	52 567	54 470	54 870	45 415	46 778	54 503
úhrnná tabulková prvosňatečnost									
muži (%)	59,6	55,1	56,2	57,6	58,8	59,0	51,9	54,4	*
ženy (%)	66,1	62,4	64,3	65,4	66,9	67,5	60,8	63,7	*
průměrný věk při 1. sňatku									
muži (v letech)	31,4	32,4	32,2	32,2	32,2	32,1	32,6	32,6	*
ženy (v letech)	28,8	29,8	29,9	29,8	29,8	29,8	30,4	30,3	*

Pozn.: * Údaje dosud nebyly publikovány.

Zdroj: ČSÚ, 2022h, 2023c, Obyvatelstvo. Nedat.

3.2.4 Okolnosti vstupu do manželství

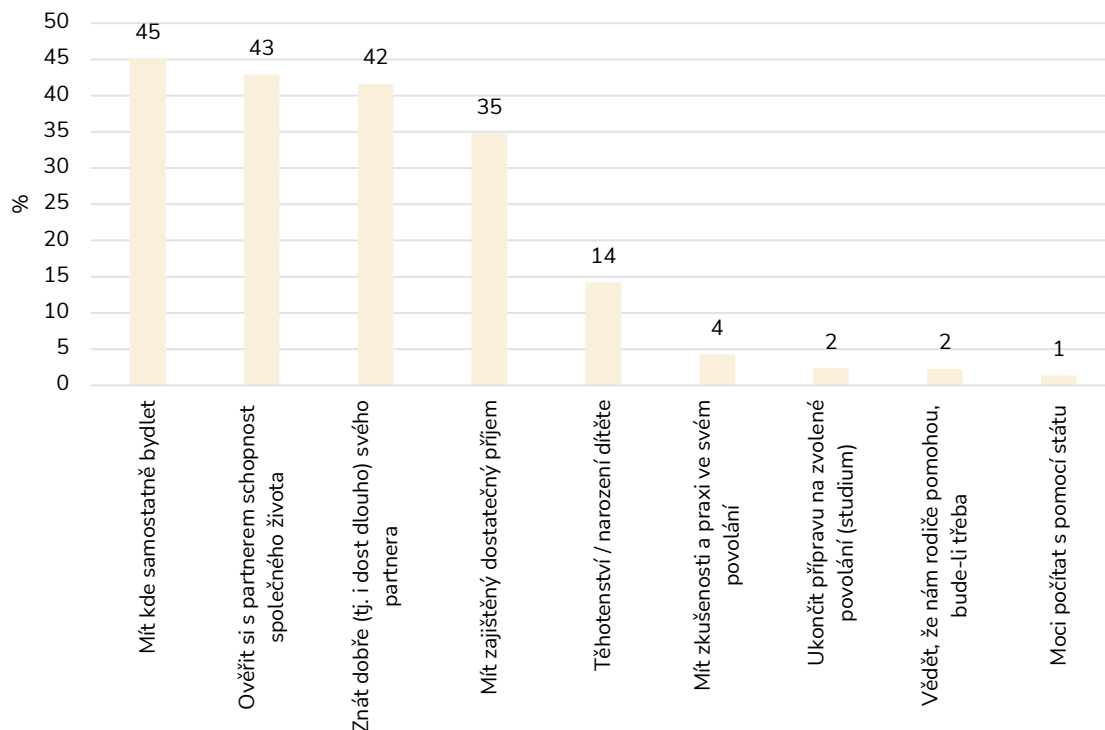
Rozhodnutí vstoupit do manželství je ovlivněno řadou okolností. Lze je zjednodušeně rozdělit na osobní či citové a na materiální či strukturální. První skupina spadá spíše do oblasti psychologie a sociologický výzkum se na ně příliš nezaměřuje. Druhou skupinu okolností může do určité míry ovlivnit politika státu, například v oblasti vzdělávání, trhu práce či bydlení. **Otázka bytové situace je v České republice dlouhodobě neuspokojivá. Přetrvává preference vlastnického bydlení v prostředí volného trhu s byty. Soukromé nájemní bydlení je relativně málo rozšířené (18 % domácností vs. 25 % průměru OECD).** Pro řadu domácností je však z důvodu vysokých, pro ně nedostupných pořizovacích cen vlastního bytu/domu při absenci dostatečného sociálního bydlení nájemní bydlení jediným řešením. To je případ např. rodin sólo rodičů, které se pak ale potýkají s vysokými pravidelnými náklady na bydlení, ale i s problémem zaplatit např. kauci majiteli při uzavření nájemní smlouvy (Höhne et al., 2022b). Bytová situace je mezi jinými sociálními podmínkami českou veřejností hodnocena vůbec nejhůře. **Možnost koupit si vlastní byt či dům označilo v létě 2022 jako špatnou 86 % občanů z reprezentativního šetření (za dobrou ji považovalo 10 %), podobně jsou nazírány i jiné možnosti získání bytu (CVVM, 2022a).** Nerovnosti ve vlastnictví domů a bytů se mezigeneračně reprodukuje (Sunega & Lux, 2018; Heller, 2019; MMR, 2021).

Význam bydlení potvrzuje i výzkum v populaci dosud bezdětných (Paloncyová et al., 2021). **Samostatné bydlení považovalo za jednu ze dvou nejdůležitějších podmínek pro vstup do manželství 45 % bezdětných, kteří měli v době výzkumu partnera a nebyli sezdáni.** Rozhodnutí vstoupit do manželství bylo v dané populaci rovněž podmíněno zkušeností se sdílením společné domácnosti s partnerem a samozřejmě i s dostatečně dlouhou dobou pro to se vzájemně poznat. **Jako třetí významnější podmínka pro uzavření sňatku byla v daném výzkumu**

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

identifikována schopnost vlastním příjmem zabezpečit domácnost a rodinu. Naproti tomu těhotenství či dokonce narození dítěte nebylo se vstupem do manželství tolik spojováno (graf č. 3.6).

Graf č. 3.6 Okolnosti pro uzavření sňatku, populace dosud bezdětných ve věku 25 až 44 let (v %)

Pozn.: Respondenti vybírali z nabídnutého seznamu dvě nejdůležitější okolnosti, součet tedy nedává 100 %.

Zdroj: Bezdětní 2020 – převzato z Palonciová et al., 2021

Výše identifikované podmínky pro vstup do manželství mají pravděpodobně za následek rozdíl mezi českou společností deklarovaným ideálním věkem a skutečným věkem při prvním sňatku. Podle výzkumu *Rodina 2019* se ideální průměrný věk muže při uzavření prvního manželství pohyboval na úrovni 30 let, v roce 2019 byl však ve skutečnosti o dva roky vyšší. U žen činil rozdíl mezi ideálem a realitou dokonce téměř čtyři roky.

Tabulka č. 3.3 **Ideální a skutečné věky při prvním sňatku**

	maximální a ideální věk při prvním sňatku podle výzkumu <i>Rodina 2019</i>				skutečný průměrný věk při uzavření prvního sňatku 2019	
	ideální věk u muže	nejpozději – muž	ideální věk u ženy	nejpozději – žena	muž	žena
průměr	29	35	26	31	32,1	29,8
medián	30	30	25	30		
modus	30	30	25	30		

Zdroj: *Rodina 2019 – převzato z Kuchařová et al., 2020; ČSÚ, Obyvatelstvo. Nedat.*

3.3 (Ne)stabilita partnerství

3.3.1 Shoda partnerů v různých oblastech života

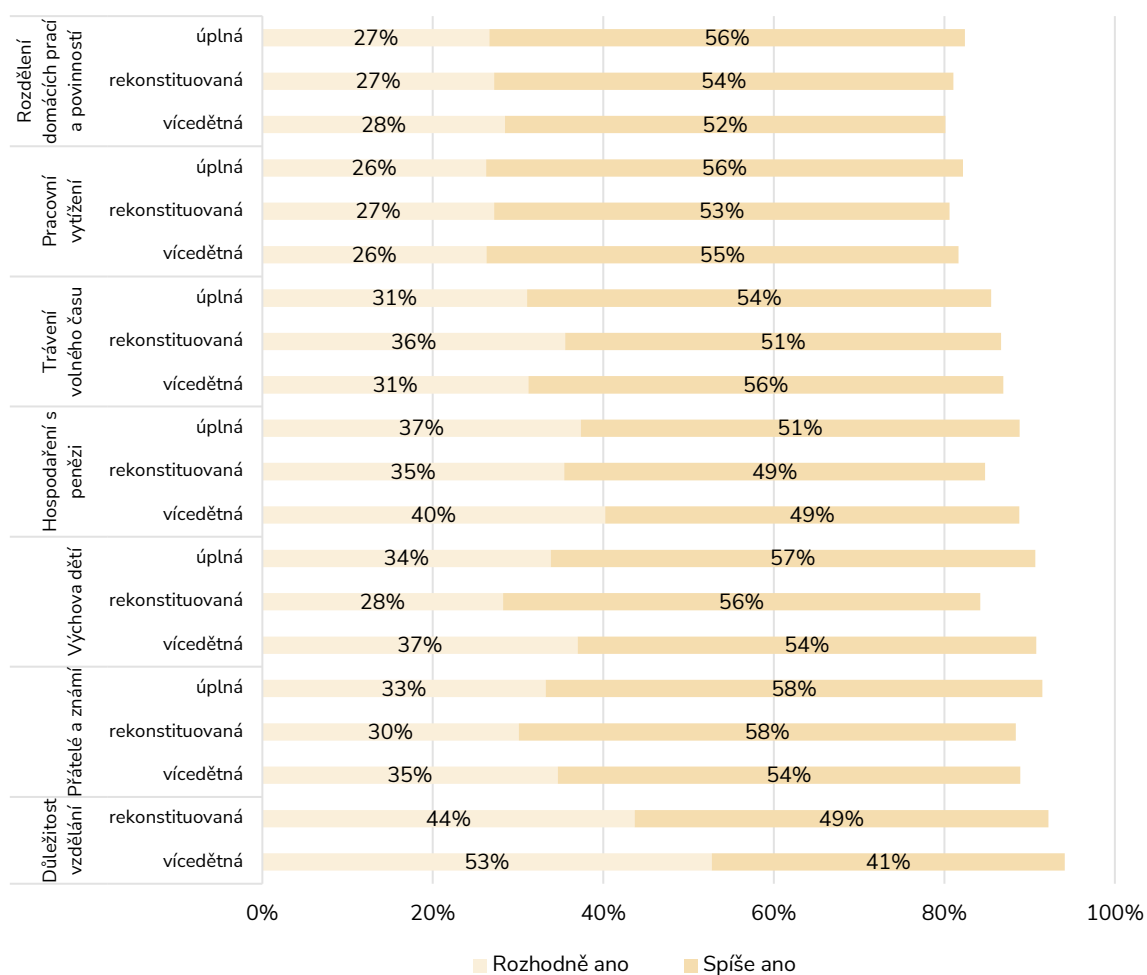
Předpokladem trvalosti partnerského vztahu je mimo emoční oblast i shoda partnerů v praktických aspektech každodenního společného života. Ze sociologických šetření vyplývá, že **v českých partnerstvích panuje v hlavních oblastech poměrně velká názorová shoda**, a to napříč všemi typy úplných rodin dle počtu dětí a typu rodičovství (biologický či nevlastní rodič, graf č. 3.7). Nejvyšší míra shody mezi partnery panuje v otázce důležitosti vzdělání, ale i ve výběru a vztahu k přátelům či známým rodiny. V poslední uvedené oblasti byla o něco silnější harmonie mezi rodiči jednoho či dvou dětí. V případě vícedětných rodin či rodin rekonstituovaných (tj. rodin, kde je alespoň jeden rodič dítěti či dětem nevlastní) se může odrážet vyšší míra příležitosti i rozmanitosti kontaktů více členů rodiny.

Partneři se také ve značné míře shodují v otázkách výchovy dětí. Určitou výjimkou jsou opět respondenti pocházející z rodin rekonstituovaných. V těchto rodinách je větší pravděpodobnost rozdílných pohledů na přístup k dětem a jejich výchovu, včetně přenosů vzorců a výchovných praktik z případných předchozích partnerských svazků (Palonciová et al., 2019b, 37–38, 118–121). Otázkou postavení nevlastního rodiče neboli tzv. třetího rodiče se zabývá spíše výzkum z oblasti psychologie s přesahem do rodinné terapie či sociální péče. Pro širší veřejnost je rovněž dostupná např. platforma Třetí rodič (www.tretirodic.cz). Obecně jsou v rekonstituovaných rodinách vztahy mezi jejich členy rozmanitější, komplexnější a mohou být i náročnější. Nejlépe dle svých deklarací fungují v těchto rodinách vztahy mezi partnery a jejich společným dítětem či dětmi. Málo napětí je i mezi dětmi z předchozích vztahů žijícími v domácnosti a jejich vlastním rodičem, o něco horší je však vztah mezi těmito dětmi a jejich nevlastním rodičem. Rodinnou situaci zvládají o poznání méně děti z bývalých partnerství, které žijí jinde, tj. většinou se svým druhým biologickým rodičem. Nejvíce napětí a neshod je v rekonstituovaných rodinách mezi bývalými partnery (tamtéž, 44–48). **V rekonstituovaných rodinách panuje i v souvislosti s přítomností nevlastního dítěte či dětí nižší**

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

míra shody mezi partnery v oblasti hospodaření s penězi. Dle výzkumu RILSA žijí v polovině těchto rodin děti, které mají nárok na výživné od svého biologického rodiče. I v těchto rodinách se však objevují případy nižší platební morálky a převzaté odpovědnosti povinného rodiče, tedy toho, který má výživné hradit. Pravidelně každý měsíc a ve stanovené částce bylo výživné hrazeno ve dvou třetinách případů, další pětina dostávala výživné nepravidelně, příp. v nižší částce, ostatní jej nedostávaly vůbec (tamtéž: 56–57).

Graf č. 3.7 Míra shody na vybraných oblastech partnerského soužití podle typu rodiny (v %)

Pozn.: Úplná rodina – jedno nebo dvě nezaopatřené děti vlastní oběma partnerům, žádný z partnerů nemá další děti z jiných vztahů; vícedětná rodina – tři nebo více dětí vlastní oběma partnerům, děti z jiných vztahů žijící převážně mimo šetřenou domácnost nebyly vyloučeny; rekonstituovaná rodina – jeden z partnerů je nevlastním rodičem dítěte/děti v domácnosti. U položek označených hvězdičkou jsou rozdíly mezi jednotlivými typy rodin statisticky významné. Dopočet odpovědí do 100 % tvoří odpovědi „spíše ne“ a „rozhodně ne“.

Zdroj: Rodiny 2018–2021 – převzato z Křečková et al., 2023

Vzhledem k výše uvedené vysoké míře shody mezi partnery v otázkách každodenního společného života není překvapením, že **ve výzkumech veřejného mínění převládá mezi respondenty žijícími v partnerském svazku spokojenost**. Např. ve výzkumu veřejného mínění zaměřeném na stabilitu rodiny hodnotilo svůj současný vztah s partnerem jako dobrý 62 % a spíše dobrý 24 % dotázaných osob, bez ohledu na jejich aktuální rodičovskou situaci (Palonciová et al., 2022). Podobně **téměř tři čtvrtiny rodičů s nezaopatřenými dětmi označily své současné partnerství za velmi šťastné či převážně spokojené**. Vyšší spokojenost s partnerstvím uváděli rodiče, kteří žili v manželství. Zejména to bylo patrné v rekonstituovaných rodinách, kde lze předpokládat, že uzavření sňatku bylo po předchozím neúspěšném vztahu alespoň jednoho z partnerů potvrzením tohoto nového svazku. Manželé v těchto rodinách měli častěji také společné dítě či děti (Křečková et al., 2023). **Spokojenost s partnerským vztahem roste obecně spolu s vyšší vzdělání, která navíc koreluje s vyšším zastoupením manželských párů, i počtem vlastních dětí v rodině** (tamtéž). Roli hraje také věk nejmladšího dítěte. **Náročnějším obdobím je pro partnerský vztah předškolní věk dětí a raný školní věk** (Palonciová et al., 2022). V této fázi se rodina musí přizpůsobit tomu, že se většinou do té doby převážně pečující rodič (zpravidla matka) vrací na trh práce, nejmladší dítě nastupuje do předškolního zařízení a posléze do základní školy. S tím je spojená časová i prostorová logistika, mimo jiné i v souvislosti s doprovodem dětí na mimoškolní aktivity. Míra spokojenosti se vztahem se pak dále mírně snižuje v období, kdy nejmladší dítě ukončí povinnou školní docházku. S tím souvisí samozřejmě i délka vztahu, ve kterém se mohou prohlubovat různé preference, potřeby, zájmy a hodnoty každého z partnerů. Jedná se o období, kdy děti již nepotřebují tak intenzivní rodičovskou péči a pozornost se upíná více k partnerskému páru. Je možné to označit za ranou fázi tzv. procesu vylétání z hnízda (např. Matoušek, 1997; Hartl & Hartlová, 2000; Kuric, 2000).

Nižší, i když stále poměrně vysokou míru shody mezi partnery nacházíme v otázkách spojených s vnímáním rolí muže a ženy ve společnosti a v rodině. **V otázce souladu představ o rozdělení domácích prací byla ze strany žen deklarována častěji vyšší nespokojenost**. To opět dokládá nesoulad mezi v postojových otázkách uváděným přesvědčením ohledně egalitárního postavení muže a ženy v soukromé i veřejné sféře (viz kapitola 1) a reálným životem. Zde stále převládá spíše tradiční rozdělení domácích povinností, tj. žena zpravidla připravuje jídlo, pere prádlo, také častěji než muž luxuje. Muž je naopak zodpovědný za drobné opravy v domácnosti, na řešení financí a rozhodování o způsobu trávení volného času se většinou podílejí oba partneři (Palonciová, 2022; kapitola 5.4).

3.3.2 Úvahy o rozchodu či rozvodu

Je nasnadě, že hodnocení současného vztahu má vliv na intenzitu úvah o tom, zda v něm zůstat, nebo jej raději ukončit. **Vážné riziko rozchodu či rozvodu hrozilo v každé čtvrté rodině s jedním či**

dvěma dětmi²⁷ (Křečková et al., 2023). Ale ani rodiny s více dětmi či rodiny rekonstituované před tím nebyly uchráněny. Tyto úvahy se objevily u pětiny z nich (tamtéž). Ženy se zdají být v porovnání s muži v partnerském vztahu více emočně zaangažované, což se projevuje nejen tím, že pokud jim vztah nevyhovuje, častěji uvažují o odchodu, ale i tím, že podávají častěji než muži žádost o rozvod (podrobněji níže). Jak bylo uvedeno výše, sňatek je uzavírán spíše osobami s vyšším vzděláním a manželství je také častěji než nesezdané soužití deklarováno jako šťastné či spokojené. I z těchto důvodů jsou úvahy o rozvodu mezi manžely méně časté než úvahy o rozchodu mezi nesezdanými (Křečková et al., 2023).

Stále se ukazuje, že odborné služby jsou v případě problémů v rodině zatím využívány jen málo (např. Höhne et al., 2022b; Kuchařová et al., 2020) a platí to i v případě partnerské krize. Většina párů v obtížích překonává krizi zejména vlastními silami (tabulka č. 3.4). **Silným motivem pro překonání těžkého období jsou obavy z toho, jaký dopad by rozpad rodiny měl na děti, logicky je tento faktor nejsilnější u rodin se třemi a více biologickými dětmi.** V rodinách rekonstituovaných, ve kterých má již alespoň jeden z partnerů zkušenost s rozpadem rodiny, na ně není brán takový ohled. Naopak i vztah dětí s nevlastním rodičem může být motivem pro nespokojenost v partnerském vztahu, pro úvahy o rozchodu či dokonce ke skutečnému ukončení vztahu. V rekonstituovaných rodinách se na rozdíl od ostatních partnerství přiklonil poměrně značný podíl respondentů k tomu, že krize jejich partnerství nebyla v době výzkumu stále zažehnána. To však nutně neznamená, že jsou tyto rodiny méně stabilní než rodiny s oběma biologickými rodiči. V tabulce č. 3.4 jsou zachyceny pouze rodiny, které měly vážnější partnerskou krizi, ale přesto v době realizace výzkumu stále tvořily pár.

Tabulka č. 3.4 **Důvody pro odložení rozhodnutí o rozvodu či rozchodu dle typu rodiny (v %)**

Důvod	Úplné rodiny	Rekonstituované rodiny	Vícedětné rodiny
Překonání problémů vlastními silami	53,5	52,9	54,1
Obavy z dopadů rozvodu/rozchodu na děti	48,4	32,9	60,8
Obavy z ekonomických dopadů rozvodu/rozchodu	19,3	29,4	25,8
Krize stále trvá, rozvod/rozchod nadále hrozí	8,9	20,6	11,9
Překonání problémů s pomocí odborníků (v rodinné poradně apod.)	3,9	2,4	5,2
Nechci odpovědět	2,4	14,1	5,2
Obavy z reakce partnera/partnerky	2,2	7,1	4,6

²⁷ Roli zde však mohla hrát zkušenost s covidovým obdobím.

pokračování tabulky

Důvod	Úplné rodiny	Rekonstituované rodiny	Vícedětné rodiny
Obavy z dopadů rozchodu/rozvodu na vztahy s rodiči či jinými blízkými	1,8	3,5	2,6
Jiný důvod	5,1	8,8	9,8

Pozn.: Úplná rodina – jedno nebo dvě nezaopatřené děti vlastní oběma partnerům, žádný z partnerů nemá další děti z jiných vztahů; vícedětná rodina – tři nebo více dětí vlastní oběma partnerům, děti z jiných vztahů žijící převážně mimo šetřenou domácnost nebyly vyloučeny; rekonstituovaná rodina – jeden z partnerů je nevlastním rodičem dítěte/děti v domácnosti. V této otázce respondenti vybírali ze seznamu dva důvody, které je vedly k tomu, že se se svým partnerem zatím nerozvedli nebo nerozešli. Proto součet odpovědí přesahuje 100 %. S cílem dosáhnout srovnatelnosti u všech tří typů rodin musela být ze zpracování vypuštěna odpověď, že „rozvod by měl být až krajním řešením partnerských problémů“, která nebyla nabídnuta ve všech dotaznících. Do srovnání tak vstupují pouze data přepočtená pro shodné varianty odpovědí.

Zdroj: Rodiny 2018–2021 – převzato z Křečková et al., 2023

Stabilitu rekonstituovaných rodin ohrožuje kromě faktorů společných všem rodinám i komplexnější síť vztahů mezi členy. Vůle problémy společně překonávat a vzájemné porozumění mezi partnery, případně narození společného dítěte, ji naopak posilují. Roli mohou hrát i obavy z toho, že další pokus o vytvoření fungující rodiny selhal (Palonciová et al., 2019b).

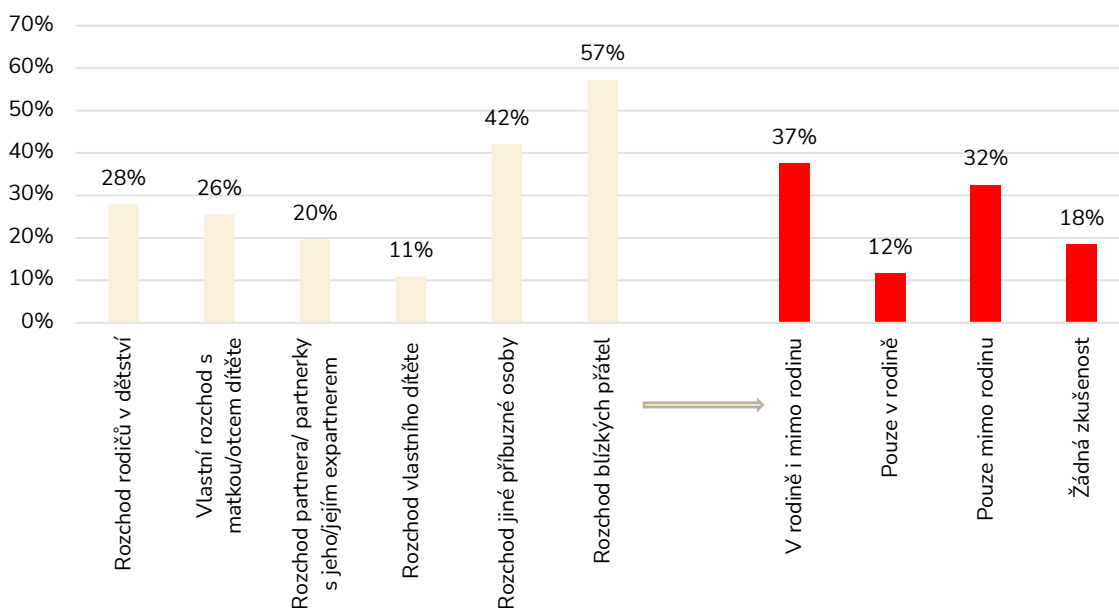
Posledním významným faktorem, který je brán na zřetel při úvahách o rozchodu, jsou jeho ekonomické dopady. Nejsilněji byly vnímány v rodinách rekonstituovaných, kde již alespoň jeden z partnerů měl zkušenost s rolí sólo rodiče po rozpadu svého vztahu s biologickým rodičem dítěte či dětí. Životní podmínky sólo rodičů jsou dlouhodobě v porovnání s úplnými rodinami méně příznivé. Toto téma bylo navíc v době pandemie covidu-19 a následné ekonomické krize ve zvýšené míře medializováno, tj. v médiích byly představovány příběhy sólo rodičů, kteří se vlivem vnějších okolností ocitli v tíživé sociální situaci. Současná sociálně ekonomická situace rodin s dětmi je stěžejním tématem druhé části této Zprávy o rodině.

3.3.3 Veřejné mínění a rozpad rodiny

V posledních desetiletích se postupně rozvod/rozchod rodičů stal poměrně běžnou součástí života. Z výzkumu veřejného mínění, který reprezentativně pokrýval celou českou populaci, neměl žádnou (více či méně osobní) zkušenost s rozchodem/rozvodem rodičů nezletilých dětí pouze každý pátý dotázaný (Palonciová et al., 2022). **Ve vlastním životě, tj. sám osobně v období svého dětství či naopak jako rodič nezletilých dětí zažil rozpad rodiny každý druhý dotázaný.** Další třetina byla svědkem rozpadu rodiny s nezletilými dětmi pouze zprostředkovaně, tj. v širší rodině či mezi přáteli (graf č. 3.8)

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

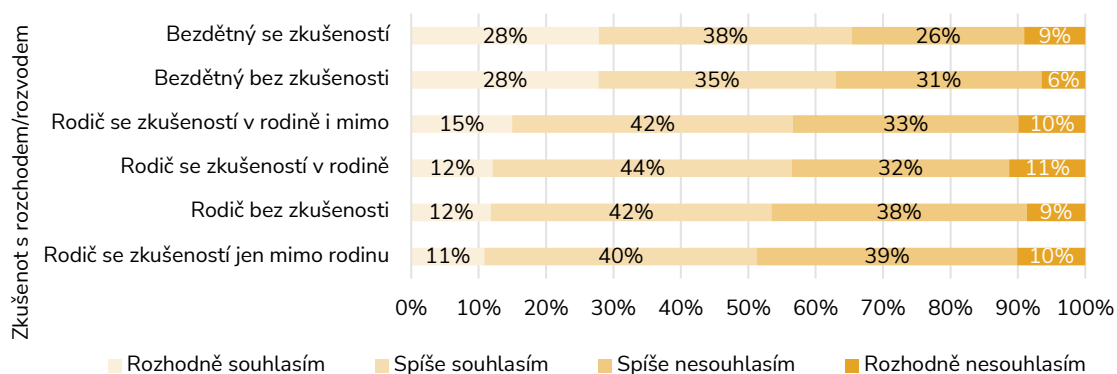
Graf č. 3.8 Zkušenost české veřejnosti s rozvodem/rozchodem rodičů s nezletilými dětmi (v %)

Zdroj: *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020 – převzato z Paloncyová et al., 2022*

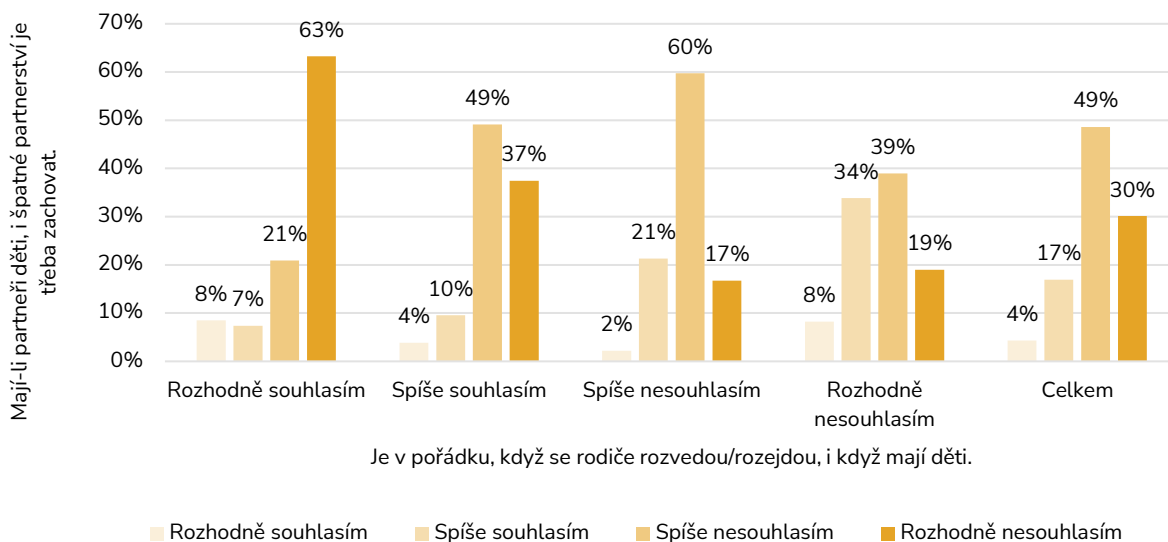
Častá zkušenost s rozvodem či rozchodem, a to i v případě rodičů nezletilých dětí, je úzce spjata s modernizací instituce rodiny a s tím spojenou vysokou mírou tolerance k jejímu rozpadu (Chromková Manea & Rabušic, 2020 in Trávníčková & Kreidl, 2021, 536–537). Pokud je rodina nefunkční, **souhlasí téměř tři čtvrtiny české veřejnosti s rozvodem jako přijatelným řešením**. Tento podíl je v posledních deseti letech neměnný (CVVM, 2020b). Pokud jsou však v otázce explicitně zmíněny děti, souhlas s rozvodem či rozchodem rodičů již není tak silný, byť je stále významný. Ve výzkumu RILSA z roku 2020 zaměřeném na stabilitu rodiny **se k souhlasu s tím, že je v pořádku, když se rodiče rozejdou, i když spolu mají děti, klonilo 43 % dotázaných, zásadně proti však bylo jen 12 %** (Paloncyová et al., 2022). Do míry souhlasu s řešením různých životních situací se ve větší či menší míře promítá i vlastní zkušenost respondenta. Zaměříme-li se na to, zda respondent již je sám rodičem a jakou má on sám zkušenost s rozpadem rodiny, pak liberálnější postoje k rodině i k jejímu rozpadu vyjadřují bezdětní, naopak relativně nejčastějšími odpůrci rozpadu rodiny jsou rodiče, kteří mají zkušenost s rozvodem/rozchodem ze svého okolí nebo nemají dokonce ani tu (graf č. 3.9).

Graf č. 3.9 Souhlas s výrokem „Je v pořádku, když se rodiče rozvedou/rozejdou, i když mají děti“ dle osobní zkušenosti s rozpadem rodiny s dětmi (v %)

Zdroj: *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020 – převzato z Paloncyová et al., 2022.*

Graf č. 3.10 Postoj české veřejnosti k rozhodům rodičů s dětmi (v %)

Zdroj: *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020*

Ačkoli patří partnerský vztah k nejvýznamnějším životním hodnotám v české společnosti, důraz je kladen na jeho kvalitu. Jinými slovy je zde v této souvislosti zakořeněn názor, že je lepší žádný než špatný partnerský vztah (85 %), a to bez ohledu na pohlaví, věk i preferovanou ideální formu soužití (Paloncyová et al., 2022). **Ani děti by v případě, že je partnerský vztah již natolik špatný, neměly být důvodem pro to v něm setrvat (79 %, graf č. 3.10).** I ti, kteří se nedomnívají, že je v pořádku, když se rodiče rozejdou, se z velké části přiklání k tomu, že pokud je vztah již velmi

špatný, měli by se partneři, i když mají děti, rozejít (67 % a 58 %, graf č. 3.10). **Setrvání v partnerství bez lásky je považováno za špatný příklad pro budoucí partnerské vztahy dětí** (82 %, tamtéž).

Příkladem dlouhodobého, téměř univerzálně pozorovaného a bohatě empiricky doloženého efektu rozvodu rodičů na děti je tzv. mezigenerační přenos rozvodu, tj. děti, jejichž rodiče se rozvedli, mají vyšší pravděpodobnost, že i ony samy se rozvedou (Trávníčková & Kreidl, 2021, Šťastná 2005, 2006). Česká veřejnost nemá na mezigenerační přenos rozvodového chování jednoznačný názor. Podle výzkumu CVVM (2020b) se třetina domnívá, že děti rozvedených rodičů se častěji rozvádějí, čtvrtina s tím nesouhlasí, ostatní nemají jednoznačný názor. Podle Kreidla & Trávníčkové (2021) u manželství uzavřených v letech 1970 až 1979 znamenal rozvod rodičů až dvojnásobné riziko rozvodu vlastního manželství, u sňatkových kohort 80. let dokonce téměř čtyřnásobné. **Po roce 1989 riziko mezigeneračního přenosu rozvodu slábne.** Důvodem může být změna partnerského a sňatkového chování, kdy je sňatek odkládán do vyššího věku, který může být spojován s vyšší mírou zralosti, delší pracovní aktivitou i uvážlivějším výběrem partnera. Roli hraje i rozšíření nesezdaného soužití vnímaného jako zkouška vztahu či jeho celoživotní forma jako obecně přijímaná alternativa manželství.

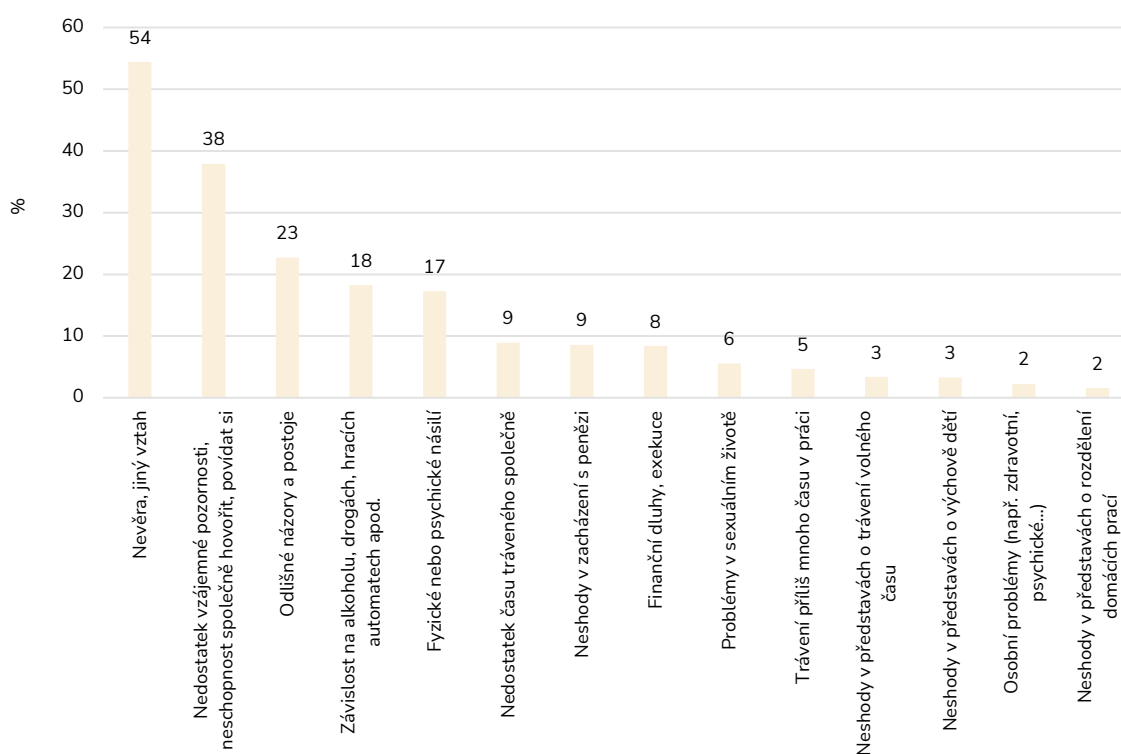
3.3.4 Příčiny rozpadu rodiny

V českém právním systému se do statistiky o rozpadech rodin dostávají pouze případy, kdy se alespoň jeden z rozcházejících se partnerů rozhodne řešit okolnosti této životní události soudně. Manželé, kteří se chtějí právně rozvést, se musí z logiky věci na soud obrátit vždy. Pokud mají nezletilé děti, musí před samotným rozvodovým soudním řízením proběhnout opatrovnické řízení, jehož výsledkem je uspořádání péče a výživy v důsledku rozchodu a následně rozvodu rodičů. Ve statistikách soudů se tak tyto případy objevují minimálně dvakrát (pokud se nesoudí opakovaně) – ve výsledcích opatrovnických řízení a v rozvodových řízeních. O rozcházejících se nesezdaných párech žádné přesné statistické údaje neexistují, částečně se např. objeví mezi výsledky opatrovnických řízení, pokud se rodiče o péči a výživě nezletilých dětí po rozchodu nedohodli, nebo chtěli z nějakého důvodu svoji dohodu soudem potvrdit (více např. Höhne & Paloncyová, 2021; Kuchařová et al., 2020).

Příčina rozvodu však ani v evidovaných případech není příliš vypovídající. Od roku 2014 mohou manželé podávat návrh na rozvod společně. Této možnosti využívá postupně čím dál tím více rozvádějících se párů – 40 % rozvedených manželů v roce 2016 a až 54 % rozvedených párů v roce 2021. U soudem potvrzených dohod se příčina rozvratu manželství nezjišťuje, z tohoto důvodu významně narůstá podíl rozvodů, kde soud nezjistil zavinění (třetina všech rozvedených manželství v roce 2021). **Soudy nejčastěji uvedenou příčinou je dlouhodobě obecný „rozdíl povah, názorů a zájmů“, a to jak na straně muže, tak ženy (přibližně v jedné polovině případů).** Ostatní evidované důvody rozvodu jsou marginální.

Sociologická šetření zaměřená na (ne)stabilitu rodiny umožňují zabývat se důvody rozchodů podrobněji. Podle výzkumu realizovaného RILSA v roce 2020 je v české společnosti jako nejčastější důvod rozpadu partnerského vztahu vnímána nevěra či jiný vztah. Na druhém místě se objevuje nedostatek vzájemné pozornosti mezi partnery, odlišné názory a postoje, nemalá vina je přisuzována i různým typům závislosti na návykových látkách či dokonce domácímu násilí (graf č. 3.11).

Graf č. 3.11 Hlavní důvody rozpadu rodin podle české veřejnosti (v %)

Pozn.: Respondenti vybírali z nabízeného seznamu dva nejdůležitější důvody, součet proto nedává 100 %.

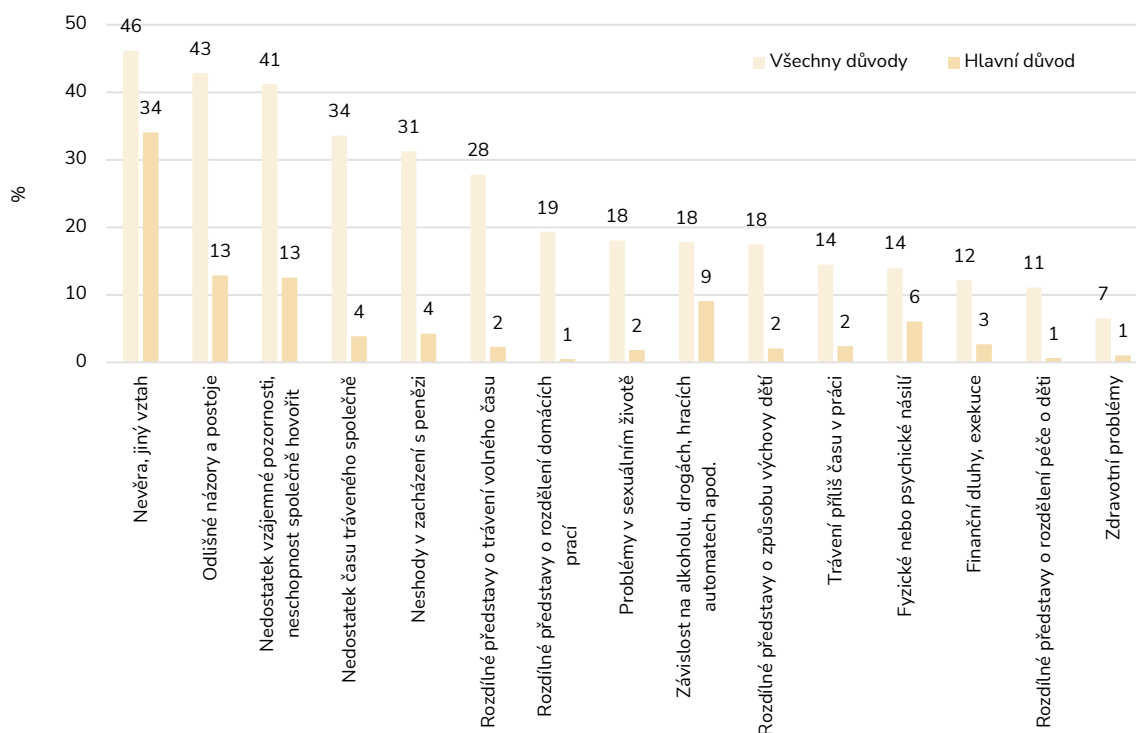
Zdroj: Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020 – převzato z Palonciová et al., 2022

Uvedené představy české veřejnosti o tom, z jakých důvodů se česká partnerství rozpadají, se poměrně značně shodují s příčinami rozchodu uvedenými rodiči, kteří takovou událost ve svém životě sami zažili. V dalším výzkumu RILSA z roku 2021 patřila nevěra či navázání jiného vztahu mezi nejčastěji uváděné příčiny rozpadu rodiny s nezletilými dětmi (graf č. 3.12). Další místa potvrzují problémovou oblast komunikace a vzájemné pozornosti mezi partnery, tj. toho, na čem by měl být dlouhodobý vztah založen. Významnost těchto faktorů se potvrdila i tehdy, měl-li

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

respondent se zkušeností s rozchodem v roli rodiče uvést pouze jeden hlavní důvod rozchodu. Za zmínku stojí relativně vysoký podíl respondentů, kteří za hlavní důvod ukončení svého partnerství uvedli závislost na návykových látkách (9 %), se kterou byly jistě spojeny i další ze sledovaných příčin.

Graf č. 3.12 Důvody rozpadu rodiny dle osobní zkušenosti (v %)

Zdroj: Dítě v rodičovském konfliktu 2021

3.3.5 Rozpad rodiny

Rozchod či rozvod rodičů vede zpravidla ke vzniku neúplných rodin s dětmi, popřípadě ke vzniku rodin rekonstituovaných, pokud rodiče začnou žít s partnerem novým. Oficiální demografické statistiky nevidují nesezdaná soužití a jejich rozpad, tzn. není z nich možné zjistit, jaký podíl faktických manželství svůj svazek ukončil, po jaké době a kolika dětí se rozchod rodičů týkal. Takové informace lze získat jen z výběrových šetření. Podle Palonciové et al. (2019a) a Höhne et al. (2022b) **vznikají neúplné rodiny ve stejné míře rozvodem manželství jako rozchodem nesezdaného páru.** Tento výsledek se potvrdil i ve výzkumu „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (více kapitola 7), dle kterého **partnerství s rodičem (nejmladšího) dítěte ukončilo**

rozchodem 40 % dotázaných sólo rodičů a rozvodem 41 %. Další 4 % se s partnerem pouze rozešla, avšak zatím nerozvedla, tzn. prozatím jsou stále manžely. S otcem či matkou nejmladšího dítěte nikdy nežila desetina respondentů z neúplných rodin a 6 % sólo rodičů ovdovělo. Počet dětí, které ročně zažívají rozchod svých rodičů, je tedy podstatně vyšší než počet dětí zachycený demografickými statistikami, které se zaměřují pouze na rozvody sezdáných párů.

Rozvod/rozchod již **nepředstavuje výrazné společenské stigma a pro mnoho párů je přijatelným a jediným řešením jejich nespokojenosti ve vztahu**, která se ve druhé polovině dvacátého století stává důležitým faktorem pro hodnocení kvality manželství (Giddens, 2013, 324–328). Manželství již **nemá výraznější souvislost s potřebou předávat majetek a status** z generace na generaci. **Pro ženy s rostoucí mírou jejich ekonomické nezávislosti nepředstavuje manželství nezbytné ekonomické zázemí.**

Od roku 2010 má počet rozvodů (s mírnými výjimkami v letech 2013 a 2017) **klesající trend.** Úbytek rozvodů v tomto období odráží především snižující se počet uzavřených manželství v předchozích dekádách a změny v intenzitě rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství. V letech 2020 a 2021 však za nižšími počty ukončených manželství rozvodem mohla stát také protiepidemická opatření, resp. omezení činnosti soudů v době nouzového stavu či odložení rozvodu na pozdější dobu. V roce 2020 došlo k meziročnímu poklesu v počtu rozvodů o 10 %, který byl nejvyšší za posledních dvacet let (ČSÚ, 2021). V letech 2021 i 2022 pokles pokračoval, celkem bylo v roce 2021 **rozvedeno 21,1 tisíce manželství a v roce 2022 19,3 tisíce manželství.** Jednalo se o **nejnižší roční počet rozvodů po roce 1970** (avšak úroveň rozvodovosti byla tehdy oproti dnešní době čtvrtinová; ČSÚ, 2023c).

Více než čtyři pětiny rozvádějících se mužů i žen zažívají rozvod poprvé, zbývající necelá pětina absolvovala v roce 2021 rozvod opakovaný neboli rozvod vyššího pořadí. Při vzájemném porovnání pořadí rozvodu muže a ženy je možné říci, že 72 % připadá na rozvody prvního pořadí pro muže i ženu, 10 % na opakované rozvody pro oba, 9 % na rozvody vyššího pořadí pro muže a prvního pořadí pro ženu a stejný podíl na rozvody opačného charakteru, tedy vyššího pořadí pro ženu a prvního pro muže (ČSÚ, 2022h).

V 61 % rozvádějících se manželství byly v roce 2021 nezletilé děti, což je nevyšší podíl od roku 2006 (od počátku desetiletí kolísal tento podíl mezi 56 % a 59 %). **Celkem se rozvod v roce 2021 dotkl 20 444 dětí**, o 1,3 % více než v předchozím roce, nicméně z důvodu výrazného poklesu všech rozvodů se jednalo o druhý nejnižší počet (po minimu v roce 2020) v historii samostatné České republiky. Rozvádějící se manželé mají nejčastěji jedno (49 %) nebo dvě děti (44 %), zastoupení rodin se třemi a více dětmi bylo v roce 2021 7 %. Za poslední dekádu se výrazně snížilo zastoupení rozvádějících se manželů s jedním dítětem ve prospěch **navýšení zastoupení rodin se dvěma i více dětmi.** Průměrný počet dětí připadající na jedno rozvedené manželství je v současné době 1,59 dítěte. Struktura rozvodů podle počtu nezletilých dětí se významně liší podle délky trvání manželství a koresponduje s časováním rození dětí do manželství a s jejich nabýváním zletilosti. Tzn. v nejkratších délkách trvání manželství (0–4 let) a u dlouholetých manželství (po 23 a více letech)

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

bylo nejvíce rozvodů bez nezletilých dětí, v rozmezí 5–6 let a 19–22 let trvání manželství se nejvíce rozváděli partneři s jedním nezletilým dítětem a manželské páry se dvěma nezletilými dětmi převažovaly u rozvodů po 7–18 letech manželství (ČSÚ, 2022h).

Ženy i muži se nejčastěji rozvádějí ve věku 40–49 let, rozvody osob mladších 40 let v čase výrazně ubývají. Již od poloviny 90. let 20. století jsou každoročně nejčetnější rozvody po 5–9 letech manželství, druhou nejpočetnější skupinu představují rozvody po 10–14 letech trvání manželství. **Průměrná délka trvání manželství** do jeho zániku rozvodem se již více jak dvě desetiletí s menšími výkyvy prodlužuje, mezi lety 2020 a 2021 se nicméně mírně snížila, a to na **13,6 let** (což je o necelý rok více než před deseti lety). **Úhrnná rozvodovost**, tedy podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství na úrovni daného roku, **činila v roce 2022 36,7 %**, což je nejméně od počátku století a o cca 3 p. b. méně než předchozí rok. V uplynulé dekádě se hodnota tohoto ukazatele pohybovala v rozmezí 45 až 48 % (ČSÚ, 2023b).

Úroveň rozvodovosti v České republice je srovnatelná s hodnotami v západní Evropě. Za použití ukazatele hrubé míry rozvodovosti, tj. počtu rozvodů na 1 000 obyvatel v daném roce, byla podle dat Eurostatu za rok 2021 Česká republika s hodnotou 2 rozvody na 1 000 obyvatel **nad průměrem zemí Evropské unie** (1,7). Nejnižší hodnota byla zaznamenána na Maltě (0,6) a ve Slovinsku (1,1), naopak nejvyšší v Lotyšsku (2,8), Litvě (2,5) a Švédsku (2,3) (Eurostat Database, 2023).

Tabulka č. 3.5 **Vývoj ukazatelů rozvodovosti v letech 2010 až 2022** (vybrané roky)

rok	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
počet rozvodů	31 300	26 083	24 996	25 755	24 313	24 141	21 734	21 107	19 324
úhrnná rozvodovost (%)	49,6	46,5	45,2	47,2	44,8	44,8	40,6	39,7	36,7
průměrná délka trvání manželství do rozvodu (v letech)	12,3	13,0	13,1	13,2	13,4	13,5	13,7	13,6	*

Pozn.: * Údaj dosud nebyl publikován.

Zdroj: ČSÚ, 2022h, 2023c, Obyvatelstvo. Nedat.

3.3.6 Důsledky rozpadu rodiny

Rozpad rodiny doprovází zejména emocionální zátěž pro všechny její členy. Má dopad ale i v praktické rovině, od řešení bytové situace přes změny finanční situace až po uspořádání péče o nezletilé děti. Jak již bylo zmíněno výše, o rozvodu manželství rozhoduje soud, který nejprve upraví (na základě dohody rodičů či autoritativně) péči a výživu dětí po rozvodu rodičů dle nejlepšího zájmu dítěte. Teprve v okamžiku, kdy je vydáno pravomocné rozhodnutí opatrovnického soudu, je možné

řešit samotný rozvod a majetkové otázky související s ukončením manželství. Nesezdaní rodiče se na soud obracejí pouze v případech, že se nejsou schopni po svém rozchodu na péči o děti a výživném dohodnout, či pokud chtějí mít tuto dohodu soudem potvrzenou. To je např. podstatné v případě, že rodič, který o dítě nepečuje převážně, tj. dítě u něho tráví např. jen několik dnů v měsíci, nebo jehož životní úroveň je vyšší, neplní svou vyživovací povinnost a na dítě neplatí výživné. Pouze v případě, že je výživné zakotveno v rozhodnutí soudu, lze toto vymáhat prostřednictvím exekuce, soudního výkonu či podáním trestního oznámení (více viz Höhne, et al., 2022a). Navíc v případě, že povinný rodič výživné řádně neplatí, může oprávněný rodič či již zletilé, ale stále nezaopatřené dítě žádat o dávku náhradní výživné. Nárok na ni je však podmíněn právě uvedenou zahájenou exekucí či soudním výkonem rozhodnutí (více Höhne et al., 2022a).

Ačkoli je rozpad rodiny poměrně častým společenským jevem, **nemá česká veřejnost příliš velké povědomí o tom, jak zejména rozvod, ale i rozchod nesezdaných probíhá a jaké jsou možné, či dokonce nutné postupy.** Ani v případě rozvodu nemá česká veřejnost představu o tom, v jakých případech či za jakým účelem by měl být kontaktován soud (tabulka č. 3.6). Pouze přibližně polovina dotázaných ve výzkumu veřejného mínění (Paloncyová et al., 2022) se domnívá, že kvůli uspořádání péče o dítě či nastavení výživného na dítě musí rozvádějící se rodiče k soudu. Nejinak je tomu v otázce vypořádání majetku. Zarážející je, že **17 % lidí bylo v daném výzkumu přesvědčeno, že rozvádějící se manželé, kteří chtějí právně ukončit své manželství, se na soud nemusí obrátit vůbec.** Poslední dvě respondentům předložené okolnosti, tj. zapojení orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a nutnost určit, který z rodičů bude platit výživné, jsou v praxi téměř pravidlem, ale nemusí nezbytně nastat. Výživné nemusí být stanoveno rodičům např. v případě tzv. společné péče rodičů. Je to zpravidla OSPOD, který v opatrovnickém řízení zastupuje zájem nezletilého dítěte, kolizním opatrovníkem však může být i někdo jiný, např. právník či jiná blízká osoba (např. z důvodu podjatosti, střetu zájmu). Přesto roli OSPOD v rozvodovém řízení nepřikládá většina populace význam. Všechny první tři okolnosti, tj. uspořádání péče o dítě, nastavení výživného a vypořádání majetku považovalo v případě rozvodu za nutné pouze 27 % respondentů, všech pět uvedených okolností pak jen necelých 10 %. Výzkum ukázal, že ani ti, kdo zažili rozvod ve svém vlastním životě, neměli o právních krocích výrazně větší povědomí. Částečně to může plynout z poměrně vysokého podílu dohod, na nichž jsou založeny tři čtvrtiny soudních rozhodnutí o péči a výživě (blíže Höhne & Paloncyová, 2021). Je tedy otázkou, zda je obecně osvěta, včetně informací o postupu v případě rozvodu manželství s nezletilými dětmi, dostatečná (Paloncyová et al., 2022).

O mezerách v osvětě ohledně postupu v případě ukončení partnerského vztahu svědčí i to, že **pouze každý čtvrtý se ve výzkumu veřejného mínění domníval, že rozcházející se nesezdaní rodiče nemusí nutně k soudu** (tabulka č. 3.3). Jako nutnost bylo v případě nesezdaných dvěma pětinaми respondentů spatřováno soudní řízení z důvodu určení výživného na děti, třetina veřejnosti se domnívala, že nesezdaní rodiče musí k soudu kvůli určení péče o děti. Podle výzkumu „*Dítě*

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

v *rodičovském konfliktu 2021* “se na soud obrátilo kvůli péči o děti nebo kvůli určení výživného 44 % nesezdaných rodičů.²⁸

Tabulka č. 3.6 **Nutné okolnosti rozvodu/rozchodu rodičů dle české veřejnosti (v %)**

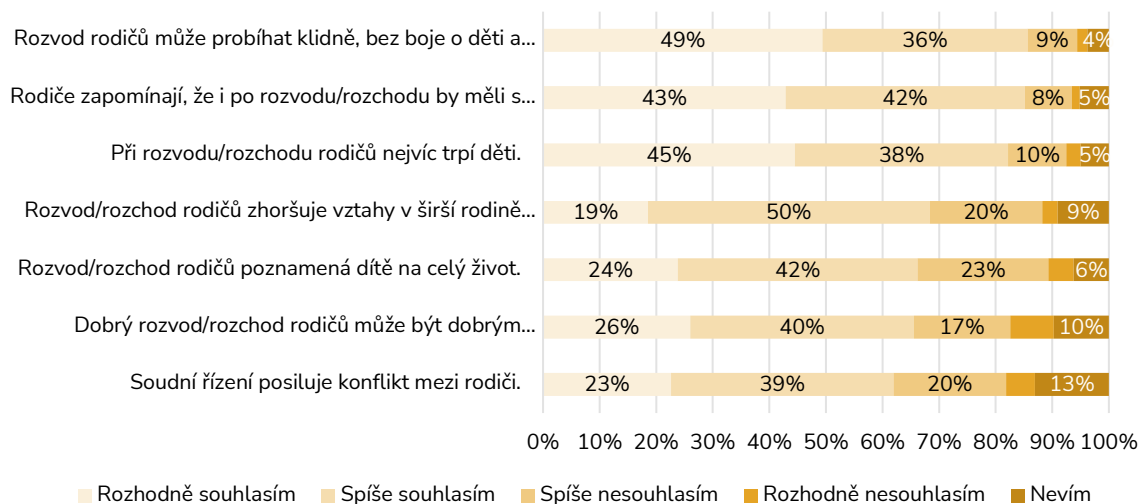
	Které z následujících situací musí nutně nastat, když...	
	... se rozvádějí rodiče nezletilých dětí, tzn. když manželé s dětmi právně ukončí své manželství.	... se rozcházejí rodiče nezletilých dětí, kteří nejsou manželé.
Kvůli uspořádání <u>péče o dítě</u> musí rodiče k soudu.	48,9	35,0
Kvůli nastavení <u>výživného na dítě</u> musí rodiče k soudu.	51,9	41,9
Kvůli <u>vypořádání majetku</u> musí rodiče k soudu.	41,8	14,7
<u>Někdo z rodičů</u> musí platit výživné na dítě.	41,1	41,9
Do <u>řešení uspořádání péče</u> o děti musí být <u>zapojena „sociálka“</u> (OSPOD).	21,6	21,2
Ani jedna z daných situací nemusí nastat.	16,5	22,8

Zdroj: *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020 – převzato z Palonciová et al., 2022*

Ačkoli s sebou přináší soudní řízení kvůli rozvodu/rozchodu psychické vypětí, nemusí být dle veřejného mínění nutně konfliktní (85 %, graf č. 3.13). Na druhé straně je i poměrně silně vnímáno riziko toho, že soudní řízení může spory mezi rodiči ještě vyostřit (62 %). Záleží pak na daných jedincích, případně pomáhajících odbornících (právnících, soudcích, mediátorech, psychologích apod.), jak daný konflikt zvládnou. Porovnáme-li postoj k soudnímu řízení těch, kdo s ním měli vlastní zkušenost v roli rodiče nezletilého dítěte, s těmi, kdo takovou zkušenost neměli, je tu prostor pro mírný optimismus. **Více než třetina těch, kteří se soudili, nesouhlasila s tím, že by soud musel konflikt více vyescalovat, proti čtvrtině těch, kteří danou situaci sami nezažili.** Česká společnost si poměrně zřetelně uvědomuje, že rozchodem rodičů nejvíce trpí děti a že na to, že by spolu měli v jejich zájmu rodiče i nadále spolupracovat, často zapomínají. Na druhé straně, pokud se rodiče rozejdou důstojně a v klidu, může to podle české veřejnosti být i dobrým příkladem pro jejich děti (Palonciová et al., 2022).

²⁸ Více k projektu „*Dítě v rodičovském konfliktu*“: <https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-miry-rodicovskeho-konfliktu-na-dite-a-role-jakou-v-nich-hraje-konkretni-forma-porozvodoveho-usporadani-pece/>. Data z kvantitativního šetření jsou ve fázi zpracování.

Graf č. 3.13 Postoje české veřejnosti k rozvodu/rozchodu rodičů s nezletilými dětmi (v %)

Zdroj: *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020 – převzato z Palonciová et al., 2022*

Výsledkem opatrovnického řízení je svěření dítěte do péče jednomu z rodičů (tzv. výlučná péče), do jejich společné péče, nebo do jejich střídavé péče. Svěření dětí jiným fyzickým osobám než rodičům je spíše ojedinělé.²⁹ **V režimu výlučné péče o dítě převážně pečuje jeden z rodičů, druhý má právo nadále se s dítětem stýkat, a to podle dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu.** Většinou je v rámci úpravy styku zvolen pravidelný víkendový rytmus, jenž může být doplněn o jiné dny v týdnu, prázdninový režim apod. **V režimu střídavé péče mění dítě po určitém časovém úseku bydliště rodičů. Styk s druhým rodičem není upraven, neboť je dítě v péči obou.** Specifickou formou střídavé péče je takový režim, kdy dítě bydlí stále v jednom bydlišti a po určitém časovém úseku se v pobytu zde střídají rodiče. Střídavá péče klade zvýšené požadavky na schopnost komunikace a kooperace v péči a výchově dítěte. Délka daného časového úseku by měla zohledňovat individuální potřeby dítěte, zejména možnosti vzdělávání, stabilní okruh kamarádů, stálé volnočasové aktivity apod. V rámci střídavé péče je běžný model týdenního střídání rodičů, interval však může být i kratší či delší, nebo dítě může pobývat s každým z rodičů různě dlouhou dobu („asymetrická“ střídavá péče, Rusý, 2018; Trávníček, 2015). **Posledním typem je tzv. společná péče, kde není dítě svěřeno konkrétnímu rodiči, oba rodiče pečují o dítě podobně jako před rozchodem, jejich styk s dítětem není nijak upraven. Podmínkou pro tento typ péče je souhlas obou rodičů.** To je v souladu s premisou, že by soud, potažmo stát měl do rodinného života zasahovat co nejméně a pouze v případech, kdy to vyžaduje zájem dítěte. Výživné na dítě není

²⁹ Statistika Ministerstva spravedlnosti uvádí ještě tzv. rozhodnutí s „jiným výsledkem“, kdy nedošlo k rozhodnutí o péči o dítě, např. návrh byl vzat zpět, řízení zastaveno či odročeno.

zpravidla v režimu společné péče určeno (pokud se rodiče nedohodnou jinak).³⁰ Tato forma péče však klade velké nároky na schopnosti a ochotu rodičů domlout se a podílet se na každodenní péči o dítě. Někteří soudci ji podmiňují společným či velmi blízkým bydlištěm rodičů (Barvíková, 2019).

V evidenci Ministerstva spravedlnosti ČR jsou zachycena tzv. první rozhodnutí o svěřeni do péče – jedná se o rozhodnutí v případě nezletilých dětí nesezdaných rodičů, nebo je-li zapotřebí upravit poměry ještě před rozvodem manželství. Dále sem však mohou spadat např. případy svěřeni dítěte do péče na základě výsledku určení otcovství, při neplatnosti manželství apod. Může se také týkat svěřeni dítěte do péče jiné osobě, pokud rodiče nejsou schopni se o dítě postarat. Rozhodnutí vázaná přímo na rozvod manželů jsou kategorizována do prvních rozhodnutí pro případ rozvodu. Jedná se o úpravu poměrů v případě, že dojde k rozvodu. Opatrovnické řízení o péči o nezletilé děti musí rozvodovému předcházet. Částečně se tato skupina rozhodnutí překrývá s předchozím „prvním rozhodnutím o svěřeni do péče“, tj. případy, kdy se v rámci prvního rozhodnutí rozhoduje rovněž o úpravě pro případ rozvodu. Tzv. další rozhodnutí postihují ty případy, kdy dochází ke změně úpravy. Jedná se však výkazově o nové případy, jež nejde propojit s předchozími. Jak ukazuje tabulka č. 3.7, **v soudních rozhodnutích stále převládají případy, kdy je dítě svěřeno do péče matky, i když podíly střídavé i společné péče mírně vzrůstají.**

Podle české veřejnosti by měli mít hlavní odpovědnost za to, jak bude péče o děti po rozvodu či rozvodu rodičů uspořádána, sami rodiče (Palonciová et al., 2022). Zároveň by měli respektovat přání dítěte, pokud je dítě dostatečně vyspělé, aby ho dokázalo komunikovat, a je to jen trochu možné. V české společnosti je přitom poměrně silně zastoupen názor, že by dítě mělo mít domov u jednoho z rodičů a s druhým se stýkat. **Obecně, navzdory preferenci jednoho domova, by se rodiče ale měli na péči o dítě podílet rovnoměrně.** Převážná péče matky je českou veřejností podporována pouze v nejmladším věku dítěte, jakmile dítě nastoupí na základní školu, roste zastoupení těch, kteří akcentují rovnoměrnou péči obou rodičů (až na tři čtvrtiny, tamtéž).

³⁰ Je otázkou, zda potřeba rodičů uzavřít soudem posvěcenou dohodu o výživném není kontraindikací ke schválení společné péče.

Tabulka č. 3.7 Výsledky opatrovnických řízení v případě rozchodu rodičů – svěření dítěte do péče z hlediska počtu práv (dětí) (v %)

	2015	2018	2019	2020
Dítě svěřeno do péče...	První rozhodnutí			
matce	82,5	78,8	76,0	74,9
otci	6,2	6,6	6,6	6,2
společná péče	1,7	3,3	4,7	5,6
střídavá péče	7,1	9,6	10,8	11,4
jiné fyzické osobě	2,5	1,7	1,9	1,8
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
Dítě svěřeno do péče...	Pro případ rozvodu			
matce	77,8	74,2	70,9	69,3
otci	6,8	6,2	6,2	5,9
	Pro případ rozvodu			
společná péče	3,8	6,2	8,3	9,9
střídavá péče	11,4	12,8	14,4	14,7
jiné fyzické osobě	0,2	0,6	0,2	0,2
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: ročenky Ministerstva spravedlnosti, statistické listy s kódem S-SL-O (<https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

Z výzkumů však vyplývá, že česká veřejnost nemá přesnou představu či ucelené informace o tom, co jaký typ péče o děti po rozchodu rodičů znamená a jaké s sebou přináší důsledky. Např. **vylučná péče matky je spojována s představou, že dítě vídá svého otce každý druhý víkend, případně i některý den v týdnu.** Matce, která o dítě převážně pečuje, jsou přisuzovány větší pravomoci v rozhodování o záležitostech dítěte, ačkoli otci je rodičovská odpovědnost v naprosté většině také ponechána v plném rozsahu. Např. o tom, kam bude dítě chodit do školy, by měli rozhodovat oba. **Střídavá péče je ve větší míře spojována s preferencemi otců a je vnímána jako spravedlivá k oběma rodičům. Na druhé straně jsou s tímto typem péče spojovány pochyby o tom, jak střídání dvou domovů zvládají samotné děti.** Dle výzkumu „*Dítě v rodičovském konfliktu 2021*“ (Barvíková & Lehmann, v tisku) preferují i rodiče s vlastní zkušeností s péčí o dítě po rozchodu model péče založený na soužití s jedním rodičem a kontaktu s druhým rodičem než model vyžadující střídání dvou domácností. Střídání domovů dětmi odmítají častěji ti, kteří deklarují obtíže v komunikaci či konflikt s druhým rodičem a kteří se již před rozpadem vztahu nedokázali společně shodnout na způsobu výchovy společného dítěte či dětí. Nesouhlasný postoj respondenta ke

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

střídavé péči je také spojen s horším sociálně ekonomickým postavením jeho domácnosti a různými patologickými jevy (domácí násilí, závislosti, nadměrná konzumace alkoholu, užívání drog, gamblerství apod.; tamtéž).

Ve společnosti panuje rovněž silné přesvědčení o tom, že při střídavé péči není určeno výživné. Podle dat ministerstva spravedlnosti tomu tak není, vyživovací povinnost je nejčastěji dána oběma rodičům. **Výše výživného při střídavé péči pak nabývá průměrně nižších hodnot než při péči výlučné** (Paloncyová et al., 2022). Výživné se obecně odvíjí od životní úrovně každého z rodičů a od toho, jakou měrou se skutečně podílejí na péči o děti (Paloncyová et al., 2022; tabulka č. 3.8). **V praxi tyto předsudky či nepřesné informace mohou vést k nedorozuměním a vyhrocení konfliktu mezi rodiči a ve svém důsledku i k prodlužování soudního řízení.**

Tabulka č. 3.8 Doporučující tabulka pro určení výživného na dítě

Etapa	Věk dítěte (zpravidla)	Podíl výživného na příjmu povinného			
		1 vyživovací povinnost	2 vyživovací povinnosti	3 vyživovací povinnosti	4 vyživovací povinnosti
Předškolní věk	0–5 let	14 %	12 %	10 %	8 %
I. stupeň ZŠ	6–10 let	16 %	14 %	12 %	10 %
II. stupeň ZŠ, vč. nižšího stupně víceletého gymnázia	11–15 let	18 %	16 %	14 %	12 %
SŠ a vyšší vzdělávání	16 a více let	20 %	18 %	16 %	14 %
Kontrolní částka		Pevná spodní hranice	66 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)	55 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)	50 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)

Pozn.: Při použití doporučující tabulky je třeba následovat 6 kroků: 1. určit čistý příjem povinného, 2. přiřadit životní etapu dítěte, 3. zohlednit počet vyživovacích povinností rodiče, 4. zohlednit míru péče a styku s dítětem, 5. zjistit tzv. kontrolní částku, 6. případně korigovat výsledek pomocí kontrolní částky.

Zdroj: MSP, 2022

S výživným na dítě je rovněž v české veřejnosti spojena představa, že je ve skutečnosti spíše využíváno pro potřeby matky než pro potřeby dítěte (29 %, Paloncyová et al., 2022, 60). Ženy, kterým jsou děti po rozchodu svěřovány nejčastěji do výlučné péče, se s touto domnělou praxí

neztotožňují (dvě třetiny žen proti dvěma pětinať mužů s tím nesouhlasí). Zkušenost s vlastním rozvodem rozdílný postoj mužů a žen ještě posiluje.

Skutečnost, že je výživné stanovené soudem, nemusí nutně znamenat, že jej povinný rodič opravdu hradí. **Podle výzkumu „Samoživitelé 2019“ (Palonciová et al., 2019a) dostávaly výživné tři děti ze čtyř, přičemž pravidelně a ve stanovené výši tři pětiny dětí, necelá pětina v nižší částce nebo nepravidelně.** Období pandemie covidu-19 ovlivnilo život rodin v mnoha oblastech, placení výživného nevyjímaje. Určité změny v jeho hrazení během pandemie zaznamenala pětina sólo rodičů (Höhne et al., 2022b). Nejčastěji se jednalo o snížení hrazeného výživného či nepravidelnost v jeho placení, výjimečné však nebylo ani úplné ukončení placení. Změny v hrazení výživného se významně častěji dotkly těch, kteří se ani v předcovidové době nemohli spolehnout na pravidelně a ve stanovené výši hrazené výživné. **V souhrnném pohledu se však situace v oblasti výživného během pandemie nezměnila u většiny sólo rodičů, tj. u devíti z deseti bylo (případně nebylo) na přelomu jara a léta 2021 hrazeno stejně jako před pandemií (tamtéž).**

V případě, že povinný rodič nehradí výživné řádně, může oprávněný rodič, případně zletilé nezaopatřené dítě požádat o novou sociální dávku – náhradní výživné. Podmínkou pro nárok na dávku je zahájené exekuční řízení nebo řízení o soudním výkonu rozhodnutí, které už alespoň 4 měsíce probíhá. Náhradní výživné je vypláceno ve výši měsíční splátky výživného, kterou určil soud, nebo ve výši rozdílu mezi stanovenou a uhrazenou částkou, maximálně však do výše 3 000 Kč. Náhradní výživné se stanovuje vždy na období následujících 4 kalendářních měsíců. Pokud po jejich uplynutí nárok stále trvá, vyplácí se dále, nejdéle však po dobu 2 let, resp. 24 měsíců (dávek). Zavedení této dávky mělo na jedné straně podporu české veřejnosti, stejně silný je však názor, že by stát měl spíše přimět povinného rodiče, aby platil, jak bylo stanoveno. Z výzkumu RILSA ve spolupráci s MPSV a Úřadem práce (Höhne et al., 2022a) vyplývá, že polovina dětí pobírá náhradní výživné ve stejné výši, v jaké jim bylo výživné stanovené soudem. Druhá (téměř) polovina pak dostává náhradní výživné v průměru ve třípětinové výši, než by jim náleželo podle soudního rozhodnutí. V maximální částce 3 000 Kč pobíralo náhradní výživné podle provedeného šetření každé čtvrté dítě, což je vyšší podíl ve srovnání se statistikami MPSV, podle kterých dostává náhradní výživné v této výši necelá pětina dětí. Možné vysvětlení tohoto rozdílu je ve vyšší motivaci příjemců maximální výše dávky podělit se o své zkušenosti. **Příjemci dávky náhradní výživné hodnotili její nastavení veskrze kladně** (např. rychlost vyplácení, srozumitelnost žádosti, podmínky nároku), **kritičtější byli v hodnocení výše dávky, výtky se objevovaly zejména v otázce maximální možné doby pobírání této dávky.** Odrážela se zde celkově horší ekonomická situace těchto rodin a obavy, jak budou po ukončení výplaty dávky moci dále zabezpečit své potřeby (tamtéž)³¹.

³¹ Podle připravované novely zákona č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném), by měla být maximální doba vyplácení dávky prodloužena z 24 měsíců na 48.

Výše uvedené explicitně nereflektovalo případný vliv v novodobé historii bezprecedentního období pandemie covidu-19, které se dotklo všech oblastí života, rodinného a partnerského nevyjímaje. Ve statistických datech týkajících se vstupu do manželství a rozvodů se zatím zejména epidemiologická opatření omezující sociální kontakty a nařizující izolaci v domácnostech výrazně neprojevila. Čeští občané v roce 2020 však očekávali v důsledku pandemie s doprovodnými opatřeními zhoršení partnerských vztahů (dvě pětiny dotázaných), které povede dokonce i k nárůstu počtu rozvodů/rozchodů (tři pětiny). Podobně byli zastoupeni i ti, kdo se domnívali, že vzroste výskyt případů domácího násilí, což skutečně potvrzují i některé výzkumy s touto problematikou (Nyklová & Moree, 2021; ISPV, 2021 in Palonciová et al., 2022).

3.4 Rodičovství

Porevoluční změny společenského a demografického chování, odborníky označované jako druhý demografický přechod, lze charakterizovat v oblasti reprodukčního chování poklesem počtu narozených dětí, a především úhrnné plodnosti, odkladem plodnosti do vyššího věku ženy, zvyšováním podílu dětí narozených mimo manželství i nárůstem podílu celoživotně bezdětných žen (Lesthaeghe, 2014).

Vývoj počtu narozených dětí v 90. letech 20. století se v České republice vyznačoval poklesem s historickým minimem v roce 1999 (necelých 90 tisíc dětí), od roku 2001 do roku 2008 naopak docházelo k nárůstu. Poté celkový roční počet narozených dětí kolísala a v roce 2021 se živě narodilo 111,8 tisíce dětí, což je o 1,6 tisíce víc než v roce předchozím. **V roce 2022 se však živě narodilo pouze 99,8 tisíce dětí** a po 17 letech tak roční úhrn znovu nepřekročil hranici 100 tisíc. V pozadí vývoje porodnosti stojí změny ve věkovém složení potenciálních rodiček, v roce 2022 také nižší úroveň jejich plodnosti (ČSÚ, 2023b).

Většina porodů je jednočetných a jen 1,3 % porodů (stejně jako v předchozích třech letech) se v roce 2021 řadilo k vícečetným (celkem se jednalo o 1 392 porodů, z nichž v 6 případech šlo o porody trojčat, při všech ostatních vícečetných porodech přišla na svět dvojčata). V desetiletém časovém horizontu se zastoupení vícečetných porodů mírně snížilo, a to z 1,9 % v roce 2012. Struktura živě narozených dětí podle pořadí narození je poměrně stabilní. Největší váhu mají tradičně děti narozené ženě jako první (2021: 46,4 %), nižší pak děti druhorozené (39 %) a nejnižší děti třetího a vyšších pořadí (14,6 %) (ČSÚ, 2022h). **Úhrnná plodnost**, udávající průměrný počet dětí na jednu ženu v reprodukčním věku při zachování měř plodnosti daného roku, se po předchozí tříleté stagnaci na hodnotě 1,71 dítěte na jednu ženu **zvýšila v roce 2021 na hodnotu 1,83 a byla tak nejvyšší za posledních třicet let**. Tento nárůst je výsledkem nejen zvýšeného počtu živě narozených dětí, ale do určité míry je ovlivněn i údaji o obyvatelstvu a jeho složení zjištěnými v rámci sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021. Stav zjištěný ze sčítání obyvatelstva byl totiž nižší než podle demografické bilance (odvíjející se do konce roku 2020 od sčítání 2011), zejména z důvodu neúplné evidence vystěhovalých do zahraničí. Nicméně i v případě provedení výpočtů na datech z demografické

evidence, nikoli ze sčítání 2021, by úhrnná plodnost dosáhla nejvyšší hodnoty (1,75) od roku 1992. V souladu s vývojem úhrnné plodnosti se vyvíjela i plodnost dle pořadí dítěte, nejvyšší vliv na vývoj úhrnné plodnosti měl vývoj plodnosti prvního a druhého pořadí. Struktura úhrnné plodnosti podle pořadí se však nijak výrazně neproměnila. Úhrnná plodnost prvního pořadí s hodnotou 0,88 dítěte na jednu ženu zaujímá ve struktuře celkové úhrnné plodnosti 48 %, úhrnná plodnost druhého pořadí s hodnotou 0,69 dítěte na jednu ženu 38 % a úhrnná plodnost třetího a vyššího pořadí s hodnotou 0,25 dítěte na jednu ženu 14 % z celkové úhrnné plodnosti (ČSÚ, 2022c). **V roce 2022 se však trend předchozího růstu úhrnné plodnosti zastavil a na jednu ženu v reprodukčním věku připadalo již jen 1,62 dítěte**, obdobně jako před šesti lety. Ve srovnání s rokem 2021 byla plodnost nižší ve všech skupinách žen do 40 let věku (ČSÚ, 2023b).

Tabulka č. 3.9 **Vývoj počtu živě narozených dětí a úhrnné plodnosti v letech 2010 až 2022** (vybrané roky)

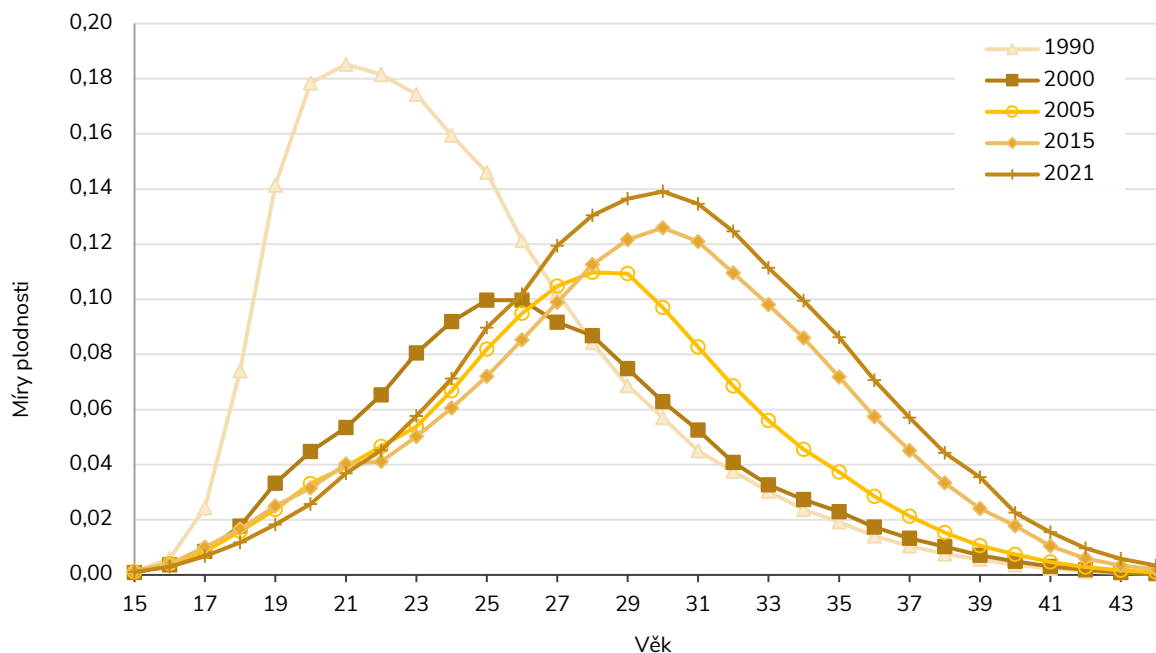
rok	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
počet živě narozených dětí	119 570	110 764	112 663	114 405	114 036	112 231	110 200	111 793	99 834
úhrnná plodnost	1,49	1,57	1,63	1,69	1,71	1,71	1,71	1,83	1,62

Zdroj: ČSÚ, 2022h, 2023c, Obyvatelstvo. Nedat.

Jak je patrné z grafu č. 3.14, za nárůstem úhrnné plodnosti mezi lety 2015 a 2021 nebylo jen zvýšení plodnosti žen ve věku 30 let a starších, ale vyváženě i žen mladších 30 let. Toto zjištění naznačuje úspěšnost v naplňování jednoho z důležitých cílů rodinné politiky, a to aby přispívala k podpoře včasného zakládání rodin a zabránění dalšího odkladu reprodukce do vyššího věku žen.

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

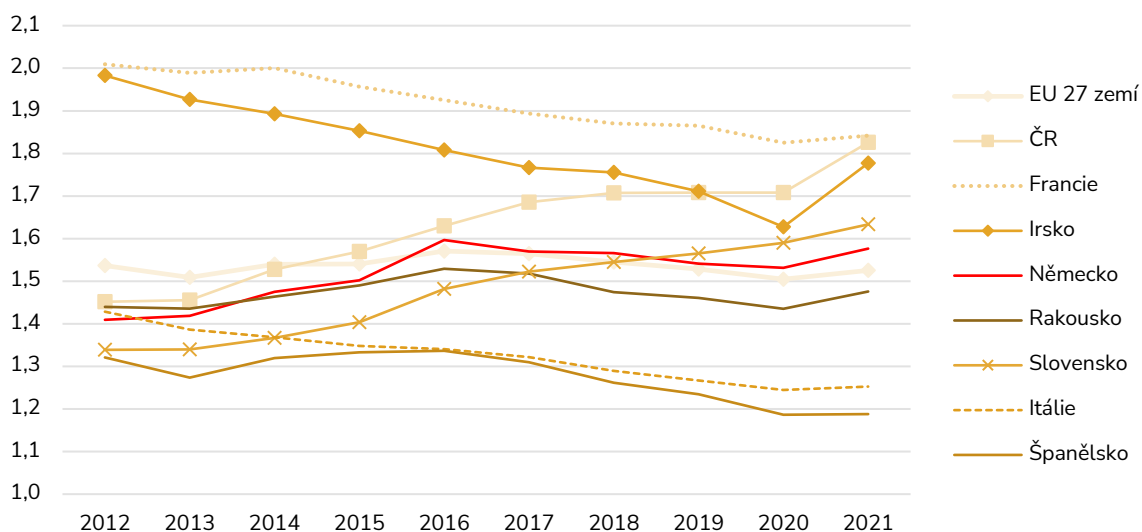
Graf č. 3.14 Věkově specifické míry plodnosti v letech 1990, 2000, 2005, 2015 a 2021

Zdroj: Human fertility database

Úhrnná plodnost ČR byla v mezinárodním srovnání v roce 2021 spolu s Francií nejvyšší ze zemí Evropské unie. Jak je patrné z grafu č. 3.15 zachycujícího vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných zemích od roku 2012 do roku 2021, došlo v ČR oproti Francii k opačnému trendu, tj. zatímco ve Francii se úhrnná plodnost mírně snížila, v ČR naopak rostla, a to z hodnoty nacházející se pod průměrem zemí EU na hodnotu vysoce přesahující tento průměr (po celé sledované období se průměr zemí EU pohyboval v rozmezí 1,51 až 1,57). Obdobné hodnoty úhrnné plodnosti měly v roce 2012 i sousední státy, konkrétně Německo a Rakousko, v obou těchto zemích se však úhrnná plodnost po celé období pohybovala v rozmezí 1,4 až 1,6 dětí na jednu ženu. Naopak na Slovensku či v Maďarsku je možné pozorovat obdobný trend jako v ČR, s tím rozdílem, že po celé období se hodnota tohoto ukazatele udržuje na nižší úrovni. Nejnížší úhrnná plodnost je ve státech jižní Evropy, Itálie či Malta však v roce 2012 rovněž dosahovaly obdobných hodnot jak ČR, v roce 2021 je přitom rozdíl mezi těmito státy a Českou republikou nejmarkantnější (Eurostat Database, 2023).

Graf č. 3.15 Vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných zemích Evropské unie mezi lety 2012 až 2021

Zdroj: Eurostat Database, 2023

Průměrná **doba mezi narozením** prvního a druhého dítěte od roku 2010 do roku 2021 poklesla ze 4,6 roku na **4,1 roku** a interval mezi narozením druhého a třetího dítěte se snížil ze 6,4 roku na **5,3 roku**. Nejčastěji byl mezi prvním a druhým porodem i mezi druhým a třetím porodem dvouletý meziporodní interval (ČSÚ, 2022c).

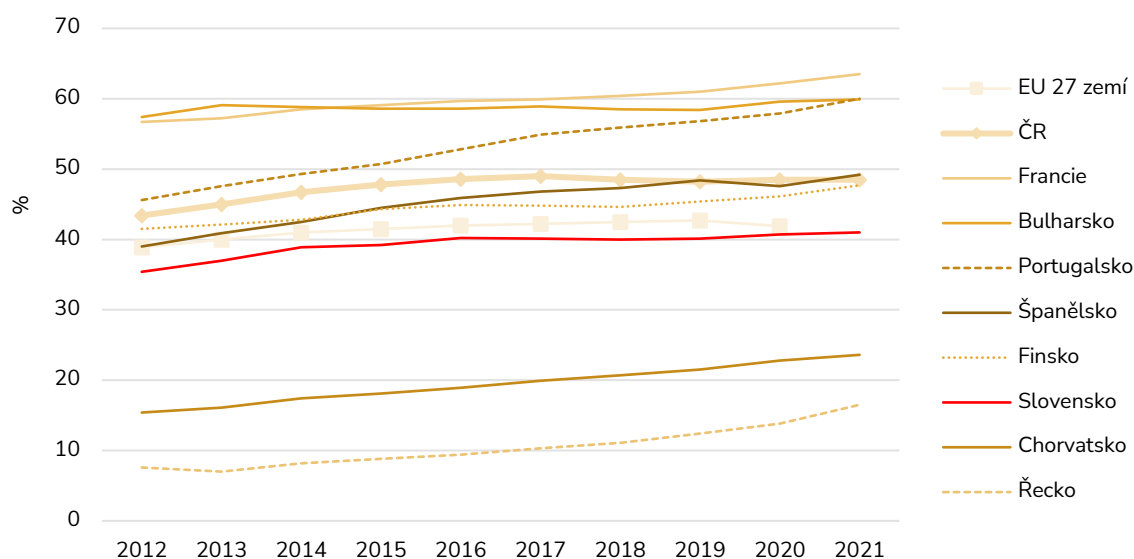
Ve struktuře **živě narozených dětí podle rodinného stavu matky** převažují děti narozené vdaným ženám. Jejich podíl však dlouhodobě klesá, snižuje se též zastoupení dětí narozených rozvedeným ženám, a to ve prospěch dětí svobodných matek. V roce 2021 se narodilo 51,5 % dětí vdaným matkám, 44,7 % svobodným, 3,7 % rozvedeným a jen 0,1 % všech živě narozených dětí se narodilo ženám ovdovělým. Pro srovnání, v roce 1989 se vdaným matkám narodilo 92 % ze všech živě narozených dětí a matkám svobodným jen 6 %. Růst podílu dětí svobodných matek se významně odráží v **narůstajícím celkovém podílu dětí narozených mimo manželství**. Tento podíl se v porevolučním období dramaticky zvýšil, z 8 % v roce 1989 na **48,5 % v roce 2021**, a je možné říci, že podíly dětí narozených v manželství a mimo manželství se postupně sblížují. Zastoupení mimomanželsky narozených dětí se snižuje s rostoucím vzděláním matky. Zatímco u žen s nejvýše základním vzděláním je tento podíl v současné době čtyřpětinový, u vysokoškolsky vzdělaných matek „jen“ třetinový. Nejvyššího podílu dětí narozených mimo manželství logicky dosahují nejmladší matky (ženám do 19 let se narodilo zhruba 96 % dětí mimo manželství), nejnižšího ženy ve věku 30 až 39 let (ČSÚ, 2022c).

Podíl živě narozených dětí mimo manželství patří v mezinárodním srovnání k nejvíce diferencujícím charakteristikám plodnosti. Nejnižší podíl má dlouhodobě Řecko (2021: 16,5 %, řadí se ovšem

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

k zemím s největším relativním růstem tohoto podílu za poslední dekádu), nejvyšší má naopak Francie (2021: 63,5 %), vysokého podílu dosahuje též Portugalsko (60 %) a Bulharsko (59,9 %). Na úrovni Evropské unie se podíl mimomanželské plodnosti zvýšil z 38,9 % v roce 2012 na 41,9 % v roce 2020, **Česká republika přitom po celé sledované období dosahovala vyššího podílu dětí narozených mimo manželství, než je průměr EU, srovnatelného například s Finskem a Španělskem** (ČSÚ, 2022c; Eurostat Database, 2023).

Graf č. 3.16 Vývoj podílu dětí narozených mimo manželství ve vybraných zemích Evropské unie mezi lety 2012 až 2021 (v %)

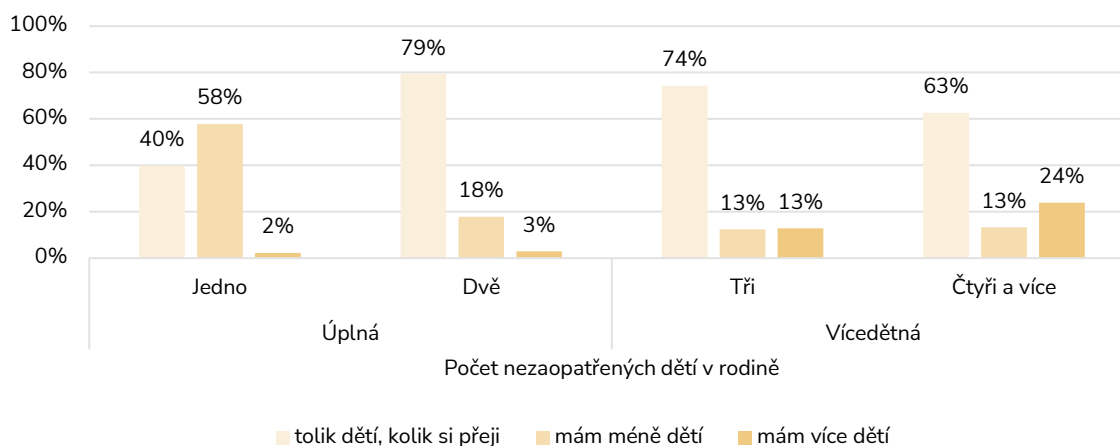
Zdroj: Eurostat Database, 2023

Předmanželské koncepce vyjadřují podíl narozených dětí prvního pořadí počatých před sňatkem a narozených do 8 měsíců po sňatku z celkového počtu narozených v prvním pořadí v nynějším manželství. Svého vrcholu dosáhly v polovině 80. let, kdy se pohybovaly na úrovni 56 %. Ještě v první polovině 90. let přesahovaly 50 % a do roku 2021 klesly na 22 % (minimum bylo 20 % v roce 2020, pravděpodobně vlivem nižšího celkového počtu uzavřených sňatků v důsledku protiepidemických opatření; ČSÚ, 2022c).

V postojové rovině je v české společnosti dlouhodobě poměrně **silně zakořeněn ideál dvoudětné rodiny** (např. Rabušic & Chromková Manea, 2018; Kuchařová et al., 2020). Podle výzkumu veřejného mínění realizovaného CVVM v roce 2020 se k tomuto ideálu kloní dvě třetiny českých občanů, více dětí v rodině upřednostňuje zhruba každý čtvrtý, zastánci jedináčků jsou v menšině (7 %), bezdětnost vnímaná jako ideál je zcela marginální (CVVM, 2020b). Přesto není pro více než

třetinu českých občanů rodičovství nezbytně nutnou podmínkou pro pocit štěstí (Palonciová et al., 2022).

Graf č. 3.17 Dosud naplněné rodičovské plány v rodinách s oběma biologickými rodiči (v %)

Pozn.: Úplná rodina – jedno nebo dvě nezaopatřené děti vlastní oběma partnerům, žádný z partnerů nemá další děti z jiných vztahů; vícedětná rodina – tři nebo více dětí vlastních oběma partnerům, děti z jiných vztahů žijící převážně mimo šetřenou domácnost nebyly vyloučeny.

Zdroj: Rodiny 2018–2021 – vlastní výpočty

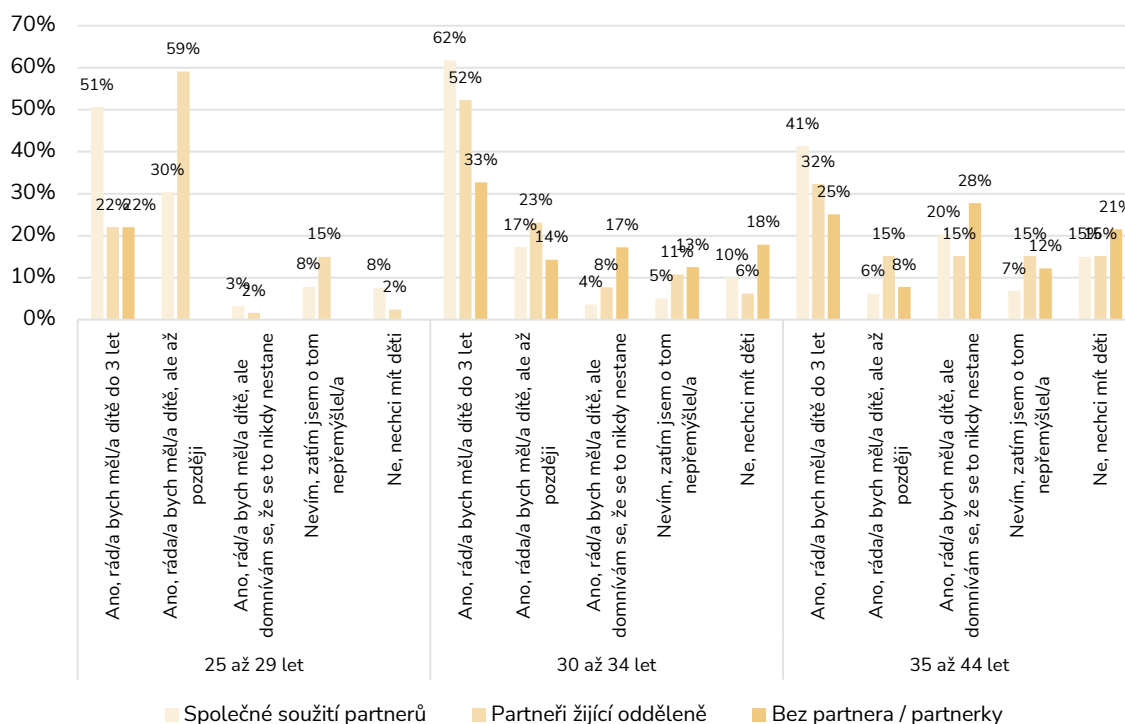
Obecný ideál však nemusí být zcela v souladu s osobním přáním, které více reflektuje, v jaké životní situaci z hlediska partnerství, zdravotního stavu, ale i finančního a materiálního zabezpečení se jedinec zrovna nachází. I v tomto ohledu je však model dvoudětné rodiny dominantní. Otázkou pak je, do jaké míry se jej podaří naplnit. V rámci projektu „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů“ (RILSA) bylo uskutečněno několik šetření, z nichž každé se zaměřilo na specifický typ rodiny, mimo jiné v nich bylo reflektováno i kritérium počtu dětí. Podíváme-li se na dosavadní naplnění rodičovských plánů, **u téměř 60 % jednodětných rodin je potenciál, že by mohly mít další dítě či děti**, neboť by si to tak přály. U dvoudětných rodin je šance na rozšíření rodiny u každé páté. Nicméně i mezi rodinami se třemi dětmi by stále nezanedbatelný podíl chtěl svoji rodinu ještě rozšířit. V rodinách se čtyřmi a více dětmi byli naopak častěji zastoupeni ti, kteří měli v době výzkumu více dětí, než původně předpokládali (graf č. 3.17).

Přání být rodičem je poměrně silné i mezi bezdětnými. V populaci dosud bezdětných ve věku 25 až 44 let chce dle výzkumu RILSA mít dítě či děti sedm z deseti dotázaných, čtyři z deseti by se rádi stali rodičem dokonce v horizontu tří let (Palonciová et al., 2021). **Zůstat bezdětný by chtěl pouze jeden z deseti respondentů**, přibližně stejný podíl uvedl, že zatím o rodičovství nepřemýšleli nebo děti mít nemohou. Stát se rodičem je samozřejmě silně ovlivněno aktuální partnerskou situací.

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

Velmi brzy, do tří let, by chtěly založit rodinu tři pětiny dosud bezdětných ve věku 30 až 34 let kohabitujiících s partnerem i polovina těch, kteří sice měli partnera, ale nesdíleli s ním domácnost. V nejstarší skupině dotázaných bezdětných (35 až 44 let) podíl těch, kteří by si přáli mít dítě v dohledné době, klesá a výrazně narůstá podíl těch, kteří na své rodičovství z různých důvodů rezignovali, ale i těch, kteří dítě mít nechtějí (graf č. 3.18).

Graf č. 3.18 Rodičovské plány bezdětných podle typu partnerství a věku (v %)

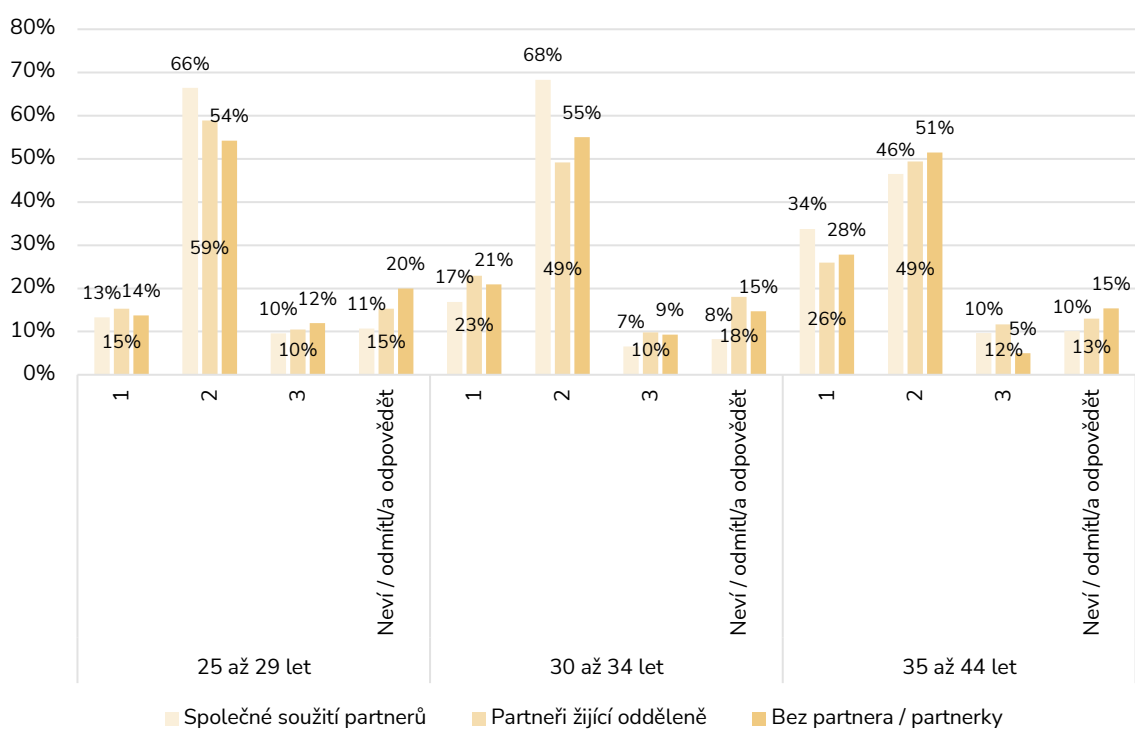

Zdroj: *Bezdětní 2020 – vlastní výpočty*

Podobně jako v obecné populaci se i bezdětní podle uvedeného výzkumu přiklání k modelu dvoudětné rodiny, i když v menší míře (graf č. 3.19). Tuto preferenci vyjadřovali častěji ti, kteří již měli korezidenční vztah, nejméně jasné představy o velikosti své rodiny měli bezdětní z nejmladší věkové kategorie, kteří neměli v době výzkumu partnera (tzv. singles). **Bez ohledu na současnou partnerskou situaci se po 35. roce věku zvyšuje podíl těch, kteří by si přáli jedno dítě.** Lze se domnívat, že v porovnání s mladšími z různých důvodů slevili ze svých původních rodičovských plánů, a to bez ohledu na typ partnerství. Ať měli v době výzkumu partnera, či nikoliv, je v této skupině patrný významný nárůst těch, kteří by sice děti chtěli, ale domnívají se, že se to nikdy nestane (20 % u kohabitujiících, 28 % u singles, Palonciová et al., 2021, 74). Důvodem, proč tito bezdětní zatím nemají žádné dítě, je stále nejistý partnerský vztah (55 %), ale je mezi nimi i výrazně

vyšší podíl těch, kteří uvedli zdravotní problémy (16 %) a/nebo reflektovali svůj již vyšší věk pro rodičovství (14 %). Na rozdíl od mladších skupin není v kontextu dosud odkládaného rodičovství kladen respondenty ve věku 35 až 44 let takový důraz na osobní svobodu a nezávislost (44 % proti 26 %). **Obecně se rodičovské plány mění v průběhu života vlivem různých okolností a partnerství a věk jsou jedny ze zásadních.** Svě záměry výrazněji přehodnocují ženy než muži (Hašková & Pospíšilová, 2020; Dudová, 2020; Paloncyová et al., 2021).

Graf č. 3.19 Počet dětí, které by si dosud bezdětní přáli, podle typu partnerství a věku (v %)

Pozn.: Vyloučeni ti, kteří děti nechtějí, nebo je mít nemohou

Zdroj: Bezdětní 2020 – vlastní výpočty

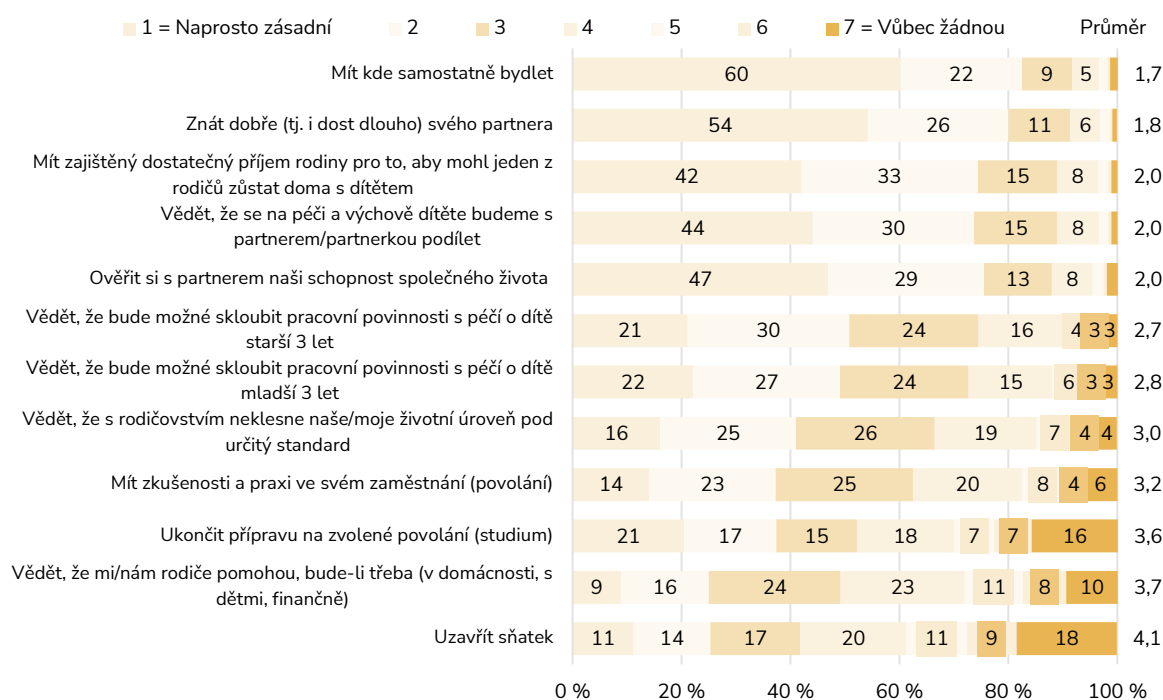
Vyjdeme-li z výše uvedeného, nabízí se otázka, za jakých okolností se vůbec daří rodičovské plány uskutečnit, jaké podmínky pro rozhodnutí stát se rodičem či mít další dítě musí být naplněny. Je zřejmé, že základním předpokladem je, nebo by měl být uspokojivý partnerský vztah. V současné společnosti, i po zkušenosti s pandemickým obdobím a s tím spojenými lockdowny, se řada sociálních kontaktů odehrává v online prostředí. To ovlivňuje možnosti seznámit se, najít si životního partnera. **Život bez partnera není jednoznačně svobodnou volbou a nemůže být ani automaticky spojován s vyšším důrazem kladeným na pracovní kariéru či záliby** (Paloncyová et al., 2021). Podobně nelze ani říci, že je bezdětnost zvolena vždy dobrovolně. **K bezdětnosti „volbou“ se**

ve výzkumu RILSA přiklonila zhruba polovina bezdětných. Tento postoj je rozšířenější u žen vysokoškolaček, je rovněž ve větší míře spojován se seberealizací mimo rodinnou sféru (tamtéž). Výraznými faktory, které hrají roli v plánování rodičovství, jsou vnější okolnosti, tj. dostatečné finanční zajištění a samostatné bydlení. Pracovní povinnosti a kariéra jsou v porovnání s nimi méně významné. Relativně více kladou důraz na svoji práci single ženy oproti mužům. V obecném měřítku však pouze pětina bezdětných nepovažuje ekonomickou situaci a pozici na trhu práce za překážku pro založení rodiny (tamtéž).

Jak bylo zmíněno, rodičovské plány jsou poměrně ambiciózní i v populaci dosud bezdětných. Přejed k rodičovství je ovlivněn i externími faktory či podmínkami. Opět zde jako nejpalčivější vyvstává **podmínka samostatného bydlení** (graf č. 3.20). Kromě spokojeného partnerského vztahu hraje při rozhodnutí stát se rodičem rovněž velmi velkou roli i přesvědčení o tom, že bude rodina vycházet s příjmy v okamžiku, kdy jeden z rodičů bude pečovat o dítě a stát mimo pracovní trh. Obdobně důležitá je podmínka spolupráce obou rodičů na péči a výchově, o něco slabší, i když stále silný je důraz na zajištění nerodinné péče o předškolní děti, a to i ve věku mladším tří let. Nejméně důležité pro narození dítěte je uzavření sňatku, **bezdětní také příliš a priori neberou v potaz pomoc širší rodiny, ačkoli v realitě je to pak mnohdy jinak.** Rodiče s nezaopatřenými dětmi se na své rodiče spoléhají jak v oblasti emocionální podpory, což je přirozenou součástí rodinných vztahů, ale i v oblasti péče o děti. Nejčastěji tuto pomoc potřebují sólo rodiče a rodiče s více než dvěma dětmi (každý desátý), ale i rodiče s jedním nebo dvěma dětmi vnímají tuto pomoc jako žádoucí (pětina). Rodiny s dětmi však deklarují ze strany starší generace jako nezbytnou i finanční a materiální pomoc. Podporu v této oblasti tak hledají u svých rodičů čtyři pětiny sólo rodičů, ale i tři pětiny rodin úplných s jedním či dvěma dětmi. Nutno však říci, že výpomoc v širší rodině proudí i opačným směrem, a to zejména v emocionální podpoře či pomoci s nákupy, doprovodem k lékaři, na úřady apod. (Křečková et al., 2023).

Odklad rození dětí do vyššího věku ženy má vliv i na podíly bezdětných v jednotlivých věkových skupinách a v důsledku může ovlivnit i **konečnou bezdětnost žen**, tj. podíl žen, které zůstanou bezdětné celoživotně. Postupné posouvání věku pro narození prvního dítěte totiž může způsobit, že původní reprodukční plány nebudou moci být realizovány nebo se původní odkládání změní v trvalé odmítání dítěte z důvodu neochoty měnit své dosavadní zvyky a životní styl či z důvodu nevyhovujícího zdravotního stavu. **Podíl dobrovolně bezdětných se tak zvyšuje o ty, kteří se stanou bezdětnými nedobrovolně.**

Graf č. 3.20 Důležitost podmínek pro založení rodiny podle bezdětných (v %)

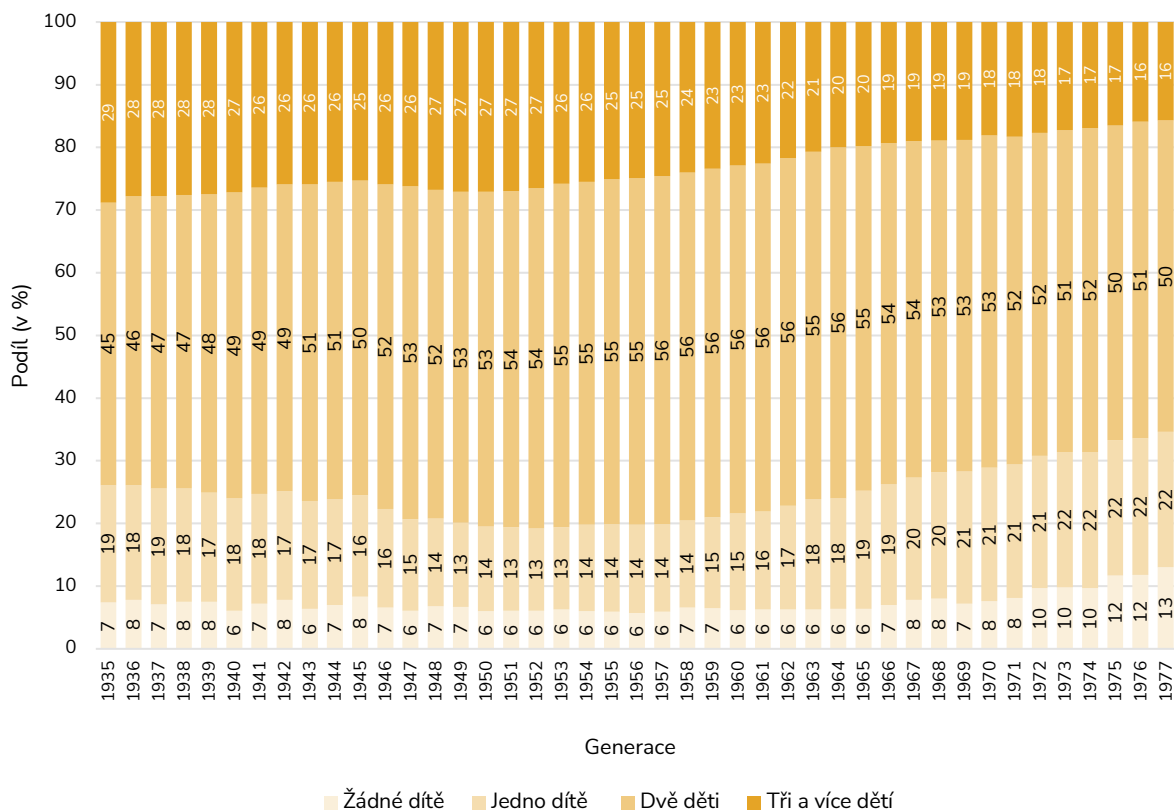
Pozn.: Dle aktuální partnerské situace respondenta nebyly shledány žádné významné rozdíly.

Zdroj: Bezdětní 2020 – převzato z Palonciová et al., 2021

Srovnáme-li data ze SLDB 2011 a 2021, můžeme konstatovat poměrně výrazný **nárůst podílu bezdětných žen** ve věkových skupinách 30 až 34 let a 35 až 39 let (z 26 % na 34 %, resp. z 11 % na 19 %). Zatímco tyto věkové skupiny žen mohou plodnost ještě v budoucnu realizovat, s postupujícím věkem pravděpodobnost založení rodiny plynule klesá. V případě starších žen došlo v intercensálním období rovněž k nárůstu podílu bezdětných, i když ne tak výraznému jako v případě již zmíněných mladších věkových skupin. **U žen ve věku 40 až 44 let se zvýšilo zastoupení bezdětných ze 7 % na 12 %, u žen starších, u nichž je již v naprosté většině případů reprodukce ukončena, došlo k nárůstu ze 6 % na 9 % ve věkové skupině 45 až 49 let a ze 6 % na 7 % ve věkové skupině 50 až 54 let (ČSÚ, 2022c).**

Nárůst bezdětnosti žen dokládají i data následujícího grafu, vyjadřujícího vývoj struktury žen podle počtu živě narozených dětí na konci reprodukčního období u generací narozených v letech 1935 až 1977. Je z něj patrná přetrvávající dominance dvoudětného modelu, zároveň je však zřejmý nárůst bezdětných žen a žen s jedním dítětem, který u generace žen narozených v roce 1977 dosáhl 13 %, resp. 22 %. Děje se tak zejména na úkor zastoupení žen s více dětmi. Tento vývoj je důležité zohlednit při nastavení odpovídajících opatření rodinné politiky.

Graf č. 3.21 Vývoj struktury žen podle počtu živě narozených dětí na konci reprodukčního období, generace 1935 až 1977

Zdroj: Human Fertility Database

Analýze bezdětnosti za použití dat šetření „*Proměny české společnosti*“ z roku 2016 se věnoval Nývlt (2019). Podle jeho zjištění byla u osob ve věku 40–64 let **vyšší bezdětnost u mužů než u žen** – 18 % vs. 11,5 %. U žen výše bezdětnosti nesouvisela s vyšší vzdělání, socioprofesionálními charakteristikami ani hodnotovými orientacemi. **U mužů byla oproti tomu nejvyšší úroveň bezdětnosti u základního nebo středního vzdělání bez maturity a dále u mužů, kteří nepracovali, nebo pracovali, ale v nekvalifikovaných profesích.** Úroveň bezdětnosti pochopitelně zvyšuje absence partnerství. Česká republika se nicméně dlouhodobě vyznačuje relativně nízkou intenzitou bezdětnosti (Nývlt, 2019). Podle výsledků projekce z roku 2015 by však konečná bezdětnost mohla u generací žen narozených do roku 1985 postupně vzrůst na 15 až 20 % (Šprocha et al., 2015). K obdobným, mírně optimističtějšími odhadům dospěl i Šprocha ve své nejnovější projekci, v níž odhaduje pro generaci žen narozených v roce 1990 konečnou bezdětnost na úrovni 16 %. Oproti tomu v ostatních porovnávaných zemích (konkrétně na Slovensku, Maďarsku a Polsku) by konečná bezdětnost žen měla překročit hranici 20 %, tzn. v tomto ohledu se u nás situace prozatím jeví jako nejprůzračnější (Šprocha, 2022).

Lidé, kteří se již rozhodli založit rodinu, do určité míry tímto svým životním krokem již některé výše uvedené překážky či podmínky překonali. Přesto řada z nich nemá dosud tolik dětí, kolik by si přála (graf č. 3.17). Pomineme-li např. přání mít mezi dětmi určitý věkový rozdíl či nízký věk nejmladšího dítěte v době výzkumu, jsou právě **vyšší věk a nepříznivý zdravotní stav jednoho či obou rodičů** jedny z hlavních důvodů, proč rodiny nemají (v době dotazování) tolik dětí, kolik si přejí (tabulka č. 3.10, též Dudová, 2020). Nezanedbatelnou roli hraje i ekonomické zázemí rodiny. V rodinách rekonstituovaných, kde je jeden z rodičů dětem nevlastní, jsou osobní rodičovské plány ovlivněny i tím, že již má partner/ka děti z předchozího vztahu a další neplánuje či to není z objektivních důvodů (bytových apod.) možné (tabulka č. 3.10).

Tabulka č. 3.10 **Důvody pro méně dětí, než by si respondent přál** (v %, možnost více odpovědí)

Důvod ¹	Úplné rodiny	Rekonstituované rodiny – s nevlastním rodičem	Vícedětné rodiny
Plánuji/plánujeme mít další dítě/děti až později	31,9	29,0	29,5
Můj věk a/nebo věk partnera/ky	23,3	24,3	23,7
Můj zdravotní stav a/nebo partnera/ky	22,0	21,9	21,6
Nedostatečné finanční podmínky a/nebo nevhodné bytové podmínky	14,8	15,7	15,1
Nedostatečná finanční podpora státu pro rodiny s dětmi	10,3	5,0	14,4
Nesouhlas mého partnera/partnerky	9,5	10,4	10,8
Péče a výchova dalšího dítěte by už pro nás představovala velkou zátěž	8,2	5,9	8,6
Obtížné sladění mých pracovních a rodinných povinností	4,6	4,7	3,6
Nemám/neměl/neměla jsem vhodného partnera/partnerku (RR a VR), resp. nedostatečně harmonický partnerský vztah (ÚR) ²	4,3	27,2	12,9
Nejistota či nestabilita mého zaměstnání/podnikání nebo zaměstnání/podnikání partnera	3,6	3,0	2,9
Obtížné sladění pracovních a rodinných povinností partnera/ky	2,6	1,8	2,9
Děti partnera/partnerky jsou jako moje vlastní	-	13,6	2,9
Nedostatečná nabídka dostupných a kvalitních služeb péče o malé děti	0,8	0	2,2
Jiný důvod	11,2	10,1	18,7

Pozn.: ¹ S cílem dosáhnout srovnatelnosti u všech tří typů rodin musela být ze zpracování vypuštěna odpověď, že „důvodem pro menší počet dětí je pandemie covidu-19“, která byla z důvodu načasování sběru dat nabídnuta pouze úplným rodinám. Do srovnání tak vstupují pouze data přepočtená pro shodné varianty odpovědí.

² Znění nabízené odpovědi bylo pro úplné rodiny odlišné, kontext odpovědi však lze považovat za srovnatelný. Obě varianty odpovědí jsou uvedeny v tabulce.

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

Úplná rodina – jedno nebo dvě nezaopatřené děti vlastní oběma partnerům, žádný z partnerů nemá další děti z jiných vztahů; vícedětná rodina – tři nebo více dětí vlastní oběma partnerům, děti z jiných vztahů žijící převážně mimo šetřenou domácnost nebyly vyloučeny. Respondenti vybírali ze seznamu dva důvody, pro které mají zatím méně dětí, než chtěli mít. Součet odpovědí proto přesahuje 100 %.

Zdroj: Rodiny 2018–2021 – převzato z Křečková et al., 2023

V míře realizace rodičovských plánů sehrává roli i věk zejména ženy při narození prvního dítěte. Je-li odkládán do vyššího věku, prostor pro narození dalších dětí se tím redukuje. Průměrný věk matek při narození dítěte se v porevolučním období podstatně zvýšil, ovšem v posledním desetiletí se tempo jeho růstu zpomalilo a v některých letech dokonce stagnovalo. Čtyři pětiny českých občanů považují za ideální věk ženy pro to stát se matkou věk mladší než 30 let, z toho se dvě třetiny kloní k věkové skupině 25 až 29 let, tedy k věku, kdy je již většinou ukončena příprava na povolání. Jen podle necelé pětiny českých občanů by žena měla odkládat narození svého prvního potomka po svých třicetkách. U mužů je za ideální věk pro otcovství tradičně považován věk vyšší, v roce 2020 se téměř polovina českých občanů domnívala, že by otci mělo být při narození prvního dítěte minimálně 30 let (CVVM, 2020b). Zdá se, že česká veřejnost si je vědoma zejména u žen biologických limitů pro početí a narození dítěte ve vyšším věku.

V roce 2021 byl průměrný věk žen při narození dítěte 30,4 let, tj. o 0,23 roku více než v předešlém roce, což je nevyšší meziroční přírůstek za posledních 14 let, **v roce 2022 pak ještě mírně vzrostl na hodnotu 30,5 let**. Dle projekce se v následujících letech průměrný věk pravděpodobně zvýší již jen mírně, na odhadovanou hodnotu 30,6 let (v případě vysoké varianty až na 30,9 let v horizontu projekce, tedy do roku 2050; Zeman, 2019). Zvyšování průměrného věku při porodu má pochopitelně své biologické limity a rizika pro dítě i matku, včetně již výše zmíněného rizika v podobě neuskutečnění původně zamýšlených plánů ohledně chtěného počtu dětí (Šídlo et al., 2019; Štastná et al., 2019). Za poslední desetiletí se absolutně i relativně nejvíce zvýšil průměrný věk prvorodiček, a to o 1 rok na 28,8 let v roce 2021, věk druhorodiček vzrostl o 0,5 roku na 31,4 let, zatímco průměrný věk matek při narození dítěte třetího a vyššího pořadí kolísá na úrovni 33,2–33,4 let (ČSÚ, 2022c).

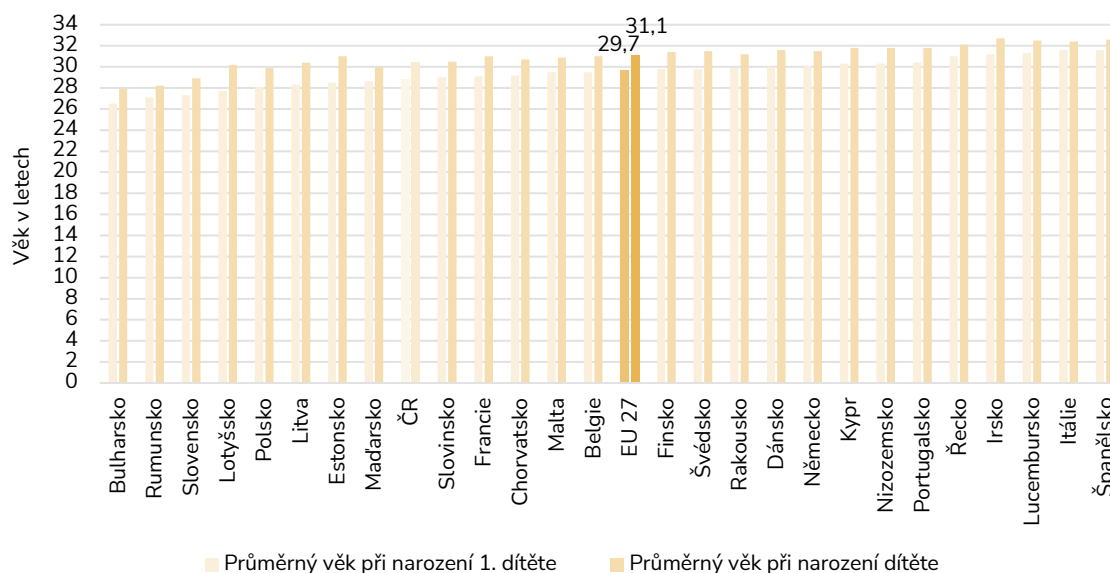
Tabulka č. 3.11 Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte v letech 2010 až 2021 (vybrané roky)

rok	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
průměrný věk matek při narození dítěte (v letech)	29,3	30,0	30,0	30,0	30,1	30,2	30,2	30,4
průměrný věk matek při narození 1. dítěte (v letech)	27,3	28,2	28,2	28,2	28,4	28,5	28,5	28,8

Zdroj: ČSÚ, 2022h, Obyvatelstvo. Nedat.

Ženy mnohých států Evropské unie odkládají narození dítěte do ještě vyššího věku než české matky a v některých zemích tak průměrný věk žen při porodu již před několika lety překročil hranici 32 let. Konkrétně se tak stalo v Irsku (2021: 32,7 let), Španělsku (32,6), Lucembursku (32,5) a Itálii (32,4). Průměr za země Evropské unie byl v roce 2021 31,1 let (Eurostat Database, 2023).

Graf č. 3.22 Průměrný věk matek při narození dítěte v zemích Evropské unie v roce 2021

Zdroj: Eurostat Database, 2023

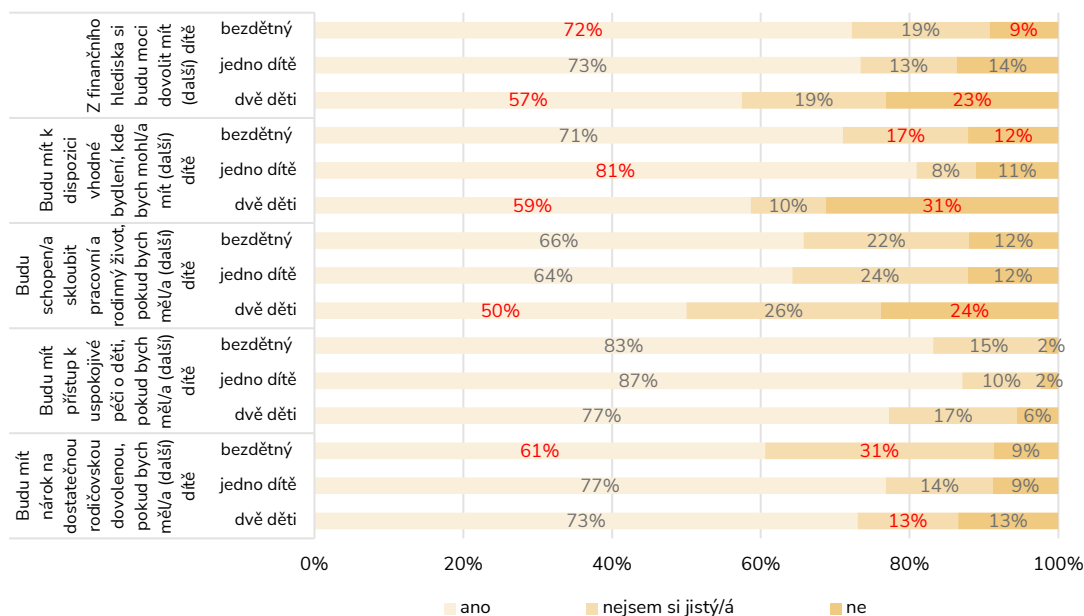
Průměrný věk otce při narození dítěte se od roku 2010 prakticky neměnil a činil 33,5–33,6 roku. Zhruba desetina rodičů byla při narození jejich potomka stejně stará, u 70 % narozených byl otec starší než matka a necelá jedna pětina dětí měla otce mladšího než matku. Údaje o otci nebyly uvedeny u 6,5 % z celkového počtu živě narozených dětí, resp. 13,4 % z dětí narozených mimo

manželství (tento údaj má lepší výpovědní hodnotu, neboť u dětí narozených v manželství jsou údaje o otci na hlášení o narození uvedené vždy). Zastoupení dětí s neuvedenými údaji o otci postupně klesá (ČSÚ, 2022c).

Ačkoli je úroveň plodnosti v České republice v současné době v evropském srovnání jedna z nejvyšších (graf č. 3.15), je namísto otázka, do jaké míry se projeví v porodnosti a plodnosti současná společenská krize v důsledku pandemie onemocnění covid-19, ale zejména energetické a ekonomické krize provázející válku na Ukrajině. Podle dosavadních poznatků se zatím v nejbližších rodičovských plánech pro příští tři roky pandemie covidu-19 příliš neodrazila. Podle pilotních dat „*Současná česká rodina*“³² se **zatím pandemie covidu-19 v rodičovských plánech neprojevila** a stále je nejsilnějším faktorem hodnotová orientace upřednostňující dvoudětný model rodiny (Palonciová, 2022). Prozatím bezdětní, ale mající partnera, stejně jako rodiny s jedním dítětem v porovnání s dvoudětnými se častěji podle daného výzkumu klonili k tomu, že by jim v příštích třech letech bytové podmínky umožňovaly mít (další) dítě, optimističtí byli i z hlediska své finanční situace. Naopak dvoudětní více tematizovali možnosti skloubit pracovní a rodinné povinnosti, a to spíše z hlediska jejich vlastních kapacit, než že by akcentovali nedostatky nerodinné péče o děti (graf č. 3.23).

³² Data získaná v rámci projektu „*Obohacení datové báze pro tvorbu a evaluaci rodinné politiky*“ (reg. č. TL03000338), který je spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA. <https://ggp-cz.fss.muni.cz/o-projektu>; <https://www.ggp-i.org>.

Graf č. 3.23 Splnění podmínek pro to mít dítě v příštích 3 letech podle počtu narozených dětí, bez ohledu na konkrétní rodičovské plány (v %)

Pozn.: Červeně jsou označeny statisticky významné rozdíly na hladině významnosti 5 % a méně.

Zdroj: Současná česká rodina

Otázkou však je, do jaké míry se v daných rodičovských plánech a následně úhrnné plodnosti projeví energetická krize v důsledku války na Ukrajině (od února 2022), vysoká inflace, případně vyšší nezaměstnanost v případě, že budou muset zaměstnavatelé v důsledku krize propouštět. Z historického pohledu není mezi ekonomickou recesí a úrovní plodnosti jednoznačný vztah. Kocourková et al. (2019) však poukazují na to, že po ekonomické krizi v roce 2008 byly změny plodnosti postupné a s poklesem HDP na obyvatele klesala i hodnota úhrnné plodnosti. Spolu s tím měl růst nezaměstnanosti negativní vliv na plodnost. Nelze tedy předpokládat, že období výpadku z trhu práce bude vnímáno jako období, kdy se snižují náklady ušlých příležitostí, ale je spíše spojováno s nejistotou z budoucnosti a poklesem příjmů. Poslednímu vývoji je proto potřeba věnovat pozornost s ohledem na demografické stárnutí a s tím spojený dlouhodobý vývoj veřejných financí.

3.4.1 Alternativní cesty k rodičovství

Mateřství je obecně stále vnímáno jako přirozená součást života žen. Přesto, že v tomto ohledu došlo v české společnosti k liberalizaci postojů, stále se polovina mužů i žen domnívá, že žena musí mít

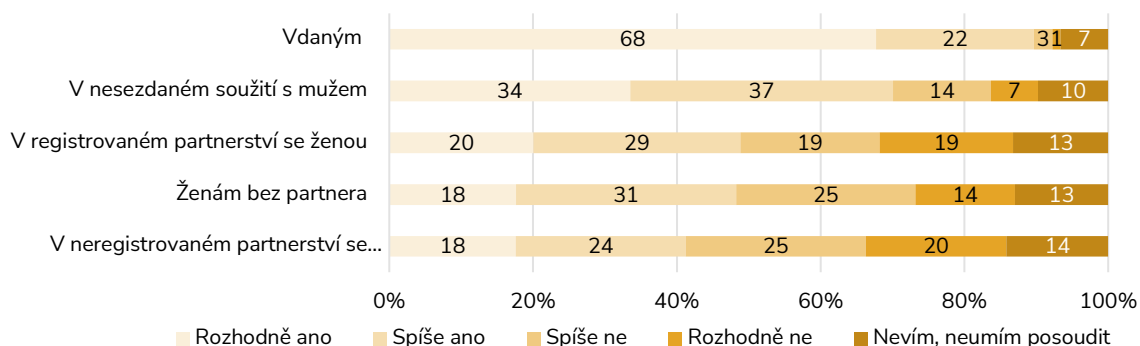
děti, aby se splnilo její poslání. Méně často se k tomu kloní lidé mladší 30 let (dvě pětiny), slabší souhlas je rovněž u osob s vyšším vzděláním, kde mohou být možnosti seberealizace v jiné oblasti více otevřené (Rabušic & Chromková Manea, 2018). Podobně hodnotí mateřství jako přirozenou touhu žen dosud bezdětní (tři čtvrtiny z dotázaných; Palonciová et al., 2021). Stát se otcem je jako jednoznačné přání mužů vnímáno méně často (dvě třetiny, tamtéž).

V životě ovšem nastávají situace, kdy se nedaří počít dítě přirozenou cestou. Průměrná pravděpodobnost, že zdravá žena mladší 35 let, která má pravidelný nechráněný pohlavní styk se zdravým mužem, otěhotní, je 16%, žena tedy v průměru otěhotní za šest menstruačních cyklů (Řeřábek & Pohlová, 2022). S rostoucím věkem schopnost otěhotnět a donosit zdravé dítě klesá (Pachlová, 2015). Počet center asistované reprodukce se zvyšuje (2010 31, 2020: 48, Řeřábek & Pohlová, 2022) a v souvislosti s odkladem narození dítěte do vyššího věku roste i povědomí veřejnosti o této možnosti založit rodinu. Nicméně efektivita metod asistované reprodukce rovněž významně klesá s rostoucím věkem ženy (těhotenství metodou IVF, tj. mimotělním oplozením s vlastními oocyty, končí porodem u žen mladších 35 let v 66 %, u žen starších 40 let ve 44 %; u těhotenství metodou KET – transferem rozmrazených embryí je to podobné – 66 %, resp. 55 %, tamtéž). V roce 2020 se po oplodnění metodou IVF nebo KET narodilo 4 789 dětí, což představovalo 4 % všech narozených dětí. Podle odhadů by se počet dětí narozených díky asistované reprodukci mohl zvýšit na maximálně 6,5 tisíce v roce 2030, tj. na 7 % narozených dětí (Burcin et al., 2020).

Dle současné legislativy je léčba neplodnosti podstoupením asistované reprodukce umožněna ženám mladším 49 let, a to na základě společné žádosti ženy a muže. Potenciální rodiče nemusí být manželé, ale dle současného nastavení není asistovaná reprodukce umožněna lesbickým párům či single ženám (zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů). Česká veřejnost však není v této otázce tak striktní. Nepřekvapivě největší souhlas panuje v otázce možnosti podstoupit umělé oplodnění vdanou ženou, o něco nižší je podíl těch, kteří tento úkon nepodmiňují uzavřením sňatku (graf č. 3.24). Pouze však každý druhý občan se domnívá, že by stejnou možnost měly mít i ženy v registrovaném partnerství, vůbec nejnižší míra akceptace je v případech faktického lesbického páru. Dosud bezdětní, kterých se může otázka asistované reprodukce více dotýkat, se v pořadí uvedených skupin žen, kterým má být umělé oplodnění umožněno, neliší, rozdíl tvoří jen o něco vyšší míra souhlasu, tj. tolerance k tomuto způsobu mateřství (Palonciová et al., 2021). V české společnosti je tedy, i přes liberalizaci názorů a vyšší akceptaci a faktický výskyt variability forem rodinného soužití, a to zejména u mladších věkových kategorií, pro rodičovství většinou stále upřednostňován heterosexuální svazek. S výrokem, že homosexuální páry jsou stejně dobrými rodiči jako jiné páry, souhlasily v roce 2017 zhruba dvě pětiny občanů, třetina nesouhlasila, podobně tomu bylo i podle šetření CVVM v roce 2020. V mladé generaci do 30 let je sice míra souhlasu vyšší, avšak nijak výrazně (56 % souhlas, 20 % nesouhlas; Rabušic & Chromková Manea, 2018). Co se týče rodinného života stejnopohlavních párů, největší podíl českých občanů se přiklání k názoru, že by jim mělo být umožňováno uzavřít registrované partnerství, více než polovina reflektuje jako možný problém tzv. sociální rodičovství (Nešporová,

2021), tj. souhlasí s tím, že by stejnopohlavním párům mělo být umožněno adoptovat dítě partnera či partnerky. Nejméně jsou pak zastoupeni příznivci adopce cizího (tj. pro žádného z partnerů biologického) dítěte partnerky stejného pohlaví (graf č. 3.24). Tyto závěry, tj. nejvyšší podporu právu na uzavření registrovaného partnerství stejnopohlavních osob (83 %) a právu adoptovat dítě partnera nebo partnerky v homosexuálním páru (77 %), potvrzuje i šetření CVVM z roku 2023. V časovém srovnání názorů na vybraná práva homosexuálních párů lze ve veřejném mínění vysledovat od roku 2008 rostoucí podporu české veřejnosti u všech výše zmíněných práv osob stejného pohlaví, tj. práva na uzavírání registrovaného partnerství, na možnost uzavřít sňatek i adoptovat děti (jak jednoho z partnerů, tak i tzv. právně volné děti z institucionální péče). Srovnání v čase naznačuje, že po názorově poměrně stabilním období v daných tématech, trvajícím do roku 2019, se v české společnosti dle závěrů CVVM z roku 2023 dostává v posledních letech právům homosexuálů vyšší veřejné podpory.³³

Graf č. 3.24 Kterým ženám by mělo být dle veřejného mínění umožněno umělé oplodnění (v %)

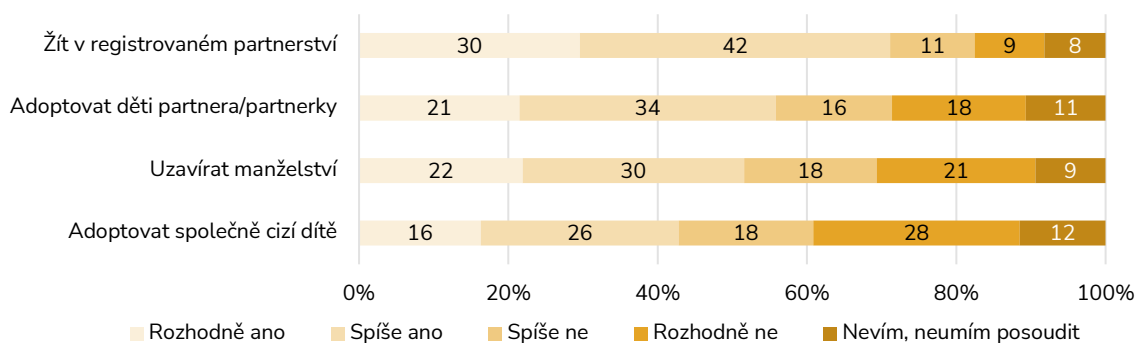

Zdroj: Rodina 2019

³³ https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5655/f9/ov230621.pdf

3. Rodina v kontextu demografického vývoje v posledních letech

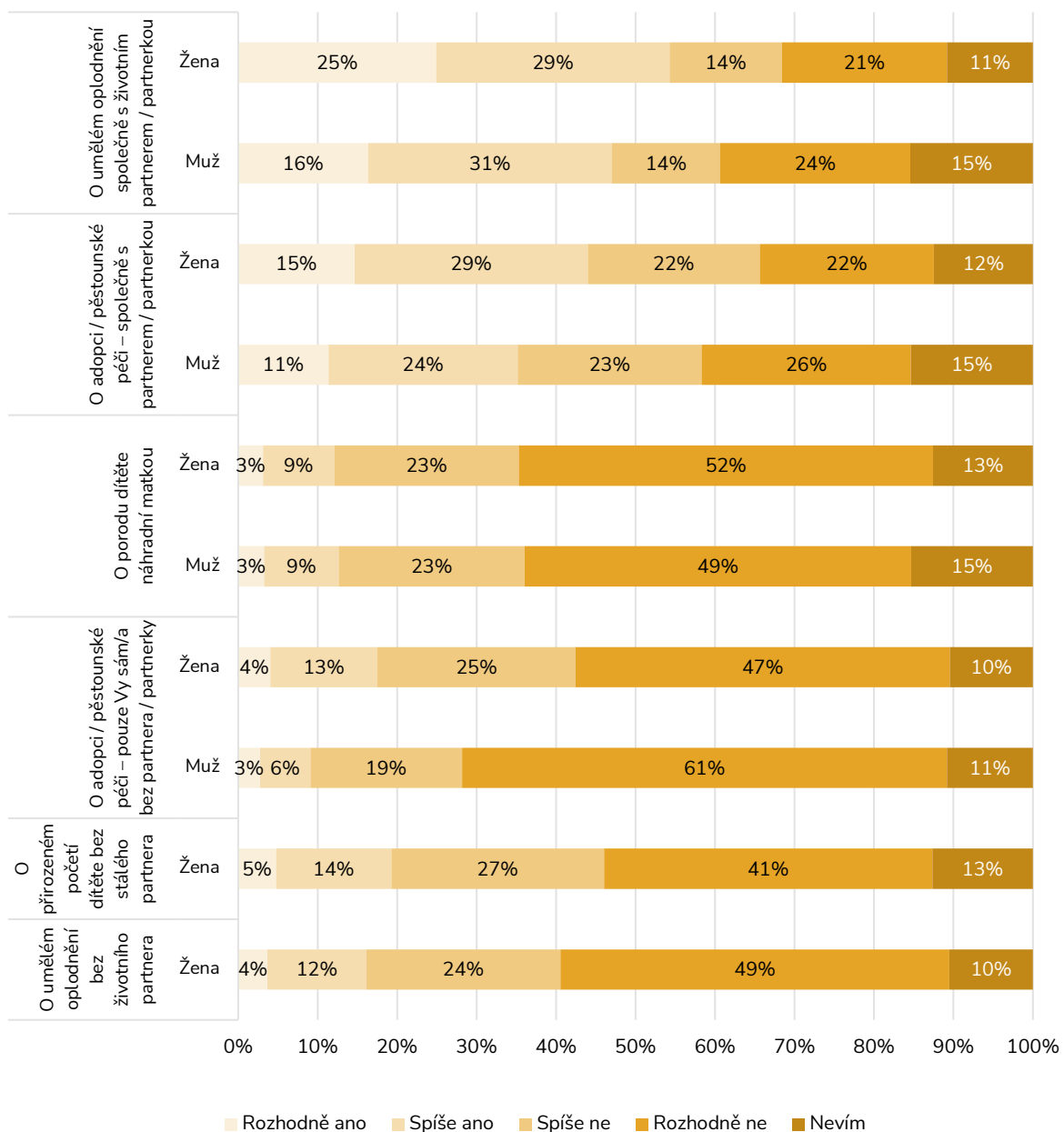
Graf č. 3.25 Co by dle veřejného mínění mělo být zákonem umožněno partnerům stejného pohlaví (v %)

Zdroj: Rodina 2019

Umělé oplodnění by společně s partnerem/partnerkou v případě problémů počít přirozeně zvažoval zhruba každý druhý bezdětný ve věku 25 až 44 let, náhradní rodinná péče, tj. pěstounská péče nebo osvojení společně s partnerem/partnerkou by připadala v úvahu pro více než dvě pětiny žen, muži by ji volili přibližně ve třetině (graf č. 3.26). Náhradní rodinnou péčí jako sólo rodič by zvolily častěji ženy než muži, muži i ženy se však shodují v postoji k porodu dítěte náhradní matkou (zhruba každý desátý by jej zvažoval), který je ale v České republice nezákonný. Rovněž každá přibližně desátá žena by nezamítala nezákonné umělé oplodnění bez stálého partnera a/nebo přirozené početí mimo stálý partnerský svazek. V celkovém pohledu by bezdětné ženy zvažovaly alespoň jednu z daných alternativních způsobů až v 70 % (muži 60 %), pouze pětina by neuvažovala ani o jedné (muži čtvrtina; Paloncyová et al., 2021).

Graf č. 3.26 Akceptace různých cest k rodičovství, v případě, že by respondent nemohl mít vlastní dítě standardní cestou, podle pohlaví (v %)

Pozn.: Znění otázky: Uvažoval/a byste sám/a o následujících možnostech, kdybyste Vy osobně nemohl/a mít vlastní dítě standardní cestou?

Zdroj: Bezdětní 2020

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledků SLDB 2021

Jana Palonciová

4.1 Počet a základní struktura domácností

V roce 2021 proběhlo pravidelné sčítání lidu, domů a bytů (dále též SLDB).³⁴ Toto šetření je svým charakterem průřezové, tj. jeho výsledky se vztahují k jednomu okamžiku. Základní data o struktuře domácností a rodin byly zveřejněny v únoru 2023. Pro účely „Zprávy o rodině 2023“ poskytl ČSÚ autorskému týmu na vyžádání i jiné než standardně publikované tabulky týkající se domácností a rodin s dětmi.

Porovnáme-li výsledky posledního sčítání s předchozím z roku 2011, zvýšil se celkový počet hospodařících domácností³⁵ o 10 % na 4,8 milionu (tabulka č. 4.1). Více než polovinu domácností tvoří pouze jedna rodina, počet případů, kdy je jedna domácnost sdílena více rodinami, se od minulého sčítání příliš nezměnil. Z hlediska úplnosti se mírně zvýšil počet partnerských rodin a naopak se snížil absolutní počet sólo rodičů. Nejvýrazněji se zvýšil počet domácností jednotlivců (o třetinu), což se v roce 2021 promítlo i do jejich o 7 p. b. vyššího zastoupení v celkovém počtu domácností oproti roku 2011. Tzv. nerodinné vícečlenné domácnosti³⁶ představovaly v roce 2021 necelá 2 % všech hospodařících domácností. V absolutním počtu však doznaly mezi dvěma posledními sčítáními výrazného poklesu, což bylo do určité míry způsobeno rozdílnou definicí.³⁷

³⁴ <https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu>

³⁵ Hospodařící domácnost tvoří osoby, které společně hospodaří, tj. společně hradí výdaje domácnosti, jako je strava, náklady na bydlení aj. Společné hospodaření se vztahuje i na děti, které do příslušné domácnosti patří, i když samy na výdaje domácnosti nepřispívají.

³⁶ Dvě nebo více osob příbuzných i nepříbuzných, společně hospodařících, které netvoří rodinnou domácnost; mezi nerodinné vícečlenné domácnosti patří také domácnost prarodiče s vnoučaty (kromě prarodičů tvořících pár – úplnou rodinu).

³⁷ Pár prarodičů s vnoučaty je v SLDB 2021 zařazen do úplných rodin, zatímco v SLDB 2011 patřil mezi vícečlenné nerodinné. Osamocený prarodič s vnoučetem a dva prarodiče bez partnerského vztahu s vnoučetem jsou stále zařazeni do vícečlenné nerodinné domácnosti. V roce 2021 byla navíc jinak pojata vstupní matice vztahů osob v domácnosti na formuláři – v roce 2011 se udával vztah k osobě na prvním místě a vztahy se tak musely rekonstruovat, v roce 2021 byla na formuláři kompletní matice vztahů osob v domácnosti.

Tabulka č. 4.1 Domácnosti podle sčítání lidu, domů a bytů

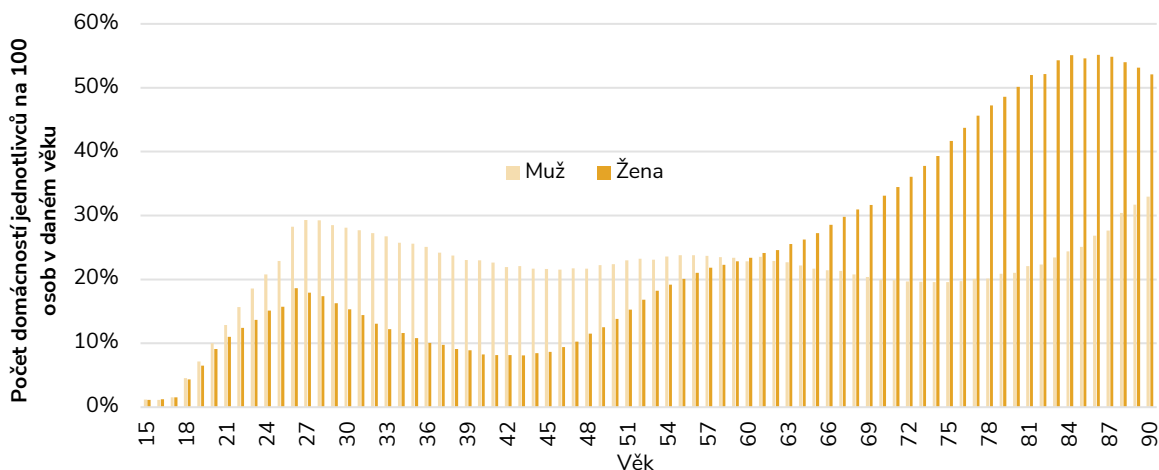
	1970	1980	1991	2001	2011	2021	index
							2021/2011
Hospodařící domácnosti celkem (abs.)	3 365 407	3 790 977	3 983 858	4 216 085	4 375 122	4 813 103	110
z toho:							
Tvořené 1 rodinou	2 526 778	2 760 247	2 856 608	2 803 340	2 667 867	2 773 930	104
v tom:							
1 úplná rodina	2 263 480	2 459 004	2 440 492	2 260 497	2 097 031	2 265 340	108
1 neúplná rodina	263 298	301 243	416 116	542 843	570 836	508 590	89
Tvořené 2 a více rodinami	130 738	79 359	63 492	53 290	69 694	70 115	101
Domácnosti jednotlivců	668 859	897 447	1 047 221	1 276 176	1 422 147	1 880 336	132
Nerodinné vícečlenné	39 032	53 924	16 537	83 279	215 414	88 722	41
Hospodařící domácnosti celkem (rel.)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
z toho:							
Tvořené 1 rodinou	75,1	72,8	71,7	66,5	61,0	57,6	
v tom:							
1 úplná rodina	67,3	64,9	61,3	53,6	47,9	47,1	
1 neúplná rodina	7,8	7,9	10,4	12,9	13,0	10,6	
Tvořené 2 a více rodinami	3,9	2,1	1,6	1,3	1,6	1,5	
Domácnosti jednotlivců	19,9	23,7	26,3	30,3	32,5	39,1	
Nerodinné vícečlenné	1,2	1,4	0,4	2,0	4,9	1,8	

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

Zaměříme-li se podrobněji nejprve na domácnosti jednotlivců, a to z hlediska věku, je zřejmé, že v mladším a středním věku takto žije vyšší podíl mužů než žen, naopak v seniorském věku je tento typ domácnosti výrazně častější u žen (graf č. 4.1). Lze se domnívat, že v mladším věku ženy odcházejí z domova rodičů, aby bydlely s partnerem. Ve středním věku se ve vyšším podílu samostatně bydlících mužů odráží rozvodovost/rozchodovost. Ženy s dětmi vytvářejí po rozpadu vztahu spíše rodinu neúplnou. V seniorském věku se naopak ve vyšším zastoupení domácností samostatně bydlících žen projevuje vliv vyšší úmrtnosti mužů.

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

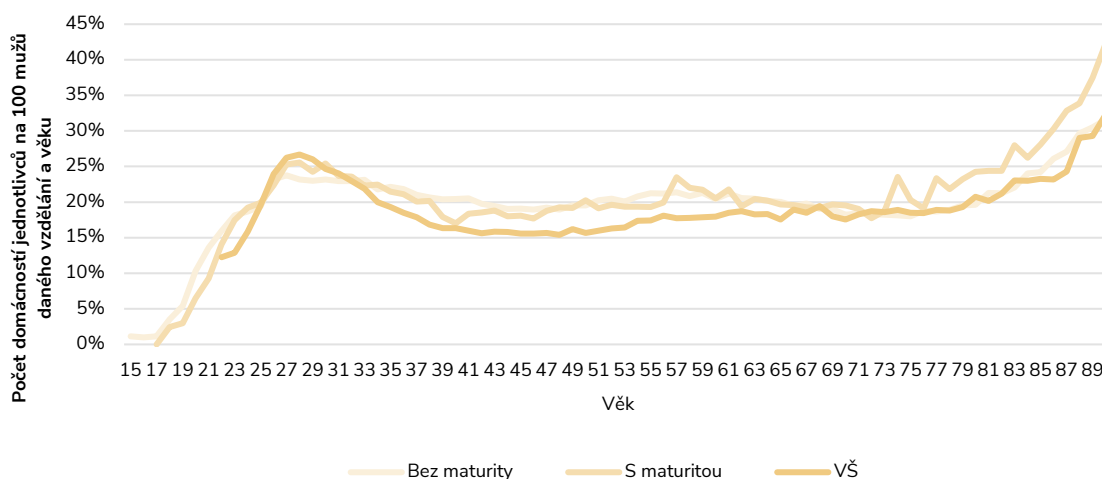
Graf č. 4.1 Domácnosti jednotlivců podle věku a pohlaví podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.; ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

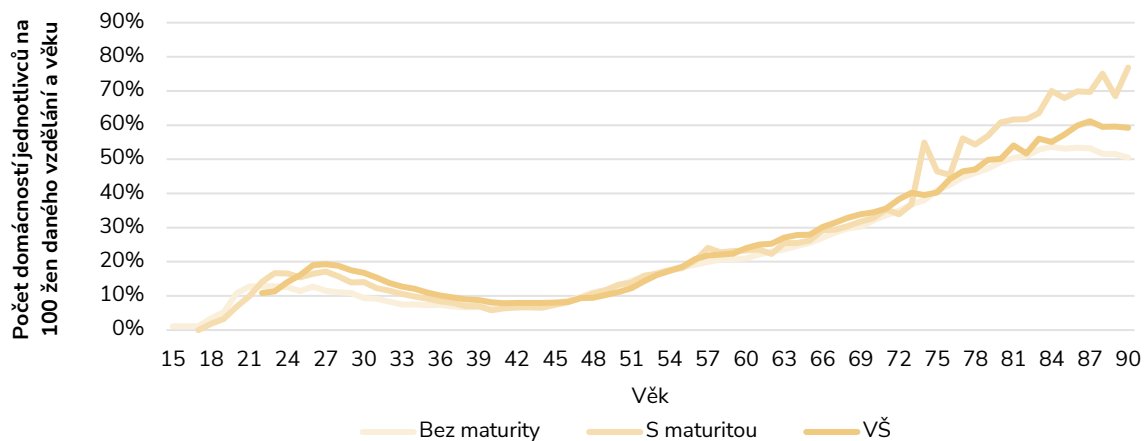
U mužů lze najít v tomto ohledu mírně odlišné životní dráhy z hlediska výše vzdělání (graf č. 4.2). Mezi 30. a 60. rokem věku žijí ve srovnání s ostatními skupinami vysokoškoláci méně často sami. Naproti tomu u žen nacházíme rozdíly podle vzdělání mezi 26. a 40. věkem, kdy je naopak podíl vysokoškolaček nesdílejících domácnost s další osobou vyšší v porovnání s ostatními ženami (graf č. 4.3). Mohou se tu výrazněji odrážet profesní aspirace, na druhou stranu zde působí partnerský trh, kde jsou více znevýhodněni muži s nízkým vzděláním a ženy s vyšším vzděláním, neboť stále platí vzorec partnerské vzdělanostní homogamie, případně hypergamie žen, tj. vztahu žen s mužem s vyšším vzděláním, než mají ony samy.

Graf č. 4.2 Domácnosti mužů jednotlivců podle věku a dosaženého vzdělání podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.; ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

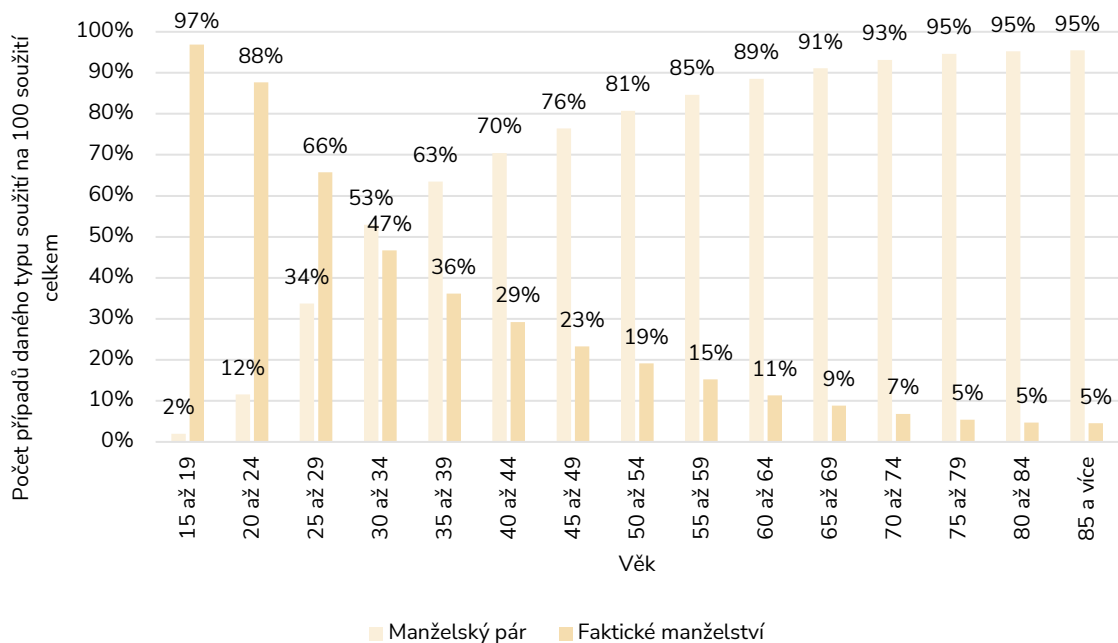
Graf č. 4.3 Domácnosti žen jednotlivců podle věku a dosaženého vzdělání podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.; ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Po roce 1989 se víceméně uniformní model české rodiny založený na manželství proměnil. V preferencích týkajících se vlastního života sice stále stojí na prvním místě historicky zakotvená rodina vznikající po uzavření manželství, v postojích je však česká společnost relativně liberální (viz kapitola 1). Patří sem i nesezdané soužití neboli faktické manželství, které již není chápáno jako předstupeň manželství, ale stalo se i celoživotní formou partnerského života.

Graf č. 4.4 Typ partnerského soužití muže podle věku podle SLDB 2021 (v %)

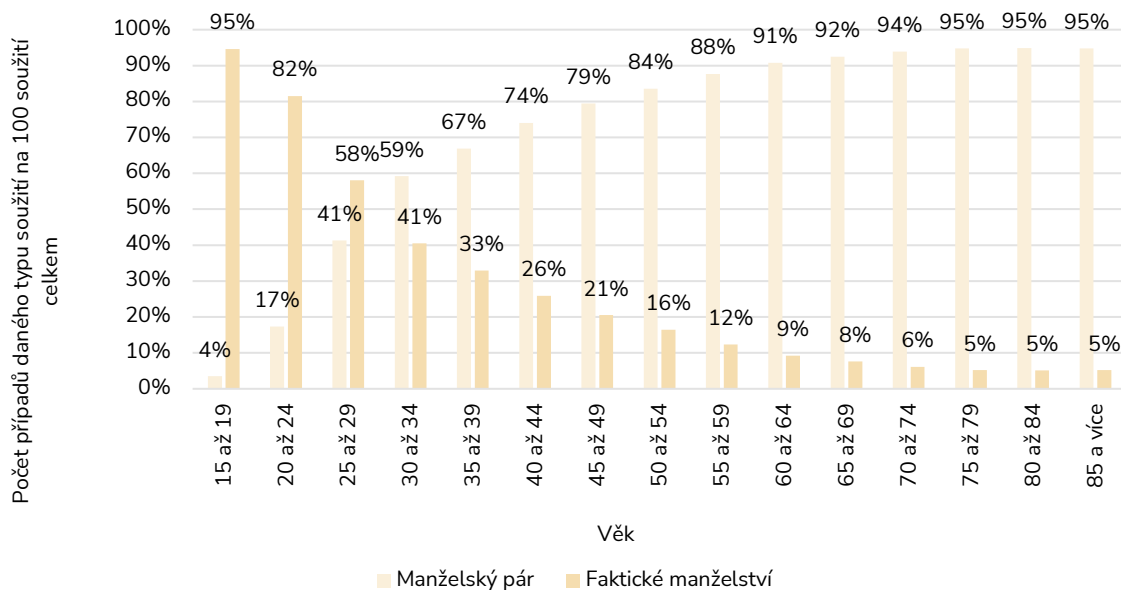
Pozn.: Registrovaná a faktická partnerství dvou osob stejného pohlaví nejsou vzhledem k nízkým podílům v grafu zahrnuta.

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Pokud žijí muži a ženy v páru, pak do 30 let věku je právě faktické manželství převažujícím typem soužití (grafy č. 4.4, 4.5). Zlom nastává ve věku 30 až 34 let, kdy se začíná výrazným způsobem zvyšovat podíl manželských párů. To samozřejmě koresponduje s časováním sňatků (kapitola 3.2).

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

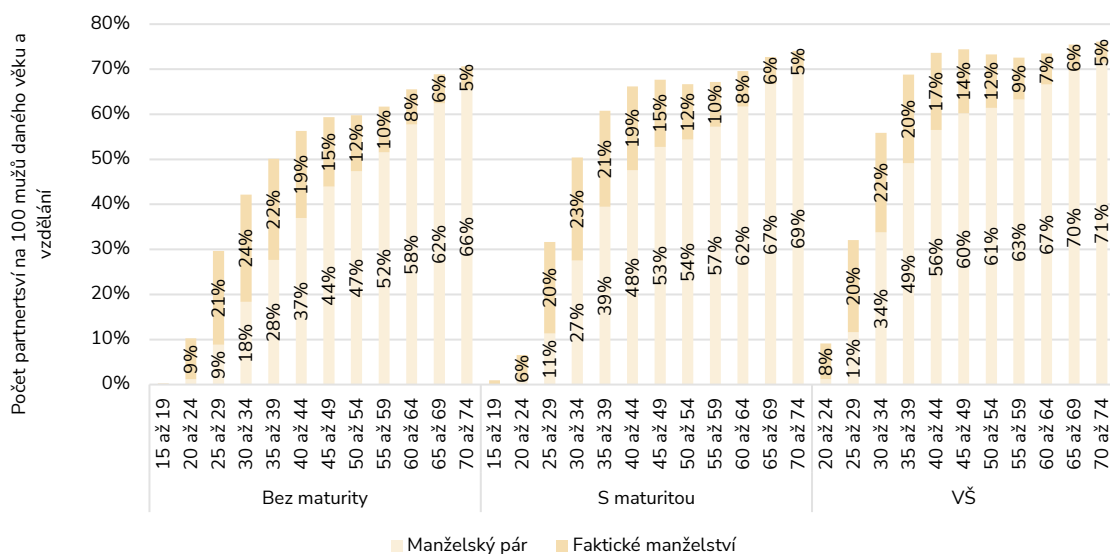
Graf č. 4.5 Typ partnerského soužití ženy podle věku podle SLDB 2021 (v %)

Pozn.: Registrovaná a faktická partnerství dvou osob stejného pohlaví nejsou vzhledem k nízkým podílům v grafu zahrnuta.

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Graf č. 4.6 Muži žijící v partnerství, podle věku a dosaženého vzdělání podle SLDB 2021 (v %)

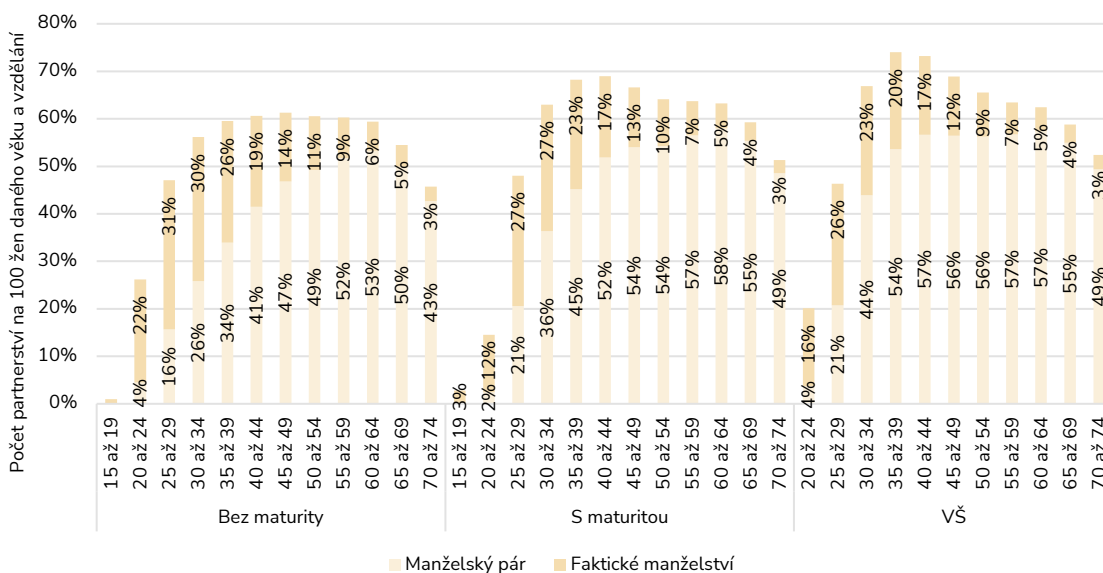
Pozn.: Registrovaná a faktická partnerství dvou osob stejného pohlaví nejsou vzhledem k nízkým podílům v grafu zahrnuta.

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Dřívější výzkumy poukazovaly na to, že na partnerském trhu jsou znevýhodněni muži s nízkým vzděláním (např. Štastná & Palonciová, 2011). Podle SLDB 2021 toto stále platí (graf č. 4.6). **Při kontrole věku je podíl mužů bez maturitního vzdělání, kteří v době sčítání žili v domácnosti s partnerkou, nižší než u ostatních vzdělanostních kategorií, a to zejména díky nižšímu podílu těch, kteří vstoupili do manželství. U žen je situace podobná** (graf č. 4.7). Obdobně jako u mužů je rozdíl mezi podíly žen žijících s partnerem bez maturitního vzdělání a těmi s nejvyšším vzděláním způsoben vyšším podílem vdaných vysokoškolaček. U žen s nejnižším vzděláním v reprodukčním věku je však oproti vysokoškolačkám vyšší podíl těch, které žijí v tomto věku nesezdaně, což na rozdíl od mužů podíly partnerských soužití žen dle vzdělání částečně sblízuje. Ve vyšším věku se podíl žen žijících s partnerem mírně snižuje, což je dáno jednak rozvody/rozchody, jejichž následkem je vznik neúplné rodiny, jednak v seniorském věku vyšším podílem ovdovělých žen, které pak žijí samy.

Graf č. 4.7 Ženy žijící v partnerství, podle věku a dosaženého vzdělání podle SLDB 2021 (v %)

Pozn.: Registrovaná a faktická partnerství dvou osob stejného pohlaví nejsou vzhledem k nízkým podílům v grafu zahrnuta.

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

4.2 Rodiny s dětmi

4.2.1 Typ rodiny

Zpráva o rodině se zaměřuje zejména na ty domácnosti, kde vyrůstají děti, resp. v době sčítání v nich byly přítomny nezaopatřené neboli závislé děti.³⁸ **Počet úplných rodin založených na partnerství se v porovnání výsledků dvou posledních cenzů zvýšil**, a to jak v případě bezdětných rodin, tak především rodin s dětmi. Počet neúplných rodin s jedním rodičem se naopak snížil, a to zejména díky poklesu rodin bez závislých dětí, **počet samoživitelů s nezaopatřenými dětmi se mírně zvýšil** (srovnej tabulky č. 4.2, 4.3). Podíl všech rodin se závislými dětmi na celkovém počtu hospodařících domácností se při posledním sčítání nezměnil, tyto rodiny tak byly zastoupeny z 26 %. **V roce 2011 tvořily neúplné rodiny se závislými dětmi 26 % všech rodin s dětmi, v roce 2021 došlo k mírnému poklesu jejich zastoupení na 24 %**, neboť podíl rodin se dvěma rodiči se adekvátně mírně zvýšil. Jak v úplných, tak v neúplných rodinách se snížil podíl rodin bez závislých dětí. Absolutní počty úplných i neúplných rodin se zvýšily ve všech sledovaných kategoriích zohledňujících počet závislých dětí, výjimku představují pouze neúplné rodiny s jedním dítětem. Celkem bylo při posledním censu sečteno 1 270 tisíc rodin se závislými dětmi, z toho mělo 611 tisíc jedno dítě, 534 tisíc dvě děti, 116 tisíc mělo tři nebo více dětí (tabulka č. 4.2). **V těchto rodinách žilo 2 070 tisíc závislých dětí, z nichž 1 633 tisíc (79 %) bydlelo s oběma rodiči (ač nemuseli být oba biologičtí) a ostatních 438 tisíc závislých dětí (21 %) žilo pouze s jedním rodičem.**

Tabulka č. 4.2 Hospodařící domácnosti tvořené jednou rodinou podle typu a počtu závislých dětí podle SLDB 2021

2021	Absolutní počty			Relativní počty ze všech hospodařících domácností		Relativní počty rodin dle počtu dětí	
	úplná	neúplná	celkem	úplná	neúplná	úplná	neúplná
Celkem	2 265 340	508 590	2 773 930	47,1	10,6	100,0	100,0
Bez závislých dětí	1 297 544	206 152	1 503 696	27,0	4,3	57,3	40,5
Se závislými dětmi	967 796	302 438	1 270 234	20,1	6,3	42,7	59,5
- z toho s jedním dítětem	419 934	191 519	611 453	8,7	4,0	18,5	37,7
- z toho se dvěma dětmi	450 911	91 708	542 619	9,4	1,9	19,9	18,0
- z toho se třemi dětmi	81 558	15 180	96 738	1,7	0,3	3,6	3,0
- z toho se čtyřmi a více dětmi	15 393	4 031	19 424	0,3	0,1	0,7	0,8

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

³⁸ Nezaopatřeným dítětem je dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě studující nebo soustavně se připravující na budoucí povolání, nejdéle však do 26. roku věku.

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Tabulka č. 4.3 **Hospodařící domácnosti tvořené jednou rodinou podle typu a počtu závislých dětí podle SLDB 2011**

2011	Absolutní počty		Relativní počty ze všech hospodařících domácností		Relativní počty rodin dle počtu dětí	
	úplná	neúplná	úplná	neúplná	úplná	neúplná
Celkem	2 097 031	570 836	48,0	13,0	100,0	100,0
bez závislých dětí	1 236 561	271 859	28,3	6,2	59,0	47,6
se závislými dětmi	860 470	298 977	19,7	6,8	41,0	52,4
<i>se jedním dítětem</i>	<i>409 925</i>	<i>209 145</i>	<i>9,4</i>	<i>4,8</i>	<i>19,5</i>	<i>36,6</i>
<i>se dvěma dětmi</i>	<i>384 109</i>	<i>76 702</i>	<i>8,8</i>	<i>1,8</i>	<i>18,3</i>	<i>13,4</i>
<i>se třemi dětmi</i>	<i>56 999</i>	<i>10 968</i>	<i>1,3</i>	<i>0,3</i>	<i>2,7</i>	<i>1,9</i>
<i>se čtyřmi a více dětmi</i>	<i>9 437</i>	<i>2 162</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,5</i>	<i>0,4</i>

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

Formy partnerského soužití jsou různorodé. Na jedné straně většina partnerů stále uzavírá sňatek, na druhé straně počet faktických manželství není zanedbatelný (tabulka č. 4.4). Naproti tomu páry, které se při sčítání zařadily mezi registrovaná nebo faktická partnerství (tj. dvou osob stejného pohlaví), jsou oproti předchozím dvěma typům málo početné. Jsou to právě posledně jmenovaná partnerství, v nichž nejsou ve většině případů žádné závislé děti. Porovnáme-li manželství a nesezdaná soužití, byla partnerství de iure v celkovém pohledu častěji bezdětná. Roli zde však hraje věk. **Do 35 let věku u mužů i žen platí, že podíl bezdětných manželství je výrazně nižší než daný podíl u nesezdaných soužití** (graf č. 4.8). Tedy ti, kdo vstupují do manželství v tomto věku, spojují tuto instituci i s rodičovstvím. Ve věku 35 až 45 let jsou podíly bezdětných partnerství z pohledu mužů i žen vůbec nejnižší. Poté, vlivem dospívání dětí a ukončení období jejich nezaopatřenosti, se podíly bezdětných párů opět zvyšují. U žen není v tomto pohledu výrazný rozdíl mezi partnerstvím de iure a de facto, u mužů roste výrazněji podíl bezdětných manželství. To může být do jisté míry ovlivněno založením nové rodiny, ve které jsou buď přítomny děti z předchozího vztahu nové partnerky nebo spolu mají tyto partneři společné děti. Právě tyto tzv. rekonstituované rodiny jsou častěji založeny na nesezdaném soužití (Palonciová et al., 2019b).

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

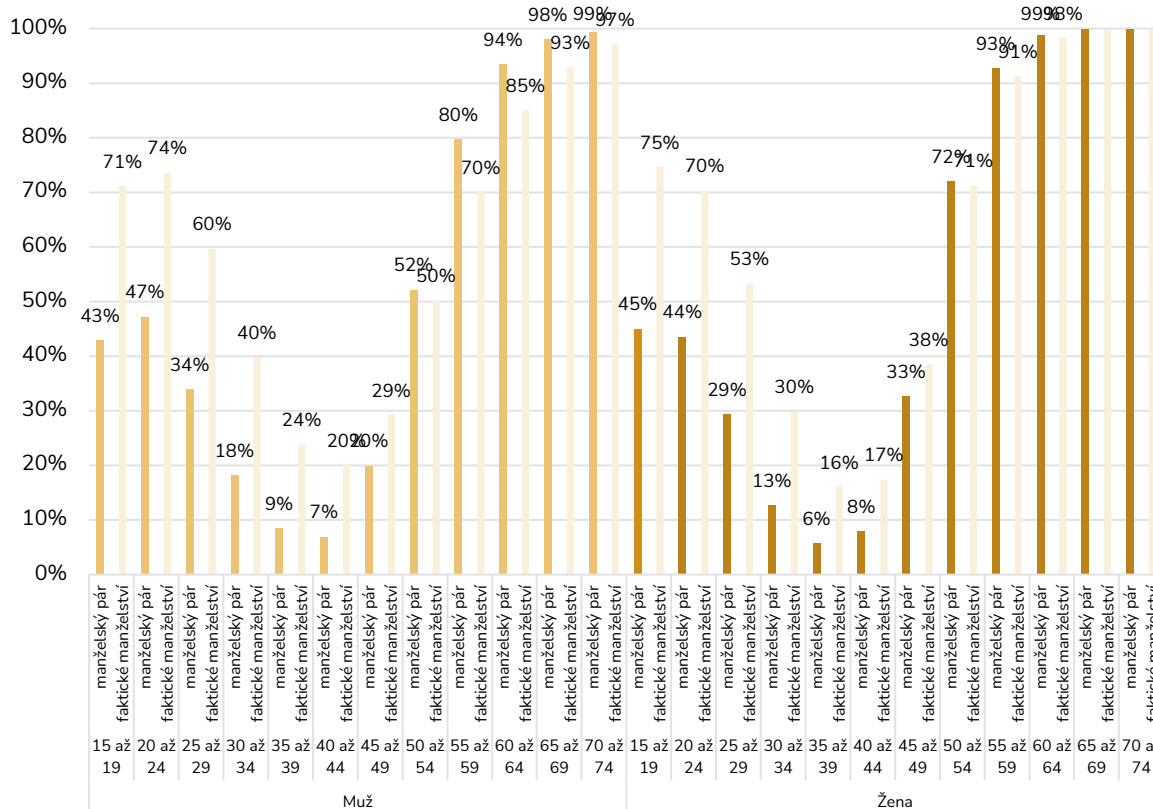
Tabulka č. 4.4 Počet závislých dětí podle typu partnerství podle SLDB 2021

Absolutně	Počet závislých dětí					Celkem
	Žádné	Jedno	Dvě	Tři	Čtyři a více	
Manželský pár	1 056 205	273 463	345 188	62 539	10 673	1 748 068
Faktické manželství	234 478	145 898	105 487	18 959	4 713	509 535
Registrované partnerství	1 659	206	73	23	3	1 964
Faktické partnerství	5 202	367	163	37	4	5 773
Celkem	1 297 544	419 934	450 911	81 558	15 393	2 265 340
Relativně – řádková procenta	Žádné	Jedno	Dvě	Tři	Čtyři a více	Celkem
Manželský pár	60 %	16 %	20 %	4 %	1 %	100 %
Faktické manželství	46 %	29 %	21 %	4 %	1 %	100 %
Registrované partnerství	84 %	10 %	4 %	1 %	0 %	100 %
Faktické partnerství	90 %	6 %	3 %	1 %	0 %	100 %
Celkem	57 %	19 %	20 %	4 %	1 %	100 %

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

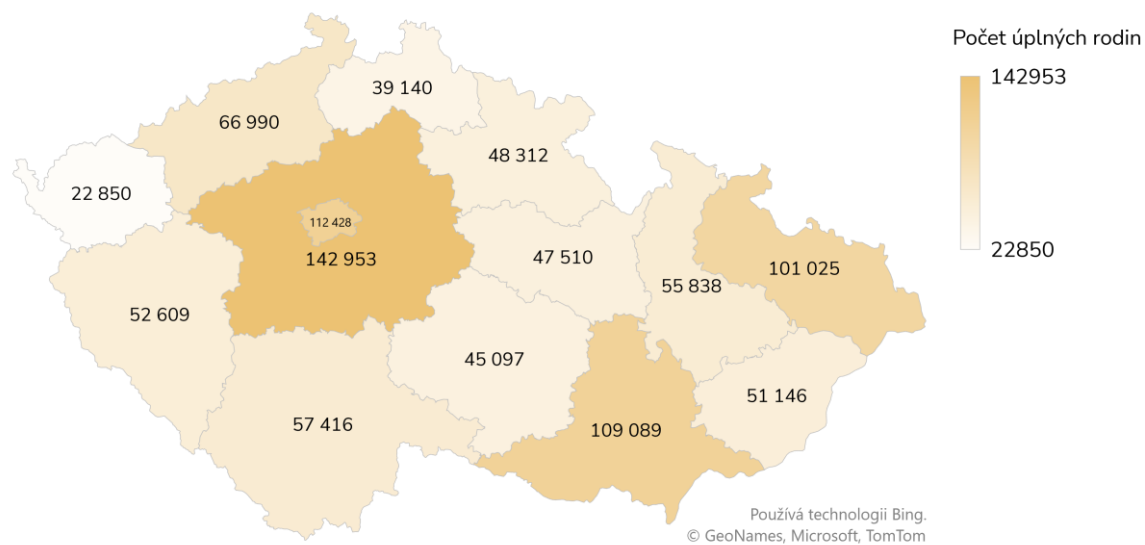
Graf č. 4.8 Podíl bezdětných partnerství podle věku muže a ženy podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Podle SLDB 2021 má přibližně každý pátý pár jedno nezaopatřené dítě, podobný podíl má děti dvě, vícedětné páry jsou zastoupeny z 5 % (tabulka č. 4.4). Z hlediska krajského rozložení žilo v době sčítání v roce 2021 nejvíce úplných rodin se závislými dětmi ve Středočeském kraji a dále v Moravskoslezském a Jihomoravském kraji (obrázek č. 4.1). Nejméně úplných rodin bylo sečteno v kraji Karlovarském. Podobné pořadí krajů nacházíme i z hlediska počtu sólo rodičů (obrázek č. 4.2). Vztáhneme-li však počty neúplných rodin se závislými dětmi k celkovému počtu rodin, byly neúplné rodiny relativně nejčastější v Karlovarském a Ústeckém kraji, dále pak v kraji Libereckém a Moravskoslezském (obrázek č. 4.3).

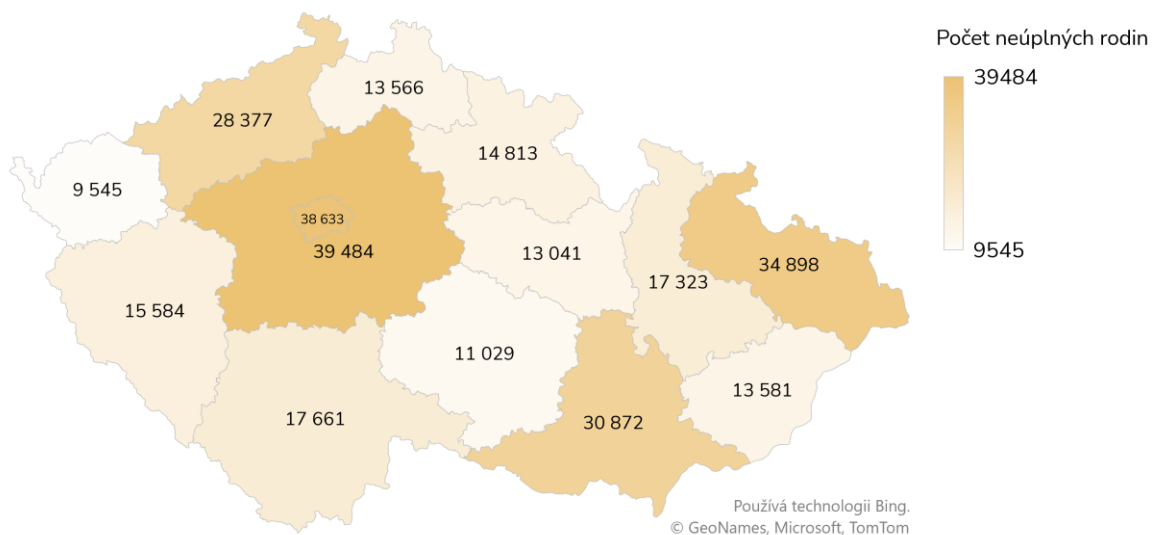
Obrázek č. 4.1 Počet úplných rodin se závisými dětmi podle SLDB 2021

Pozn.: Hl. m. Praha: 112 428

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data

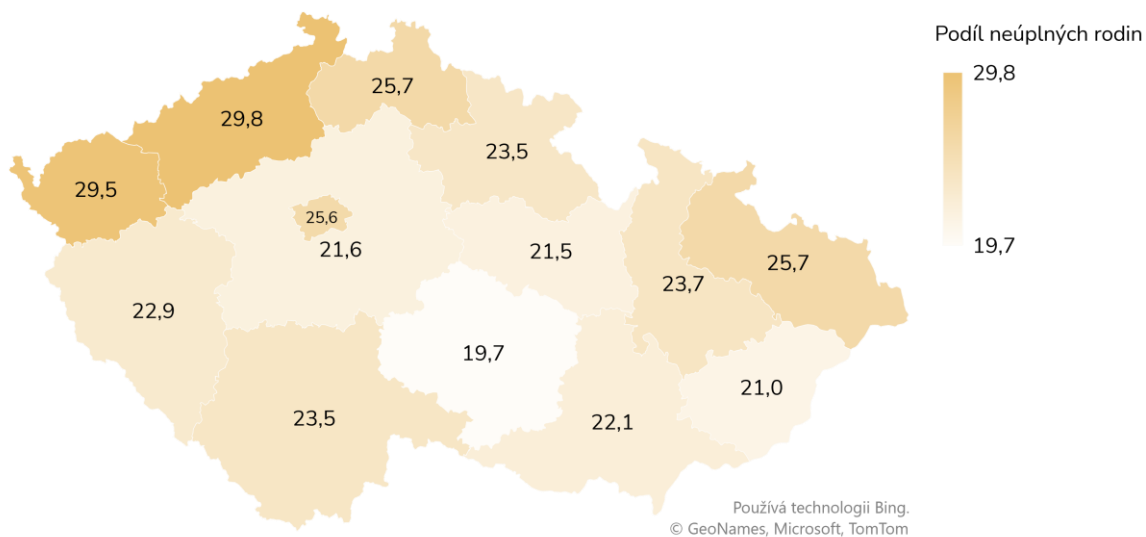
Obrázek č. 4.2 Počet neúplných rodin se závisými dětmi podle SLDB 2021

Pozn.: Hl. m. Praha: 38 633

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data

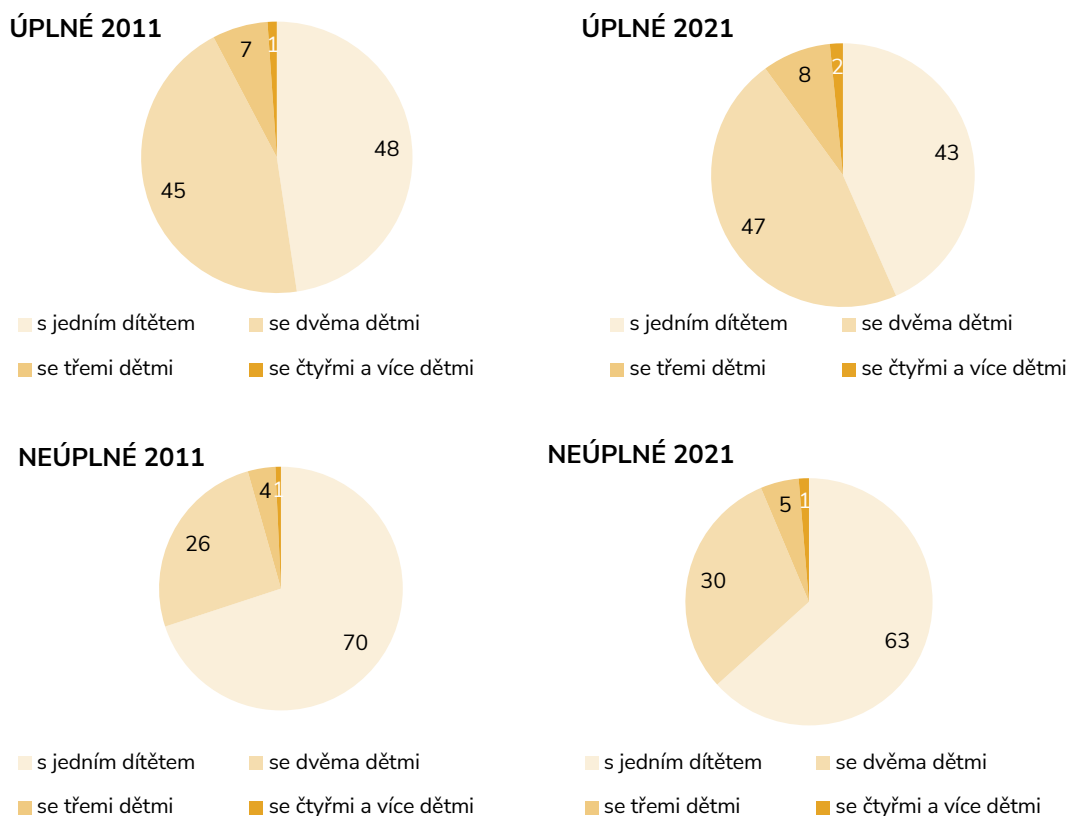
Obrázek č. 4.3 Podíl neúplných rodin se závislými dětmi na všech rodinách se závislými dětmi podle SLDB 2021 (v %)

Pozn.: Hl. m. Praha: 25,6 %

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data

Zaměříme-li se pouze na rodiny s dětmi, došlo v úplných rodinách při porovnání SLDB 2011 a 2021 k poklesu podílu jednoduchých. **Nejčastěji zastoupenou úplnou rodinou byla v roce 2021 nově ta dvoudětná**, podíl vícedětných se také oproti předchozímu cenzu mírně zvýšil. V neúplných rodinách stále dominují jednoduché, i když se jejich podíl mezi sólo rodiči se závislými dětmi snížil ze 70 % na 63 %, zejména ve prospěch **zvýšení podílu neúplných rodin se dvěma dětmi** (graf č. 4.9).

Graf č. 4.9 **Struktura úplných a neúplných rodin s dětmi podle počtu závislých dětí, podle SLDB 2021 a 2011 (v %)**

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

Součástí hospodařících domácností tvořených jednou rodinou mohou být i další **jednotlivé osoby, pokud s rodinou společně hospodaří**. Může se jednat o příbuzného, zaopatřené dítě nebo nijak příbuzensky blízkou osobu. V roce 2011 byla příbuzenská vazba sledována, v roce 2021 již vztah této osoby k rodině není publikován. Podle posledního cenzu představovaly tzv. smíšené rodiny 6 % všech rodin se závislými dětmi. Častěji se to týkalo rodin sólo rodičů (10 %) než párů (5 %).

4.2.2 Počet dětí

Mezi úplnými rodinami podle posledního SLDB stále dominují manželské páry, i když oproti roku 2011 se jejich podíl snížil z 88 % na 77 %. **Vyjádříme-li nárůst faktického manželství dvou heterosexuálních partnerů absolutně, pak jejich počet vzrostl mezi roky 2011 a 2021 o 275 tisíc, tj. o více než dvojnásobek.**³⁹ Partnerství dvou osob stejného pohlaví jsou početně velmi málo zastoupena, v roce 2021 představovala registrovaná i faktická partnerství pouze 0,4 % všech úplných rodin. Tato partnerství jsou nejčastěji bezdětná, pokud s nimi v domácnosti žije závislé dítě, je ve většině případů pouze jedno (tabulka č. 4.4).

Nezaopatřené děti jsou přítomny relativně více ve faktických manželstvích (54 % má alespoň jedno závislé dítě, tabulka č. 4.4), což je dáno do značné míry jejich věkovou strukturou, která je v porovnání s manželskými páry mladší.

Tabulka č. 4.4 Úplné rodiny podle SLDB 2021

	Celkem	Manželské páry	Faktická manželství	Registrovaná partnerství	Faktická partnerství
Celkem	2 265 340	1 748 068	509 535	1 964	5 773
<i>Řádková procenta</i>	<i>100,0</i>	<i>77,2</i>	<i>22,5</i>	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>
Bez závislých dětí	1 297 544	1 056 205	234 478	1 659	5 202
Se závislými dětmi	967 796	691 863	275 057	305	571
<i>s jedním dítětem</i>	419 934	273 463	145 898	206	367
<i>se dvěma dětmi</i>	450 911	345 188	105 487	73	163
<i>se třemi dětmi</i>	81 558	62 539	18 959	23	37
<i>se čtyřmi a více dětmi</i>	15 393	10 673	4 713	3	4
Bez závislých dětí – podíl %	57	60	46	84	90
Se závislými dětmi %	43	40	54	16	10
<i>- z toho s jedním dítětem</i>	<i>43</i>	<i>40</i>	<i>53</i>	<i>68</i>	<i>64</i>
<i>- z toho se dvěma dětmi</i>	<i>47</i>	<i>50</i>	<i>38</i>	<i>24</i>	<i>29</i>
<i>- z toho se třemi dětmi</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>6</i>
<i>- z toho se čtyřmi a více dětmi</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>1</i>

Pozn.: Registrovaná partnerství a faktická partnerství se vztahují k párům osob stejného pohlaví.

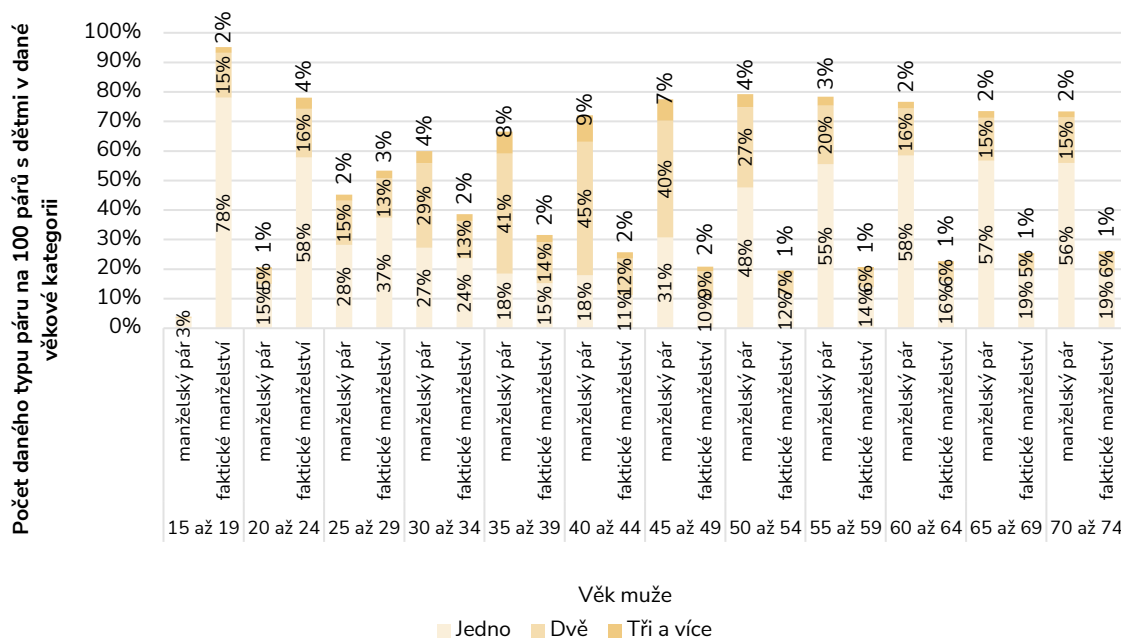
Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

³⁹ Tento nárůst mohl však být ovlivněn i rozdíly ve sčítacích formulářích v roce 2011 a 2021. V roce 2021 byla navíc jinak pojata vstupní matice vztahů osob v domácnosti na formulářích – v roce 2011 se udával vztah k osobě na prvním místě a vztahy se tak musely rekonstruovat, v roce 2021 byla na formuláři kompletní matice vztahů osob v domácnosti.

Oproti roku 2011 se však podíl nesezdaných soužití s dětmi zvýšil dokonce o 10 p. b., což naznačuje, že je tato forma partnerství čím dál tím více rovnocennou alternativou manželství (graf č. 4. 12). Podíl sezdaných párů se závislymi dětmi se mezi sčítáními nezměnil a setrval na 40 %. Mezi manželi jsou častěji zastoupeny páry, jejichž děti jsou již zaopatřené. Počet manželských párů se závislymi dětmi je však stále v absolutním vyjádření 2,5krát vyšší než faktických. Vůbec nejběžnější je manželská rodina se dvěma závislymi dětmi (tabulka č. 4.4). Porovnáme-li strukturu manželských a faktických párů, stále platí, že pokud měly v okamžiku sčítání 2021 děti, je pro sezdané o něco typičtější dvoudětný model, pro nesezdané je příznačný svazek s jedním dítětem. Oproti situaci před 10 lety se však podíl nesezdaných se dvěma či více dětmi výrazně zvýšil z 38 % na 47 %.

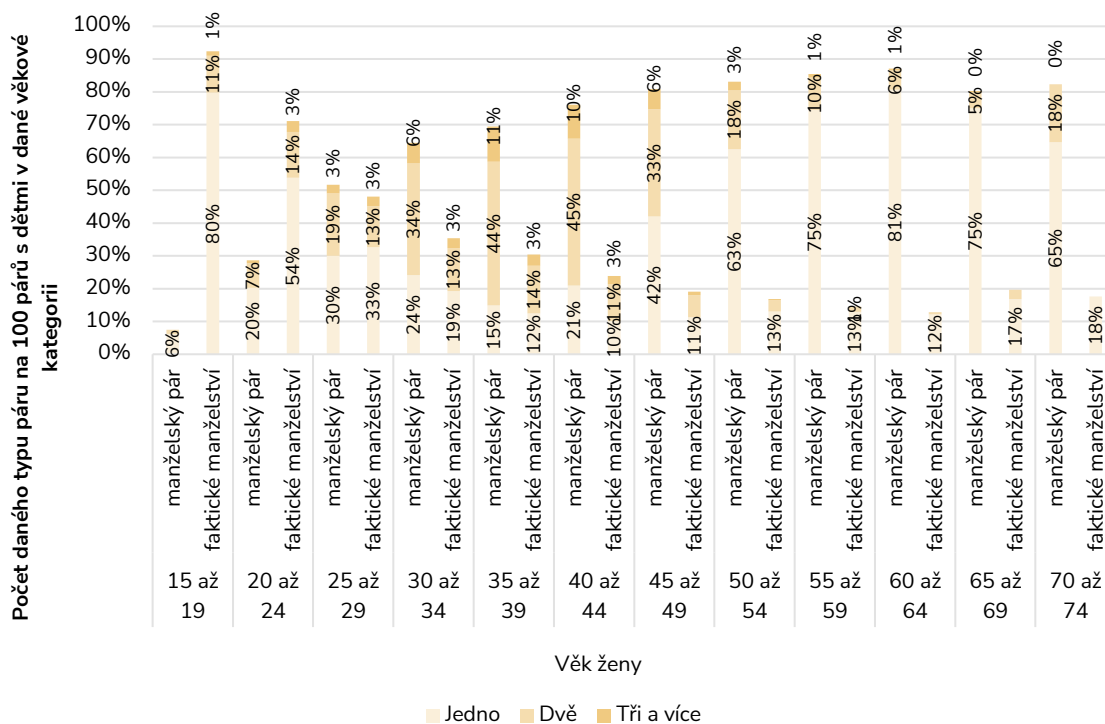
Počet závislých dětí v manželství a v nesezdaných soužití se významně proměňuje z hlediska věku muže i ženy (graf č. 4.10, 4.11). V případě mužů mladších 30 let tvoří rodičovský pár nejčastěji nesezdaní a mají jen jedno dítě, u žen toto platí výrazněji jen do 25 let, ve věku 25 až 29 let je u žen patrný nárůst manželství s jedním i dvěma dětmi. S postupujícím věkem mužů i žen jsou více zastoupeni manželské rodičovské páry s jedním i dvěma dětmi. Ve věku starším 50 let mužů i žen ustupuje dominance dvoudětné manželské rodiny a zvyšuje se podíl jednodětných manželství. To je dáno postupným přechodem dětí z nezaopatřenosti do období, kdy již nejsou z pohledu rodinného práva na rodičích závislé.

Graf č. 4.10 Typ rodičovského páru a počet dětí podle věku muže podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

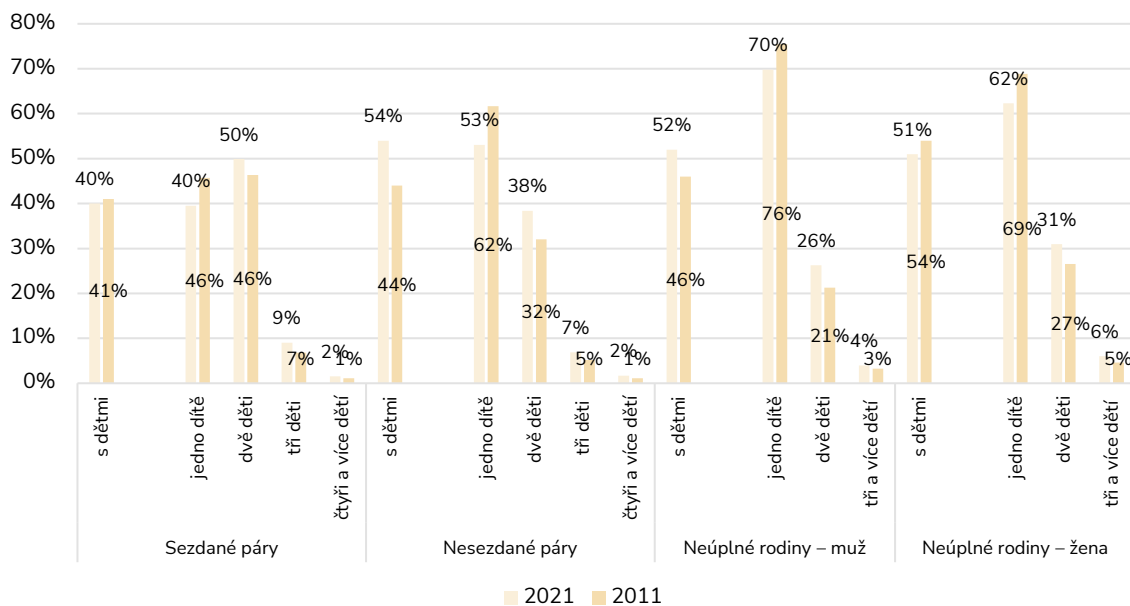
Graf č. 4.11 Typ rodičovského páru a počet dětí podle věku ženy podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Jak již bylo zmíněno, přibližně každá čtvrtá rodina se závislými dětmi má v čele pouze jednoho rodiče. Podobně jako v roce 2011 stále podle posledního sčítání platí, že **v čele neúplné rodiny stojí většinou žena (87 %)**. Na rozdíl od rodin úplných je mezi sólo rodiči nejčastější model **jednodětné rodiny**, u sólo otců je podíl jednodětných vůbec nejvyšší (graf č. 4.12). Neúplná rodina vzniká buď narozením dítěte ženě bez partnera, rozchodem rodičovského páru či úmrtím jednoho z rodičů. V roce 2021 nebyl u 14 % dětí narozených mimo manželství zjištěn věk otce, z čehož je možné nepřímo usuzovat, že pro většinu dětí narozených nevdaným ženám je otec znám, nebo dokonce částečně zapojen do jeho výchovy a výživy (ČSÚ, 2022a). Podle výběrového šetření zaměřeného na neúplné rodiny stojí za jejich vznikem v téměř shodné míře rozvod (43 %) jako rozchod (38 %). Rodiče spolu nikdy nežili v přibližně každé osmé dotázané rodině, v 8 % jeden z rodičů zemřel (Palonciová et al., 2019a). Rozvádějící se manželé měli v roce 2021 nejčastěji jedno (49 %) nebo dvě děti (44 %), zastoupení rodin se třemi a více dětmi bylo 7% (viz kapitola Partnerství). Podle výzkumu Palonciové et al. (2019a) měli nejméně nezaopatřených dětí ti sólo rodiče, kteří s druhým rodičem nikdy nežili (pouze jedno mělo 86 % z nich). Ti, kteří se s druhým rodičem rozešli (byli tedy nesezdaní), měli jedno dítě v 72 % případů, dvě děti pak ve 22 %. Nejvíce dětí žilo s těmi, kteří se rozvedli (63 % mělo jedno dítě, 33 % dvě děti; tamtéž). Toto vše jsou faktory, které ovlivňují počty a podíly neúplných rodin podle počtu nezaopatřených dětí v okamžiku sčítání. Navíc zde hraje roli i „stárnutí“ dětí v úplných rodinách (viz níže).

Graf č. 4.12 Závísle děti podle typu rodiny, SLDB 2021, 2011 (v %)

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

Zaměříme-li se na vzdělanostní strukturu rodičů s dětmi, pak je podle posledního sčítání stále zřejmá tendence zakládat rodinu se stejně vzdělaným partnerem/partnerkou (tabulka č. 4.5). **Každý pátý rodičovský pár tak byl tvořen oběma partnery s vyšším než maturitním vzděláním**, o něco nižší byly podíly rodičů se závislými dětmi, kde neměl žádný z partnerů maturitu a nebo ji oba měli. Nezanedbatelně zastoupené byly i páry, kde matka maturitu měla a otec nikoli, v každém devátém rodičovském páru měla matka vyšší než maturitní vzdělání, otec měl pouze to.

Ve vzdělanostní struktuře rodičovských párů však hraje roli právní forma partnerství. **Mezi nesezdanými jsou silněji zastoupeny ty, kde mají oba rodiče nejnižší vzdělání (každý čtvrtý), mezi manželi jsou naopak častější ty, kde mají oba rodiče vyšší než maturitní vzdělání (22 %, tabulka č. 4.5).**

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Tabulka č. 4.5 Úplné rodiny se závislými dětmi podle typu partnerství/soužití a vzájemného vzdělání rodičů podle SLDB 2021 (v %)

Úplné rodiny se závislými dětmi		Žena			
		bez maturity	s maturitou	vyšší	celkem
Muž	bez maturity	17,2	14,8	5,4	37,4
	s maturitou	6,5	16,4	11,6	34,5
	vyšší	1,3	7,0	19,8	28,0
	celkem	24,9	38,2	36,8	100,0
Manželé se závislými dětmi		Žena			
		bez maturity	s maturitou	vyšší	celkem
Muž	bez maturity	14,6	14,4	5,3	34,3
	s maturitou	6,0	16,8	12,2	35,0
	vyšší	1,2	7,5	22,0	30,7
	celkem	21,8	38,7	39,5	100,0
Nesezdaní se závislými dětmi		Žena			
		bez maturity	s maturitou	vyšší	celkem
Muž	bez maturity	24,0	16,0	5,6	45,6
	s maturitou	7,6	15,5	10,3	33,3
	vyšší	1,3	5,6	14,1	21,0
	celkem	33,0	37,1	30,0	100,0

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

I při kontrole výše vzdělání rodičů platí, že nesezdaní mají na rozdíl od manželů pouze jedno dítě (tabulka č. 4.6). Nejméně se v počtu závislých dětí liší partnerské a manželské páry, kde mají oba rodiče nejnižší vzdělání. V těchto rodinách má dokonce tři děti větší podíl nesezdaných než manželů, což u ostatních rodin podle kombinace vzdělání rodičů neplatí. U nich mají tři děti častěji manželé. **Vůbec nejčastěji mají tři děti manželé, kde mají oba rodiče vyšší než maturitní vzdělání (13 %).** Zdá se, že mít více dětí je spojeno spíše s vyšším socioekonomickým statusem.

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Tabulka č. 4.6 Úplné rodiny podle vzdělání rodičů, typu partnerství/soužití a počtu závislých dětí podle SLDB 2021 (v %)

	Počet závislých dětí			
	1	2	3	celkem
oba bez maturity				
manželé	51,0	40,6	8,4	100,0
nesezdaní	53,9	36,9	9,3	100,0
muž bez maturity, žena s maturitou				
manželé	42,8	50,3	6,9	100,0
nesezdaní	56,2	38,7	5,1	100,0
muž bez maturity, žena s vyšším než maturitním				
manželé	38,0	54,4	7,6	100,0
nesezdaní	56,9	38,4	4,7	100,0
muž s maturitou, žena bez maturity				
manželé	47,6	44,7	7,7	100,0
nesezdaní	57,2	36,7	6,2	100,0
oba s maturitou				
manželé	40,0	52,4	7,6	100,0
nesezdaní	55,7	39,0	5,3	100,0
muž s maturitou, žena s vyšším než maturitním				
manželé	35,7	55,2	9,2	100,0
nesezdaní	55,4	39,4	5,2	100,0
muž s vyšším než maturitním vzděláním, žena bez maturity				
manželé	44,6	46,4	9,1	100,0
nesezdaní	56,1	36,8	7,1	100,0
muž s vyšším než maturitním vzděláním, žena s maturitou				
manžele	38,3	52,1	9,6	100,0
nesezdaní	53,0	40,5	6,5	100,0
oba s vyšším než maturitním vzděláním				
manželé	32,8	54,5	12,6	100,0
nesezdaní	49,8	42,6	7,6	100,0

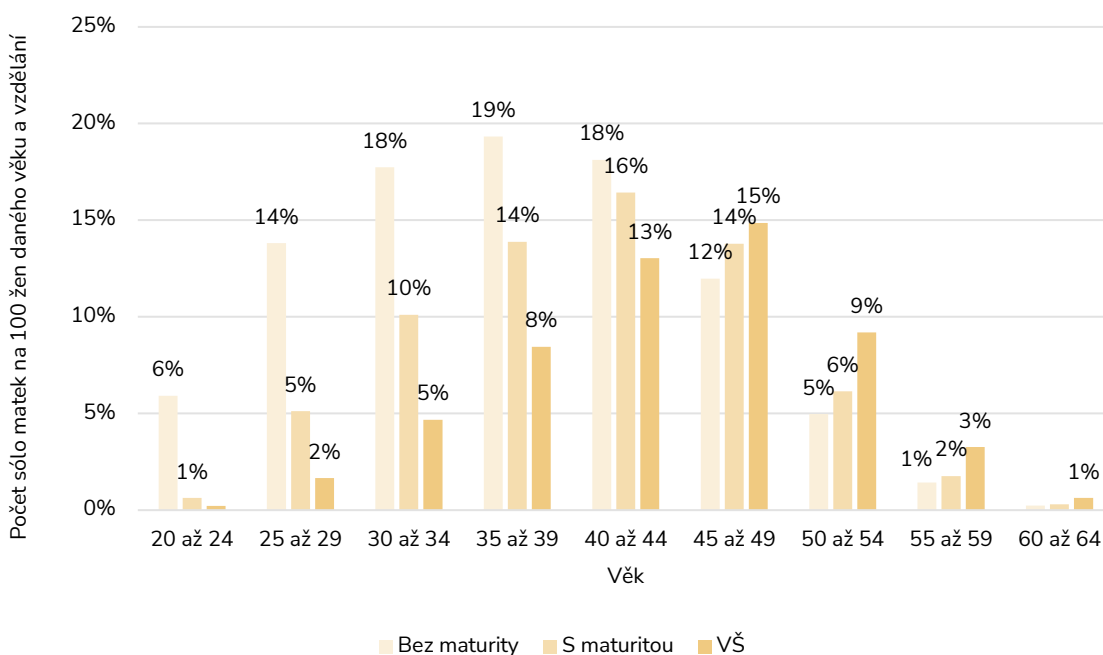
Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

Mezi sólo rodiči s nezaopatřenými dětmi jsou zhruba z jedné třetiny zastoupeni ti bez maturitního vzdělání, stejný podíl představují neúplné rodiny rodičů s maturitou, každý pátý rodič má vyšší

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

vzdělání.⁴⁰ Z hlediska věku a výše vzdělání jsou sólo rodiče nejvíce zastoupeni mezi ženami bez maturitního vzdělání, a to do věku 40 až 44 let⁴¹ (graf č. 4.13). Až do tohoto věku se zvyšuje podíl žen žijících s dětmi bez partnera i u ostatních vzdělanostních skupin, u vysokoškolaček pokračuje růst i ve věkové skupině 45 až 49 let. To je pravděpodobně způsobeno vyšším věkem při zakládání rodiny a tím i posunem případného partnerského rozpadu do vyššího věku. Naopak pro ženy s nejnižším vzděláním je stále v porovnání s ostatními typičtější narození dětí mimo manželství (kapitola 3.4).

Graf č. 4.13 Podíl sólo matek s nezaopatřenými dětmi mezi ženami dle věku a vzdělání podle SLDB 2021 (v %)

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

⁴⁰ U ostatních případů nebylo vzdělání při SLDB 2021 zjištěno.

⁴¹ Počty sólo otců jsou pro analýzu jejich podílu podle věku a vzdělání velice nízké, pohybují se na úrovni max. 1 až 2 % z dané věkové skupiny a vzdělání.

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Sólo otcové bez maturitního nebo s maximálně maturitním vzděláním žijící s nezaopatřenými dětmi pečují častěji než vysokoškoláci o jedno dítě. Vysokoškoláci se v tomto ohledu zásadně neliší od sólo matek (tabulka č. 4.7).

Tabulka č. 4.7 **Neúplné rodiny podle pohlaví rodiče, počtu závislých dětí a vzdělání podle SLDB 2021** (řádková procenta)

Počet závislých dětí	Muž			Žena		
	1	2	3 a více	1	2	3 a více
Bez maturity	75 %	22 %	3 %	64 %	28 %	7 %
S maturitou	70 %	28 %	3 %	64 %	32 %	4 %
VŠ	63 %	33 %	5 %	61 %	34 %	5 %

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data; vlastní výpočty

4.2.3 Věk dětí

Z hlediska věku dítěte či dětí byly v okamžiku sčítání mezi úplnými rodinami nejvíce zastoupeny ty, kde bylo nejmladší, (v případě jednodětných dané dítě), ve věku povinné školní docházky, tj. od 6 do 14 let (tabulka č. 4.8). Podobně tomu bylo i v případě rodin neúplných, kde bylo zastoupení domácností s (nejmladším) dítětem v tomto věku ještě o 7 p. b. vyšší. V neúplných rodinách byl však oproti rodinám úplným výrazně vyšší podíl rodin, kde bylo toto dítě 15leté nebo starší (26 % vs. 18 %).

Tabulka č. 4.8 **Věk nejmladšího dítěte v úplných a neúplných rodinách podle SLDB 2021** v (%)

	Věk nejmladšího dítěte				
	Mladší 3 let	3 až 5 let	6 až 14 let	15 až 25 let	celkem
Absolutně					
Úplná	237 530	164 061	383 326	167 486	952 403
Neúplná	39 554	41 067	140 289	77 497	298 407
Celkem	277 084	205 128	523 615	244 983	1 250 810
Relativně					
Úplná	24,9	17,2	40,2	17,6	100,0
Neúplná	13,3	13,8	47,0	26,0	100,0
Celkem	22,2	16,4	41,9	19,6	100,0

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data

4. Počet a struktura domácností a rodin dle výsledku SLDB 2021

Tabulka č. 4.9 Věk dětí v úplných a neúplných rodinách podle SLDB 2021

Jedno dítě absolutně			Jedno dítě relativně		
	úplná	neúplná		úplná	neúplná
Mladší 3 let	108 410	22 713	Mladší 3 let	25,8	11,9
3 až 5 let	53 357	22 225	3 až 5 let	12,7	11,6
6 až 14 let	131 133	80 218	6 až 14 let	31,2	41,9
15 až 25 let	127 034	66 363	15 až 25 let	30,3	34,7
Celkem	419 934	191 519	Celkem	100,0	100,0
Dvě děti absolutně			Dvě děti relativně		
Obě mladší 3 let	13 665	1 569	Obě mladší 3 let	3,0	1,7
Mladší 3 let, 3 až 5 let	60 266	5 873	Mladší 3 let, 3 až 5 let	13,4	6,4
Mladší 3 let, 6 až 14 let	27 374	4 914	Mladší 3 let, 6 až 14 let	6,1	5,4
Obě 3 až 5 let	11 899	1 835	Obě 3 až 5 let	2,6	2,0
3 až 5 let, 6 až 14 let	73 231	11 955	3 až 5 let, 6 až 14 let	16,2	13,0
Obě 6 až 14 let	133 401	30 369	Obě 6 až 14 let	29,6	33,1
6 až 14 let, 15 až 25 let	86 347	22 730	6 až 14 let, 15 až 25 let	19,1	24,8
Obě 15 až 25 let	38 636	10 735	Obě 15 až 25 let	8,6	11,7
Mladší 6 let, 15 až 25 let	6 092	1 728	Mladší 6 let, 15 až 25 let	1,4	1,9
Celkem	450 911	91 708	Celkem	100,0	100,0
Tři děti absolutně			Tři děti relativně		
	úplná	neúplná		úplná	neúplná
3 až 5 let, 6 až 14 let, 6 až 14 let	12 858	300	3 až 5 let, 6 až 14 let, 6 až 14 let	15,8	2,0
6 až 14 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	12 201	465	6 až 14 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	15,0	3,1
Tři 6 až 14 let	12 045	2 482	Tři 6 až 14 let	14,8	16,4
Mladší 3 let, 6 až 14 let, 6 až 14 let	8 692	399	Mladší 3 let, 6 až 14 let, 6 až 14 let	10,7	2,6
Mladší 3 let, 3 až 5 let, 6 až 14 let	8 725	1 678	Mladší 3 let, 3 až 5 let, 6 až 14 let	10,7	11,1
6 až 14 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	8 199	2 812	6 až 14 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	10,1	18,5
3 až 5 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	4 280	2 254	3 až 5 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	5,2	14,8
3 až 5 let, 3 až 5 let, 6 až 14 let	2 986	1 162	3 až 5 let, 3 až 5 let, 6 až 14 let	3,7	7,7
Mladší 3 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	2 092	220	Mladší 3 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let	2,6	1,4
Mladší 3 let, mladší 3 let, 3 až 5 let	2 224	320	Mladší 3 let, mladší 3 let, 3 až 5 let	2,7	2,1
Mladší 3 let, 3 až 5 let, 3 až 5 let	2 069	461	Mladší 3 let, 3 až 5 let, 3 až 5 let	2,5	3,0
Tři 15 až 25 let	1 816	825	Tři 15 až 25 let	2,2	5,4
Mladší 3 let, mladší 3 let, 6 až 14 let	1 098	175	Mladší 3 let, mladší 3 let, 6 až 14 let	1,3	1,2
3 až 5 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	831	42	3 až 5 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	1,0	0,3
Mladší 3 let, 3 až 5 let, 15 až 25 let	425	33	Mladší 3 let, 3 až 5 let, 15 až 25 let	0,5	0,2
Mladší 3 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	351	1 352	Mladší 3 let, 15 až 25 let, 15 až 25 let	0,4	8,9
Tři mladší 3 let	202	83	Tři mladší 3 let	0,2	0,5
3 až 5 let, 3 až 5 let, 15 až 25 let	192	56	3 až 5 let, 3 až 5 let, 15 až 25 let	0,2	0,4
Tři 3 až 5 let	184	19	Tři 3 až 5 let	0,2	0,1
Mladší 3 let, mladší 3 let, 15 až 25 let	88	42	Mladší 3 let, mladší 3 let, 15 až 25 let	0,1	0,3
Celkem	81 558	15 180	Celkem	100,0	100,0

Zdroj: ČSÚ, poskytnutá data

Zaměříme-li se na **rodiny s jedním dítětem**, pak ve čtvrtině úplných rodin bylo při sčítání toto dítě mladší 3 let, v rodinách sólo rodičů to byl pouze zhruba každý devátý případ (tabulka č. 4.9). To je dáno zejména tím, že k rozchodu rodičů dojde většinou až po nějaké době od narození dítěte (viz kapitola 3.3). V obou typech rodin byla nejčetněji zastoupena skupina rodin s jedináčkem ve věku povinné školní docházky, přibližně třetina dětí z těchto rodin byla starší 15 let.

V rodinách se dvěma dětmi byly nejpočetnější ty, kde byly obě ve věku 6 až 14 let (přibližně každá třetí úplná i neúplná rodina). V každé páté úplné rodině a v každé čtvrté neúplné se dvěma dětmi bylo v době sčítání mladší dítě ve věku povinné školní docházky a staršímu bylo více než 15 let. Pětina úplných dvoudětných rodin a desetina neúplných pečovala o dvě děti předškolního věku.

V úplných **rodinách se třemi dětmi** byly při sčítání v roce 2021 nejvíce zastoupeny ty, kde bylo jedno dítě v předškolním věku, další dvě byly ve věku 6 až 14 let. Podobně početné byly ty, kde dvě děti byly ve věku docházky na základní školu a jedno bylo starší, nebo byly všechny tři ve věku povinné školní docházky. V neúplných rodinách byly nejběžnější ty případy, kdy naopak dvě děti byly starší 15 let a jedno dítě bylo ve věku 6 až 14 let. Četné byly rovněž rodiny sólo rodičů se všemi třemi dětmi ve věku 6 až 14 let a také ty, kde bylo nejmladší dítě ve starším předškolním věku, jedno ve školním věku a jedno starší 15 let. Souhrnně lze říci, že v 57 % vícedětných rodin žilo v době posledního sčítání alespoň jedno dítě předškolního věku.

5. Sladování práce a rodiny

Jana Paloncyová

5.1 Trh práce

Stěžejní oblastí rodinné politiky je podpora sladování pracovního a rodinného života. Je důležitá nejen pro rodiče zejména předškolních dětí, ale týká se v určité míře téměř každého, kdo potřebuje v některé životní fázi intenzivněji pečovat o své blízké. Součástí politiky podpory sladování profesního a osobního/rodinného života jsou na jedné straně opatření v oblasti práce, na druhé straně pak stojí podpora služeb, ať už jde o služby nerodinné péče o děti či další členy rodiny, kteří potřebují zvláštní péči. Shrňme-li postavení rodičů na trhu práce před pandemií covidu-19, která spolu s válkou na Ukrajině významně ovlivnila nejen českou společnost, bylo toto období ve znamení ekonomického růstu, který byl doprovázen vysokou mírou zaměstnanosti (2019 muži: 81,9 %, ženy: 68,1 %). Rozdíl v mírách zaměstnanosti mužů a žen se mezi roky 2010 a 2019 snížil ze 17 na 14 p. b. (OECD Family Database). Míra nezaměstnanosti mezi lety 2015 a 2019 klesla z 4,2 % na 1,7 % u mužů a z 6,1 % na 2,4 % u žen (OECD Employment). Základní parametry trhu práce však zůstaly zachovány, tj. pozice žen na trhu práce byla více než u mužů ovlivněna životním cyklem a fázemi, kdy se ženy obvykle věnují péči o děti či jiné blízké (Kuchařová et al., 2020).

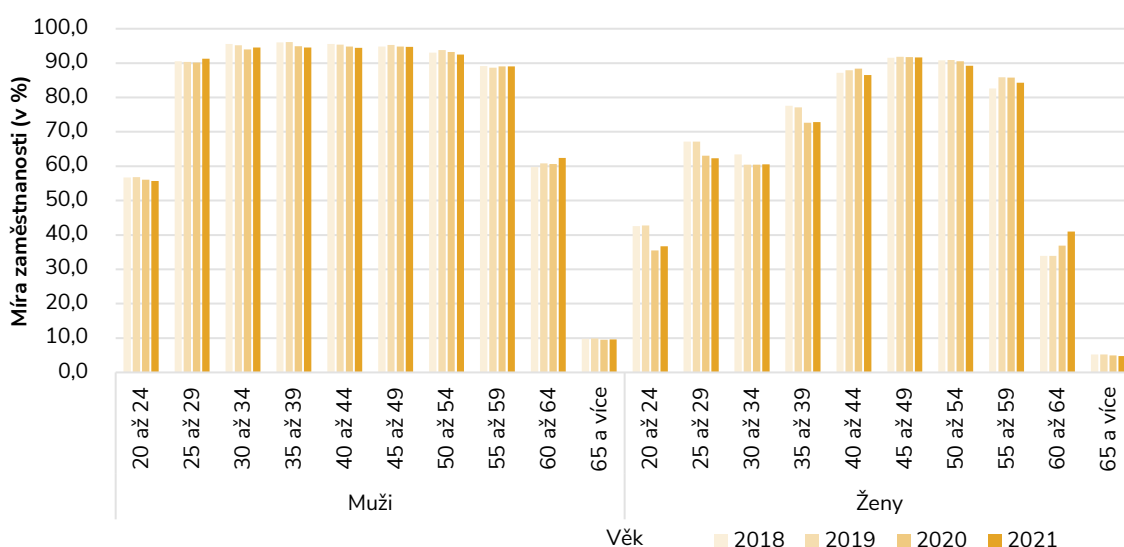
Ačkoli byla pandemie bezprecedentní zkušeností v novodobé historii, ani během, ani po jejím skončení se základní parametry situace na trhu práce z pohledu rodin nezměnily. **Míra zaměstnanosti mužů ve věku 15 až 64 let zůstala vysoká (2021: 81,3 %), u žen se držela stále na nižší úrovni (2021: 67,1 %). Míra nezaměstnanosti mírně vzrostla, a to výrazněji u žen než u mužů (u žen z 2,4 % v roce 2019 na 3,4 % v roce 2021, u mužů z 1,7 % na 2,3 %).**

Míra zaměstnanosti se však stále významně liší podle věku (graf č. 5.1). U mužů i u žen je nejnižší ve věku do 25 let, kdy se zde odráží čím dál tím častější pomaturitní studium. V roce 2021 studovalo v terciárním stupni vzdělávání ve věku 20 až 24 let 44 % osob, ve starší věkové kategorii 16 %. Jedná se zároveň o období, kdy je jak u mužů, tak u žen zaznamenávána nejvyšší míra nezaměstnanosti⁴². Ta se v letech 2020 a 2021 oproti minulým rokům v tomto věku zvýšila (graf č. 5.2). Ve věku

⁴² Podle mezinárodní definice jsou za nezaměstnané považovány všechny osoby 15leté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňovaly níže uvedené tři podmínky: 1) nebyly zaměstnané; 2) hledaly aktivně práci, přičemž formou aktivního hledání práce se rozumí hledání prostřednictvím úřadu práce nebo soukromé zprostředkovatelny práce, dále hledání práce přímo v podnicích, využívání inzerce, podnikání kroků pro založení vlastní firmy, podání žádosti o pracovní povolení a licence nebo hledání zaměstnání jiným způsobem; 3) byly připraveny k nástupu do práce, tzn. že během referenčního týdne byly k dispozici okamžitě nebo nejpozději do 14 dnů pro výkon placeného zaměstnání nebo zaměstnání ve vlastním podniku.

25 až 29 let je u mužů zřejmý skokový nárůst v míře zaměstnanosti, který se ještě po mírném zvýšení ve věku 30 až 34 let drží až do věku 50 až 54 let na vysoké úrovni 93 až 96 %. Poté míra jejich zaměstnanosti výrazně klesá v souvislosti s odchodem do důchodu. **U žen míra zaměstnanosti setrvává na nižší úrovni, a to zejména u mladších 35 let, poté postupně roste až k maximu ve věkové skupině 45 až 49 let.** Ženy mají sice míru nezaměstnanosti v produktivním věku vyšší než muži, nicméně v nízké úrovni jejich zapojení na trhu práce se projevuje zejména mateřství. **Po skončení období intenzivní péče o děti se míra jejich aktivního zapojení na trhu práce dostává až přes hranici 90 %.** Ve vyšším věku podobně jako u mužů míra zaměstnanosti žen klesá (graf č. 5.1).

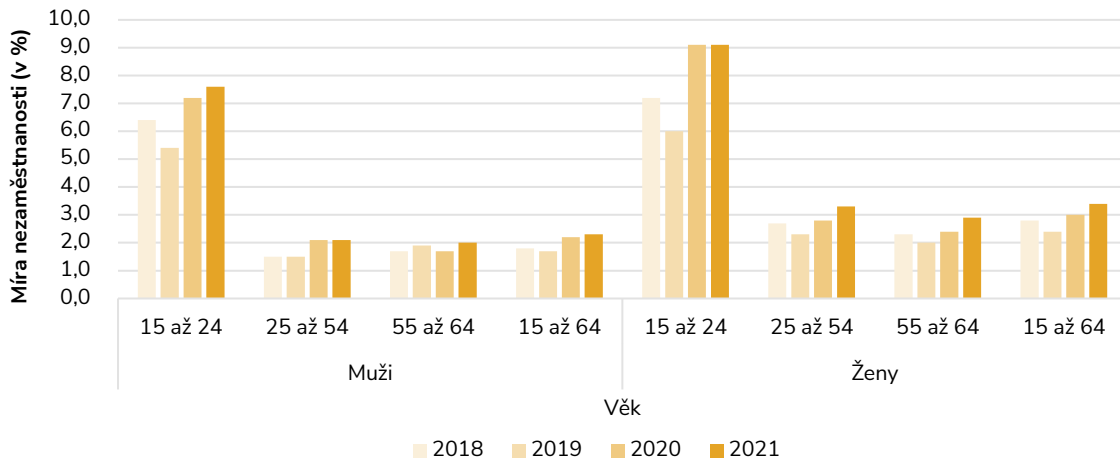
Graf č. 5.1 Míra zaměstnanosti mužů a žen v ČR podle věku v letech 2018 až 2021 (v %)

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>)

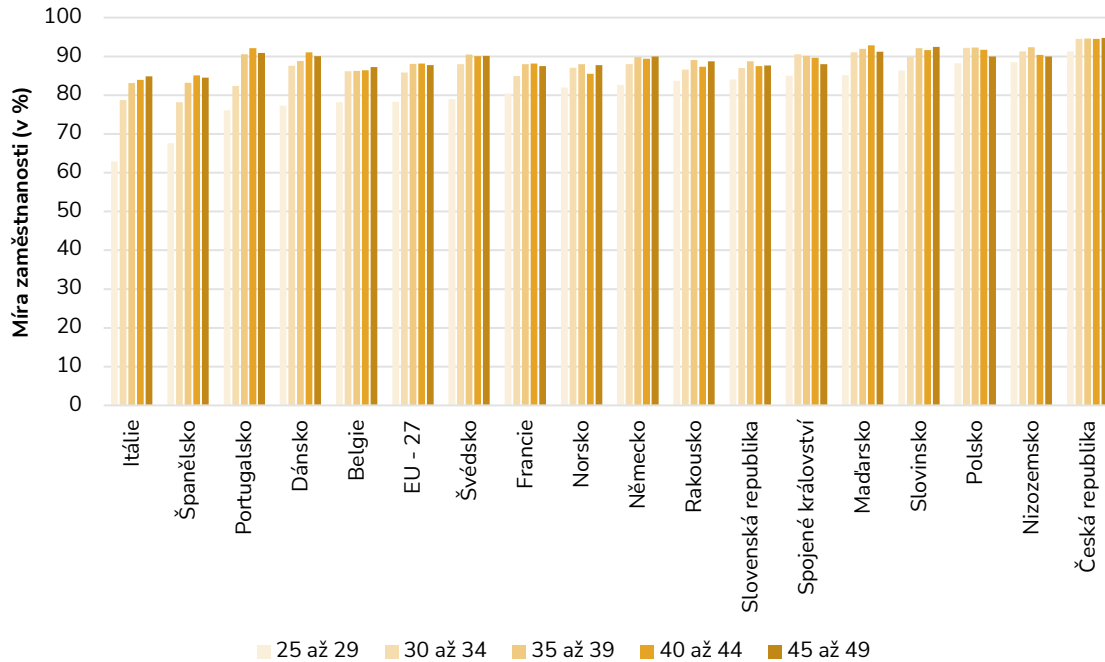
V evropském kontextu patří míra zaměstnanosti českých mužů k těm nejvyšším, a to ve všech věkových skupinách, které lze asociovat s obdobím, kdy jsou zakládány rodiny a je třeba pečovat o nezaopatřené děti (graf č. 5.3). Situace českých žen je však v evropském kontextu poměrně specifická (graf č. 5.4). **Ve věku zakládání rodiny (do 35 let) je míra jejich zaměstnanosti jedna z nejnižších v Evropě.** Je to období, kdy jsou ženy na rodičovské dovolené, a jsou tedy řazeny mezi ekonomicky neaktivní. Během tohoto období pracuje jen zlomek matek. Podle výzkumu zaměřeného na úplné rodiny z roku 2021 pracovalo na alespoň poloviční úvazek při rodičovské dovolené 9 % žen, v případě sólo matek byl tento podíl v roce 2019 na úrovni pouhých 3 % (Kuchařová et al., 2022; Palonciová et al., 2019a). Ve věku 35 až 39 let se míra zaměstnanosti českých žen v roce 2021 již o něco více přiblížila úrovni průměru zemí EU i např. žen ve Francii (ČR: 73 %, Francie: 76 %), **ve věku starším jsou však její hodnoty v porovnání s vybranými evropskými zeměmi nejvyšší** (graf č. 5.4).

Graf č. 5.2 Míra nezaměstnanosti mužů a žen v ČR podle věku v letech 2018 až 2021 (v %)

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743#>)

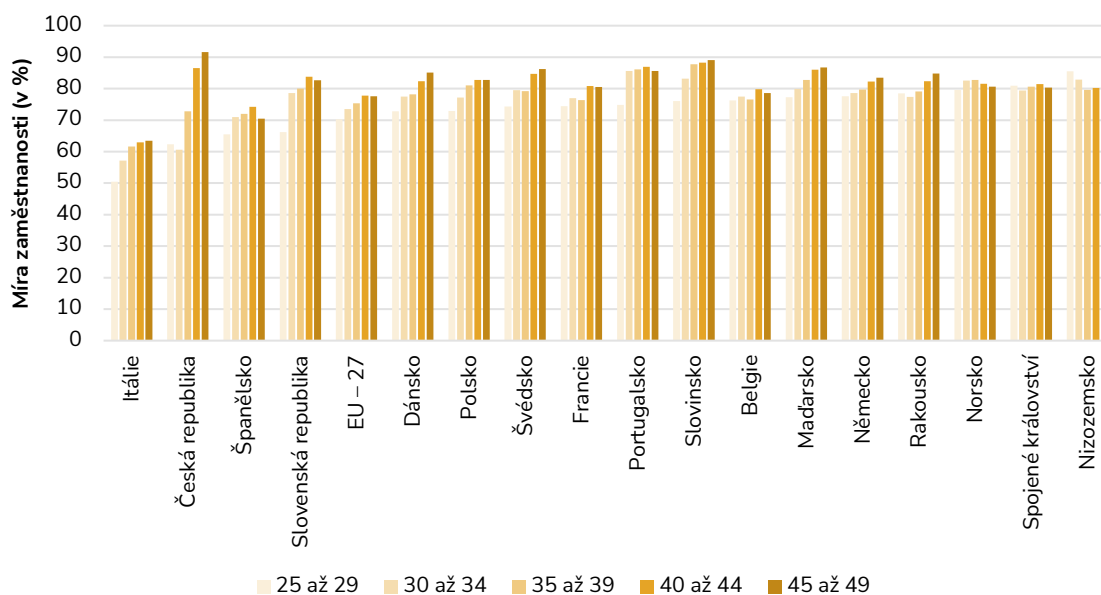
Graf č. 5.3 Míra zaměstnanosti mužů podle věku v evropském srovnání (2021, v %)

Pozn.: Řazeno vzestupně podle věkové kategorie 25 až 29 let.

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>)

Graf č. 5.4 Míra zaměstnanosti žen podle věku v evropském srovnání (2021, v %)

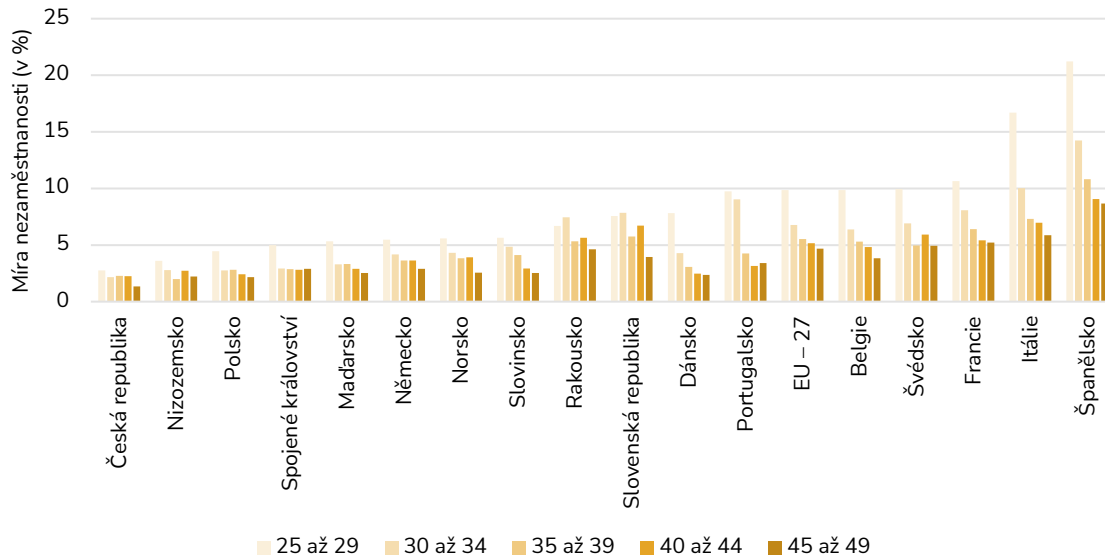
Pozn.: Řazeno vzestupně podle věkové kategorie 25 až 29 let.

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>)

Míra nezaměstnanosti českých mužů je v porovnání s vybranými evropskými zeměmi velice nízká, a to bez ohledu na věk (graf č. 5.5). Nejvyšší je v zemích jižní Evropy, ale zejména v nejmladším věku i ve Francii, Belgii a ve Švédsku. Nižší míra zaměstnanosti českých žen v mladším věku není doprovázena výrazně vyšší mírou nezaměstnanosti (graf č. 5.6). To potvrzuje, že české ženy jsou ekonomicky neaktivní, tedy nejčastěji stále studují nebo jsou na rodičovské dovolené. Ve věku mladším 35 let bylo v roce 2021 nezaměstnaných 5 % žen, s rostoucím věkem se jejich podíl snížil na nejnižší hodnotu (2 %) v porovnání s ostatními vybranými zeměmi.

5. Sladování práce a rodiny

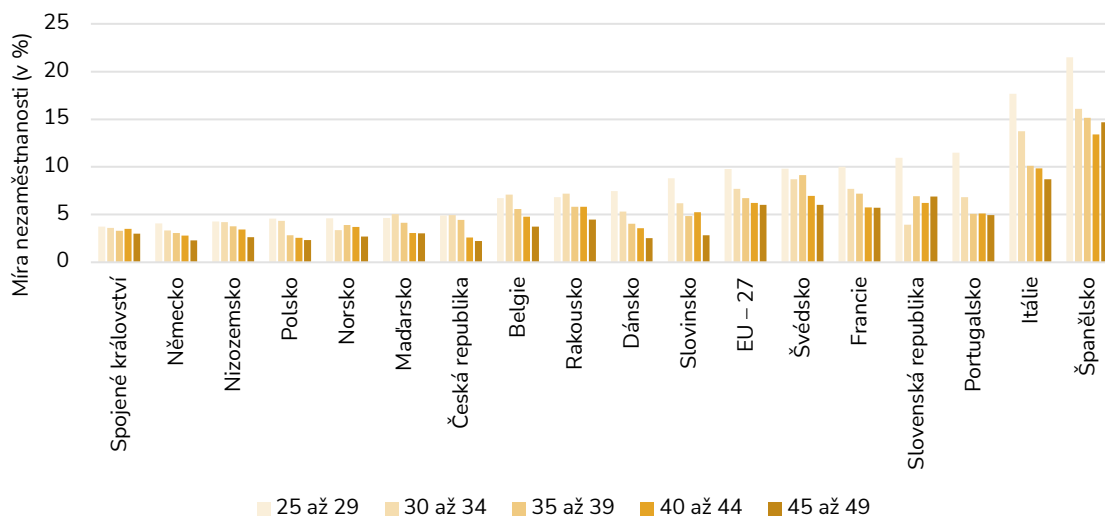
Graf č. 5.5 Míra nezaměstnanosti mužů podle věku v evropském srovnání (2021, v %)

Pozn.: Řazeno vzestupně podle věkové kategorie 25 až 29 let.

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>)

Graf č. 5.6 Míra nezaměstnanosti žen podle věku v evropském srovnání (2021, v %)

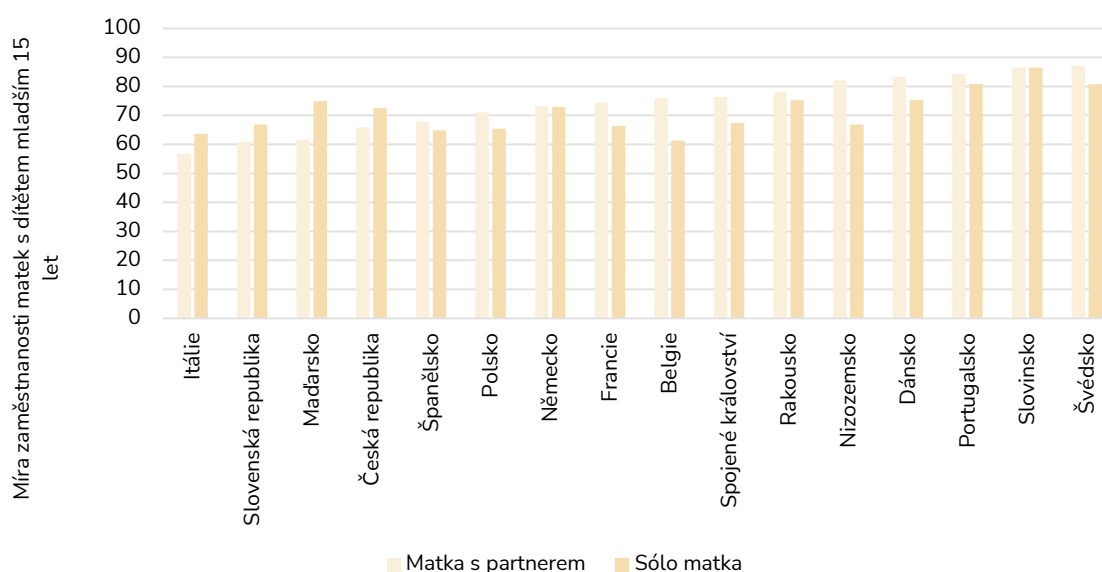

Pozn.: Řazeno vzestupně podle věkové kategorie 25 až 29 let.

Zdroj: OECD Employment (<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>)

Česká republika patří k zemím, kde je míra zaměstnanosti sólo matek dětí mladších 15 let vyšší než matek žijících v partnerství (graf č. 5.7). To na jedné straně vypovídá o vyšší nutnosti zabezpečit neúplnou rodinu pracovním příjmem při současném nastavení státní podpory formou sociálních dávek bez ohledu na typ rodiny. Například Rakousko, Francie a Irsko poskytují kromě jiných zvláštní dávku nebo daňový kredit pro rodiče samoživitele. Ve Velké Británii mohou mít rodiny s jedním rodičem nárok i na jiné formy dávek díky stanovené hranici příjmu, která je pro sólo rodiče výhodnější (OECD, 2022). Ve Francii je u řady příjmově testovaných rodinných dávek rovněž stanovena výhodnější hranice příjmu pro sólo rodiče, u některých je jejich částka zvýšena (např. dávky pro rodiče pečující o zdravotně znevýhodněné dítě; OECD, 2022; CAF, 2023). Díky specifické podpoře rodin samoživitelů se lépe daří snižovat riziko jejich chudoby (Morissens, 2018). Na druhou stranu by bylo možné se domnívat, že pozice českých sólo rodičů na trhu práce není oproti jiným skupinám výrazně horší. Sami sólo rodiče to tak však nevnímají. **Podle poloviny dotázaných ve výzkumu z roku 2021 zaměstnavatelé většinou pohlížejí na samoživitele s nedůvěrou a s očekáváním problémů**, necelá polovina dotázaných byla přesvědčena, že zaměstnavatelé často zneužívají toho, že samoživitel přijme jakékoliv pracovní podmínky, aby neztratil práci. Na druhou stranu však většina sólo rodičů vnímala, že zaměstnavatelé k nim během pandemie covidu-19 přistupovali vstřícně s ohledem na jejich rodinnou situaci, nebo alespoň rovnocenně jako k dalším zaměstnancům (Höhne et al., 2022b).

Graf č. 5.7 Míra zaměstnanosti matek dětí mladších 15 let podle partnerské situace v evropském srovnání (2019, %)

Pozn.: Řazeno vzestupně podle hodnot matky s dítětem.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

Vliv mateřství na míru zaměstnanosti ilustruje i tabulka č. 5.1. České ženy, které v roce 2019 neměly dítě mladší 15 let (tj. měly buď dítě starší, nebo byly bezdětné) měly v porovnání s ostatními vybranými evropskými zeměmi spíše vyšší míru zaměstnanosti. Naopak ty, které byly matkami alespoň jednoho dítěte v tomto věku, pracovaly v porovnání s těmi z jiných zemí méně často. To je způsobeno zejména nízkou mírou zaměstnanosti v době, kdy jsou nejmladšímu dítěti méně než tři roky. Česká republika v tomto ohledu zaujímá třetí (nejhorší) místo po Maďarsku a Slovensku. **V době, kdy je nejmladší dítě ve starším předškolním věku, je naopak míra zaměstnanosti českých matek již jednou z nejvyšších.** Vyšší mají mezi vybranými zeměmi skandinávské země a Slovensko. S rostoucím věkem dítěte je trend umocněn, tj. **v době, kdy dítě dochází již na základní školu, je míra zaměstnanosti českých matek v porovnání s ostatními zeměmi vůbec nejvyšší.**

Tabulka č. 5.1 Míra zaměstnanosti žen v evropském srovnání podle věku nejmladšího dítěte (2019, v %)

Země	Věk nejmladšího dítěte				
	bez dětí mladších 15 let	alespoň jedno mladší 15 let	nejmladší do 3 let	nejmladší ve věku 3 až 5 let	nejmladší ve věku 6 až 14 let
Itálie	47,4	57,5	52,1	56,8	60,3
Španělsko	53,8	67,5	61,3	68,1	69,9
Polsko	56,3	70,3	58,1	68,2	78,7
Francie	57,8	73,0	60,0	73,8	80,1
Belgie	58,2	73,5	65,4	72,4	78,0
Slovensko	61,2	86,6	80,4	86,4	90,2
Slovenská republika	62,5	61,8	19,2	70,9	86,0
Maďarsko	62,8	63,4	16,2	73,3	86,5
Rakousko	66,2	77,6	68,7	78,2	83,1
Česká republika	68,5	67,0	21,7	78,9	92,3
Dánsko	70,4	81,7	73,8	84,3	85,9
Švédsko	70,7	86,1	82,0	86,1	88,7
Nizozemsko	71,7	80,1	77,9	77,4	82,4
Německo	72,8	73,2	56,4	75,5	82,5

Pozn.: Ženy bez dětí mladších 15 let mají buď děti starší, nebo jsou bezdětné.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

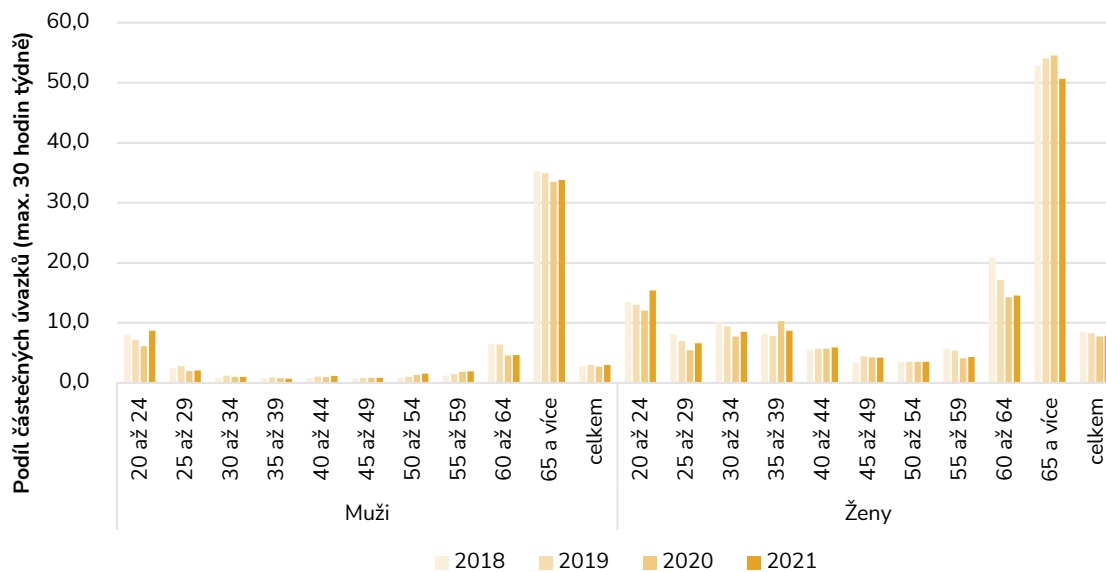
Jak bylo uvedeno, míra zaměstnanosti českých matek je od předškolního věku nejmladšího dítěte relativně vysoká, a to i přesto, že i u žen převládá práce na plný úvazek. **V porovnání s obdobím před pandemií se podíl žen pracujících na částečný úvazek výrazně nezměnil, dokonce se mírně snížil** (graf č. 5.8). Částečný úvazek volí zejména ženy starší 65 let, tj. jako přivýdělek ke starobnímu důchodu. Ve věku péče o děti však podíl částečných úvazků nepřesahuje 10 %, ve věku 25 až 34 let dokonce v posledních letech mírně klesá. V evropském srovnání je využívání částečného úvazku v České republice na jedné z nejnižších úrovní (graf č. 5.9). Nejvíce je v rámci evropského srovnání tato flexibilní forma práce rozšířena v Nizozemsku a ve skandinávských zemích, naopak nejméně na Slovensku.

V řadě států však nejsou částečné úvazky státem podporovány a jsou naopak akcentována jejich negativa. Částečný úvazek je vnímán jako riziko, které může mít negativní dopad na kariéru (například žen). Prioritou zástupců odborů a politiků je postup směrem k rovnosti žen a mužů, ideálem jsou pracovní místa na plný úvazek pro každého, včetně matek s dětmi. Např. v Norsku je aktuální diskuse o zaměstnanosti a pracovní době s ohledem na zajištění pracovní síly a rovněž na zajištění dostatečného individuálního příjmu. Diskuse se mimo jiné zaměřuje také na to, jak zvýšit počet permanentních pracovních smluv na plný úvazek, než na iniciativy jako je sdílené pracovní místo⁴³. Současně ale jsou v Norsku široce poskytovány služby související s právem na mateřskou a rodičovskou dovolenou, právo na veřejné školky, školy a zařízení péče o staré občany. Garantované a poskytované institucionální služby jsou důležitou podmínkou pro umožnění zaměstnancům kombinovat plný úvazek s dalšími povinnostmi a pro zajištění vysoké míry zaměstnanosti (Kotíková et al., 2019). **Zkrácené úvazky některé země nepodporují, neboť se ukazuje, že jsou diskriminační a vedou často k menším příležitostem v kariérním rozvoji, příjmovým nerovnostem a podpoře genderových nerovností.** Podle dat Eurofoundu nedostatek příležitostí ke kariérnímu rozvoji pociťuje 35 % zaměstnanců na plný, ale 50 % zaměstnanců na částečný úvazek. Částečné úvazky jsou koncentrovány na pracovních místech s nižší kvalifikační a mzdovou úrovní. A typicky jsou obsazovány zejména ženami. Např. Švédsko nedávno uzákonilo povinnost zaměstnavatele zaměstnat pracovníka, pokud již tři roky pracuje na částečný úvazek, na plný úvazek, pokud o to projeví zájem. Také ve Francii jsou částečné úvazky vnímány jako negativní faktor pro kariéru žen (Eurofound, 2017, 2021). Podobně je tomu v Nizozemsku, kde více než 50 % žen pracuje na částečný úvazek, což způsobuje výraznou příjmovou i důchodovou nerovnost mezi muži a ženami, nižší kariérní šance žen i nerovné rozdělení péče o domácnost a děti. Snahy by se měly obecně ubírat k rovnému postavení mužů a žen ve všech oblastech (OECD, 2019).

⁴³ V České republice je sdílené pracovní místo legislativně upraveno od 1. ledna 2021 novelou zákoníku práce. Sdílené pracovní místo umožňuje, aby si dva nebo více zaměstnanců mohli sami po předchozí dohodě se zaměstnavatelem rozvrhovat svou pracovní dobu ve vzájemné spolupráci a přihlíželi tak ke svým osobním potřebám. Podmínkou je, aby se jednalo o zaměstnance v pracovním poměru se stejným druhem práce a sjednanou kratší pracovní dobou, přičemž souhrn sjednané kratší pracovní doby všech zaměstnanců nesmí překročit stanovenou týdenní pracovní dobu, tj. 40 hodin týdně.

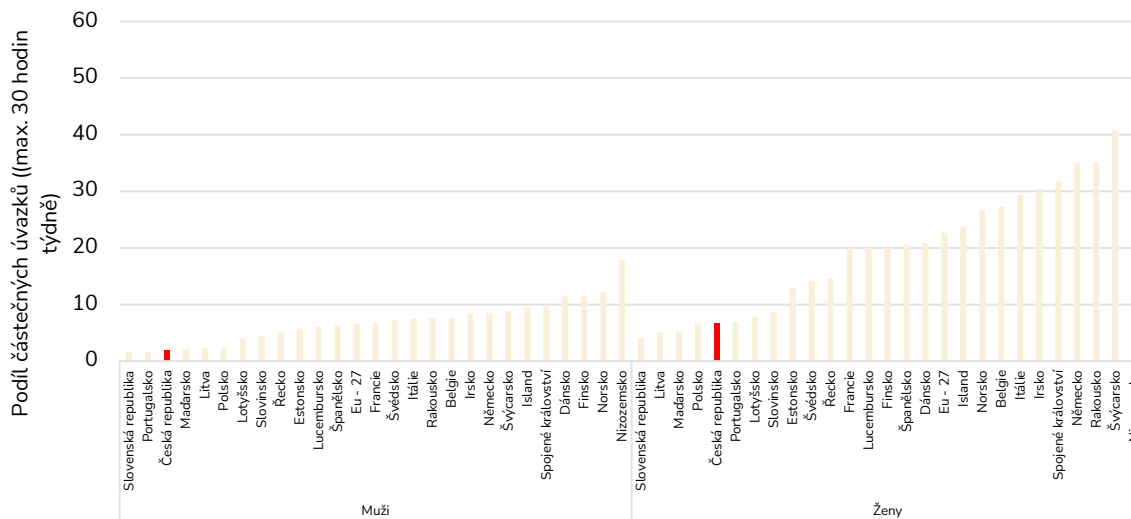
5. Sladování práce a rodiny

Graf č. 5.8 Podíl částečných úvazků českých mužů a žen podle věku v letech 2018 až 2021 (v %)

Zdroj: OECD (https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=FTPTC_I&lang=en)

Graf č. 5.9 Podíl částečných úvazků v evropském srovnání (2021, v %)

Zdroj: OECD (https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=FTPTC_I&lang=en)

Zástupci úplných rodin, a to zejména ženy, uvádějí jako nejčastější důvod práce na méně než 40 hodin týdně potřebu pečovat o děti (50 % dotázaných žen, resp. 20 % mužů ve výzkumu

úplných rodin v roce 2021 – Kuchařová et al., 2022). U mužů jsou silněji zastoupeny zdravotní důvody (33 %, ženy 13 %). Roli hrají u části populace i „osobně-profesní“ důvody, tedy preference nebo charakter pracovního zapojení – např. 15 % žen a 9 % mužů dotázaných v roce 2021 v rámci výzkumu úplných rodin na plný úvazek pracovat nechce, 6 % žen a 3 % mužů uvedlo, že kombinují více pracovních aktivit. **Pouze 4 % pracujících na zkrácený úvazek nemohla najít práci na plný úvazek** (Kuchařová et al., 2022).

Z hlediska rodinné politiky se jeví jako **největší a nejžádanější prostor pro podporu částečných úvazků u matek s nejmladším dítětem mezi druhým a třetím rokem věku**. Podle výzkumů zaměřených na sladování práce a rodiny (např. Barvíková et al., 2018) preferují matky osobní celodenní péči o dítě do jeho dvou let, v dalším roce by už téměř polovina ráda kombinovala rodinnou péči s různými formami (individuální, kolektivní) nerodinné péče. S tím souvisí častější, ne však jednomyslná, preference celodenní docházky dítěte do předškolního zařízení až od tří let dítěte (45 %; mezi 4 a 5 roky – 68 %). Podobné výsledky přináší i výzkum „*Současná česká rodina 2020–2022*“ (Palonciová & Höhne, v tisku). Podle tohoto šetření se **více než polovina (56 %) rodičů s nezaopatřenými dětmi domnívá, že by matka dvouletého dítěte, žijící s jeho otcem, neměla vůbec pracovat**. Zbývajících 44 % se tedy přiklání k zapojení matek na trhu práce, a to převážně formou částečného úvazku. **Pouze 8 % dotázaných se v daném výzkumu domnívalo, že by matka měla trávit výdělečnou činností 30 či více hodin týdně**. Většímu zapojení matek dvouletých dětí jsou jak v případě dotázaných mužů, tak žen více nakloněni ti s vyšším vzděláním. Otcové by měli v podobné situaci stát mimo pracovní trh pouze podle 3 % dotázaných, podle 89 % by měli trávit v práci alespoň 30 hodin týdně (tamtéž).

Částečné úvazky mají potenciál být využívány spíše ženami s vyšším vzděláním, které se již nyní vracejí na trh práce o něco dříve. Roli spíše hrají profesní aspirace a vyšší úroveň tzv. ušlého příjmu. Kromě výše uvedeného nástroje pomoci rodinám sladit pracovní a rodinný život jsou částečné úvazky významným prostředkem i pro zaměstnávání různě znevýhodněných skupin (zdravotně postižení, osoby v důchodovém věku), studentů apod.

Nižší využívání částečných úvazků je ovlivněno nedostatečnou výší příjmu z práce na částečný úvazek, který nepostačuje na úhradu nákladů domácnosti, a to zejména u nižších kvalifikací. Nižší zájem o částečné úvazky je ovlivněn i tím, že pracovníci na částečný úvazek mnohdy vykonávají ve skutečnosti práci více hodin, než odpovídá zkrácené době, nebo objem zadané práce není úměrně nižší. V úvahu je třeba brát i poměr času stráveného dojížděním do zaměstnání a času stráveného samotnou prací.

Na straně zaměstnavatelů bývají jako překážky pro větší podporu částečných úvazků akcentovány organizační, administrativní a ekonomické důvody. I proto vstoupila od 1. února 2023 v platnost novela zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, která umožnila zaměstnavatelům uplatnit slevu na pojistném ve výši 5 % z úhrnu vyměřovacích základů zaměstnanců, za které bude sleva náležit. Sleva se vztahuje na uzavřené zkrácené úvazky v rozsahu 8 až 30 hodin týdně s osobami staršími 55 let, mladšími 21 let, rodiči

děti do 10 let (včetně pěstounů), osobami pečujícími o osobu blízkou odkázanou na cizí pomoc (stupeň závislosti II–IV), studenty středních nebo vysokých škol nebo zaměstnanců s čerstvou rekvalifikací a osobami se zdravotním postižením na nechráněném trhu práce a osobami na rekvalifikaci (§ 7a). Je však nutné zdůraznit, že uvedená podpora částečných úvazků směřuje jak na ženy, tak na muže. Může tak mimo jiné podpořit i aktivní otcovství či péči mužů a ve svém důsledku snížit i přetrvávající gender pay gap. V současné společnosti jsou pracovníci odměňováni dle počtu odpracovaných hodin a negativní flexibility, tj. přizpůsobení svého osobního života pracovnímu.

5.2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená

Na sladování práce a rodiny v nejmladším věku dítěte má významný vliv nastavení mateřské, otcovské a rodičovské dovolené. S tím souvisí i to, jak velká je kompenzace ušlých pracovních výdělků státem, pokud rodič pečuje o děti. Srovnatelnost těchto systémů napříč evropskými zeměmi je poměrně obtížná a má své limity narážející na specifickou podmínku a nastavení těchto institutů v jednotlivých zemích. Nicméně i přes určitou míru uzpůsobení a prolínání typů sledovaných dovolených a s nimi souvisejících peněžitých podpor lze na základě níže uvedených tabulek č. 5.2 až 5.4 postihnout případné shodné a rozdílné prvky v nastavení mateřské, otcovské a rodičovské dovolené, včetně jejich finančního ukotvení.

Dne 13. června 2019 přijala Rada EU **směrnici o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob** (tzv. směrnice Work-Life Balance, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1158>), jejímž cílem je zvýšit účast žen na trhu práce a využívání pracovního volna z rodinných důvodů a pružného uspořádání práce. Nový akt pracovníkům rovněž umožňuje čerpat pracovní volno na péči o rodinné příslušníky, kteří potřebují pomoc. Díky tomuto právnímu předpisu budou mít rodiče a pečující osoby možnost lépe sladit svůj pracovní a soukromý život. Jejím cílem je zavedení otcovské dovolené, tj. nároku na minimálně 10 pracovních dnů dovolené v období kolem narození dítěte pro otce nebo druhého rodiče, v oblasti rodičovské dovolené zavedení individuálního práva na 4 měsíce rodičovské dovolené, z nichž 2 měsíce jsou placené a mezi rodiči nepřenosné, a uzákonění pečovatelské dovolené, tj. nároku na 5 pracovních dní volna ročně pro pečující osoby. Součástí je i rozšíření práva požadovat pružnou pracovní dobu pro všechny pracující rodiče dětí do 12 let a pečovatele se závislými příbuznými. Členské státy mají povinnost implementovat tuto směrnici do tří let od jejího schválení. V České republice došlo k implementaci uvedené směrnice přijetím zákona č. 281/2023 Sb. s účinností od 1. 10. 2023. Významná pozornost je zde věnována rodičům a pečujícím osobám zejména s ohledem na výkon práce na dálku (zaměstnavatel musí zamítnutí písemné žádosti rovněž písemně odůvodnit). O rodičovskou dovolenou je nově nutné žádat písemně a s uvedením předpokládané doby jejího trvání, a to alespoň 30 dnů předem, nebrání-li v tom zaměstnanci vážné důvody. Zákon nově akcentuje, že žádost lze podávat i opakovaně, čímž se zdůrazňuje možnost flexibilního čerpání rodičovské dovolené. Zaměstnanec pracující na kratší pracovní dobu může podat písemnou žádost

o obnovení (a to i částečné) původního rozsahu týdenní pracovní doby. Její případné zamítnutí musí zaměstnavatel písemně odůvodnit. Daný zákon řeší i práva zaměstnanců pracujících na základě dohod, využívaných např. i rodiči na rodičovské dovolené (nově mají právo na zvláštní příplatky za svátek, za práci v sobotu a v neděli, v noci a ve ztíženém pracovním prostředí, s určitým předstihem jim má být rozvržena pracovní doba, mohou žádat o zaměstnání v pracovním poměru, o práci na dálku, mají rovněž právo na dovolenou aj.).

Mateřská dovolená a s ní související peněžitá podpora ze strany státu je v evropském kontextu vnímána jako období, kdy je třeba ochránit zdraví matky a novorozence, a je tedy často navázána na systém nemocenského pojištění, ale i zákoník práce. Finanční podpora je často vázána na předchozí příjmy s vysokou mírou náhrady předchozího příjmu. V evropském prostoru je na mateřskou dovolenou téměř ve všech státech zákonný nárok a po dobu tohoto volna před a po porodu je matka vyplácena dávka (tabulka č. 5.2). Česká republika patří spolu se zeměmi bývalého východního bloku ke státům, kde je mateřská dovolená nejdelší. Ve většině zemí je v délce mateřské dovolené zohledněno narození vícečrat, v řadě je pak možné i část mateřské dovolené převést na otce. Skandinávské země se na rozdíl od ostatních vyznačují tím, že je mateřská, potažmo otcovská dovolená jednotně koncipována jako rodičovská dovolená.

Tabulka č. 5.2 **Mateřská dovolená v evropském kontextu**

Země	Obecné nastavení	Maximální délka poporodní dovolené (v měsících)	Doba vyplácení dávky v „dobré“ výši	Doba vyplácení dávky ve „velmi dobré“ výši	Flexibilita
Belgie	■■■ POV	3,3	3,3	3,3*	1
Česká republika ¹	■■■ POV Přen	5,1	5,1	5,1*	1; 3
Dánsko ²	■■■ POV	3,3	3,3	3,3*	Žádná
Estonsko	■■■ POV	1	1	1	Žádná
Finsko ³	■■■ POV	2,9	2,9	2,9	Žádná
Francie ⁴	■■■ POV	3,3	3,3	3,3*	1
Chorvatsko	■■■ POV Přen	6	6	6	1; 3; 4
Itálie	■■■ POV	4,7	4,7	4,7	1
Litva	■■■	1,9	1,9	1,9	1
Lotyšsko	■■■	1,9	1,9	1,9	1
Maďarsko	■■■ POV	5,6	5,6	5,6	Žádná
Německo	■■■ POV	1,9	1,9	1,9	1
Nizozemsko	■■■ POV	2,8	2,8	2,8*	1; 5

Země	Obecné nastavení	Maximální délka poporodní dovolené (v měsících)	Doba vyplacení dávky v „dobré“ výši	Doba vyplacení dávky ve „velmi dobré“ výši	Flexibilita
Norsko ⁵	□ POV				
Polsko	■■■ POV Přen	4,6	4,6	4,6	1; 3
Rakousko	■■■ POV	1,9	1,9	1,9	1
Slovensko ⁶	■■■ POV Přen	6,5	6,5	6,5*	1
Slovinsko	■■■ POV	2,6	2,6	2,6*	Žádná
Srbsko	■■■ POV Přen	11,2	11,2	11,2*	3
Španělsko	■■■ POV	3,7	3,7	3,7*	1; 4; 5
Švédsko	□ POV				
Švýcarsko	■■■ POV	3,3	3,3	3,3*	Žádná
Velká Británie	■■■ POV Přen	12	9	1,4	3

Pozn.: ¹ Česká republika: Podle zákoníku práce (zákon č. 262/2006 Sb. § 195) nemá matka povinnost na mateřskou dovolenou nastoupit. Pokud ji však zaměstnankyně začne čerpat, pak tato mateřská dovolená nesmí být kratší než 14 týdnů a nemůže v žádném případě skončit ani být přerušena před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu. Podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, náleží během prvních 6 týdnů po porodu peněžitá pomoc v mateřství výhradně matce. Poté má na dávku nárok i otec dítěte nebo manžel ženy, která dítě porodila, pokud splňuje stejné podmínky pojištění jako matka a uzavře s matkou písemnou dohodu, že bude o dítě pečovat. Peněžitá pomoc v mateřství náleží rovněž otci dítěte nebo manželovi ženy, která dítě porodila, pokud matka dítěte nemůže nebo nesmí o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění, pro které byla uznána dočasně práce neschopnou a nemá nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství (§ 32). ² Dánsko: Platné do 31. 7. 2022, od srpna 2022 je mateřská dovolená zahrnuta pod rodičovskou dovolenou. ³ Finsko: Platné do 31. 7. 2022, od srpna 2022 je mateřská dovolená zahrnuta pod rodičovskou dovolenou. Procentní výměra je zastropována. ⁴ Francie: 26 týdnů, pokud má žena již dvě děti, 34 týdnů, čeká-li vícero dětí. ⁵ Norsko: Mateřská dovolená je zahrnuta pod rodičovskou dovolenou. ⁶ Slovensko: Otcové mohou být současně s matkou na mateřské dovolené, ale pouze pokud pečují o starší dítě.

Vysvětlivky: □ existuje pouze ustanovení o rodičovské dovolené; ■ zákonný nárok, ale nezaplacený; ■■ zákonný nárok, příspěvek po část placeného období, ale buď paušální, nebo (pokud souvisí s příjmem) ve výši méně než 66 % výdělku za celé období nebo jeho většinu; ■■■ zákonný nárok, příspěvek vyplácený po celou dobu nebo většinu období ve výši 66 % nebo více, přičemž druhý jmenovaný je ukazatelem používaným Evropskou komisí při sledování pokroku členských států při plnění zásad zaměstnanosti

POV: Část nebo celá doba mateřské dovolené je povinná. Přen: část mateřské dovolené je za běžných podmínek přenositelná na otce. Maximální délka poporodní dovolené: měsíc je počítán jako 4,3 týdne, 4 týdny jsou brány jako ekvivalent 0,9 měsíce.

Doba vyplacení dávky: v „dobré“ výši – platba může být paušální sazba a/nebo související s příjmem, ale nižší než jeho 66 %. „Velmi dobrá“ výše – platba související s příjmem ve výši 66 % nebo vyšší. * Strop pro platby související s příjmy.

Flexibilita: 1 – delší doba pro vícečetné porody, porody vyššího pořadí nebo zdravotní komplikace; 2 – dovolenou lze čerpat po kratší dobu s vyšší vyplácenou dávkou nebo po delší dobu s nižší dávkou; 3 – ve všech případech lze část mateřské dovolené převést na otce (toto nezahrnuje případy, kdy je převod povolen pouze v případě úmrtí nebo neschopnosti matky); 4 – část doby mateřské dovolené lze čerpat na částečný úvazek a délku dovolené prodloužit; 5 – část dovolené lze čerpat kdykoliv ve vymezeném období po porodu, nezahrnuje flexibilitu při čerpání části mateřské dovolené před nebo po porodu.

Zdroj: Koslowski et al., 2022

S cílem akcentovat význam otců v životě dětí a podpořit jejich aktivní roli v péči o nejmenší děti byla postupně zaváděna analogie mateřské dovolené a peněžité pomoci v mateřství i pro otce. V České republice mohou otcové čerpat **dávku otcovské poporodní péče** od 1. 2. 2018. V době zavedení měl otec nárok na 7 dní pobírání této dávky v době šesti týdnů ode dne narození dítěte nebo jeho převzetí do péče. Od roku 2022 náleží dávka v délce 14 dnů. Otcovskou je nutné čerpat vcelku, lze však využít pouze její část. Podmínkou pro čerpání dávky je zapsání otce v rodném listě dítěte a jeho účast na nemocenském pojištění (v případě OSVČ musí být pro nárok na otcovskou splněna podmínka dobrovolné účasti na nemocenském pojištění OSVČ alespoň po dobu 3 měsíců bezprostředně předcházejících dni čerpání dávky). Část mužů tedy na dávku nárok nemá. Vztáhneme-li počet mužů, kteří ji pobírají, k počtu narozených dětí, pak tuto dávku v předchozích letech využívaly ročně asi dvě pětiny otců, za rok 2022 ji čerpal každý druhý otec. Institut **otcovské dovolené** jako překážky na straně zaměstnance zavedla novela zákoníku práce až s účinností od 1. 12. 2022, do té doby otcové při pobírání dávky čerпали rodičovskou dovolenou.

V evropském prostoru je ve většině zemí na otcovskou dovolenou nárok uzákoněný, na rozdíl od mateřské dovolené je však její čerpání dobrovolné (tabulka č. 5.3). Výjimku v tomto směru představuje např. Belgie a Itálie. Délku dvou týdnů volna pro otce je možné považovat za určitý standard, delší je např. v pobaltských státech. Je téměř pravidlem, že náhrada mzdy je po toto období minimálně 66 % předchozího výdělku.

Tabulka č. 5.3 **Otcovská dovolená v evropském srovnání**

Země	Obecné nastavení	Maximální délka poporodní dovolené (v týdnech, není-li uvedeno jinak)	Doba vyplacení dávky v „dobré“ výši	Doba vyplacení dávky ve „velmi dobré“ výši	Flexibilita
Belgie	■■■■ POV	15 dnů	15 dnů	15 dnů*	2; 3
Česká republika	■■■■	2	2	2*	3
Dánsko ¹	■■■■	2	2	2*	3
Estonsko	■■■■	30 dnů	30 dnů	30 dnů*	2; 3
Finsko	■■■■	3	3	3	2; 3; 4
Francie ²	■■■■	25 dnů	25 dnů	25 dnů*	3
Chorvatsko	x				
Itálie ³	■■■■ POV	10 dnů	10 dnů	10 dnů	2; 3; 5
Litva	■■■■	10 dnů	10 dnů	10 dnů	3
Lotyšsko	■■■■	4	4	4*	3

5. Sladování práce a rodiny

pokračování tabulky

Země	Obecné nastavení	Maximální délka poporodní dovolené (v týdnech, není-li uvedeno jinak)	Doba vyplácení dávky v „dobré“ výši	Doba vyplácení dávky ve „velmi dobré“ výši	Flexibilita
Maďarsko	■■■	5 dnů	5 dnů	5 dnů	3; 4
Německo	X				
Nizozemsko	■■■	6	6	6	3
Norsko ⁴	■	2	x	x	2; 3
Polsko	■■■	2	2	2	2; 3
Rakousko soukromý sektor	X				
veřejný sektor	■	4	žádná	žádná	3
Slovensko ⁵	x				
Slovinsko ⁶	■■■	4.3	4.3	4.3*	2; 4
Srbsko	x				
Španělsko	■■■	16	16	16*	2; 4
Švédsko	■■■	10 dnů	10 dnů	10 dnů*	3; 4
Švýcarsko	■■■	2	2	2*	2; 3
Velká Británie	■■	10 dnů	10 dnů	x	3

Pozn.: ¹ Dánsko: platné do 31. 7. 2022, od srpna 2022 je otcovská dovolená zahrnuta pod rodičovskou dovolenou. ² Francie: bez zastropování pro veřejný sektor. ³ Itálie: otcovská dovolená může být prodloužena o další den, pokud matka souhlasí s jeho převedením z mateřské dovolené. V případě úmrtí či nemoci matky mohou otcové čerpat tříměsíční dovolenou. ⁴ Norsko: dovolenou může čerpat i jiná osoba, pokud matka nežije s otcem v domácnosti, cílem je pomoci matce po porodu. ⁵ Slovensko: nárok na nepřenositelnou část mateřské dovolené pro otce na rodičovské dovolené. ⁶ Slovinsko: 30 dnů, se 100% náhradou mzdy.

Vysvětlivky: X bez zákonného nároku; ■ zákonný nárok, ale neplacený; ■■ zákonný nárok, příspěvek placený buď paušálně, nebo (pokud souvisí s příjmem) ve výši méně než 66 % výdělku po celé nebo většinu období; ■■■ zákonný nárok, příspěvek placený po celou dobu nebo většinu období ve výši 66 % výdělku nebo více, posledně jmenovaný je ukazatelem používaným Evropskou komisí při sledování pokroku členských států při plnění Směrnice zaměstnanosti.

POV: Část nebo celá doba otcovské dovolené je povinná.

Maximální délka poporodní dovolené: počet týdnů placených v „dobré výši“; platba může být paušální a/nebo související s příjmy.

Doba vyplácení dávky: v „dobré“ výši – platba může být paušální sazba a/nebo související s příjmem, ale nižší než jeho 66 %. „Velmi dobrá“ výše – platba související s příjmem ve výši 66 % nebo vyšší. * Strop pro platby související s příjmy.

Flexibilita: 1 – dovolenou lze čerpat po kratší dobu s vyšší vyplácenou dávkou nebo po delší dobu s nižší částkou; 2 – dovolenou lze čerpat v jednom časovém bloku nebo více blocích; 3 – dovolenou lze čerpat kdykoliv ve stanoveném období po porodu; 4 – dodatečná doba pro vícečetné porody a velké rodiny; 5 – lze rozšířit v případě neschopnosti nebo úmrtí matky.

Zdroj: Koslowski et al., 2022

Na mateřskou a otcovskou dovolenou, jež jsou dobou pracovního volna v období po narození dítěte, navazuje ve většině zemí tzv. **rodičovská dovolená**. V České republice na ni má nárok zaměstnanec až do třetích narozenin dítěte. Rodičovskou dovolenou lze čerpat v kratší délce, přerušovaně a mohou ji čerpat oba rodiče. Pokud je dítě mladší čtyř let, může jeden z rodičů pobírat **rodičovský příspěvek**. Jedná se o dávku pro toho rodiče, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o nejmladší dítě v rodině. Příjmy rodiče nejsou u této dávky sledovány. Rodič může při nároku na výplatu rodičovského příspěvku zlepšovat sociální situaci rodiny výdělečnou činností. Po dobu, kdy je výdělečně činný nebo po dobu studia musí však zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou. Rodičovský příspěvek tedy není navázán na čerpání rodičovské dovolené. Rodič může volit jeho měsíční výši. Pro volbu měsíční výše rodičovského příspěvku je rozhodující výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenského v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte. Jestliže lze alespoň jednomu z rodičů v rodině stanovit k datu narození nejmladšího dítěte v rodině 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu v částce převyšující 13 000 Kč, může rodič volit měsíční výši čerpání rodičovského příspěvku až do této výše. Pokud ani jednomu z rodičů nelze stanovit denní vyměřovací základ, nebo při podání žádosti rodič nedoložil výši denního vyměřovacího základu, nebo je-li 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu nižší než 13 000 Kč, rodič může volit výši rodičovského příspěvku až do částky 13 000 Kč měsíčně. V případě pobírání rodičovského příspěvku na 2 a více společně narozených dětí se zvyšuje výše volby max. výše měsíčního čerpání rodičovského příspěvku na 1,5násobek stanovených částek, tj. na 1,5násobek 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu, resp. 1,5násobek částky 13 000 Kč, tj. 19 500 Kč měsíčně. Volbu výše rodičovského příspěvku je možno měnit jedenkrát za tři měsíce.

Česká republika patří svojí délkou rodičovské dovolené k zemím, které tímto způsobem nejvíce podporují rodičovskou péči (tabulka č. 5.4). Na rozdíl od ostatních je však možné, aby, jak bylo uvedeno výše, po celou její dobu i případně až do čtvrtých narozenin rodič pobíral rodičovský příspěvek. V řadě zemí je možné, aby rodič pečoval o dítě v podobné míře jako v České republice, tj. byl na rodičovské dovolené, délka možného pobírání příslušné dávky ale bývá kratší.

Tabulka č. 5.4 Rodičovská dovolená v evropském srovnání

Země	Obecné nastavení	Délka rodičovské dovolené (v měsících), celkem/v „dobré“ výši/ve „velmi dobré“ výši	Nárok na dovolenou (nikoli dávku/finanční kompenzaci)	Motivace pro otce nastoupit na část dovolené (kromě dovolené, na kterou mají individuální nárok)	Flexibilita
Belgie	■ ■ +	8/8/X	individuální; nepřenositelná	x	1; 2; 5; 6; 7a
Česká republika ¹	■ ■ ■	▶ ▶ 36/[6 až 36]/[19*]	individuální; nepřenositelná	x	1; 3; 7a
Dánsko ²	■ ■ ■	7.4 až 14.8/7.4 až 14.8/7.4*	individuální; nepřenositelná	x	1; 3; 5; 7a
Estonsko	■ ■ ■	▶ ▶ 36/[»16.0]/ [▶ ▶ 16.0]	rodinná	x	2; 5; 7b
Finsko ³	■ ■ ■ +	8.2/8.2/8.2	individuální nepřenositelná (v podstatě otcovská) dovolená	x	1; 2; 6; 7b
Francie ⁴	■ ■	▶ ▶ 24 nebo 36 pokud čerpají oba rodiče / [»36]#x	individuální; nepřenositelná	delší doba poskytování dávek, pokud dovolenou čerpají oba	1; 6; 7a
Chorvatsko ⁵	■ ■ +	8/8 to 16/X	individuální; částečně přenositelná	vyšší dávka, pokud otec čerpá dovolenou	1; 2; 5; 6; 7a
Itálie	■ ■	10 (+ 1 pokud čerpají oba rodiče)#10 (+ 1 pokud čerpají oba rodiče#x	individuální; nepřenositelná	bonus, pokud čerpají oba rodiče	1; 2; 5; 6; 7a
Litva ⁶	■ ■	▶ 36#»24#»12*	rodinná	x	4; 6
Lotyšsko ⁷	■ ■	36/18/X	individuální; nepřenositelná	x	2, 3; 5; 7a
Maďarsko	■ ■ ■ +	▶ ▶ 36/» 36/24*	rodina	x	1; 4; 6
Německo ⁸	■ ■ ■	72/24 (+4 pokud čerpají oba rodiče) / 12 (+ 2 pokud čerpají oba rodiče)*	individuální; nepřenositelná	bonus, pokud čerpají oba rodiče	1; 2; 3; 4; 5; 6; 7a
Nizozemsko ⁹	■	12/x/x	individuální; nepřenositelná	x	(i); (2); 5; 6; 7a

pokračování tabulky

Země	Obecné nastavení	Délka rodičovské dovolené (v měsících), celkem/v „dobré“ výši/ve „velmi dobré“ výši	Nárok na dovolenou (nikoli dávku/finanční kompenzaci)	Motivace pro otce nastoupit na část dovolené (kromě dovolené, na kterou mají individuální nárok)	Flexibilita
Norsko	■■■ +	13/13/13*	rodinná i individuální nepřenositelná	x	i; 2; 3; 5; 6; 7b
Polsko ¹⁰	■■■ +	7,4/7,4/7,4	rodinná	x	1; 2; 3; 4; 7a
Rakousko ¹¹	■■■	^24/^24/14 (+2 pokud čerpají oba rodiče)	rodinná	bonus, pokud rodiče volno rozdělí v poměru 60:40	1; 2; 3; 5; 7b
Srbsko	x				
Slovensko ¹²	■■	▶▶ 36/[»36]/X	individuální		1; 2; 6; 7a
Slovinsko	■■■	8.6/8.6/8.6*	individuální; přenositelná	x	1; 2; 4; 5; 6; 7a.
Španělsko ¹³	■	▶▶ 36/X/X	individuální; nepřenositelná	x	2; 6; 7a
Švédsko ¹⁴	■■■	▶▶ 18/15.9/12.9*	rodinná i individuální nepřenositelná	x	1; 2; 3; 4; 5; 6; 7b
Švýcarsko	x				
Velká Británie ¹⁵	■	4.2/x/x	rodinná i individuální nepřenositelná	x	2; 5; 6; 7a

Pozn.: ¹ Česká republika: každý rodič může čerpat dovolenou do 36 měsíců věku dítěte, ale pouze jeden rodič může pobírat rodičovský příspěvek, který je vyplácen všem rodinám, bez ohledu na to, zda je dovolená čerpána, do 48 měsíců věku dítěte. Dávku lze vyplácet po celé období s nižší sazbou nebo po kratší období ve výši 70 % výdělku, s daným stropem. ² Dánsko: rodiče si mohou vybrat kratší, lépe placenou rodičovskou dovolenou nebo delší, hůře placenou dovolenou; každý rodič má nárok na 32–46 týdnů rodičovské dovolené, ale celková doba nesmí přesáhnout 32–46 týdnů na rodinu. Po dohodě se zaměstnavatelem lze při částečném úvazku prodloužit na 64 týdnů. ³ Finsko: délka rodičovské dovolené je 158 pracovních dnů včetně sobot, tj. 26,3 týdne. V rámci rodičovské dovolené je devět týdnů „otcovské dovolené“, z nichž pouze tři lze čerpat, když je matka rovněž na rodičovské dovolené. Dávka je vyplácena ve výši 70 % výdělku, ale podíl je snížen nad stanovenou úroveň. ⁴ Francie: na rodičovskou dovolenou není přímo napojen příspěvek. ⁵ Chorvatsko: v případě vícero dětí nebo u třetího a každého dalšího dítěte mají rodiče nárok na dovolenou do 36 měsíců věku dítěte (dětí) ve výši 100 % výdělku; strop pro období od 12 do 36 měsíců je nižší než pro prvních šest měsíců rodičovské dovolené. ⁶ Litva: 12 měsíců dovolené s příspěvkem ve výši 77,58 % předchozího výdělku až do maximální výše; nebo 24 měsíců na nižší úrovni související s výdělkem (54,31 % za první rok, 31,03 % za druhý rok) až do stropu. ⁷ Lotyšsko: příspěvek může pobírat pouze jeden rodič. Pokud se rodič rozhodne pobírat dávku až do prvních narozenin dítěte, výplata činí 60 % jeho platu. Pokud se rodič rozhodne pobírat dávku do 18 měsíců věku dítěte, dostává za toto období 43,75 % svého platu. ⁸ Německo: příspěvek se pohybuje mezi 65 a 67 %. ⁹ Nizozemsko: rodiče mají nárok na 26násobek jejich týdenní pracovní doby; údaj 12 měsíců na základě obou rodičů s plným úvazkem 38 hodin týdně, což dává dobu dovolené 988 hodin (= 26 týdnů nebo šest měsíců). ¹⁰ Polsko: výše

příspěvku během rodičovské dovolené může činit 80 % nebo 60 % výdělku, v závislosti na rozhodnutích, které matka během mateřské dovolené učiní: pokud se matka rozhodne pro 100% platbu během mateřské dovolené, rodičovská dovolená je 60%; ale pokud se rozhodne pro platbu 80 % během mateřské dovolené, pak platba během rodičovské dovolené je také 80 %. ¹¹ Rakousko: od roku 2017 existuje buď rodičovský příspěvek závislý na příjmu (80 % výdělku po dobu 12 až 14 měsíců), nebo flexibilní výplatní režim („účet na péči o dítě“), kde mohou rodiče rozdělit celkovou částku přibližně 15 449 EUR (pokud se účastní oba rodiče, druhý rodič musí brát alespoň 20 % z celkové doby trvání) nebo 12 366 EUR (pokud se účastní pouze jeden rodič) po určité časové období až 35 měsíců. ¹² Slovensko: otcové mohou během rodičovské dovolené žádat o mateřskou dávku po dobu 28 týdnů, a to až do maximální výše. ¹³ Španělsko: každý rodič má nárok na dovolenou do 3. narozenin dítěte. ¹⁴ Švédsko: placená rodičovská dovolená trvá 480 dní, označení ve dnech má naznačovat a podporovat flexibilní využití (např. rodič si může vzít pět placených dnů dovolené za každý kalendářní týden). Každý rodič má navíc nárok na neplacené volno do 18 měsíců věku dítěte. ¹⁵ Spojené království: zahrnuje se pouze skutečná rodičovská dovolená, tedy dovolená, která je individuálním a nepřenosným právem každého rodiče.

Vysvětlivky: **x** bez zákonného nároku; **+** doba další dovolené na péči o dítě nebo jiné dovolené dostupné po skončení rodičovské dovolené; tato dovolená není zahrnuta v následujících sloupcích; **■** zákonný nárok, ale nezaplacený; **■■** zákonný nárok, část období s příspěvkem – buď paušální sazbou, nebo (pokud souvisí s příjmem) méně než 66 % výdělku za celé období nebo jeho většinu; **■■■** zákonný nárok, příspěvek vyplácený po celou dobu nebo většinu období ve výši 66 % výdělku nebo více, přičemž druhý jmenovaný je ukazatelem používaným Evropskou komisí při sledování pokroku členských států při plnění zásad zaměstnanosti.

Celková délka rodičovské dovolené: dovolenou lze poskytnout buď jako (i) „na dobu“ (např. 12 měsíců) nebo (ii) do doby, než dítě dosáhne určitého věku (např. do 3. narozenin dítěte). Ve sloupci „celková částka“ ►► označuje (iii), např. v Rakousku je dovolená do 24 měsíců věku dítěte; v těchto případech, kdy je nárok „individuální“, může každý rodič čerpat dovolenou až do dosažení tohoto věku dítěte. Pokud není uvedeno ►►, pak je dovolená (i) a je uvedena celková částka dovolené, kterou mají oba rodiče k dispozici.

Příspěvek v „dobře“ výši – platba může být paušální sazba a/nebo související s příjmem, ale nižší než jeho 66 %. „Velmi dobrá“ výše – platba související s příjmem ve výši 66 % nebo vyšší; **X**: bez příspěvku nebo s nízkým. *: strop pro platby související s příjmy. Hranaté závorky [] označují, že všichni rodiče s malým dítětem dostávají platbu, ať už jsou na dovolené, nebo ne. Typ dovolené: jsou zde dva rozměry. Za prvé, dovolená může být „rodinným“ nebo „individuálním“ nárokem; a za druhé, „individuální“ nárok může být nepřenositelný (tj. pokud jednotlivec své oprávnění nevyužije, je ztracen) nebo „přenositelný“ (tj. jednotlivec může převést část nebo celý svůj nárok na někoho jiného, obvykle na druhého rodiče).

Pobídka pro otce: „Otcova kvóta“ označuje základní, individuální nárok, který mohou využívat pouze otcové (tj. nepřenosný) a který je „dobře placený“ (definice viz výše). „Bonusové měsíce“ označují dobu placené dovolené navíc k základnímu, placenému nároku, která je k dispozici, pokud se o základní, placenou dovolenou dělí oba rodiče (tj. pokud si každý rodič vezme alespoň část základní placené dovolené); **x**: žádná pobídka.

Flexibilita: 1 – dovolenou lze čerpat na plný nebo částečný úvazek (tj. možnost pracovat na částečný úvazek nebo jiné zkrácené hodiny); 2 – dovolenou lze čerpat v jednom časovém bloku nebo v několika blocích; 3 – dovolenou lze čerpat na kratší dobu s vyšší vyplácenou dávkou nebo na delší dobu s nižší dávkou; 4 – dovolenou lze převést na jinou osobu než rodiče; 5 – celou dovolenou nebo její část lze čerpat kdykoli, dokud dítě nedosáhne určitého věku; 6 – ostatní, včetně dodatkové dovolené v případě vícečetného porodu nebo vážného onemocnění / zdravotního postižení; 7a – oba rodiče mohou čerpat veškerou dovolenou současně; 7b – oba rodiče mohou čerpat dovolenou současně. Závorky označují, že opce vyžaduje souhlas zaměstnavatele.

Zdroj: Koslowski et al., 2022

5.3 Služby péče o děti

Druhou oblastí, která vytváří podmínky pro sladění pracovního a rodinného života, jsou služby péče. Vzhledem k zaměření této zprávy zejména na rodiny s dětmi bude pozornost věnována službám péče o děti předškolního věku. V roce 2021 schválila Rada Evropské Unie *Doporučení, kterým se zavádí evropská záruka pro děti*. Jejich cílem je předcházet sociálnímu vyloučení. Klíčové je přitom

zaručit dětem v nouzi přístup ke klíčovým službám, a to nejen v oblasti předškolní péče a výchovy, ale i vzdělávání, zdravotní péče, výživy a bydlení.⁴⁴ Česká republika v této souvislosti přijala Akční plán k naplnění Záruky pro děti na období 2022–2030.⁴⁵ Na služby péče o děti předškolního věku cílí i **Evropské strategie v oblasti péče** (European Care Strategy), jež má podpořit muže a ženy v tom, aby se jim v různých fázích života dostalo co nejkvalitnější péče a aby mohli nalézt co nejlepší rovnováhu mezi svým pracovním a soukromým životem. Dalším cílem je zajistit přístup k cenově dostupné, přístupné a vysoce kvalitní péči pro osoby, které ji potřebují, a to v každém věku. Sdělení je doprovázeno doporučením **Rady o barcelonských cílech v oblasti předškolního vzdělávání a péče a druhým doporučením o dlouhodobé péči**.⁴⁶ Členským státům je doporučeno, aby poskytovaly předškolní vzdělávání a péči 45 % dětí ve věku do 3 let. U států, které nedosáhly ani předchozího 33% cíle z roku 2002, je doporučeno, aby zvýšily účast dětí ve službách předškolního vzdělávání a péče alespoň o 90 %, pokud je účast dětí nižší než 20 %, a alespoň o 45 % nebo do dosažení minimálně 45% účasti, pokud se pohybuje mezi 20 a 33 %. Ve skupině dětí ve věku od 3 let do zahájení povinné školní docházky je doporučeno dosáhnout alespoň 96% účasti. Doporučení zmiňuje také další neméně důležité aspekty. Jedná se o intenzitu účasti dětí na službách předškolního vzdělávání, která je nově doporučována na alespoň 25 hodin týdně, o začleňování dětí ze znevýhodněného prostředí, se zdravotním postižením, se zvláštními potřebami nebo se speciálními vzdělávacími potřebami a také o zajištění vysoké kvality služeb předškolního vzdělávání a péče. Dalšími aspekty Doporučení jsou cenová dostupnost, odstraňování překážek v přístupu k těmto službám, dostatečné územní pokrytí, kvalitní doplňkové služby a mimoškolní péče, dostatečná informovanost rodičů o svých právech a o možnostech a přínosech předškolního vzdělávání a péče. Členským státům je také doporučeno zavést spravedlivé pracovní podmínky pro zaměstnance předškolních zařízení spolu s počátečním a dalším vzděláváním zaměstnanců, odbornou přípravou a kariérními možnostmi. Doporučení také hovoří o snižování rozdílu v oblasti péče mezi muži a ženami, kdy je podporována vyvážená a rovnocenná účast obou rodičů na pečovatelských službách. V neposlední řadě je zmíněno zajištění řízení a správy všech zapojených politik, sběr dat v této oblasti, provádění pravidelného monitoringu, evaluace a hodnocení.

V nabídce a dostupnosti služeb péče o děti Česká republika zaostává za většinou evropských zemí. Podíl dětí mladších tří let docházejících do nějakého typu nerodinné péče je nižší pouze na Slovensku (graf č. 5.10). Naopak nejvyšší je v Nizozemsku, kde jsou navíc, jak bylo uvedeno výše, poměrně hojně využívány částečné úvazky, ve skandinávských zemích a ve Francii. Po třetích narozeninách dítěte dochází jak v České republice, tak i v ostatních státech k výraznému nárůstu podílu dětí, které jsou zapsány do nějakého typu nerodinné péče, většinou do mateřské školy. Česká republika je

⁴⁴ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1428&furtherNews=yes&newsId=10024>

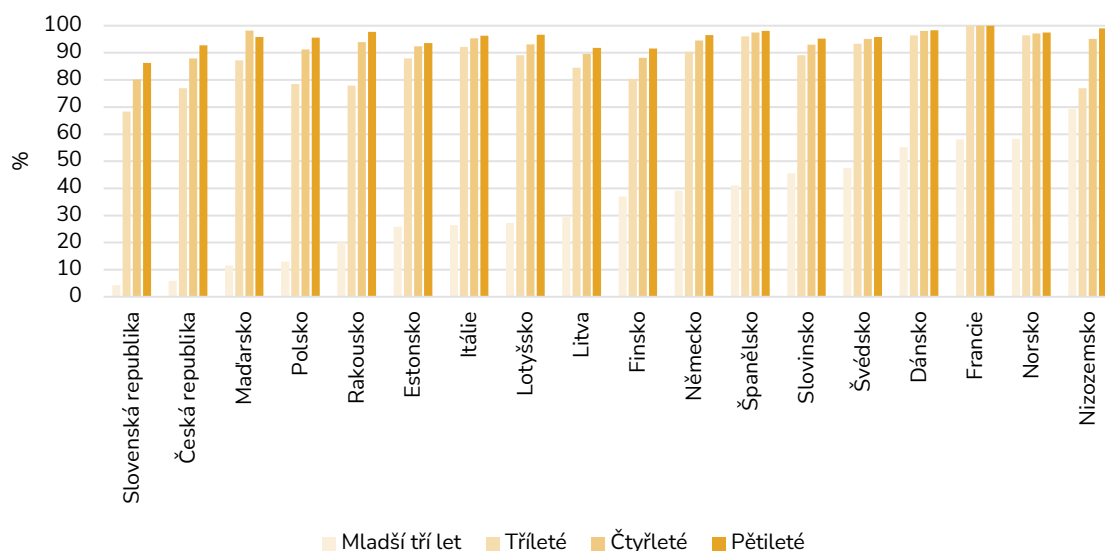
⁴⁵ <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Ak%C4%8Dn%C3%AD+pl%C3%A1n+k+napln%C4%9Bn%C3%AD+Z%C3%A1ruky+pro+d%C4%9Bti+na+obdob%C3%AD+2022-2030.pdf/99eb1c67-62d7-830b-5144-5e12d82f1447>

⁴⁶ <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2022/12/08/eu-ministers-adopt-recommendations-on-early-childhood-and-long-term-care/>

5. Sladování práce a rodiny

v tomto ohledu srovnatelná s Polskem, Rakouskem, Finskem i Nizozemskem. Nerodinná péče je pak v nejvyšší míře využívána rodinami s dětmi čtyřletými a pětiletými, i když v některých zemích, včetně České republiky, srovnatelné mezinárodní statistiky poukazují na 12 %, resp. 7 % dětí, které zůstávají mimo tento systém.

Graf č. 5.10 Podíl dětí docházejících v daném věku do zařízení nerodinné péče v evropském srovnání (2020, v %)

Pozn.: Řazeno vzestupně podle podílu dětí mladších tří let docházejících do zařízení nerodinné péče.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>, dle výsledků SILC)

Podle českého školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb.) je předškolní vzdělávání určeno pro děti ve věku od dvou do zpravidla šesti let. Dítě mladší tří let nemá na přijetí do mateřské školy právní nárok. Od počátku školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne pátého roku věku, do zahájení povinné školní docházky dítěte je předškolní vzdělávání povinné, není-li dále stanoveno jinak. Zaměříme-li se na národní statistiky, je zřejmé, že **podíl dětí zapsaných do mateřských škol je v případě pětiletých dětí téměř stoprocentní** (tabulka č. 5.5). Od školního roku 2014/2015 je v mateřských školách každoročně zapsáno více než 80 % tříletých dětí. To má zřejmou souvislost s velikostí populačních ročníků, které postupně přicházely a naopak vystupovaly z věku docházky do mateřské školy. V letech 2012 až 2015 vrcholila populační vlna dětí narozených v letech 2007 až 2010. Její postupné „stárnutí“ s ohledem na věk docházky do mateřské školy je znázorněno v grafu č. 5.11. Po roce 2014 výrazně klesl počet šestiletých dětí, počty dětí mladších klesaly již v předchozích letech. Mezi roky 2016 a 2019 tak žilo v České republice celkově nejméně dětí ve

věku docházky do mateřské školy. To pravděpodobně přispělo k tomu, že v mateřských školách bylo ve školních letech 2016/2017 až 2018/2019 zapsáno více dětí mladších tří let (tabulka č. 5.5) a v tomto období bylo i nejméně odmítnutých žádostí o zapsání do mateřské školy (i když tyto údaje je třeba nahlížet s opatrností vzhledem k tomu, že rodiče mohou podávat žádostí více; tabulka č. 5.6).

Od roku 2017 jsou počty dětí v jednotlivých věkových kohortách docházky do mateřské školy více méně stejně zastoupeny, celkový počet dětí do roku 2020 mírně rostl (graf č. 5.11). Počty zapisovaných dětí (tj. podaných žádostí) do mateřské školy se nicméně zvyšují (2017/2018: 149 tisíc, 2022/2023: 179 tisíc). Zhruba každá čtvrtá žádost je však zamítnuta. Počet zapisovaných dětí mladších tří let je za posledních pět let více méně vyrovnaný na úrovni 58 tisíc, podíl těchto žádostí klesl ze dvou pětín na necelou třetinu. Počet nakonec zapsaných dětí mladších tří let se snížil z 35 tisíc (2017/2018) na 25 tisíc (2022/2023). Podíl odmítnutých žádostí dětí mladších tří let se tak zvýšil z třetiny na polovinu.

Tabulka č. 5.5 Podíl dětí zapsaných v MŠ z dané věkové kategorie (v %)

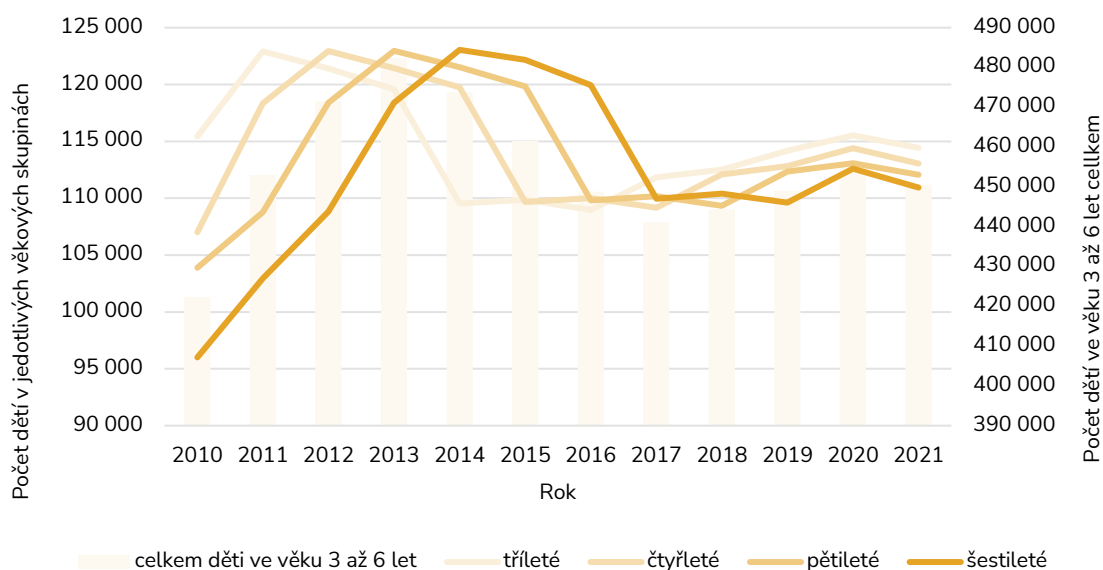
Školní rok	Děti mladší 3 let	Děti 3leté	Děti 4leté	Děti 5leté	Děti 6leté a starší
2010/2011	9,3	75,6	86,7	91,2	19,9
2011/2012	9,0	75,3	84,4	89,1	10,9
2012/2013	9,5	75,2	86,9	88,2	9,4
2013/2014	10,2	77,2	87,4	90,4	9,1
2014/2015	11,6	84,1	89,4	90,5	8,5
2015/2016	12,8	82,5	94,4	91,8	8,5
2016/2017	13,3	83,9	91,0	96,4	8,5
2017/2018	13,4	82,1	91,5	95,2	9,0
2018/2019	13,2	82,7	89,1	95,8	9,4
2019/2020	12,6	82,8	89,9	93,0	9,7
2020/2021	10,3	80,6	89,6	94,0	9,5
2021/2022	9,8	82,5	91,1	96,0	10,4
2022/2023	9,6	84,2	94,7	99,6	10,1

Pozn.: V letech 2021/2022 a 2022/2023 vztaženo k věkové struktuře ze SLDB 2021.

Zdroj: ČSÚ, 2022e, ČSÚ, Obyvatelstvo. Nedat., vlastní výpočty

5. Sladování práce a rodiny

Graf č. 5.11 Počty dětí ve věku docházky do mateřské školy v letech 2010 až 2021

Zdroj: ČSÚ, Obyvatelstvo. Nedat.

Tabulka č. 5.6 Počty žádostí o zápis do mateřské školy, jimž nebylo vyhověno v letech 2010/2011 až 2022/2023

Školní rok	Počty žádostí, jimž nebylo vyhověno
2010/2011	39 483
2011/2012	49 186
2012/2013	58 939
2013/2014	60 281
2014/2015	50 800
2015/2016	41 041
2016/2017	31 991
2017/2018	33 237
2018/2019	32 804
2019/2020	36 277
2020/2021	38 953
2021/2022	46 098
2022/2023	49 465

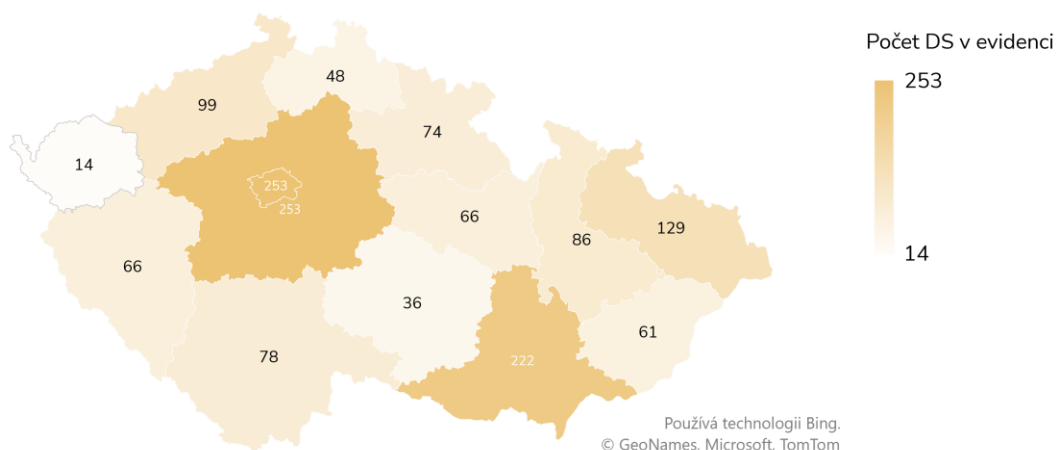
Zdroj: MŠMT (<https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>)

Pro děti mladší tří let, jejichž rodiče potřebují či chtějí být alespoň částečně přítomni na trhu práce, jsou od roku 2014 zřizovány dětské skupiny podle zákona č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině. Jejich služby byly nejprve určeny pro děti ve věku od jednoho roku do zahájení povinné školní docházky. Díky projektu „Podpora implementace služby péče o děti od šesti měsíců do čtyř let v tzv. mikrojeslích a pilotní ověření služby“ vznikaly navíc v období 2016 až 2020 zařízení pro děti již od šesti měsíců do čtyř let, a to v kolektivu čtyř dětí. Tato zařízení byla v rámci novely zákona o dětských skupinách s účinností od 1. října 2021 začleněna mezi dětské skupiny. Minimální věk dítěte pro zápis do dětské skupiny se tak snížil na šest měsíců.

Službou péče o dítě v dětské skupině se podle uvedeného zákona rozumí nevýdělečná činnost spočívající v pravidelné péči o dítě od šesti měsíců věku do zahájení povinné školní docházky, která je poskytována mimo domácnost dítěte ve skupině dětí. Provoz musí být zajištěn nejméně po dobu šesti hodin během provozního dne. Zákon dále vymezuje povahu poskytovatele, požadavky pro udělení oprávnění poskytovat službu péče o dítě v dětské skupině i podmínky pro poskytování služby (např. bezúhonnost, zdravotní způsobilost pečující osoby, další vzdělávání pečující osoby, standardy kvality péče, úhrada nákladů za službu péče o dítě v dětské skupině, počet dětí a nejnižší počet pečujících osob v dětské skupině, stravování, vnitřní pravidla a plán výchovy a péče, evidence dětí v dětské skupině apod.). Zákon rovněž vymezuje technické požadavky na stavby a hygienické požadavky na prostory a provoz, definuje podmínky poskytování příspěvku na provoz dětské skupiny a mechanismy kontroly poskytování služeb péče o děti. Podrobné informace jak pro poskytovatele, tak pro rodiče jsou dostupné na portále MPSV Dětské skupiny (<https://www.mpsv.cz/detske-skupiny>).

Na počátku roku 2023 bylo nejvíce dětských skupin evidováno MPSV v HL. m. Praze, ve Středočeském a Jihomoravském kraji (obrázek č. 5.1). Nejméně dětských skupin bylo registrováno v Karlovarském kraji, který je však zároveň nejméně lidnatým krajem i krajem s nejnižším počtem rodin s předškolními dětmi (SLDB 2021, vlastní výpočty).

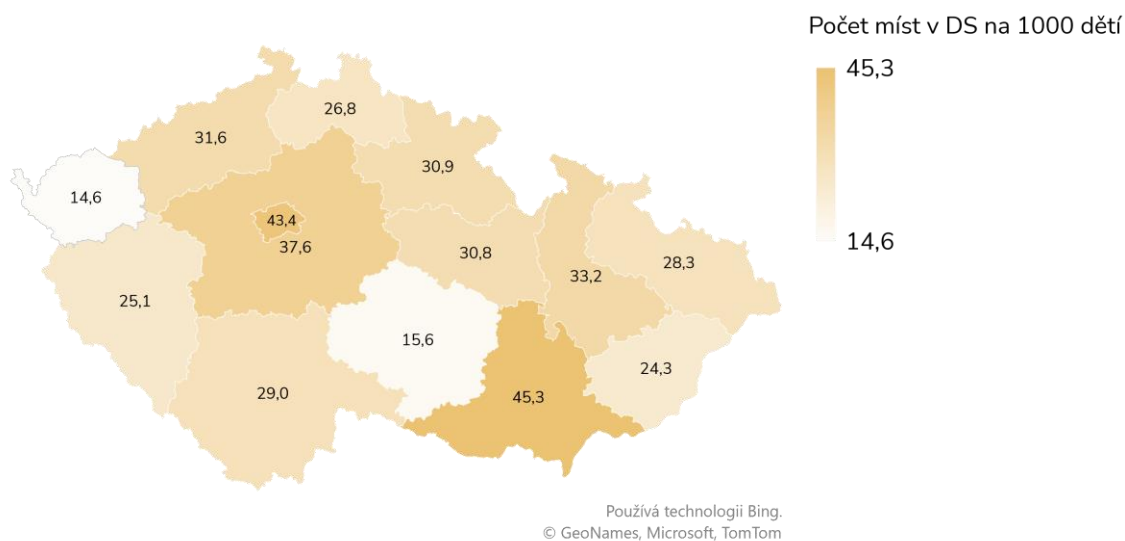
Obrázek č. 5.1 Počty dětských skupin evidovaných MPSV, leden 2023

Zdroj: Evidence dětských skupin MPSV

Na začátku roku 2023 nabízely dětské skupiny evidované MPSV přibližně 20 tisíc míst. Vztáhneme-li kapacitu v jednotlivých krajích na 1 000 dětí předškolního věku (bez ohledu na to, že některé děti již dochází do mateřské školy či jiných neregistrovaných forem péče o děti), pak relativně nejvíce „dostupné“ jsou dětské skupiny v Hl. m. Praze a v Jihomoravském kraji, největší deficit je v Karlovarském kraji a na Vysočině (obrázek č. 5.2).

Obrázek č. 5.2 Počet míst v dětských skupinách v evidenci na 1 000 dětí předškolního věku (bez ohledu na jiné instituce péče a vzdělávání)

Zdroj: Evidence dětských skupin MPSV; vlastní výpočty

Poskytovatel služeb péče o děti v dětské skupině musí požádat MPSV o udělení oprávnění k činnosti. Podobně musí hlásit případné změny týkající se např. kapacity, místa poskytování služby péče, názvu zařízení, změny oprávněných osob či ukončení činnosti. **Jiné podrobnější, respektive průběžné informace o činnosti dětských skupin, jakkoli by byly pro další opatření a podporu těchto zařízení žádoucí, nejsou zatím k dispozici.** Díky financování ze státního rozpočtu zakotvenému v novele zákona platné od 1. října 2021 je povědomí o počtu dětí zapsaných v dětských skupinách, a to i z hlediska dvou hlavních věkových skupin (do 31. srpna po dosažení tří let, od 1. září po dosažení tří let věku do zahájení povinné školní docházky). Podrobnější statistické údaje o činnosti dětských skupin nejsou k dispozici a jsou zatím získávány ad hoc dotazníkovými šetřeními (např. MPSV, 2020; *Asociace provozovatelů dětských skupin, 2020*).

Podle výzkumu RILSA realizovaného ve spolupráci s MPSV a UNICEF v roce 2023 jsou dle zkušeností 63 % poskytovatelů dětí do dětských skupin zapisovány většinou mezi druhými a třetími narozeninami. Naopak nejčastějším věkem, kdy většina dětí ukončuje docházku do dětské skupiny, je podle poloviny respondentů věk mezi třetími a čtvrtými narozeninami. Nicméně podle třetiny dotázaných je to i věk starší. **Dětské skupiny tedy nejsou jednoznačně využívány jako přechodná stanice před nástupem do mateřské školy, ale jsou využívány i jako jejich alternativa.** Na druhou stranu z výzkumu vyplývá, že děti mladší jednoho roku jsou zatím spíše výjimkami. V tomto směru je třeba rozšiřovat služby s ještě více individuálním přístupem. Prvním signálem je **připravované legislativní ukotvení tzv. sousedské dětské skupiny pro nejvýše čtyři děti.** Tento typ péče by mohl být poskytován pečující osobou i v její domácnosti. V zahraničí je však běžné i přesné legislativní ukotvení individuálních služeb chův, které pečují o děti v domácnosti rodičů. V současné době lze tyto služby poskytovat jako vázanou živnost „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ nebo volnou živnost „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“ či „Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti“. Tyto služby nejsou podporovány finančně, jsou proto poskytovány mnohdy v šedé zóně, nebo dokonce bez jakékoli kvalifikace neformálně. To nezaručuje jejich kvalitu ani kontrolu státu, aby byly tyto služby rodinám s malými dětmi dostupné (Palonciová & Höhne, 2023).

Dětské skupiny se od mateřských škol liší v řadě aspektů, jak je zřejmé z výše uvedeného základního popisu. Jednou z otázek, která je v souvislosti s mateřskými školami diskutována, je otázka počtu pečujících osob na počet dětí. Zákon o dětských skupinách je v tomto ohledu přísnější. V současné době připadá podle § 7 odst. 6 zákona č. 247/2014 Sb. alespoň jedna pečující osoba na kolektiv nejvýše šesti dětí, dvě pečující osoby na 7 až 12 přítomných dětí, tři pečující osoby na 13 až 24 dětí. **V obecné rovině polovina poskytovatelů, kteří se v roce 2023 zúčastnili výše uvedeného výzkumu, považuje současnou zákonnou úpravu počtu pečujících osob dle velikosti skupiny za zcela vhodnou, další čtvrtina se přiklání k nižší míře souhlasu, výtky vyjádřilo 15 % respondentů.** Nicméně z výpovědí poskytovatelů je zřejmé, že toto zákonem dané minimum je v praxi třeba zvýšit. To je v souladu s výše uvedeným zákonem, který dává poskytovateli dokonce povinnost zohlednit při stanovení počtu pečujících osob zdravotní stav dětí, dobu pobytu dětí v dětské skupině a věk dětí, zejména počet dětí ve věku do dvou let. Kapacitně nejmenší dětské skupiny obstarávají v průměru

tři až čtyři osoby, ve středně velkých skupinách zajišťuje provoz v průměru pět osob, v těch největších sedm osob. **Přepočteme-li to na průměrné pracovní úvazky, je přímá péče o děti v dětských skupinách zajišťována 1,5 úvazkem, resp. 2,4 úvazkem a 3,5 úvazkem.**

Po ukončení financování dětských skupin z Evropského sociálního fondu je jejich činnost od roku 2021 podpořena ze státního rozpočtu tzv. příspěvkem na provoz. Ten je roven normativu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro jedno dítě v soukromé mateřské škole a školní jídelně – výdejně. Dětem ve věku od šesti měsíců do 31. srpna po dosažení tří let (tj. mladším dětem) je zvýšen na 1,7násobek školského normativu. Poskytovatelé služeb péče o děti v dětské skupině na jedné straně vítají, že se na financování dětských skupin podílí stát, na druhé straně vyjadřují nespokojenost s výší příspěvku, a to zejména pro děti starší věkové kategorie. Pro ně musí poskytovatelé zvýšit poplatek rodičům, který je však pro řadu z nich již nedostupný. Musí pak hledat finančně příznivější formu péče a vzdělávání, většinou mateřskou školu, i když je např. prostorově méně dostupná a dítě se musí znovu adaptovat na nové prostředí. U dětí mladších tří let je na rozdíl od starších úhrada rodičů zastropována, a to částkou 4 720 Kč měsíčně (od 1. ledna 2023). **Podle údajů z výše uvedeného výzkumu činí průměrné školné v dětských skupinách pro děti z mladší věkové skupiny 2 940 Kč měsíčně, u dětí starších pak 3 600 Kč.**

Potíže s finančním zajištěním ztěžují nezřídka naplnění požadavků kvalifikace pečujících osob, jež jsou striktně vymezené. Např. osoby s pedagogickým vzděláním mají často lepší finanční ohodnocení v mateřských školách a získat je pro dětské skupiny je obtížné. V neposlední řadě výše uvedený výzkum ukázal, že dětské skupiny mají zkušenost s docházkou dětí se specifickými potřebami a jsou jim otevřeny. **Pouze 15 % poskytovatelů se dosud v rámci svých služeb s dětmi s nějakou specifickou potřebou vůbec nesetkalo** (Paloncyová & Höhne, 2023). Co jim však ztěžuje či dokonce brání přijímat tyto děti, je v první řadě možnost zřídit a finančně pokrýt pozici asistenta pečující osoby, který by jí byl při péči o děti se specifickými potřebami či o mladší děti nápomocen. Opomenout nelze ani finanční prostředky na speciální materiální vybavení a pomůcky, jež tyto děti potřebují, případně i na stavební úpravy prostor.

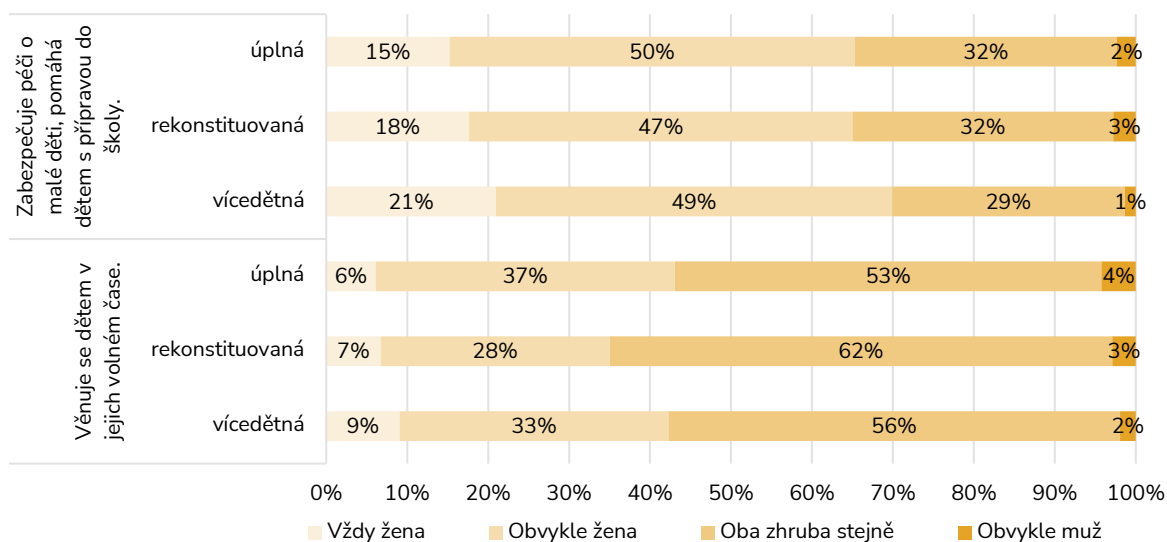
5.4 Sladování práce a rodiny z pohledu samotných rodin

Pro opatření na podporu sladování práce a rodiny je nezbytné mít informaci o tom, jak se v daných podmínkách rodinám daří rodinné a pracovní povinnosti plnit. Je nasnadě, že jinak budou v této oblasti spokojeni samoživitelé, kteří jsou na péči a výchovu dítěte či dětí převážně sami, jinak rodiče, kteří mají partnera. U nich však může hrát roli i to, zda se jedná o biologického rodiče, či nikoli, jak se nevlastní rodič zapojuje do péče či zda v domácnosti bydlí alespoň částečně i jeho děti z předchozího vztahu. V neposlední řadě hraje roli i počet a věk dětí. I v oblasti sladování práce a rodiny se tedy může promítnout diverzita rodinných forem.

Bez větších problémů zvládá plnit své rodinné i pracovní povinnosti jen zhruba polovina (úplných s maximálně dvěma dětmi, vícedětných a neúplných) až dvě třetiny rodin (rekonstituovaných). Přibližně pětina rodičů v uvedených typech rodin uvedla, že plní pracovní povinnosti na úkor povinností rodinných. Sféra práce a finančního zabezpečení rodiny je natolik významná, že pro ni určitým způsobem zanedbávají rodinu. Další pětina rodičů v úplných rodinách s maximálně dvěma dětmi, ve vícedětných a v neúplných rodinách zvládá obě sféry plnit „tak napůl“ (Křečková et al., 2023).

V hodnocení sladování práce a rodiny se může promítat rozdělení povinností spojených s péčí o děti a domácnost. V této oblasti jsou stále hlavními aktéry ženy. **Matky tak v porovnání s otci mnohem častěji zabezpečují péči o malé děti a pomáhají dětem s přípravou do školy (dvě třetiny rodin s dětmi). Více dětí v rodině zpravidla nevede k většímu zapojení otců, naopak přináší ostřejší genderové vymezení a více komplementární dělbu rolí (graf č. 5.12).**

Graf č. 5.12 Péče o děti a volný čas trávený s dětmi podle typu rodiny (v %)

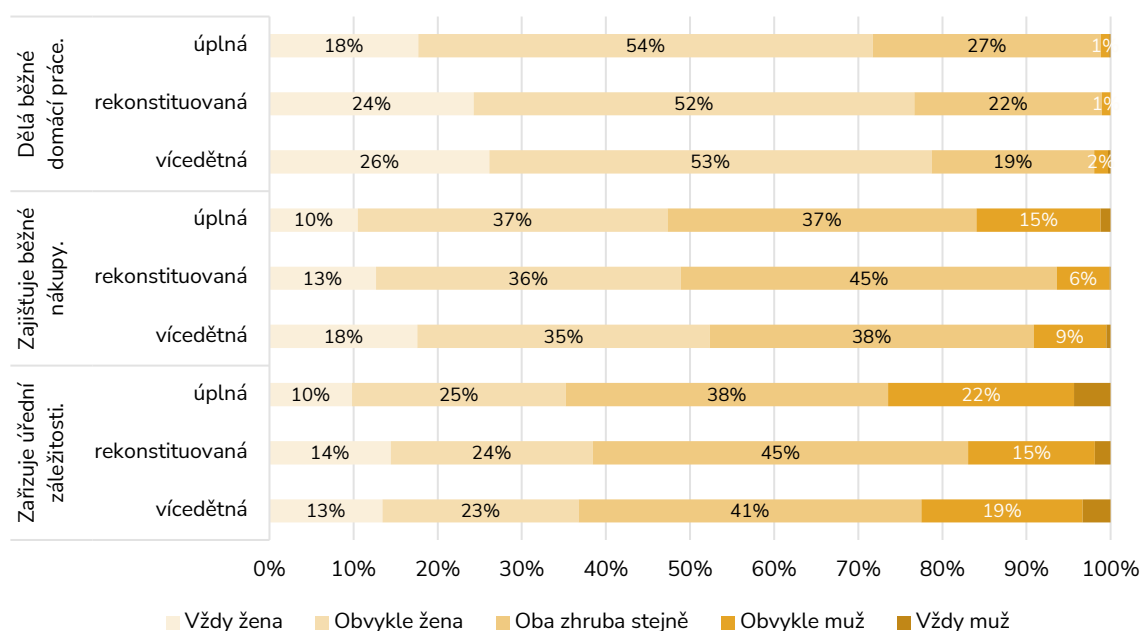
Pozn.: Úplná rodina s oběma biologickými rodiči a maximálně dvěma dětmi. Rekonstituovaná rodina s nevlastním rodičem. Vícedětná rodina s oběma biologickými rodiči a třemi a více dětmi. Odpověď „vždy muž“ nebyla zastoupena.

Zdroj: Rodiny 2018–2021

Kromě péče o děti obstarávají ženy většinou i domácí práce, a to bez ohledu na typ rodiny. Muži se relativně více podílí na nákupech, ale je to často stejně intenzivně jako jejich partnerky. **Zhruba v polovině sledovaných rodin s dětmi byly běžné nákupy zajišťovány vždy nebo obvykle ženami.** V některých rodinách ovšem nákupy zajišťovali vždy nebo obvykle muži (6–16 %), významně

nejčastěji tomu tak bylo v úplných rodinách s jedním či dvěma dětmi. Zhruba **ve dvou pětinach úplných (37 %), rekonstituovaných (45 %) a vícedětných (39 %) rodin nakupovali matky i otcové zhruba stejně často**. Muži z rekonstituovaných rodin sice dělali běžné nákupy v porovnání s úplnými i vícedětnými rodinami méně často, ale častěji se s partnerkami doplňovali. Pokud se nějaké oblasti častěji věnuje obvykle či dokonce výhradně muž, pak se jedná o úřední záležitosti. Oba partneři se pak podílejí společně na rozhodování např. o trávení volného času či běžném hospodaření s penězi.

Graf č. 5.13 Rozdělení domácích činností mezi partnery podle typu rodiny (v %)

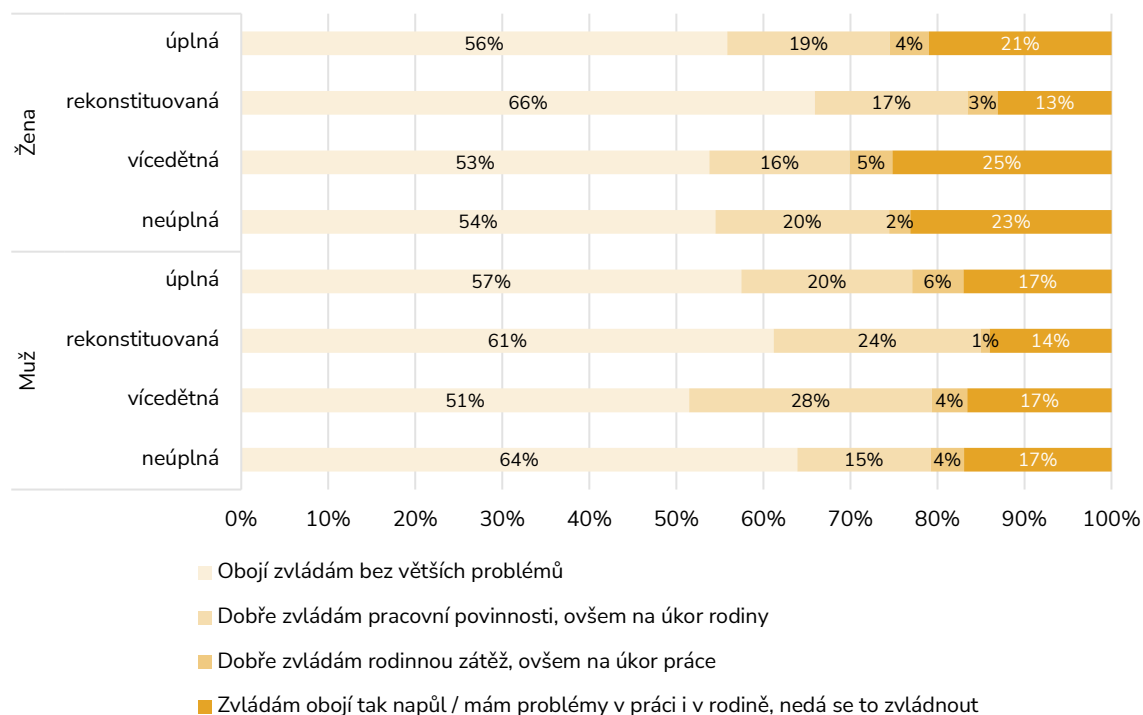

Pozn.: Úplná rodina s oběma biologickými rodiči a maximálně dvěma dětmi. Rekonstituovaná rodina s nevlastním rodičem. Vícedětná rodina s oběma biologickými rodiči a třemi a více dětmi.

Zdroj: Rodiny 2018–2021

Nevyvážené rozdělení domácích povinností se však významně nepromítá do hodnocení mužů a žen toho, jak zvládají plnit své pracovní a rodinné povinnosti. Liší se však podle typu rodiny (graf č. 5.14). Každá čtvrtá sólo matka a matka s více dětmi nezvládá ke své spokojenosti ani jednu sféru. Obecně přibližně každá pátá až šestá matka (dle typu rodiny) má pocit, že pracuje na úkor rodiny. Nejméně konfliktní spatřují tyto dvě oblasti ženy z rekonstituovaných rodin. V ideálním případě, pokud jsou schopni biologičtí rodiče i rodič nevlastní kooperovat, je možné rodinné povinnosti rozdělit mezi více dospělých osob.

Graf č. 5.14 Zvládání rodinných a pracovních povinností muži a ženami, podle typu rodiny (v %)

Pozn.: Úplná rodina s oběma biologickými rodiči a maximálně dvěma dětmi. Rekonstituovaná rodina s nevlastním rodičem. Vícedětná rodina s oběma biologickými rodiči a třemi a více dětmi.

Zdroj: Rodiny 2018–2021

V otázce sladování práce a rodiny hraje významnou roli množství času, které je možné rozdělit mezi jednotlivé sféry. **V úplných rodinách, a to bez ohledu na počet dětí, by muži uvítali, kdyby se mohli věnovat své výdělečné činnosti méně a být častěji se svými dětmi.** Ženy naopak vyjadřují častěji nespokojenost s tím, do jaké míry se mohou věnovat pracovní oblasti. Přesto je i mezi nimi poměrně silně vnímán deficit času pro jejich společné chvíle s dětmi. Téměř třetina matek s maximálně dvěma dětmi by se jim chtěla věnovat více, u vícedětných jsou to dokonce více než dvě pětiny (Křečková et al., 2023). **Na jedné straně se v těchto poznatcích z výzkumů projevují důsledky stále přetrvávající komplementarity rolí v rodině, kdy zejména na muži leží finanční zabezpečení rodiny a na ženě péče o děti a domácnost. Na druhou stranu se ukazuje i to, že je-li žena pracující, ustupuje částečně mateřská a rodinná role do pozadí, a to někdy až příliš.** Takový konflikt je umocněn v případě sólo matek, které by v jedné třetině chtěly pracovat více, než v době výzkumu pracovaly, na druhou stranu polovina z nich vnímá, že nemá potřebný dostatek času pro své děti. Tyto matky také více než ostatní pocítují napětí ve zvládnání péče o domácnost (33 % by potřebovalo více času, proti 23 % matek z úplných rodin s maximálně dvěma dětmi). Nutno však říci, že podobně vnímají svůj podíl i muži, a to napříč různými typy rodin (29 % by se rádo zapojilo

v péči o domácnost více). To koresponduje částečně i s tím, že pětina matek v úplné rodině (bez ohledu na počet dětí) tráví podle svého přesvědčení péčí o domácnost času příliš. Na vlastní záliby a koníčky ho tak rodičům, a to zejména ženám, již mnohdy nezbývá (Křečková et al., 2023). Čas je tedy významnou komoditou, kterou je třeba dělit mezi různé oblasti, a ne vždy se to ke spokojenosti rodin daří.

V otázce sladování práce a rodiny, a nejen v ní, se ukazuje jako nezanedbatelný faktor mezigenerační pomoc, a to bez ohledu na typ rodiny. Podle studie Křečkové et al. (2023) pomáhali prarodiče s péčí o děti alespoň někdy zhruba třem čtvrtinám úplných rodin s nejvýše dvěma dětmi a zhruba čtyřem pětina rodin rekonstituovaných a neúplných. Nejvýznamnější je tato výpomoc v rodinách se třemi či více dětmi (85 % těchto rodin se jí od prarodičů dostává). **Do jaké míry se rodiny s nezaopatřenými dětmi mohou na podporu svých rodičů v oblasti péče o děti spolehnout, má pak vliv i na jejich subjektivní prožívání zvládnutí pracovního a rodinného života.** Pokud rodiče výpomoc s péčí o děti od prarodičů potřebují a čím častěji je tato jejich potřeba vyslyšena, tím častěji se jim daří lépe sladit práci a rodinu (tabulka č. 5.7). Na druhou stranu, to, že rodiče tuto pomoc nepotřebují, je v souladu s tím, že se jim daří bez větších problémů plnit své povinnosti v obou sférách (tamtéž).

Tabulka č. 5.7 **Souvislost mezi pomocí s péčí o děti ze strany prarodičů a sladováním rodiny a práce podle typu rodiny (sloupcová %)**

	Sladování rodiny a práce	Četnost pomoci s péčí o děti ze strany jejich prarodičů				
		Ano, vždy	Ano, občas	Ano, jen výjimečně	Ne, zajišťuji jinak	Ne, nepotřebuji to
Úplné rodiny	Obojí zvládám bez větších problémů	56,3	56,0	46,0	51,1	69,8
	Dobře zvládám práci na úkor rodiny, případně opačně	25,2	25,3	30,2	24,4	20,4
	Zvládám obojí tak napůl, případně mám problémy v práci i v rodině	18,5	18,7	23,8	24,4	9,8
Rekonstituované rodiny	Obojí zvládám bez větších problémů	71,0	57,2	44,9	51,9	69,7
	Dobře zvládám práci na úkor rodiny, případně opačně	18,8	27,7	30,8	25,9	17,6
	Zvládám obojí tak napůl, případně mám problémy v práci i v rodině	10,2	15,1	24,4	22,2	12,6
Vícedětné rodiny	Obojí zvládám bez větších problémů	60,3	45,5	47,0	37,8	53,6
	Dobře zvládám práci na úkor rodiny, případně opačně	22,4	29,7	23,0	31,1	27,5
	Zvládám obojí tak napůl, případně mám problémy v práci i v rodině	17,2	24,8	30,0	31,1	18,8

pokračování tabulky

	Sladování rodiny a práce	Četnost pomoci s péčí o děti ze strany jejich prarodičů				
		Ano, vždy	Ano, občas	Ano, jen výjimečně	Ne, zajišťuji jinak	Ne, nepotřebuji to
Neúplné rodiny	Obojí zvládám bez větších problémů	64,0	45,5	52,3	48,1	57,8
	Dobře zvládám práci na úkor rodiny, případně opačně	17,9	24,9	23,9	23,1	21,1
	Zvládám obojí tak napůl, případně mám problémy v práci i v rodině	18,1	29,6	23,9	28,8	21,1

Pozn.: Pouze respondenti, jejichž alespoň jeden rodič nebo rodič partnera v době výzkumu žil.

Zdroj: Rodiny 2018–2021, převzato z Křečková et al., 2023

Výpomoc prarodičů rodinám s dětmi se však neomezuje pouze na pomoc s péčí o děti. Běžná je i pomoc v oblasti emocionální (alespoň občas dvěma třetinám sólo rodičů, přibližně polovině

úplných rodin; Křečková et al., 2023). **Významný je však i spoleh na širší rodinu v otázce finančního a materiálního zabezpečení.** Podle svých slov čtyři pětiny sólo rodičů takovou pomoc od svých rodičů potřebují, každý druhý sólo rodič ji alespoň občas i dostává. Naproti tomu dvě pětiny úplných rodin s nejvýše dvěma dětmi tuto pomoc nepotřebují, ve vícedětných rodinách tento podíl však klesá na necelou třetinu. Zhruba polovině „potřebným“ úplným rodinám se jí pak alespoň občas dostává (tamtéž).

Pomoc v rodině však plyne i opačným směrem, tj. od rodičů dětí k prarodičům. I v tomto ohledu je bližší vztah v rodinách sólo rodičů (Křečková et al., 2023). **Pomoc směrem ke starší generaci spočívá v emocionální podpoře** (ve více než polovině rodin je tomu alespoň občas). **Pokud však prarodiče potřebují pomoc finanční, i v těchto případech se mladší generace snaží jim ji poskytnout, a to i dokonce sólo rodiče, kterým se samotným v této oblasti často nedostává** (více než polovina tuto pomoc potřebným rodičům alespoň občas dává, v úplných rodinách jsou to v těchto případech přibližně dvě třetiny). Výjimečná není ani pomoc s péčí o domácnost či s osobní péčí, pokud jsou prarodiče např. v ohledem na svůj věk či zdravotní stav v tomto směru ne zcela soběstační (přibližně dvě třetiny jejich dětí jim v těchto případech pomáhají; tamtéž).

**SOUČASNÁ SOCIOEKONOMICKÁ SITUACE
RODIN S DĚTMI**

6. Sociálně-ekonomický kontext životních podmínek českých rodin

Sylva Höhne

Životní podmínky českých domácností a rodin byly v posledních třech letech významně ovlivňovány několika specifickými jevy či událostmi, s nimiž se Česká republika po dobu trvání své samostatnosti ještě nesetkala. V první řadě se jedná o **pandemii covidu-19**, která se do ČR dostala v březnu 2020 a s níž byla zejména v letech 2020 a 2021 spojena řada restriktivních vládních opatření s dopady na osobní, rodinný a pracovní život jedinců a rodin, ale i na fungování ekonomických subjektů (podrobněji ve 2. kapitole). **Energetická krize**, vyznačující se vysokými cenami elektřiny a plynu, která započala na podzim 2021 a v návaznosti na extrémní růst cen energií na velkoobchodních trzích přetrvávala po celý rok 2022, byla druhým podstatným faktorem (ČSÚ, 2022g). Třetí element představuje **válečný konflikt na Ukrajině** probíhající od konce února 2022, jenž negativně podnítl další růst cen energií, a s ním spojená migrační vlna přinesla nové celospolečenské výzvy. Zvláště v roce 2022 pak bylo vedle poměrně dramatického **zvyšování cen** energií markantní také zdražování potravin a dalšího zboží a služeb.

6.1 Makroekonomické podmínky

Výše uvedené skutečnosti se promítly i do hospodářského vývoje české ekonomiky. Po letech poměrně vysokého růstu hrubého domácího produktu (HDP), zvláště v roce 2015 a 2017 na úrovni mezi 5 a 6 %, přišlo v letech 2018 a 2019 mírné zpomalení (na 2 až 3 %). **První covidový rok však HDP klesl meziročně o 5,5 %, což byl nejhorší výsledek za dobu existence samostatného českého státu** (ČSÚ, 2022g). Propadla se především spotřeba domácností, ale i investiční aktivita. V roce 2021 se ekonomika postupně zotavovala (HDP meziročně vzrostl o 3,5 %), pozitivní vývoj je patrný i v roce 2022, i když v jednotlivých čtvrtletích je zřejmé mírné zpomalování (meziroční růst HPD v roce 2022 činil 2,4 %; ČSÚ, 2023f). To souvisí mj. s omezováním výdajů domácností, jednak kvůli rostoucí cenové hladině, ale i reálnému poklesu jejich příjmů. Příchod pandemie neznámé nemoci vyvolával mezi lidmi obavy o zdraví, o své blízké i o zachování svého životního standardu, což se v návaznosti na uplatňovaná vládní restriktivní opatření negativně promítlo jak do hodnocení stávající ekonomické situace ČR, tak do očekávání jejího budoucího vývoje. Dokládá to např. šetření CVVM (2021b), podle kterého hodnotila ještě na počátku roku 2020 (podobně jako v předchozích dvou letech) zhruba polovina občanů stávající ekonomickou situaci ČR jako (velmi) dobrou, další třetina jako ani dobrou, ani špatnou a přibližně sedmina jako (velmi) špatnou. Od poloviny roku 2020 se však kladné hodnocení stalo minoritním (17 % v červnu 2021) a naopak výrazně narostlo zastoupení osob, které měly ekonomickou situaci ČR za (velmi) špatnou, a to z 12 % v březnu 2020

na 41 % v červnu 2021 (CVVM, 2021b). Kolem úrovně 40 % pak v daném období osciloval podíl těch, kterým se ekonomická situace ČR nezdála ani dobrá, ani špatná. V návaznosti na hodnocení stávající situace se měnila také očekávání lidí pro blízkou budoucnost. Pesimistická očekávání začala mírně narůstat v roce 2019, výrazný vzestup však nastal v červnu 2020, kdy zhoršení české ekonomiky v daném roce očekávaly až tři čtvrtiny dotázaných, což byl srovnatelný údaj jako v dobách ekonomické krize v roce 2009 a 2012 (tamtéž). O rok později, v červnu 2021, předpokládala zhoršení ekonomické situace ČR stále ještě nadpoloviční většina osob (53 %), ve zlepšení věřilo jen 15 % a žádnou změnu neočekávalo 26 %. Srovnatelné údaje za rok 2022 zatím nejsou k dispozici, vzhledem k vnějším okolnostem však výrazné zlepšení těchto predikcí spíše nelze předpokládat. Nárůst podílu osob, které pokládají ekonomickou situaci ČR za špatnou (na více než polovinu v průběhu roku 2022 s přesahem do začátku roku 2023), však tato pesimistická očekávání spíše ještě podpoří (CVVM, 2023a).

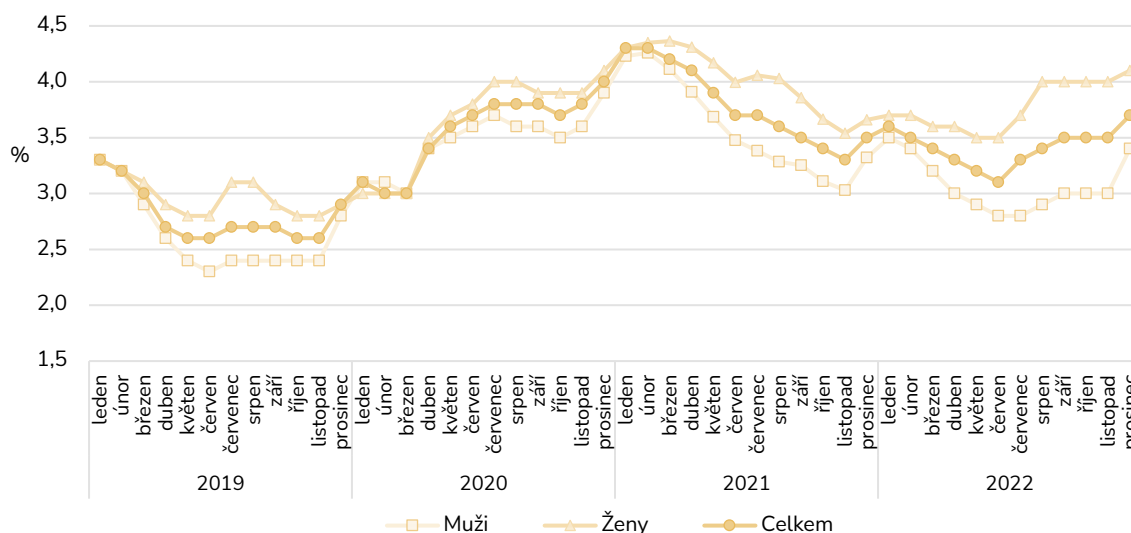
Do roku 2019 byla v ČR situace na trhu práce vcelku příznivá. Míra zaměstnanosti mužů i žen se každoročně zvyšovala, nezaměstnanost naopak vykazovala klesající trend (od roku 2014), průměrné mzdy rostly nominálně i reálně (ČSÚ, 2022g). **V letech 2020 a 2021 byly pracovní podmínky značně ovlivněny pandemií covidu-19 a souvisejícími protiepidemickými opatřeními**, rozdíly přitom panovaly napříč odvětvími, dle pracovního postavení či dle genderu (blíže ve 2. kapitole). Na jedné straně docházelo k uzavírání podniků i celých odvětví, což se odrazilo ve **snížení zaměstnanosti** – v roce 2020 se počet zaměstnaných meziročně snížil o 1,7 %, v roce 2021 nastal jen nepatrný obrat (zvýšení o 0,4 %; ČSÚ, 2022g). V prvním i druhém covidovém roce klesaly i počty podnikajících. Určitým fenoménem dané doby se na druhé straně stala **práce z domova**, se všemi klady i minusy, které jsou s ní spojeny (větší flexibilita práce, lepší možnosti sladování pracovních a rodinných záležitostí, současně ale vyšší napětí při nutnosti zajistit péči o dítě v době uzavřených škol a při distanční výuce aj.). Za rok 2022 zaměstnanost vzrostla o 1,7 %, od 3. čtvrtletí však růst meziročně mírně zpomaluje (ČSÚ, 2023f). Vzestup nákladů ekonomických subjektů zejména **kvůli dražším energiím** se přitom již **v roce 2022** začíná projevovat, a to ve formě **propouštění**, ke kterému (podle prezidenta Hospodářské komory) již musela přistoupit necelá pětina firem (Ali & Ventura, 2022). **Podle výzkumu MPSV z konce roku 2022 plánuje v nejbližším roce snížit počty zaměstnanců každý desátý podnik** (Klimešová et al., 2023). Ve velkých firmách s více než 250 zaměstnanci však o tom uvažuje až každý pátý ředitel, z hlediska odvětví očekávají propouštění častěji ti, kdo působí v oboru ubytování, stravování a pohostinství a dále ve zpracovatelském průmyslu. V oblasti pohostinství přitom propouštění předjímá až třikrát více vedoucích než to, že by nabírali nové pracovníky (17 %, resp. 6 %). Na druhou stranu každý jedenáctý oslovený ředitel očekává ve své firmě růst počtu pracovníků, ve velkých podnicích to je téměř čtvrtina. Nové pozice by měli obsadit především specialisté (ze 40 %), což je v souladu s dlouhodobým nedostatkem kvalifikovaných pracovníků, poptávka je však i po dělnických a nízkokvalifikovaných pozicích (25 %; tamtéž). **Český trh práce byl v průběhu roku 2022 ovlivňován ještě přítomností ukrajinských uprchlíků**. Od ledna do listopadu přibylo mezi zaměstnanci 77 tisíc ukrajinských pracovníků, z toho 60 tisíc tvořily ženy (ČSÚ, 2022g). Většina z nich často obsazovala podobné zaměstnanecké pozice jako ukrajinští občané v předchozích letech, protože celková zaměstnanecká struktura ukrajinských

6. Sociálně-ekonomický kontext životních podmínek českých rodin

pracovníků se v tomto směru zásadně nezměnila. Tito pracovníci působí spíše v méně kvalifikovaných pozicích.

Míra zaměstnanosti mužů a žen (ve věku 15–64 let) po předcovidových letech pravidelného růstu tak v roce 2020 meziročně jen mírně poklesla, resp. v roce 2021 stagnovala a **zůstala na vysoké úrovni, která je v mezinárodním či mezievropském srovnání stále nadprůměrná** (OECD Family Database, 2022a). Podle OECD Family Database (2022a) se v roce 2020 míra zaměstnanosti žen meziročně snížila o 1procentní bod (na 67,1 %) a na této úrovni setrvala i v roce 2021. U mužů se v roce 2020 jednalo o meziroční pokles o půl procentního bodu (na 81,4 %) a téměř neměnný stav v roce 2021 (81,3 %). V opačném gardu se **zvyšovala nezaměstnanost**, nicméně její vzestup (**s vrcholem v prvním čtvrtletí 2021**) nebyl navzdory očekáváním tak dramatický a trvalý. Zatímco ještě v roce 2019 činil průměrný počet nezaměstnaných registrovaných na úřadech práce zhruba 212 tisíc osob, tak v prvním čtvrtletí 2021 bylo průměrně 307 tisíc nezaměstnaných (MPSV, nedat.). Poté nezaměstnanost pozvolna klesala k hodnotě kolem 230 tisíc nezaměstnaných v červnu roku 2022. **Ve druhé polovině roku 2022 ale začíná počet nezaměstnaných opět stoupat** a pomyslné nůžky mezi muži a ženami se více otevírají v neprospěch žen, které dlouhodobě vykazují vyšší míru nezaměstnanosti ve srovnání s muži (graf č. 6.1). V prosinci 2022 bylo téměř 272 tisíc nezaměstnaných, kolem 145 tisíc žen a přes 126 tisíc mužů (MPSV, nedat.).

Graf č. 6.1 Podíl nezaměstnaných mužů a žen v letech 2019 až 2022 (v % ke konci daného měsíce)

Pozn.: Podíl nezaměstnaných vyjadřuje podíl tzv. dosažitelných uchazečů registrovaných na úřadu práce ve věku 15–64 let na obyvatelích daného věku.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat MPSV, nedat.

Vyšší podíl nezaměstnaných zůstává dlouhodobě nadprůměrný mezi lidmi mladšími 25 let, především pak do 20 let, a z hlediska dosaženého vzdělání mezi osobami se základním nebo nedokončeným vzděláním. Změny v nezaměstnanosti se odrazily také v míře dlouhodobé nezaměstnanosti (vyjadřující podíl nezaměstnaných déle než jeden rok na pracovní síle). Ta se do roku 2019 každoročně snižovala, rok 2020 přinesl určitou stagnaci a rok 2021 nárůst, především u žen (na 1,0 %, resp. u mužů na 0,7 %; ČSÚ, 2022i). V prosinci 2021 přesáhl počet dlouhodobě nezaměstnaných 86 tisíc (MPSV, 2022c).

Rovněž mzdový vývoj doznal v letech 2020 až 2022 určitých proměn. Zatímco ještě v letech 2017 až 2019 rostla průměrná hrubá nominální mzda poměrně dynamickým tempem (v jednotlivých čtvrtletích na úrovni 7–9 %) a díky nízké inflaci se zvyšovala i mzda reálná (v rozmezí 4–6 %), **od roku 2020 lze sledovat dosti rozkolísaný vývoj mezd** (ČSÚ, 2022g). K faktorům přispívajícím spíše k růstu mezd patřily v daném období jednak mimořádné odměny (ať už ty vyplácené v době pandemie např. zdravotníkům, nebo ty, které někteří zaměstnavatelé dávali svým zaměstnancům v návaznosti na vysokou inflaci, Klimešová et al., 2023), ale i pravidelné každoroční navyšování minimální mzdy či existence vládních ochranných programů, zvláště v době prvních dvou let pandemie (např. program Antivirus). Nerovnoměrný vliv měla odpracovaná doba, kdy na jedné straně v době pandemie v důsledku restriktivních opatření a nařízených lockdownů počty odpracovaných hodin klesaly, na druhé straně s oživením ekonomické aktivity po uvolnění restrikcí naopak rostly. Příchod ukrajinských uprchlíků mzdovou hladinu zatím nijak významně neovlivnil, za čímž pravděpodobně stojí fakt, že se na trh práce zapojovali pozvolna a spíše prostřednictvím různých dohod či kratších úvazků (ČSÚ, 2022g).

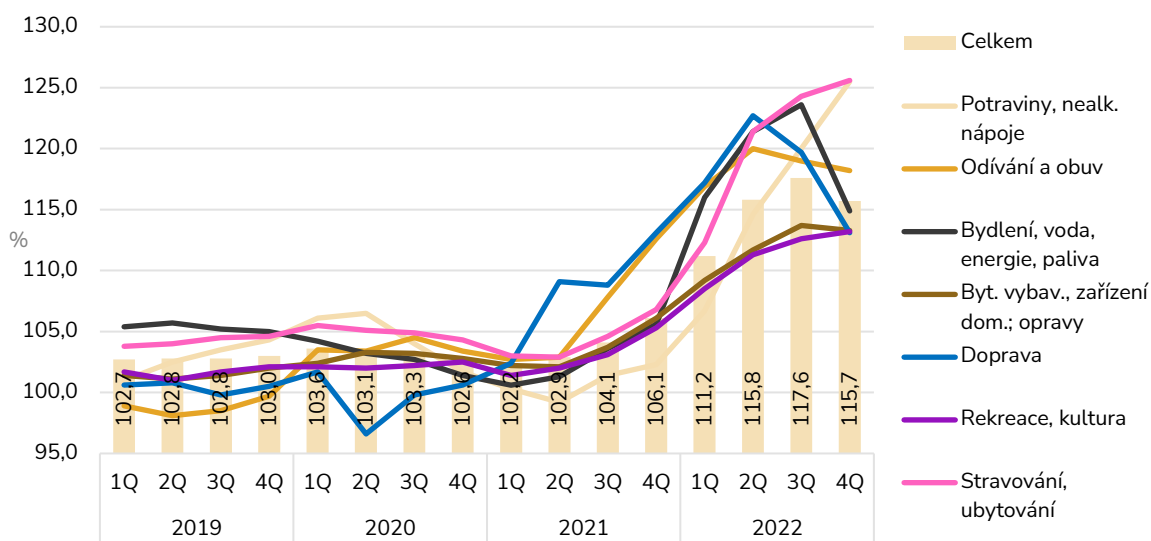
V roce 2020 a 2021 se průměrná hrubá mzda meziročně zvýšila nominálně o necelých 5 %, reálně zhruba o 1 %. **V roce 2022 vystoupala průměrná hrubá mzda** (na přepočtené počty) **na 40 tisíc Kč** (meziroční zvýšení o 6,5 %; ČSÚ, 2022g, 2023f). **Rostoucí životní náklady však způsobovaly propad reálné mzdy** již pět po sobě jdoucích kvartálů v řadě, přičemž **ve druhém i třetím čtvrtletí 2022 činil tento pokles téměř 10 %** (7,5 % za celý rok 2022), což se negativně promítalo do celkové kupní síly domácností. Rozdíly v odměňování mužů a žen stále přetrvávají, situace se však v čase zlepšuje. Zatímco v roce 2018 dosahoval rozdíl v průměrné mzdě mužů a žen 20 % mzdy mužů, **v roce 2021 činil gender pay gap 15 %** (ČSÚ, 2022i).⁴⁷ Za rozdílnou výší mezd stojí několik různorodých faktorů. Jednak kulturní podmínky (normy, hodnotový rámec), strukturální příčiny (genderová segregace dle odvětví, pracovního postavení, různá míra zaměstnanosti např. v návaznosti na péči o dítě či jinou osobu, rozdíly ve smluvním zajištění práce apod.), systémové okolnosti (systém odměňování, nastavení pracovní doby, působení odborů aj.) či institucionální vlivy (sociálně-politická opatření) a v neposlední řadě individuální faktory (věk, vzdělání, osobní ambice a preference apod.) (Křížková et al., 2020; Pospíšilová & Vohlídalová, 2022).

⁴⁷ Data za rok 2021 z Eurostatu (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_05_20/default/table?lang=en).

Spotřebitelské ceny po vcelku mírném vývoji do roku 2019, resp. 2020 (v období 2017–2019 se zvyšovaly o 2–3 % meziročně) zažívaly od poloviny roku 2021, a zvláště pak v roce 2022 nevídaný vzestup (ČSÚ, 2022g). Částečně se zde promítají ještě důsledky pandemie covidu-19, kdy s prvotními restrikcemi spotřebitelé nejprve více šetřili a po uvolnění opatření začali znovu utrácet, přičemž zvýšená spotřebitelská poptávka narážela na určité limity nabídky (mnoho firem např. omezilo výrobu, čelilo omezením v přepravě). Ceny se přitom zvedaly ve všech skupinách spotřebního koše (s drobnou výjimkou v kategorii pošty a telekomunikace), i když s rozdílnou dynamikou. **Nadprůměrně zdražovalo oblečení a obuv, stravování a ubytování, bydlení včetně energií a doprava.** Ve druhé polovině roku 2022 markantně stoupaly **ceny potravin** (graf č. 6.2). Trojice váhově nejvýznamnějších oddílů spotřebního koše (tj. bydlení, potraviny a doprava) měla na růst cen dlouhodobě největší vliv. Především ale rychle rostoucí ceny energií stály v pozadí cenového růstu dalšího zboží a služeb, jejichž výrobu či poskytování prodražovaly. Situaci pak ztížila ještě válka na Ukrajině a obecná nejistota ohledně dodávek elektřiny a plynu. Cena elektřiny se od ledna 2022 každý měsíc zvyšovala meziročně o pětinu, od dubna dokonce zhruba o třetinu, až v posledním kvartále došlo k výraznějšímu snížení (tabulka č. 6.1). Mnohem rychlejší tempo růstu vykazovaly ceny zemního plynu, poměrně alarmující je prudké zdražení v poslední třetině roku 2022. Značný cenový progres se týkal také cen benzínu a dalších pohonných hmot, který táhl nahoru spotřebitelské ceny z oddílu dopravy (tabulka č. 6.1). **Průměrná celková míra inflace se v roce 2022 meziročně zvýšila na 15,1 %** (z 3,8 % v roce 2021). Listopadová prognóza České národní banky předpokládá určité zpomalení cenového růstu na zhruba 10 % v roce 2023, resp. kolem 5 % na konci tohoto roku.⁴⁸

⁴⁸ Blíže viz <https://cbaonline.cz/makroekonomicka-prognóza-cba-4q-22>.

Graf č. 6.2 Indexy spotřebitelských cen ve vybraných oddílech (meziroční změna, v %)

Zdroj: ČSÚ – Veřejná databáze – Inflace, spotřebitelské ceny

(<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky&katalog=30833#katalog=31779>)

Tabulka č. 6.1 Vybrané indexy spotřebitelských cen v jednotlivých měsících roku 2022 (meziroční změna, v %)

	Inflace celkem	Elektrina	Zemní plyn	Pohonné hmoty a oleje pro osobní dopravní prostředky
Leden	109,9	118,8	121,5	128,1
Únor	111,1	122,6	128,3	131,0
Březen	112,7	124,7	131,7	150,6
Duben	114,2	130,1	144,2	141,5
Květen	116,0	130,8	149,2	144,4
Červen	117,2	131,6	157,8	147,5
Červenec	117,5	133,6	159,8	143,6
Srpen	117,2	134,6	161,4	128,3
Září	118,0	137,8	185,9	122,7
Říjen	115,1	61,8	185,3	121,7
Listopad	116,2	76,6	239,0	114,5
Prosinec	115,8	78,8	240,2	104,4

Zdroj: ČSÚ, 2023d

6.2 Sociální výdaje státu, příjmy a výdaje domácností

Sociální podmínky jedinců a rodin a jejich životní úroveň byly od roku 2020 značně poznamenány výše zmíněnými okolnostmi. Kvůli restrikcím vedoucím ke zmírnění pandemie byly omezovány příjmy, ale do určité míry i výdaje domácností, přičemž očekávaný propad příjmů byl mírněn sociálně-politickými opatřeními (jednak nově zaváděnými programy typu Antivirus, jednak úpravou podmínek pro stávající sociální dávky). Následný dynamický vzestup cenové hladiny na jedné straně snižoval reálnou hodnotu peněz a kupní sílu domácností, na straně druhé většinu zboží a služeb zdražoval. Sociální systémy tak čelily velkému tlaku, řada dávek byla mimořádně valorizována či jinak upravována. Připočteme-li k tomu další výdaje státu (na podporu protiepidemickými restrikcemi zasažených odvětví, na kompenzaci zvýšených nároků zejména v oblasti zdravotní péče či v roce 2022 výdaje spojené s uprchlickou vlnou z Ukrajiny), zaznamenala ČR v uplynulých třech letech **vysoké saldo státního rozpočtu** (v roce 2020 ve výši přes 367 mld. Kč, v roce 2021 necelých 420 mld. Kč a v roce 2022 přes 360 mld. Kč; ČSÚ, 2022g; MF ČR, 2023).

6.2.1 Sociální výdaje státu a daňová podpora rodin s dětmi

Souhrnné výdaje státu na pojistné a nepojistné sociální dávky rostou každoročně, jednotlivé systémy se však vyvíjejí diferencovaně. Výdaje všech sociálních systémů se dosti zvýšily zvláště v roce 2020 (v reakci na protipandemická opatření), následující rok naopak většinou klesly s výjimkou výdajů na dávky pomoci v hmotné nouzi. Za rok 2022 výrazně vzrostly výdaje na důchody a dávky státní sociální podpory (ČSÚ, 2022f). Jednotlivým sociálním systémům se dále budeme věnovat podrobněji s důrazem na dávky pro rodiny s dětmi.

Za podstatným růstem výdajů na **dávky důchodového pojištění** v roce 2020 stálo vyplacení jednorázového příspěvku ke každému důchodu („rouškovné“) ve výši 5 tisíc Kč na konci daného roku, v roce 2022 se zásadním způsobem na navýšení těchto výdajů podílela trojí valorizace důchodů (pravidelná v lednu a mimořádná v červnu a září; ČSÚ, 2022g). Průměrný měsíční starobní důchod (bez souběhu s ostatními důchody) překročil ke konci roku 2022 úroveň 18 tisíc Kč (ČSSZ, 2023).

V roce 2020 skokově vzrostly výdaje na dávky nemocenského pojištění, především v důsledku vyplacení ošetřovného poskytovaného rodičům pečujícím o děti v době uzavření škol, jehož podmínky byly zásadně upraveny (podrobněji ve 2. kapitole). Ošetřovné se stalo poměrně využívaným nástrojem, především při péči o dítě předškolního nebo mladšího školního věku, a to častěji rodiči samoživiteli než rodiči žijícími v páru (Höhne et al., 2022b; Křečková et al., 2023). Vyšší nemocnost související s pandemií covidu-19 stála v pozadí také **vyšších výdajů na nemocenské**. V roce 2021 a 2022 uvedené výdaje již tak dramaticky nerostly, v případě ošetřovného naopak rychle klesaly (ČSSZ, 2023). Stoupaly ale výdaje na dávku otcovské poporodní péče, zejména díky prodloužení možné délky jejího poskytování od ledna 2022 ze 7 na 14 dní. Zatímco se ale výdaje na otcovskou zvedly dvojnásobně, počet vyplacených dávek vzrostl jen nepatrně, o 3 % (tamtéž). Vzhledem k meziročně nižšímu počtu narozených dětí se zvýšila míra čerpání otcovské dávky

ze zhruba dvou pětín (do roku 2021) na polovinu (v roce 2022). Zvyšovaly se také výdaje na dávku dlouhodobého ošetřovného.

Výdaje na **dávky státní sociální podpory** se do roku 2019 pohybovaly mezi 34 a 35 mld. Kč (MPSV, 2022c). Čtyřicetiprocentní navýšení výdajů **v roce 2020** (na 48 mld. Kč) **bylo způsobeno téměř třípětinovým vzestupem výdajů na rodičovský příspěvek**, u něhož vzrostla celková možná vyplácená částka z 220 na 300 tisíc Kč na dítě. Současně byla posunuta hranice upravující možnost volby výše příspěvku z 7,6 na 10 tisíc Kč, rozvolněn byl také hodinový limit (z 46 na 92 hodin), po který může být dítě mladší dvou let v předškolním zařízení, aniž by rodič ztratil nárok na příspěvek. V roce 2021 a 2022 výdaje na rodičovský příspěvek meziročně klesaly (z 38,5 mld. Kč v roce 2020 na 35,4 mld. Kč v roce 2021, resp. 32,4 mld. Kč v roce 2022), snižoval se i počet příjemců (viz graf č. 6.3) až na úroveň let 2018 a 2019 (MPSV, 2022c, 2023a). Rodiče pobírající příspěvek velmi pravděpodobně ocení další dílčí úpravy zákonných podmínek jeho poskytování – od července 2021 přiznání nároku na jednorázovou výplatu nevyčerpané částky (při narození dalšího dítěte) a od července 2022 navýšení hraniční částky upravující možnost volby výše příspěvku z 10 na 13 tisíc Kč. Míra čerpání rodičovského příspěvku muži se v čase nemění (necelá 2 %).

Zcela jiná byla situace u **přídavku na dítě**, u něhož se **do roku 2020** každoročně snižoval jak počet příjemců, tak celkové výdaje (MPSV, 2022c). Stále více tak nabíral **charakter chudinské dávky**. **Obrat přinesla novela zákona o státní sociální podpoře v červenci 2021**, díky níž se **rozšířil okruh příjemců** na rodiny s rozhodným příjmem (z 2,7) do 3,4násobku životního minima rodiny a byly **navýšeny částky přídavku na dítě** jak v základní, tak ve zvýšené výměře. Míra čerpání přídavků ve zvýšené výměře, to znamená v případech, kdy má některý z posuzovaných členů domácnosti příjem z výdělečné činnosti, příp. z dávek jej nahrazující (tj. z důchodového či nemocenského pojištění, rodičovského příspěvku atd.), však setrvává na úrovni dvou třetin (MPSV, 2022b; Kuchařová et al., 2020), i když data za druhé pololetí roku 2022 naznačují určitý posun (viz následující podkapitola). Navíc rodiny s nejnižšími příjmy na vyšší přídavky většinou nedosáhnou, příp. jim ani nemusejí jejich příjem vždy skutečně navýšit (Kuchařová et al., 2020). To mj. koresponduje s poměrně silnou provázaností dávkových systémů (Höhne et al., 2019). V roce 2021 přídavek na dítě pobíralo průměrně 233 tisíc dětí, rok 2022 přinesl další nárůst, přičemž **v prosinci 2022 jej čerpalo až 387 tisíc dětí** (MPSV, 2022c, 2023a; graf č. 6.3). K navýšení počtu příjemců přídavku na dítě výraznou měrou dopomohla také dvojitá valorizace životního minima (v dubnu a červenci 2022). Zvýšení částek životního minima od ledna 2023 dále rozšíří potenciální okruh příjemců přídavku, což se spolu s navýšením jednotlivých částek přídavku (o 200 Kč) promítne do vyšších výdajů státu.

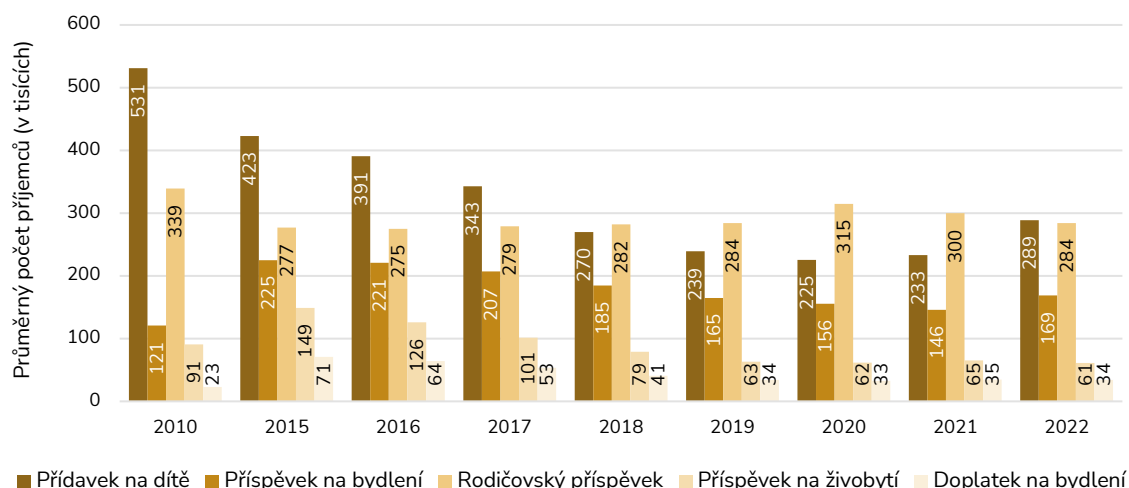
Od srpna 2022 začal být rodinám s dětmi do 18 let věku a s nízkými až středními příjmy (tj. hrubými příjmy rodičů do jednoho milionu korun za rok 2021) vyplácen **jednorázový příspěvek na dítě ve výši 5 tisíc Kč** s cílem částečně kompenzovat rostoucí náklady rodin kvůli vyšším cenám energií, potravin a dalších potřeb (např. v návaznosti na zajištění potřebné výbavy na začátku nového školního roku). Dětem, které měly v červenci 2022 nárok na výplatu (běžného) přídavku na dítě za měsíc červen, byl tento jednorázový příspěvek vyplácen automaticky. Ke konci roku 2022 již dostalo příspěvek zhruba **jeden milion tři sta padesát tisíc dětí**, což představovalo výdaj přes 6,7 mld. Kč (MPSV, 2023a). Podrobnější údaje o jeho příjemcích přináší následující podkapitola.

Příspěvek na bydlení reflektuje náklady domácnosti na bydlení ve vztahu k jejím příjmům. Ještě před vypuknutím energetické krize klesaly počty jeho příjemců i vynaložené státní prostředky (MPSV, 2022c, 2023a; graf č. 6.3). Za rok 2021 jej průměrně pobíralo 146 tisíc domácností a výdaje činily 6,6 mld. Kč. Nebývalý růst cen elektřiny a plynu však podnítl zájem domácností o jeho čerpání v průběhu roku 2022, kdy nastaly i mimořádné úpravy v jeho poskytování, resp. nároku (navýšení normativů, zjednodušení žádosti). **Průměrný počet příjemců příspěvku tak v roce 2022 dosáhl předcovidové úrovně roku 2019 se 169 tisíci příjemci, přičemž v prosinci 2022 jej obdrželo 228 tisíc domácností.** Celkové výdaje překročily 8,5 mld. Kč, průměrná výše příspěvku na bydlení se v jednotlivých měsících roku 2022 pohybovala přibližně mezi 4 a 4,2 tisíci Kč, až v listopadu a prosinci vystoupala na 4,7–4,8 tisíce Kč (MPSV, 2023b). Z dostupných dat o příjemcích příspěvku na bydlení za druhé čtvrtletí roku 2022⁴⁹ vyplynulo několik poznatků, které sloužily k dalším úpravám nastavení příspěvku na bydlení:

- tři čtvrtiny všech příjemců tvořily domácnosti žijící v nájmu či podnájmu,
- polovinu všech příjemců představovaly jednočlenné domácnosti (s převahou seniorů), pětinu domácností dvoučlenné,
- každým čtvrtým příjemcem byl samoživitel s nezaopatřeným dítětem či dětmi,
- příjemci byli koncentrováni v menších obcích (29 % v obcích pod 10 tisíc obyvatel, dalších 29 % v obcích do 50 tisíc obyvatel),
- normativem byly zastropovány spíše jedno- a dvoučlenné domácnosti, zvláště ty žijící v nájmu (téměř polovina z nich), z hlediska velikosti obce častěji nájemníci žijící v Praze a vlastníci žijící v obcích do 10 tisíc obyvatel.

⁴⁹ Členkám výzkumného týmu rodinné politiky RILSA byla poskytnuta data o příjemcích příspěvku na bydlení za druhé čtvrtletí 2022, na jejichž základě připravovaly podklady pro odbor nepojistných sociálních a rodinných dávek MPSV k úpravám nastavení podmínek pro nárok a vyplácení příspěvku v dalším období.

Graf č. 6.3 Průměrný měsíční počet příjemců vybraných sociálních dávek (v tisících)

Zdroj: MPSV, 2022c; rok 2022 – vlastní zpracování na základě dat MPSV, 2023a

U zbývajících dávek státní sociální podpory výraznější změny ve sledovaném období 2020–2022 nenastaly. Jednorázové **pohřebné** v dlouhodobě (od roku 2008) neměnné výši 5 tisíc Kč pobíralo průměrně 200 příjemců měsíčně. V roce 2021 bylo patrné jen mírné zvýšení celkových výdajů zhruba o desetinu. V případě **porodného**, jako příjmově testované dávky (do 2,7násobku životního minima rodiny), pokračoval (i navzdory rostoucímu životnímu minimu) mírně klesající trend v počtu jeho příjemců i v celkových výdajích (MPSV, 2023a, 2022c). Od roku 2020 jej pobírá méně než tisícovka rodičů měsíčně. Výše dávky zůstává od roku 2015 stejná v částce 13 tisíc Kč na první a 10 tisíc Kč na druhé narozené dítě.

Poměrně dynamický vývoj se týkal systému dávek pomoci v hmotné nouzi, jež se v průběhu pandemie, ale i v reakci na rostoucí životní náklady staly více využívaným nástrojem pomoci. Výdaje na příspěvek na živobytí, který pomáhá při nedostatečném příjmu, se po předchozích letech setrvalého snižování meziročně zvýšily až v roce 2020 o 12 % a o 6–7 % v roce 2021 i 2022 na 3,5 mld. Kč (MPSV, 2022c, 2023a). Počty jeho příjemců se stabilizovaly přibližně mezi 60 a 65 tisíci měsíčně (graf č. 6.3), průměrná částka přesáhla ve druhé polovině roku 2022 přes 5 tisíc Kč (MPSV, 2023b). Doplatek na bydlení pomáhá řešit nedostatek příjmů (včetně příspěvku na bydlení) nutných na úhradu nákladů na bydlení. Podobně jako u příspěvku na živobytí skončil u doplatku na bydlení rokem 2019 klesající trend a od roku 2020 na něj stát začal vydávat každý rok více peněžních prostředků (1,8 mld. Kč v roce 2022), přičemž počet příjemců spíše stagnoval (graf č. 6.3). Zvyšovala se tak průměrná vyplácená částka na jednu dávku (4,8 tisíce Kč v prosinci 2022; MPSV, 2023b).

Mimořádná okamžitá pomoc (MOP) byla před příchodem pandemie covidu-19 každoročně méně a méně využívaným institutem sociální pomoci, s průměrným počtem necelé 2 tisíce vyplacených

dávek v roce 2019 (MPSV, 2022c). Navzdory očekávání se počet příjemců MOP v prvním roce pandemie prakticky nezměnil (zvýšil se jen zhruba o desetinu), a to přes zavedení specifické „mutace“ dávky MOP Covid-19 zohledňující dopady pandemie, narostly však celkové výdaje (o 70 %). Důsledky pandemie tak začaly být pro domácnosti tíživější až v roce následujícím, kdy byla dávka MOP vyplacena téměř dvojnásobnému počtu příjemců, přičemž bezmála o 100 mil. Kč vyšší, a tedy dvojnásobné byly v této oblasti výdaje státu. **Zvláště v prvním a druhém čtvrtletí 2021 byl počet příjemců MOP nadprůměrný v reakci na silnou pandemickou vlnu a návazná restriktivní opatření** (Höhne et al., 2022b, 150). Dodejme však, že podle výzkumu mezi rodinami s dětmi bylo podáno přibližně dvakrát tolik žádostí o dávku MOP, než kolik jich bylo kladně vyřízeno (Křečková et al., 2023). Statistiky za rok 2022 jsou ovlivněny poskytnutím mimořádné pomoci ukrajinským uprchlíkům v březnu 2022.⁵⁰ Poté, co byla humanitární dávka pro tyto rodiny samostatně vyčleněna, je zřejmé, že výplata MOP se stabilizovala na počtu přibližně 2 tisíc dávek měsíčně, průměrná hodnota poskytnuté pomoci přitom narůstá (z 2,4 tisíce Kč v lednu 2022 na 4,3 tisíce Kč v prosinci 2022; MPSV, 2023b). Detailněji o jednotlivých dávkách MOP pojednává ještě následující podkapitola.

Od července 2021 je možné žádat o novou sociální dávku – **náhradní výživné**. Ta je zacílena na děti, resp. rodiče pečující po rozvodu či rozchodu o děti, na které druhý rodič neplatí výživné vůbec nebo v nižší částce. Počet vyplacených dávek náhradního výživného se každý měsíc zvyšuje (v prosinci 2022 činil zhruba 9 tisíc), za rok 2022 bylo vydáno 159 mil. Kč (MPSV, 2023a). Zájem o čerpání dávky je zatím nižší, než se předpokládalo, a to co se týče počtu podaných žádostí i celkových nákladů (Höhne et al., 2022a). Příjemci náhradního výživného jsou většinou ženy, nejčastěji matky dětí ve věku povinné školní docházky. **Hodnocení nastavení dávky a jejích parametrů z pohledu příjemců je převážně kladné, s výjimkou stávajícího omezeného počtu vyplacených dávek na 24 případů.** Od poloviny roku 2023 tak velmi pravděpodobně začnou přibývat případy, kdy žadatelé již budou mít vyčerpáno maximum 24 vyplacených dávek.⁵¹ Bude tedy třeba vyhodnotit, co to pro ně bude znamenat, zda a jak úspěšné bylo vymáhání výživného po povinné osobě, zda se podařilo „neplatiče“ přimět k řádné úhradě výživného, či jak se bude dařit státu vyplacené náhradní výživné po neplatiči vymáhat. Z dat Exekutorské komory prozatím plyne, že podmínka vymáhání neplaceného výživného prostřednictvím exekuce (příp. soudního výkonu rozhodnutí) při podání žádosti o dávku náhradní výživné se odrazila v nárůstu exekučních řízení pro neplacení výživného za rok 2021 a 2022.⁵² Vzhledem k rostoucím životním nákladům, ale i zvyšujícím se průměrným částkám soudem stanoveného výživného stojí za zvážení navýšení maximální třítisícové hranice pro dávku. Dalším doporučením vzešlým z výzkumu mezi příjemci náhradního výživného je zvýšení

⁵⁰ V březnu 2022 bylo vyplaceno téměř 116 tisíc dávek MOP, z nichž naprostá většina náležela ukrajinským rodinám. V (předchozích i) dalších měsících se průměrný počet vyplacených dávek MOP pohyboval kolem 2 tisíc (MPSV, 2023a).

⁵¹ Připravovaná novela zákona o náhradním výživném stanoví možnost obnovit nárok po 24 výplatách náhradního výživného podáním nové žádosti.

⁵² Podle mluvčí Exekutorské komory bylo v roce 2021 v návaznosti na zavedení dávky náhradní výživné zahájeno 3,8 tisíce exekučních řízení kvůli alimentům a v roce 2022 podle předběžného odhadu 4 tisíce, přičemž za rok 2020 se jednalo o 2,4 tisíce exekučních řízení (Plíhalová, 2023).

informovanosti potencialních žadatelů o tuto dávku o podmínkách žádosti i o možnostech vymáhání dlužného výživného (Höhne et al., 2022a).

Specificky cílenou, ale významnou dávkou co do počtu příjemců i výše výdajů, je **příspěvek na péči**. Od roku 2018 jej bez větších výkyvů čerpá přibližně 360 tisíc příjemců měsíčně, výdaje se v letech 2020 a 2021 pohybovaly dosud nejvýše, tj. na úrovni 33 mld. Kč, v roce 2022 došlo k navýšení na 36 mld. Kč (MPSV, 2023a, 2022c).

V daňové oblasti nastaly zejména v roce 2021 významné změny, které vedly ke snížení daňové zátěže většiny jednotlivců a rodin, čímž byla podpořena jejich příjmová úroveň. Předně byla **zrušena tzv. superhrubá mzda**, v rámci které byl navyšován daňový základ o pojistné placené zaměstnavatelem a která byla aplikována od roku 2008. Základní daňová sazba byla stanovena ve výši 15 % z hrubé mzdy, druhá zvýšená sazba ve výši 23 % nahradila sedmiprocentní solidární zvýšení daně pro část daňového základu přesahujícího 48násobek stanovené průměrné měsíční mzdy (pro rok 2021 se jednalo o částku nad 141 764 Kč měsíčně). Podle údajů ministerstva financí by se tak více než 4 milionům zaměstnanců měly snížit daně o čtvrtinu (MF ČR, 2020). Dopad na rodiny s různou výší příjmů byl však dosti rozdílný, přičemž nízkopříjmové domácnosti (veškerými) daňovými úpravami získaly relativně nejméně oproti domácnostem s vyššími, a zvláště nadprůměrnými příjmy (Kalíšková & Šoltés, 2022). Současně byla **zvýšena základní sleva na poplatníka** o 3 tisíce Kč ročně na 27 840 Kč v roce 2021 a o stejnou částku i od roku 2022 (na 30 840 Kč). V roce 2022 bylo dále rozhodnuto o vyšší daňové podpoře rodin se dvěma a více dětmi, a to prostřednictvím **zvýšení slev na dani na druhé a třetí, příp. další dítě v rodině** (z 19 404 Kč na 22 320 Kč ročně pro druhé dítě, resp. z 24 204 Kč na 27 840 Kč pro třetí a další dítě). Tyto částky si přitom rodiče mohli uplatnit již při ročním zúčtování daní za rok 2021. Sleva na jedno dítě zůstala od roku 2018 stejná (15 204 Kč). Přesahuje-li toto zvýhodnění na dítě či děti vypočtenou daň a má-li rodič (roční) pracovní příjem alespoň ve výši šestinásobku minimální mzdy, získává rozdíl ve formě tzv. **daňového bonusu**. Ten byl od roku 2012 **omezen částkou 60 300 Kč ročně** a plně ho mohly využít pouze rodiny s nejvýše třemi dětmi. Novela zákona o daních z příjmů (č. 586/1992, Sb.) však od roku 2021 toto **zastropování zrušila**, což se promítne do navýšení příjmů vícedětných rodin.

Neměnné (od roku 2008) zůstává nastavení daňové slevy na manžela či manželku s nízkými či nulovými příjmy. Přestože sleva na poplatníka se od roku 2021 zvedla (viz výše), sleva na manžela stále činí 24 840 Kč, beze změny je i příjmový limit (68 tisíc Kč). Přestože tato sleva významně podporuje především rodiny s dětmi s jedním nepracujícím rodičem, zpravidla tedy v období čerpání rodičovské dovolené matkou, je její existence dlouhodobě vystavena určité kritice. Na nižší motivaci k zapojení matek na trh práce při péči o malé děti, na níž manžel čerpal tuto slevu, upozornil např. Šatava (2016a), mezi opatření navržená ke zrušení zahrnuli slevu na manžela také experti z Národní ekonomické rady vlády (NERV) při hledání možných úspor v oblasti veřejných financí (NERV, 2022). Sami rodiče jí však v tomto ohledu možný negativní vliv většinou nepřisuzují, a jak ukazují další analýzy, demotivační efekt se do určité míry oslabuje (Höhne et al., 2019). Podle NERV ji uplatňuje zhruba 200 tisíc rodin, domácnosti s velmi nízkými příjmy ji však ne vždy plně využijí (NERV, 2022; Šatava, 2016b). Pro jakékoliv úpravy v této daňové slevě je však potřebná analýza aktuálních dat

o jejím čerpání, např. v návaznosti na výši příjmů, pracovní uplatnění, přítomnost dítěte v rodině, příp. jeho věk.

NERV (2022) je ve své zprávě i pro zrušení další daňové podpory, a to tzv. školkovného, tedy **daňové slevy za umístění dítěte v předškolním zařízení**. Zdůvodňuje to tím, že slevu si mohou odečíst pouze rodiče s velmi vysokými výdělky, jejichž vypočtená daň je i po uplatnění slevy na poplatníka, na děti a příp. na manželku stále vysoká. Ti pak prakticky žádné školné neplatí, což se netýká nízkopříjmových rodin, které kvůli nedostatečným příjmům na slevu už nedosáhnou a školné se jim tak v podstatě nijak nesníží (viz také Höhne et al., 2019). **Výše slevy přitom každoročně roste díky vazbě na minimální mzdu a její navyšování**. Naproti zmíněnému spíše demotivačnímu charakteru slevy na manželku v souvislosti s návratem matek na trh práce však může školkové působit podpůrně a pomoci rodinám s předškolními dětmi toto období lépe finančně zvládnout. Nelze zapomínat na to, že případné zrušení této slevy by se nepřímo mohlo odrazit v nižší dostupnosti předškolní péče o děti, která představuje další důležitý nástroj podpory rodin s dětmi (viz kapitola 5.3).

V rámci tzv. konsolidačního balíčku, který je však stále v legislativním procesu a jenž by případně měl vstoupit v platnost od ledna 2024, je navrhována řada změn (také) v oblasti přímého zdanění. Soustředíme-li se na výše zmíněná opatření, která se dotknou hlavně rodičů, mělo by dojít ke zrušení tzv. školkovného a daňová sleva na manžela se omezí pouze na manžele s dítětem mladším tří let.

Souhrnné sociální výdaje státu tak v době pandemie oproti roku 2019 vzrostly. Podle OECD (2023) představovaly v letech 2020 až 2022 zhruba 22–23 % HDP, čímž se pohybovaly na úrovni průměru zemí OECD. Připomeneme-li, že HDP v roce 2020 zaznamenal meziročně výrazný propad, pak navýšení sociálních výdajů bylo opravdu markantní. Statistiky systému ESSPROS⁵³ dokládají, že k vzestupu výdajů došlo především v oblasti podpory v nemoci, v důchodové sféře, v nezaměstnanosti a v kapitole rodina a děti. Rozlišíme-li výdaje na podporu rodin z hlediska typu na dávkové, daňové a služby, je podle dostupných dat (většinou ale z roku 2017) zhruba třetina finanční podpory poskytována skrze daně (1 % HDP v roce 2018) a polovina prostřednictvím dávek (1,4 % HDP v roce 2017; OECD Family Database, 2022b). **Z hlediska věku dětí je pro ČR typická poměrně vysoká podpora rodin s předškolními dětmi** oproti rodinám s dětmi staršími (OECD Family Database, 2022c; Kuchařová et al., 2022). Relativně nízká je v evropském srovnání poskytovaná podpora skrze služby péče o děti.

⁵³ ESSPROS je European system of integrated social protection statistics ([https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_system_of_integrated_social_protection_statistics_\(ESSPROS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_system_of_integrated_social_protection_statistics_(ESSPROS))).

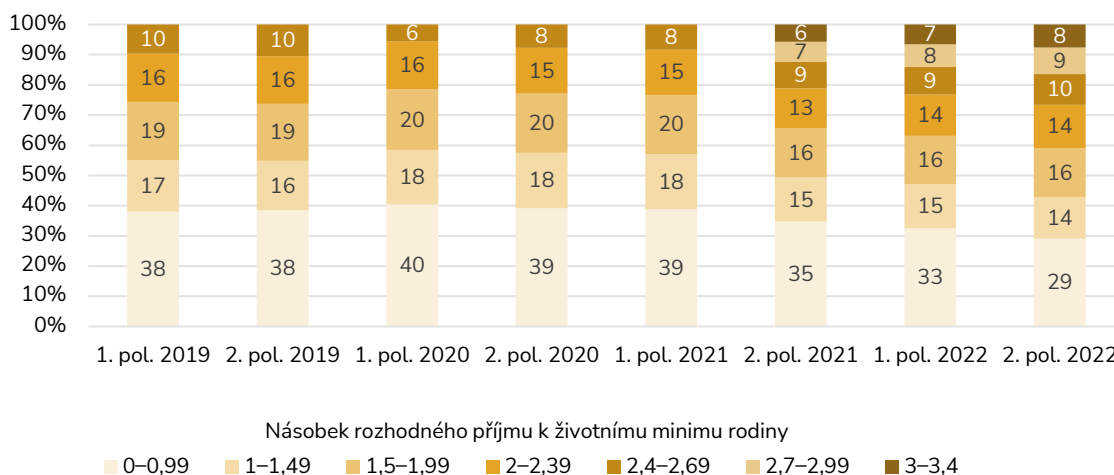
6.2.2 Zhodnocení vybraných dávek – přídatku na dítě, jednorázového příspěvku na dítě a dávek mimořádné okamžité pomoci – na základě dat OKsystému

Z databáze OKsystému MPSV byla na začátku roku 2023 autorskému týmu poskytnuta souhrnná data o příjemcích přídatku na dítě, jednorázovém příspěvku na dítě a mimořádné okamžité pomoci ze systému dávek pomoci v hmotné nouzi. S výjimkou jednorázového příspěvku, u kterého se jednalo o kompletní data k 31. 12. 2022, byly sledovány průměrné měsíční počty příjemců zvláště za každé pololetí v letech 2019 až 2022. U jednotlivých dávek byl kladen důraz na relevantní dostupné charakteristiky příjemců jako např. věk dítěte, typ domácnosti či sídlo krajské⁵⁴ pobočky, pod kterou spadal úřad práce, jenž dávku vyplatil.

Přídavek na dítě

Díky rozšíření okruhu příjemců přídatku na dítě od července 2021 na rodiny s rozhodným příjmem do 3,4násobku životního minima rodiny **přibylo v druhé polovině roku 2021 mezi jeho příjemci průměrně 30 tisíc dětí**. V průběhu roku 2022 se tyto počty dále navyšovaly, nicméně **vzrůstal i počet příjemců přídatku v nižších příjmových pásmech ve vztahu k životnímu minimu**. V předchozím období vcelku neměnná struktura příjemců přídatku dle násobku příjmu rodiny a jejího životního minima tak doznává výraznějších změn. Stále dominantní sice zůstává zastoupení dětí v rodinách s příjmem nedosahujícím k úrovni životního minima rodiny, zvyšují se nicméně podíly dětí v rodinách s (nej)vyššími příjmy ve vztahu k životnímu minimu (graf č. 6.4). Rozšířením podmínek pro nárok na přídavek na dítě se tak mírně oslabil charakter přídatku jako chudinské dávky. Jeho dosažitelnost i pro rodiny s nižšími středními příjmy zvláště v době ekonomické krize se pro ně stala určitě potřebnou pomocí, k čemuž nepochybně přispělo také navýšení částek přídatku.

⁵⁴ Pro analýzu a grafické zobrazení byla příslušnost k jednotlivým krajským pobočkám (KP) interpretována dle standardního krajského členění: KP pro hlavní město Prahu – kraj Hlavní město Praha; KP v Brně – Jihomoravský kraj; KP v Českých Budějovicích – Jihočeský kraj; KP v Hradci Králové – Královéhradecký kraj; KP v Jihlavě – kraj Vysočina; KP v Karlových Varech – Karlovarský kraj; KP v Liberci – Liberecký kraj; KP v Olomouci – Olomoucký kraj; KP v Ostravě – Moravskoslezský kraj; KP v Pardubicích – Pardubický kraj; KP v Plzni – Plzeňský kraj; KP v Příbrami – Středočeský kraj; KP v Ústí nad Labem – Ústecký kraj; KP ve Zlíně – Zlínský kraj.

Graf č. 6.4 **Struktura příjemců přídatku na dítě dle poměru rozhodného příjmu k životnímu minimu rodiny (v %)**

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní výpočty

Dlouhodobě – od jejího zavedení v roce 2018 až do roku 2021 – byly zhruba dvě třetiny všech přídatků vypláceny v tzv. zvýšené výměře (tabulka č. 6.2). To jsou případy, kdy má některá ze společně posuzovaných osob příjem ze zaměstnání nebo podnikání, z nemocenských či důchodových dávek, podpory v nezaměstnanosti, rodičovského příspěvku poskytovaného po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství anebo z příspěvku na péči. Třetina dětí dostávajících přídatků tedy žila v rodinách bez těchto příjmů. Během roku 2022 však takovýchto rodin ubylo – v průměru na jednu čtvrtinu **ve druhém pololetí roku 2022 – neboť tři čtvrtiny dětí obdržely přídatěk ve zvýšené výměře**. Lze za tím spatřovat jednak snahu těch nejchudších mít požadovaný příjem, možným vysvětlením ale také může být, že mezi rodiny s nárokem na přídatěk se nově ve vyšší míře dostávají takové, jejichž celkové příjmy jsou nízké i přes výdělečnou aktivitu jejich členů, příp. navzdory pobírání „uznatelných“ dávek. Detailnější analýza totiž ukazuje, že zatímco u dětí žijících v rodinách, jejichž rozhodný příjem v poměru k životnímu minimu dosahuje dvojnásobku nebo ještě vyšší hodnoty, pobírají přídatěk ve zvýšené výměře téměř všichni (dlouhodobě přes 98 % z nich), u dětí v rodinách s příjmem pod životním minimem byl tento podíl dosud nejvýše třetinový. Přes 80 % dětí, které dostávají přídatěk v základní výměře, totiž pravděpodobně žije v rodině zcela bez výše specifikovaných příjmů, neboť rozhodné příjmy nedosahují úrovně jejich životního minima. Naproti tomu u dětí s přídatěkem ve zvýšené výměře jich v rodině s příjmem pod životním minimem žije pouze 12 %.

Z databáze OKsystému nejde jednoznačně určit typ rodiny, která obdržela přídatěk na dítě. Bylo však možné vyčíslit počty rodin s pouze jednou zaopatřenou osobou a minimálně jedním nezaopatřeným dítětem, které bychom mohli definovat jako „čisté“ **sólo rodiče s dítětem nebo dětmi**. Jejich podíl **na všech rodinách s přídatěkem představuje necelou polovinu** (tabulka č. 6.2).

V čase byl patrný pokles jejich zastoupení ve druhé polovině roku 2020 a zejména v první půli roku 2021, tedy v silném covidovém období, což lze vysvětlit tím, že se mezi příjemce přídatku tehdy dostalo více úplných rodin, příp. rodin neúplných s dalšími členy (zaopatřeným dítětem, prarodičem apod.). Obdobný trend snižujícího se podílu sólo rodičů mezi příjemci přídatku pak naznačují i data za rok 2022. Fakt, že v rodinách těchto **sólo rodičů je podmínka existence vybraných rozhodných příjmů pro nárok na zvýšenou výměru přídatku obtížněji splnitelná**, dokládá nižší podíl sólo rodin pobírajících přídatku ve zvýšené výměře (v průměru o 5–7 p. b.) oproti celku.

Tabulka č. 6.2 Vybrané charakteristiky příjemců přídatku na dítě

	Průměrný měsíční počet dětí			Průměrný měsíční počet rodin		
	celkem	zvýšená výměra	podíl zvýšené výměry na celku (v %)	celkem	sólo rodič *	podíl sólo rodičů na celku (v %)
1. pol. 2019	246 182	165 002	67,0	124 876	59 068	47,3
2. pol. 2019	225 148	149 461	66,4	113 259	54 116	47,8
1. pol. 2020	227 439	154 330	67,9	114 575	54 315	47,4
2. pol. 2020	221 302	138 091	62,4	111 489	50 360	45,2
1. pol. 2021	229 342	148 832	64,9	116 062	48 026	41,4
2. pol. 2021	241 697	166 553	68,9	121 695	57 461	47,2
1. pol. 2022	267 916	191 248	71,4	135 800	62 924	46,3
2. pol. 2022	320 883	244 965	76,3	164 772	73 422	44,6

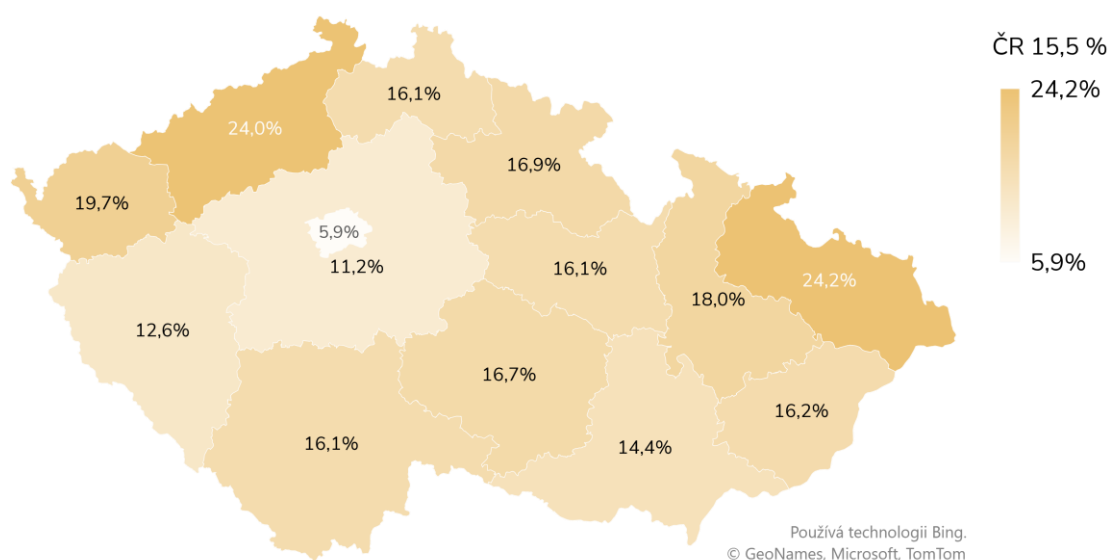
Pozn.: * Vychází z definovaného typu domácnosti v databázi jako rodina „s pouze jednou zaopatřenou osobou a minimálně jedním nezaopatřeným dítětem“.

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní výpočty

Věková struktura dětí – příjemců přídatku – se v čase nemění. Necelou polovinu (48 % v druhém pololetí roku 2022) tvoří děti ve věku 6 až 15 let, téměř třetinu (32 %) děti mladší šesti let a zbývající zhruba pětinu (21 %) děti 15leté a starší. Struktura dle jednotek věku sice není k dispozici, nicméně i při porovnání těchto tří věkových skupin se ukazuje, že **čím je dítě starší, tím spíše dostává přídatku ve zvýšené výměře**. U dětí 15letých a starších se podíl dětí s přídatkem ve zvýšené výměře z dlouhodobě průměrné úrovně tří čtvrtin dostal v posledním sledovaném půl roce na 82 %, u dětí 6 až 15letých ze dvou třetin na tři čtvrtiny a u dětí nejmladších vzrostl relativně nejvíce, a to ze tří pětín na 72 %.

Orientačním přepočtem počtu příjemců přídatku na dítě na počet závislých dětí žijících v úplných a neúplných rodinách v jednotlivých krajích ČR⁵⁵ vyvstávají **poměrně značné regionální rozdíly**. Zatímco celkově podle tohoto přepočtu **pobíralo** v ČR **přídatvek na dítě** přibližně každé šesté dítě (16 %), **v Ústeckém a Moravskoslezském kraji** to bylo **téměř každé čtvrté dítě**, v Karlovarském a Olomouckém kraji téměř každé páté dítě (obrázek č. 6.1). Naproti tomu ve Středočeském a Plzeňském kraji bylo příjemcem přídatku „jen“ zhruba každé osmé až deváté dítě a v Hlavním městě Praha až takřka každé dvacáté.

Obrázek č. 6.1 Průměrný podíl dětí pobírajících přídatvek na dítě na všech dětech, dle krajů ČR (2. pol. 2022)

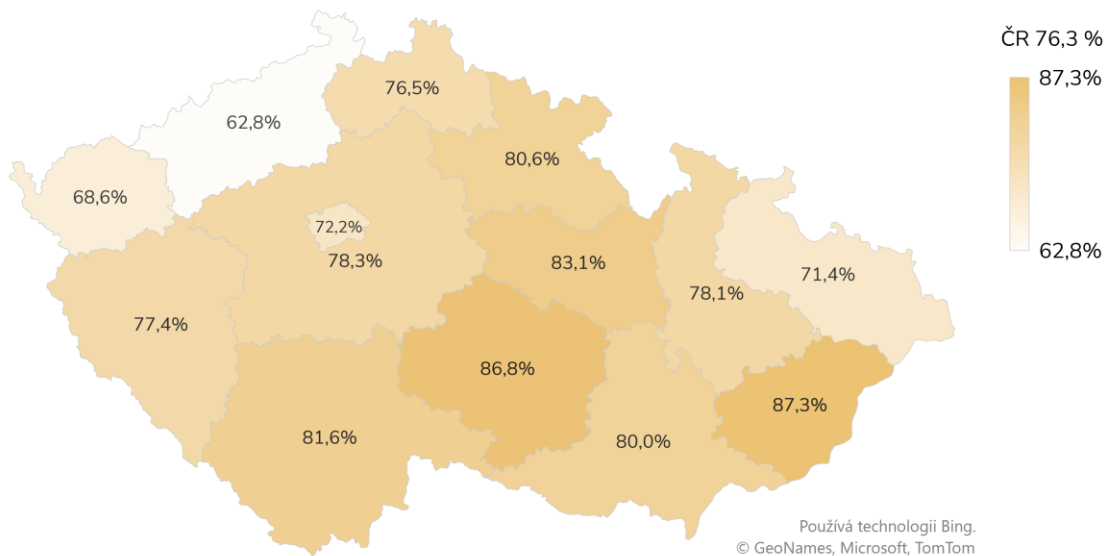
Zdroj: SLDB 2021, databáze OKsystému, vlastní výpočty

Regionální diference zcela jednoznačně nepotvrzují, že by v krajích s obecně horší ekonomickou úrovní byly mezi příjemci přídatku častěji hůře příjmově situované rodiny. Respektive tuto jednoznačnost narušuje situace v Hlavním městě **Praha**, která se spíše přiřazuje ke **krajům s nižším podílem dětí čerpajících přídatky ve zvýšené výměře** (obrázek č. 6.2) a **vyšším podílem dětí žijících v rodinách s příjmy nedosahujícími úrovně životního minima** (obrázek č. 6.3), mezi kterými zcela dominuje kraj **Ústecký**, dále **Karlovarský** a na úrovni srovnatelné s Prahou i kraj **Moravskoslezský**. Z dat je zřejmé, že téměř polovina (46 %) rodin v Ústeckém kraji, jejichž děti dostávají přídatvek, měla rozhodně příjmy nižší, než bylo životní minimum jejich rodiny. Naproti tomu ve Zlínském kraji

⁵⁵ Z dostupných dat SLDB 2021 byl celkový počet závislých dětí napočten tak, že pro rodiny s jedním závislým dítětem bylo dítě započteno jednou, pro rodiny se dvěma závislými dětmi dvakrát, pro rodiny se třemi závislými dětmi třikrát a pro rodiny se čtyřmi a více závislými dětmi čtyřikrát. K těmto počtům pak byl vztažen průměrný měsíční počet dětí pobírající přídatvek na dítě v 2. pol. 2022.

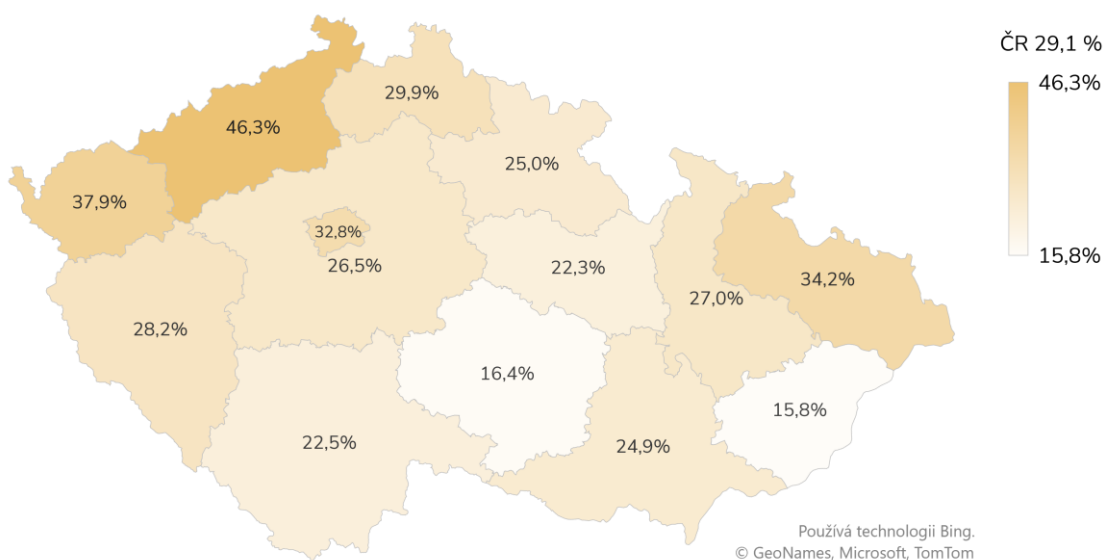
a na Vysočině se v podobné situaci ocitlo třikrát méně dětí (16 %). V těchto dvou krajích pak děti až v 87 % případů měly přídavek ve zvýšené výměře.

Obrázek č. 6.2 Průměrný měsíční podíl příjemců přídavku na dítě ve zvýšené výměře na všech příjemcích, dle krajů ČR (2. pol. 2022)

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní výpočty

Obrázek č. 6.3 Průměrný měsíční podíl příjemců přídavku na dítě žijících v rodinách s příjmem pod úrovní životního minima na všech příjemcích, dle krajů ČR (2. pol. 2022)

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní výpočty

Jednorázový příspěvek na dítě

Nová sociální dávka – jednorázový příspěvek na dítě – začala být vyplácena od srpna 2022 na každé dítě do 18 let věku ve výši 5 tisíc Kč, pokud hrubé příjmy rodičů nedosáhly v roce 2021 jednoho milionu korun. Rodiny s dětmi, které měly v červenci nárok na přídavek na dítě, o příspěvek nemusely žádat a byl jim **vyplacen automaticky spolu s přídavkem na dítě**. Tímto způsobem získalo příspěvek na dítě téměř **185 tisíc rodin na 238 tisíc dětí**. Porovnáme-li tento počet s průměrným počtem příjemců přídavku na dítě za 1. polovinu roku 2022, tak jednorázový příspěvek pokryl přibližně 90 % dětí čerpajících přídavek.⁵⁶ K příjemcům příspěvku patřily převážně děti ve věku 6 až 14 let (52 %), třetina dětí byla mladší a zbývajících 15 % bylo ve věku od 15 do 18 let. Ke konci roku 2022 představovaly automaticky vyplacené příspěvky 20 % ze všech žádostí o tuto dávku. V krajích s vyšší mírou čerpání přídavků na děti (Moravskoslezský, Ústecký, Karlovarský) byl tento podíl více než čtvrtinový, naproti tomu nejnižší byl v Praze (12 %) a v Plzeňském a Středočeském kraji (po 16 %).

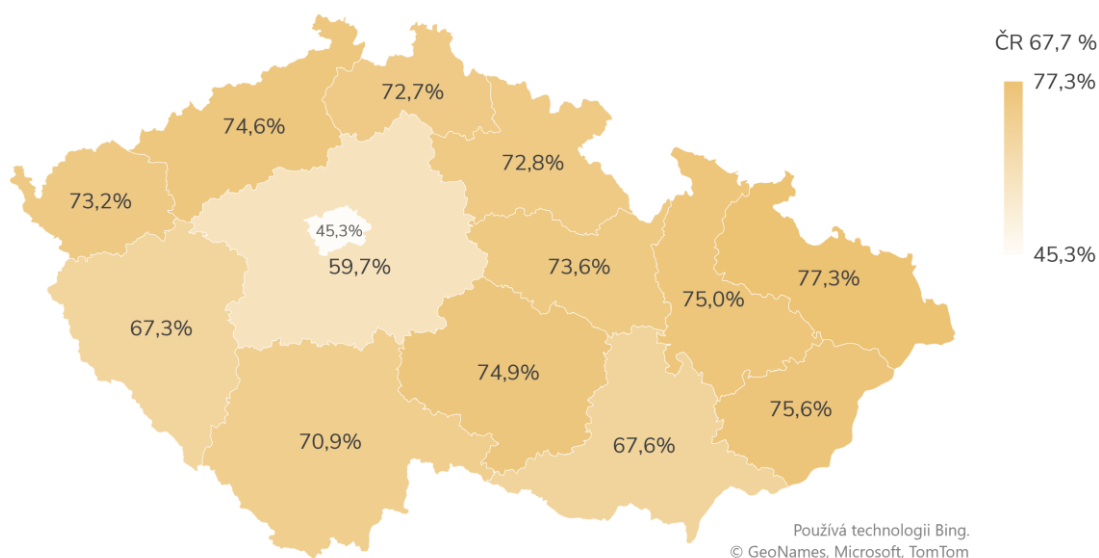
Na základě samostatně podané žádosti o příspěvek prostřednictvím aplikace Jenda nebo Czech Point dostalo k 31. prosinci 2022 příspěvek necelých 726 tisíc rodin na 1 110 tisíc dětí. Četněji ve srovnání s automaticky vyplacenými dávkami připadl příspěvek na předškolní děti (38 %), nicméně děti školou povinné byly stále nejvíce zastoupeny (47 %). Jelikož v žádosti bylo diferencováno, zda je žadatelem sólo rodič, či rodič žijící v partnerství, lze zjistit, že **přibližně čtvrtina (24 %) žádostí byla podána rodiči samoživiteli**. Regionální rozdíly byly v tomto ohledu poměrně značné. V Praze představovaly žádosti sólo rodičů dokonce jednu třetinu, 30% podíl tvořily i v kraji Karlovarském a Ústeckém. Méně než pětina podíl na všech podaných žádostech měly naopak žádosti sólo rodičů na Vysočině a ve Zlínském kraji. Tyto diference však v podstatě odpovídají procentuálnímu zastoupení neúplných rodin mezi rodinami s dětmi v jednotlivých krajích (srov. s obrázkem č. 4.3 ve 4. kap.). Určitou výjimkou je Hlavní město Praha, kde je podíl neúplných rodin zhruba čtvrtinový, žádosti pražských sólo rodičů však představovaly třetinu všech tamních žádostí. Úplné rodiny bydlící v Praze tak pravděpodobně vzhledem k vyšší příjmové úrovni o příspěvek v takové míře nežádaly.

V souhrnu k 31. prosinci 2022 dostalo jednorázový příspěvek na dítě přes 910 tisíc rodin na téměř 1 350 tisíc dětí. V průměru tak v jedné rodině připadl příspěvek na 1,5 dítěte. Nejčastěji příspěvek náležel na děti ve věku od 6 do 14 let (48 %) a dále spíše na děti mladší (37 %) než starší (15 %). Z regionálního hlediska bylo nejvíce příspěvků vyplaceno ve Středočeském, Moravskoslezském a Jihomoravském kraji (13 %, resp. 12 % a 11 %). Na druhou stranu celkově jen 3 % příspěvků směřovala do Karlovarského kraje. Vzhledem k rozdílnému zastoupení rodin s dětmi v jednotlivých krajích je však pro srovnatelnost lepší vztáhnout počty podpořených dětí tímto příspěvkem ke všem dětem v daném věku v příslušném kraji. Základ přitom představují data ze SLDB 2021 a počty osob po jednotkách věku od 0 do 17 let (včetně). Z toho je zřejmé, že **jednorázovým příspěvkem na dítě byly podpořeny dvě třetiny všech dětí**. Nicméně v krajském členění se zcela vyděluje Praha, kde tuto podporu dostala jen necelá polovina dětí, a rovněž Středočeský kraj, kde jej měly tři pětiny dětí

⁵⁶ Přídavek na dítě totiž mohou čerpat nezaopatřené děti do 26 let věku, kdežto jednorázový příspěvek je určen dětem do 18 let.

(obrázek č. 6.4). Na průměrné dvoutřetinové úrovni figurovaly pouze dva kraje (Plzeňský a Jihomoravský), v ostatních krajích byla míra čerpání příspěvku ještě vyšší, s maximem pro Moravskoslezský kraj, kde byla více než tříčtvrtinová. Jedním z důvodů nižšího čerpání příspěvku v Praze a ve Středočeském kraji je pravděpodobně vyšší příjmová úroveň těchto dvou regionů, která rodinám znemožňovala naplnit podmínku limitního příjmu. Naproti tomu v oblasti severozápadních Čech a v severovýchodní části Moravy se ve vyšší míře čerpání příspěvku odrážejí relativně horší životní podmínky zdejších rodin.

Obrázek č. 6.4 Podíl dětí do 18 let pobírajících jednorázový příspěvek na dítě na všech dětech v daném věku, dle krajů ČR

Zdroj: Veřejná databáze ČSÚ – SLDB 2021, databáze OK systému, vlastní výpočty

Mimořádná okamžitá pomoc

Dávka mimořádné okamžité pomoci (MOP), která je jednou z dávek pomoci v hmotné nouzi, je poskytována osobám, které se ocitnou **v jedné ze šesti definovaných situací**, jež vyžadují neodkladné řešení. Detailnější analýza dat o příjemcích této dávky měla za cíl sledovat, nakolik se pandemie a případně navazující ekonomická krize odrazila v počtech jejích příjemců a o jaké příjemce se jednalo. Nutno dodat, že žadatel mohl podat současně více žádostí o různé typy mimořádné okamžité pomoci. V rámci jednotlivých typů dávek jsou prezentovány podrobnější charakteristiky o příjemcích (např. typ domácnosti), jež byly z databáze OK systému dostupné. Pro mnohdy nízké počty nejsou zpravidla představeny případné krajské diference.

Prvním případem poskytnutí mimořádné okamžité pomoci je existence **hrozby vážné újmy na zdraví** osobě s nedostatečnými prostředky. Z tohoto důvodu dostalo mimořádnou dávku **100 až 200 osob**

v průměru měsíčně v letech 2019 až 2022 (tabulka č. 6.3). Více než padesátiprocentní nárůst příjemců v první polovině roku 2020 lze pravděpodobně přičíst obavám z tehdy neznámého typu nemoci – koronaviru covid-19. K dalšímu výraznějšímu navýšení došlo v druhé polovině roku 2021, a především v první půli roku 2022, kdy bylo vyplaceno přes 200 těchto mimořádných dávek měsíčně. Zde lze hledat souvislosti spíše s válečným konfliktem na Ukrajině.

Vážnou mimořádnou událostí, což je druhý možný případ čerpání MOP, může být živelní pohroma, ekologická havárie, požár, příp. jiná událost, kterou nebylo možné s ohledem na její rozsah předvídat ani jí předejít a v jejímž důsledku je osoba z důvodu nedostatku finančních prostředků ohrožena zejména ztrátou bydlení nebo nezajištěním základních životních potřeb. Zatímco v roce 2019 byly z tohoto důvodu dávky vypláceny jen výjimečně, v roce 2020 je pobíralo zhruba 200 osob měsíčně (tabulka č. 6.3). Jak vyplývá z podkladů OK systému, navýšení počtu příjemců od roku 2020 bylo ovlivněno pandemií covidu-19, což bylo od roku 2021 umocněno ještě zavedením uznatelnosti nákladů na pořízení ochranných prostředků dýchacích cest. Vyšší počty vyplacených dávek v roce 2021 navíc patrně reflektují pomoc poskytnutou rodinám zasaženým tornádem na Moravě.⁵⁷ **Ve zhruba polovině případů náležela** dávka v návaznosti na vážnou mimořádnou událost **do domácností jednotlivců**.

Pomoc s úhradou **nezbytného jednorázového výdaje** je nejčastější formou mimořádné okamžité pomoci, jejíž vyplácení v uvedeném období více či méně oscilovalo **v průměru kolem jednoho tisíce dávek měsíčně** (tabulka č. 6.3). Jedná se o finanční podporu určenou např. na zaplacení poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků. Pětinu až čtvrtinu ze všech těchto dávek vyplácejí úřady práce v Moravskoslezském kraji, na druhém místě co do četnosti je Olomoucký kraj.

O mimořádnou pomoc lze žádat i kvůli **nedostatku peněžních prostředků na odůvodněný nákup nebo opravu předmětů dlouhodobé potřeby**. Na základě takových žádostí vyplatily úřady práce v letech 2019 až 2022 **průměrně měsíčně** kolem **200 dávek** (tabulka č. 6.3). Z hlediska typu domácnosti dostávaly tyto dávky **nejčastěji rodiny s nezaopatřenými dětmi** (přibližně ze 70 %). Postupem doby se však relativně snižuje zastoupení sólo rodičů (z 31 % v 1. pol. roku 2019 na 24 % v 2. pol. 2022) a roste spíše podíl domácností jednotlivců mezi příjemci (z 22 % na 29 %). Ostatní domácnosti s dětmi byly mezi příjemci této dávky zhruba v jedné třetině případů (35 %), zbylých 12 % tvořily bezdětné domácnosti vícero (zaopatřených) osob. Rodiny jedno- a dvoudětné pobíraly tuto mimořádnou dávku v podobné míře, mírně častěji ji však oproti nim čerpaly rodiny s více dětmi.

Pátým typem mimořádné pomoci je dávka reagující na **nedostatek prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí**. Průměrné měsíční počty těchto dávek byly vždy ve druhém pololetí daného roku několikanásobně vyšší ve srovnání s pololetím prvním (tabulka č. 6.3). Důvodem je nejspíše začátek školního roku a nezbytné výdaje s ním spojené, které mohou pro některé rodiny být velmi zatěžující. Zastoupení

⁵⁷ <https://www.uradprace.cz/-/pomoc-lidem-postizenym-tornadem>

„čistých“ neúplných rodin a ostatních rodin s dětmi mezi příjemci je nicméně poměrně vyrovnané s rozdíly ve prospěch jednoho či druhého typu rodiny na úrovni jednotek procentních bodů. Rodiny se třemi a více nezaopatřenými dětmi podobně jako v předchozím případě patří k častějším příjemcům této dávky než rodiny s jedním nebo dvěma dětmi.

Ohrožení sociálním vyloučením je posledním definovaným typem mimořádné okamžité pomoci. Jedná se např. o situace, kdy se osoby vrací z vězení, z dětského domova či z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí. Za tímto účelem bylo v letech 2019 až 2022 vyplaceno **průměrně 230 až 260 dávek měsíčně** (tabulka č. 6.3). Dvě pětiny těchto dávek připadly osobám skrze úřady práce v Hlavním městě Praha, v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Dalších v průměru 11 % dávek vyplatily ve sledovaném období úřady ve Středočeském kraji.

Tabulka č. 6.3 Průměrné měsíční počty příjemců mimořádné okamžité pomoci, dle typu dávky

	Hrozba vážné újmy na zdraví	Vážná mimořádná událost	Nezbytný jednorázový výdaj	Nezbytné/odůvodněné náklady na pořízení/opravu základních předmětů dlouhodobé potřeby	Nezbytné/odůvodněné náklady na vzdělávání/zájmovou činnost dítěte, sociálně-právní ochranu dětí	Hrozba sociálního vyloučení
1. pol. 2019	111	13	1 010	232	268	264
2. pol. 2019	121	3	799	224	689	246
1. pol. 2020	188	238	970	184	150	251
2. pol. 2020	149	218	944	235	598	237
1. pol. 2021	131	3 454	1 008	239	122	231
2. pol. 2021	165	635	844	214	633	231
1. pol. 2022	217*	312	1 028	229	198	244
2. pol. 2022	156	62	961	236	327	227

Pozn.: * V databázi OKsystému původní údaj 19 551 očištěný o počty příjemců s ukrajinskou státní příslušností 19 334. Tyto vysoké počty byly ovlivněny výplatou MOP uprchlickým rodinám v březnu 2022. V dalších měsících pro ně byla vyčleněna samostatná dávka.

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní úprava

Kromě výše uvedených šesti základních typů mimořádné okamžité pomoci byly v průběhu roku 2020 v některých žádostech v rámci bližšího popisu životní situace žadatele uváděny **okolnosti související s pandemií covidu-19**. Za období března až června 2020 se jednalo průměrně o 10 případů měsíčně při podání žádosti o pomoc z důvodu hrozby vážné újmy na zdraví, o 26 případů měsíčně v rámci žádosti o pomoc s úhradou nezbytného jednorázového výdaje a o 4 případy měsíčně v žádostech o pomoc na nákup nebo opravu předmětů dlouhodobé potřeby. Nejčastěji, průměrně ve 303 případech měsíčně, byl covid-19 zmiňován v žádostech o pomoc při vážné mimořádné události. Třetina těchto dávek přitom směřovala osobám v Hlavním městě Praha. V červenci až říjnu 2020 dostalo pomoc při mimořádné události v souvislosti s covidem-19 průměrně 56 osob měsíčně.

Na okolnosti související s pandemií covidu-19 byla od listopadu 2020 vytvořena **samostatná žádost o mimořádnou okamžitou pomoc (MOP Covid-19)**. Ta měla pomoci lidem, kteří se vlivem pandemie dostali do finanční nouze, se zajištěním základních životních potřeb (jídlo, nájem, energie, oblečení atd.). **Za poslední dva měsíce roku 2020 úřady práce za tímto účelem vyplatily v průměru 426 dávek měsíčně, v první polovině roku 2021 kolem 3 tisíc dávek měsíčně, ve druhé polovině roku 2021 pak 571 dávek měsíčně a naposledy v prvním pololetí roku 2022 „jen“ průměrných 183 dávek měsíčně.** Až jednu třetinu těchto dávek ve třech ze čtyř sledovaných období vyplatily úřady v Hlavním městě Praha, po jedné pětině pak úřady v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Naopak v některých krajích, zvláště v posledním ročním sledovaném období, nebyly tyto dávky vyplaceny vůbec, nebo jen v jednotkách případů (např. v kraji Královéhradeckém, Libereckém, Pardubickém, Jihočeském, Zlínském, Vysočina).

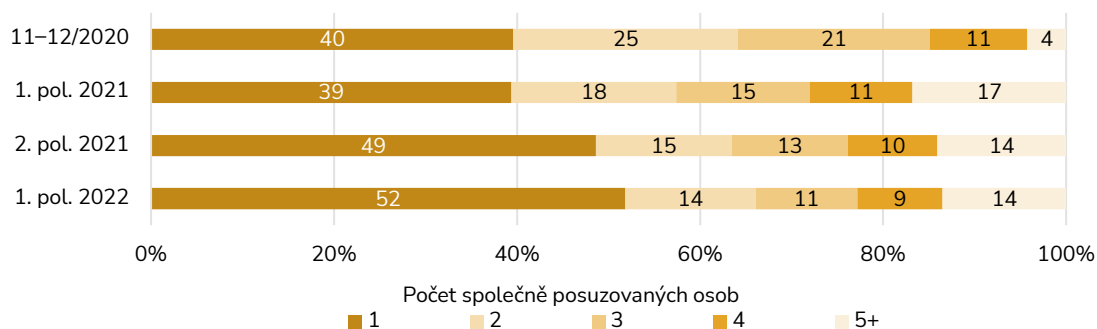
Databáze OKsystému nabízí v případě této dávky poměrně podrobné členění z hlediska počtu společně posuzovaných osob v domácnosti, počtu nezaopatřených dětí a vybraných (ekonomických) charakteristik příjemce dávky (grafy č. 6.5a, 6.5b, 6.5c). **Mezi příjemci jednoznačně převládaly domácnosti jednotlivců.** Jejich zastoupení se přitom z počátečních dvou pětín navýšilo na polovinu (graf č. 6.5a). Znatelný byl rovněž nárůst podílu **bezdětných domácností** mezi příjemci této dávky, a to z nadpoloviční na téměř **dvoutřetinovou většinu** (graf č. 6.5b). Přestože tyto dvě kategorie nebyly v datech provázané, je zřejmá jejich úzká spojitost. Rodin s alespoň jedním nezaopatřeným dítětem tak mezi příjemci dávky ubývalo. Přestože rodiny se třemi a více dětmi byly na konci roku 2020 mezi příjemci spíše výjimečně, postupem času se jejich zastoupení stalo takřka vyrovnané v komparaci s rodinami s jedním a dvěma dětmi.

Během sledovaného období platnosti dávky se výrazně proměnila struktura příjemců z hlediska jejich ekonomického postavení a dalších charakteristik. Zatímco ke konci roku 2020 náležela čtvrtina dávek osobám samostatně výdělečně činným (OSVČ) a dvě pětiny dávek zaměstnaným osobám, v roce 2021 se tyto podíly zásadně snížily (graf č. 6.5c). Podíl zaměstnanců v hlavním pracovním poměru a těch pracujících na dohodu o provedení práce nebo o pracovní činnosti byl přitom vyrovnaný. Jednalo se tedy o zaměstnance nebo podnikatele, kteří museli v důsledku pandemie omezit svoji výdělečnou aktivitu a kterým se snížily příjmy. Naproti tomu se v čase navýšil podíl dávek vyplacených osobám evidovaným na úřadech práce v registru uchazečů o zaměstnání (z jedné čtvrtiny na dvě pětiny). Zhruba dvě třetiny dávek náležely v roce 2021 příjemcům, kteří současně pobírali další dávky hmotné nouze, a sice příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. Souběh těchto dávek se přitom moc neočekával, protože pokrývají obdobné potřeby. Jak se ale lze dočíst na webu MPSV: „*V odůvodněných případech může k souběhu dojít, a to, jedná-li se o úhradu nutných výdajů na náklady za provoz internetových a telefonních služeb u rodin s dětmi, pokud je nařízena distanční výuka či děti nemohou navštěvovat školu*“.⁵⁸ Samoživitelům připadlo koncem roku 2020 na 14 % všech mimořádných dávek, v následujícím roce se tento podíl snížil na 6 %. Zato podíl dávek vyplacených seniorům 65letým a starším se v čase zvyšoval.

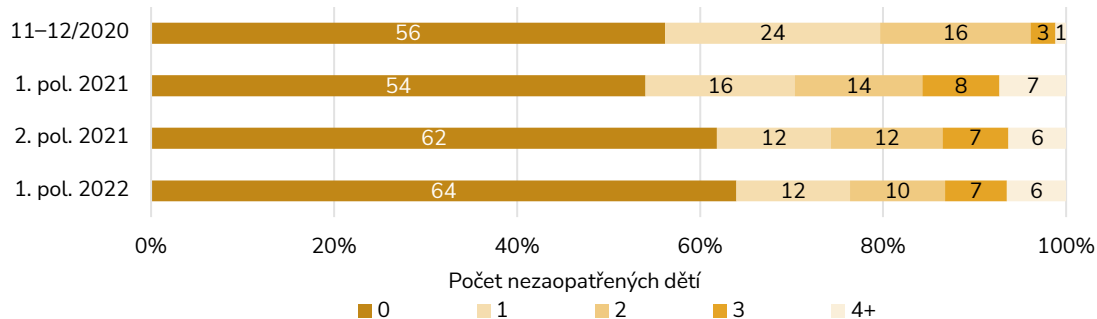
⁵⁸ Blíže viz <https://www.mpsv.cz/davky-info>

Grafy č. 6.5a, b, c **Struktura příjemců mimořádné okamžité pomoci spojené s covidem-19 (v %)**

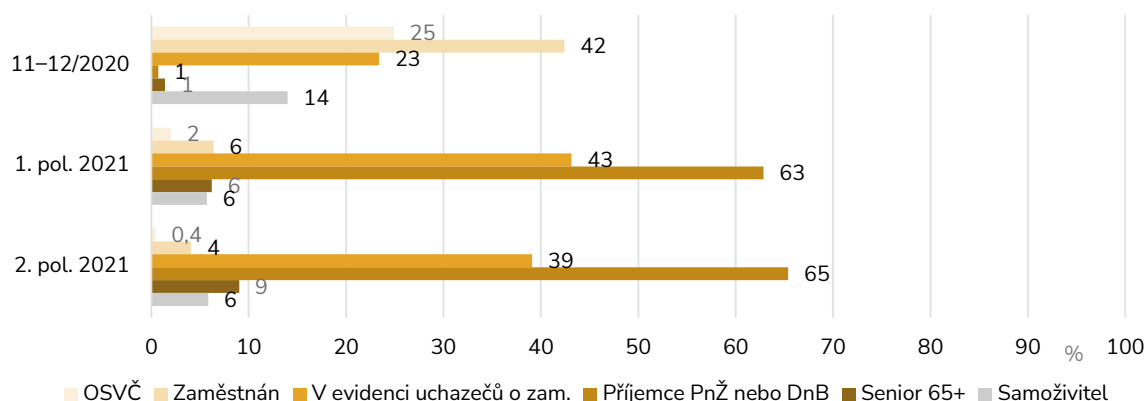
6.5a – podle počtu společně posuzovaných osob

6.5b – podle počtu nezaopatřených dětí

6.5c – podle vybraných charakteristik příjemce*

Pozn.: * Příjemce PnŽ nebo DnB = příjemce příspěvku na živobytí nebo doplatku na bydlení. Jednotlivé kategorie příjemců se mohly překrývat, proto uvedené podíly nedávají součet 100 %. Data za poslední sledované období (1. pol. 2022) nebyly v tomto členění k dispozici.

Zdroj: databáze OKsystému, vlastní výpočty

6.2.3 Příjmová situace domácností

Příznivý hospodářský vývoj české ekonomiky před vypuknutím pandemie vyznačující se mj. nízkou nezaměstnaností či rostoucí průměrnou mzdou se pozitivně odrážel v příjmové úrovni domácností. Průměrný počet pracujících členů v domácnosti do roku 2018 každoročně mírně rostl a průměrný počet nezaměstnaných zvolna klesal (Kuchařová et al., 2020). V letech 2019 a 2020 se však tento trend zastavil a od roku 2021 se dokonce obrátil, což do jisté míry reflektovalo vývoj na trhu práce v daných letech (viz výše v textu). Podle výsledků výběrového šetření Českého statistického úřadu prováděného každoročně se zaměřením na příjmy a životní podmínky domácností (ČSÚ, 2023e) tak **poměrně rychlé tempo růstu čistých peněžních příjmů (od 6 do 8 % v letech 2017 až 2019) v roce 2020 meziročně zpomalilo** (na necelých 5 %). **V roce 2021 čisté peněžní příjmy průměrné domácnosti vzrostly téměř o desetinu** (o 9,6 %), reálně o 5,6 % (ČSÚ, 2023g).

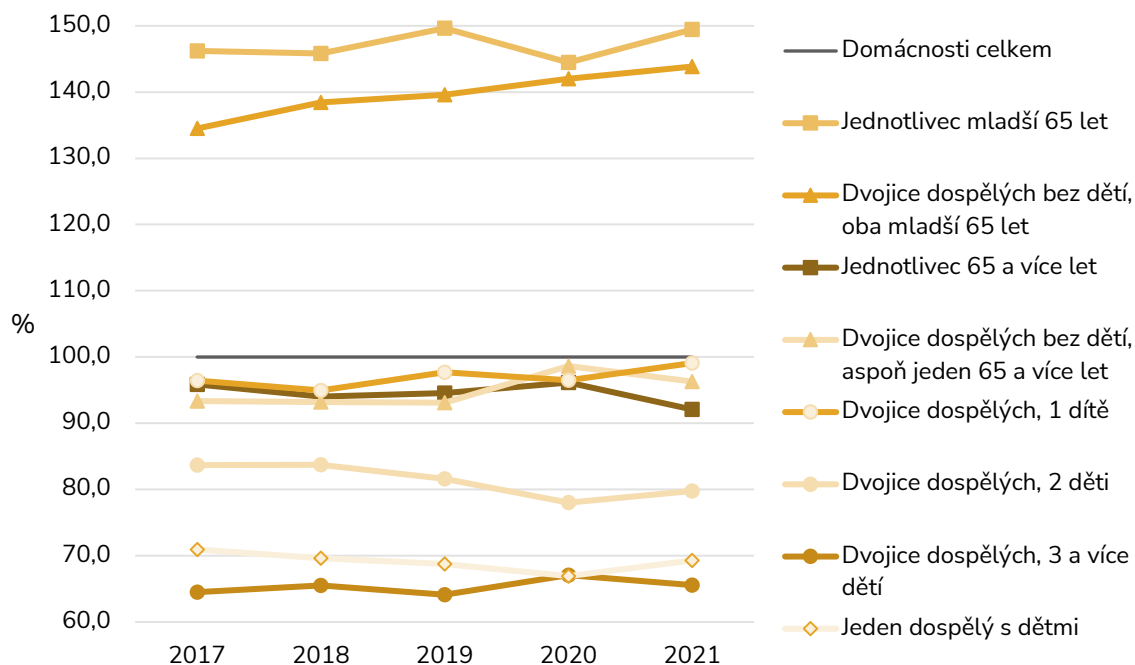
Nejen situace na trhu práce, existence různých překážek více či méně omezujících pracovní činnosti v době pandemie, ale i nastavení a změny v daňové oblasti nebo ve sféře sociálních transferů se tak promítaly do celkové úrovně čistých peněžních příjmů domácností. Neopomenutelnou roli však měla také sociodemografická struktura domácností především z hlediska přítomnosti výdělečně činných osob a nezaopatřených dětí, případně dle dalších charakteristik souvisejících například s pracovním postavením. Poslední dostupné šetření „*Životní podmínky 2022*“ přitom vypovídá o úrovni příjmů v roce 2021 (ČSÚ, 2023e).

Jak již bylo řečeno, příjmová situace českých domácností se v posledních několika letech každoročně zlepšovala, rozdílné však bylo tempo růstu u různých typů domácností. **Čisté peněžní příjmy průměrné domácnosti činily v roce 2021 přibližně 241,2 tisíce Kč za rok na osobu v domácnosti** (tj. 20 tis. Kč na osobu měsíčně; ČSÚ, 2023e). Z hlediska ekonomické aktivity osoby v čele domácnosti, tedy zpravidla muže, si dlouhodobě nejvyšší úroveň příjmů udržely domácnosti samostatně výdělečně činných osob, i když nárůst jejich příjmů byl podprůměrný (o 4,6 % na 263,8 tisíce Kč na osobu za rok 2021). Nejrychleji naopak rostly příjmy domácnostem zaměstnanců (o 12,6 % na 256,2 tisíce Kč na osobu za rok 2021), především díky vzestupu jejich pracovních příjmů reflektujících nižší daňovou zátěž. Domácnostem nepracujících důchodců se po dvou letech dynamičtějšího růstu (8 až 9 %) v roce 2021 čisté příjmy zvýšily méně (o 4,7 % na 201,3 tisíce Kč na osobu za rok). S nejnižšími prostředky disponovaly v roce 2021 domácnosti nezaměstnaných (111,6 tisíce Kč na osobu). Za rok 2022 lze očekávat zvýšení příjmů zvláště u důchodcovských domácností (díky trojitě valorizaci penzí), ale i u domácností zaměstnanců vzhledem k navýšení minimální mzdy či daňové slevy na poplatníka. Problematická však může být reálná kupní síla těchto příjmů, která vlivem vysoké inflace pravděpodobně dosti poklesne (jak naznačuje i vývoj za první tři čtvrtletí roku 2022 za sektor domácností v analýze MPSV, 2023c).

Příjmy z výdělečné činnosti jsou tedy jedním z hlavních faktorů ovlivňujících celkové příjmy domácnosti. Zásadní vliv má dále přítomnost nezaopatřených dětí v rodině. Příjmová úroveň rodin s dětmi vůči bezdětným se přitom počínaje rokem 2018 pozvolna zhoršovala. Zatímco **v roce 2017 dosahoval čistý peněžní příjem domácností s dětmi na osobu 73 % příjmů bezdětných domácností, do roku 2020 tato relace klesla na 68 %** (Kuchařová et al., 2020; ČSÚ, 2023e).

K (prozatímnímu) obratu (na 70 %) v roce 2021 přispělo pravděpodobně navýšení daňového zvýhodnění na děti a další daňové úpravy. **Příjmy na osobu v domácnostech s dětmi se přitom dlouhodobě pohybují na úrovni příjmů důchodcovských domácností bez pracujících členů**, s výjimkou roku 2020, kdy tento poměr klesl na 93 % v neprospěch rodin s dětmi. Značný vliv zde jistě mělo vyplacení jednorázového příspěvku důchodcům na konci roku 2020. Použijeme-li třídění dle typu domácnosti využívané Eurostatem, tak příjem seniorských domácností jednotlivců i párů přepočtený na osobu je dlouhodobě do velké míry srovnatelný a z domácností s dětmi se nejbližší k jeho úrovni pohybují ty jednoduché (graf č. 6.6). Z grafu č. 6.6 je dále zřejmé snižování příjmu na osobu v domácnostech s vyšším počtem dětí, za pozornost ovšem stojí také fakt, že zatímco příjmy domácností jednotlivců či párů v produktivním věku (dlouhodobě vysoce nadprůměrné) se ve sledovaných letech (v relaci k průměrnému příjmu) zvyšovaly, v seniorských domácnostech zůstávaly poměrně stabilní (s výjimkou zmiňovaného vzestupu v roce 2020). Naproti tomu příjmová relativní pozice úplných rodin se dvěma dětmi, ale i samoživitelů se do roku 2020 neustále snižovala. Čistý příjem na osobu v rodinách samoživitelů je přitom jen mírně vyšší v porovnání s úplnými rodinami se třemi a více dětmi.

Graf č. 6.6 Vývoj relace čistého peněžního příjmu domácnosti na osobu za rok k příjmu průměrné domácnosti v letech 2017 až 2021 ve vybraných typech domácností (v %)

Zdroj: ČSÚ, 2023e a předchozí roky

Výdělečná činnost představuje hlavní zdroj příjmů pro naprostou většinu domácností s výjimkou těch seniorských. U nich mají stěžejní význam sociální příjmy, přičemž v domácnostech jednotlivců jsou trvale na úrovni 90 % celkových příjmů, v domácnostech se dvěma členy se za posledních pět let jejich váha snížila o čtyři procentní body na 76 % v roce 2021 (tabulka č. 6.4). Klesající význam mají s postupem let sociální dávky i pro mladší jedno- a dvoučlenné bezdětné domácnosti (srov. s Kuchařová et al., 2020, 67), jejich nižší podíl je však vyvažován vyššími pracovními příjmy. Určitá změna struktury příjmů se týká rovněž domácností s dětmi. **Váha sociálních příjmů se v rodinách se dvěma dospělými a s dětmi od roku 2017 do roku 2021 téměř nezměnila** (jen mírně posílila v průměru o 1 p. b.), přičemž **stále nejnižší podíl zauímají v rozpočtu dvoudětných (úplných) rodin** (ČSÚ, 2023e). Příjmy z hlavního zaměstnání přitom v domácnostech s jedním a dvěma dětmi setrvale představují přibližně 70 % celkového čistého příjmu. Zato v domácnostech se třemi a více dětmi nastalo nemalé snížení významu pracovních příjmů z hlavního zaměstnání v celkovém rozpočtu (z 71 % v roce 2017 na 61 % v roce 2021), který však byl saturován vzestupem příjmů z podnikatelské činnosti. **K nejhůře finančně zajištěným domácnostem** (při přepočtu příjmu na člena domácnosti) **stále patří vícedětné domácnosti spolu s domácnostmi samoživitelů**. Podíl sociálních dávek na celkovém příjmu zůstal v případě samoživitelů na 16 % (s výkyvem v roce 2020 na 20 %), v jejich rozpočtu ale mezi lety 2017 a 2021 posílily příjmy z hlavního zaměstnání (z 49 % na 59 %). Ve srovnání se všemi ostatními typy domácností jsou pro ně ale podstatné ještě ostatní příjmy (zahrnující mj. například výživné či jiné transfery mezi domácnostmi) s podílem přes 13 % na celkovém rozpočtu. Váha ostatních příjmů se v jiných typech domácností pohybuje jen na úrovni 3 %.

Zaměříme-li se na rodiny s dětmi ještě podrobněji z hlediska úplnosti a přítomnosti dalších osob kromě rodičů a nezaopatřených dětí, lze sledovat určité přetrvávající diference, ale i nové skutečnosti. Například stále platí, že tzv. čisté úplné rodiny, tj. rodiny tvořené pouze rodiči a nezaopatřenými dětmi, hospodaří s řádově vyššími čistými peněžními příjmy než čisté neúplné rodiny, tj. rodiny sólo rodičů jen s nezaopatřenými dětmi. **V roce 2021 měly čisté úplné rodiny k dispozici 205,8 tisíce Kč na osobu, kdežto čisté neúplné rodiny 168,3 tisíce Kč na osobu**. Zatímco z hlediska složení domácnosti byly v úplných rodinách téměř rovnoměrně zastoupeny pracující osoby a děti, v rodinách samoživitelů bylo průměrné zastoupení pracujících poloviční oproti dětem (ČSÚ, 2023e). Do roku 2017 se přitom příjmová úroveň sólo rodičů oproti úplným rodinám zlepšovala (ze 74 % v roce 2015 na 83 % v roce 2017; Kuchařová et al., 2020, 66). V následujících letech se ale začala zvolna propadat na 80 % v roce 2020. Mírný obrat přišel **v roce 2021, kdy průměrné čisté peněžní příjmy samoživitelů dosáhly 82 % příjmů čistých úplných rodin**, k čemuž významnou měrou přispěl rychlejší vzestup pracovních příjmů sólo rodičů. Sólo rodiče zůstávají častějšími příjemci sociálních dávek s dvojnásobným podílem na celkových příjmech oproti čistým úplným rodinám (16 %, resp. 8 %).

Tabulka č. 6.4 Čisté peněžní příjmy (čpp) vybraných typů domácností v roce 2021 a další ukazatele příjmové situace domácností

		Čisté peněžní příjmy na osobu za rok (v Kč)	Relace čpp k průměru (v %)	Podíl sociálních příjmů na čpp (v %)	Osoby ohrožené chudobou (v %) *
Průměrná domácnost		241 160	100,0	24,8	10,2
Domácnosti podle druhu domácnosti EU					
Jednotlivci	mladší 65 let	360 402	149,4	11,6	15,4
	65 a více let	222 066	92,1	90,8	37,8
Dvojice dospělých bez dětí	oba mladší 65 let	346 907	143,8	8,0	4,3
	aspoň jeden 65 a více let	232 275	96,3	76,2	4,1
Ostatní domácnosti bez dětí		273 311	113,3	22,8	1,8
Jeden dospělý se závislými dětmi		167 111	69,3	16,4	30,8
Dvojice dospělých	1 závislé dítě	238 962	99,1	10,0	6,3
	2 závislé děti	192 323	79,7	6,8	6,9
	3 a více závislých dětí	158 142	65,6	10,5	17,6
Ostatní domácnosti se závislými dětmi		197 857	82,0	15,2	5,3

Pozn.: Typologie domácností podle metodiky Eurostatu. Za závislé děti jsou považovány všechny děti do 17 let včetně a dále děti ve věku 18–24 let, pokud v době šetření nepracovaly, nehledaly práci ani nebyly připraveny nastoupit do práce a žily v hospodařící domácnosti s alespoň jedním rodičem. * Míra ohrožení příjmovou chudobou se počítá jako podíl osob žijících v domácnostech, jejichž příjem je nižší než 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu domácnosti (tj. příjmu zohledňujícího složení domácnosti).

Zdroj: ČSÚ, 2023e

Přítomnost dalších osob je četnější v rodinách sólo rodičů (v datech ČSÚ, 2023e je jejich zastoupení více než poloviční ze všech neúplných rodin s dětmi). Nejčastěji se jedná o prarodiče nezaopatřených dětí, příp. již zaopatřené děti mající (pravidelný) příjem z výdělečné činnosti či ze sociálních dávek. Do rodiny tak zpravidla proudí **další příjem, který citelně navyšuje celkový rozpočet rodiny**. Takové tzv. smíšené neúplné rodiny pak oproti čistým neúplným rodinám disponují zhruba o 40 % vyšším celkovým příjmem na osobu. Dvojnásobně větší váhu v jejich rozpočtu zaujímají sociální dávky (30 % v roce 2021). V případě úplných rodin s dětmi jsou ty tzv. smíšené ve výrazné menšině (12 % ze všech úplných rodin s dětmi). Jejich příjmová úroveň při přepočtu na člena domácnosti je přitom takřka shodná s úrovní čistých úplných rodin. Větší objem peněžních prostředků však smíšené úplné rodiny oproti těm čistým získávají ze sociálních dávek (zaujímají 15 % na celkových příjmech).

Data ČSÚ (2023e) potvrzují meziroční **pokles daňového zatížení u rodin s dětmi v roce 2021**, které do té doby jinak každoročně narůstalo. Neměnné zůstává jednak snižování daňové zátěže se zvyšujícím se počtem dětí v rodině (k čemuž přispívá progresivita daňových slev podle počtu dětí), ale i rostoucí váha daňového bonusu v příjmech rodin s vyšším počtem dětí.

Míra příjmové chudoby⁵⁹ se v České republice pohybuje dlouhodobě mezi 9 a 10 %, nicméně v roce 2022 vzrostla (z 8,6 %) na **10,2 %** a téměř vyrovnala úroveň z roku 2019 (10,1 %). Ohrožení příjmovou chudobou se tedy dotýkalo o zhruba 150 tisíc osob více než v roce předchozím, a sice 1 046 tisíc obyvatel ČR (ČSÚ, 2023e). Předěšlé dva roky se přitom nesly ve znamení poklesu rizika chudoby. Následné zvýšení bylo odrazem výrazně rychlejšího tempa růstu čistých příjmů středně-příjmových skupin ve srovnání s nejhudšími domácnostmi (ČSÚ, 2023g). Diference mezi různými typy domácností jsou zde poměrně značné. **Do roku 2017 čelily vyššímu riziku chudoby domácnosti s dětmi (oproti bezdětným)**, i když míra tohoto rizika se u nich trvale snižovala (na 9,2 % v roce 2021; Kuchařová et al., 2020, 67–68; ČSÚ, 2023e). Opačný trend byl patrný u domácností bez závislých dětí, u nichž míra příjmové chudoby každoročně rostla a svého dosavadního maxima dosáhla v roce 2019 (10,8 %). V posledním sledovaném roce 2022 byla míra chudoby těchto domácností vyrovnaná s mírně vyšším rizikem u domácností bez dětí (10,4 %, resp. 10,0 %).

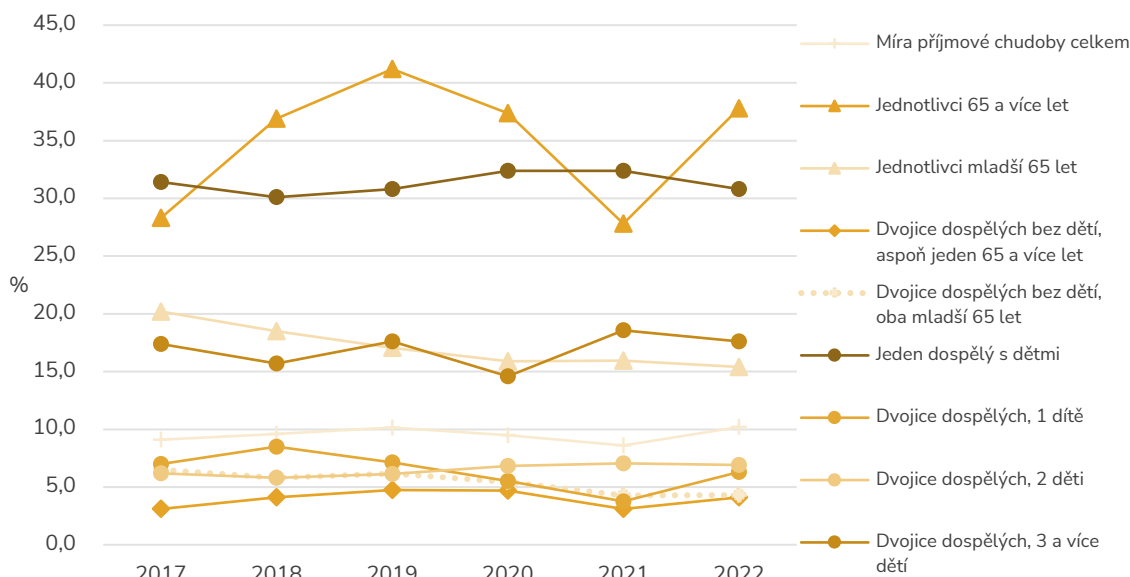
Nejohroženějšími zůstávají z hlediska příjmové chudoby 65letí a starší senioři žijící samostatně, převážně pak ženy. Ti v roce 2022 opět převzali toto „prvenství“, neboť míra ohrožení příjmovou chudobou se v jejich případě zvedla nejdynamičtěji (o 10 p. b.). Druhou skupinu nejčastěji čelící riziku chudoby představují bez výraznějších výkyvů **sólo rodiče s dětmi**, u nichž **míra chudoby převyšuje 30% hladinu** (tabulka č. 6.4, graf č. 6.7). Nadprůměrnému riziku chudoby jsou dále vystaveny (úplně) domácnosti se třemi a více dětmi a jednotlivci v produktivním věku, nicméně u těchto jednotlivců lze vysledovat každoročně se zlepšující situaci. Naproti tomu partnerské páry pečující o jedno nebo dvě děti, ale také bezdětné páry různého věku jsou chudobou ohroženy nejméně.

Pracovní aktivita do velké míry chrání před chudobou, neboť zatímco z převážně pracujících osob čelí riziku chudoby každý třicátý, z nezaměstnaných až každý druhý (ČSÚ, 2023e). Pokud však výdělečná činnost nezaručuje dostatečný výdělek, resp. ten je nižší než stanovená hranice chudoby, setkáváme s tzv. **chudobou pracujících**. Ta je v ČR setrvale kolem 3 % (3,5 % v roce 2021), což je v evropském srovnání (po Finsku) nejnižší hodnota.⁶⁰ Pravidelné navyšování minimální mzdy k udržení této nízké úrovně pravděpodobně velmi přispívá.

⁵⁹ Míra ohrožení příjmovou chudobou se počítá jako podíl osob žijících v domácnostech, jejichž příjem je nižší než 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu domácnosti (tj. příjmu zohledňujícího složení domácnosti). Např. aby domácnost jednotlivce v roce 2022 nespadla pod hranici ohrožení příjmovou chudobou, musel být její čistý měsíční příjem (v roce 2021) vyšší než 15 571 Kč (186,9 tisíce Kč za rok; ČSÚ, 2023g).

⁶⁰ In-work at-risk-of-poverty rate by sex
(<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesov110/default/table?lang=en>).

Graf č. 6.7 Míra příjmové chudoby ve vybraných typech domácností (v %)

Zdroj: ČSÚ, 2023e

Z vybraných indikátorů je zřejmé, že zatímco do období let 2018 až 2019 se příjmová diferenciace domácností snižovala, **od doby pandemie se příjmové nerovnosti v ČR začínají zvyšovat**. Vypovídá o tom například stoupající koeficient porovnávající objem příjmů připadajících na 20 % osob s nejvyššími příjmy (na spotřební jednotku) k objemu příjmů osob nacházejících se v nejnižším kvintilu – v letech 2018 až 2020 činil 3,3, v roce 2022 již 3,5, což byla hodnota srovnatelná s rokem 2016 (ČSÚ, 2023e). Podobně se navýšil tzv. Gini koeficient, a to z hodnoty 24,0 v letech 2018 a 2019 na 24,8 v letech 2021 a 2022.⁶¹ Znatelný je rovněž hlubší propad osob pod hranici chudoby počínaje rokem 2020 (ČSÚ, 2023e).

Subjektivní vnímání vycházení s příjmem reflektovalo rostoucí příjmy domácností a až do roku 2021 se v průměru zlepšovalo (graf č. 6.8). V roce 2022 se tento trend zastavil a data naznačují meziročně relativní zhoršení. V kontextu vyšších výdajů způsobených zdražováním především potravin, energií a dalšího zboží či služeb jde o očekávaný vývoj. Napříč různými typy domácností přetrvávají rozdíly v jejich subjektivním hodnocení vycházení s příjmem, rozdílný je v některých případech v tomto směru také vývoj v čase. **Největší obtíže vyjadřují sólo rodiče**, na druhou stranu podíl tohoto typu rodin, které s příjmy vyjdou spíše s obtížemi, se ze tří čtvrtin v roce 2018 kontinuálně snižoval na dvě třetiny v roce 2022 (graf č. 6.8). S velkými obtížemi nebo obtížemi

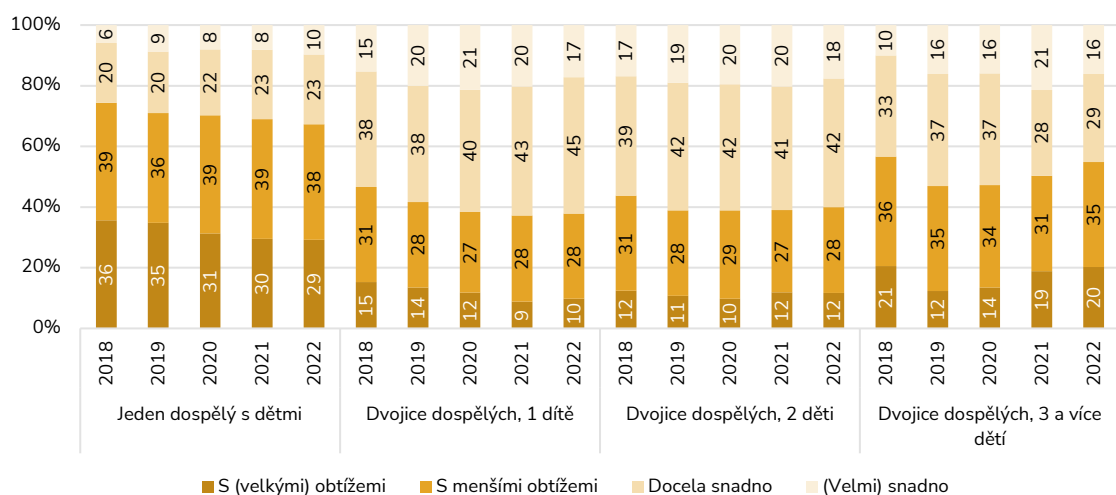
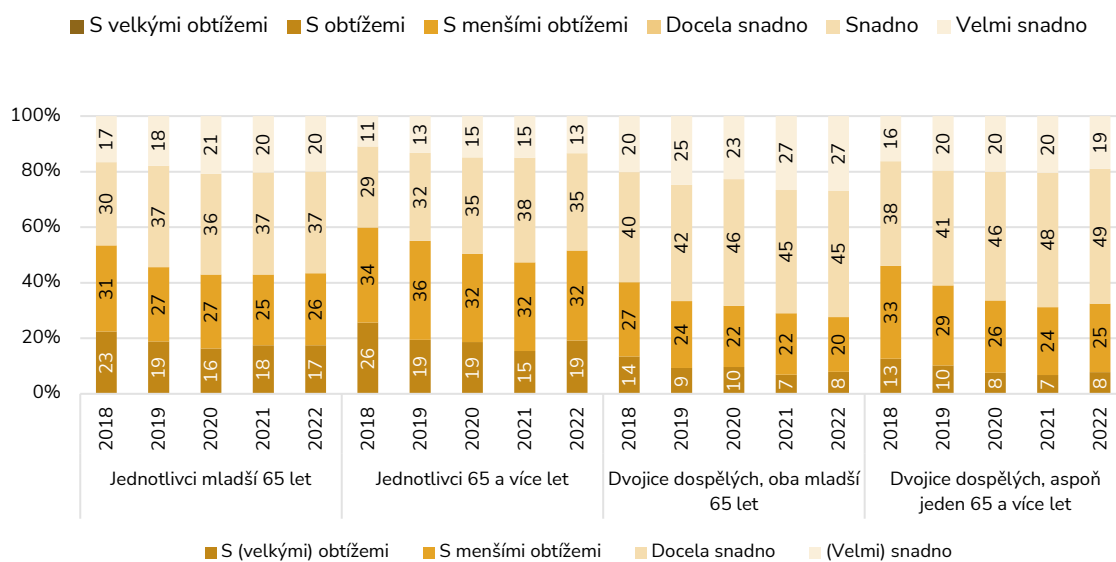
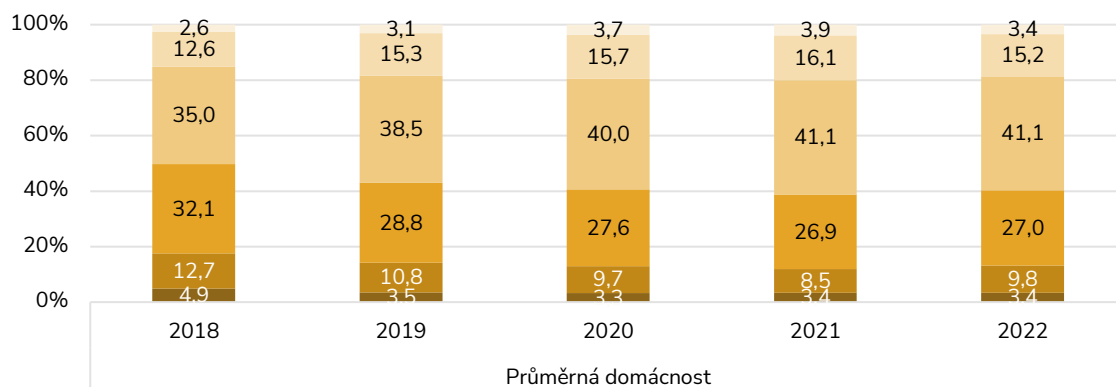
⁶¹ Pro výpočet Gini koeficientu jsou všechny osoby nejprve uspořádány vzestupně podle výše příjmu na spotřební jednotku. Koeficient pak vyjadřuje vztah mezi kumulativním podílem počtu osob a kumulativním podílem jejich příjmů. Vyšší hodnota znamená vyšší nerovnost (ČSÚ, 2023e).

s příjmem v roce 2022 vycházel téměř každý třetí sólo rodič, naopak snadno nebo velmi snadno každý desátý.

Ve srovnání s jednorodičovskými domácnostmi ty dvourodičovské s příjmem vyjdou snadněji. Přítomnost jednoho nebo dvou dětí přitom toto subjektivní hodnocení příliš neovlivňuje, zato v rodinách se třemi a více dětmi je vycházení s příjmem mnohem problematičtější. Navíc, jak je zřejmé z grafu č. 6.8, **od roku 2020 přibývá vícedětných rodin, které mají subjektivní potíže se svým měsíčním příjmem vyjít**. V roce 2022 deklarovala potíže nebo velké potíže při hospodaření s rodinným rozpočtem až pětina z nich, v souhrnu vyjadřovala určité potíže více než polovina.

Mezi domácnostmi bez závislých dětí se v subjektivně lepší příjmové situaci nacházejí domácnosti dvou dospělých osob (než jednotlivců) a domácnosti osob mladších 65 let (než seniorů). Data poukazují na **každoroční subjektivní zlepšování vycházení s příjmem v domácnostech dvou dospělých v produktivním věku** (graf č. 6.8). V roce 2022 mělo obtíže nebo velké obtíže vystačit s příjmem jen 8 % z nich, naopak až 27 % hospodařilo se svými příjmy snadno nebo velmi snadno, což byl nejvyšší podíl ze všech domácností. Každoročně se zlepšující subjektivní hodnocení vycházení s příjmem v seniorských domácnostech jednotlivců i dvojic bylo rokem 2022 ukončeno, a především u seniorů žijících samostatně zřetelně vzrostly těžkosti pokrýt svými příjmy veškeré výdaje. Takové **potíže pociťovala v roce 2022 mírně nadpoloviční většina osaměle žijících seniorů**.

Graf č. 6.8 Jak domácnosti vycházely s příjmem v letech 2018–2022 (v %)

Zdroj: ČSÚ, 2023e a předchozí roky

6.2.4 Vliv pandemie (v letech 2020 a 2021) a výrazného růstu cen (od podzimu 2021) na finanční situaci rodin s dětmi

Opatření přijímaná v zájmu zastavení šíření pandemie covidu-19 ovlivňovala život jedinců a rodin i fungování ekonomických subjektů (blíže viz 2. kapitola). Četná omezení v pracovní sféře, různě finančně kompenzovaná, měla posléze dopad na příjmy domácností. Řada výzkumů dokládá, že příjmy většiny domácností se vlivem pandemie sice nijak nezměnily, případná změna však znamenala posun k horšímu (např. Červenka & Kyselá, 2023; ČBA, 2020; *Život během pandemie*, nedat.). V reakci na to patřilo mezi hlavní strategie domácností omezování běžné spotřeby, příp. odklad větších nákupů, možnost odkladu splátek, ale i braní nových půjček.

Zaměříme-li se na situaci rodin s dětmi, důsledky pandemie byly diferencovány podle úplnosti rodiny, její příjmové úrovně či podle sociálně ekonomického postavení rodičů (Höhne et al., 2022b; Kuchařová et al., 2022). **Většina rodin s dětmi nevnímala žádnou změnu svých příjmů (63 % úplných a 54 % neúplných rodin), pokud však k nějaké změně došlo, jednalo se častěji o zhoršení než o zlepšení, zvláště v případech neúplných rodin** (Křečková et al., 2023, kapitola 12.1). „Výrazné zhoršení“ finanční situace domácnosti v průběhu zhruba prvního roku a půl trvání pandemie pocítovalo 8 % sólo rodičů, dalších 30 % vnímalo „zhoršení“. Rodiče z úplných rodin pocítili takové zhoršení v mnohem menší míře (4 %, resp. 20 %), naopak dvakrát častěji zaznamenali zlepšení příjmové úrovně své domácnosti (14 %, resp. 7 %).

Höhne et al. (2022b, 127–133) dále dokládají, že s vyšší stabilitou pracovního postavení sólo rodičů spojenou převážně s pracovními smlouvami na dobu neurčitou byly dopady pandemie na rodinné rozpočty mnohem mírnější, zato **samostatné podnikání, příležitostné práce či práce na dobu určitou nebo prostřednictvím dohod** (o provedení práce /DPP/, o pracovní činnosti /DPČ/) **zvyšovaly riziko zhoršení příjmů domácnosti**. Pravidelné pobírání určitých sociálních dávek nevýdělečně činnými rodiči, do jisté míry nahrazujících pracovní příjem (jako např. důchod, rodičovský příspěvek), působilo spíše protektivně a pomáhalo rodinám udržet jejich příjmovou úroveň. V úplných rodinách bylo snížení příjmů častější v těch s nižším počtem výdělečně činných rodičů, roli hrálo také pracovní postavení, kdy zhoršení příjmové situace domácnosti pocítovali častěji lidé pracující v manuálních pozicích (Kuchařová et al., 2022, 107–109).

Oba výzkumy realizované v úplných a neúplných rodinách s dětmi v roce 2021 shodně potvrzují silnější negativní dopad pandemie u úplných i neúplných rodin hospodařících s objektivně nižšími příjmy a/nebo v subjektivně horší příjmové či materiální situaci (Höhne et al., 2022b, 127–133; Kuchařová et al., 2022, 107–109; Křečková et al., 2023, kapitola 12.1). To znamená, že častější pokles příjmů deklarovali rodiče z nízkopříjmových rodin, z rodin, které měly potíže vyjít s rodinnými disponibilními prostředky, či z rodin, které se spíše pokládaly za chudé. **Zhoršení příjmové situace během pandemie se tak citelněji dotýkalo příjmově zranitelnějších rodin**. Některé rodiny se navíc nově ocitaly v takových problémech, kdy zažívaly **potíže při zajištění základních životních potřeb, jako je jídlo, ošacení a léky**. V souhrnu měla tyto obtíže až **třetina sólo rodičů a šestina úplných rodin** (Křečková et al., 2023, kapitola 12.2). Šetřit na jídle musely téměř dvě pětiny sólo rodičů. Sólo rodiče ve větší míře ve srovnání s úplnými rodinami čelili i dalším ekonomickým problémům.

Například s dluhy a exekucemi se jich v době pandemie potýkalo 18 % (10 % úplných rodin), s důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti 16 % (9 %) a s obtížemi při hrazení nákladů na bydlení nebo s nevyhovujícím či nejistým bydlením až 24 % (7 %). S horší finanční situací domácnosti se přitom uvedené problémy prohlubovaly.

Cesty k řešení nepříznivých materiálních podmínek se ubíraly různými směry. Patrná byla snaha vše řešit vlastními silami, pomoc byla dále hledána v nejbližším okolí (např. v širší rodině), ale i u dalších subjektů. Využití odborných služeb specializovaných na vybrané typy problémů však stále zůstává spíše ojedinělé. Důvodem bývá nedostupnost těchto služeb, kapacitní, místní, finanční či časová, ale i nízké povědomí o těchto službách (Křečková et al., 2023, kapitola 12.2). Míra pobírání sociálních dávek se během pandemie v podstatě nezměnila. Určitou výjimku představovalo čerpání mimořádné okamžité pomoci, jež se navýšilo v první polovině roku 2021 (viz výše v kapitole 6.2.1 a 6.2.2). Podle šetření mezi sólo rodiči o ni v průběhu pandemie požádal přibližně každý jedenáctý rodič, ale jen u zhruba poloviny z nich byla žádost kladně vyřízena (Höhne et al., 2022b, 131–132). Podobná byla míra úspěšnosti žádostí o mimořádnou okamžitou pomoc v důsledku pandemie u úplných rodin s dětmi, i když jejich zájem byl oproti sólo rodičům poloviční (Kuchařová et al., 2022, 110). Vypořádat se s důsledky pandemie pomáhaly rodinám také různé neziskové organizace, jejichž význam v této době narostl. Například s žádostí o potravinovou pomoc se na ně během prvního roku trvání pandemie obrátil každý jedenáctý sólo rodič, i když dané pomoci se dostalo zhruba polovině z nich (Höhne et al., 2022b, 132).

Každý třetí sólo rodič musel během pandemie čerpat své úspory (Höhne et al., 2022b, 133). Jejich možnosti tvorby úspor jsou přitom obecně horší v porovnání s rodinami úplnými. Během pandemie se možnosti rodin spořit ještě poměrně snížily. V době výzkumu (tj. v létě a na podzim roku 2021) se dařilo pravidelně spořit třetině úplných rodin s dětmi, ale jen šestině neúplných rodin, naopak nic neušetřila čtvrtina úplných rodin a necelá polovina rodin neúplných (Křečková et al., 2023, kapitola 11.1). Pokrýt potřeby dětí či celé rodiny tak bylo pro sólo rodiče mnohem obtížnější. Každý šestý sólo rodič si během pandemie vzal nějakou novou půjčku. Získané prostředky sloužily převážně na zajištění běžných potřeb členů domácnosti, na úhradu nákladů na bydlení nebo na pořízení nezbytných věcí do domácnosti. Výjimečné však nebylo ani využití nových půjček na financování těch stávajících či na zaplacení jiných dluhů (Höhne et al., 2022b, 139). Splácení půjček, zvláště bylo-li jich více, se tak stávalo obtížnější. Obecně přitom sólo rodiče vyjadřují větší těžkosti dostat svým závazkům ve formě půjček, než je tomu u rodin úplných (Křečková et al., 2023, kapitola 11.3).

Uplynulé tři roky tak doprovází nejen reálné zhoršení ekonomické situace (části) domácností v souvislosti s pandemií covidu-19, ale i obavy z budoucího vývoje. Rizikovým faktorem posledního roku (2022) se však namísto pandemie stává výrazné **zdražování zboží a služeb**. Vedle rostoucích cen energií, ale i potravin a dalších komodit nelze opomíjet jistý vliv migrační krize a válečného konfliktu na Ukrajině. Rostoucí inflace přitom dopadá na různé domácnosti rozdílně v návaznosti na jejich socioekonomickou situaci a odlišnou strukturu spotřeby. Od poloviny roku 2022 se zvýšily podíly domácností, pro něž je problematické pokrýt výdaje svými příjmy a zajištění jejich domácností úsporami je minimální (*Život k nezaplacení*, nedat.; STEM, 2022). V reakci na zdražování domácnosti na jedné straně výrazně omezují své běžné výdaje (šetří na nákupu potravin, oblečení a obuvi,

ale i spotřebě energií) i ty méně zbytné (návštěvy restaurací, výdaje na kulturu nebo zábavu), na straně druhé musejí sahat do svých úspor, hledat nové či jiné zdroje příjmů, příp. žádat o půjčky (tamtéž; dále také Křečková et al., 2023, kapitola 11.5 a 11.6).

Adunts et al. (2022) ukázali, že rostoucími životními náklady byly zasaženy všechny domácnosti, **domácnosti s nízkými příjmy a domácnosti sólo rodičů však čelily vyšší inflaci v kategorii bydlení vč. energií ve srovnání s vysokopříjmovými domácnostmi a rodinami úplnými**. Podle jejich propočtů se navíc kupní síla průměrné domácnosti v důsledku inflace snížila (od dubna 2021 do dubna 2022) o 20,8 tisíce Kč, přičemž v domácnostech v prvním (nejchudším) příjmovém kvintilu činil pokles více než 15 tisíc Kč, zatímco u domácností v nejvyšším příjmovém kvintilu kolem 31 tisíc Kč. Úplné rodiny s dětmi přišly v daném období o 18,4 tisíce Kč, kdežto samoživitelé o 20,4 tisíce Kč, což je při jejich průměrně nižší příjmové úrovni výraznější propad (Adunts et al., 2022). K podobným výsledkům dospěl Filip Mandys (2022), který se ve své analýze ještě blíže zaměřil na dopad energetické inflace na domácnosti. Její výsledky naznačují, že počet dětí a počet důchodců v domácnosti značně ovlivňuje podíl výdajů dané domácnosti na energie na jejích celkových výdajích, který se s každým dítětem, resp. seniorem zvyšuje o 7 %, resp. 24 %. Z jeho analýzy dále plyne, že mezi červnem 2021 a 2022 byla průměrná domácnost vystavena 45% nárůstu cen energií. Z hlediska dopadu energetické inflace pak platilo, že čím vyšší měla domácnost příjmy, tím vyšší ztrátu jejich kupní síly zažívala. Nutno ale podotknout, že v relativním vyjádření zaznamenaly největší ztrátu reálného příjmu domácnosti s nejnižšími příjmy a mezi rodinami s dětmi zvláště ty neúplné (Mandys, 2022).

Definovat ohrožené typy domácností, na které rostoucí ceny energií mohou dopadat výraznější měrou, lze rovněž prostřednictvím studie zabývající se energetickou chudobou (Klusáček et al., 2022). Ta na základě dat šetření „*Životní podmínky*“ z jara 2021, tedy z období, kdy ještě nic nenasvědčovalo budoucí dynamice v cenách energií, ukazuje, že mezi **domácnosti, u nichž výdaje na energie představují nepřiměřeně vysoký podíl⁶² na příjmech, se řadí především osaměle žijící důchodci, nízkopříjmové rodiny s dětmi a samoživitelé**. Na tyto skupiny především by tak měla být zacílena státní pomoc, neboť se jedná o domácnosti vystavené vyšším nákladům na energie, potažmo na bydlení, a to ještě v časech před vysokou inflací.

Vedle vyšších nákladů spojených s platbami za bydlení však domácnosti v roce 2022 reflektovaly také **vyšší výdaje za potraviny, případně za další zboží či služby** (např. v dopravě). Pro sólo rodiče to v řadě případů ustilo v nutnost určitého uzpůsobení obvyklých nákupů potravin ve směru šetření, ale i k omezení výdajů na vlastní osobní potřeby rodiče (Höhne et al., 2022b, 206–208). Ukládaní volných peněžních prostředků stranou ve formě úspor, příp. na nenadálé výdaje se tak pro ně stalo ještě obtížnější či nedostupnější až zcela nemožné. Nicméně v obdobné situaci se ocitaly i úplné rodiny s dětmi s nižšími až středními příjmy, zvláště pokud byly závislé pouze na jednom pracovním příjmu, příp. pouze na sociálních dávkách (Křečková et al., 2023, kapitola 11.5).

⁶² Tzn. že podíl výdajů na energie na příjmech je vyšší než dvojnásobek národního mediánu, který v roce 2021 činil 8,65 % (Klusáček et al., 2022).

Obavy z budoucího vývoje cen a jejich dopadů na finanční situaci (nejen) rodin s dětmi pak narůstají a zejména rodiny s nízkým finančním zajištěním se mohou dostávat do velkých obtíží při vycházení se svým příjmem. Podle šetření STEM (2022) vyjadřovalo v květnu 2022 až 45 % občanů obavy ohledně příštích 12 měsíců a dalších 40 % pocitovalo nejistotu. Jen zbývajících 15 % hledělo do blízké budoucnosti s nadějí. Tyto hodnoty jsou srovnatelné s obdobím let 2010 až 2012, kdy probíhala, resp. vrcholila ekonomická krize. O rok dříve, tedy v květnu 2021, přitom byla nejčastější volbou, co se týče očekávání v nejbližším roce, „naděje“ (43 %), nejistota a obavy trápily českou veřejnost mnohem méně (25 %, resp. 32 %). Podobné rozložení měly i odpovědi v září 2021. Z porovnání dat mezi květnem 2021 a 2022 jsou jasně patrné narůstající obavy z blízké budoucnosti, ale také vyšší potíže aktuálně vyjít s příjmem, a to napříč věkovými kategoriemi, dle dosaženého vzdělání či ekonomického postavení (STEM, 2022).

6.2.5 Výdaje domácností

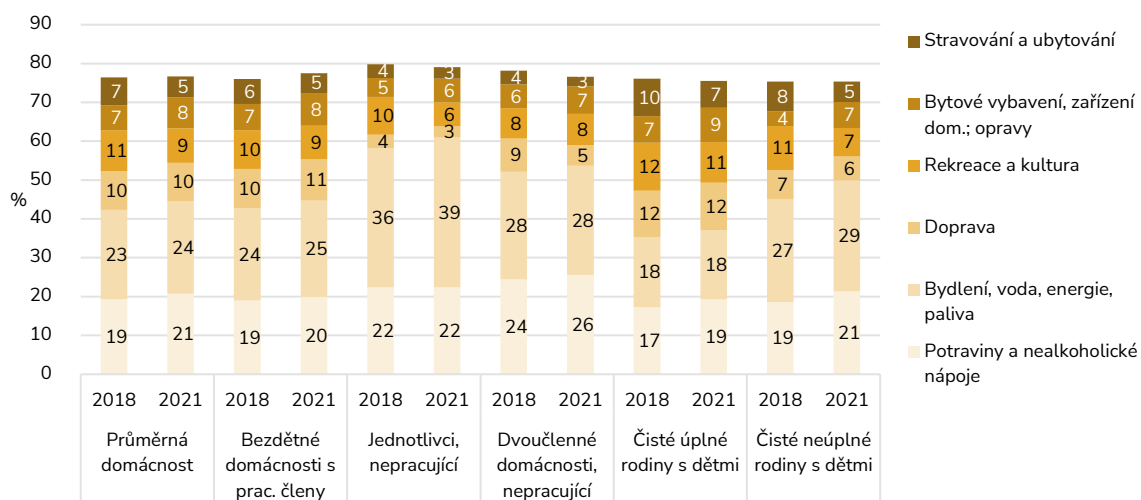
Přestože se u průměrné domácnosti trend snadnějšího vycházení s příjmem v roce 2022 zastavil a obrátil (jak vyplývá z grafu č. 6.8 výše), vývoj v jednotlivých typech domácností s různým sociodemografickým složením nebyl takto jednoznačný. Nakolik se proměnila výdajová struktura rodinných rozpočtů lze vysledovat ze *Statistiky rodinných účtů* (SRÚ), která postihuje výši a strukturu spotřebitelských výdajů domácností. Jde o výběrové šetření prováděné Českým statistickým úřadem, jehož poslední dostupné údaje vypovídají o situaci v roce 2021 (ČSÚ, 2022d). Při zpracování přitom ČSÚ do publikovaných dat zahrnul rovněž údaje za domácnosti z roku 2020 přepočtené pomocí příslušných indexů spotřebitelských cen. Nutno ještě podotknout, že od metodické revize jsou od roku 2017 publikovány pouze spotřební výdaje, to znamená, že neobsahují např. investiční výdaje na rekonstrukci či stavbu bytu nebo domu, výdaje spojené s péčí o užitková zvířata nebo zahradu apod. Třídění dle typu domácností není v datech SRÚ tak podrobné jako v datech o příjmech a životních podmínkách domácností (ČSÚ, 2023e), nicméně základní přehled o výdajích domácností dle přítomnosti dětí, příp. úplnosti rodiny je možný.

Porovnáme-li **výši spotřebních vydání domácností v roce 2021 s rokem 2018, navýšení** bylo v průměru pouze 7%. V domácnostech dvou nepracujících osob činil nárůst ale až 17 %, **v neúplných rodinách dokonce 20 %** (ČSÚ, 2022d). Nadprůměrným tempem u většiny domácností stouply výdaje za potraviny (u průměrné domácnosti o 14 %), ale i alkoholické nápoje a tabák (o 21 %), dále na bydlení (o 10 %), ale především na zařízení domácnosti a oblast zdraví (o 31 %, resp. 36 %). Výrazný pokles naopak nastal ve spotřebních vydáních v oddíle vzdělávání (snížení o 24 %) a stravování a ubytování (o 19 %), mírnější pak v kategorii rekreace a kultury (o 9 %) a oblečení a obuvi (o 6 %). Připomeňme, že v roce 2021, ale i 2020 byl život v České republice do značné míry v důsledku pandemie covidu-19 omezován různými restrikcemi, což se odrazilo ve spotřebě domácností (např. uzavření škol se pojilo s nižšími výdaji v kapitole vzdělávání, uzavření či omezené fungování pohostinských služeb ústilo v nižší návštěvnost, a tedy i spotřebu v restauračních a ubytovacích zařízeních, častější práce z domova, ale i distanční výuka dětí zvýšila poptávku

6. Sociálně-ekonomický kontext životních podmínek českých rodin

po potřebném technickém vybavení domácností, zvýšená ochrana zdraví nutně vedla k vyšším výdajům v této oblasti). Proměnila se tak i struktura spotřebních vydání domácností (graf č. 6.9).

Graf č. 6.9 **Struktura hlavních spotřebních výdajů ve vybraných typech domácností v roce 2018 a 2021 (v %)**

Zdroj: ČSÚ, 2022d

Nejvíce peněžních prostředků vydávají domácnosti bez ohledu na svou sociodemografickou strukturu na nákup potravin a na bydlení (tabulka č. 6.5). **Za bydlení** zahrnující nájemné a související služby (elektřinu, vodu atd.) **vydala v roce 2021 průměrná domácnost 24 % ze svých celkových spotřebních výdajů**. Významně více byly zatíženy bezdětné domácnosti s nepracujícími členy, většinou tedy senioři, zvláště pak jednotlivci (39 %) než páry (28 %). V rodinách s dětmi vydávali za bydlení mnohem více sólo rodiče (29 %) než rodiny úplné (18 %). Vliv právní formy užívání bytu je nepopiratelný, neboť v pronajatých bytech představovaly výdaje na bydlení více než třetinu všech spotřebních vydání (35 %), kdežto ve vlastních rodinných domech nebo bytech „jen“ pětinu (21–22 %) (ČSÚ, 2022d). **V komparaci s rokem 2018 vzrostla absolutní výše nákladů na bydlení v přepočtu na osobu u průměrné domácnosti o 10 %, v rodinách samoživitelů s dětmi však šlo oproti nim o téměř trojnásobný vzestup (o 29 %)**, stejně tak u nepracujících jednotlivců (o 26 %). Výdajům na bydlení je podrobněji věnována také kapitola 6.3.

Druhou stabilně nejnákladnější položku rodinných rozpočtů představují **potraviny**. Tyto výdaje v roce 2021 zaujímaly **21 % na celkové spotřebě průměrné domácnosti**. Diference mezi vybranými typy domácností nebyly jako v případě výdajů za bydlení tak markantní, nicméně na relativně více přišel nákup potravin dvoučlenné bezdětné domácnosti s nepracujícími osobami (26 %) a spíše

rodiny neúplné než úplné (tabulka č. 6.5). **Částka vydávaná za potraviny přitom v přepočtu na osobu stoupla od roku 2018 do roku 2021** u průměrné domácnosti o 14 % (ČSÚ, 2022d). Zatímco u většiny zde sledovaných typů domácnosti bylo ale toto navýšení srovnatelné na úrovni průměru, **v případě čistých neúplných rodin se jednalo o téměř čtyřicetiprocentní nárůst.**

V souhrnu 45 % celkových spotřebních vydání připadalo na nákup potravin a zaplacení bydlení, pro sólo rodiče však představovaly polovinu všech svých vydání, naproti tomu pro úplné rodiny s dětmi necelé dvě pětiny. Nadpoloviční podíl zaujímal výdaje na potraviny a za bydlení v domácnostech bez dětí s nepracujícími osobami, a pokud se jednalo o domácnosti jednočlenné, dosáhl tento podíl až tří pětin. V porovnání s rokem 2018 je patrné, že váha výdajů za potraviny a bydlení ve spotřebě domácností vzrostla (graf č. 6.9).

Tabulka č. 6.5 **Spotřební výdaje vybraných typů domácností v roce 2021** (v Kč na osobu za rok) **a jejich struktura** (v %)

	Průměrná domácnost	Bezdětné domácnosti s pracujícími členy	Domácnosti jednotlivců, nepracujících	Dvoučlenné domácnosti, nepracujících	Čisté úplné rodiny s dětmi	Čisté neúplné rodiny s dětmi
Spotřební výdaje (Kč)	159 036	192 655	181 035	134 929	148 314	150 029
Struktura spotřebních výdajů (v %)						
potraviny, nealkoh. nápoje	20,7	19,9	22,4	25,6	19,3	21,4
alkohol, tabák	3,6	4,1	3,5	4,3	2,9	3,1
oděvy, obuv	4,3	3,7	2,1	2,3	5,5	5,7
bydlení	23,8	24,8	38,5	28,1	17,8	28,5
bytové vybavení	8,0	8,4	6,1	7,1	8,8	6,7
zdraví	3,3	3,1	4,3	4,9	3,2	2,1
doprava	9,9	10,6	2,9	5,3	12,2	6,2
pošty, telekomunikace	4,4	4,4	4,3	4,6	3,9	5,4
rekreace, kultura	8,9	8,7	6,2	8,0	10,5	7,3
vzdělávání	0,7	0,1	0,1	0,1	1,5	1,2
stravování, ubytování	5,4	5,1	3,0	2,5	6,9	5,3
ostatní zboží, služby	7,1	6,9	6,5	7,1	7,4	7,2

Zdroj: ČSÚ, 2022d

Zhruba desetina všech spotřebních vydání připadá na dopravu a další desetina na volnočasové aktivity, rekreaci a kulturu. V domácnostech bez výdělečně činných osob, ale také u samoživitelů jsou tyto výdaje zastoupeny ještě nižší měrou, úplné rodiny s dětmi na ně naopak vydají relativně více peněžních prostředků. Nicméně pro všechny domácnosti platí, že v roce 2021 na zboží a služby v těchto kategoriích více šetřily a vydaly za ně méně než v roce 2018 (graf č. 6.9). Další odlišnosti ve struktuře spotřebních vydání ukazuje tabulka č. 6.5. Upozorníme například na relativně vyšší výdaje rodin s dětmi za oblečení a obuv nebo za vzdělávání v porovnání s bezdětnými domácnostmi, případně na opačnou situaci, co se týče výdajů na zdraví.

6.2.6 Materiální deprivace, zadluženost domácností

Nižší příjmová úroveň a obtížnější vycházení s příjmy v rodinách sólo rodičů a ve vícedětných úplných rodinách, ale často i v seniorských domácnostech, spolu s relativně vyšším podílem nezbytných výdajů (tj. převážně na potraviny a bydlení) na jejich celkové spotřebě omezuje možnosti těchto domácností spořit či vydávat volné peněžní prostředky na méně zbytné zboží a služby a vystavuje je vyššímu riziku materiální deprivace. **Míra materiální deprivace⁶³ sice v čase trvale klesá** (z 2,8 % v roce 2018 se snížila na **2,2 % v roce 2022**), nadprůměrná ale zůstává u sólo rodičů (7,3 %), úplných rodin se třemi a více dětmi (4,8 %) nebo v domácnostech jednotlivců (3,5 %) (Kuchařová et al., 2020, 29; ČSÚ, 2023e). Z devíti sledovaných položek se k nejvíce problematickým stále řadí nemožnost zaplacení nečekaného výdaje (pro rok 2022 ve výši 13 600 Kč) a nedostupnost roční týdenní dovolené mimo domov. V průměru si každou z nich v roce 2022 nemohla dovolit pětina domácností (v roce 2018 zhruba čtvrtina). **V rodinách jednoho rodiče s nezaopatřenými dětmi však neměla dostatečné prostředky na nenadálé výdaje téměř polovina z nich (46 %)**, týdenní oddech ve formě dovolené mimo domov si nemohla dopřát více než třetina (36 %). Nečekaný výdaj by nezvládly uhradit tři desetiny domácností jednotlivců, přičemž senioři se v tomto případě od těch v produktivním věku příliš nelišili (30 %, resp. 27 %). Z párů se třemi a více dětmi by si takový náhlý výdaj nemohla dovolit čtvrtina (ČSÚ, 2023e).

Zastavme se krátce u položky měřící možnosti domácností dovolit si mít v bytě teplo dle svých potřeb. V průměru **tři domácnosti ze sta** se v posledních pěti letech ocitají v situaci, kdy si **nemohou dovolit dostatečně vytápět byt**. Mírně se zlepšující trend (např. v roce 2015 se jednalo o 5,9 % domácností) se však v letech 2020 a 2021 zastavil (2,6 %, resp. 2,7 %) a v roce 2022 obrátil (3,4 %). Přestože se jedná o velmi malé četnosti, jistý vliv lze přičíst výraznému zdražování v oblasti energií, vládní regulaci teplotních standardů a nabádání k úsporám v oblasti vytápění vyvolané nejistotou

⁶³ Míra materiální deprivace vyjadřuje podíl osob žijících v domácnostech, které si nemohou dovolit čtyři nebo více z následujících devíti položek: telefon, barevný televizor, pračka, automobil, zaplacení neočekávaného výdaje (ve výši 13 600 Kč pro rok 2022), jeden týden dovolené ročně mimo domov, jíst maso či rybu každý druhý den, dostatečně vytápět byt, má problémy s placením některých plateb (nájem, platy za bydlení, splátky půjček; ČSÚ, 2023e).

ohledně dodávek plynu.⁶⁴ Podíl domácností, které si nemohou dostatečně vytápět byt, vzrostl zvláště **v případě sólo rodičů** (z 4,7 % v roce 2020 na 7 % v roce 2022), v domácnostech jednotlivců 65letých a starších (z 4 % v roce 2021 na 5,8 % v roce 2022) a u úplných rodin se třemi a více dětmi (z 0,6 % v roce 2021 na 2,2 % v roce 2022) (ČSÚ, 2023e). Nejčastěji pro samoživitele bylo dále v posledních dvou sledovaných letech problematičtější uhradit potřebné platby za teplo, elektřinu, plyn a vodu (zatímco v roce 2020 to uvedla 3,2 % z nich, v roce 2022 to bylo 4,8 %).

Na míru materiální deprivace navazuje ukazatel materiální a sociální deprivace, který k vybraným materiálním položkám přidává další, reflektující sociální potřeby členů domácnosti.⁶⁵ **Míra materiální a sociální deprivace se snížila z 6 % na 4,8 % v roce 2021 i 2022** (ČSÚ, 2023e). Pokles byl přitom patrný pouze v bezdětných domácnostech, neboť v domácnostech s dětmi míra deprivace od roku 2018 osciluje okolo 5,5 %. Nejvyšší zůstává v domácnostech se samotným rodičem vychovávajícím alespoň jedno dítě (16,9 % v roce 2022), ve vícedětných úplných rodinách (9,9 %) a mezi seniory jednotlivci (8,8 %). Naproti tomu na úrovni 3 % se v roce 2022 pohybovala v případě párů s jedním nebo dvěma dětmi a také u bezdětných dvojic v seniorském i produktivním věku. V souhrnu dvě třetiny domácností nebyly deprivovány ani jednou položkou (ČSÚ, 2023g).

V roce 2021 byl do šetření „*Životní podmínky*“ zařazen specifický modul otázek sledující **materiální a sociální deprivaci dětí mladších 16 let** (ČSÚ, 2022j). Data ukázala, že **ve srovnání s rokem 2014**, kdy byl využit stejný modul, **se podmínky dětí v tomto ohledu zlepšily**. Největší potíže stále činilo rodičům zaplatit dětem týdenní prázdniny mimo domov (podíl poklesl z 7,1 % v roce 2014 na 3,7 % v roce 2021) a zajistit pravidelné volnočasové aktivity v podobě zájmových kroužků (snížení z 6,8 % na 2,7 %) či potřebného sportovního vybavení na venkovní aktivity (snížení z 6,4 % na 2,8 %). Možnost zařadit do každodenního jídelníčku dětí maso, ryby apod. nemohla z finančních důvodů 2 % rodin (4,4 % v roce 2014). Zbývající položky (jako např. koupit nové oblečení, jíst denně ovoce a zeleninu, dopřát dětem oslavu narozenin nebo návštěvu kamarádů) byly finančně nedostupné pro zhruba jednu rodinu ze sta (ČSÚ, 2022j).

Nedostatek peněžních prostředků na více či méně zbytné výdaje lze řešit omezením spotřeby a/nebo půjčkou. **Zadluženost českých domácností stále roste**, hlavním tahounem jsou půjčky vázané na bydlení, které představují až tři čtvrtiny objemu všech úvěrů. Ke konci roku 2022 činily úvěry na bydlení necelých 1 675 mld. Kč, spotřebitelské půjčky 350 mld. Kč a ostatní úvěry 188 mld. Kč

⁶⁴ viz např. <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/pro-media/tiskove-zpravy/jak-pripravit-domacnost-na-zimu--mpo-prinasi-nekolik-rad--jaka-usporna-opatreni-lze-prijmout-jiz-nyni--269157/>

⁶⁵ Míra materiální a sociální deprivace vyjadřuje podíl osob, jejichž domácnost si z finančních důvodů nemůže dovolit pět ze 13 věcí, služeb či požitků: osobní automobil; počítač a připojení k internetu; nahrazovat obnošené oblečení za nové; mít dva páry dobře padnoucích bot; každý týden utratit malou sumu peněz pro sebe; pravidelně se účastnit volnočasových aktivit; posedět s přáteli či příbuznými u jídla či pití alespoň jednou za měsíc; pořizovat nový nábytek a vyměnit jej za opotřebovaný; jíst maso, drůbež či ryby (nebo jejich vegetariánské náhražky) každý druhý den; dostatečně vytápět byt; zaplatit neočekávaný výdaj; zaplatit ročně alespoň týdenní dovolenou mimo domov; hradit náklady spojené s bydlením – nájemné, splátky hypotéky, platby za energie (elektřinu, teplo, plyn a vodu) a splátky ostatních půjček, úvěrů nebo leasingu.

(ČNB, 2023). **Míra čerpání hypoték a obdobných úvěrů je nejčastější v úplných rodinách s dětmi** (v domácnostech se dvěma dětmi je splácí necelá polovina, v domácnostech s jedním dítětem nebo se třemi a více dětmi pak více než třetina; ČSÚ, 2023e). Sóló rodiče je měli v pětině případů, podobně jako bezdětné páry mladší 65 let. Podle šetření „*Životní podmínky*“ v roce 2022 a v předchozích letech je zřejmé, že zatímco podíl domácností majících hypotéku od roku 2018 v průměru mírně poklesl (z 21 % na 19 %), **jiné (spotřebitelské) půjčky** se staly žádanější (podíl domácností, které je mají, vzrostl v průměru z 12 % na 14 %). Takové půjčky přitom **čerpala téměř čtvrtina úplných rodin se dvěma a více dětmi a pětina rodin jednodětných**. Přes 17 % činil podíl domácností majících jiné půjčky u sóló rodičů a u bezdětných dvojic v produktivním věku. Senioři bydlící samostatně nebo s partnerem měli hypotéku a/nebo jinou půjčku v méně než 6 % případů.

Více než 90% většině rodin s dětmi činilo v roce 2022 určité nebo velké potíže splácení různých (nikoli bytových) půjček a úvěrů. **„Velkou zátěží“ byly splátky těchto (spotřebitelských) půjček pro téměř dvě pětiny sóló rodičů, kteří nějaké takové půjčky měli, pro necelou pětinu párů s jedním nebo dvěma dětmi a pro více než čtvrtinu vícedětných úplných rodin**. V roce 2021 a 2022 navíc relativně přibývalo rodin s dětmi, pro které půjčky znamenaly „určitou zátěž“, a to na úkor těch, pro které nebyly „vůbec žádnou zátěží“.

Relativní nárůst problémů se splácením půjček se zatím, zdá se, nepromítl do nemožnosti je vůbec splácet. Lze to usuzovat z nejednoznačného vývoje četností odpovědí na otázku, zda měla domácnost za posledních 12 měsíců problém s úhradou těchto splátek. V roce 2022 se tento podíl pohyboval od 2 % pro úplné rodiny se dvěma dětmi do 6,6 % v případě sóló rodičů. V předchozím roce byl tento podíl u zmiňovaných typů rodin téměř vyrovnaný na úrovni 5 %, vysoký, skoro desetiprocentní byl však podíl úplných rodin se třemi a více dětmi, které v roce 2021 vyjádřily, že v uplynulých 12 měsících měly potíže s úhradou těchto splátek.

Data již nevypovídají o tom, jak rodiny těmto problémům čelily a zda svým závazkům nakonec dostály nebo se mohly ocitnout až v exekuci. **Počet osob zatížených exekucemi přitom od roku 2018 každoročně klesá**. Za pět let se snížil o téměř 160 tisíc osob (z 822 tisíc v roce 2018 na 666 tisíc v roce 2022; EKČR, 2023). Snižuje se i počet nově zahájených exekučních řízení – v roce 2018 a 2019 se jednalo o přibližně 500 tisíc případů, v roce 2020 o 410 tisíc, v roce 2021 o 460 tisíc a za rok 2022 o necelých 450 tisíc. Mírně však přibývá vícečetných exekucí, neboť průměrný počet exekucí na jednu fyzickou osobu zatíženou exekucemi od roku 2018 stoupl z 5,7 na 6,4 v roce 2021. Údaje za rok 2022 naznačují možný obrat (snížení na 6,2 exekuce na osobu). Není překvapivé, že nejčastěji je exekuce vedena na osoby v produktivním věku. Počet seniorů 65letých a starších v exekuci se oproti roku 2018 snížil (z téměř 73 tisíc na 66 tisíc ke konci roku 2021, s mírným nárůstem na 68 tisíc v roce 2022), nicméně jejich zastoupení mezi osobami v exekuci přetrvává na úrovni 9–10 % (Kuchařová et al., 2020, 30; EKČR, 2023). Nezletilých dětí zatížených exekucí bylo ke konci roku 2021 necelých 1,6 tisíce (což je o víc než polovinu méně než v roce 2018 – 3,5 tisíce), o rok později jejich počet činil „jen“ 910. Mezi osobami v exekuci zaujímají děti mladší 18 let zhruba 0,1 %. Regionální odlišnosti v míře zatížení exekucemi přetrvávají, kdy k nejhorším – měřeno nejvyšším podílem osob v exekuci – se řadí Ústecký a Karlovarský kraj, naopak mezi nejméně zadlužené kraj Vysočina a Zlínský (EKČR, 2023).

Na snížení počtu osob v exekuci se jen nepatrně podílelo tzv. milostivé léto. Akce, která umožnila fyzickým osobám zbavit se dluhů u veřejnoprávních věřitelů (tj. nejčastěji obcí, ale i dalších subjektů s majetkovou účastí státu – pojišťovny, dopravní podniky aj.), a to zaplacením jistiny a paušálního poplatku, přičemž ostatní (úroky, penále) byly dlužníkům odpuštěny. V rámci prvního milostivého léta probíhajícího od 28. října 2021 do 28. ledna 2022 se exekuce zbavilo 15 tisíc osob se 42 tisíci dluhy, což však bylo dalece za očekáváním (využito jen 3,2 % z celkového potencionálního okruhu exekucí).⁶⁶ Velmi nízký zájem podle Exekutorské komory provázal i druhé kolo milostivého léta běžícího od září do listopadu 2022.⁶⁷

6.3 Bytová situace českých domácností

Zajištění bydlení patří k základním životním potřebám jedinců a rodin. Nejen jeho existence, ale i jeho kvalita z hlediska různých charakteristik (umístění, prostoru, vybavenosti apod.) představuje důležitý faktor jak při plánování a realizaci rodičovských aspirací, tak v návaznosti na další životní události a etapy. Ke změnám v bytové situaci může docházet v průběhu celého rodinného cyklu. Bydlení řeší mladí lidé opouštějící domácnost rodičů, partnerské páry toužící po společném bydlení, po založení rodiny či jejím rozšíření. Změna bydlení bývá nevyhnutelná při rozpadu vztahu a/nebo rodiny, v pozdějším věku může být vyvolána např. zdravotními problémy a potřebou přesunu do vhodně uzpůsobeného bytu.

6.3.1 Bydlení českých domácností a rodin

Struktura bydlení se dlouhodobě v České republice vyznačuje převažujícím podílem vlastnického bydlení. V evropském srovnání se řadíme k většině zemí, u nichž vlastnické bydlení jednoznačně převládá nad nájemním. Podle údajů Eurostatu žilo v roce 2021 v ČR 78 % populace ve vlastnickém a 22 % populace v nájemním sektoru, průměr za 27 zemí EU činil 70 %, resp. 30 %.⁶⁸ Ostatní středoevropské země jako Polsko, Slovensko či Maďarsko vykazovaly ještě vyšší podíl vlastnického bydlení než ČR. Naproti tomu Belgie, Nizozemsko či Finsko se pohybovaly na úrovni průměru EU, ve Švédsku, Francii či Dánsku byl podíl vlastnického bydlení ještě nižší. Nejvyrovnanější – s hodnotami 49 %, resp. 51 % – byla situace v Německu.

Podle dat ČSÚ dlouhodobě platí, že z hlediska právní formy užívání bytu **bydlí dvě třetiny českých domácností ve vlastních bytech nebo rodinných domech, jedna pětina v pronajatých bytech** (graf

⁶⁶ blíže viz <https://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/2943-ek-cr-milostive-letu-vyuzili-lide-s-nizsim-poctem-exekuci-stat-odpustil-vice-nez-jednu-a-pul-miliardy-na-prislusenstvi?w>

⁶⁷ blíže viz <https://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/3000-ek-cr-o-druhe-milostive-letu-byl-podstatne-mensi-zajem?w>

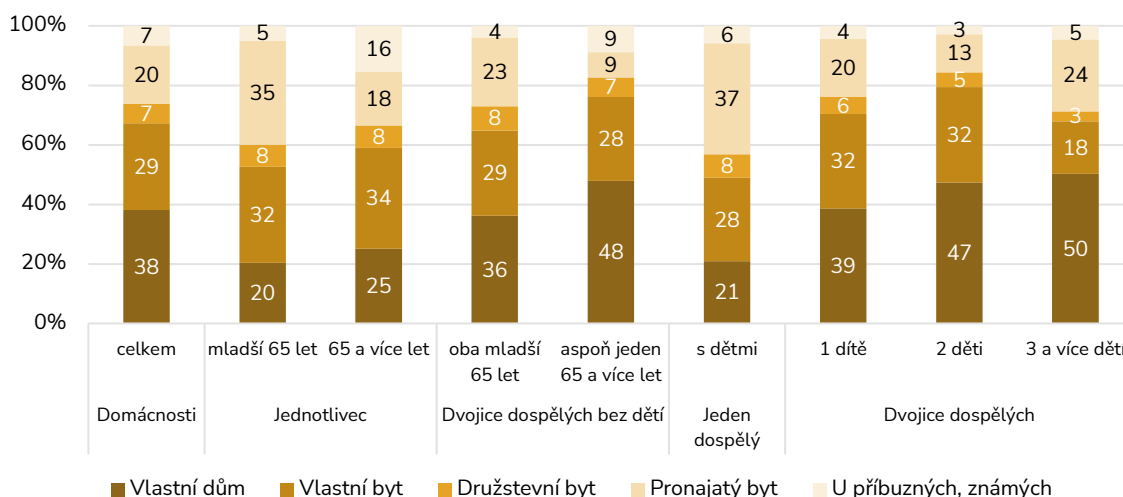
⁶⁸ Eurostat Database – Housing conditions. Distribution of population by tenure status, type of household and income group (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVHO02_custom_6248232/default/table?lang=en)

č. 6.10). Ostatní domácnosti obývají družstevní byt nebo bydlí u svých příbuzných či známých. Jednotlivé typy domácností se však v tomto ohledu velmi liší, nicméně vlastnické bydlení u všech shodně převažuje. Nejméně časté je u **single jedinců v produktivním věku a u sólo rodičů**, kteří své byty či domy vlastní zhruba v polovině případů. **Více než třetina z nich žije v pronajatém bytě.** Pro páry mladší 65 let není nájemní bydlení již tak časté, avšak není zanedbatelné (23 %). V této kategorii domácností se totiž mísí jak mladí, dosud bezdětní partneři, tak páry, jejichž děti se již osamostatnily. V průběhu životního cyklu totiž zpravidla dochází k odklonu od nájemního bydlení a k přechodu k bydlení vlastnickému. Data ČSÚ (2023e) dokládají, že v domácnostech (s pracujícími členy) v čele s osobou mladší 30 let žije v nájmu celá polovina, ve věku 30 až 39 let takto bydlí tři desetiny domácností a v pozdějším věku (40 až 59 let) jen každý šestý.

Úplné rodiny s dětmi bydlí ve vlastních bytech nebo domech ve více než dvou třetinách případů.

S vyšším počtem dětí se zvyšují podíly rodin žijící v rodinných domech, v rodinách se třemi a více dětmi je však nižší podíl rodin vlastnicích byt a naopak vyšší podíl rodin v nájmu, který se týká každé čtvrté vícedětné rodiny (graf č. 6.10). Vlastnické bydlení je typické i pro seniory, zvláště pak páry, z nichž žijí ve svém vlastním bytě nebo domě až tři čtvrtiny. Téměř každý pátý jednotlivec v seniorském věku nicméně bydlí v nájmu a každý šestý v bytě příbuzných nebo známých, což je v porovnání s ostatními typy domácností nejvyšší podíl.

Graf č. 6.10 Bydlení vybraných typů domácností v roce 2022 dle právní formy užívání bytu (v %)

Zdroj: ČSÚ, 2023e

Spojitosť sociálně-ekonomického statusu domácnosti a bytové struktury dle vlastnictví bytu stále platí. **V nájemním bydlení častěji žijí domácnosti s nižšími příjmy**, s vyšším příjmem na člena domácnosti se však podíl nájemního bydlení kontinuálně nesnižuje. Je to patrné například ze struktury domácností podle decilového rozložení příjmů, kdy nejhudší desetina domácností žije v nájmu

ve více než třetině případů, kdežto horní tři desetiny (nejbohatších) domácností zhruba v pětině (ČSÚ, 2023e). Z domácností se dvěma pracujícími osobami má pronajatý byt každá šestá, z domácností s jedním výdělečně činným každá čtvrtá. Nájemní bydlení je typičtější pro velká města, naproti tomu v nejmenších obcích dominuje bydlení v rodinných domech. V krajském členění žije více než pětina domácností v pronajatých bytech na území Prahy (32 %), v Karlovarském (27 %), Ústeckém (26 %), Moravskoslezském (24 %), Libereckém (23 %) a Plzeňském kraji (21 %) (ČSÚ, 2023e).

Rovněž **kvalitativní ukazatele bydlení** – počet obytných místností a celková plocha bytu, resp. jejich přepočten na počet osob – jsou napříč jednotlivými typy domácností dosti odlišné. Rozlohou největší byty mají úplné rodiny s dětmi následované domácnostmi bezdětných párů, dále sólo rodiči a nakonec jednotlivci. V osmdesátimetrovém nebo větším bytě žilo v roce 2022 na 53 % párů s jedním dítětem, 63 % se dvěma a více dětmi, 46 % bezdětných párů, 33 % sólo rodičů a 25 % jednotlivců (ČSÚ, 2023e). Při přepočtu plochy na člena domácnosti se však pořadí domácností zcela obrací. Jednotlivci mají v průměru k dispozici přes 66 m² a bezdětné páry kolem 42 m² na osobu. Sólo rodiče stejně jako úplné rodiny s jedním dítětem disponují zhruba 31 m² na osobu. S vyšším počtem dětí v úplných rodinách tento ukazatel dále klesá – na 25 m² v rodinách se dvěma dětmi a 20 m² ve vícedětných rodinách. **Bytový komfort z hlediska obytné plochy na osobu je tak v úplných rodinách s dětmi**, a zvláště se zvyšujícím se počtem dětí, v porovnání s ostatními typy domácností zdaleka **nejhorší**. Méně než 20 m² na osobu má 12 % párů s jedním dítětem, 37 % se dvěma dětmi a 55 % se třemi a více dětmi. V rodinách sólo rodičů se to týká 16 % z nich, v bezdětných domácnostech jen nízkých jednotek procent.

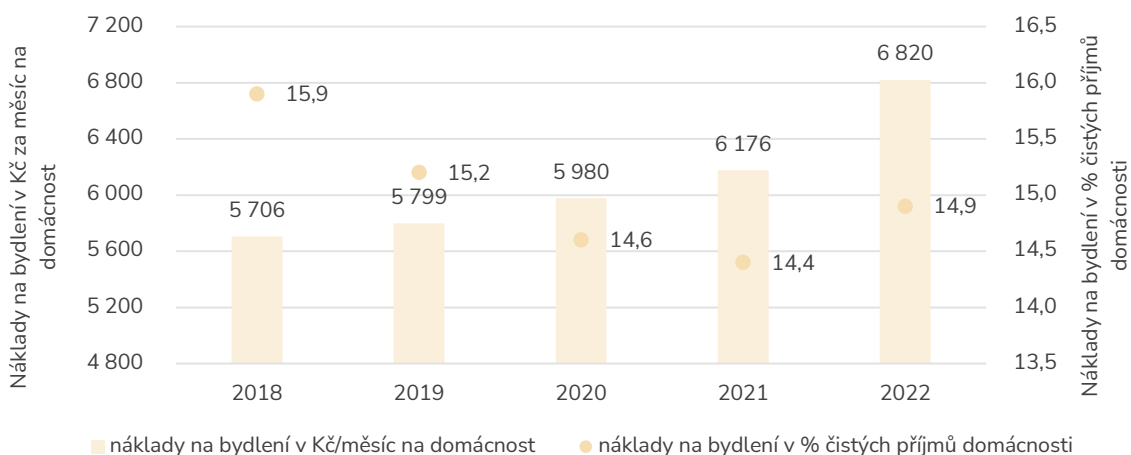
Kvalitu bydlení a spokojenost jeho uživatelů ovlivňují vedle prostorových charakteristik také vnější podmínky. Z dat lze usuzovat, že spokojenost s technickými parametry bytu či s okolním prostředím je mezi českými domácnostmi velmi vysoká. Z pěti možných negativních jevů za nejvíce problematický považují **hluk** plynoucí z domu, resp. z ulice, který je na obtíž 13 % domácností. **Znečištěné okolní prostředí** trápí 8 % domácností, **vandalství nebo kriminalita** v okolí pak 5 % domácností. S problematickou **vlhkostí v bytě** se potýká 6 % domácností a **tmavý byt** vadí 2 % (ČSÚ, 2023e). Nadprůměrně **častěji** se však se všemi jmenovanými problémy setkávají **úplné rodiny se třemi a více dětmi**, neuspokojivě to ve vyšší míře vnímají rovněž **sólo rodiče**. Nadměrný hluk však častěji znepříjemňuje bytové pohodlí také bezdětným jedincům a párům v produktivním věku. S negativními vnějšími vlivy – hlučným prostředím, větším znečištěním a vandalismem či kriminalitou – bojují spíše obyvatelé větších měst, v nejmenších obcích pak spíše řeší nepřiměřenou vlhkost v bytě. Závěrem však nutno dodat, že **za posledních pět let se všechny uvedené parametry** (v rámci subjektivního hodnocení zástupci domácností) **zlepšily**, neboť v roce 2018 byly podíly domácností, jimž činily problémy okolní hluk, znečištěné prostředí a/nebo vandalismus, o 3 až 4 p. b. vyšší. V případě výskytu vlhkého a tmavého bytu bylo zlepšení mírnější, o 1 až 2 p. b.

6.3.2 Náklady na bydlení

Průměrné náklady na bydlení každoročně rostou. V letech 2018 a 2019 se zvyšovaly poměrně pomalým tempem na úrovni 1,5 %, dvojnásobný, tedy 3% růst nastal v covidových letech 2020 a 2021. Rok 2022 však přinesl **10% nárůst** průměrných nákladů na bydlení, a to převážně v reakci na vzestup cen energií, zejména plynu a elektřiny (srov. s tabulkou č. 6.1 výše). **V roce 2022 zaplatila průměrná česká domácnost 6 820 Kč měsíčně za bydlení**, tj. o téměř 650 Kč více než v předchozím roce (graf č. 6.11). V těchto pravidelných platbách je zahrnuto nájemné, resp. úhrada za užívání bytu, energie (elektřina, plyn, teplo a teplá voda), vodné a stočné, paliva a ostatní služby spojené s bydlením jako např. odvoz odpadků. Zatímco průměrná nákladnost bydlení ve vlastních bytech a domech nedosáhla v roce 2022 hranice 6 tisíc Kč, **v nájemních bytech činila téměř 11 tisíc Kč** (10,8 tisíce Kč; ČSÚ, 2023g). Bydlení u příbuzných nebo známých je v tomto směru nejlevnější (4,8 tisíce Kč).

Vzhledem k rychlejšímu růstu příjmů domácností oproti růstu nákladů na bydlení se několik let až **do roku 2021 snižoval podíl z čistých příjmů, který domácnosti vydávaly za bydlení**. Zlom nastal **v roce 2022**, kdy tento podíl **vzrostl na 14,9 %** (graf č. 6.11). Protože vlastníci bytů a domů patří spíše k lépe příjmově situovaným domácnostem a jejich náklady na bydlení jsou podprůměrné, potřebují k jejich úhradě výrazně méně finančních prostředků (11–13 % v roce 2022) než domácnosti **v nájemním bydlení** (ČSÚ, 2023g). Průměrné náklady na bydlení nájemníků jsou ve srovnání s vlastníky sice téměř dvojnásobné, ze svých příjmů na ně ale musejí vydat více než dvakrát tolik co vlastníci (**28 %**). Lidé bydlící u příbuzných či známých vynakládají na bydlení 16 % svých příjmů, a to navzdory nižším celkovým nákladům. Jejich příjmy však patří spíše k nižším.

Graf č. 6.11 Náklady na bydlení průměrné české domácnosti v letech 2018–2022

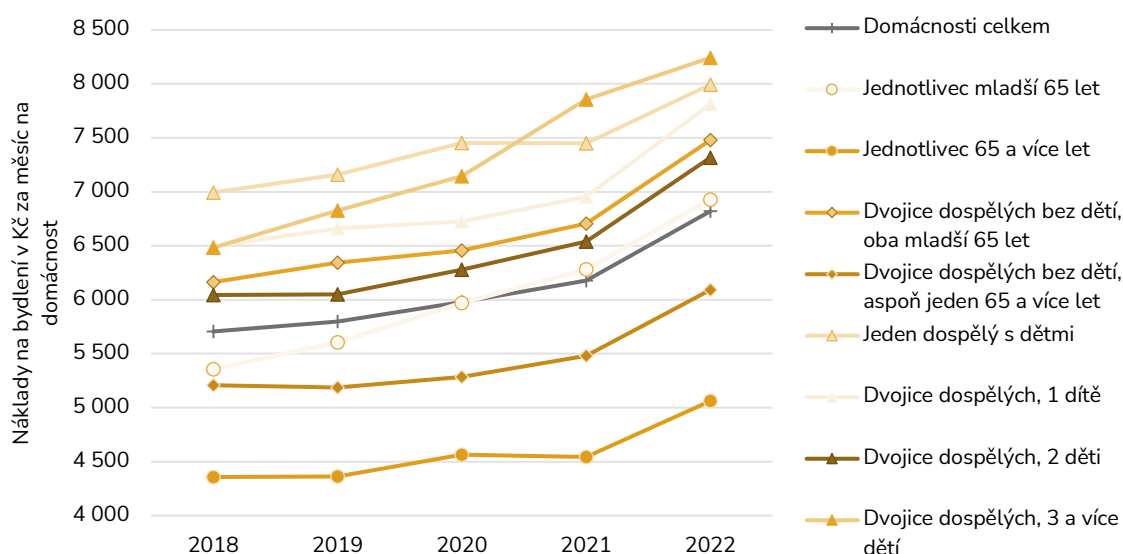

Zdroj: ČSÚ, 2023e

Necelou čtvrtinu (24 %) ve výdajích na bydlení v roce 2022 zaujímalo u průměrné domácnosti nájemné, dalších 29 % tvořila elektřina a 15 % plyn. Domácnosti žijící v rodinných domech však za elektřinu s plynem zaplatily dohromady téměř 70 % z celkových nákladů, významné oproti jiné formě bydlení byly i platby za paliva (ČSÚ, 2023g). V nájemních bytech představoval největší položku nájem (42 %), obdobně v bytech v osobním vlastnictví úhrada za užívání bytu (32 %). Na elektřinu padlo shodně kolem 20 % výdajů. Třetí nejvýznamnější položkou bylo vytápění a teplá voda s 16% podílem z celkových nákladů ve vlastních bytech, resp. 14% podílem v nájemních bytech. V případě bydlení u příbuzných a známých byly nejnákladnější energie (elektřina a plyn), ale i určitá forma nájemného (ČSÚ, 2023g).

Náklady na bydlení se různí dle složení domácnosti. Za posledních pět let přitom tato diference vzrostla (graf č. 6.12). **V absolutní hodnotě nejvíce platí za bydlení páry se třemi a více dětmi**, navíc vzestup nákladů od roku 2018 byl u nich jeden z nejvyšších (o 27 %). V průměru přibližně 8 tisíc Kč vydají za bydlení **sólo rodiče**, vzhledem k jejich častému bydlení v nájemních bytech zde bude tato částka mnohdy ještě vyšší. Rovněž v úplných rodinách s jedním a dvěma dětmi je patrný nárůst nákladů na bydlení, zvláště v posledním sledovaném roce. Nejméně (v absolutních částkách) stojí bydlení seniorské domácnosti, jednotlivce i páry. Zatímco však **dvojici seniorů seberou platby za bydlení 16 % jejich příjmů, samostatně žijícím jednotlivcům až 27 %**. Nadprůměrně zatížení jsou také jednotlivci v produktivním věku, kteří na zaplacení bydlení potřebují 23 % svých příjmů. Za posledních pět let u nich přitom náklady na bydlení vzrostly nejvíce (graf č. 6.12), a to až o 29 %.

Graf č. 6.12 Náklady na bydlení dle vybraných typů domácností v letech 2018–2022 (v Kč)

Zdroj: ČSÚ, 2023e

Úplné a neúplné rodiny s dětmi sice v průměru vydávají za bydlení v absolutním vyjádření podobné částky, v relaci k příjmům je však jejich situace diametrálně odlišná. **Sólo rodiče potřebují na zaplacení bydlení až 23 % příjmů, kdežto úplné rodiny 11–13 %, v závislosti na počtu dětí.**

Podobně jako se v čase snižoval podíl příjmů nutných na zaplacení nákladů na bydlení (graf č. 6.11), **klesalo i zastoupení domácností, které vnímaly úhradu nákladů na bydlení jako velkou zátěž – od roku 2018 do roku 2021 z 19 % na 14 %.** Vzestup cen energií a celkových nákladů na bydlení **v roce 2022 se do tohoto vnímání nemohl nepromítnout – podíl domácností, pro které náklady na bydlení znamenají velkou zátěž, stoupl na necelých 18 %** (ČSÚ, 2023e). V domácnostech žijících v pronajatých bytech pocitovalo velkou zátěž při úhradě nákladů na bydlení dokonce téměř 30 % (ČSÚ, 2023g). Z tohoto hlediska se zcela vydělují **domácnosti sólo rodičů, z nichž dlouhodobě vnímá velké zatížení náklady na bydlení 35–38 %** (ČSÚ, 2023e). S odstupem za nimi následují senioři-jednotlivci, z nichž v roce 2022 pocitovalo velké zatížení náklady na bydlení 24 %, a také úplné rodiny se třemi a více dětmi (23 %). Jak již bylo zmíněno výše (v podkapitole 6.2.4), jmenované typy domácností patří současně k těm, které nejvíce ohrožují vysoké ceny energií (blíže také Klusáček et al., 2022). Pro ostatní typy domácností představují náklady na bydlení výrazně nižší zátěž, nejméně je za velmi zatěžující mají bezdětné páry v produktivním a seniorském věku (10 %, resp. 13 %).

O narůstající zátěži výdajů na bydlení v roce 2022 vypovídá i ukazatel měřící podíl domácností, které platí **za bydlení více než 40 % svých čistých peněžních příjmů.** Statistiky Eurostatu ukazují, že až do roku 2021 se míra nadměrného zatížení výdaji na bydlení v ČR stále snižovala (na 6 % v roce 2021).⁶⁹ **Rok 2022 ale přinesl obrat a navýšení na 9 %, což se týkalo přes 400 tisíc domácností** (ČSÚ, 2023g). Ze dvou třetin se přitom jedná o domácnosti žijící v nájmu, mezi nimi je každý čtvrtý senior bydlící samostatně. V evropském srovnání patří ČR k zemím s podprůměrnou mírou zátěže, podobně jako třeba Rakousko. Pro rok 2021 činil průměr za 27 zemí EU zhruba 8 %, ale například v Německu to bylo až 11 %, v Nizozemsku necelých 13 % a v Řecku dokonce 29 %.

S úhradou nákladů na bydlení může domácnostem pomoci stát prostřednictvím příslušných dávek. V ČR se jedná předně o příspěvek na bydlení, příp. o doplatek na bydlení. Vzestup nákladů na bydlení vyvolaný energetickou krizí se spolu s úpravami podmínek nároku poskytování příspěvku projevil ve zvýšeném počtu jeho příjemců (blíže v podkapitole 6.2.1).

6.3.3 Ne/dostupnost bydlení

Touha bydlet ve vlastním bytě v české společnosti stále přetrvává. Je spojována s jistotou a stabilitou bydlení nejen v produktivním věku, ale i jako určitá forma zajištění na stáří. Přes zpravidla vysokou vstupní investici bývá doprovázena relativně nižšími měsíčními náklady, vyjma případné

⁶⁹ Eurostat Database – Housing conditions. Housing cost overburden rate by age, sex and poverty status – EU-SILC survey (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvho07a/default/table?lang=en)

splátky hypotéky. Dostupnost bydlení je ovlivňována několika faktory. Předně nabídkou bytového fondu a poptávkou po určitých formách bydlení, v níž se odráží i přání jedinců, dále vyšší úrokových sazeb hypotečních úvěrů, ale i regionálními rozdíly. Potvrzují to slova Tomáše Samce (2018), který upřesňuje, co stojí v pozadí nižší dostupnosti bydlení: „*Poptávka po nemovitostech živená levnými úvěry, touhou bydlet ve vlastním, snahou výhodně investovat a omezený počet nemovitostí v určitých místech vyvolává nárůst cen a nižší dostupnost bydlení.*“ Ve druhé dekádě tohoto století přitom průměrná úroková sazba hypoték neustále klesala (z počátečních téměř 6 % na méně než 2 % v roce 2017), přičemž koncem tohoto období se pohybovala mezi 2 a 3 % (*Swiss Life Hypoindex*, 2023). Počínaje rokem 2021 však lze sledovat setrvalý růst průměrné úrokové hypoteční sazby, který v polovině roku 2022 překročil hranici 6 % a od té doby osciluje kolem 6,3 % (tamtéž). **Hypotéky se tak značně prodražují, což komplikuje jak pořízení nové nemovitosti na úvěr, tak splácení té stávající,** navíc v návaznosti na růst běžných výdajů domácnosti v souvislosti se zdražováním energií a dalšího zboží.

O **zhoršující se dostupnosti bydlení od roku 2017, a zvláště od roku 2021** vypovídá také stejnojmenný index. Poslední měsíce nicméně v reakci na stagnaci úrokových hypotečních sazeb a klesající ceny bytů naznačují **mírný obrat a zlepšení (od druhé poloviny roku 2022)**. Index dostupnosti bydlení vyjadřuje, jak velká část čistého měsíčního příjmu průměrné domácnosti je potřeba na splátku hypotéky na byt v aktuální průměrné ceně. Zatímco v první polovině druhého desetiletí se index pohyboval na úrovni 35 %, do roku 2019 stoupl zhruba o 10 p. b. Na 45% úrovni vydržel i v prvním roce pandemie, od roku 2021 však strmě vzrůstal až na maximum 72 % v červenci 2022 (*Dostupnost bydlení...*, 2023). Od té doby se nedostupnost bydlení nepatrně zmírnila, v únoru 2023 by průměrná domácnost na splátku hypotéky potřebovala necelé dvě třetiny svých příjmů (63,5 %). Regionálně nejméně dostupné zůstávají byty v Praze a v Jihomoravském kraji (v únoru 2023 zde index dostupnosti bydlení činil 89 %, resp. 75 %), naproti tomu nejpříznivější podmínky pro pořízení vlastního bydlení přetrvávají v Ústeckém a Moravskoslezském kraji (29 %, resp. 38 %).

V evropském srovnání patří ČR k zemím s nejméně dostupným vlastnickým bydlením (Deloitte, 2022). Podle aktuální zprávy společnosti Deloitte z roku 2022 potřebují Češi na nový byt o rozloze 70 m² až 13,3 průměrných hrubých ročních platů, v Praze dokonce o dva roční platy více (15,3). Dostupnost vlastního bydlení v ČR měřená tímto indexem se přitom meziročně zhoršila – v předchozím roce dostačovalo 12,2 ročních příjmů. Na druhém místě se umístilo Slovensko (s potřebou 12,8 ročních platů), zato v Německu, Polsku nebo Velké Británii je bytová dostupnost mnohem lepší, neboť tamním obyvatelům postačí na nový byt šest až osm ročních platů (Deloitte, 2022). Značný růst cen bydlení v ČR, především ve druhé polovině roku 2021 a v první půli roku 2022, dokumentují i statistiky Eurostatu.⁷⁰ Na přelomu let 2021 a 2022 byly průměrné ceny nabízených bytů zhruba dvaapůlkrát vyšší než před deseti lety. Zatímco v únoru 2022 činila

⁷⁰ Zábajniková, 2022 a také Eurostat – House price index – quarterly data

(<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TEICP270/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=de1c6f29-da42-4cd2-b16a-9505cdc259a2>)

průměrná nabídková cena bytů 4,7 milionů Kč, před deseti lety byla přibližně o 3 miliony Kč nižší (*Dostupnost bydlení...*, 2023).

Nutno dodat, že vývoj na realitním trhu byl v posledních letech ovlivněn i opatřeními České národní banky (ČNB), která upravuje různé limity pro poskytování hypotečních úvěrů a mj. také zrušením daně z nabytí nemovitých věcí.⁷¹ Vysoký růst cen vlastnického bydlení pak zvyšoval poptávku po nájemních bytech. **Roky 2021 a především 2022** tak byly **rovněž ve znamení růstu cen nájmu** s menšími či většími výkyvy v jednotlivých městech a regionech ČR.⁷² Určitým způsobem se zde mohl promítnout i příliv uprchlíků vyvolaný válečným konfliktem na Ukrajině, kteří hledali vhodné bydlení.

V návaznosti na nedávný vývoj se tak ještě více otevírá prostor pro **podporu různých forem bydlení**, jak zmiňují odborníci, např. Tomáš Hoření Samec (2023): „*Ty formy nazýváme zastřešujícím pojmem participativní bydlení, kdy se dá dohromady více lidí či domácnost a ideálně demokratickým způsobem rozhoduje o tom, jak jejich bydlení bude vypadat. Stát k tomu může nastavit legislativní rámec, kvalitní právní normu, která by například umožňovala obcím vypisovat soutěže na pozemky, aby byla veřejná podpora transparentní a bylo možné poskytovat finančně dostupné a kvalitní bydlení ve spolupráci státu, obcí, lidí, ale také soukromého sektoru z hlediska financování. Systém totiž není nastavený mimo rámec individuálních úvěrů, hypoték.*“. Svůj význam nicméně neztrácí podpora státu či místní samosprávy v oblasti zajištění cenově dostupného bydlení pro jednotlivce a domácnosti ohrožené bytovou nouzí, ať už ve formě tzv. sociálních bytů, startovacích bytů apod. Ze sčítání realizovaného v roce 2022 vyplynulo, že v bytové nouzi se ocitá přes 270 tisíc osob. Přestože výsledky ukazují, že se snižuje počet rodin s dětmi v ubytovnách, žije takto zhruba čtrnáct set dětí mladších 15 let a dalších více než šest tisíc dětí vyrůstá v různě nevyhovujících bytových podmínkách (MPSV, 2022a). Nevhodné bydlení, vyznačující se kromě výše uvedeného např. malými prostory či přeplněností domácnosti anebo častým stěhování, přitom negativně ovlivňuje i např. školní prospěch dětí (Prokop, 2019).

⁷¹ blíže viz <https://www.cnb.cz/cs/cnb-news/tiskove-zpravy/CNB-nove-nastavi-limity-ukazatelu-LTV-DTI-a-DSTI-u-hypotecnich-uveru-zvysi-i-protickyklikou-kapitalovou-rezervu-na-2-/,> <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-nabyti-nemovitych-veci>

⁷² viz např. [https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/real-estate/Rent-Index-Q4-2022.pdf,](https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/real-estate/Rent-Index-Q4-2022.pdf) [https://realitymix.cz/statistika-nemovitosti/byty-pronajem-prumerna-cena-pronajmu-mesic-byt-60m2.html,](https://realitymix.cz/statistika-nemovitosti/byty-pronajem-prumerna-cena-pronajmu-mesic-byt-60m2.html) <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-byznys-reality-strmy-rust-najmu-se-zastavil-nekde-ceny-dokonce-klesly-222567>

7. Výzkum Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Jana Paloncyová, Kamila Svobodová

Pro potřeby projektu „Zpráva o rodině 2023“ bylo na podzim roku 2022 realizováno kvantitativní šetření mezi rodiči nezaopatřených dětí⁷³ žijícími v úplných a neúplných rodinách. Cílem výzkumu bylo v kontextu současné celospolečenské ekonomické krize přinést **aktuální informace o tom, jak rodiny zvládají vycházet se svými příjmy a hradit rostoucí životní náklady**. Výzkum se cíleně zaměřil na socioekonomickou situaci rodin s nezaopatřenými dětmi, běžné výdaje jejich domácností a výdaje na péči a výchovu dětí. Jiné, v době výzkumu dostupné zdroje dat zaměřené na příjmy a výdaje rodin s dětmi nebyly shledány pro tyto účely jako zcela vyhovující. Šetření *Životní podmínky* (SILC) a *Statistiky rodinných účtů* (oboje ČSÚ) jsou sice významným zdrojem informací o domácnostech, nicméně počty rodin s dětmi, které by byly šetřeny jak z hlediska příjmů, tak výdajů, jsou v tomto šetření velmi nízké (cca 1 000). Dalším důvodem pro samostatné šetření byla i nutnost zařadit do výzkumu otázky, které reflektovaly právě aktuální společenskou a ekonomickou situaci v roce 2022, tj. období po silných vlnách pandemie covidu-19 (2020 až 2021) a krize spojené válkou na Ukrajině (2022). Následující kapitoly tak představují výsledky právě tohoto ad hoc výzkumu, nazvaného a dále citovaného jako „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“.

Respondenty výzkumu byli:

- 1. Rodiče nezaopatřených dětí žijící v manželském či partnerském soužití v úplných rodinách.** V době šetření museli partneri žít ve společné domácnosti s dětmi nejméně dva roky, a to z důvodu, aby mohli lépe v roli rodičů reflektovat změny v ekonomické situaci před krizí a v roce 2022. Dítě, případně děti v domácnosti nemusely být biologickými dětmi obou rodičů. Zahrnuty tedy byly jak rodiny s oběma biologickými rodiči, tak tzv. rekonstituované rodiny s jedním nevlastním rodičem i rodiny homoparentální.
- 2. Rodiče žijící bez partnera/partnerky sami s nezaopatřenými dětmi,** a to, ze stejného důvodu jako úplné rodiny, po dobu nejméně dvou let. V domácnosti však mohly žít i jiné osoby, např. prarodič dítěte či sourozenec respondenta (tzv. smíšené domácnosti). Děti mohly být ve výlučné nebo střídavé péči. Vybráni přitom byli pouze ti rodiče, kteří o dítě pečovali po většinu dnů v měsíci, či se s druhým rodičem více méně rovnoměrně v péči o dítě či děti střídali.

⁷³ Za nezaopatřené dítě je považováno dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě studující nebo soustavně se připravující na budoucí povolání, nejdéle však do 26. roku věku.

Sběrem dat byla na základě výsledků veřejné zakázky pověřena agentura FOCUS – Centrum pro sociální a marketingovou analýzu, spol. s r. o. (dále jen „FOCUS“). Dotazníkové šetření proběhlo v období 20. října – 21. listopadu 2022 kombinací metod standardizovaných face-to-face rozhovorů provedených vyškolenými tazateli agentury FOCUS s využitím elektronického dotazníku v notebooku (CAPI) a online vyplňování (CAWI) realizovaného přes externí panel respondentů registrovaných v Českém národním panelu (který má již 72 000 aktivních členů). V rámci jedné domácnosti nesmělo být dotázáno více osob. Obě skupiny respondentů, tj. dotazovaných face-to-face i prostřednictvím online panelu, vyplňovaly totožný dotazník, s mírnými modifikacemi vybraných otázek pro životní situace úplných a neúplných rodin. Metodou CAPI bylo sebráno 1 642 plně vyplněných dotazníků a metodou CAWI 1 553 úplných dotazníků. **Výsledný datový soubor tedy obsahuje odpovědi od celkem 3 195 osob, tj. zástupců úplných rodin a sólo rodičů.**

Výběr respondentů do výzkumu byl záměrný kvótní, zohledňující zastoupení úplných a neúplných rodin v populaci. V rámci typu rodiny bylo dále sledováno pohlaví a vzdělání rodiče, počet nezaopatřených dětí, věk nejmladšího dítěte v domácnosti, velikost obce a region. Oporou pro výběr respondentů bylo v té době poslední dostupné sčítání lidu, domů a bytů (dále též SLDB) z roku 2011, neboť v době konání výzkumu stále ještě nebyly k dispozici výsledky SLDB 2021. Nastavení kvót bylo ex post verifikováno na později již dostupných výsledcích SLDB 2021 a bylo shledáno jako pro dané účely vyhovující. Všechny kvóty byly při sběru dat dodrženy. Získaná data byla zpracována v programu SPSS a analyzována pomocí obvyklých statistických metod, deskriptivních i explorativně explanačních. Vybrané citace z otevřených otázek v dotazníku uvádíme v textu příslušných kapitol vyznačené kurzivou, přepisy jsou doslovné, pouze s úpravami do spisovné češtiny neovlivňujícími obsah sdělení.

Tabulka č. 7.1 znázorňuje strukturu výzkumného souboru dle typu rodiny a kvótních znaků. Rodiče z úplných rodin představovali ve výzkumném souboru 74 % dotázaných, sólo rodiče 26 %. Pro porovnání, podle SLDB 2021 byly rodiny sólo rodičů zastoupeny mezi rodinami s nezaopatřenými dětmi z 24 % (viz kapitola 4). Zastoupení mužů a žen mezi respondenty z úplných rodin je logicky zhruba rovnoměrné, mezi samoživiteli je všeobecně známé vyšší zastoupení žen oproti mužům (84 % vs. 16 %; SLDB 2021: 87 % a 13 %, viz kapitola 4). Mezi rodiči z úplných rodin v porovnání s rodiči z rodin neúplných jsou více zastoupeni ti s maturitou, ale i ti s nejvyšším vzděláním, u sólo rodičů, a to jak u mužů, tak u žen, je dominantní zastoupení osob se vzděláním bez maturity. Častá vzdělanostní homogamie párů z úplných rodin⁷⁴ se odráží ve vzdělanostní struktuře partnerů a partnerek respondentů, neboť zastoupení mužů-partnerů v jednotlivých vzdělanostních skupinách bylo ve výzkumném souboru podobné zastoupení žen-respondentek. Obdobně tomu bylo u žen-partnerek a mužů-respondentů, u kterých, jak již bylo uvedeno, převažovalo vzdělání střední s maturitou. V důsledku toho se pak stírají rozdíly mezi muži a ženami při porovnání vzdělanostní struktury všech mužů a všech žen z dotazovaných úplných rodin (tedy respondentů mužů a partnerů respondentek vs. respondentek žen a partnerek respondentů). Jak muži, tak i ženy

⁷⁴ Ve více než polovině úplných rodin dosáhli otec i matka stejného vzdělání (56 %), v necelé čtvrtině rodin (24 %) měla žena vyšší vzdělání než její partner a ve zbývajících pětině rodin měl otec vyšší vzdělání než matka.

měli nejčastěji, tj. v bezmála dvou pětinach případů, vzdělání střední s maturitou, ve zhruba třetině případů měli vzdělání základní či střední bez maturity a zbývající podíl otců a matek měl vzdělání vysokoškolské (poslední dva sloupce tabulky č. 7.2).

V neúplných rodinách je dále dominantní zastoupení rodin s jedním závislým dítětem na úkor rodin se dvěma i více dětmi, mezi úplnými rodinami je zastoupení jednodětných a dvoudětných bezmála vyrovnané (podobně jako ve výsledcích sčítání lidu, domů a bytů, viz kapitola 4). Z hlediska věku nejmladšího dítěte je zřejmé výrazně vyšší zastoupení nejmladších dětí ve věku do tří let v úplných rodinách a naopak vyšší podíl dětí ve věku povinné školní docházky a starších v rodinách neúplných (tabulka č. 7.1).

Tabulka č. 7.1 **Struktura výzkumného souboru šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“**

	Úplné rodiny		Neúplné rodiny	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
Pohlaví respondenta				
muž	1 207	50,8	130	15,9
žena	1 170	49,2	688	84,1
Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta				
bez maturity	744	31,3	374	45,7
s maturitou	935	39,3	299	36,6
VOŠ, VŠ	698	29,4	145	17,7
Počet nezaopatřených dětí v domácnosti				
jedno	1 138	47,9	535	65,4
dvě	1 050	44,2	240	29,3
tři a více	189	8,0	43	5,3
Věk nejmladšího dítěte v domácnosti				
do 3 let	746	31,4	99	12,1
4 až 6 let	386	16,2	142	17,4
7 až 11 let	402	16,9	169	20,7
12 až 15 let	461	19,4	222	27,1
16 až 25 let	382	16,1	186	22,7

pokračování tabulky

	Úplné rodiny		Neúplné rodiny	
	počet	podíl (%)	počet	podíl (%)
Velikost obce bydliště				
do 1 999 obyvatel	516	21,7	106	13,0
2 000 – 9 999 obyvatel	589	24,8	204	24,8
10 000 – 49 999 obyvatel	482	20,3	183	22,4
50 000 – 99 999 obyvatel	248	10,4	129	15,8
100 000 a více obyvatel	542	22,8	196	24,0
Kraj bydliště				
Hlavní město Praha	291	12,2	93	11,4
Středočeský kraj	292	12,3	88	10,8
Jihočeský kraj	140	5,9	49	6,0
Plzeňský kraj	115	4,8	42	5,1
Karlovarský kraj	71	3,0	30	3,7
Ústecký kraj	211	8,9	80	9,8
Liberecký kraj	91	3,8	49	6,0
Královéhradecký kraj	119	5,0	52	6,4
Pardubický kraj	121	5,1	32	3,9
Kraj Vysočina	118	5,0	32	3,9
Jihomoravský kraj	254	10,7	75	9,2
Olomoucký kraj	136	5,7	47	5,7
Zlínský kraj	139	5,8	38	4,6
Moravskoslezský kraj	279	11,7	111	13,6
Celkem	2 377	100,0	818	100,0

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Tabulka č. 7.2 Rodiče podle vzdělání, pohlaví a typu rodiny v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Vzdělání	Neúplné rodiny		Úplné rodiny					
	respondent/ka		respondent/ka		partner/ka		celkem v páru*	
	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena
Základní, střední bez maturity	40,8	46,7	20,5	42,4	47,4	21,5	33,7	32,0
Střední s maturitou	34,6	36,9	43,2	35,4	36,2	41,4	39,9	38,3
Vysokoškolské (vč. VOŠ)	24,6	16,4	36,3	22,2	16,4	37,0	26,4	29,7
Velikost souboru (abs.)	130	688	1 207	1 170	1 170	1 207	2 338	2 338

Pozn.: * Sloučený údaje za respondenty/ky a jejich partnery/ky.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

7.1 Složení domácností

Ve výzkumném souboru jednoznačně převažují tzv. čisté rodiny, ve kterých žijí pouze rodiče a jejich nezaopatřené děti (89 % úplných rodin, 83 % sólo rodičů, tabulka č. 7.3). **Tzv. smíšené rodiny, tj. ty, v nichž spolu s rodiči a nezaopatřenými dětmi v době výzkumu bydlely a společně hospodařily nějaké další osoby, byly tedy zastoupeny z 11 %, resp. 17 %.** Ve většině smíšených rodin žila s rodiči a dětmi pouze jedna další osoba, častěji tomu tak bylo v rodinách úplných (70 % vs. 55 %). V rodinách neúplných bylo v porovnání s těmi úplnými vyšší zastoupení domácností, kde žily dvě další osoby (37 % vs. 26 %). Domácností s více než dvěma dalšími osobami bylo velmi málo, v absolutním vyjádření se jednalo jen o několik rodin.

Ve smíšených úplných rodinách žilo s rodiči a nezaopatřenými dětmi nejčastěji další, již zaopatřené dítě/děti (52 %), popřípadě rodič/rodiče respondenta či jeho partnera (43 %).⁷⁵ **Ve smíšených neúplných rodinách je tomu naopak, tj. další osobou v domácnosti byl nejčastěji rodič respondenta (58 %) a až poté další, již zaopatřené dítě/děti (38 %).** Soužití s dalšími příbuznými či jinými osobami bylo v obou typech rodin nejméně časté. V dotázaných úplných rodinách se podíl smíšených domácností zvyšoval s věkem respondenta i nejmladšího nezaopatřeného dítěte, což značí, že v těchto rodinách byl častěji přítomen i další, již zaopatřený sourozenec. V rodinách neúplných byl oproti tomu nejvyšší podíl smíšených domácností u nejmladších respondentů (a analogicky rodin s nejmladšími nezaopatřenými dětmi), kteří z různých (ekonomických či praktických) důvodů sdíleli domácnost se svými rodiči.

⁷⁵ Při SLDB v roce 2011 byla příbuzenská vazba sledována, v roce 2021 již vztah této osoby k rodině není publikován. Podle posledního cenzu představovaly tzv. smíšené rodiny 6 % všech rodin se závislými dětmi. Častěji se to týkalo rodin sólo rodičů (10 %) než párů (5 %). Více také viz kapitola 4.

Tabulka č. 7.3 Čisté a smíšené rodiny podle typu rodiny, počtu a typu další osoby v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

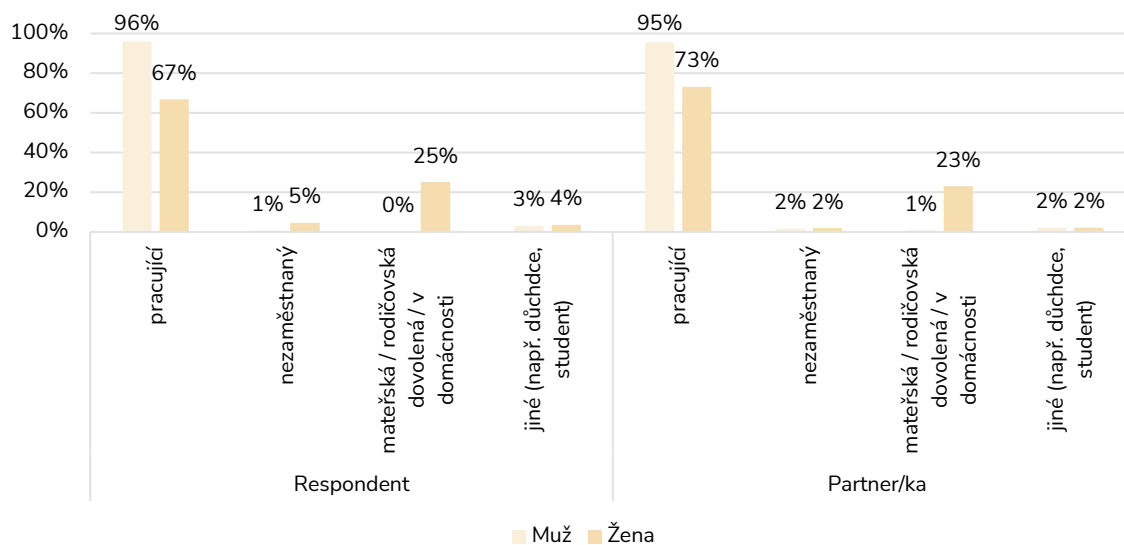
	Úplné rodiny	Neúplné rodiny
Čisté rodiny	89,2	82,5
Smíšené rodiny	10,8	17,5
z toho s jednou další osobou	69,5	54,5
z toho se dvěma dalšími osobami	26,2	37,1
z toho s více dalšími osobami	4,3	8,4
Vztah další osoby k respondentovi	Podíly ze souboru smíšených rodin	
zaopatřené dítě/děti	52,3	37,8
rodič/rodiče respondenta či partnera	43,4	58,0
jiné příbuzné osoby	12,5	18,2
jiné osoby	2,3	6,3

Pozn.: Typ další osoby v dolní části tabulky je uveden bez ohledu na počet těchto osob a možné kombinace. Součet proto nedává 100 %.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

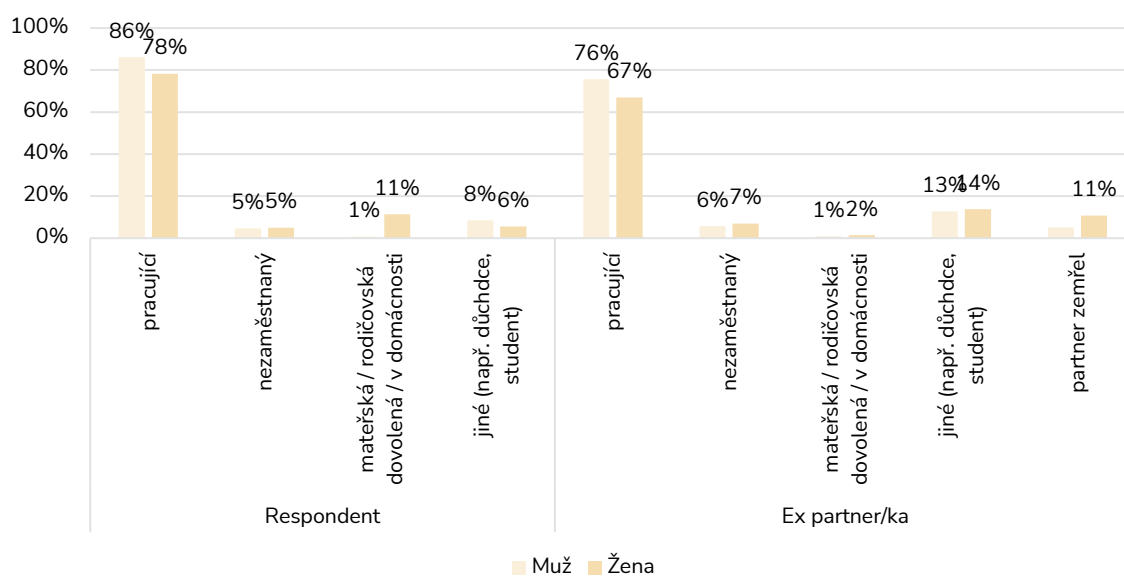
V době výzkumu pracovali oba partneři v téměř dvou třetinách úplných rodin. V necelé jedné třetině byl výdělečně činný muž, žena byla na mateřské či rodičovské dovolené, případně byla nezaměstnaná. Podíváme-li se na to z pohledu respondenta, který může být důležitý z hlediska jeho ve výzkumu vyjádřených postojů k ekonomické situaci, výsledek je velmi podobný – téměř každý dotázaný muž pracoval, pro dotázané ženy to platilo ze dvou třetin, čtvrtina jich byla na mateřské či rodičovské dovolené (graf č. 7.1). Pokud byl respondentem muž, jeho partnerka nejčastěji pracovala nebo byla na mateřské či rodičovské dovolené. **Sólo rodiče byli v době výzkumu bez ohledu na pohlaví respondenta většinou pracující, ženy stály opět častěji než muži mimo pracovní trh z důvodu intenzivní péče o malé dítě, i když tomu tak bylo v porovnání s úplnými rodinami, vzhledem ke staršímu věku dětí, méně často** (graf č. 7.2). Ex partneři sólo rodičů (tj. otec/matka respondentova nejmladšího dítěte) byli převážně rovněž výdělečně činní, častěji než ostatní ale byli dále zařazeni mezi důchodce (starobní, invalidní, graf č. 7.2).

Graf č. 7.1 Ekonomická aktivita respondenta a partnera v úplné rodině v době šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

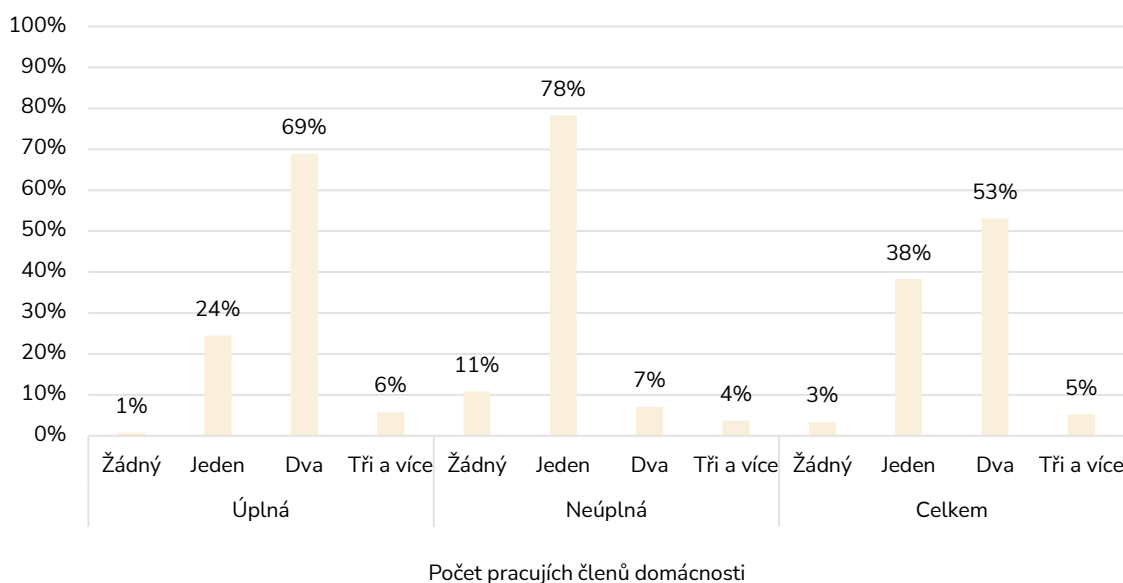
Graf č. 7.2 Ekonomická aktivita respondenta a ex partnera v neúplné rodině v době šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Výše uvedené charakteristiky dotázaných rodin z hlediska ekonomické aktivity rodičů se odráží i v počtech pracujících členů v domácnosti. **V úplné rodině, v níž kromě rodičů a nezaopatřených dětí žijí v porovnání se samoživiteli méně často další osoby, pracovaly v době výzkumu nejčastěji dvě osoby, případně z důvodu péče o děti pouze jedna. V neúplných rodinách byl v téměř čtyřech pětinach na trhu práce aktivní pouze sám samoživitel, v každé deváté rodině však nepsal žádný z jejích členů (graf č. 7.3).**

Graf č. 7.3 Počet pracujících členů v rodině v době výzkumu podle typu domácnosti v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

7.2 Partnerská soužití

Podobně, jak bylo zachyceno ve sčítání v roce 2021 (viz kapitola 4), byly mezi dotázanými úplnými rodinami ze **73 % zastoupeny manželské páry a z 27 % nesezdaní partneri**. Mezi respondenty žijícími **v nesezdaném soužití** byl oproti těm, kteří s partnerem uzavřeli sňatek, **výrazně vyšší podíl mladších osob**, tj. ve věku do 29 let i ve věku 30–39 let, sezdaní respondenti byli naopak častěji starší 40 let. V souladu s tím je zastoupení rodin podle věku nejmladšího dítěte, kdy **v rodinách nesezdaných párů žijí podstatně častěji nejmenší děti do 3 let a v rodinách manželských párů naopak častěji děti ve věku 12 a více let**. Nesezdaní rodiče měli také v době výzkumu častěji pouze jedno nezaopatřené dítě, sezdaní rodiče měli častěji děti dvě, rozdíly v tomto ohledu nicméně nebyly tak výrazné jako v případě ostatních uvedených charakteristik (tabulka č. 7.4). Za zmínku dále stojí významné rozdíly ve vzdělání respondentů, neboť **sezdaní rodiče měli oproti nesezdaným výrazně**

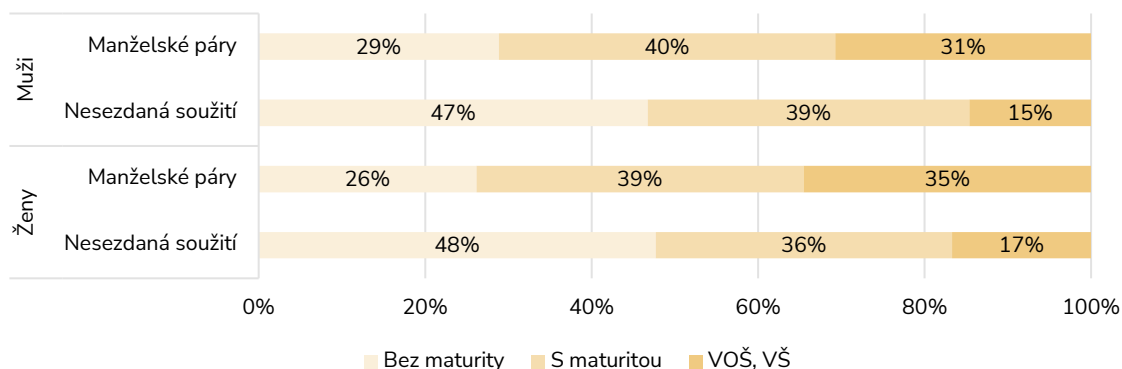
častěji nejvyšší dosažené vzdělání, nesezdaní rodiče naopak to nejnižší, což platí jak pro muže, tak i pro ženy (graf č. 7.4).

Tabulka č. 7.4 Zastoupení úplných rodin podle soužití partnerů a vybraných charakteristik v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

	Manželské páry	Nesezdaná soužití
Věk respondenta		
do 29 let	6,9	14,9
30–39 let	30,6	41,1
40–49 let	43,1	32,7
50 a více let	19,4	11,4
Vzdělání respondenta		
bez maturity	25,4	47,1
s maturitou	40,6	35,9
VOŠ, VŠ	34,0	17,0
Věk nejmladšího dítěte		
do 3 let	27,6	41,7
4 až 6 let	15,7	17,6
7 až 11 let	16,4	18,4
12 až 15 let	21,9	12,8
16 až 25 let	18,5	9,6
Počet nezaopatřených dětí		
jedno	46,1	52,7
dvě	45,7	40,0
tři a více	8,2	7,3

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Graf č. 7.4 Manželské páry a nesezdaná soužití podle pohlaví a vzdělání rodičů v úplných rodinách v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

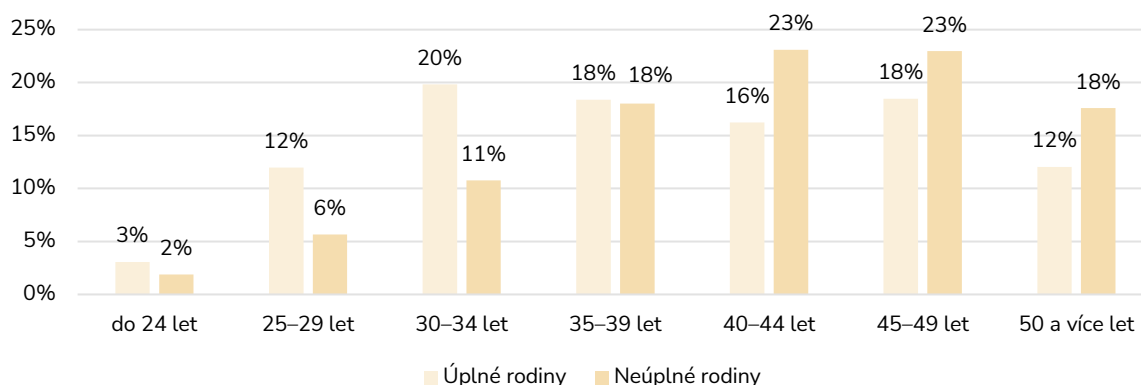

Pozn.: Uvedeno za všechny muže a ženy z úplných rodin, tj. po sloučení údajů za respondenty/ky a jejich partnery/ky.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

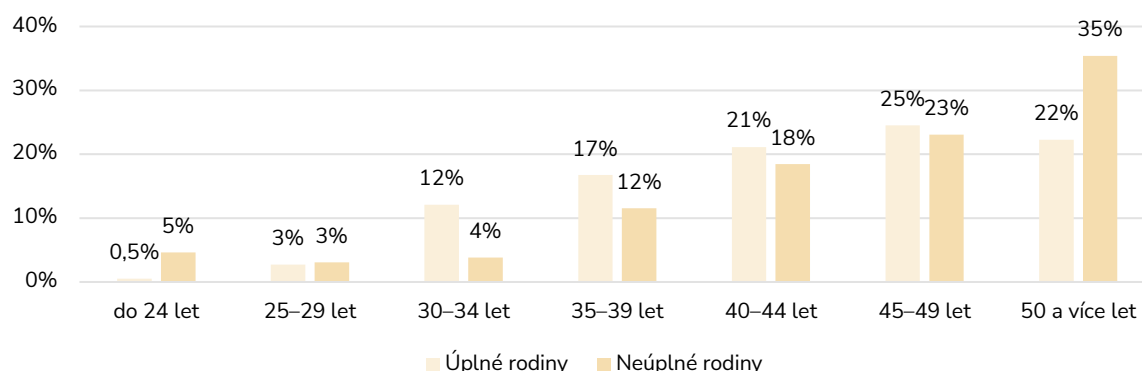
Dotázané ženy z úplných rodin byly v průměru o 3 roky mladší než z rodin neúplných. To je do jisté míry ovlivněno vznikem mnohých neúplných rodin rozvodem či rozchodem partnerství až s několikaletým odstupem po narození dítěte/děti. Konkrétně dotázaným ženám z úplných rodin bylo v průměru 39 let, z neúplných 42,1 let. Rozdíl v průměrném věku mužů podle typu rodiny byl nižší (a statisticky nevýznamný, částečně z důvodu nízkého počtu mužů v neúplných rodinách) a činil pouze 1,4 roku – mužům z úplných rodin bylo v průměru 43,5 let, mužům z rodin neúplných 44,9 let. Matky z úplných rodin byly nejčastěji ve věku 30–34 let, sólo matky ve věku 40–49 let (graf č. 7.5). U otců byly nejčastěji zastoupené věkové skupiny 45–49 let, resp. 50 a více let (graf č. 7.6).

Graf č. 7.5 Věk dotazovaných žen podle typu rodiny v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Graf č. 7.6 Věk dotazovaných mužů podle typu rodiny v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Průměrný věkový rozdíl partnerů v úplných rodinách činil zhruba 3 roky – průměrný věk otců byl 42,9 let a matek 39,8 let. Platí to přitom jak v manželských svazcích, tak i v nesezdaných soužitích s tím rozdílem, že jak muži, tak ženy žijící v manželství byli v průměru o 3 roky starší než nesezdaní rodiče (43,7 let muži a 40,7 let ženy žijící v manželství a 40,6 let muži a 37,4 let ženy žijící nesezdaně). Z hlediska věkové homogamie párů byli stejně staří partneři zastoupeni pouze v 9 % úplných rodin, přičemž v 72 % rodin byl muž starší než žena a v 19 % tomu bylo naopak. Podle výsledků sčítání z roku 2021 jsou případy, kdy je žena starší než muž, častější ve faktickém než de iure manželství (16 %, resp. 8 %).⁷⁶ To platí i v našem výzkumném souboru, i když s rozdílem pouze 5 procentních bodů.

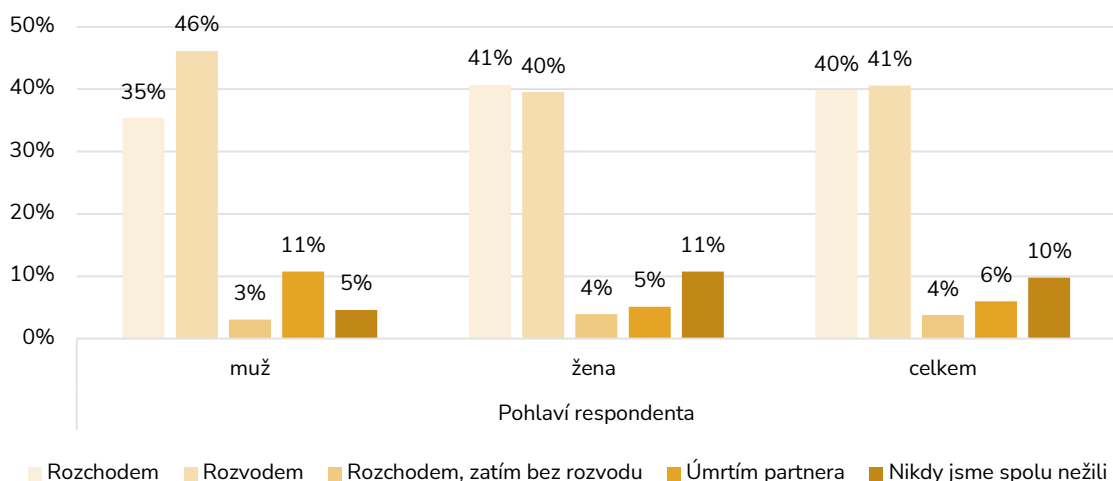
Podmínkou pro účast respondenta z úplné rodiny ve výzkumu bylo společné soužití s partnerem a současně i s nezaopatřeným dítětem/děťmi ve společné domácnosti po dobu minimálně dvou let. Jak bylo uvedeno výše, důvodem pro toto nastavení bylo to, aby respondent mohl posoudit ekonomickou situaci domácnosti s nezaopatřeným dítětem i v době před ekonomickou krizí. Informace týkající se délky společného soužití jsou tedy touto skutečností do určité míry ovlivněny. **Sezdaní respondenti tak žili s partnerem a dětmi ve společné domácnosti v průměru 12 let, nesezdaní 7,5 roku**, což koresponduje se zjištěními uvedenými výše, tedy že v rodinách nesezdaných partnerů žijí mladší lidé s menšími dětmi než v rodinách sezdaných rodičů. Méně než 5 let spolu žila necelá pětina manželských párů (18 %) a více než třetina nesezdaných partnerů (35 %), 5 až 9 let spolu žila necelá čtvrtina (23 %), resp. více než třetina (36 %) párů, 10 až 14 let sdílela společnou domácnost pětina, resp. 18 % párů a více než 15 let zbývajících 38 %, resp. 11 % párů.

⁷⁶ Vlastní výpočty, s využitím pětiletých věkových skupin partnerů.

Oficiální demografické statistiky neevidují nesezdaná soužití a jejich rozpad, tzn. není z nich možné zjistit, jaký podíl faktických manželství svůj svazek ukončil, po jaké době a kolika dětí se rozchod rodičů týkal. Takové informace lze získat jen z výběrových šetření. Podle Palonciové et al. (2019a) a Höhne et al. (2022b) **vznikají neúplné rodiny ve stejné míře rozvodem manželství jako rozchodem nesezdaného páru**. Tento výsledek se potvrdil i v tomto výzkumu, dle kterého **partnerství s rodičem (nejmladšího) dítěte ukončilo rozchodem 40 % dotázaných sólo rodičů a rozvodem 41 %**. Další 4 % se s partnerem pouze rozešla, avšak zatím nerozvedla, tzn. prozatím jsou stále manžely. S otcem či matkou nejmladšího dítěte nikdy nežila desetina respondentů z neúplných rodin a 6 % sólo rodičů ovdovělo.

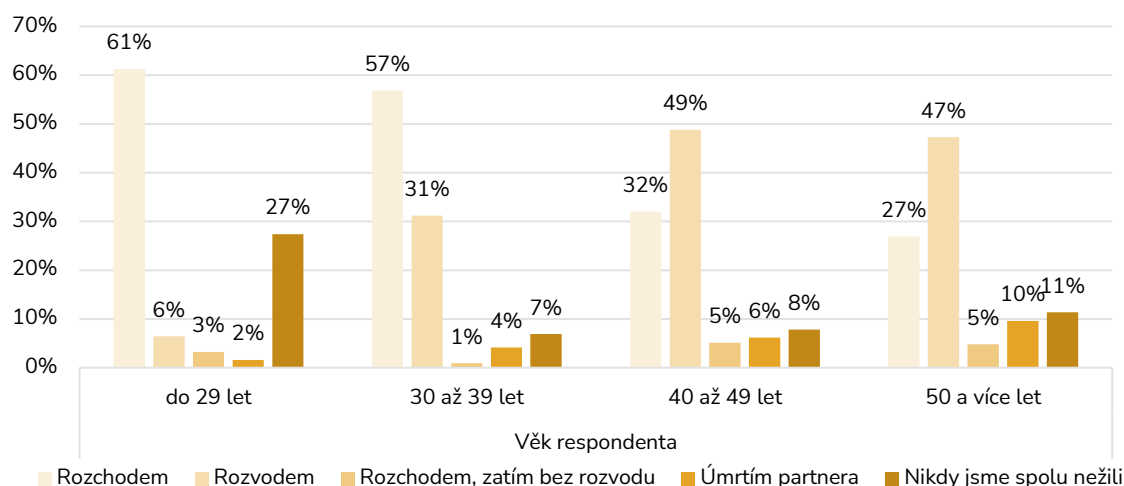
Pokud je v čele neúplné rodiny muž, častěji jeho partnerství skončilo rozvodem nebo úmrtím partnerky. Ženy samoživitelky častěji s otcem svého nejmladšího dítěte nikdy nežily (graf č. 7.7). Mladší rodiče (do 39 let) se s partnerem častěji rozešli, ti nejmladší (do 29 let) s ním mnohdy ani nikdy nežili. Starší respondenti (ve věku 40 a více let) oproti tomu častěji žili v manželství, které ukončili rozvodem. Úmrtí partnera nejčastěji zažili rodiče, jimž v době výzkumu bylo 50 a více let (graf č. 7.8).

Graf č. 7.7 Způsob vzniku neúplné rodiny podle pohlaví sólo rodiče v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Graf č. 7.8 Způsob vzniku neúplné rodiny podle věku sólo rodiče v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

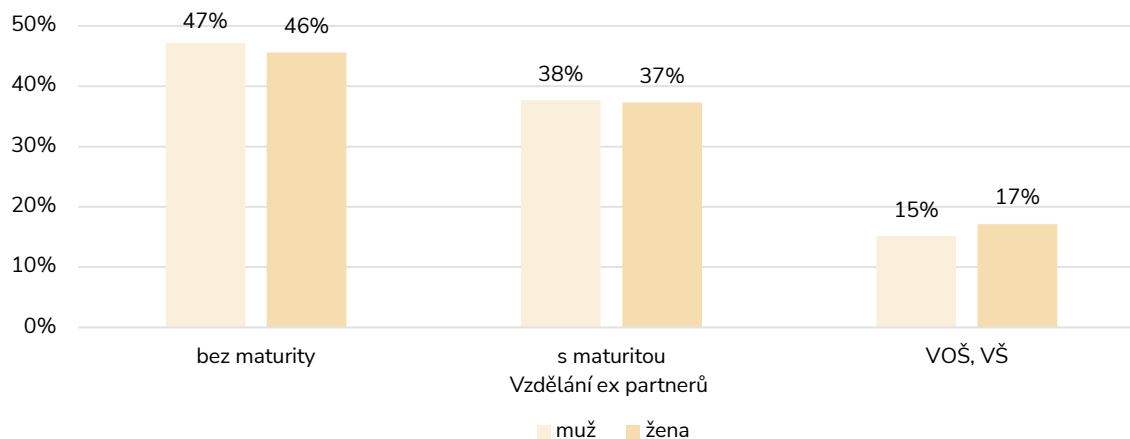
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

V době konání výzkumu **žili sólo rodiče sami s dětmi v průměru necelých 7 let** (i u nich platila podmínka, že minimální doba samoživitelství jsou dva roky), v průměru kratší dobu žili sami s dětmi muži než ženy – 5 let vs. 6,9 let. Více než dvě pětiny rodičů (43 %) žily samy s dětmi méně než 5 let, tři desetiny žily samy 5 až 9 let, 17 % bylo samoživiteli 10 až 14 let a více než 15 let žilo bez partnera 8 % dotázaných sólo rodičů.

Vzdělanostní struktura ex partnerů⁷⁷, tj. sólo rodiče, který se zúčastnil výzkumu, a druhého biologického rodiče nejmladšího dítěte v rodině, je srovnatelná se vzdělanostní strukturou partnerů žijících v době výzkumu v nesezdaném soužití. Mezi muži i ženami, kteří kdysi tvořili rodinu úplnou, měl téměř každý/každá druhý/druhá vzdělání bez maturity, více než třetina měla maturitu a nejméně zastoupeni byli vysokoškoláci (graf č. 7.9).

⁷⁷ V úvahu brány pouze případy, kdy se rodiče rozešli, nikoli jeden z nich zemřel.

Graf č. 7.9 Vzdělání ex partnerů v neúplné rodině podle pohlaví v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Pozn.: Uvedeno za všechny muže a ženy z neúplných rodin (kde v době výzkumu žili oba ex partneři), tj. po sloučení údajů za respondenty/ky a jejich ex partnery/ky.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

7.3 Děti v rodinách

Pluralizace rodinných forem vede i k zakládání tzv. rekonstituovaných rodin, tj. rodin, kde má minimálně jeden z partnerů nějaké děti z předchozího vztahu. Děti tedy mají nevlastního rodiče. Ačkoli jsou vztahy v rámci domácnosti, potažmo rodiny předmětem zjišťování při sčítání lidu, domů a bytů, nebudou údaje o rekonstituovaných rodinách podle informací ČSÚ pravděpodobně zveřejněny. Jak však ukázal např. výzkum Palonciové et al. (2019b), jsou tyto rodiny hodny zájmu, neboť kromě potřeb společných všem rodinám s nezaopatřenými dětmi řeší mnohdy i další otázky, jako je např. soužití dětí s nevlastním rodičem či dokonce nevlastními sourozenci nebo i vztahy se širší rodinou. Podle výzkumu „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ žily **v 83 % dotázaných úplných rodin pouze děti, které byly společné oběma partnerům**. Ve 3 % úplných rodin nebyly v době výzkumu přítomny žádné biologické děti ani jednoho z partnerů, tj. tyto rodiny měly děti v pěstounské péči nebo v osvojení. Zbývajících 14 % úplných rodin je možné označit za rekonstituované rodiny, neboť v nich žilo alespoň jedno jednému z partnerů nevlastní dítě. Ve 45 % z nich žilo pouze jedno dítě, které tedy bylo jednoho z partnerů z předchozího vztahu, a současní partneři spolu doposud žádné dítě neměli, ve 42 % měli partneři i společné dítě, v ostatních případech měly tyto rodiny dvě či více dětí, ale všechny byly z předchozího vztahu jednoho a/nebo druhého partnera.

V úplných rodinách s jedním dítětem byly na rozdíl od rodin sólo rodičů více zastoupeny ty s dítětem ve věku do tří let (tabulka č. 7.5). V neúplných rodinách byl naopak „jedináček“ častěji ve věku povinné školní docházky či starší. V jedné pětině úplných rodin se dvěma dětmi bylo mladšímu méně

než tři roky, druhé bylo ve starším předškolním věku. Dále byly podobně zastoupeny rodiny s jedním předškolákem a jedním dítětem na 1. stupni základní školy, rodiny s mladším dítětem na 1. stupni a starším na 2. stupni a rodiny s oběma staršími dětmi (tabulka č. 7.5). Podobně jako v rodinách s „jedináčkem“ je u sólo rodičů se dvěma dětmi zřejmý posun ke staršímu věku dětí. Nejčteněji byly tedy ve výzkumu zastoupeny rodiny s mladším dítětem ve věku 12 až 15 let a starším ve věku 16 a více let. Další z hlediska počtu významné byly rodiny sólo rodičů s mladším dítětem na 1. stupni základní školy a starším na 2. stupni, a rodiny s mladším dítětem staršího předškolního věku a starším na 1. stupni základní školy. Vícedětné úplné rodiny byly tvořeny nejčastěji těmi, kde nejmladší dítě bylo v raném věku do tří let a nejstarší na 1. nebo 2. stupni základní školy. Četné byly i rodiny s nejmladším dítětem na 1. či 2. stupni a nejstarším ve věku 16 a více let.

Tabulka č. 7.5 Věk dětí v rodinách v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

	Věk dítěte	Úplná	Neúplná	Celkem			
Jedno dítě	Do 3 let	23,7	10,5	19,5			
	4 až 6 let	14,0	14,0	14,0			
	7 až 11 let	14,8	18,5	16,0			
	12 až 15 let	23,7	28,0	25,1			
	16 a více let	23,8	29,0	25,5			
	Celkem	100,0	100,0	100,0			
Dvě děti		Věk staršího dítěte					
		do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 a více let	Celkem
		Úplná					
	Věk mladšího dítěte	Úplná					
	do 3 let	7,8	19,2	7,0	2,5	0,5	37,0
	4 až 6 let	x	2,2	12,4	3,0	1,0	18,7
	7 až 11 let	x	x	5,6	11,1	1,9	18,7
	12 až 15 let	x	x	x	4,1	11,7	15,8
16 a více let	x	x	x	x	9,9	9,9	
Celkem	7,8	21,4	25,0	20,8	25,0	100,0	
Neúplná		Neúplná					
	do 3 let	0,8	7,5	2,1	2,1	2,5	15,0
	4 až 6 let	x	1,7	14,2	6,3	1,7	23,8
	7 až 11 let	x	x	6,3	15,0	3,8	25,0
	12 až 15 let	x	x	x	9,6	17,1	26,7
	16 a více let	x	x	x	x	9,6	9,6
	Celkem	0,8	9,2	22,5	32,9	34,6	100,0

pokračování tabulky

		Věk nejstaršího dítěte				Celkem
		4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 a více let	
Tři a více dětí	Věk nejmladšího dítěte	úplná				
	do 3 let	8,5	22,8	12,2	3,2	46,6
	4 až 6 let	0,5	6,9	4,8	4,2	16,4
	7 až 11 let	x	0,0	9,5	10,6	20,1
	12 až 15 let	x	x	2,1	11,1	13,2
	16 a více let	x	x	x	3,7	3,7
	Celkem	9,0	29,6	28,6	32,8	100,0

Pozn.: Věková struktura dětí ve vícedětných neúplných rodinách není kvůli nízkým počtům uvedena. Věk dětí respondenti zaokrouhlovali na celé roky.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Shrneme-li věk dětí v rodinách v době výzkumu, pak **v téměř každé třetí úplné rodině bylo alespoň jedno dítě v nejmladším věku**, ostatní rodiny dle věku dětí byly zastoupeny více méně rovnoměrně (27 % až 29 %), **pouze v každé čtvrté úplné rodině bylo alespoň jedno dítě starší 16 let** (tabulka č. 7.6). Ve více než jedné třetině rodin sólo rodičů žilo alespoň jedno dítě ve věku 2. stupně základní školy, o něco nižší byl podíl rodin, které měly alespoň jedno dítě po ukončení povinné školní docházky. Dítě mladší tří let měla pouze každá osmá neúplná rodina.

Tabulka č. 7.6 Rodiny mající alespoň jedno dítě v daném věku v šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ (v %)

Aspoň jedno dítě...	Úplná	Neúplná	Celkem
... do 3 let	31,4	12,1	26,4
... ve věku 4 až 6 let	26,8	19,9	25,0
... ve věku 7 až 11 let	28,8	26,9	28,3
... ve věku 12 až 15 let	29,9	36,1	31,5
... ve věku 16 a více let	25,1	32,2	26,9

Pozn.: Kategorie se překrývají, součet tedy nedává 100 %.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Česká republika v mezinárodním kontextu zaostává v podílu dětí mladších tří let, které docházejí do nějakého zařízení nerodinné péče, v českém kontextu zejména do dětských skupin a mateřských škol (více kapitola 5.3). Realizovaný výzkum se primárně nezaměřoval na oblast sladování práce a rodiny a instituce poskytující služby péče o děti. Nicméně přináší alespoň dílčí údaje týkající se zejména docházky dětí do předškolních zařízení. **Téměř třetina dětí (32 %) dětí mladších tří let⁷⁸ docházela do nějakého typu zařízení (dětská skupina, mateřská škola, jiné zařízení péče). Ve starším předškolním věku, tj. ve věku čtyř až šesti let představoval podíl dětí zapsaných v některém výše uvedeném zařízení nerodinné péče již 81 %, dalších 16 % dětí (většinou tedy dětí šestiletých) docházelo už na základní školu.**

⁷⁸ Dotazovaní rodiče měli věk dítěte zaokrouhlit na celé roky. Mělo by se tedy jednat o maximálně tři a půl leté děti.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

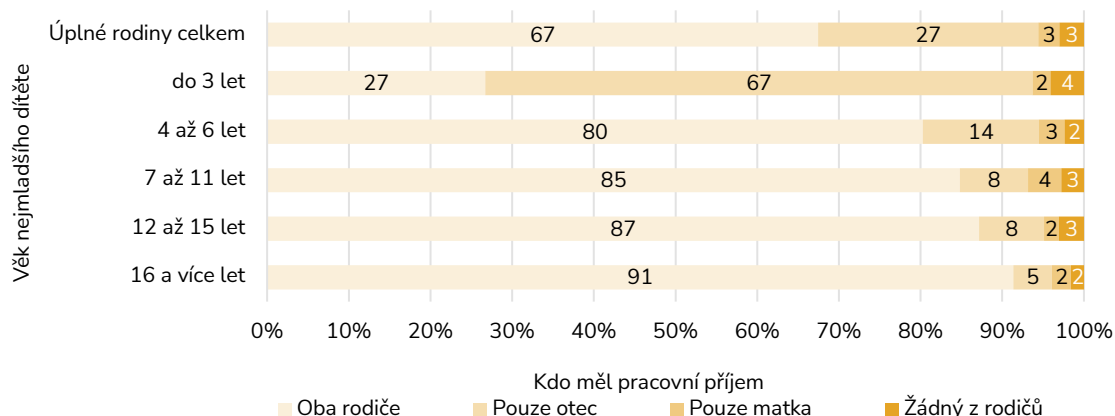
Sylva Höhne

Pomineme-li majetkovou situaci, definují socioekonomickou situaci domácností a rodin příjmy na jedné straně a výdaje na straně druhé. Výzkum „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ proto dopodrobna sledoval pracovní, sociální a jiné typy příjmů členů dané domácnosti. Referenčním obdobím bylo září 2022. Téma příjmů je obecně velmi citlivé, přesto mu byla výzkumem věnována značná pozornost a snahou bylo získat co nejkonkrétnější údaje. V případě příjmu z výdělečné činnosti bylo rozlišováno, zda jej obdržel respondent, jeho partner a/nebo další člen rodiny, u ostatních příjmů respondenti zaznamenávali jejich výskyt alespoň u některé osoby žijící v domácnosti. Pokud mělo nějaký typ příjmu více členů domácnosti, měli respondenti, pokud možno, uvést součet částek za všechny tyto členy.

8.1 Pracovní příjmy

Respondenti měli v září 2022 příjem z výdělečné činnosti v 80 % dotázaných rodin, u představitelů úplných a neúplných rodin tomu tak bylo v podobné míře (80 %, resp. 82 %). Muži však svými výdělky přispívali do rodinného rozpočtu významně častěji než ženy, zvláště pak v úplných rodinách, ve kterých v září 2022 mělo pracovní příjem 96 % mužů respondentů a „pouze“ 64 % žen respondentek. Rozdíl byl v tomto směru patrný i u **samoživitelů**, i když nebyl tak výrazný (**muži měli pracovní příjem v 89 %, ženy v 80 %**). Výdělečná činnost druhého rodiče v úplné rodině odrážející se v existenci jeho pracovního příjmu se týkala 93 % mužů jako partnerů respondentek a 76 % žen jako partnerek respondentů. Propojením dat za oba rodiče **v úplné rodině** se ukázalo, že **muži** (v roli respondenta či partnera) obdrželi v září 2022 **pracovní příjem v 94 % případů a ženy v 70 %**. **Oba rodiče měli svůj výdělek ve dvou třetinách úplných rodin, v další zhruba čtvrtině úplných rodin měl příjem z výdělečné činnosti pouze muž**, naopak tomu bylo v necelých 3 % rodin (graf č. 8.1). Podobně výjimečná (3 %) byla situace, kdy neměl příjem z práce ani jeden z rodičů. Zatímco u mužů dle očekávání nijak nesouvisí existence pracovního příjmu s věkem nejmladšího dítěte v rodině, **u žen** (z úplných i neúplných rodin) **se výskyt jejich pracovního výdělků s věkem nejmladšího dítěte zvyšuje** (ze zhruba 30 % u žen s nejmladším dítětem do tří let přes 84 % u žen s nejmladším dítětem ve věku čtyři až šest let po více než 90 % u žen s nejmladším dítětem 16letým a starším). Se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte tak klesá podíl rodin, ve kterých měl pracovní příjem pouze otec, a současně roste podíl rodin, ve kterých pracovali oba rodiče (při téměř neměnném podílu zbývajících kategorií, graf č. 8.1). „Skokový“ nárůst podílu rodin, ve kterých pracují oba rodiče, s nejmladším dítětem od čtyř do šesti let věku v porovnání s předchozí věkovou kategorií dětí reflektuje přechod matky na trh práce po ukončení celodenní péče o malé dítě.

Graf č. 8.1 Existence pracovního příjmu u rodičů z úplných rodin v září 2022 v závislosti na věku nejmladšího dítěte (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Rovněž **výše čistého pracovního příjmu** (bez případných mimořádných odměn), kterou dotázaní obdrželi v září 2022, **se významně lišila dle genderu**.⁷⁹ V úplných rodinách činil průměrný čistý měsíční příjem z výdělečné činnosti přibližně 35,8 tisíce Kč u mužů a 24,7 tisíce Kč u žen, rozdílné byly i mediánové hodnoty (33 tisíc Kč, resp. 24 tisíc Kč). V obdobných relacích se pohybovaly výdělkové diference mezi sólo rodiči (průměrný příjem byl zhruba 34,2 tisíce Kč u mužů a 25,3 tisíce Kč u žen, medián činil 32 tisíc Kč, resp. 25 tisíc Kč). Pracovní příjem mužů i žen v úplných i neúplných rodinách se zvyšoval s výší jejich dosaženého vzdělání. **V souhrnu měly úplné rodiny k dispozici v průměru kolem 50 tisíc Kč měsíčně z výdělečné činnosti jednoho či obou rodičů** (medián 48 tisíc Kč). Tuto hranici průměrný čistý měsíční příjem přesahoval zvláště tehdy, pokud rodiče měli nejmladší dítě alespoň čtyř- až šestileté a zpravidla měli pracovní příjem již oba. V úplných rodinách s nejmladším dítětem do tří let věku nedosahovaly průměrné příjmy z pracovní činnosti rodičů úroveň 40 tisíc Kč (medián 35 tisíc Kč). **Samoživitelé nakládali v září 2022 se svým průměrným čistým měsíčním příjmem z práce ve výši téměř 27 tisíc Kč** (medián 26 tisíc Kč).

Celkově v každé desáté úplné rodině a v každé sedmé neúplné rodině přispíval svými pracovními příjmy do rodinného rozpočtu někdo další (kromě rodičů). Je zřejmé, že tato situace byla mnohem běžnější ve smíšených rodinách, kde kromě rodiče (rodičů) a nezaopatřených dětí žijí ještě další osoby, nejčastěji již zaopatřené děti nebo prarodiče dětí. **Pracovní příjem od dalších členů vylepšoval rozpočet domácnosti přibližně v každé druhé (55 %) smíšené úplné i neúplné rodině.** Ve třech čtvrtinách těchto smíšených úplných rodin doplňoval výdělek jiné osoby pracovní příjem obou rodičů, ve zbývající čtvrtině pak příjem jednoho z rodičů. V jedné pětina smíšených neúplných

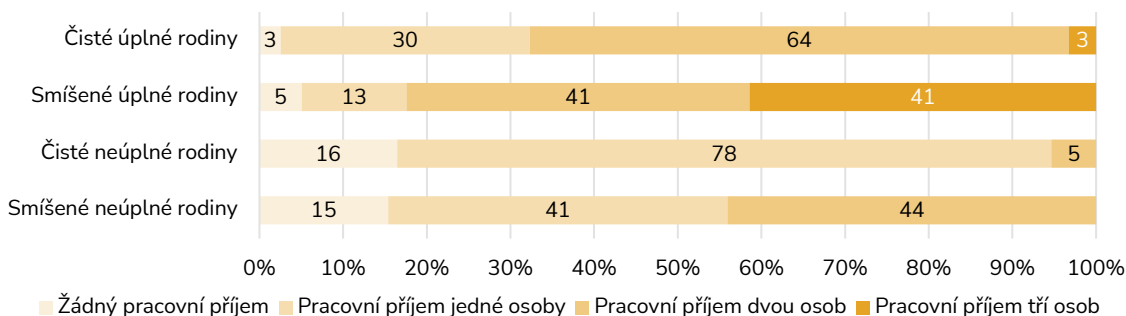
⁷⁹ Konkrétní výši svého pracovního příjmu uvedlo 79 % respondentů (z těch, kteří nějaký pracovní příjem měli), ostatní jeho výši nevěděli či ji odmítli sdělit. Výši pracovního příjmu partnera či partnerky nevědělo, případně odmítlo uvést 31 % respondentů.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

rodin byl pracovní příjem dalšího člena domácnosti jediným zdrojem pracovních příjmů této domácnosti, ve čtyřech pětinach měl svůj příjem z výdělečné činnosti také sólo rodič. Zaznamenat výši pracovního příjmu dalšího člena, případně členů domácnosti bylo pro respondenty poměrně obtížné, neboť konkrétní částku uvedla polovina z nich. Střední (mediánová) hodnota těchto příjmů činila ve smíšených úplných i neúplných rodinách 20 tisíc Kč, průměrná výše byla v úplných rodinách srovnatelná s mediánovou, v neúplných kolem 24 tisíc Kč.

V souhrnném pohledu disponovala v září 2022 alespoň jedním pracovním příjmem naprostá většina rodin s dětmi (94 %). Zatímco ve většině úplných rodin (62 %) přispívaly do rodinného rozpočtu svými výděly dvě osoby (zpravidla rodiče dětí), v neúplných rodinách jich převážná část (72 %) měla k dispozici pouze jeden pracovní příjem. **Úplné rodiny byly zcela bez příjmů z výdělečné činnosti spíše výjimečně (3 %), kdežto rodiny samoživitelů se v takové situaci ocitaly významně častěji (16 %).** V čistých i smíšených rodinách obou typů to bylo obdobné (graf č. 8.2). Pracovní příjem další osoby či osob v domácnosti (kromě jednoho či obou rodičů) tak, jak už bylo uvedeno výše, fungoval spíše jako doplněk k pracovním příjmům rodičů než jako jejich náhrada. Je to zřejmé i z grafu č. 8.2, který zobrazuje více než 40% podíl rodin se třemi pracovními příjmy ve smíšených úplných rodinách, resp. se dvěma pracovními příjmy ve smíšených neúplných rodinách.⁸⁰

Graf č. 8.2 Počet pracovních příjmů v rodině dle typu rodiny (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Průměrná i mediánová výše celkových čistých pracovních příjmů tak byla díky přítomnosti dalších osob (a jejich převažující výdělečné aktivitě) ve smíšených rodinách vyšší v porovnání s rodinami čistými. V případě úplných rodin byl celkový pracovní příjem vyšší zhruba o 5 tisíc Kč (průměrný pracovní příjem v čistých úplných rodinách činil 51 tisíc Kč a ve smíšených úplných rodinách přes

⁸⁰ Velmi malý podíl rodin s vyšším počtem pracovních příjmů v čistých úplných a neúplných rodinách (3 %, resp. 5 %), než by v daných rodinách odpovídalo počtu rodičů, naznačuje, že určité příjmy, třeba ve formě brigád apod., pravděpodobně mohly mít nezaopatřené děti.

56 tisíc Kč, resp. medián 48,8 tisíce Kč a 53,8 tisíce Kč), v neúplných rodinách byl rozdíl v průměrném celkovém pracovním příjmu téměř devítitisícový (průměr 27 tisíc Kč v čistých a 36 tisíc Kč ve smíšených rodinách), nicméně mediánové hodnoty vykazovaly pouze čtyřtisícový odstup (26 tisíc Kč v čistých a 30 tisíc Kč ve smíšených rodinách). **Úplné rodiny tak v souhrnu všech uvedených pracovních příjmů hospodařily v průměru s necelými 52 tisíci Kč, neúplné rodiny s 29 tisíci Kč.**

Pokud respondenti neznali konkrétní výši svého pracovního příjmu, příp. výdělku partnera či dalších osob, nebo tuto částku odmítli uvést, měli možnost zařadit celkový příjem z pracovní činnosti všech členů domácnosti do nabídnutých desetitisícových intervalů. Tato varianta tak dále snížila počet neuvedených příjmů. Propojením těchto dvou přístupů lze celkové pracovní příjmy rodin s dětmi vyčíslit prostřednictvím intervalů (tabulka č. 8.1). Podíl domácností, které nemají žádné pracovní příjmy, se nezměnil (3 % úplných a 16 % neúplných rodin), neznámá zůstala výše pracovních příjmů u 10 % úplných a 7 % neúplných rodin. Příjmové rozložení zbývajících většiny rodin, jak ukazuje tabulka č. 8.1, potvrzuje jak vyšší pracovní příjmy v úplných rodinách oproti rodinám neúplným, tak vyšší příjmy smíšených rodin ve srovnání s rodinami čistými, a to zvláště v rodinách neúplných.

Tabulka č. 8.1 Rozložení čistých pracovních příjmů v rodině dle typu rodiny (září 2022, v %)

	Celkem rodiny s dětmi	Úplné rodiny			Neúplné rodiny		
		čisté	smíšené	celkem	čisté	smíšené	celkem
Do 9 999 Kč	1,1	0,4	0,5	0,4	3,8	1,0	3,4
10 000 – 19 999 Kč	5,9	2,6	1,9	2,5	18,4	11,7	17,3
20 000 – 29 999 Kč	16,5	10,4	9,0	10,2	39,4	26,2	37,2
30 000 – 39 999 Kč	17,9	16,0	11,9	15,5	26,2	24,3	25,9
40 000 – 49 999 Kč	16,6	19,1	17,6	18,9	7,5	15,5	8,8
50 000 – 59 999 Kč	14,9	18,4	17,6	18,3	2,5	8,7	3,5
60 000 – 69 999 Kč	11,6	14,7	13,3	14,6	1,1	5,8	1,9
70 000 – 79 999 Kč	6,6	8,3	9,5	8,5	0,2	1,9	0,5
80 000 a více Kč	8,8	10,1	18,6	11,0	1,0	4,9	1,6

Pozn.: Podbarvené buňky označují, v jakém příjmovém intervalu se nachází medián. Úplné rodiny N = 2 071, neúplné rodiny N = 626.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Jednou z forem státní podpory rodin s dětmi navázanou na pracovní příjem jsou **slevy na dani**. Pro rodiče obecně jde především o daňové zvýhodnění na nezaopatřené dítě, pro rodiče předškolních dětí dále o slevu na dani za umístění dítěte v předškolním zařízení a pro manželské páry o slevu na manželku či manžela bez pracovních příjmů nebo s příjmy do určité výše (podmínkám a nastavení

těchto daňových slev se blíže věnuje kapitola 6.2.1). V dotazníkovém šetření bylo souhrnně zjišťováno, zda je na podzim 2022 u svého zaměstnavatele uplatňoval, případně v ročním vyúčtování za rok 2022 měl v plánu uplatnit některý z rodičů, tedy respondent, příp. jeho partner či partnerka.

Pokud měl sólo rodič nebo alespoň jeden z rodičů v úplných rodinách pracovní příjem, **slevu na dani na dítě** většinou uplatňoval – **v úplných rodinách v 88 % případů, v neúplných rodinách v 85 %**. Zatímco v úplných rodinách ji ve vyšší míře uplatňovali pracující rodiče dvou dětí oproti rodičům s jedním dítětem, v neúplných rodinách se míra čerpání slevy na dani s počtem dětí neměnila. Věk nejmladšího dítěte v rodině nijak nediferencoval míru uplatnění slev na dani v úplných rodinách, v těch neúplných byla vyšší míra využití této daňové slevy identifikována u sólo rodičů s nejmladším dítětem 16letým nebo starším. V úplných rodinách z hlediska typu soužití rodičů uplatňoval slevu na dani na dítě častěji jeden z pracujících manželů než jeden z nesezdaných partnerů (91 % vs. 82 %).

Plánované využití **slevy na dani na manžela či manželku** uvedla třetina manželských párů, nicméně **v rodinách, ve kterých měl příjem z výdělečné činnosti pouze jeden z rodičů**, se k jejímu čerpání uchýlí **dvě třetiny rodin**. Pokud měli pracovní příjem oba rodiče, uplatnění slevy na manžela či manželku se dle respondentů bude týkat jedné pětiny z nich. S rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině míra čerpání této slevy klesá, **nejvyšší je v rodinách s nejmladším dítětem do tří let (62 %)**. K jejímu čerpání tak dle očekávání nejčastěji dochází v době rodičovské dovolené jednoho z rodičů, zpravidla matky.

Rodiče s alespoň jedním dítětem předškolního, a zvláště „školkového“ věku, poměrně často uplatňují **slevy umožňující odečíst z daní výdaje na školné v předškolních zařízeních**. Nutno ale dodat, že vzhledem k povinnému poslednímu roku předškolního vzdělávání není školné na šestileté děti zpravidla placeno, což zřejmě také snižuje výslednou míru čerpání této slevy rodiči předškolních dětí. Při zohlednění docházky dětí do nějakého předškolního zařízení se touto slevou chystá snížit daňové zatížení **nadpoloviční většina rodin (56 %)**, nejvyšší je míra plánovaného čerpání rodinami s alespoň jedním dítětem od čtyř do šesti let (k docházce dětí do předškolního zařízení viz 7. kapitola). Slevu na „školkovném“ by chtělo využít 61 % rodin s jedním dítětem od čtyř do šesti let věku v předškolním zařízení, resp. 66 % rodin se dvěma (a oběma) dětmi do šesti let.

Rodiče z úplných rodin mají oproti sólo rodičům mnohem větší šanci tuto slevu si z daně odečíst, a sice vzhledem k vyššímu potencionálu existence pracovního příjmu alespoň jednoho z nich. Dokládají to i data, podle kterých si slevu na „školkovném“ uplatní na tři pětiny úplných rodin, ale „jen“ dvě pětiny rodin neúplných, jejichž některé z dětí navštěvuje předškolní zařízení. V úplných i neúplných rodinách s nejnižšími příjmy je míra zamýšleného uplatnění této slevy o poznání nižší. Nízká úroveň výdělku by tak mohla být jednou z příčin neuplatnění této slevy. V podstatě všichni rodiče (na výjimky v řádu jednotek případů) mající v plánu snížení daní prostřednictvím slevy na „školkovném“ využívají také daňové zvýhodnění na dítě.

8.2 Sociální dávky

Nedílnou součástí příjmů rodin jsou mnohdy kromě pracovních příjmů i příjmy sociální. Ty lze rozdělit na dávky ze své povahy spíše nahrazující pracovní příjem (tj. důchody, podpora v nezaměstnanosti, rodičovský příspěvek, peněžité pomoci v mateřství, příp. otcovská poporodní péče a další nemo-censké dávky) a na dávky reagující na určité životní situace či podmínky rodin (převážně ze systému státní sociální podpory a pomoci v hmotné nouzi).

Zaměříme-li se nejprve na dávky více či méně nahrazující pracovní příjem, jedná se nejčastěji o **rodičovský příspěvek**, který plyne do rozpočtu necelé pětiny rodin s dětmi (tabulka č. 8.2). **Z rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku jej pobíraly přes dvě třetiny (69 %)**, míra čerpání rodičem z úplných a neúplných rodin se významně nelišila (69 %, resp. 65 %). Rodiče jedno a dvouletých (nejmladších) dětí jej dostávali v téměř 80 %, zatímco rodiče tříletých dětí ve zhruba polovině případů. V úplných rodinách s nejmladším dítětem do tří let věku, ve kterých měli oba rodiče příjem z pracovní činnosti (27 % těchto rodin – viz graf č. 8.1), jich rodičovský příspěvek pobírala zhruba polovina z nich. U nich se tak jednalo o souběh pracovní činnosti s péčí o malé dítě. Naproti tomu v úplných rodinách s nejmladším dítětem do tří let věku a s pracovním příjmem pouze jednoho rodiče čerpal druhý rodič rodičovský příspěvek až v 75 % případů. Podobná míra čerpání (77 %) panovala i v rodinách nepracujících rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku. V souhrnném pohledu tedy bylo mezi úplnými rodinami s nejmladším dítětem do tří let věku 14 % takových, kde při čerpání rodičovského příspěvku pracovali oba rodiče, 52 % s jedním výdělečně činným rodičem a druhým čerpajícím rodičovský příspěvek a 3 % takových, kde při čerpání rodičovského příspěvku nepracoval ani jeden z rodičů. Zbývajících 31 % tvořily rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku nepobírající rodičovský příspěvek.⁸¹

Konkrétní výši příspěvku, kterou dostali v září 2022, dokázali uvést čtyři z pěti respondentů. Téměř u každého čtvrtého se jednalo o částku 10 tisíc Kč, jež byla nejčastěji pobíranou částkou, průměrná i mediánová hodnota ale byla nižší (8,9 tisíce Kč, resp. 9 tisíc Kč). Desetina nejnižších hodnot nepřekročila hranici 5,5 tisíce Kč, zato desetina nejvyšších částek začínala na 12 tisících Kč a končila na 30 tisících Kč. Z hlediska věku nejmladšího dítěte, na jehož péči byl příspěvek navázán, se průměrné (a mediánové) částky statisticky významně nelišily u jedno- a dvouletých dětí (medián 9,5 tisíce Kč), ve srovnání s výší příspěvku pobíraného na tříleté dítě (medián 7,8 tisíce Kč) ale byly podstatně vyšší. Lze se tedy domnívat, že nižší hodnota příspěvku spojená s jeho delší dobou pobírání pramení buď ze záměrného rozložení pobírání příspěvku do delšího období (provázaného s jeho nižší výší) nebo z nedosažitelnosti na vyšší částku kvůli předchozím nižším příjmům. Dodejme, že v roce 2022 mohla být maximální možná výše rodičovského příspěvku 47,7 tisíce Kč. V září 2022 činil průměrný vyplácený rodičovský příspěvek 9,4 tisíce Kč (MPSV, 2023b).

Pouhým 4 % rodin s dětmi (5 % úplných a 2 % neúplných rodin) náležela **peněžité pomoci v mateřství, příp. dávka otcovské poporodní péče**. Vzhledem k tomu, že někteří respondenti

⁸¹ Je otázkou, zda všichni rodiče dokázali rozlišit peněžitou pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek, případně jinou dávku.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

čerpání těchto dávek uváděli i tehdy, když měli děti starší jednoho roku, lze předpokládat, že řada z nich tím spíše měla na mysli rodičovský příspěvek. Uvedené částky, jejichž konkrétní výši vyčíslily tři pětiny z nich, se pohybovaly od 1 do 30 tisíc Kč s mediánovou hodnotou 10 tisíc Kč a průměrem 11,9 tisíce Kč. Maximální možná výše peněžitě pomoci v mateřství přitom byla pro rok 2022 stejná jako u rodičovského příspěvku, tedy 47,7 tisíce Kč, při průměrné hrubé mzdě 40 tisíc Kč by činila 27,5 tisíce Kč. Maximální výše dvoutýdenní otcovské byla pro rok 2022 stanovena na necelých 22,3 tisíce Kč, při čtyřicetitisícové hrubé mzdě by vyšla na 12,8 tisíce Kč.

Tabulka č. 8.2 **Pobírání vybraných sociálních dávek nahrazujících pracovní příjem** (září 2022, v %)

	Rodiny s dětmi celkem			Úplné rodiny	Neúplné rodiny
	ano	ne	nevím	ano	ano
Rodičovský příspěvek	18,4	79,6	2,0	22,0	7,9
Peněžitá pomoc v mateřství, dávka otcovské poporodní péče	4,0	94,9	1,1	4,7	2,0
Nemocenská, ošetřovné, dlouhodobé ošetřovné	4,2	94,7	1,0	4,4	3,7
Podpora v nezaměstnanosti	2,8	97,2	x	2,3	4,5
Starobní, invalidní, sirotčí důchod	13,6	86,4	x	12,2	17,7

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

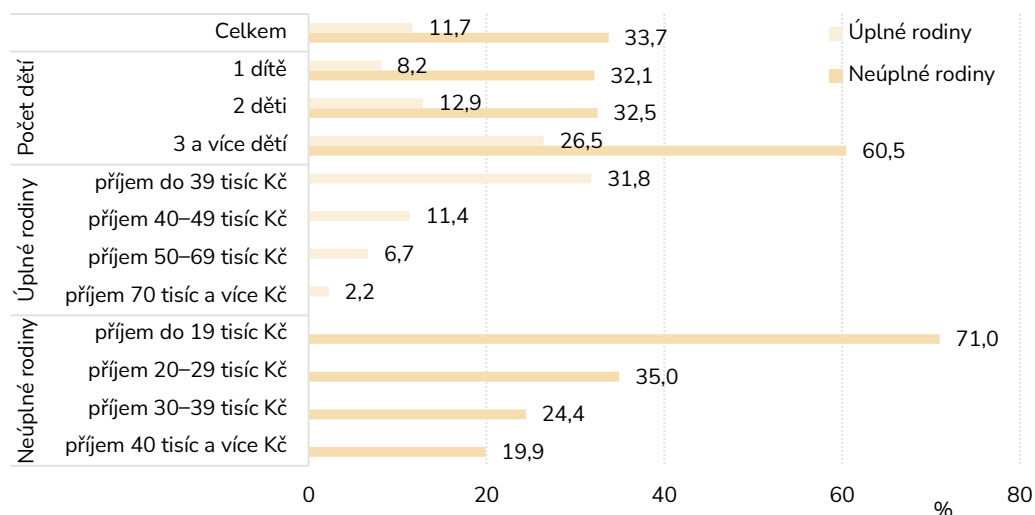
Rovněž další dávky nemocenského pojištění, jako je **nemocenská, ošetřovné, příp. dlouhodobé ošetřovné**, nepatří k častým zdrojům příjmů rodin (tabulka č. 8.2). Pro příjemce však co do výše nemají nezanedbatelný význam, neboť zhruba jednou polovinou uvedená částka obdržena v září 2022 z těchto dávek činila průměrně 10,5 tisíce Kč, mediánová 7 tisíc Kč. Samoživitelé a rodiče z úplných rodin se v míře jejich čerpání nelišili. Mírně častěji tyto nemocenské dávky pobírali rodiče předškolních dětí a dětí mladšího školního věku, tj. s nejmladším dítětem ve věku od čtyř do šesti let, resp. od sedmi do jedenácti let (6 %). V těchto rodinách pak bylo pobírání těchto dávek zřejmě více vázáno na péči o (nemocné) dítě, kdežto v rodinách se staršími dětmi mohlo jít o čerpání nemocenské samotnými rodiči, příp. dlouhodobého ošetřovného na péči o další členy domácnosti.

Podpora v nezaměstnanosti navyšovala rozpočet 3 % rodin s dětmi, častěji samoživitelů (5 %) než rodin úplných (2 %). Ve vyšší míře její čerpání uváděli rodiče nejmladšího dítěte od čtyř do šesti let věku (5 %), což může odrážet obtíže při návratu zejména matek na trh práce po skončení rodičovské dovolené. Pokud byl alespoň jeden z rodičů v úplné rodině v době výzkumu nezaměstnaný, plynula podpora v nezaměstnanosti do zhruba čtvrtiny takových rodin, v rodinách nezaměstnaných sólo rodičů k tomu docházelo v téměř polovině případů. Výše podpory v nezaměstnanosti (uvedená dvěma třetinami příjemců) činila v průměru 7,7 tisíce Kč, mediánová hodnota dosáhla 5,5 tisíce Kč. Podle statistik MPSV byla za 1. až 3. čtvrtletí 2022 vyplácena podpora v nezaměstnanosti v průměru ve výši 9,5 tisíce Kč (MPSV, 2023c).

Starobní, invalidní, případně pozůstalostní důchod náležel do 14 % rodin s dětmi (tabulka č. 8.2). Tento typ příjmu byl však oproti ostatním velmi často **navázán na přítomnost dalších osob v domácnosti**, kterými byli nejčastěji rodiče respondentů, příp. již zaopatřené děti. Někjaký důchod byl součástí rodinného rozpočtu totiž až u 44–46 % smíšených úplných i neúplných rodin, kdežto pouze v 8–12 % tzv. čistých rodin. Konkrétní výši zvládly vyčíslit dvě třetiny dotázaných, přičemž v průměru činily důchodové dávky 13,3 tisíce Kč, střední hodnota byla na úrovni 12 tisíc Kč. Ze statistik MPSV vyplývá, že v září 2022 byla výše průměrného samostatně vypláceného starobního důchodu 18,1 tisíce Kč, vdovského či vdoveckého 11,5 tisíce Kč, sirotčího 9,3 tisíce Kč a průměrný invalidní důchod se podle stupně invalidity pohyboval mezi 9 až 15,7 tisíce Kč (MPSV, 2023c).

K sociálním dávkám, jejichž cílem je spíše řešení určité (nepříznivé) životní situace, patří především přídavek na dítě a příspěvek na bydlení ze systému dávek státní sociální podpory a dále dávky pomoci v hmotné nouzi. Podle dat dotazníkového šetření pobíralo v září 2022 **přídavek na dítě 17 % rodin s dětmi, mezi samoživiteli ale každý třetí, z úplných rodin každá devátá** (graf č. 8.3). S vyšším počtem dětí v úplné rodině míra čerpání přídavku narůstá, v neúplné rodině se skokově zvyšuje až od třetího dítěte.

Graf č. 8.3 Podíl rodin pobírajících přídavek na dítě podle typu rodiny, počtu dětí a výše čistého měsíčního příjmu domácnosti (září 2022, v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Vzhledem k testování příjmu při nároku na přídavek na dítě není překvapivá klesající míra čerpání přídavku s rostoucím příjmem rodiny, přičemž v nejnižší sledované příjmové kategorii je přídavek

úplnými i neúplnými rodinami čerpán ve výrazně nadprůměrné míře. Nicméně se zdá **velmi pravděpodobné, že podmínky nároku na přídavek by splnila i většina ostatních nízkopříjmových rodin**. Propočty částek životního minima totiž ukazují, že v září 2022 byl hraničním příjmem pro čisté úplné rodiny s jedním dítětem do šesti let věku čistý příjem rodiny necelých 36 tisíc Kč, pro rodiny se dvěma dětmi již limitní hodnota překračovala 43 tisíc Kč. V případě sólo rodiče s jedním nezaopatřeným dítětem jakéhokoliv věku vycházel příjmový limit na 22–26 tisíc Kč, u sólo rodičů se dvěma dětmi přesahoval hranici 30 tisíc Kč. Od ledna 2023 přitom navýšení částek životního minima posunulo příjmovou hranici do ještě vyšších pásem, čímž se okruh potencionálních žadatelů dále rozšířil. Zdá se tedy, že ne všechny rodiny, které by na přídavek měly nárok, jej pobírají. O důvodech nečerpání přídavku je pojednáno níže v textu.

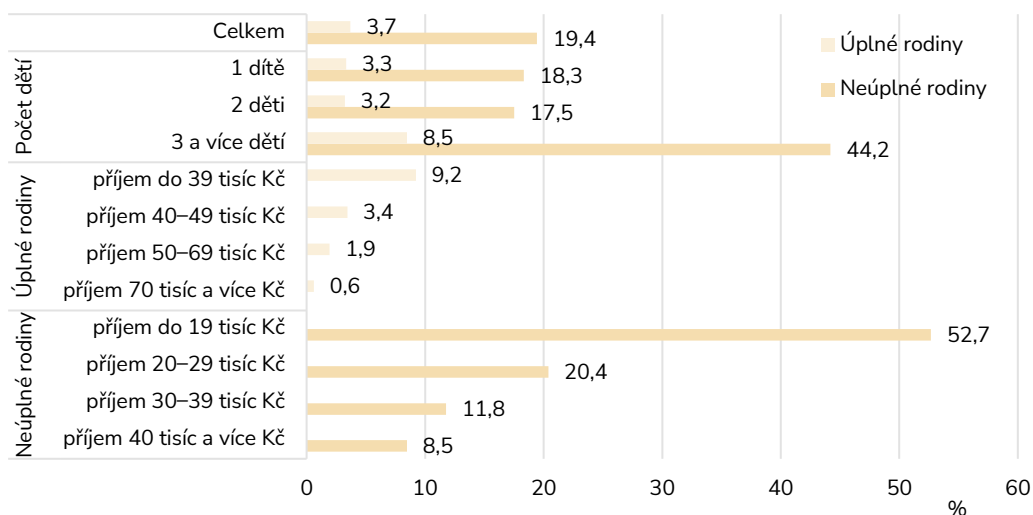
Zatímco v úplných rodinách, v nichž některý z rodičů měl rodičovský příspěvek, pobírala současně přídavek na dítě každá pátá rodina, v neúplných rodinách dostávaly přídavek na dítě dvě třetiny rodičů, kteří současně pobírali rodičovský příspěvek. Výše přídavků na děti platná na podzim 2022 se v základní výměře pohybovala od 630 Kč na dítě do šesti let věku přes 770 Kč na dítě od šesti do 15 let až po 880 Kč pro dítě patnáctileté a starší, tzv. zvýšená výměra byla vždy o 500 Kč vyšší. V září 2022 byl přídavek na dítě vyplácen v průměru ve výši 1,1 tisíce Kč (MPSV, 2023b). Necelé tři čtvrtiny respondentů z dotazníkového šetření, kteří uvedli konkrétní výši přídavku na dítě či děti, však udávaly částky od 400 Kč do několika tisíc (s maximem 17 tisíc Kč). Desetina jich uvedla částku 4 tisíce Kč a vyšší, zhruba 7 % částku 5 tisíc Kč a více. Při větším počtu (starších) dětí v rodině nebylo dosažení těchto částek nemožné, za pravděpodobné lze však současně mít, že dotázaní do nich mohli započítat i jednorázový příspěvek na dítě (ve výši 5 tisíc Kč), který jim v té době mohl být vyplácen spolu s přídavky. Při vědomí těchto skutečností bude lépe vypovídající mediánová hodnota pobíraného přídavku (1,5 tisíce Kč) než průměr (2,3 tisíce Kč). V rodinách s jedním dítětem činila střední hodnota přídavku na dítě 1,2 tisíce Kč, se dvěma dětmi 2,3 tisíce Kč a ve vícedětných rodinách 3,5 tisíce Kč.

Od července 2022 nabyl účinnosti samostatný zákon o **jednorázovém příspěvku na dítě**. Jak již bylo uvedeno v kapitole 6.2.1, stát se touto mimořádnou dávkou snažil reagovat na růst životních nákladů a podpořit rodiny s dětmi se středními a nižšími příjmy. Připomeňme, že příspěvek ve výši **5 tisíc Kč** náležel každému nezletilému dítěti, pokud za rok 2021 hrubý příjem společně posuzovaných osob v rodině nepřesáhl 1 milion Kč. V dotazníkovém šetření uvedly **tři pětiny respondentů**, že tento příspěvek obdržely v září 2022, 3 % si tím nebyla jistá. **Samoživitelé jej dostali v 70 % případů, úplné rodiny v 58 %**. Podle údajů MPSV bylo v září 2022 vyplaceno 680 tisíc těchto příspěvků (MPSV, 2023a). S vyšším počtem dětí v rodině se podíl příjemců nijak neměnil, s rostoucím věkem nejmladšího dítěte se snižoval, což vzhledem k nastavené horní věkové hranici 18 let není překvapivé. Nejvyšší podíl příjemců byl v rodinách s nejmladším dítětem do tří let věku (73 %) a nejnižší v rodinách s dítětem 16letým a starším (45 %), přičemž v ostatních věkových kategoriích nejmladšího dítěte se pohyboval na průměrné třipětinové úrovni. Je třeba podotknout, že v rámci příjmové struktury byly zjišťovány příjmy pouze za září 2022, kdežto v souhrnu bylo rodin, které do doby konání výzkumu obdržely jednorázový příspěvek na dítě nebo na jeho výplatu na základě žádosti čekaly, na tři čtvrtiny (blíže viz 11. kapitola).

Konkrétní výši příspěvku získaného v září 2022 sdělilo 93 % jeho příjemců, jednotlivé částky byly uváděny v pětistícových intervalech (s maximem 30 tisíc Kč u rodiny se sedmi dětmi). V rodinách se dvěma dětmi obdrželo 10 tisíc Kč na obě děti 83 % rodin a zbývajících 17 % rodin dostalo částku 5 tisíc Kč jen na jedno dítě. Podobně rodiny se třemi a více dětmi dosáhly na příspěvek pro všechny svoje děti ze tří čtvrtin, čtvrtina jich získala nižší částku, tzn. na nižší počet dětí. V těchto rodinách se s vyšší pravděpodobností nacházely již zletilé děti, které na příspěvek neměly nárok.

Další významnou dávkou ze systému státní sociální podpory je **příspěvek na bydlení**. Ten sice není přímo vázán na přítomnost nezaopatřeného dítěte v rodině, rodiny s dětmi však patří k jeho častým příjemcům. Podle dotazníkového šetření mělo v září 2022 příspěvek na bydlení **8 % rodin s dětmi. Úplné rodiny jej čerpaly minimálně (4 %), ze samoživitelů však každý pátý** (graf č. 8.4). Míra čerpání příspěvku rodinami s jedním a dvěma dětmi přitom byla srovnatelná, a to při zohlednění úplnosti rodiny, s větším počtem dětí v rodině jeho příjemců výrazně přibývalo. Příjem rodiny zde není přímo testován jako u přídatku na dítě, ale je porovnáván s náklady na bydlení. Závislost míry čerpání na výši příjmu rodiny je však zřejmá (graf č. 8.4).

Graf č. 8.4 Podíl rodin pobírajících příspěvek na bydlení podle typu rodiny, počtu dětí a výše čistého měsíčního příjmu domácnosti (září 2022, v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Podstatnou roli hraje právní forma bytu, ve kterém rodiny bydlí, neboť se podle ní výrazně diferencují náklady na bydlení (blíže v kapitole 6.3 a 9). Příjemců příspěvku na bydlení žijících ve vlastních bytech nebo rodinných domech tak na podzim 2022 bylo (prozatím) velmi málo, zvláště v úplných

rodinách (kolem 1 %, resp. 6 % v neúplných rodinách). Zato na běžný provoz finančně nákladnější nájemní bydlení rekrutovalo více příjemců příspěvku. **V souhrnu mělo příspěvek na bydlení 23 % rodin s dětmi obývajících nájemní byt, úplné rodiny ve 13 % případů, neúplné rodiny téměř třikrát častěji (38 %).** Samoživitelé přitom v nájemních bytech žijí dvakrát častěji než rodiny úplné (42 %, resp. 20 %).

Průměrná výše příspěvku na bydlení, kterou vyplatily v září 2022 úřady práce, byla kolem 4 tisíc Kč (MPSV, 2023b). Respondenti dotazníkového šetření, kteří znali a sdělili částku obdrženou prostřednictvím příspěvku na bydlení (dvě třetiny příjemců), uváděli hodnoty od 500 Kč do 14 tisíc Kč. V průměru tak rodiny s dětmi skrze příspěvek dostaly 4,8 tisíce Kč, polovina z nich dosáhla nejvýše na 4,6 tisíce Kč. Mediánová hodnota pro nájemní bydlení byla 5 tisíc Kč, průměrná jen nepatrně vyšší. Částky uváděné rodiči z úplných a neúplných rodin se v průměru statisticky významně nelišily.

Rodiče nepobírající **přídavek na dítě a/nebo příspěvek na bydlení** byli zvláště u každé dávky dotazováni na **hlavní důvod, proč dávku nečerpají**. Protože variabilita jejich odpovědí byla pro obě dávky velmi podobná, budou zde prezentovány souhrnně. **Tři čtvrtiny** těchto rodičů **se domnívaly, že na dávku „nemá rodina nárok“**. Častěji to platilo pro rodiny úplné než neúplné. Dalších 12–13 % se necítilo být „sociální případ“. Obě tyto varianty byly typičtější pro rodiny s vyššími příjmy. Rodiče z rodin s nejnižšími příjmy naopak častěji nevěděli, jak nebo kde mají o dávky požádat (celkově 3 % rodin) nebo jim případná žádost nedávala smysl kvůli příliš nízké výši dávky (4 %). Posledně zmiňovaný důvod pak v případě příspěvku na bydlení častěji uváděli samoživitelé než rodiče z úplných rodin. Taktéž „jiný důvod“ volili častěji sólo rodiče a rodiny s nejnižšími příjmy (celkem 4–5 % rodin). V něm se výše uvedené okolnosti několikrát opakovaly, jen byly řečeny vlastními slovy respondentů, nicméně ve většině případů bylo zmiňováno, že žádost již byla podána, čeká se na vyřízení, příp. ještě nepožádali, ale v nejbližší době se na její podání chystají, shromažďují potřebné dokumenty apod. Podání žádosti o přídavek na dítě dále v jednotkách případů bránily rodinné záležitosti související např. s nedořešenými vztahy („*jsme pořád jako ženatí, takže by se asi počítal i příjem muže*“, „*otec dětí nedal souhlas, abych mohla – při střídané péči je souhlas vyžadován*“), nezáměrem kvůli pobírání dávek z ciziny („*nemáme nárok tady v ČR, vyplácí nám je Rakousko*“) nebo špatná zkušenost s úřadem práce doprovázená pocíťovanou náročností žádosti („*strašně moc papírování a běhání, strašně moc formulářů na vyplnění, špatná zkušenost s úředníky*“, „*je to příšerná byrokracie, nechota úřednic, a to i v době, kdy jsme byli na životním minimu*“). U příspěvku na bydlení byla specifikace „jiných důvodů“ podobná, nově se objevovaly okolnosti související se samotným bydlením často zpochybňující možný nárok („*bydlíme u rodičů*“, „*bydlíme v polyfunkčním domě a bohužel prý kvůli tomu nemůžeme žádat*“, „*bydlíme v pronájmu a nemáme tam trvalý pobyt*“, „*vyúčtování za vodu přeplatek*“).

Propočty nároku na přídavek na dítě provedené výše v textu nicméně ukázaly, že míra nečerpání těchto dávek nebude zanedbatelná a že řada rodin, které se domnívají, že na ně nemají nárok, by na ně ve skutečnosti pravděpodobně dosáhla. Obecně **větší informovanost a zpřehlednění informací o dávkách by tak mohlo přispět k jejich čerpání** oprávněnými rodinami.

Dávky hmotné nouze kombinující pravidelné i jednorázové dávky (tedy doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí či mimořádnou okamžitou pomoc) **byly rodinami s dětmi v září 2022 pobírány spíše výjimečně (2 %)**. Dle vyjádření respondentů je obdrželo 6 % neúplných a pouze 0,5 % úplných rodin. Jejich udávaná částka začínala na 1,2 tisíce Kč a končila na 11,4 tisíce Kč. Podle údajů MPSV byla v září 2022 průměrná výše doplatku na bydlení 4,6 tisíce Kč, příspěvku na živobytí 5,1 tisíce Kč a mimořádné okamžité pomoci 3,7 tisíce Kč (MPSV, 2023b).

Dávku náhradní výživné, od jejíhož zavedení uplynou letos v červenci dva roky, obdrželo v září 2022 minimum dotázaných (1 %), další 1 % nevědělo, zda takovou dávku někdo v rodině dostal. **Ze samoživitelů ji čerpala 3 % rodin**, v úplných rodinách pouze jednotky domácností, které mohly být rekonstituovanou rodinou, v níž na tuto dávku také může vzniknout nárok. Přestože tato dávka cílí na děti, potažmo rodiny, které nedostávají od druhého rodiče řádné výživné, někteří z příjemců dávky uvedli, že obdrželi současně i výživné. To tak mohlo být zapláceno v nižší než požadované výši nebo pouze na některé z dětí. Podmínky pro náhradní výživné limitují jeho výši soudem stanoveným výživným, nejvýše ale hranicí 3 tisíce Kč.

Jak již bylo řečeno, sociální dávky, jako je **přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, náhradní výživné či dávky hmotné nouze**, se díky svému nastavení snaží reagovat na nepříznivou životní situaci rodin. **Alespoň jednu z uvedených sociálních dávek pobírala v září 2022 necelá pětina rodin s dětmi. Sólo rodiče je čerpali až třikrát častěji než rodiny úplné** (tabulka č. 8.3). Pro oba typy rodin přitom platilo, že výrazně častěji byly příjemci těchto sociálních dávek rodiny, v nichž chyběly příjmy z výdělečné činnosti (v úplných rodinách je mělo 45 % rodin bez pracovního příjmu ve srovnání s 12 % rodin s pracovním příjmem, resp. v neúplných rodinách 77 % vs. 28 %). Rodiny s jedním a dvěma dětmi je čerpaly v podobné míře (18 %), rodiny vícedětné mnohem častěji (33 %).

Tabulka č. 8.3 **Pobírání vybraných sociálních dávek dle typu rodiny (v %) a jejich průměrná a mediánová výše (v Kč)**

	Rodiny s dětmi – podíl příjemců (v %)			Výše obdržena v září 2022 (v Kč)	
	celkem	úplné	neúplné	průměr	medián
Přídavek na dítě	17,3	11,7	33,7	2 260	1 500
Příspěvek na bydlení	7,7	3,7	19,4	4 802	4 622
Dávky hmotné nouze	1,9	0,5	6,0	5 079	5 000
Náhradní výživné	1,0	0,3	2,8	3 425	3 000
Alespoň jedna z uvedených dávek	18,7	12,7	36,4	4 462	3 000

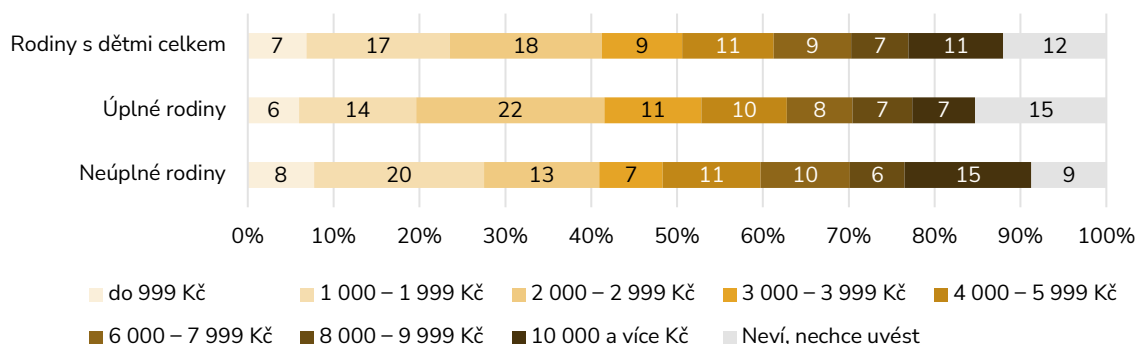
Pozn.: Konkrétní výši jednotlivých dávek uvádělo přibližně 60–70 % jejich příjemců.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

8. Příjmová situace rodin s dětmi

V jaké souhrnné výši je tedy rodiny s dětmi čerpají? Rozdílná míra pobírání vybraných dávek i jejich výše (tabulka č. 8.3) přitom nepochybně ovlivňuje celkový příjem, který z těchto dávek rodinám plyne. Kombinací hodnot daných dávek uvedených respondenty, případně jejich zařazením do nabízeného příjmového intervalu, pokud výši některé dávky nevěděli, lze získat výsledný obrázek o jejich výši. Je zřejmé, že zásadní vliv zde mělo čerpání přídatku na dítě, který pobírala naprostá většina těchto rodin. Často tedy docházelo ke kombinaci jeho čerpání s pobíráním dalších dávek. Zatímco pětina úplných rodin s dětmi dostala na vybraných dávkách méně než 2 tisíce Kč, další třetina úplných rodin měla k dispozici 2 až 3,9 tisíce Kč (graf č. 8.5). Mezi samoživiteli byla situace opačná – převažovaly rodiny s dávkami do 2 tisíc Kč (28 %) nad rodinami se 2 až 3,9 tisíce Kč z těchto dávek (20 %). Relativně dvakrát častěji ale dostali samoživitelé oproti rodinám úplným prostřednictvím těchto dávek 10 tisíc a více Kč.

Graf č. 8.5 **Souhrnná výše přídatku na dítě, příspěvku na bydlení, náhradního výživného a/nebo dávek hmotné nouze obdržенých rodinami s dětmi (září 2022, v %)**

Pozn.: Rodiny, které obdržely alespoň jednu z vedených dávek.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Pospojováním osmi příjmových intervalů vždy po dvou do čtyř skupin lze podrobněji sledovat případné rozdíly například podle věku nejmladšího dítěte v rodině, kdy rodiny s takovým dítětem do šesti let věku častěji uváděly osmitisícový nebo vyšší příjem z těchto dávek a méně často naopak příjem pod 2 tisíce Kč. Přítomnost 16letého dítěte v rodině jako nejmladšího byla naproti tomu více spojena s čerpáním dávek od 4 do 8 tisíc Kč. Výše přijatých dávek rostla spolu s počtem dětí v rodině. Zatímco dvě pětiny jednoduchých rodin dostaly prostřednictvím těchto dávek méně než 2 tisíce Kč, přes dvě pětiny dvoudětných rodin z nich měly 2 až 4 tisíce Kč. Tří a vícedětné rodiny hospodařily oproti nim častěji s osmitisícovým nebo vyšším příjmem z těchto dávek (třetina z nich). Existence nějakých příjmů z výdělečné činnosti dle očekávání snižovaly výši čerpaných dávek. Vzhledem k velmi malému četnostnímu zastoupení úplných rodin bez pracovních příjmů jsou tyto difference patrné hlavně v neúplných rodinách. Pokud byly v rodině samoživitele příjmy z pracovní

činnosti, dostávaly na vybraných dávkách spíše méně peněz (třetina méně než 2 tisíce Kč, čtvrtina 2 až 3,9 tisíce Kč), pokud se ale jednalo o rodiny zcela bez pracovních příjmů, nejčastěji na těchto dávkách získaly 8 a více tisíc Kč (40 %).

Pobírání nějakých **jiných** (než výše uvedených) **sociálních dávek** se týkalo pouze zhruba **2 % rodin** (4 % neúplných a necelých 2 % úplných), 1 % respondentů nevědělo, zda nějakou jinou sociální dávku dostalo. Tyto jiné dávky nebyly v dotazníku nijak specifikované, jednat se mohlo například o porodné, pohřebné, ale i příspěvek na péči či dávky pěstounské péče aj. Variabilita částek proto byla poměrně vysoká, od 400 Kč přes jednotky tisíc do maxima 26 tisíc Kč, s mediánovou hodnotou 6,6 tisíce Kč.

8.3 Jiné příjmy

Kromě příjmů z pracovní činnosti a sociálních dávek jsou pro řadu rodin podstatné i jiné příjmy. Jeden z možných typů představuje **výživné na dítě**, případně na manžela či manželku. Ve čtyřech pětinach úplných rodin, ale jen v jedné pětině rodin neúplných přitom dle deklaráce respondentů nežijí děti, které by v posledních 12 měsících měly nárok na výživné. Jinými slovy, **19 % úplných a 79 % neúplných rodin si nárokovalo výživné na dítě či děti**. V případě těchto úplných rodin se častěji jednalo o rodiny tzv. rekonstituované, ve kterých žilo nějaké respondentovi nevlastní dítě, nebo naopak vlastní dítě, s jehož druhým rodičem respondent již netvoří pár. Přes 70 % rodičů s nárokem na výživné na dítě uvedlo, že druhý rodič vždy platil tak, jak měl, u ostatních se někdy stalo, že druhý rodič výživné vůbec nezaplatil, nebo jej zaplatil v nižší částce. V této nepříznivé situaci se za poslední rok rodiny ocitaly spíše vícekrát (21 %) než pouze jednou (7 %).

V září 2022 měla ve svém rozpočtu výživné na dítě, příp. na manžela či manželku třetina úplných rodin s nárokem na výživné (tzn. 8 % ze všech úplných rodin), ale až **tři čtvrtiny samoživitelů** (tj. 60 % ze všech samoživitelů). V úplných rodinách byl hlavním příjemcem spíše jeden z nesezdaných rodičů než rodič žijící v manželství (42 % vs. 25 %). Míra pobírání výživného rozvedenými sólo rodiči a rodiči, kteří se s druhým rodičem dítěte rozešli, byla podobná. Pokud měli respondenti sdělit konkrétní výši přijatého výživného, dokázalo to 84 % z nich. Částky se pohybovaly od 500 Kč do vcelku závratných 55 tisíc Kč, 4 % uvedla částku přesahující 10 tisíc Kč, naproti tomu nejvýše 1 tisíc Kč získalo na výživném 5 % dotázaných. Průměrné výživné činilo 4,7 tisíce Kč (medián 4 tisíce Kč), sólo rodiče dostávali v průměru vyšší částku (4,9 tisíce Kč) než rodiny úplné (3,9 tisíce Kč). K nejčastěji vypláceným částkám patřily 3 tisíce Kč (12 %) a 5 tisíc Kč (11 %). V nejvyšší výši měli výživné samoživitelé se dvěma nebo více dětmi (průměrně 6,2 tisíce Kč), v přepočtu na jedno dítě by se však jednalo o nižší částku, než dostali sólo rodiče s jedním dítětem (4,1 tisíce Kč), kteří měli v průměru téměř stejně jako jedno a dvoudětné úplné rodiny (3,8 tisíce Kč, resp. 3,7 tisíce Kč). V závislosti na věku (nejmladšího) dítěte nebyl vyzorován jednoznačný trend, že by se s rostoucím věkem výživné zvyšovalo, tak jak to dokládají statistiky soudních rozhodnutí (ČSÚ, 2022i).

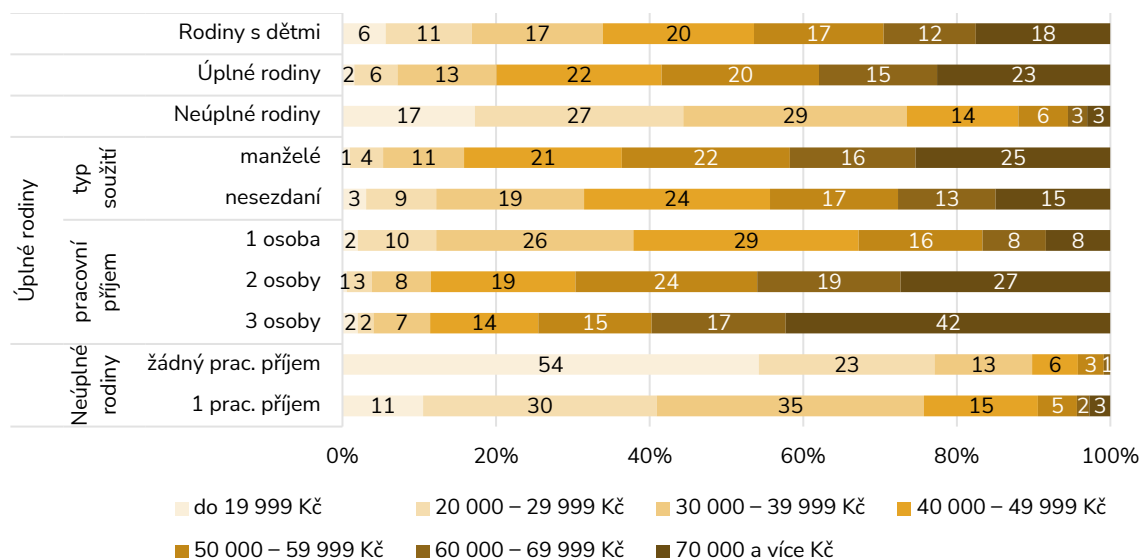
Příjmy z pronájmu nemovitosti navyšovaly v září 2022 rodinný rozpočet **5 % rodin s dětmi**, častěji však rodinám úplným než neúplným (6 % vs. 3 %). Takovými příjmy ve vyšší míře disponovaly rodiny obývající vlastní byty nebo rodinné domy než rodiny žijící v nájmu (7 % vs. 1 %). Konkrétní částku sdělilo 70 % respondentů. Variabilita takto získaných prostředků byla poměrně vysoká, od 200 Kč přes jednotky a nižší desítky tisíc až po 80 tisíc Kč. Rodiny s dětmi na příjmech z pronájmu tržily v průměru 12,6 tisíce Kč, nejčastěji šlo o 19 tisíc Kč, což byla současně i mediánová hodnota.

Jakékoliv **jiné příjmy** (než byly uvedeny v předchozích kategoriích) mělo v září 2022 přibližně **6 % rodin s dětmi**, úplných i neúplných. Částky, jejichž výši uvedly tři čtvrtiny z nich, nabývaly opět velmi rozličných hodnot s minimem 200 Kč a maximem 68 tisíc Kč. Nejčastější i mediánová hodnota byla 5 tisíc Kč, průměr dosáhl na 8,1 tisíce Kč.

8.4 Celkové příjmy domácnosti a jejich struktura

Výši celkového čistého měsíčního příjmu domácnosti, kterou měli k dispozici v září 2022, sdělilo 72 % respondentů. Z ostatních, kteří ji nevěděli nebo ji odmítli uvést, se alespoň do nabídnutého příjmového intervalu zařadila většina. Souhrnně tak známe údaj o celkových příjmech u 92 % rodin. Polovina rodin s dětmi disponovala v září 2022 čistým příjmem v rozmezí od 30 do 60 tisíc Kč. Příjmová úroveň úplných rodin je však zásadně lepší než rodin neúplných (graf č. 8.6).

Graf č. 8.6 Rozložení celkového čistého příjmu domácností dle vybraných charakteristik rodin (září 2022, v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Zatímco **17 % samoživitelů hospodařilo s celkovými příjmy pod 20 tisíc Kč a dalších 27 % mělo příjmy od 20 do 29 tisíc Kč**, v úplných rodinách bylo ve stejné situaci v souhrnu 8 % rodin. **Téměř dvě pětiny úplných rodin naopak měly k dispozici celkový příjem 60 tisíc a více Kč.** Podstatně vyšší příjmovou úroveň vykazovaly v úplných rodinách manželské páry oproti nesezdaným, což souvisí s jejich vzdělanostní strukturou a také s tím, že nesezdaná soužití mají spíše menší děti. Důležitá byla dále výdělečná činnost rodičů, příp. dalších osob. Vliv pracovního příjmu z hlediska počtu pracujících osob na celkovou úroveň příjmu domácnosti je patrný v úplných i neúplných rodinách, příjmová úroveň domácností samoživitelů bez pracovních příjmů je zdaleka nejhorší. Zhruba polovina z nich měla celkový rozpočet do 20 tisíc Kč, další čtvrtina do 30 tisíc Kč.

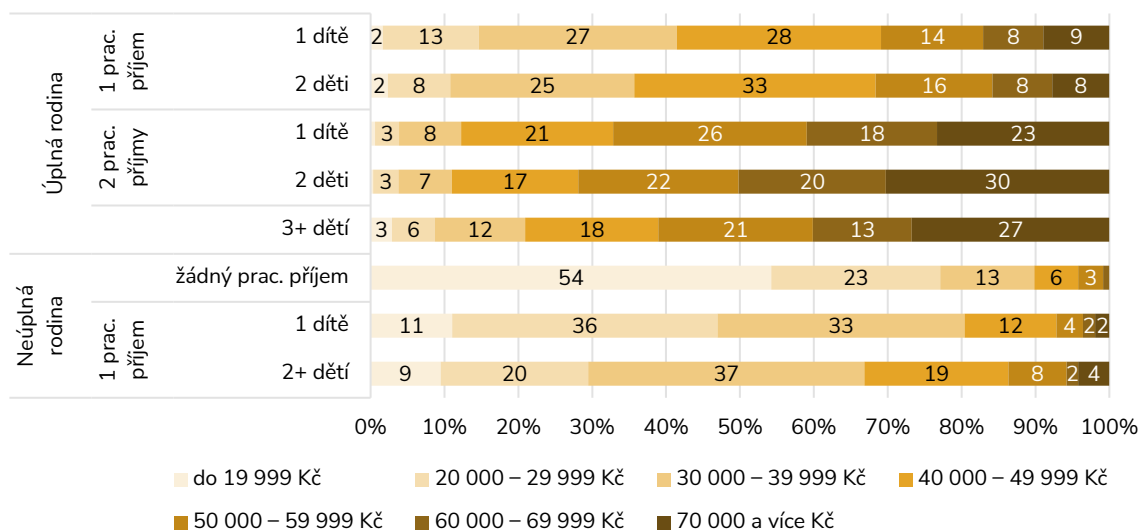
Zohledníme-li vedle příjmů z výdělečné činnosti ještě počet nezaopatřených dětí v rodině, ukazuje se, že je-li v úplné rodině pouze jedna výdělečně činná osoba, nehraje v celkovém příjmu rodiny příliš velkou roli, zda se rodiče starají o jedno nebo o dvě děti a ani věk nejmladšího dítěte. Současně to však ukazuje, že s dalším (druhým) dítětem v rodině se příjem domácnosti (při neměnném ekonomickém postavení rodičů) nenavyšuje a druhé dítě tak představuje pro rodinu ekonomickou zátěž (graf č. 8.7). Přibližně dvě pětiny takových rodin (tj. s jedním pracovním příjmem) měly celkový příjem pod 40 tisíc Kč, třetina naopak příjem 50 tisíc nebo více Kč. S výdělečnou činností dvou osob se příjmová situace úplných rodin zvyšuje, rozdíl mezi rodinami s jedním a dvěma dětmi opět nejsou zásadní, i když ve dvoudětných rodinách již polovina z nich disponovala příjmem 60 tisíc a více Kč, v jednodětných rodinách jich bylo kolem dvou pětin. Se zvyšujícím se věkem nejmladšího dítěte se tyto rodiny posouvají do vyšších příjmových intervalů celkového příjmu. Příjmové rozložení úplných rodin se třemi a více dětmi (ve kterých mírnou většinu představují dvoupříjmové rodiny), kvůli četností již detailněji nerozlišované dle počtu výdělečně činných osob, je spíše bližší situaci dvoupříjmových rodin než těch s jedním pracovním příjmem. Z toho lze vyvodit, že výdělečná činnost druhého rodiče je pro zlepšení příjmové situace úplných rodin zásadní.

Mírně odlišná je situace v neúplných rodinách. Pracovní výdělek je sice stále hlavním faktorem ovlivňujícím celkovou příjmovou úroveň rodiny, nicméně i při jednom pracovním příjmu se s vyšším počtem dětí v rodině úroveň příjmů znatelně zlepšuje (graf č. 8.7). Vedle pracovního příjmu tak vícedětná neúplná rodina může získávat i větší podporu např. prostřednictvím sociálních dávek.

Nejen počet výdělečně činných osob v domácnosti, ale i přítomnost a váha dalších příjmových zdrojů ovlivňuje celkovou výši rodinného rozpočtu. Zaměříme-li se na tři hlavní kategorie, tedy příjmy z pracovní činnosti, příjmy z dávek zpravidla nahrazujících výdělek (tzn. důchod, podporu v nezaměstnanosti, rodičovský příspěvek, nemocenské dávky) a příjmy ze sociálních dávek řešící většinou nepříznivou životní situaci (tj. příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení, náhradní výživné, dávky hmotné nouze a jiné sociální dávky), lze podle kombinace těchto zdrojů rozlišit **pět typů domácností dle struktury jejich celkového příjmu**. Stranou je nyní ponecháno výživné, jednorázový příspěvek na dítě, příjmy z pronájmu a případně jiné příjmy, které sice mají pro rodiny svůj význam, nicméně pro popis základní příjmové struktury nejsou tak podstatné.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

Graf č. 8.7 Rozložení celkového čistého příjmu domácností dle počtu dětí a pracujících osob (září 2022, v %)

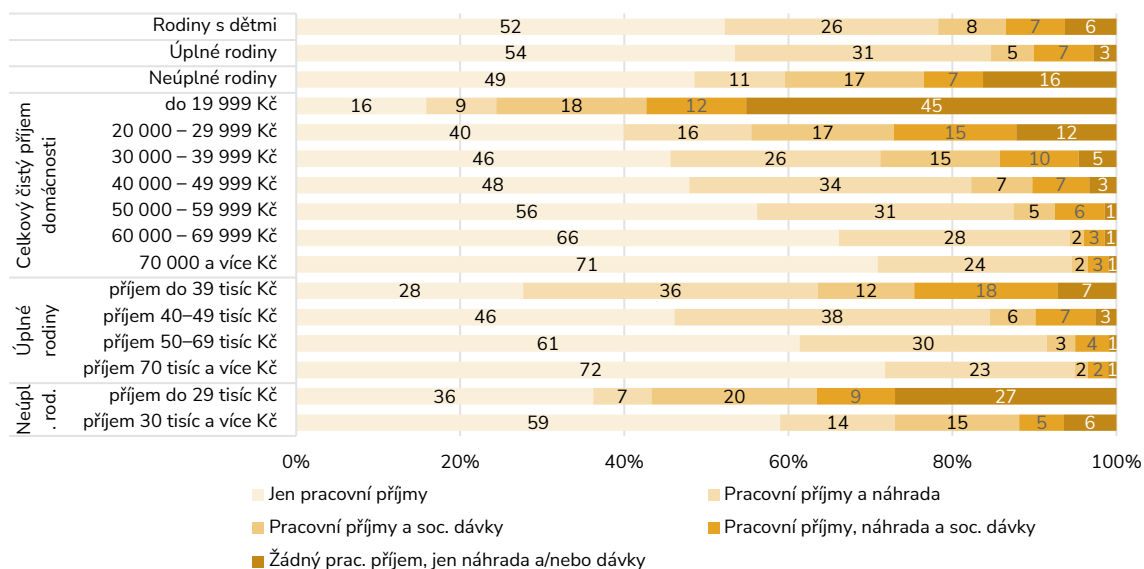

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Zhruba **polovina rodin s dětmi** (52 %) nedostala v září 2022 žádné sociální dávky, ani ve formě náhrady příjmů, a **hospodařila jen se svými pracovními příjmy**, další **čtvrtina** rodin s dětmi (26 %) **měla vedle příjmů z pracovní činnosti ještě nějaký jiný příjem nahrazující výdělek** (např. rodičovský příspěvek či důchod; graf č. 8.8). Takováto příjmová struktura byla **typičtější pro úplné rodiny** (v souhrnu 85 %), pro **samoživitele** to sice platilo také ve většině případů (60 %), avšak ve výrazně vyšší míře než úplné rodiny **ke svým pracovním výdělkům přidávali sociální dávky** (17 %) **anebo byli zcela bez pracovních příjmů** (16 %).

Rodiny hospodařící výlučně s pracovními výdělků svých členů se častěji řadily k těm nejlépe zajištěným (dvě pětiny měly příjem 60 tisíc a více Kč), nicméně i mezi nízkopříjmovými byl stále nemalý podíl takových, jež ke svému pracovnímu příjmu nepobíraly žádnou z dávek (desetina měla příjem pod 30 tisíc Kč). Dávky nahrazující výdělek (jako rodičovský příspěvek, podpora v nezaměstnanosti apod.) pak spolu s pracovními příjmy spíše přispívají ke „střední“ příjmové úrovni (necelá polovina z nich měla příjem 40 až 59 tisíc Kč). Naproti tomu podporu skrze sociální dávky typu přídavek na dítě nebo příspěvek na bydlení ke svému pracovnímu příjmu potřebují častěji rodiny s nižšími příjmy. Mezi rodinami s nejnižšími příjmy je převaha těch, které jsou závislé na dávkách z různých sociálních systémů, protože jsou u nich příjmy z práce na velmi nízké úrovni, příp. zcela chybějí (graf č. 8.8).

Graf č. 8.8 Struktura celkových příjmů domácností dle vybraných charakteristik rodin (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Náhradou je myšleno pobírání důchodu, podpory v nezaměstnanosti, rodičovského příspěvku a/nebo nemocenských dávek; soc. dávky zahrnují čerpání přídatku na dítě, příspěvku na bydlení, náhradního výživného, dávek hmotné nouze a/nebo jiných sociálních dávek.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

8.5 Vycházení s příjmy

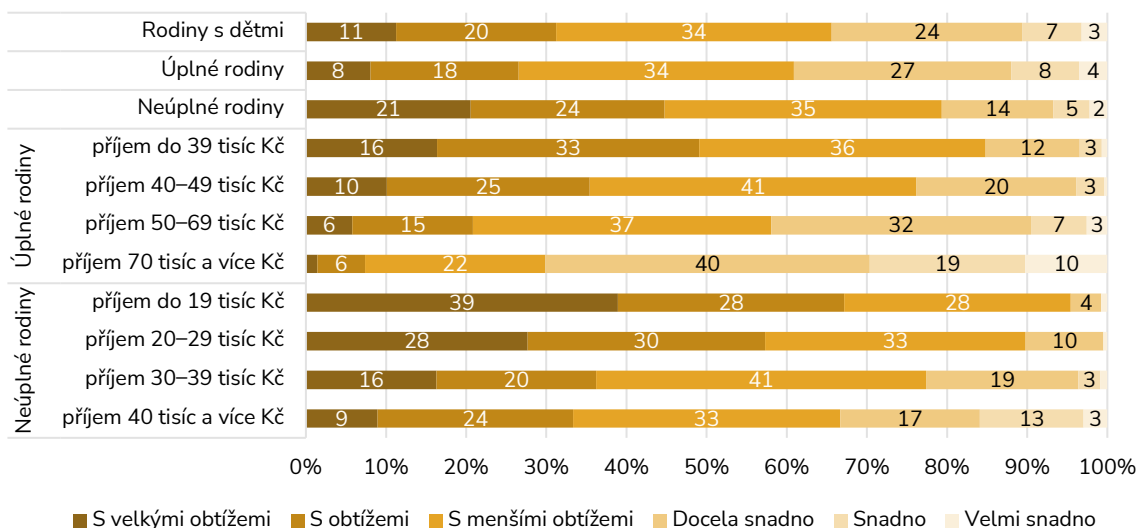
Od výše rodinného rozpočtu a nutných či méně zbytných výdajů domácnosti se odvíjí, jak domácnost zvládne se svými příjmy vyjít. Pro subjektivní hodnocení vycházení s příjmem bývá využívána šestistupňová škála od „velkých obtíží“ na straně jedné po „velmi snadné“ vycházení s příjmy na straně druhé (graf č. 8.9). V době výzkumu, tedy **na podzim 2022, vyjádřily určité potíže při vycházení s příjmem dvě třetiny rodin s dětmi** (tzn. na šestistupňové škále zvolily první tři kategorie). Pro každou devátou rodinu přitom bylo vycházení s příjmem značně problematické (vyšly „s velkými obtížemi“), další pětina rodin to činilo „obtíže“. **Úplné rodiny měly určité potíže vystačit s příjmem ze tří pětin, ty neúplné dokonce ze čtyř pětin.** Sólo rodiče navíc oproti zástupcům úplných rodin mnohem častěji pociťovali „velké obtíže“ nebo „obtíže“ s příjmem vyjít (45 % vs. 26 %).

Dle očekávání domácnosti s celkově vyšším příjmem s ním vycházely lépe (graf č. 8.9). Nízkopříjmové rodiny, jimž by jejich příjem ze subjektivního pohledu plně a zcela bezproblémově dostával na pokrytí jejich potřeb, byly spíše výjimkou. Jinými slovy mezi neúplnými rodinami s příjmy pod 30 tisíc Kč, ale ani pod 40 tisíc Kč, téměř nenajdeme takovou, která by s příjmy vyšla

8. Příjmová situace rodin s dětmi

„velmi snadno“ nebo „snadno“, v úplných rodinách to obdobně vnímali ti, jejichž příjem nedosahuje 50 tisíc Kč. K snadnějšímu hospodaření tak v úplných rodinách přispíval až příjem od 50 tisíc Kč měsíčně, v neúplných od 40 tisíc Kč, nicméně ani ten většině sólo rodičů neumožňoval vyjít s příjmy bez potíží (graf č. 8.9).

Graf č. 8.9 Hodnocení míry obtíží při vycházení s příjmem, dle typu rodiny a výše čistého měsíčního příjmu domácnosti (v %)

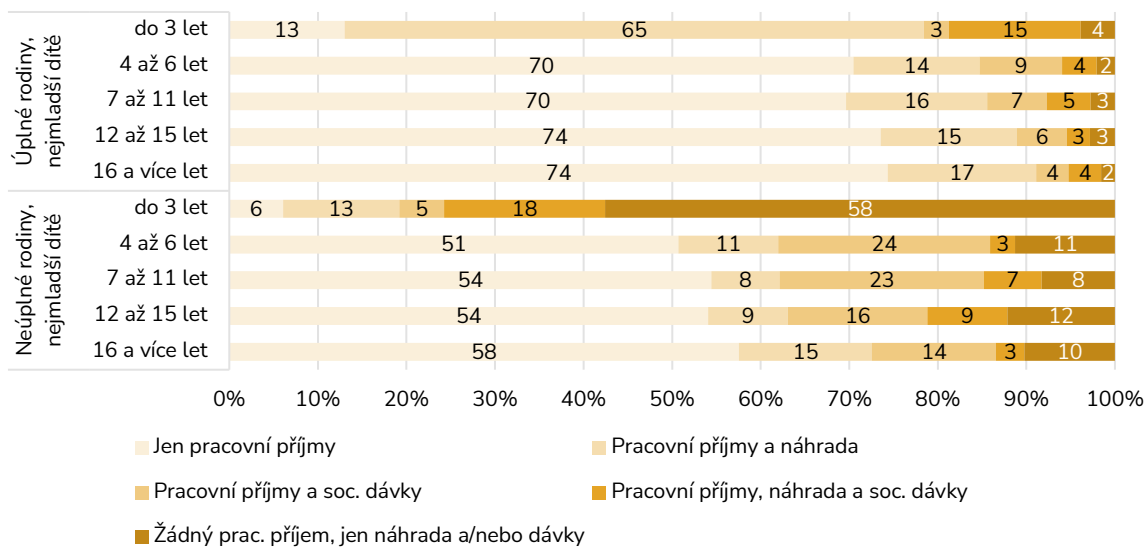

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Obtížnější vycházení s příjmem v neúplných rodinách ve srovnání s rodinami úplnými přetrvává i při zohlednění počtu nezaopatřených dětí v rodině. Větší potíže vyjít s příjmem v rodinách s vyšším počtem dětí se statisticky nepotvrdily, a to ani souhrnně, ani samostatně dle úplnosti rodiny. Sólo rodiče s jedním, dvěma nebo více dětmi tak vykazují větší problémy při nakládání s příjmy než úplné rodiny jednodětné, dvoudětné, ale i vícedětné. Z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině měly subjektivně větší potíže vyjít s příjmem rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku, snadněji s ním naproti tomu hospodařily rodiny s nejmladším dítětem 16letým nebo starším. Při péči o dítě do tří let věku je totiž rodinný rozpočet silně závislý na sociálních dávkách (graf č. 8.10). Zatímco však v úplných rodinách mají nejčastěji podobu náhrady příjmu (jako rodičovský příspěvek), která doplňuje pracovní příjem druhého rodiče, v neúplných rodinách se nejčastěji jedná o rodiče zcela bez pracovních příjmů. S vyšším věkem nejmladšího dítěte v rodině je patrný posun k dominanci pracovních příjmů a snížení závislosti na sociálních dávkách, přičemž příjmová struktura se s věkem dítěte již příliš neproměňuje.

Graf č. 8.10 Struktura celkových příjmů domácností dle věku nejmladšího dítěte (v %)

Pozn.: Náhradou je myšleno pobírání důchodu, podpory v nezaměstnanosti, rodičovského příspěvku a/nebo nemocenských dávek; soc. dávky zahrnují čerpání přídavku na dítě, příspěvku na bydlení, náhradního výživného, dávek hmotné nouze a/nebo jiných sociálních dávek.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

V úplných rodinách vyjdou s příjmy nejlépe ti, kteří svůj rodinný rozpočet naplňují pouze z příjmů z výdělečné činnosti (průměr 3,42)⁸², s odstupem následovani těmi, kteří kromě pracovních příjmů mají i nějakou jejich náhradu ve formě důchodu, rodičovského příspěvku apod. (3,08). Na dalším místě se pak shodně ve větších potížích při vycházení s příjmem ocitají ti, kteří pobírají sociální dávky vázané na nepříznivou situaci rodiny (příspěvek na bydlení, přídavek na dítě atd.), a to bez ohledu na to, zda mají i pracovní příjmy či nikoli (průměr 2,63–2,85). V neúplných rodinách je tomu podobně, jen s tím rozdílem, že míra vycházení s příjmem u rodin, jejichž rozpočet tvoří pouze pracovní příjmy, a rodin, které kromě pracovních příjmů mají nějakou jeho náhradu, je srovnatelná, resp. rozdíly průměrů (2,91 vs. 3,07) nejsou statisticky významné. Odlišují se ale od rodin pobírajících sociální dávky typu přídavek na dítě, hmotná nouze apod., u nichž je průměrná míra obtíží při vycházení s příjmem horší a pohybuje se mezi 2,31 (u rodin s příjmy z výdělečné činnosti a ze sociálních dávek) a 2,11 (u rodin bez pracovních příjmů).

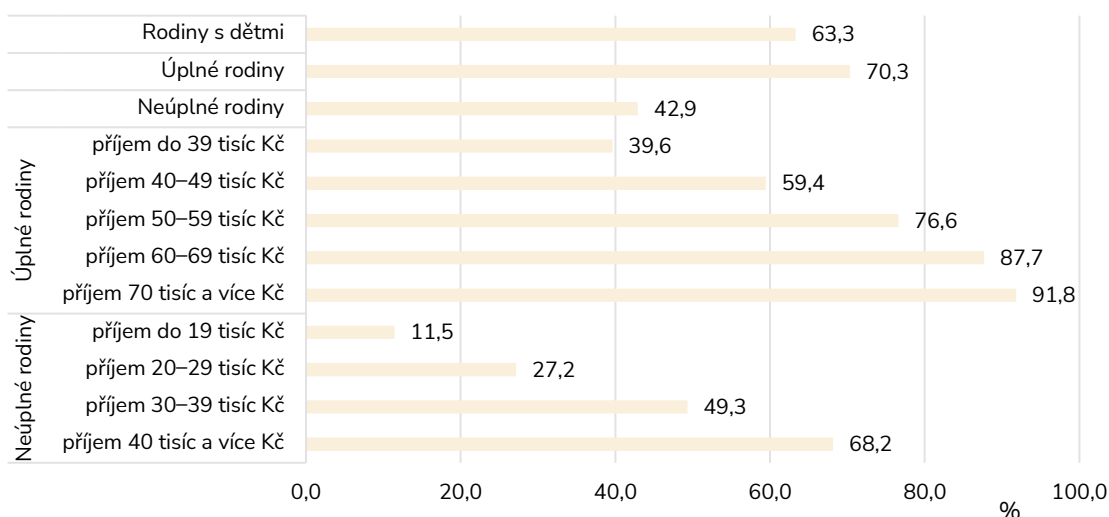
⁸² Průměrné bodové hodnocení na šestistupňové škále pro vycházení s příjmy, kde 1 znamená „velké obtíže“ a 6 „velmi snadno“.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

Zřejmá je i spojitost s tím, jak se domácnostem daří zvládat hradit výdaje na bydlení. Čím větší potíže pro ně tyto výdaje představují, tím méně snadno vyjdou se svými příjmy, a naopak. Dokládá to i vysoká hodnota Pearsonova korelačního koeficientu, která pro úplné i neúplné rodiny přesahuje 0,8. Podstatně větší těžkosti vyjít s příjmem dále deklarovali ti, kteří v uplynulém roce vydávali více peněz za nákup potravin, ale přitom je kupovali v menším množství nebo horší kvalitě. Výrazné zdražování potravinářského zboží tak zvyšovalo napjatost rodinných financí a nutilo rodiny své běžné nákupy potravin nějakým způsobem omezovat.

Více než 92 % rodin, které se svými příjmy hospodaří spíše snadno, si může z vlastních zdrojů **dovolit zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 10 000 Kč**. Na druhou stranu by to **zvládla jen zhruba každá sedmá rodina (15 %), která s příjmy vyjde „s velkými obtížemi“, a každá třetí rodina (36 %), pro níž je vycházení s příjmem „obtížné“**. Ti, pro které představuje hospodaření s rodinným rozpočtem „menší obtíže“, by takový nečekávaný výdaj dokázali zaplatit ve dvou třetinách případů. **Zatímco pro velkou většinu úplných rodin (70 %) je desetitisícový nenadálý výdaj zvládnutelný, pro mírnou většinu sólo rodičů (57 %) nikoli**. Počet dětí zvláště v úplné a neúplné rodině nijak v této souvislosti nediferencuje možnosti rodiny, stále platí, že úplné rodiny s jedním nebo dvěma dětmi tento neočekávaný výdaj dokáží uhradit ve více než 70 % případů, sólo rodiče s různým počtem dětí ve více než 40 % případů.

Graf č. 8.11 Podíl domácností, které si mohou dovolit z vlastních zdrojů zaplatit neočekávaný výdaj 10 tisíc Kč, dle typu rodiny a výše čistého měsíčního příjmu domácnosti (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Výše celkového příjmu domácnosti významně ovlivňuje to, zda domácnost zvládne nečekaný výdaj zaplatit z vlastních zdrojů. Většině úplných rodin by se to podařilo již s příjmy od 40 tisíc Kč, pokud měly příjmy nižší, zvládly by to dvě pětiny z nich (graf č. 8.11). Situace neúplných rodin je v tomto ohledu mnohem složitější. **Dostatečné finanční rezervy na nečekané vydání by měla pouze zhruba desetina sólo rodičů s příjmem do 19 tisíc Kč a čtvrtina sólo rodičů s příjmem do 29 tisíc Kč.** Až nadprůměrný příjem domácnosti by umožnil samozhivitelům uhradit nečekaný desetitisícový výdaj, a to alespoň dvoutřetinové většině rodin s příjmy 40 tisíc a více Kč.

Nezávislost na sociálních dávkách jakéhokoliv typu umožňuje až tříčtvrtinové většině **úplných rodin hospodařících jen s pracovními příjmy** v případě potřeby z vlastních zdrojů **zaplatit nečekaný desetitisícový výdaj.** Zbývající **čtvrtina z nich by to nicméně nezvládla a daný výdaj by tak nemohla realizovat, příp. by se kvůli němu byla nucena zadlužit.** Stejně tak mírná většina úplných rodin, které vedle příjmů z výdělečné činnosti pobírají nějaké sociální dávky (jako je přídatek na dítě, příspěvek na bydlení apod.), by si neočekávaný výdaj nemohla dovolit. V neúplných rodinách je závislost na příjmové struktuře ještě silnější, nicméně nejen samotné pracovní příjmy, ale i příjmy z práce v kombinaci se sociální dávkou ve formě náhrady příjmu (jako je důchod, rodičovský příspěvek apod.) nadpoloviční většině z nich dovolují vytvářet určité finanční rezervy, a tedy i zaplatit nečekaný výdaj z vlastních úspor. **V opačné situaci, kdy si nenadálý výdaj nemohou dovolit, se ocitají více než dvě třetiny až tři čtvrtiny neúplných rodin, které kromě pracovních příjmů, příp. jejich náhrad pobírají nějaké sociální dávky typu přídatek na dítě. Pokud jsou sólo rodiče zcela bez příjmů z práce a mají příjem pouze ze sociálních systémů, nečekaný výdaj by z vlastních zdrojů nezvládlo zaplatit přes 80 % z nich.**

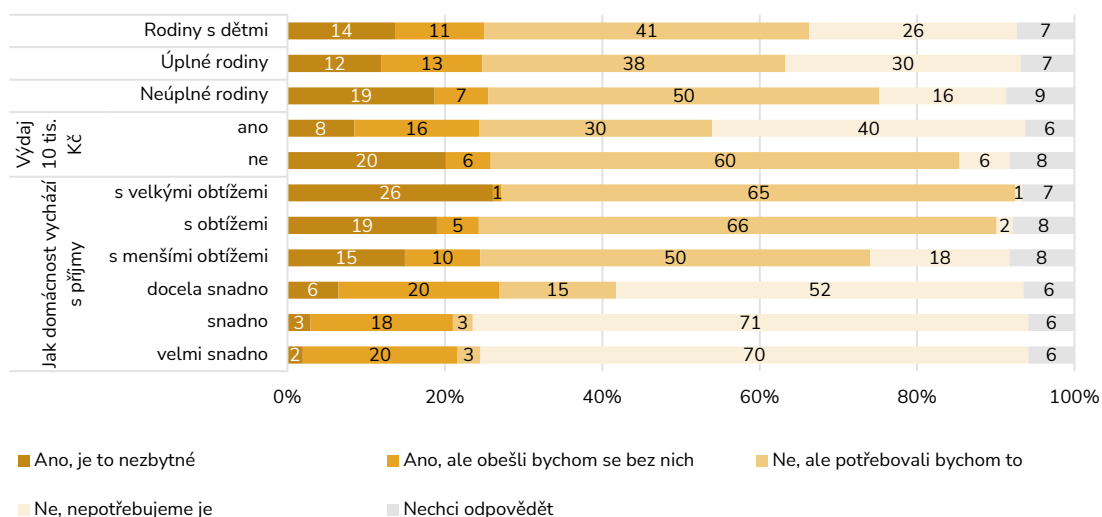
Pro řadu rodin, kterým vycházení s příjmy činí poměrně velké potíže či které nemají finanční rezervu na nečekané výdaje, se nezbytnými stávají různé příležitostné příjmy a přívýdělky. Reálně však **nějakými dalšími pracovními příjmy z brigád nebo prostřednictvím různých dohod** apod. (kromě příjmů z hlavního zaměstnání či podnikání, případně sociálních dávek) **disponuje jen 14 % rodin s dětmi, pro které jsou nezbytné, a dalších 11 %, které by se ale obešly i bez nich.** Čtvrtina rodin takové příjmy dle tvrzení respondentů nepotřebuje, další **dvě pětiny takovéto příjmy nemají, i když by je dle svých slov potřebovaly.** Zbývajících 7 % dotázaných na tuto otázku nechtělo přímo odpovědět (graf č. 8.12).

Při sledování rozdílů dle úplnosti rodiny či podle míry vycházení s příjmem se ukazují značné diference. Společným znakem nicméně zůstává srovnatelný podíl odmítavých odpovědí a rovněž **zhruba čtvrtinový podíl domácností, které nějaké další příjmy mají.** Rozdíl je však v tom, nakolik je vnímají jako nezbytné. Jejich nepostradatelnost deklarují především **sólo rodiče** a dále ti, jejichž domácnost by si i přes tyto dodatečné příjmy nemohla z vlastních zdrojů dovolit zaplatit nenadálý desetitisícový výdaj (graf č. 8.12). Zástupci obou zmiňovaných skupin **by současně z velké většiny další přívýdělek uvítali** (polovina neúplných rodin a tři pětiny rodin, které si nemohou dovolit neočekávaný výdaj). Naproti tomu úplné rodiny takové přívýdělky častěji nepotřebují, případně je mají za zbytné, podobně jako ti, pro něž není jednorázový nečekaný výdaj problém, nicméně i v úplných rodinách má další příjmy 12 % rodin kvůli nezbytnosti a 38 % rodin by je potřebovalo.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

Čím lépe se rodinám daří vyjít se svými stávajícími příjmy, tím menší je potřeba dalších příjvů. Pokud rodiny vyjdou se svými příjmy „snadno“ nebo „velmi snadno“, ze 70 % takové příjmy nepotřebují. Další pětina s nimi sice disponuje, ale zvládla by to i bez nich. Motivem pro příjvůlek tak pro ně spíše bude vlastní uplatnění a seberealizace než nutnost zajistit rodinu finančně. Téměř zrcadlově odlišná je situace rodin, které s příjmy vyjdou jen „s velkými obtížemi“ nebo „s obtížemi“. V jejich případě by další příjmy potřebovaly dvě třetiny z nich, další pětina až čtvrtina je má, neboť jsou pro ně nutností (graf č. 8.12). Skutečnost, že by další finanční prostředky získané výdělečnou činností byly pro ně zcela zbytné, se jich týkala jen v jednotkách případů. Podobně jako se nezbytnost dalších pracovních příjmů snižuje spolu se snadnějším hospodařením s rodinným rozpočtem, klesá i se zvyšujícími se příjmy domácnosti.

Graf č. 8.12 Má některý člen domácnosti další příjmy např. z brigád apod., dle typu rodiny, možnosti dovolit si neočekávaný výdaj 10 tisíc Kč a míry vycházení s příjmem (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Počet dětí a věk nejmladšího dítěte v rodině hrál v oblasti nutnosti příjvůlek roli pouze v úplných rodinách. Zatímco dvoudětné úplné rodiny takové příjmy častěji měly a byly pro ně nepostradatelné, rodiny s jedním dítětem se ve vyšší míře řadily k těm, jež takové příjmy nepotřebují. Za nepotřebné je častěji měly úplné rodiny s nejmladším dítětem ve věku 12 až 15 let, ale i 4 až 6 let. Oba rodiče jsou většinou v tomto věku dětí již výdělečně činní, na rozdíl od rodičů s nejmladším dítětem do tří let věku. Právě pro ně další příjmy z příjvůlek představují častěji nezbytný zdroj příjmu, nebo by takové příjmy chtěli, ale nemají je. Rodiče nejstarších dětí oproti ostatním ve vyšší míře disponují nějakými dalšími pracovními příjmy, jejich rozpočet by se však obešel i bez nich.

8.6 Půjčky a zadlužení domácností

Zatížení rodin s dětmi nějakou půjčkou či úvěrem je poměrně běžné. Hypotéku či obdobný úvěr vázaný na bydlení splácela na podzim roku 2022 celkově více než třetina dotázaných rodin (36 %), z rodin žijících ve vlastních bytech nebo rodinných domech však zhruba polovina (blíže v 9. kapitole). **Jiné půjčky nebo úvěry měly téměř dvě pětiny rodin s dětmi (38 %).** V souhrnu se alespoň jeden z těchto finančních závazků týkal 56 % rodin. Zhruba po jedné třetině se tyto rodiny dělily na ty, které měly jak hypotéku, tak jiný úvěr (18 %), pouze hypotéku (18 %) nebo jen jinou půjčku (20 %). Zatímco hypoteční úvěr dle očekávání splácí častěji rodiny bydlící ve vlastních bytech nebo domech, jinými půjčkami jsou více zatíženy rodiny žijící v nájemných bytech (42 %). Nicméně i mezi vlastníky bytů a domů je míra čerpání jiných půjček poměrně běžná (36 %). Protože hypotékám bude věnována 9. kapitola, následující text se zaměřuje na jiné, spíše tedy spotřebitelské půjčky a úvěry.

Zhruba každá čtvrtá rodina (24 %) měla v době výzkumu pouze jednu takovou půjčku, každá sedmá (14 %) jich splácela více. Úplné i neúplné rodiny se v míře čerpání těchto půjček významně nelišily (38 % vs. 35 %), v úplných rodinách je však ve vyšší míře měly rodiny s nejmladším dítětem v předškolním věku (41 %) než s dítětem 16letým a starším (34 %). Výše celkového příjmu domácnosti diferencovala míru čerpání těchto půjček pouze v úplných rodinách, a sice nižším podílem domácností s příjmem 70 tisíc a více Kč, které nějakou takovou půjčku měly (33 %). **Existence této půjčky ale poměrně značně ovlivňuje vycházení domácnosti s příjmem. Vycházely-li rodiny na podzim roku 2022 se svým rozpočtem s (velkými) obtížemi, měla takovou půjčku polovina z nich, kdežto hospodařily-li s ním (velmi) snadno, byla půjčkou zatížena jen pětina z nich.** Z jiného úhlu pohledu úplné rodiny splácející spotřebitelské půjčky vyšly se svými příjmy spíše s obtížemi v 73 % případů, neúplné až v 90 % případů, naproti tomu rodiny bez těchto půjček měly potíže vyjít s příjmem méně často (53 %, resp. 74 %).

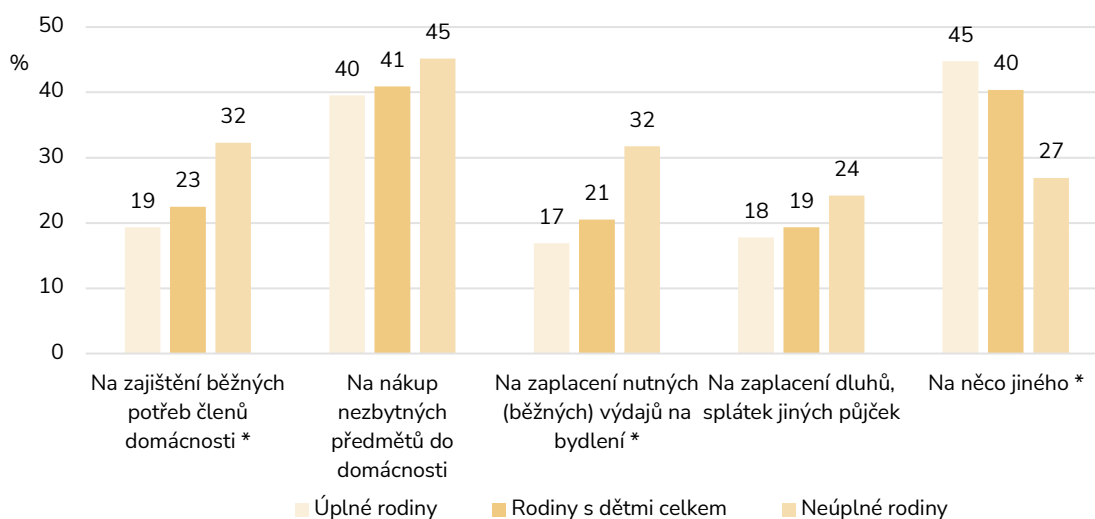
Poskytovateli spotřebních půjček byly nejčastěji banky (68 %), finanční pomoc ale třetina rodin dostala (také) od svých nejbližších, tj. širší rodiny, jiných příbuzných či přátel. Téměř každá pátá rodina (19 %), která měla nějakou půjčku, ji získala od nebankovní společnosti. Ještě „jiný“ zdroj financí uvedla 4 % dotázaných. Zatímco představitelům úplných rodin poskytly půjčku častěji banky (71 % vs. 59 % u neúplných rodin), sólo rodičům spíše půjčili jejich blízcí (38 % vs. 31 %) nebo nebankovní instituce (24 % vs. 17 %). Vzhledem k častěji nižším, příp. chybějícím pracovním příjmům, byla pro sólo rodiče půjčka od banky pravděpodobně hůře dosažitelná. Je to zřejmé i při kontrole výše celkového příjmu rodiny, kdy se ukazuje, že **úplné i neúplné rodiny s nižšími příjmy se obracely spíše na širší rodinu a přátele nebo na nebankovní sektor, kdežto rodiny s vyššími příjmy měly častěji půjčku od banky.**

Zhoršení finanční situace v pandemii covidu-19, ale i v době ekonomické krize v roce 2022 přimělo řadu rodin k žádosti o půjčku. Většinu (63 %) stávajících spotřebitelských půjček si totiž rodiny s dětmi vzaly během posledních tří let, to znamená **v prvních dvou letech pandemie (2020 až 2021) a/nebo v roce 2022.** U zbývajících částí (37 %) rodin zatížených nějakou z půjček se jednalo o déle trávající půjčky vzniklé ještě před pandemií. Míra čerpání půjček v těchto dvou obdobích

8. Příjmová situace rodin s dětmi

(pandemie a rok 2022) přitom byla stejná (38 % a 39 %). V obou obdobích po půjčce sáhlo 14 % rodin, pouze v jednom z nich po čtvrtině rodin. Úplné a neúplné rodiny se v načasování těchto půjček nelišily. Rozdíly mezi nimi ale vyvstaly podle účelu, ke kterému byly půjčky z posledních tří let využity. **Každý třetí sólo rodič**, ale „jen“ každý pátý až šestý zástupce úplných rodin využil získané peněžní prostředky **na zajištění běžných potřeb členů domácnosti** (potravin, drogerie, oblečení, obuvi apod.) a/nebo **na zaplacení nutných nákladů na bydlení** (např. nájemného a souvisejících služeb). Nejčastěji si však úplné i neúplné rodiny půjčily na nákup nezbytných předmětů do domácnosti, jako např. pračky či ledničky, nebo za „jiným“ (než v dotazníku nabídnutým) účelem (graf č. 8.13).

Graf č. 8.13 Účel využití půjček vzatých během pandemie 2020 až 2021 a/nebo v roce 2022, dle typu rodiny (v %)

Pozn.: * U takto označených položek byly rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami statisticky významné. Respondenti se vyjadřovali ke každému typu účelu půjčky, proto součet nedává 100 %. N = 760.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

V úplných rodinách pak tyto půjčky mnohem častěji cílily na „jiné“ aktivity či předměty, než tomu bylo mezi sólo rodiči. Z bližšího popisu je patrné, že se mnohdy mohlo jednat o poměrně nákladné věci. V souhrnu totiž získané prostředky nejčastěji sloužily na pořízení, příp. opravu automobilu (45 % ze všech „jiných“ okolností), velmi často jimi byly financovány rekonstrukce (části) bytu či domu, pořízení jiných nemovitých věcí (zahrady, garáže) či potřebného zařízení pro provoz nemovitosti (např. tepelného čerpadla, fotovoltaické elektrárny; 36 %). Ve vyšší míře si půjčku za těmito účely braly úplné rodiny. V další necelé desetině případů se jednalo o půjčku na vybavení domácnosti (telefon, počítač, nábytek aj.). V jednotkách případů šlo o zajištění volnočasových či

vzdělávacích aktivit členů rodiny, peněžních prostředků na zdravotní péči, na podnikání, na investice, na vyrovnání společného majetku, na svatbu či jednoduše představovaly určitou finanční rezervu. Rozdíly v míře čerpání těchto půjček byly dle úplnosti rodiny již nepatrné.

Pětina rodin však pomocí těchto nových půjček financovala své předchozí dluhy nebo splátky jiných půjček (graf č. 8.13). Data neumožňují zjistit, zda se jednalo o konsolidaci vícero půjček do jedné nebo spíše o „záplatování“ starých půjček novými. Druhý jmenovaný způsob však může rodinu dostávat do dluhové pasti.

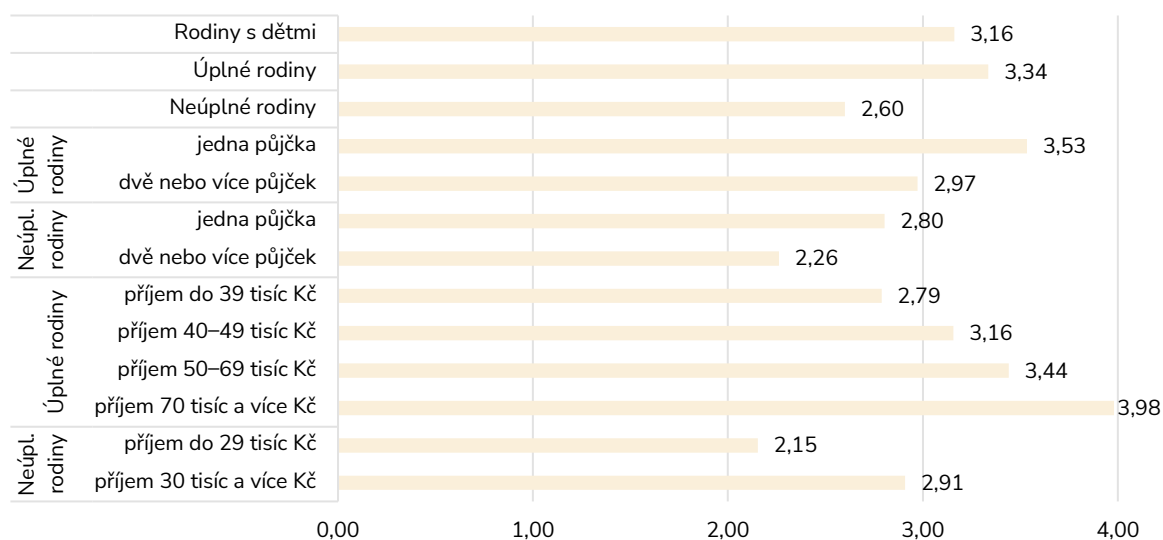
S výší celkového příjmu domácnosti se nijak neměnil podíl domácností, které si v posledních třech letech vzaly novou půjčku. Od výše příjmu se však odvíjelo, za jakým účelem byla daná půjčka využita. Úplné rodiny s nejnižším příjmem domácnosti (do 39 tisíc Kč) výrazně častěji uplatňovaly získané peníze na zajištění běžných potřeb členů své domácnosti, na úhradu nákladů na bydlení anebo na pokrytí starších půjček či dluhů. Naproti tomu úplné rodiny s padesátitisícovým a vyšším příjmem k těmto účelům půjčky spíše nevyužívaly, častěji jim sloužily k „jiným“ záměrům. V neúplných rodinách se prokázaly diference z hlediska příjmové úrovně domácnosti, pouze když nové půjčky směřovaly na „jiné“ účely, k čemuž je častěji využily rodiny s příjmem 30 tisíc Kč a vyšším oproti rodinám s nižšími příjmy.

Složení domácnosti z hlediska věku nejmladšího dítěte v rodině ovlivňovalo účel využití půjček pouze v úplných rodinách, a sice v případě nákupu nezbytných předmětů do domácnosti, kvůli čemuž si braly půjčku hlavně rodiny s dítětem ve školním věku (zvláště v porovnání s rodinami s předškolákem). Mohlo se tak jednat o vybavení související nejen s běžným chodem domácnosti, ale i s potřebným vybavením na vzdělávání dětí. Distanční vzdělávání v době pandemie s sebou totiž neslo zvýšené náklady rodin v této oblasti. Rodiny s nejmladším dítětem do šesti let věku si naopak častěji půjčovaly, aby mohly uhradit náklady na bydlení.

Náročnost splácení stávajících půjček (mimo případné hypotéky), které mělo 38 % rodin, měli dotázaní zhodnotit prostřednictvím šestistupňové škály od „velkých obtíží“ po „velmi snadno“. Desetina z nich je zvládala splácet jen „s velkými obtížemi“, dalším 17 % to činilo „obtíže“ a 36 % „určité obtíže“. Vcelku tedy **více než tři pětiny zadlužených rodin splácely své půjčky spíše s problémy**. Na opačném pólu „velmi snadného“ nebo „snadného“ zvládání těchto splátek byla pouze 4 %, resp. 8 % rodin, zbývajících 27 % je splácelo „docela snadno“. Pro sólo rodiče bylo jejich splácení mnohem náročnější než pro úplné rodiny, neboť s (velkými) obtížemi je platilo 45 %, resp. 21 % z nich. **Pokud měly rodiny takových půjček více než jednu, negativně se to projevilo v obtížnosti jejich splácení**, a to v úplných i neúplných rodinách (graf č. 8.14). Srovnatelně (bez statisticky významných rozdílů) přitom hodnotili zatížení půjčkami sólo rodiče s jednou půjčkou a úplné rodiny se dvěma a více půjčkami. S vyšším příjmem domácnosti je rodiny zvládaly splácet snadněji, za pozornost nicméně stojí, že průměrná míra obtíží se splácením půjček uváděná úplnými rodinami s nižšími příjmy (do 49 tisíc Kč) je srovnatelná s tím, jaké těžkosti přináší splácení půjček sólo rodičům s vyššími příjmy (30 tisíc nebo více Kč).

8. Příjmová situace rodin s dětmi

Graf č. 8.14 **Hodnocení obtíží se splácením půjček, dle typu rodiny, počtu půjček a výše celkového měsíčního příjmu domácnosti (průměr)***

Pozn.: * Průměrné hodnocení na škále 1 až 6, kde 1 = s velkými obtížemi, 6 = velmi snadno; čím vyšší hodnota, tím snadnější splácení; N = 1 199.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Převažující potíže se splácením těchto půjček se odrážejí v tom, že nemalý podíl (**24 %**) rodin splácejících nějakou půjčku se během posledních 12 měsíců ocitl v situaci, kdy nemohl zaplatit některou ze splátek. Jedenkrát se to dotklo 12 % rodin, vícekrát dalších 12 %. Zatímco mezi úplnými rodinami nemohla vždy dostat svým závazkům pětina z nich, v případě neúplných rodin se to týkalo až třetiny z nich. Sólo rodiče se navíc do takovýchto problémů častěji dostali opakovaně. S klesajícím příjmem rodiny těchto nepříjemných situací přibývalo a stávaly se častějšími. S nemožností řádně zaplatit splátku se častěji potýkaly rodiny s nejmladším dítětem do šesti let věku, podle počtu dětí se rozdíl neprokázaly.

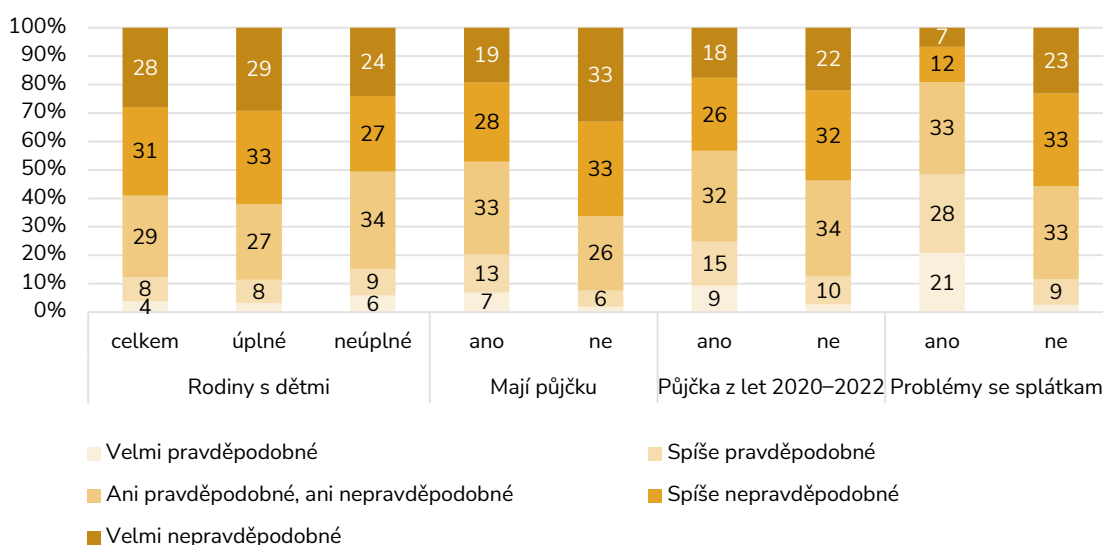
Vyřešit tento nepříznivý stav mohly rodiny několika způsoby. **Více než polovina (55 %) z nich požádala o odklad splátky nebo o snížení částky**, čtvrtině těchto žádostí ale nebylo vyhověno. **Téměř každý druhý (46 %) se obrátil na své blízké s žádostí o (další) půjčku**, ale i oni byli ve čtvrtině případů neúspěšní. Častěji se k tomuto kroku rozhodli sólo rodiče, zvláště v případech, kdy od nich měli již původní půjčku. Tři z deseti rodin, které v uplynulých 12 měsících jednou či vícekrát neměly dostatek prostředků na zaplacení splátek svých půjček, zkusily požádat o sociální dávky na úřadě práce. I zde se tímto směrem vydali častěji sólo rodiče než úplné rodiny. Ve většině případů ale žádnou pomoc nedostali. Úskalím by mohlo být to, že výdaje rodiny nebývají při nároku na dávky zpravidla zohledňovány. Také banky či jiné instituce, na které se dotázání ve 22 % případů

obrátili s žádostí o další půjčku, jim převážně nevyhověly. Každý devátý neváhal oslovit neziskové organizace o finanční podporu, ale i zde byly jejich prosby vyslyšeny v méně než polovině případů.

Alespoň jedním z uvedených způsobů se snažili řešit nedostatek financí na splátky čtyři z pěti dotázaných, kteří se s ním potýkali v posledních 12 měsících, přičemž nejčastěji zvolili jednu z nabízených strategií. Velkou většinou se jim dané pomoci dostalo, neúspěšných se svou žádostí bylo souhrnně 13 % z nich. Pokud k nim však připočteme pětinu těch, kteří o žádnou pomoc nepožádali, nijak neřešila nebo navzdory snaze žádnou pomoc nedostala necelá třetina rodin, která měla potíže splácet. V podobné míře se to týkalo úplných i neúplných rodin s různou úrovní příjmu. Otázkou zůstává, zda se jim dané potíže nakonec podařilo i bez vnější pomoci ustát a splátky zaplatit, byť později, nebo jim naopak narůstaly dluhy. Na takové rodiny by pak měla být cílena pomoc např. v podobě dluhového poradenství, jak v dané situaci postupovat, na koho se obrátit apod.

V rodinách majících nějakou půjčku (nikoli hypotéku), pocházející zvláště z ekonomicky náročného období posledních tří let (2020–2022), se vyskytovaly obavy z (dalšího) zadlužení domácnosti až dvakrát častěji než v rodinách, které žádnou půjčkou zatíženy nebyly (graf č. 8.15). **Z dalšího zadlužení v nejbližším půl roce přitom měly největší obavy rodiny, které již měly nedávnou zkušenost s tím, že nemohly zaplatit některou ze splátek.** Za velmi nebo spíše pravděpodobné to pokládala až polovina z nich, naproti tomu za velmi či spíše nepravděpodobné to měla jen pětina.

Graf č. 8.15 Za jak pravděpodobné považují to, že v příštích šesti měsících dojde k zadlužení nebo k dalšímu zadlužení domácnosti, dle existence půjček a problémů se splátkami (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Přestože celkově mělo **větší či menší strach z budoucího (v příštích šesti měsících) zadlužení domácnosti 12 % rodin s dětmi, sólo rodiče se toho obávali častěji než rodiče z úplných rodin (15 % vs. 11 %)**, ve vyšší míře sdíleli také určitou nejistotu, jak se situace může vyvinout (34 % to mělo za ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné v porovnání s 27 % v úplných rodinách). Rozdíly dle úplnosti rodiny přetrvávaly i při zohlednění toho, zda byly rodiny zatíženy půjčkou, či nikoli. Pouze v situaci, kdy měly rodiny v uplynulých 12 měsících problémy se splácením, se v pravděpodobnosti očekávání dalšího zadlužení úplné a neúplné rodiny nelišily, neboť za velmi nebo spíše pravděpodobné to pokládala vždy zhruba polovina z nich. Tyto rodiny se vyznačují napjatým rodinným rozpočtem s poměrně velkými těžkostmi s ním vyjít, což jim značně komplikuje jejich životní podmínky.

Počet dětí v rodině pocitované obavy z budoucího zadlužení nijak nediferencoval, zato v rodinách s nejmladším dítětem do šesti let byly tyto obavy četnější, především v porovnání s rodinami s nejmladším dítětem 16letým a starším. V rámci neúplných rodin bylo dále podstatné, zda měly k dispozici příjmy z výdělečné činnosti, protože pokud byly zcela bez pracovních příjmů, zadlužení své domácnosti očekávala až třetina z nich, kdežto v rodinách s alespoň jedním pracovním výdělkem se toho obávalo „jen“ 12 % rodin.

S rostoucím příjmem domácnosti se obavy z možného zadlužení v nejbližším půl roce stávají méně pravděpodobné. V úplných rodinách se „hraničním“ příjmem, od kterého se jejich zástupcům zdá být častěji spíše nebo velmi nepravděpodobné (další) zadlužení, stává hodnota 50 tisíc Kč, v neúplných rodinách příjem od 40 tisíc Kč.

Další zadlužení spíše očekávají ti, kteří aktuálně čelí exekuci, ale i ti, kterým se z exekuce již podařilo dostat. Nicméně mezi těmi, kteří už mají exekuci vypořádanou nebo se k této otázce odmítli vyjádřit, se častěji než u ostatních objevovala nejistota ohledně možného budoucího zadlužení (ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné). Vzhledem ke svým zkušenostem tak na budoucí vývoj hledí spíše s určitou rezervou a tlumí svá optimistická očekávání. **Celkově bylo mezi dotázanými rodinami 5 % takových, v nichž některý z jejích členů čelil exekuci. V dalších 9 % rodin byla exekuce již vypořádána, na 83% většinu však nikdy nebyla podána.** Zbývající 4 % odmítla na tuto otázku odpovědět. Zatímco v úplných rodinách se s exekucí zatím nesetkalo 84 % z nich (u neúplných rodin to bylo 80 %), v neúplných rodinách bylo mírně více těch, kteří exekuci aktuálně řešili (7 % vs. 4 %).

V závislosti na počtu dětí či věku nejmladšího dítěte se neprokázaly statisticky významné rozdíly v míře zkušeností rodin s exekucí. Drobnou výjimkou byly celkově rodiny s nejmladším dítětem od čtyř do šesti let věku, které byly aktuálně v exekuci v 8 % případů. **Chybějící příjem z pracovní činnosti byl velmi často doprovodným jevem u rodin, na které byla aktuálně podána exekuce.** Roli hrála i výše příjmu domácnosti, neboť s **exekucním řízením se v minulosti potkaly nebo aktuálně jím jsou zatíženy především nízkopříjmové domácnosti** – úplné rodiny s příjmem do 39 tisíc Kč a neúplné rodiny s příjmem do 19 tisíc Kč.

8.7 Hodnota majetku domácností

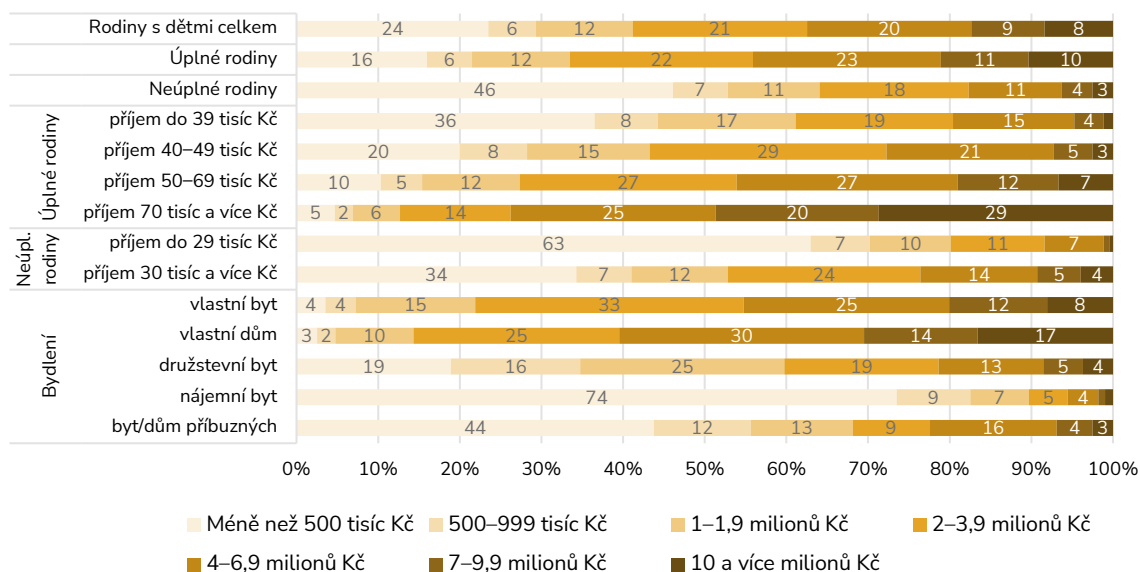
Od výše celkových příjmů, se kterými domácnost běžně hospodaří, se odvíjejí její možnosti spořit, případně investovat a kumulovat majetek. Data potvrzují, že čím vyšší příjmy měla domácnost k dispozici, tím vyšší hodnotu přisuzovala i svému **movitému a nemovitému majetku**. Respondenti se přitom měli pokusit prostřednictvím sedmi kategorií ocenit veškerou hodnotu majetku nemovitého (tj. domu, bytu, garáže, chaty, chalupy, zahrady apod.) a movitého (kam spadalo vlastnictví auta, vybavení domácnosti, umělecká díla, šperky atd.) patřícího jeho rodině, bez zahrnutí případného majetku širší rodiny. Každý pátý respondent přitom nechtěl nebo neuměl výši majetku své rodiny odhadnout, jedna třetina své jmění ocenila na 2 až 6,9 milionů Kč, dalších 14 % se domnívalo, že je to 7 a více milionů Kč. Na druhém pólu však byla **pětina rodin s majetkem nedosahujícím 500 tisíc Kč**.

Vlastnictví nemovitosti je zcela zásadní faktor ovlivňující odhady výše majetku, a to bez ohledu na to, že o vybavenosti domácností či jejich dalších aktivech nebo cennostech nemáme informace. Zaměříme-li se pouze na ty, kdo uvedli konkrétní výši majetku, pak **tři čtvrtiny** respondentů zastupujících rodiny **žijící v nájmu vyčíslily majetek své rodiny nejvýše do necelého půl milionu Kč** (graf č. 8.16). Do stejné kategorie se z většiny (44 %) zařadili také ti, kteří bydlí v bytě nebo domě patřícím rodičům či jiným příbuzným. Naopak vlastníci bytů nebo domů se zde „našli“ jen výjimečně (3 %). Pro ně je charakterističtější majetek od 2 milionů Kč a spíše ten mnohem hodnotnější. Patrné jsou i jisté regionální odlišnosti. Například respondenti z Prahy svůj majetek častěji oproti ostatním ocenili na 7 a více milionů Kč, lidé ze Středočeského kraje na 10 a více milionů Kč. Na druhou stranu rodiče z Ústeckého a Karlovarského kraje a také z kraje Moravskoslezského majetek své rodiny ve vyšší míře odhadovali na mnohem nižší částky, a sice do 1, příp. 2 milionů Kč.

Sólo rodiče hodnotu svého majetku oceňují spíše na nižší částky než zástupci rodin úplných (graf č. 8.16). To pramení z jejich častějšího obývání jiných než vlastních bytů či domů, na které se zpravidla váže vyšší odhadovaná cena. Nicméně zohledníme-li typ bydlení, pak jak sólo rodiče, tak rodiče z úplných rodin, kteří jsou současně vlastníky svého bytu nebo domu, ve větší míře oceňují majetek své rodiny na milionové částky. Rozdíl je však patrný v tom, že úplné rodiny disponují majetkem v řádově vyšších jednotkách milionů. Kritičtěji, resp. vyčíslením spíše na (nej)nižší hodnotu ale pohlížejí na své jmění častěji i sólo rodiče (oproti rodičům z úplných rodin) obývajícím nájemní byty, což může reflektovat jejich těžkosti ohledně „lepší“ vybavenosti domácnosti apod.

8. Příjmová situace rodin s dětmi

Graf č. 8.16 **Odhadnutá hodnota majetku rodin s dětmi dle úplnosti rodiny, výše čistého měsíčního příjmu domácnosti a typu bydlení (v %)**

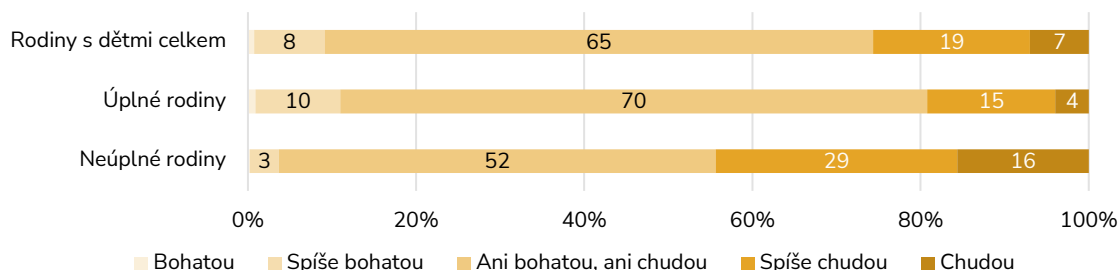

Pozn.: Zahnutí pouze ti, kdo se zařadili do příslušného intervalu hodnoty majetku.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

I proto není překvapivé, že **sólo rodiče vidí svoji domácnosti častěji jako chudou**. Za „chudou“ ji z hlediska úrovně majetku, nemovitosti, úspor apod. považuje 16 % dotázaných sólo rodičů, za „spíše chudou“ dalších 29 % (graf č. 8.17). Mezi dotázanými z úplných rodin jsou tyto podíly několikanásobně nižší (4 %, resp. 15 %), pro 11 % z nich je naopak jejich domácnost „(spíše) bohatá“. V obou typech rodin nicméně většina nevnímá svoji domácnost „ani jako bohatou, ale ani jako chudou“. **Z hlediska výše majetku se mezi „(spíše) chudé“ domácnosti řadí většinou ti, jejichž jmění nedosahuje 500 tisíc Kč**. Platí to přitom pro tři pětiny takto majetných úplných rodin a přes dvě třetiny rodin neúplných. Naproti tomu za „(spíše) bohaté“ se v úplných rodinách ve vyšší míře považují respondenti s majetkem odhadnutým na 7 a více milionů Kč (30 %). Variantu „ani bohaté, ani chudé“ domácnosti volili v porovnání s ostatními kategoriemi nejčastěji ti, kdo disponují majetkem od 2 do 6,9 milionů Kč (78 %). Mezi samoživiteli nebylo testování statistické významnosti pro nízké četnosti v kategorii „bohatých“ možné.

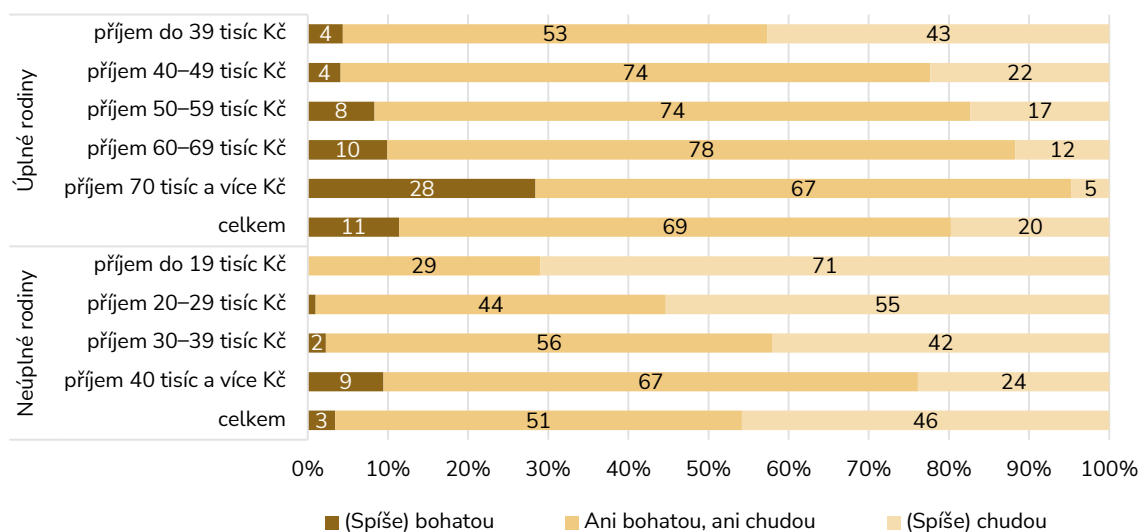
Graf č. 8.17 Svoji domácnost z hlediska úrovně majetku, úspor apod. hodnotí jako... (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Za „(spíše) chudé“ se v úplných i neúplných rodinách častěji pokládají rodiče s nejmladším dítětem předškolního věku. Naopak ke „(spíše) bohatým“ se častěji řadí rodiče s nejmladším dítětem 16letým a starším, což ale platí pouze pro úplné rodiny. S výší aktuálního příjmu rodiny roste dle očekávání příklon k „bohatým“ domácnostem. Za „(spíše) chudé“ se ve vyšší míře považují nízkopříjmové rodiny, tzn. úplné rodiny s příjmem do 39 tisíc Kč a neúplné rodiny s příjmem do 19 tisíc Kč, ale i do 29 tisíc Kč (graf č. 8.18).

Graf č. 8.18 Svoji domácnost z hlediska úrovně majetku, úspor apod. hodnotí jako..., dle typu rodiny a výše čistého měsíčního příjmu domácnosti (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Jako „ani bohaté, ani chudé“ se oproti nim častěji vidí úplné rodiny s celkovými příjmy 40 až 69 tisíc Kč a za „(spíše) bohaté“ se nadprůměrně častěji mají až rodiny se 70 tisíci a více Kč. V neúplných rodinách pocit „bohaté“ domácnosti začíná na 40 tisících Kč měsíčního rodinného příjmu, nicméně s touto příjmovou kategorií je současně spojeno i častější vnímání „ani bohaté, ani chudé“ domácnosti.

Dojem „chudé“ domácnosti umocňuje pobírání sociálních dávek jako např. přídatku na dítě, příspěvku na bydlení či hmotné nouze, a to nejen v rodinách bez pracovních příjmů, ale i v rodinách, v nichž je některý z členů výdělečně činný. Typ bydlení analogicky jako u odhadované výše majetku ovlivňuje, zda se domácnost zařadí mezi chudé, nebo bohaté. Zatímco úplné i neúplné rodiny žijící ve vlastních bytech nebo rodinných domech se výrazně častěji vnímají jako „(spíše) bohaté“ nebo „ani bohaté, ani chudé“, rodiny v nájemních bytech více inklinují ke „(spíše) chudým“ domácnostem, sólo rodiče dokonce většinou. Bydlení v bytě či domě patřícímu prarodičům nebo jiným příbuzným je relativně častěji spojeno také s pocitem chudé domácnosti, ale pouze v případě úplných rodin.

9. Výdaje rodin s dětmi

Naděžda Křečková Tůmová

Struktura výdajů domácností zpravidla odpovídá možnostem daným celkovou výší všech příjmů plynoucích do domácnosti a je tvořena náklady na pokrytí základních životních potřeb jejich členů (potraviny, oblečení a obuv, bydlení, zdraví, doprava) a výdaji na zábavu a volný čas. V dotazníkovém šetření bylo respondentům nabídnuto šest typů výdajů obvyklých pro rodiny s dětmi s požadavkem na označení **nejvíce zatěžujícího výdaje pro rodinný rozpočet v září 2021 a září 2022**.

Naprostá většina domácností (88 % pro rok 2021 a 92 % pro rok 2022) **označila jako nejvíce zatěžující buď výdaje na bydlení** včetně energií, příp. hypoték (46 % pro rok 2021, resp. 48 % pro rok 2022), **nebo výdaje na potraviny** (42 % pro rok 2021, resp. 44 % pro rok 2022). Domácností, které jsou ve struktuře svých výdajů nejvíce zatíženy sumami vydávanými na oblečení a obuv, dopravu vč. provozu vlastního automobilu, vzdělávání a volný čas, příp. na zdraví, jsou pouze jednotky procent (graf č. 9.1). V případě dopravy představují tyto výdaje významně častěji největší zátěž pro rodiny žijící v obcích do 5 tisíc obyvatel, což je bezesporu dáno pracovními a vzdělávacími možnostmi, které jsou v menších sídlech omezenější s častější nutností za nimi dojíždět.⁸³ Pro lidi žijící ve velkoměstech nad 100 tisíc obyvatel tvoří naopak ve srovnání s rodinami z menších obcí o něco častěji největší položku rodinných výdajů ty na bydlení. Jako nejvíce zatěžující je označila více než polovina osob z velkoměst (54 % pro rok 2021 a 55 % pro rok 2022), u domácností z obcí do 5 tisíc obyvatel sdělily tuto zkušenost pro obě období necelé dvě pětiny (47 %, resp. 43 %). Mezi respondenty se objevilo i 1 % těch, kteří jako nejvíce nákladný označili „jiný výdaj“. Zpravidla šlo o jednorázová vydání na nákladnější předměty nebo služby, jako je nákup automobilu, nemovitosti, rekonstrukce nemovitosti či nákup bytového zařízení, příp. zahraniční dovolená, ale i výdaje spojené se začátkem školního roku nebo například s nečekaným velkým výdajem na pohřeb blízké osoby.

Zaměříme-li se na porovnání jednotlivých položek výdajů, které pro domácnosti představovaly největší zátěž v září 2021 a v září 2022, byla jejich struktura celkově velmi podobná. Vzhledem k době konání výzkumu a dotazování na výdaje v měsíci září zde ještě pravděpodobně nedošlo k plnému promítnutí prudkého navyšování cen energií (kdy velká část domácností má náklady na energie ještě stále zafixované či u nich ještě neproběhlo roční vyúčtování) a zdražování v důsledku inflace. Stabilní bylo i to, jak jednotlivé domácnosti pro obě hodnocená období odpovídaly. Tedy výdaj, který domácnost označila jako nejvíce zatěžující v roce 2021, zpravidla označila i pro rok 2022. Potraviny jmenovala pro oba roky stejně třetina ze všech domácností, v případě výdajů na bydlení to bylo ještě o něco více (38 %). Dalších 14 % stejným podílem názor

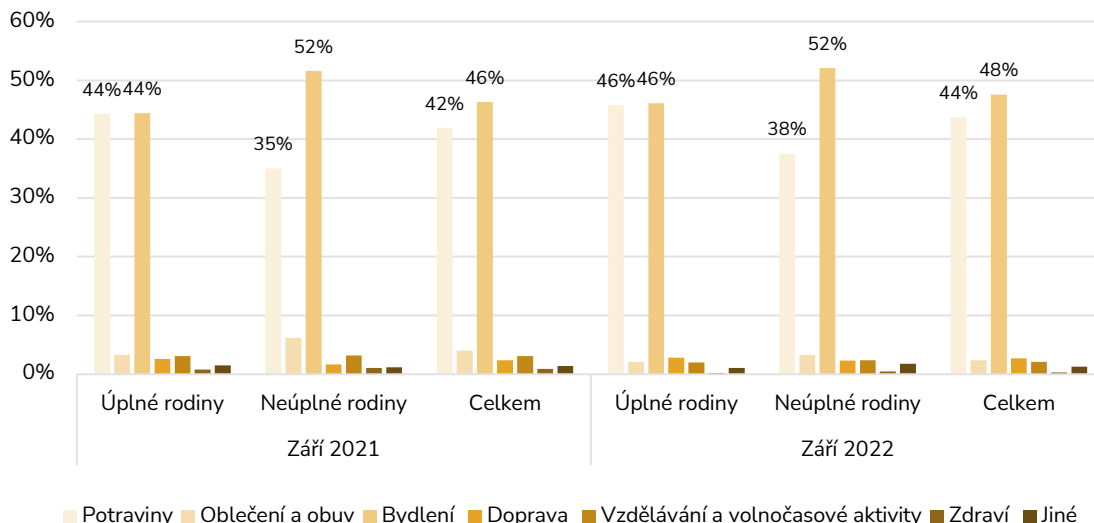
⁸³ Nutno zdůraznit, že respondentů, kteří jako nejvíce zatěžující výdaje označili jak pro rok 2021, tak i pro rok 2022 výdaje na dopravu, bylo z celého výběrového souboru malé množství (2021: N = 76; 2022: N = 85).

9. Výdaje rodin s dětmi

změnilo, ale pouze mezi těmito dvěma nejvíce zmiňovanými položkami. Přesuny k jiným výdajům a mezi jinými výdaji byly na úrovni jednotek procent.

Významné odlišnosti se však ukázaly mezi úplnými a neúplnými rodinami, kdy oproti rodinám s oběma rodiči více než polovina sólo rodičů v obou srovnávaných obdobích označovala za nejvíce zatěžující výdaje na bydlení (graf č. 9.1). Mezi neúplnými rodinami se jednalo častěji o ty, ve kterých není kromě rodiče a nezaopatřeného dítěte či dětí žádná další spolubydlící osoba (zaopatřené dítě, prarodiče či jiné příbuzné nebo jiné osoby), která by se na těchto výdajích mohla spolupodílet. Z hlediska bytového sektoru označily v obou obdobích ze všech svých měsíčních výdajů jako **nejvíce finančně náročné výdaje spojené s bydlením rodiny žijící v nájemním sektoru** (pro rok 2021 i 2022 takřka tři pětiny), s rozdílem na úrovni 20 procentních bodů oproti domácnostem žijícím v domě či bytě patřícímu někomu z příbuzných. Tyto rodiny, kterým kromě absence tržního nájemného patrně nevznikají ani náklady spojené se splátkami hypotéky na pořízení vlastnického bydlení, označovaly výdaje na bydlení jako nevíce zatěžující pouze ve třetině případů a častěji než pro ostatní pro ně největší finanční zátěž představovaly výdaje na potraviny.

Graf č. 9.1 Nejvíce zatěžující výdaje pro domácnosti v září 2021 a v září 2022 podle typu rodiny (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

U domácností obývajících vlastní domy a byty závisí vnímání nejvíce zatěžující položky rodinných financí v září 2021 i v září 2022 na skutečnosti, zda tyto byly v září 2022 zatíženy hypotékou nebo

jiným úvěrem na bydlení.⁸⁴ Pro takovéto domácnosti oproti těm, které tento závazek v září 2022 neměly, bylo bydlení významně častěji nejvíce zatěžující položkou rodinného rozpočtu (59 % ku 28 % v roce 2021 a 59 % ku 32 % v roce 2022). Vlastníci domů a bytů bez hypoték a úvěrů na bydlení naopak pro oba zkoumané roky signifikantně častěji označili jako nejnákladnější výdaje na potraviny (57 %, resp. 58 %).

9.1 Výdaje na potraviny

Zaměření na samotné výdaje domácností na nákup potravin v měsíci září 2022, kdy měli respondenti uvést jejich přesnou částku,⁸⁵ ukazuje na **průměrnou výši na úrovni 10,9 tisíce Kč**. Modální a mediánová hodnota byla 10 tisíc Kč. Domácnosti, které uváděly pro září 2022 potraviny jako nejvíce zatěžující položku rodinného rozpočtu, měly ve stejném období výdaje na ně v průměru vyšší než ty, pro které v září 2022 představovalo největší výdaj něco jiného (12,3 tisíce Kč vs. 9,8 tisíce Kč). Úplné rodiny zaplatily za nákup potravin v průměru 11,7 tisíce Kč, ty neúplné zhruba o 3 tisíce méně (8,6 tisíce Kč).

Vzhledem k tomu, že prosté srovnání úplných a neúplných rodin je ztíženo absencí jednoho rodiče (tudíž menšího počtu vyživovaných osob) v neúplných rodinách, je vhodnějším ukazatelem pro jejich srovnání přepočít **výdajů domácností na potraviny na jednoho jejího člena a poté i zohlednění počtu dětí, o které rodina pečuje**. Tato analýza ukázala na statisticky významné rozdíly mezi výdaji na jednoho člena domácnosti pro rodiny s odlišným počtem dětí, kdy se průměrné částky připadající na potraviny na jednu osobu v domácnosti s počtem dětí snižovaly.⁸⁶ Vliv úplnosti rodiny na výši výdajů na potraviny se však nepotvrdil, tedy výdaje na osobu v rodinách úplných a neúplných se stejným počtem dětí již nebyly statisticky významně rozdílné.

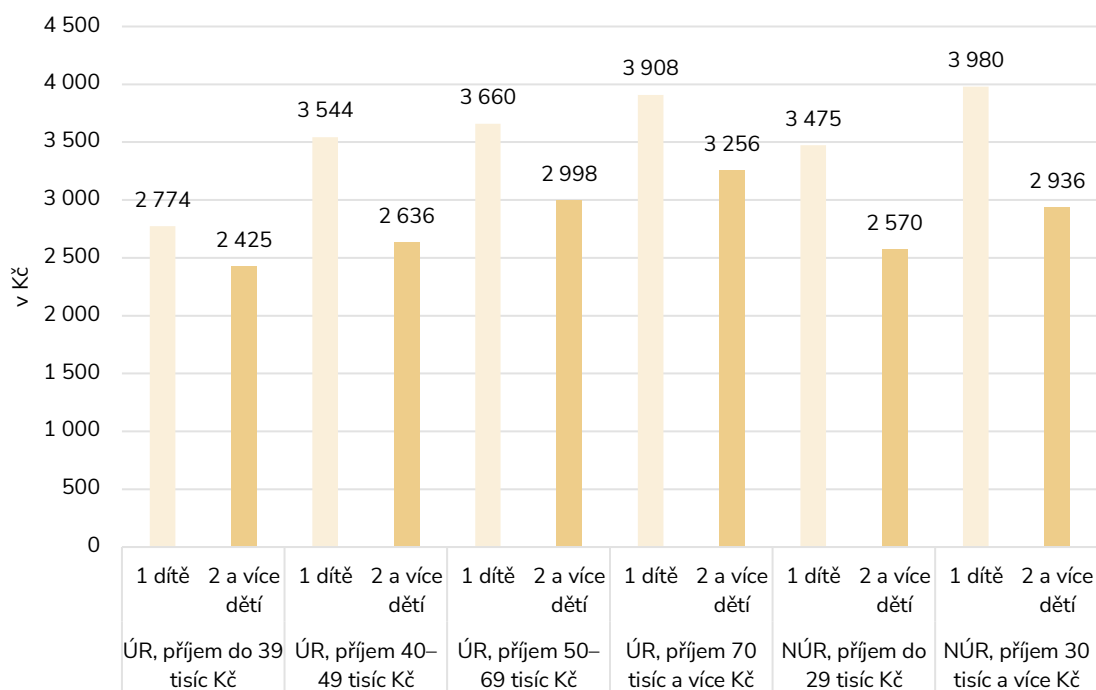
⁸⁴ Lze předpokládat, že většina domácností splácejících hypotéku nebo úvěr na bydlení v září 2022 tento splácela již v září 2021.

⁸⁵ Přesnou výši výdajů na potraviny v září 2022 uvedlo 2 112 respondentů, ostatní byli požádáni, aby své výdaje zařadili alespoň do nabízených výdajových kategorií. Toho většina z nich využila, nicméně 202 osob ani na tuto otázku nebylo schopno či odmítlo odpovědět.

⁸⁶ Průměrná částka na jednoho člena domácnosti pro rodiny s jedním dítětem byla 3,6 tisíce Kč, se dvěma dětmi 2,9 tisíce Kč a se třemi a více dětmi 2,6 tisíce Kč.

9. Výdaje rodin s dětmi

Graf č. 9.2 Průměrné výdaje na potraviny v září 2022 na jednoho člena domácnosti podle typu rodiny, příjmové kategorie a počtu dětí (v Kč)

Pozn.: ÚR – úplné rodiny, NÚR – neúplné rodiny

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

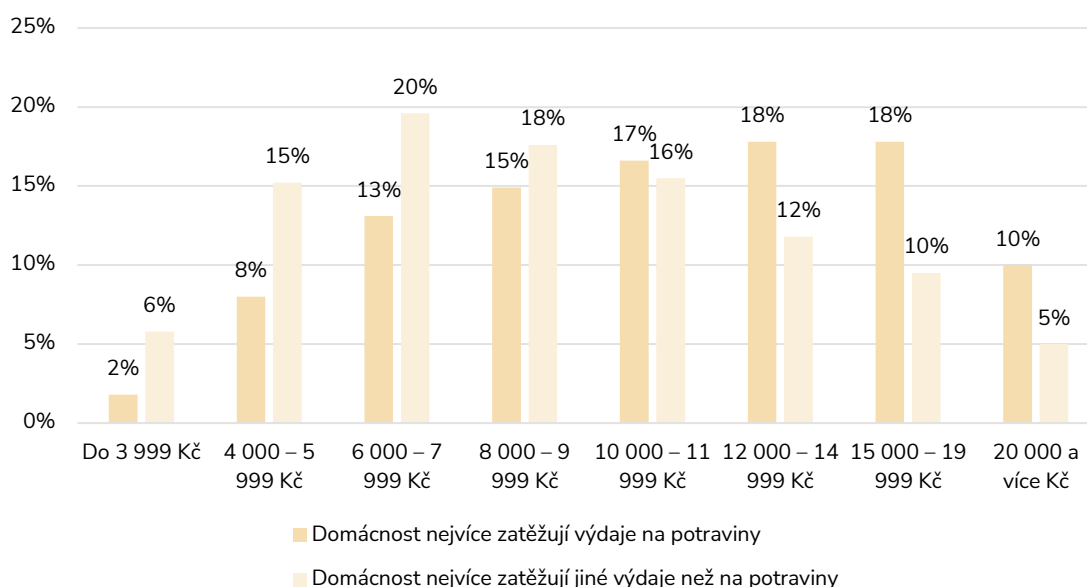
Výdaje na potraviny na osobu jsou adekvátní i příjmové úrovni domácnosti,⁸⁷ kdy nižší příjmy jsou jednoznačně důvodem k šetření na potravinách, a naopak s růstem příjmů si domácnosti v tomto ohledu mohou více dopřávat. Při současném zohlednění počtu dětí a úplnosti rodiny se tento trend potvrdil, tedy že částky na potraviny připadající na jednu osobu v domácnosti s příjmovou úrovní domácnosti rostou a s počtem dětí klesají. Při vzájemném porovnání různých příjmových kategorií úplných a neúplných rodin s jedním dítětem se vydělují pouze úplné rodiny s nejnižšími příjmy, jejichž výdaje na potraviny na osobu jsou statisticky významně nižší než výdaje všech ostatních sledovaných jednoduchých rodin. Jde z velké části o rodiny pečující o minimálně jedno dítě do tří let, na které jeden z rodičů čerpá tzv. mateřskou či rodičovskou dovolenou, a tudíž jsou odkázány na

⁸⁷ Vliv výše příjmu domácnosti na výši výdajů na potraviny na jednoho člena domácnosti se ukazuje také ve Statistikách rodinných účtů (<https://www.czso.cz/csu/czso/spotrebni-vydaje-domacnosti-2021>).

jeden pracovní příjem. Výdaje na výživu takto malých dětí jsou zpravidla nižší než u starších dětí.⁸⁸ V případě rodin s minimálně dvěma dětmi naopak mají signifikantně vyšší výdaje na osobu na potraviny úplné rodiny s celkovými čistými měsíčními příjmy přesahujícími 50 tisíc Kč, ale pouze oproti úplným rodinám s nižšími příjmy. Signifikantně se liší i výdaje dvou a vícedětných úplných rodin z nejnižší příjmové kategorie a částky, které vydávají na osobu vícedětné rodiny sólo rodičů s příjmy přesahujícími 30 tisíc Kč měsíčně (graf č. 9.2).

Při porovnání domácností, které v září 2022 jako nejvíce zatěžující rodinné hospodaření označily potraviny, a těch, které vybraly jinou položku svého rozpočtu, je patrná zlomová kategorie celkových výdajů na potraviny 10 až 12 tisíc Kč. Jde o kategorii, ve které se jako v jediné tyto dvě skupiny domácností mezi sebou v odpovědích nelišily. U kategorií s nižšími částkami za potraviny (pod 10 tisíc Kč) je významně více domácností, které jako nejvíce zatěžující označily jinou položku, a naopak domácnosti, které na potraviny v září 2022 vydaly více než 12 tisíc Kč, viděly právě potraviny jako výdaj, který je pro jejich rodinné rozpočty největší zátěž (graf č. 9.3).

Graf č. 9.3 Kategorizované výdaje domácností na potraviny v září 2022 podle nejvíce zatěžujícího výdaje rodinného rozpočtu (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

⁸⁸ Mezi úplnými rodinami je takřka čtvrtina těch, jejich nejmladší dítě ještě nedosáhlo tří let věku, u samoživitelů je rodin s takto malými dětmi 12 %. Naopak sólo rodiče častěji pečují o děti staršího věku. Polovina samoživitelů má nejmladší děti mezi 7. a 15. rokem a necelá čtvrtina má pouze děti starší 15 let. Spotřeba starších dětí je oproti menším dětem vyšší a na výdaje na potraviny má vliv.

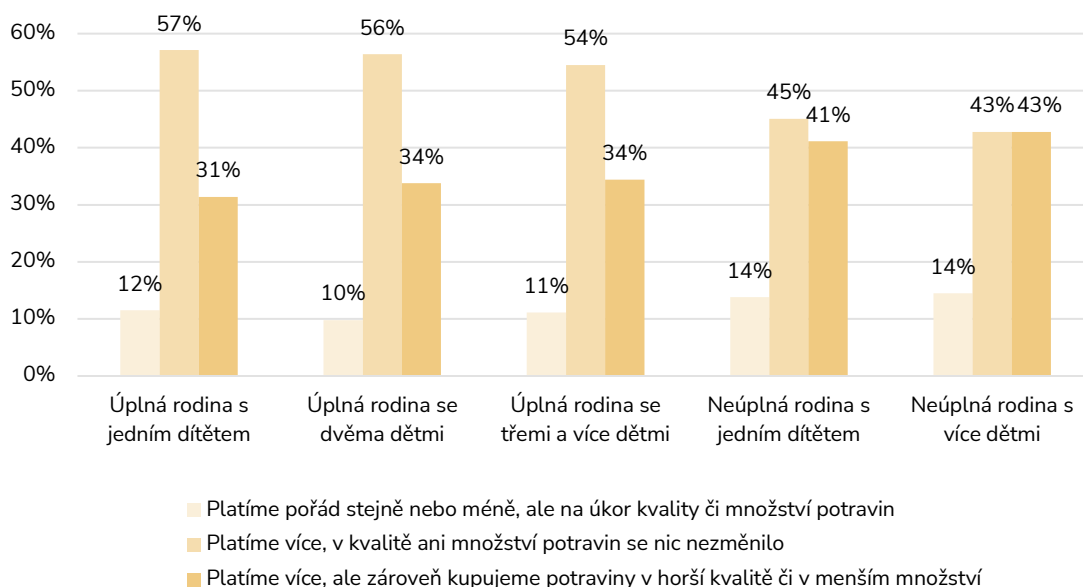
Českou republiku zasáhl v roce 2022 v celém hospodářství růst cen zboží a služeb (více viz kapitola 6). Za pokračujícím zrychlováním jejich dynamiky stály především ceny potravin a také bydlení a energií (MPSV, 2023c). Prudký růst spotřebitelských cen způsobil mimořádně silný propad kupní síly domácností⁸⁹ a projevil se **i ve výdajích domácností na potraviny**. Ty reagovaly na zdražování potravin v uplynulých 12 měsících třemi možnými způsoby. Největší část z nich, a to více než polovina (53 %), nezměnila kvalitu ani množství nakupovaných potravin, ovšem vydávala na jejich nákup vyšší částky. Zhruba každá osmá domácnost (12 %) naopak tyto výdaje nenavýšila, ale kupovala potraviny horší kvality či v menším množství než předtím. Alarmující je zjištění, **že třetina (35 %) českých domácností nejen, že platila za potraviny více, ale i přes toto navýšení kupovala potraviny v horší kvalitě či menším množství.**

Zdražování potravin dopadlo ve větší míře na rodiny, které jsou obecně v horší ekonomické situaci. Tyto rodiny častěji než ostatní vyjadřovaly, že **ač kupují méně potravin a v horší kvalitě, platí za ně více než v uplynulých 12 měsících**, tj. byly nuceny se i přes růst svých výdajů na potraviny v této oblasti uskomnit. Jde především o rodiny bez úspor (52 %), které si nemohou dovolit neočekávaný výdaj ve výši 10 tisíc Kč (49 %). Dále pak rodiny zatížené dvěma či více půjčkami (kromě hypotéky; 47 %), součástí jejichž rozpočtů jsou dodatečné pracovní příjmy z brigád nebo dohod o provedení práce, které pokládají za nezbytné a bez nichž by se neobešly (49 %). V této situaci se také častěji ocitly rodiny, které samy sebe pokládají za chudé (55 %) a s příjmy vycházejí s velkými obtížemi (67 %). Z hlediska ekonomické aktivity jde o rodiny s nízkými, případně zcela absentujícími pracovními příjmy (44 %) a rodiny, součástí jejichž rozpočtů je nějaká ze sociálních dávek (43 %). Dále se ve vyšší míře jedná o rodiny respondentů závislých na podpoře v nezaměstnanosti (47 %) nebo příjemců rodičovského příspěvku či peněžité pomoci v mateřství (42 %). Naopak **rodiny, jejichž rozpočty jsou tvořeny výhradně pracovními příjmy, nemusely nejčastěji na množství ani kvalitě nakupovaných potravin nic upravovat** (63 %), pouze v důsledku zdražení za jejich nákup vynakládaly vyšší částky.

Z hlediska složení domácností jsou růstem cen potravin více ohrožené (vynakládají vyšší částky, i když kupují potravin méně nebo v horší kvalitě) **rodiny samoživitelů (42 %), především pak takové, v jejichž čele stojí žena (44 %, pakliže v čele domácnosti sólo rodiče stojí muž, je to 28 %) nebo osoba nižšího vzdělání, tj. bez maturity (43 %), příp. rodiny samoživitelů s nízkými celkovými měsíčními příjmy** (mezi neúplnými rodinami s příjmy do 30 tisíc Kč měsíčně ubralo i přes růst cen na množství či kvalitě potravin 50 %). Vliv počtu dětí v rodině na strategii ohledně nákupů potravin po jejich zdražování se neprokázal (graf č. 9.4).

⁸⁹ <https://www.czso.cz/csu/czso/prudky-rust-cen-trapi-domacnosti-i-podniky->

Graf č. 9.4 Změny ve výdajích domácností na potraviny v uplynulých 12 měsících podle typu rodiny a počtu dětí (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

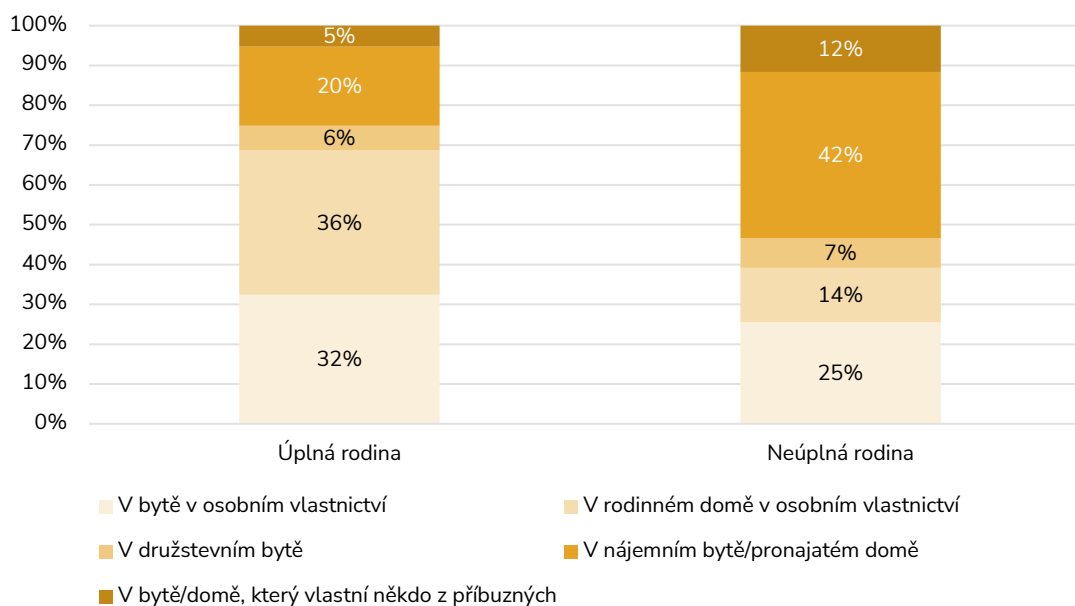
9.2 Bydlení rodin s dětmi

Ve struktuře bytového sektoru **převládá u českých rodin s dětmi bydlení vlastnické**, které využívají tři pětiny (61 %) z nich (ve stejné míře jde o bydlení ve vlastním bytě nebo ve vlastním rodinném domě). Čtvrtina rodin žije v sektoru nájemním, 7 % využívá nemovitost, která patří někomu z příbuzných, a stejný podíl bydlí v družstevním bytě. Jiné formy bydlení jako např. na chatě, ve služebním bytě, v azylovém domě jsou mezi domácnostmi využívány pouze okrajově a ve výběrovém souboru šlo o jednotky případů.

Rozložení rodin v jednotlivých sektorech bydlení se však velmi liší u úplných rodin a rodin sólo rodičů. **Zatímco rodiny s oběma rodiči žijí ve dvou třetinách ve vlastnickém sektoru, u rodin, kde v čele stojí pouze jeden rodič, takto žijí pouze dvě rodiny z pěti, a naopak je u nich daleko častější obývání sektoru nájemního** (graf č. 9.5). Ve srovnání s rodinami úplnými je pro ně častější také bydlení v domě či bytě, který je ve vlastnictví někoho z příbuzných, ať už jde o rodiče, prarodiče či jinak příbuznou osobu. Dá se předpokládat, že část z nich tímto způsobem vyřešila svou bytovou situaci po rozpadu vztahu.

9. Výdaje rodin s dětmi

Graf č. 9.5 Rozložení úplných a neúplných rodin v jednotlivých sektorech bydlení (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Významným faktorem s vlivem na řešení bytové situace je příjmová úroveň domácnosti (jedná se o celkové příjmy včetně náhrad a sociálních dávek) a s tím související charakteristiky, jako například počet výdělečně činných členů, a tudíž pracovních příjmů, zda se rodina považuje za bohatou, nebo chudou, jak vychází s celkovými měsíčními příjmy či zda je schopna generovat úspory. Obecně lze konstatovat, že **čím je ekonomická situace rodiny lepší a disponibilní příjmy vyšší, tím spíše tato volí vlastnické bydlení**. Naopak domácnosti s nižšími příjmy jsou významně častěji odkázány na bydlení nájemní. Rozdíly v bydlení ve vlastnickém nebo nájemním sektoru jsou také mezi rodinami úplnými a rodinami sólo rodičů ze stejné příjmové kategorie, a to ve prospěch bydlení vlastnického u úplných rodin (tabulka č. 9.1). Sólo rodiče bydlí častěji ve vlastních bytech či domech než v nájmu až při příjmech od 30 tisíc Kč. Na vlastnické bydlení dosahovaly také častěji domácnosti rodičů středního věku a starší. Mladé rodiny s dětmi a ty s nejstarším dítětem předškolního věku v této oblasti ještě nejsou zcela konsolidovány a kromě častějšího bydlení v nájmu o něco častěji oproti ostatním využívaly bydlení v domě či bytě někoho z příbuzných.

Tabulka č. 9.1 Zastoupení jednotlivých typů rodin dle příjmové kategorie ve vlastnickém a nájemním sektoru (v %)

	Vybraný typ bydlení	do 19 999 Kč	20 000 – 29 999 Kč	30 000 – 39 999 Kč	40 000 – 49 999 Kč	50 000 – 59 999 Kč	60 000 – 69 999 Kč	70 000 a více Kč
Rodiny celkem	Vlastnické	21	40	50	63	69	73	81
	Nájemní	62	42	34	25	19	11	10
Úplné rodiny	Vlastnické	36	51	52	66	71	74	82
	Nájemní	52	35	34	22	17	11	9
Neúplné rodiny	Vlastnické	18	33	47	50	45	58	61
	Nájemní	64	47	33	35	35	16	17

Pozn.: U hodnot uvedených kurzivou jsou nízké četnosti rodin v dané příjmové kategorii (k dispozici jsou údaje za méně než 100 rodin z dané příjmové kategorie). Na hodnoty kurzivou je tudíž třeba pohlížet pouze jako na orientační.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Financování vlastnického, resp. družstevního bydlení

Z hlediska financování vlastnického či družstevního bydlení je nejvíce využívaným způsobem hypotéka nebo úvěr ze stavebního spoření. K tomuto způsobu financování jako k minimálně jedné z možností⁹⁰ se uchýlily téměř tři pětiny (58 %) majitelů vlastnického, resp. družstevního bydlení. Třetina k nabytí vlastního bydlení využila vlastních úspor a pětina jej získala z dědictví či darem. 15 % majitelů vlastních domů nebo vlastních či družstevních bytů požádalo v souvislosti s pořízováním bydlení o pomoc rodiče či jiné příbuzné a 8 % využilo půjčku od banky. Zbylá necelá 2 % z 2 157 majitelů vlastnického nebo družstevního bydlení z výzkumného souboru financovala své bydlení jiným způsobem, jako je například prodej jiné nemovitosti, získala jej převodem od zaměstnavatele nebo v rámci vypořádání společného jmění manželů, příp. způsob financování svého bydlení nedokázala specifikovat.

Rodiny žijící v nejmenších obcích (do 5 tisíc obyvatel) a ve velkoměstech nad 100 tisíc obyvatel financovaly častěji své bydlení hypotékami nebo úvěry ze stavebního spoření (61 %, resp. 62 %). Ti z nejmenších obcí a z měst od 5 do 20 tisíc obyvatel navíc častěji oproti ostatním své domy dostávali darem nebo z dědictví (24 %, resp. 23 %). Vlastníci domů a bytů z úplných a neúplných rodin se mezi sebou ve způsobu financování současného bydlení liší vyšší mírou využívání hypoték ze strany rodin úplných (60 %) a častější pomocí rodičů či jiných příbuzných (19 %), příp. získáním nemovitosti dědictvím nebo darem v případě sólo rodičů (23 %).

⁹⁰ V dotazníku bylo možné označit více odpovědí, tj. více zdrojů financování pořízení vlastnického bydlení. Podíly jsou počítány jako procenta případů.

Zaměříme-li se na kombinace více možných způsobů financování vlastnického, resp. družstevního bydlení, **nejčastější strategií českých domácností je využití pouze jednoho zdroje**. V souladu s ní se zachovaly tři čtvrtiny (74 %) majitelů nemovitostí. Dva zdroje pro pořízení nemovitosti využilo 17 % a zbylých 9 % pokrylo pořízení vlastního bydlení kombinací tří a více zdrojů financování. U jednozdrojového financování bydlení je nejčastěji využívanou variantou hypotéka nebo úvěr ze stavebního spoření (53 %), dědictví nebo dar (19 %), případně vlastní úspory (17 %). Ti, kteří si pořídili bydlení ze dvou zdrojů, sahalo nejčastěji po svých finančních úsporách nebo hypotékách/úvěrech ze stavebního spoření (70 %, resp. 65 % ze všech, kteří označili dva zdroje financování), 41 % domácností zvolilo přímo tuto kombinaci. Domácnosti, které k pokrytí nákladů na nákup bydlení nevyužily hypotéku nebo jinou formu půjčky od banky, kombinovaly nejčastěji finance pocházející z vlastních úspor a z finanční podpory rodičů či jiných příbuzných (18 % z těch, které financovaly své bydlení ze dvou zdrojů).

9.3 Vybrané složky výdajů na bydlení

Výdaje na bydlení se skládají z několika složek. Zpravidla jde o měsíční zálohy na energie a další služby spojené s bydlením, jako jsou zálohy na centrální dodávku tepla, vody, odvoz odpadů nebo náklady na správu domu, dále pak v případě nájemního bydlení náklady na nájemné či u bydlení vlastnického splátky hypotéky či jiného úvěru na pořízení domu nebo bytu. Cílem šetření mezi rodinami bylo mj. zjistit celkovou částku jejich výdajů na bydlení v měsíci září 2022 a zároveň i co nejpřesnější výši částek vydávaných na tři základní kategorie výdajů související s bydlením, tedy případné nájemné, hypotéku nebo úvěr na bydlení a výdaje na energie a další služby související s bydlením.

9.3.1 Nájemné⁹¹

Pouze necelá třetina (30 %) domácností žijících v nájemním sektoru,⁹² které uvedly výši svého nájemného (jde o 655 domácností, 155 přesnou částku výdajů své domácnosti za nájemné nevědělo), se se svými měsíčními výdaji za tuto položku v měsíci září 2022 vešla do částky 8 tisíc

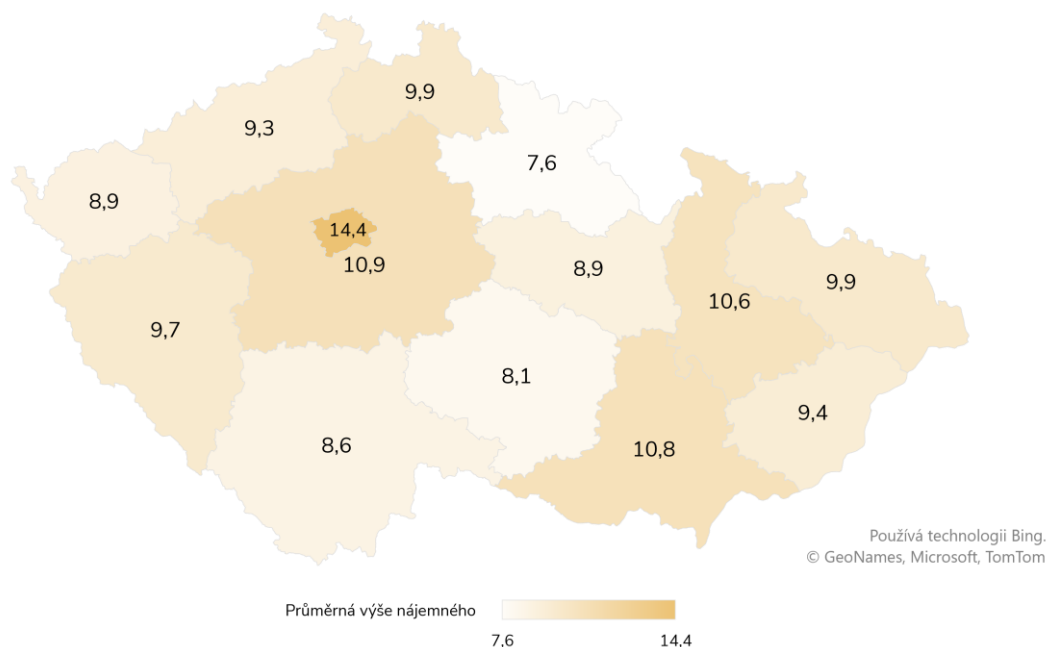
⁹¹ Výdaje na nájemné uvedly více než dvě pětiny (42 %) domácností zapojených do šetření o životních podmínkách rodin s dětmi. Šlo v převážné většině o domácnosti žijící v nájemním sektoru. K platbě nájemného se přihlásily i domácnosti žijící ve vlastních (298 domácností) či družstevních (153 domácností) bytech. V jejich případě jde patrně o záměnu klasického nájemného s platbami do tzv. fondu oprav, které mají také charakter pravidelných měsíčních částek placených v souvislosti s užíváním bytu, či o platby anuity na úvěr, který si vzalo bytové družstvo. Těmto domácnostem a domácnostem, které se přihlásily k platbě nájemného, přestože žijí v rodinném domě v osobním vlastnictví (19 domácností) či v jiném sektoru bydlení, např. u příbuzných (73 domácností), v dalších analýzách týkajících se nájemného a jeho průměrné výše nebude věnována pozornost. Do celkových výdajů domácností za bydlení v kapitole 9.4 ale budou všechny tyto platby započteny.

⁹² Jde o výsledky za 810 domácností, které uvedly, že žijí v nájemním bytě / pronajatém domě.

Kč. Každá šestá domácnost vydávala na nájemné sumu mezi 8 až 10 tisíci Kč a zbylých 55 % muselo ze svých rodinných rozpočtů za nájemné zaplatit částky vyšší. Pro pětinu domácností to znamenalo výdaje 10 až 12 tisíc Kč a pro stejný podíl 12 až 15 tisíc Kč měsíčně. 15 % domácností vydávalo každý měsíc na nájemné sumu přesahující 15 tisíc Kč (tabulka č. 9.2).

Průměrná výše nájemného v září 2022 za všechny domácnosti v tomto sektoru bydlení, které uvedly přesnou částku, byla 10,4 tisíce Kč. Úplné rodiny platily na nájemném v průměru o tisíc Kč více (11,4 tisíce Kč) a rodiny samoživitelů, pro které je bydlení v nájemním sektoru častější, naopak o tisíc Kč méně (9,1 tisíce Kč), patrně v důsledku nižšího počtu osob v bytě, a tudíž i jeho menší rozlohy či s cílem úspory financí i nižších nároků na komfort bydlení. Rozdíly v průměrné výši nájemného jsou i regionální, zdaleka nejvyšší nájemní platí nájemníci bytů a domů v Praze, z hlediska výše následují nájemní ve Středočeském a Jihomoravském kraji (obrázek č. 9.1).

Obrázek č. 9.1 Průměrná výše nájemného v krajích ČR (v tis. Kč)

Pozn.: Pouze pro domácnosti žijící v pronajatých domech a bytech.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9.3.2 Hypotéka či úvěr na bydlení

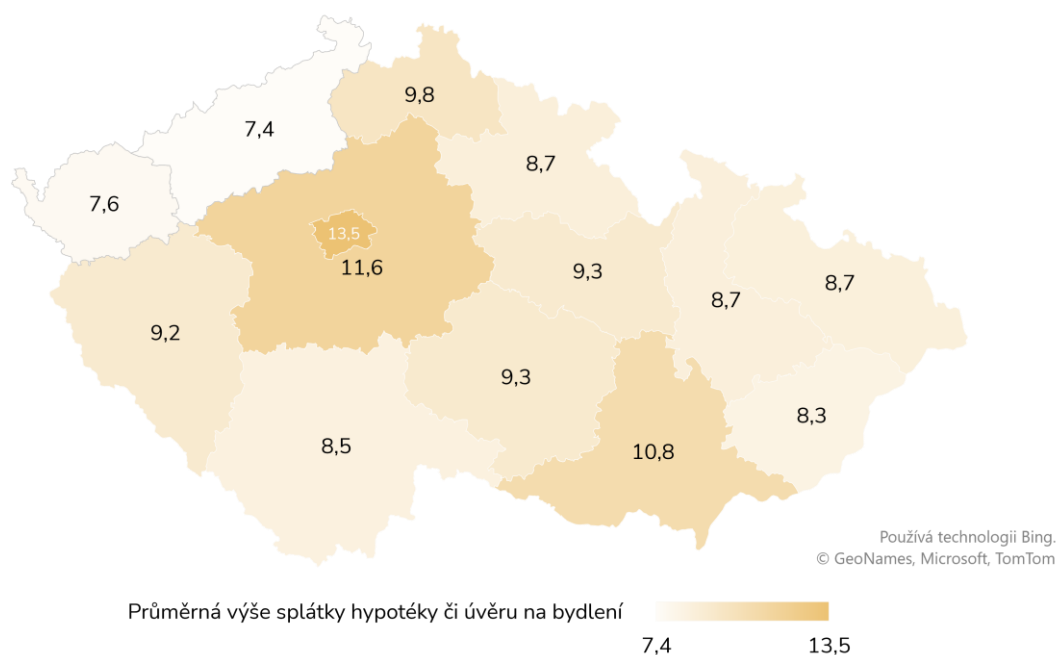
Hypotéku či jiný úvěr na bydlení čerpají domácnosti, které nemají potřebný finanční obnos na pořízení vlastního či družstevního bytu nebo vlastního domu, případně nemohou požádat o půjčku rodinu či známé. **V září 2022 měla některý z těchto finančních závazků na pořízení bydlení zhruba polovina domácností žijících ve vlastním domě (53 %) nebo bytě (51 %) a čtvrtina (26 %) těch, které obývaly družstevní byty.**⁹³ Pro více než polovinu domácností, které dokázaly sdělit výši své hypotéky (jde o 888 domácností, 171 tento údaj neznalo), představuje tato položka v rodinném rozpočtu výdaj do 10 tisíc Kč měsíčně, do 15 tisíc Kč se vejdou více než čtyři domácnosti z pěti (84 %) a zhruba pro každou šestou domácnost představuje měsíční splátka hypotéky či úvěru na bydlení obnos vyšší než 15 tisíc Kč. Splátky hypotéky nebo úvěru na pořízení vlastního bydlení byly nejvyšší pro majitele vlastních rodinných domů, naopak nejnižší pro rodiny řešící svou bytovou situaci cestou družstevního bydlení.

Rozdíl v průměrných měsíčních platbách na umoření hypotéky nebo úvěru na pořízení vlastnického bydlení byl v měsíčním vyjádření o cca 1 600 Kč vyšší pro domácnosti ve zpravidla finančně náročnějších vlastních domech oproti vlastním bytům (tabulka č. 9.2). Průměrné výdaje na splátku finančního závazku za účelem pořízení vlastnického bydlení ukazují, že výše hypotéky či úvěru na bydlení se zvyšuje s příjmovou úrovní domácnosti, tj. nejvyšší splátky mají domácnosti v nejvyšších příjmových kategoriích, které si velmi pravděpodobně pořizují nákladnější nemovitosti, příp. chtějí hypotéku splatit za kratší dobu. Rozdíly ve výši splátek hypoték nebo úvěrů ze stavebního spoření jsou rovněž regionální (obrázek č. 9.2) a odpovídají průměrné kupní ceně domů a bytů v roce 2021, tj. nejvyšší jsou v krajích, kde jsou nemovitosti nejdražší.⁹⁴

⁹³ Z celkového počtu domácností zapojených do šetření měla hypotéku či úvěr ze stavebního spoření více než třetina (36 %) domácností (N = 1 151). Kromě domácností žijících ve vlastnickém či družstevním sektoru (N = 1 059) takto vypovídaly i domácnosti v nájemním (N = 57) i v ostatních sektorech bydlení (N = 35). Vzhledem k tomu, že jde o malý podíl těchto domácností a že u nich tento finanční závazek není čerpán na financování domu či bytu, ve kterém momentálně žijí, nebudou tyto domácnosti do zpracování v této části zařazeny. Do celkových výdajů domácností za bydlení v kapitole 9.4 ale budou všechny tyto platby započteny.

⁹⁴ viz např. údaje ČSÚ dostupné zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceny-nemovitosti-2019-2021>

Obrázek č. 9.2 Průměrná výše splátek hypoték nebo úvěrů ze stavebního spoření v krajích ČR (v tis. Kč)

Pozn.: Pouze pro domácnosti čerpající hypotéku nebo úvěr na pořízení vlastního domu nebo bytu.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Zaměříme-li se na **průměrnou sumu pravidelných měsíčních splátek hypotéky nebo úvěru ze stavebního spoření pro financování vlastního nebo družstevního bydlení ve srovnání s průměrnými měsíčními platbami nájemného** (jedná se v obou případech o výdaje, do kterých nejsou započítány energie a další služby za užívání domu či bytu), je patrná již zmíněná **velká finanční náročnost bydlení v nájemních bytech** (tabulka č. 9.2). To se svou výší blíží bydlení vlastnickému (převyšuje měsíční splátky hypoték u domácností ve vlastních bytech a s rozdílem čtyř set Kč se blíží splátkám hypotéky na koupi vlastního domu) s tím rozdílem, že platby nájemného neumožňují dluh na pořízení bydlení, ale jde o platbu, kterou domácnosti vydávají bez vidiny návratnosti v budoucnu.

Tabulka č. 9.2 Kategorizované měsíční výdaje na nájemné či hypotéku/úvěr v září 2022 dle typu bydlení (v %)

Měsíční platba za → Výše platby v září 2022 ↓	Nájemné	Hypotéka/úvěr na pořízení vlastního bytu	Hypotéka/úvěr na pořízení vlastního domu	Hypotéka/úvěr na pořízení družstevního bytu
do 3 999 Kč	4	12	8	24
4 000 – 5 999 Kč	9	18	11	26
6 000 – 7999 Kč	16	21	14	19
8 000 – 9 999 Kč	16	11	15	14
10 000 – 11 999 Kč	20	11	15	5
12 000 – 14 999 Kč	20	14	19	10
15 000 Kč a více	15	14	18	2
Průměrná měsíční částka	10 354 Kč	9 109 Kč	10 717 Kč	6 534 Kč
Počet domácností s uvedením částky	N = 655	N = 418	N = 428	N = 42

Pozn.: Údaje za družstevní byty jsou vzhledem k nízkému počtu respondentů pouze orientační, proto jsou uvedeny barevným odstínem písma. Rozdíl mezi průměrnými částkami za hypotéky placené za vlastní domy a byty a částkou nájemného je statisticky významný na 5% hladině významnosti a nižší.

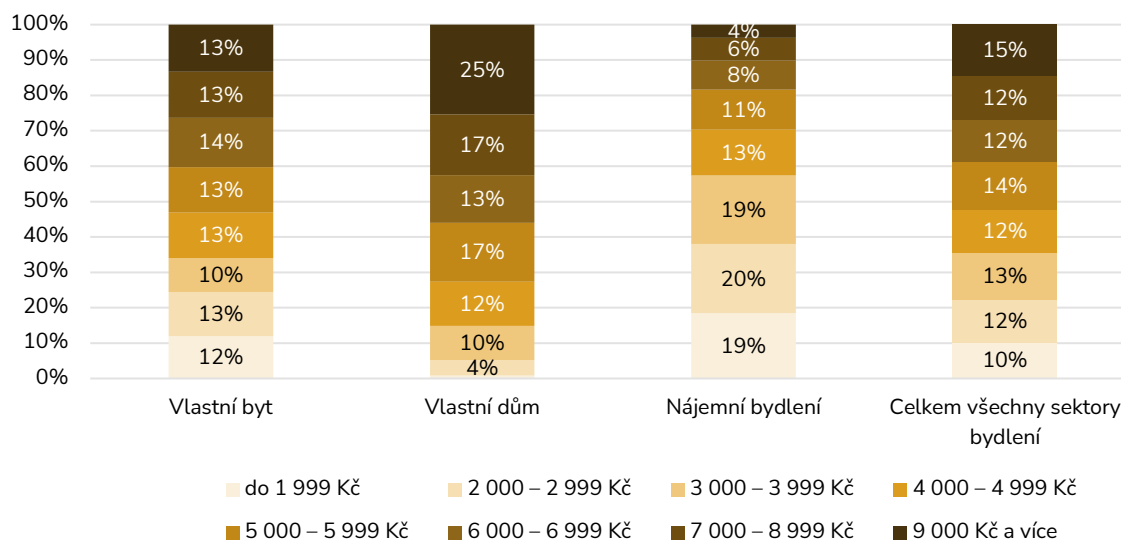
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9.3.3 Zálohy na energie a služby

Zálohy na energie, jako je plyn, elektřina a další služby související s bydlením, např. dodávka vody, tepla, odvoz odpadů, náklady na správu domu, jsou nedílnou součástí rodinných rozpočtů a týkají se všech domácností bez ohledu na typ bydlení. Přesnou výši těchto výdajů za září 2022 uvedly tři čtvrtiny (74 %) dotazovaných domácností (šlo o 2 369 domácností, 820 domácností přesnou částku neznalo a 6 uvedlo, že tyto výdaje nemá). **Pouze třetina z nich má tyto výdaje nižší než 4 tisíce Kč, necelá polovina (48 %) se vejde do částky 5 tisíc Kč.** Ostatní domácnosti na energie a služby související s bydlením vydávaly částky vyšší, každá šestá až sedmá domácnost (15 %) dokonce sumu převyšující 9 tisíc Kč (graf č. 9.6 – poslední sloupec). Průměrná výše záloh pro všechny domácnosti, které uvedly jejich přesnou výši, se pohybuje na úrovni 5,4 tisíce Kč.

Výše měsíčních záloh za energie a ostatní služby je nejvyšší ve vlastních domech, kde s rozpočtem do 5 tisíc Kč měsíčně vystačí pouze čtvrtina domácností. Stejnou částkou pokryje své výdaje na energie a ostatní služby 70 % domácností v nájemních bytech či domech (graf č. 9.6). Vzhledem k tomu, že spotřeba některých energií, příp. služeb (např. voda, elektřina, odpady) je vázána na počet osob, které se podílí na spotřebě, jsou rozdíly v platbách měsíčních záloh závislé i na počtu členů domácnosti, tj. s jejich vyšším počtem výše měsíčních záloh roste a naopak. Tyto rozdíly jsou patrné i z výše průměrných měsíčních částek pro domácnosti s různým počtem členů v jednotlivých sektorech bydlení (tabulka č. 9.3).

Graf č. 9.6 Kategorizované celkové výdaje na energie a služby spojené s bydlením v září 2022 ve vybraných sektorech bydlení a celkem za všechny sektory (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Tabulka č. 9.3 Průměrné měsíční výdaje na energie a ostatní služby související s bydlením v září 2022 dle typu bydlení a počtu členů domácnosti (v Kč)

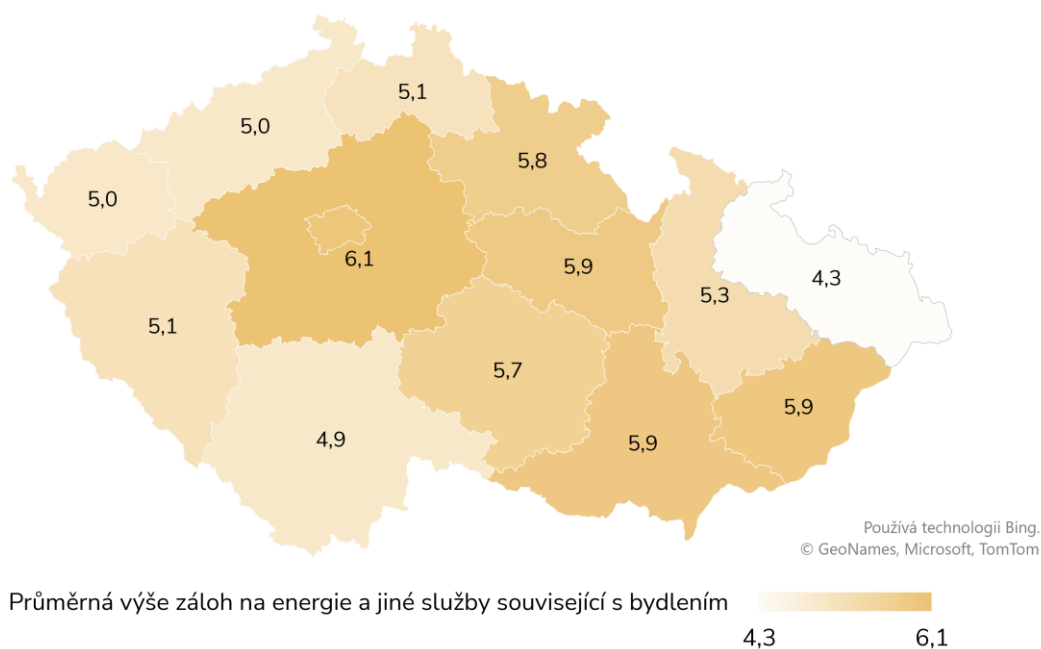
	Typ bydlení							
	Vlastní byt		Vlastní dům		Nájemní bydlení		Celkem	
Počet členů domácnosti	Průměrná částka	Počet domácností s uvedením částky	Průměrná částka	Počet domácností s uvedením částky	Průměrná částka	Počet domácností s uvedením částky	Průměrná částka	Počet domácností s uvedením částky
2	4 468 Kč	N = 104	6 436 Kč	N = 40	3 053 Kč	N = 156	3 965 Kč	N = 349
3	5 208 Kč	N = 300	6 661 Kč	N = 271	3 741 Kč	N = 244	5 200 Kč	N = 943
4	5 571 Kč	N = 284	7 158 Kč	N = 340	4 443 Kč	N = 133	5 932 Kč	N = 852
5 a více	6 393 Kč	N = 40	8 066 Kč	N = 94	4 879 Kč	N = 56	6 885 Kč	N = 225
Celkem za všechny domácnosti	5 309 Kč	N = 728	7 053 Kč	N = 745	3 825 Kč	N = 589	5 441 Kč	N = 2 369

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9. Výdaje rodin s dětmi

I v případě průměrných částek vynakládaných domácnostmi na energie a služby se ukázaly regionální rozdíly, opět s nejvyšším zatížením těmito platbami v Praze a Středočeském kraji (obrázek č. 9.3).

Obrázek č. 9.3 Průměrné měsíční výdaje na energie a ostatní služby související s bydlením v září 2022 v krajích ČR (v tis. Kč)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9.3.4 Dopady zdražování energií a nájemného na rodiny s dětmi

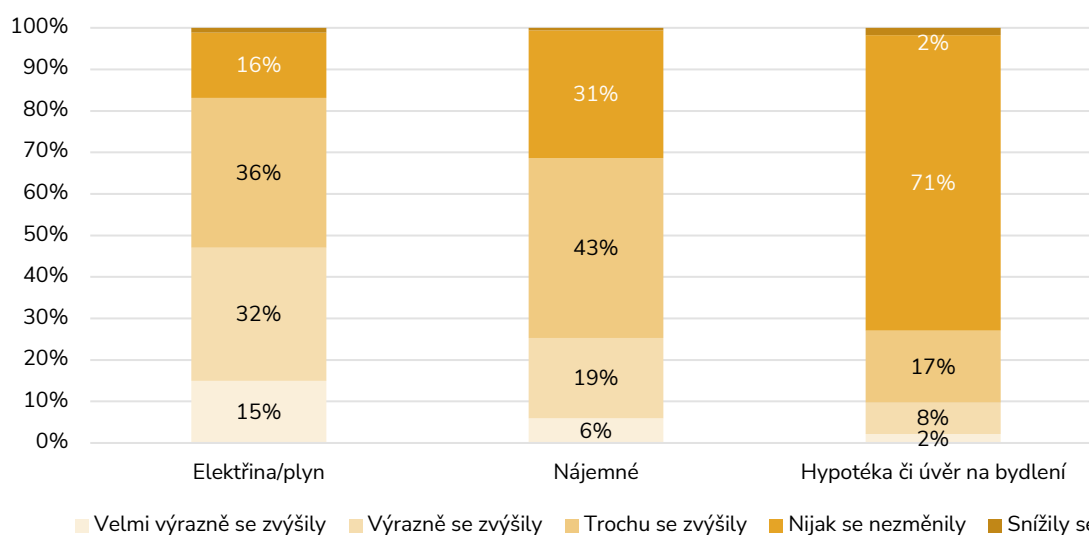
Českou republiku zasáhl v roce 2022 růst cen, který se nevyhnul ani oblasti bydlení. Tento růst postihl jak oblast služeb spojených s bydlením, tak i ceny energií, nákladů vlastnického bydlení, nájemného či ceny běžné údržby a drobných oprav bytů.⁹⁵ **Zvyšování cen se nejvýrazněji dotklo oblasti elektřiny a plynu, kdy dopad zdražování alespoň v nějaké míře pocítily více než čtyři z pěti českých domácností s dětmi**, takže polovina toto zvýšení vnímala jako výrazné či dokonce velmi výrazné (graf č. 9.7). Nezměněné zůstaly v září 2022 oproti předchozímu roku v této oblasti výdaje pro každou šestou domácnost, 1 % zaznamenalo dokonce jejich snížení. **U nájemného⁹⁶ pocítla**

⁹⁵ více např. <https://www.czso.cz/csu/czso/indexy-spotrebitelskych-cen-zivotnich-nakladu-podrobne-cleneni-rok-2022>.

⁹⁶ Zapracováno je pouze hodnocení rodin žijících v nájemném sektoru, u kterých lze předpokládat, že nájemné platí za užívání domu nebo bytu, ve kterém žijí. Zároveň jde o rodiny, které nájemné platily jak v roce 2021, tak i v roce 2022 (N = 803).

výrazné či velmi výrazné zvýšení čtvrtina domácností žijících v nájemním sektoru, další dvě pětiny domácností toto zvýšení hodnotily jako mírné. Celkově tak zdražování nájemného postihlo více než dvě třetiny domácností žijících v pronajatých bytech či domech. **Zatím nejméně se dopady celorepublikového růstu cen za bydlení v září 2022 projeví v oblasti hypoték⁹⁷**, kdy mezi domácnostmi, které čerpají hypotéku či jiný úvěr na pořízení vlastnického nebo družstevního bydlení, aspoň nějaké zvýšení vnímala čtvrtina. Výrazný až velmi výrazný zásah do rodinného rozpočtu v této oblasti oproti září 2021 pocítila každá desátá taková domácnost. Pro takřka tři čtvrtiny domácností zatížených hypotékou či úvěrem na bydlení se v roce 2022 výše měsíčních splátek oproti září 2021 nezměnila (graf č. 9.7). Pravděpodobně mají ještě zafixovanou výši úrokové sazby, jejíž příp. změnu pocítí až s odstupem času.

Graf č. 9.7 Změna výdajů souvisejících s bydlením v září 2022 oproti září 2021 (v %)

Pozn.: Údaje pro nájemné jsou zpracovány pouze pro domácnosti žijící v nájemním sektoru, aby bylo zaručeno, že jde opravdu o nájemné za užívání bytu (nikoli například o platbu vlastníka bytu do tzv. fondu oprav, což je někdy za nájemné zaměňováno, či o nájemné za užívání jiné nemovitosti, než je nájemní byt). Údaje za hypotéku či úvěr, které jsou domácnostmi čerpány na pořízení vlastnického/družstevního bydlení, jsou zpracovány pouze pro domácnosti ve vlastnickém (družstevním) sektoru, kde v současné době žijí.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

⁹⁷ Zpracováno je pouze hodnocení rodin splácejících úvěr nebo hypotéku na pořízení vlastního domu či vlastního nebo družstevního bytu, ve kterém nyní žijí. Zároveň jde o rodiny, které měly hypotéku jak v roce 2021, tak i v roce 2022 (N = 1 031).

Zdražování energií dopadlo na všechny rodiny bez ohledu na typ rodiny, složení domácnosti, počet dětí nebo jejich věk. Intenzivněji jej však vnímaly (jako velmi výrazné a výrazné zvýšení) domácnosti se čtyřmi a více členy, kde více členů či větší byt mnohdy znamená i vyšší výdaje na vytápění (větší plochy bytu) nebo vyšší spotřebu energií danou vyšším počtem osob obecně (čtyřčlenné domácnosti jako výrazné nebo dokonce velmi výrazné zvýšení cen elektřiny a/nebo plynu vnímaly ve 49 %, u pěti a vícečlenných domácností to bylo 55 %).

Vnímání intenzity změny výdajů na elektřinu a/nebo plyn mezi zářím 2021 a 2022 je rozdílné dle ekonomických podmínek života domácnosti, tedy možnostmi spotřeby modifikované především objemem prostředků, se kterými každý měsíc musí vyjít. Odlišné je tak vnímání dopadů zdražování cen elektřiny a/nebo plynu u domácností s vyššími příjmy, které zvyšování cen sice také vnímají, ale častěji jako mírné, naopak nízkopříjmové domácnosti hodnotí změny výdajů na energie jako výrazný či dokonce velmi výrazný růst (tabulka č. 9.4). Výrazně hůře⁹⁸ hodnotí změnu výdajů domácnosti, které nemají žádné (56 %) nebo pouze velmi malé úspory (54 %), které by jim v případě, že by se ocitly bez příjmů, umožnily udržení stávající životní úrovně maximálně po dobu jednoho měsíce. Dále pak domácnosti, které deklarují v současné době (75 %) a zpětně deklarovaly i za rok 2021 (74 %) velké obtíže při vycházení s příjmy, a ty, které jsou z existenčních důvodů nuceny mít dodatečné příjmy, např. z brigád (58 %) nebo hodnotí jako velmi potřebné si najít další příjmy (54 %). Zvýšení výrazněji dopadlo i na domácnosti, které by si nemohly dovolit neočekávaný výdaj ve výši 10 tisíc Kč (55 %). Se závažnějšími dopady vnímají růst výdajů na energie také domácnosti, které jsou zatížené půjčkami nebo úvěry (bez hypoték) ať u bankovních, či nebankovních institucí nebo od rodiny či známých (jde o zhruba polovinu domácností zatížených půjčkami).

Intenzivněji vnímají zvýšení cen elektřiny a/nebo plynu na růstu výdajů domácnosti žijící ve vlastnickém sektoru, pouze s tím rozdílem, že vlastníci domů jej častěji hodnotí jako velmi výrazné či výrazné zvýšení (52 % z nich), vlastníci bytů tento nárůst spíše hodnotí jako mírné zvýšení (43 % z nich). Do tohoto hodnocení se nejspíš promítá vyšší náročnost na vytápění rodinných domů s převahou ústředního domovního vytápění ve srovnání s byty s převážujícím dálkovým vytápěním či bez ústředního topení.⁹⁹

⁹⁸ Zde i v celém odstavci je tím myšleno velmi výrazné nebo výrazné zvýšení výdajů na elektřinu a/nebo plyn v září 2022 oproti září 2021.

⁹⁹ k rozdílnému způsobu vytápění rodinných domů a bytových domů více zde: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/zpusob-vytapeni>.

Tabulka č. 9.4 Změna výdajů na elektřinu a/nebo plyn v září 2022 oproti září 2021 dle typu domácnosti a celkových čistých měsíčních příjmů (v %)

Celkový čistý měsíční příjem domácnosti → Výdaje za elektřinu a/nebo plyn ↓	Úplná rodina, příjem do 39 tisíc Kč	Úplná rodina, příjem 40–49 tisíc Kč	Úplná rodina, příjem 50–69 tisíc Kč	Úplná rodina, příjem 70 tisíc a více Kč	Neúplná rodina, příjem do 29 tisíc Kč	Neúplná rodina, příjem 30 tisíc a více Kč
Velmi výrazně nebo výrazně se zvýšily	53	50	45	44	50	41
Trochu se zvýšily	35	33	38	36	32	43
Nijak se nezměnily	11	16	16	18	17	14
Snížily se	1	1	1	2	1	1

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

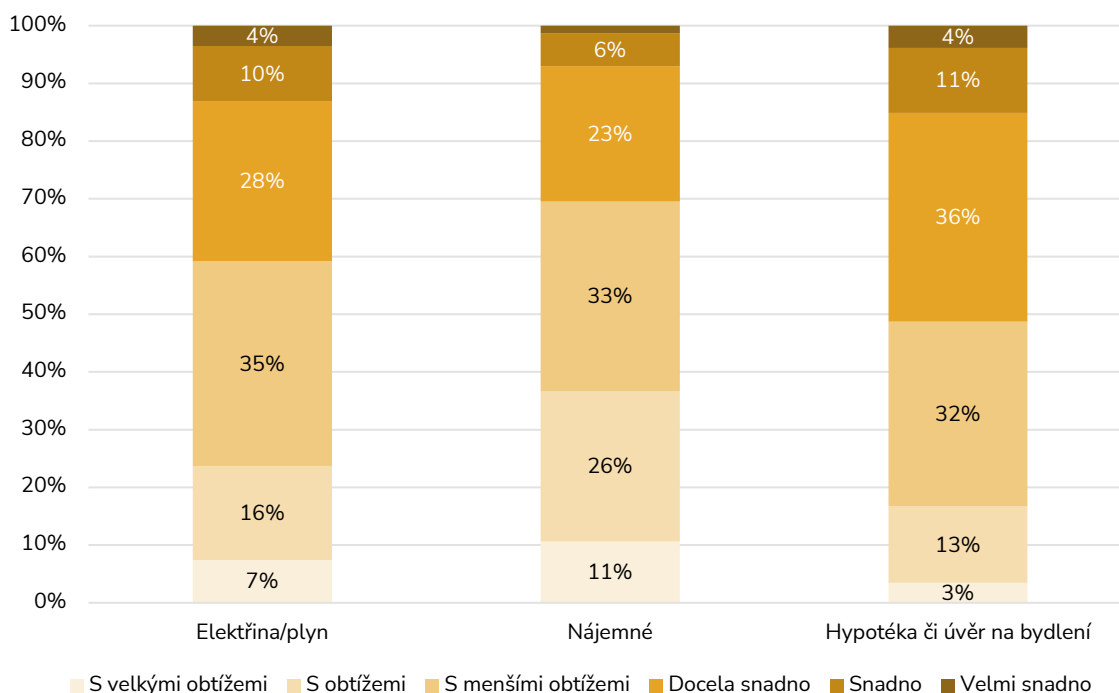
Pokud jde o změny ve výši nájmu, tak jeho růst mezi roky 2021 a 2022 vnímaly častěji jako výrazný domácnosti s celkovými příjmy nepřesahujícími 30 tisíc Kč měsíčně, pro které je obtížnější vycházet s dostupnými měsíčními financemi (nyní i v minulosti), které mají jen velmi nízké, resp. zcela absentující úspory a častěji potřebují k pokrytí svých běžných výdajů přivýdělek. Z hlediska typu domácnosti jako výrazně vyšší nebo dokonce velmi výrazně vyšší své nájemné oproti roku 2021 častěji hodnotily rodiny samoživitelů.

Zvyšování jednotlivých složek výdajů souvisejících s bydlením v roce 2022 ve srovnání s rokem 2021 přinášelo domácnostem různou úroveň obtíží při jejich hrazení. Největší zátěž pro rodinné rozpočty v této souvislosti představovaly výdaje na nájemné.¹⁰⁰ Při jeho hrazení pocitovaly minimálně nějaké obtíže více než dvě třetiny domácností, každá devátá obtíže s hrazením nájemného dokonce klasifikovala jako velké. Nutno zdůraznit, že obyvateli nájemního sektoru jsou významně častěji domácnosti s nižšími příjmy (mezi které se častěji řadí samoživitelé), pro které je každé zvyšování výdajů citelnějším zásahem do objemu financí, se kterými musí měsíčně hospodařit. Naopak nejlépe byly pro domácnosti zvladatelné měsíční splátky hypoték nebo úvěrů na bydlení¹⁰¹, které čerpají častěji domácnosti z vyšších příjmových kategorií, které dopady zdražování sice vnímají, ale nejsou pro ně tak výrazné jako pro domácnosti, jejichž rozpočty byly již před ním napjaté. Mezi domácnostmi splácejícími hypotéku nebo úvěr na pořízení svého vlastního bydlení minimálně nějaké obtíže pocitovala necelá polovina (graf č. 9.8).

¹⁰⁰ Zapracováno je pouze hodnocení rodin žijících v nájemním sektoru, u kterých je evidentní, že nájemné platí za užívání domu nebo bytu (N = 810).

¹⁰¹ Zapracováno je pouze hodnocení rodin žijících ve vlastních domech nebo vlastních či družstevních bytech, u kterých je evidentní, že hypotéku či úvěr mají na pořízení vlastního nebo družstevního bydlení (N = 1 059).

Graf č. 9.8 Zvládání vybraných měsíčních výdajů souvisejících s bydlením v době výzkumu (v %)

Pozn.: Údaje pro nájemné jsou zpracovány pouze pro domácnosti žijící v nájemním sektoru, aby bylo zaručeno, že jde opravdu o nájemné za užívání bytu (nikoli například o platbu vlastníka bytu do tzv. fondu oprav, což je někdy za nájemné zaměňováno, či o nájemné za užívání jiné nemovitosti, než je nájemní byt). Údaje za hypotéku či úvěr, které jsou domácnostmi čerpány na pořízení vlastnického/družstevního bydlení, jsou zpracovány pouze pro domácnosti ve vlastnickém (družstevním) sektoru, kde v současné době žijí.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Obtíže s hrazením výdajů, včetně těch na bydlení, obecně pocítují nejčastěji ekonomicky nejslabší rodiny. Jak u výdajů na elektřinu a/nebo plyn, tak i u nájemného či splátek hypoték a jiných úvěrů na bydlení¹⁰² jsou to častěji domácnosti sólo rodičů a domácnosti s velmi nízkými příjmy, se kterými mají každý měsíc obtíže vycházet. Dále jde o domácnosti disponující buď zanedbatelnými nebo žádnými úsporami, hodnotící samy sebe jako chudé a častěji kromě svých obvyklých příjmů odkázané na brigády či jiné formy přivýdělku. Takové domácnosti jsou často zatíženy půjčkami u bankovních či nebankovních institucí nebo u rodiny či známých. Celkově jde o domácnosti, jejichž členové pocítují jistou míru frustrace ve formě nižší spokojenosti, ba dokonce nespokojenosti s vlastním životem. Pakliže má rodina výše uvedené charakteristiky, nemá v jejím hodnocení zvládání výdajů na bydlení v současné době vliv, o kolik a o jak staré děti pečuje.

¹⁰² Mezi nízkopříjmovými domácnostmi čerpá hypotéku či jiný úvěr na bydlení pouze malá část. Pro tyto domácnosti je častější bydlení v nájemním sektoru.

9.4 Celkové výdaje na bydlení

Celkové výdaje za bydlení, se kterými bude dále pracováno, vycházejí jednak ze součtu dílčích částek vydaných za energie, nájem a příp. hypotéku (kterým byla věnována kapitola 9.3), a jednak ze zařazení respondentů do příslušného intervalu, pokud některou z daných částek nevěděli. **Tyto výdaje se u rodin s dětmi v září 2022 pohybovaly nejčastěji v intervalu 12 až 19 tisíc Kč.** Do těchto mezí se vešly výdaje 36 % domácností. Necelé dvě pětiny rodin měly výdaje na bydlení nižší než 10 tisíc Kč měsíčně, každá sedmá až osmá domácnost vydávala naopak na bydlení měsíčně 20 tisíc Kč nebo více (graf č. 9.9).

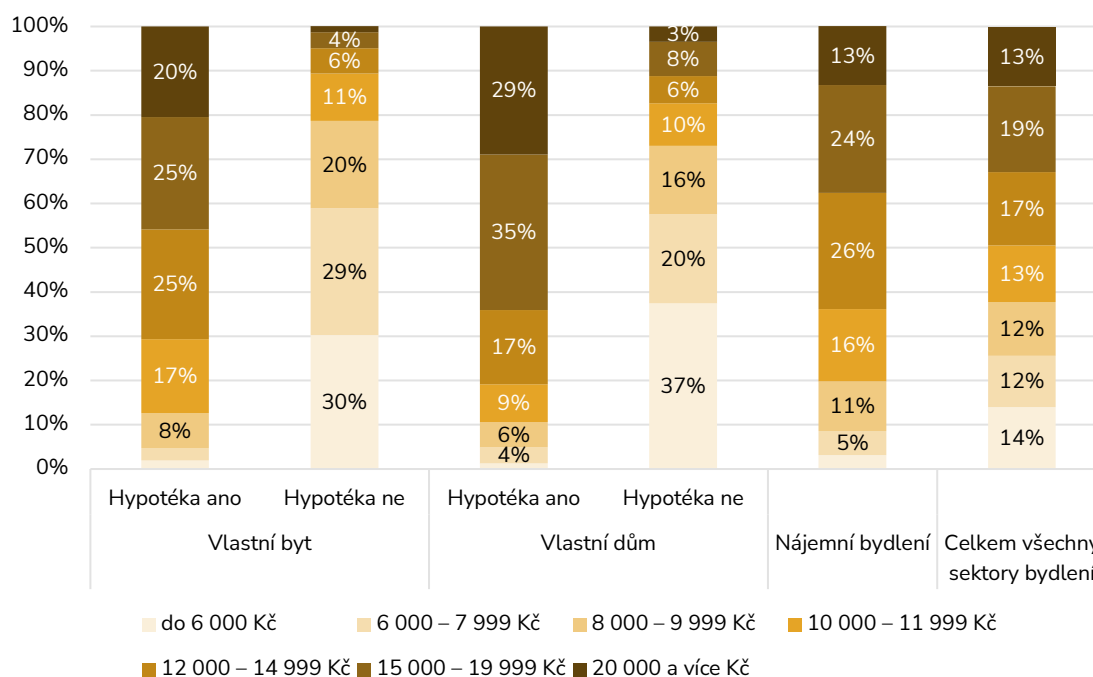
Zajímavé výsledky přináší třídění dle sektoru bydlení¹⁰³ s přihlédnutím ke skutečnosti, zda domácnost žijící ve vlastním domě či bytě aktuálně k září 2022 splácela hypotéku či úvěr na bydlení, což je položka, která by měla být v celkových výdajích na bydlení též zohledněna. Zde se ukazuje, že **výrazně nejnákladnější je bydlení vlastnické, zatížené právě nějakou formou půjčky na jeho pořízení.** Platí to častěji v případě rodinných domů, jejichž pořizovací cena je vyšší, což se odráží i na výši čerpaných částek, a tudíž i měsíčních splátek hypotéky či úvěru (viz tabulka č. 9.2). Pouze každá přibližně osmá až devátá domácnost žijící ve vlastním domě či bytě zatíženém hypotékou se vejde do celkových výdajů na bydlení nedosahujících 10 tisíc Kč měsíčně, naopak polovina z nich platí na své bydlení každý měsíc 12 až 19 tisíc Kč (graf č. 9.9). Necelá třetina domácností splácejících hypotéku či úvěr na vlastní dům (29 %) vydává na bydlení měsíčně dokonce sumu 20 tisíc Kč nebo vyšší (u vlastníků hypotékou zatížených bytů je to každá pátá domácnost). Na opačném pólu je finanční náročnost bydlení vlastnického, které žádnou formou finančního závazku (hypotéka, úvěr) zatíženo není. Tam se měsíční výdaje zde žijících domácností ve zhruba třech čtvrtinách (73 % v případě domů, resp. 79 % v případě bytů) vejdou do 10 tisíc Kč měsíčně.

Ve srovnání s bydlením vlastnickým, které je nákladné především ve fázi jeho pořízení, je pro domácnosti **celkově poměrně dost finančně náročné i bydlení nájemní**, pouze s tím rozdílem, že nemalé měsíční finanční obnosy nejsou zčásti umořováním finančního závazku na pořízení bydlení, ale ziskem pronajímatele nemovitosti. Domácnosti žijící v nájemních bytech platí na bydlení nejčastěji, tj. v polovině případů, 12 až 19 tisíc Kč měsíčně, každá sedmá či osmá domácnost za tento typ bydlení vydává každý měsíc dokonce 20 tisíc Kč nebo více a **pouze každá pátá domácnost žijící v pronajatém domě či bytě se se svými celkovými výdaji na bydlení měsíčně vejde do 10 tisíc Kč.** Nájemní bydlení se svou finanční náročností blíží bydlení ve vlastním bytě, na který je aktuálně placena hypotéka či úvěr ze stavebního spoření, pouze s tím rozdílem, že je zde více domácností platících méně než 10 tisíc Kč a naopak méně těch, jejichž měsíční výdaje na bydlení dosahují 20 tisíc Kč nebo ještě vyšší částky (graf č. 9.9).

¹⁰³ Uvažováno je pouze vlastnické bydlení (rodinné domy a byty) a bydlení nájemní, počet osob bydlících v ostatních typech bydlení je pro tuto analýzu příliš nízký a výsledky by tím byly zkreslené.

9. Výdaje rodin s dětmi

Graf č. 9.9 Kategorizované celkové výdaje na bydlení ve vybraných sektorech bydlení a celkem za všechny sektory (v %)

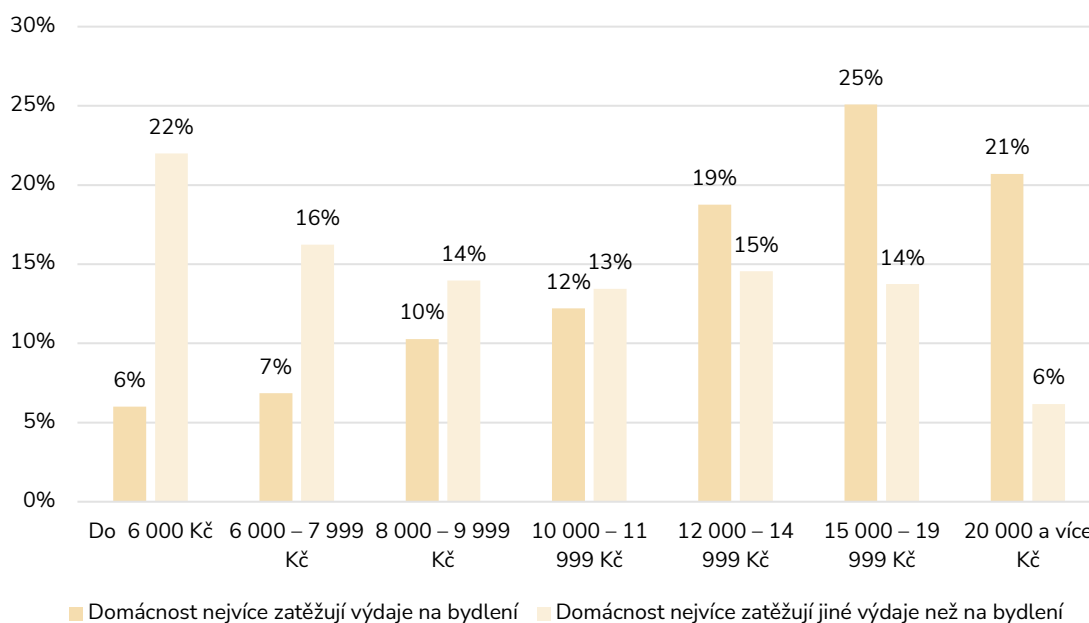

Pozn.: Ze zpracování jsou vyloučeny domácnosti, které odmítly vyšší svých výdajů sdělit, příp. se zařadit do příslušné kategorie výdajů, nebo tento údaj nevěděly. Šlo o 491 domácností, tj. 15 % z celku.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Na výši výdajů na bydlení je možné se podívat též z hlediska hodnocení zátěže pro rodinný rozpočet. Stejně jako v případě potravin je i zde „zlomovou“ kategorií výdaj v intervalu mezi 10 a 12 tisíci Kč, kdy je podíl domácností, které výdaje na bydlení hodnotí jako nejvíce zatěžující, a těch, které vidí jako nejnákladnější jinou složku rozpočtu, poměrně vyrovnaný. Výdaje na bydlení přesahující 12 tisíc Kč jsou pak významně častěji vnímány jako ty nejvíce zatěžující rodinnou kasu. Pokud domácnost stojí bydlení méně než 10 tisíc Kč, vidí signifikantně častěji jako nejvíce nákladnou zpravidla jinou položku rodinných financí (graf č. 9.10).

Graf č. 9.10 Kategorizované výdaje domácností na bydlení v září 2022 podle nejvíce zatěžujícího výdaje rodinného rozpočtu (v %)

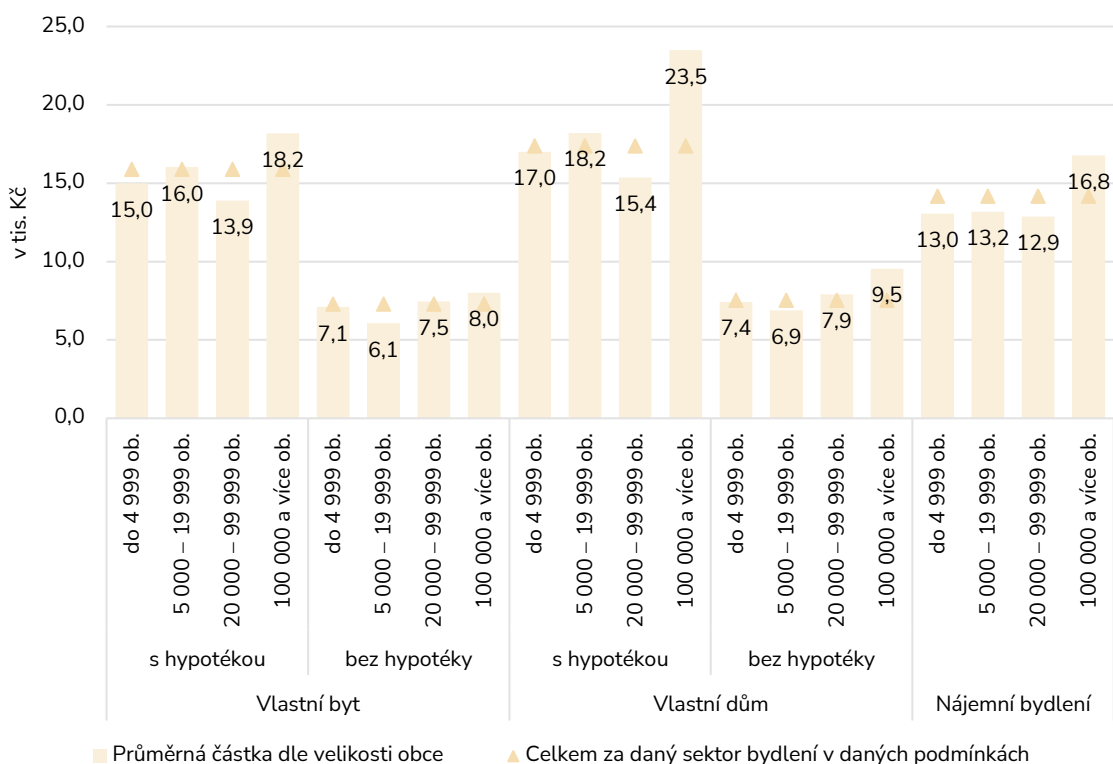
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Vyčíslíme-li výdaje na bydlení v průměrných částkách (nikoli v intervalech)¹⁰⁴, je i v tomto pohledu **nejvyšší zatížení průměrnými výdaji na bydlení u domácností bydlících ve vlastních domech a bytech momentálně splácejících hypotéku** (vlastníci bytů při současném splácení úvěru ze stavebního spoření či hypotéky platí v průměru 15,9 tisíce Kč, vlastníci rodinných domů zatížených hypotékou 17,4 tisíce Kč měsíčně), **podobně finančně náročné je i bydlení v nájemním sektoru**, kde průměrná měsíční částka činí 14,2 tisíce Kč. Naproti tomu bydlení ve vlastním domě nebo bytě nezatíženém hypotékou nebo úvěrem ze stavebního spoření je oproti těmto případům takřka o polovinu levnější. Průměrná měsíční částka vydávaná na bydlení pro rodiny, které nesplácejí hypotéku či úvěr ze stavebního spoření, je ve vlastních domech 7,5 tisíce Kč, ve vlastních bytech 7,3 tisíce Kč.

Průměrné částky dále ukazují ve všech sektorech bydlení na nejvyšší náklady na bydlení ve velkoměstech nad 100 tisíc obyvatel (průměrná částka 14,7 tisíce Kč) ve srovnání s malými obcemi do 5 tisíc obyvatel (průměrná částka 12,3 tisíce Kč), a to napříč všemi sektory bydlení a bez ohledu na skutečnost, zda je daná nemovitost zatížena hypotékou (graf č. 9.11).

¹⁰⁴ Přesně bylo schopno/ochotno vyčíslit výdaje domácnosti na bydlení 2 278 (71 %) respondentů.

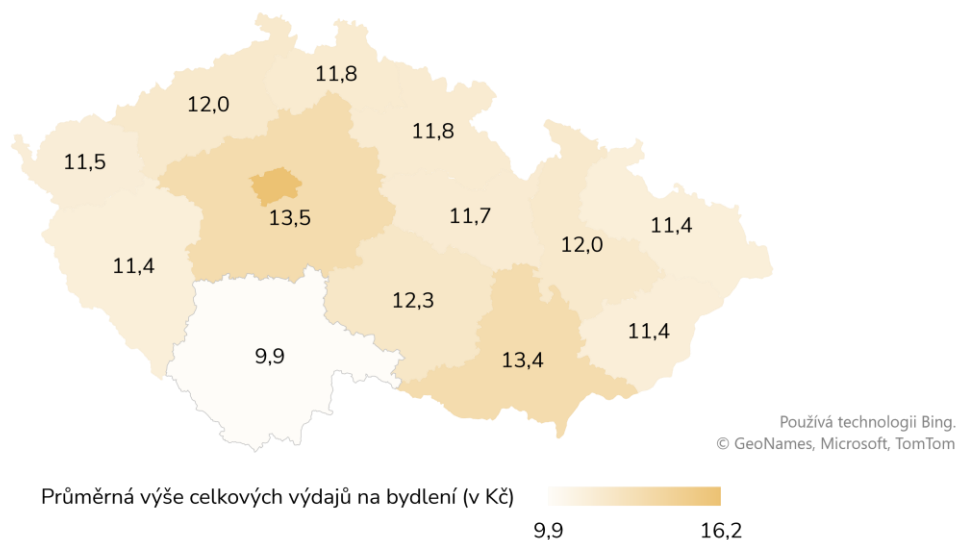
Graf č. 9.11 Průměrná výše celkových výdajů na bydlení dle velikosti obce ve vybraných sektorech bydlení (v tis. Kč)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Dle krajů platí celkově za bydlení nejvíce Pražané (průměrná částka 16,2 tisíce Kč) a obyvatelé Středočeského a Jihomoravského kraje (obrázek č. 9.4). Náklady na bydlení se však i regionálně značně liší v jednotlivých sektorech bydlení a dle toho, zda je vlastnické bydlení aktuálně zatíženo hypotékou či úvěrem ze stavebního spoření. I při zohlednění těchto aspektů vydávají celkově nejvyšší částky na bydlení obyvatelé Hlavního města Prahy, kde šplhají průměrné celkové měsíční výdaje na bydlení v domech zatížených hypotékou až k částce 30 tisíc Kč. Finančně náročné je také bydlení pro obyvatele Jihomoravského kraje, v případě nemovitostí zatížených hypotékou platí oproti celorepublikovému průměru za své bydlení celkově vyšší sumy také obyvatelé Středočeského kraje. Jde patrně o nově pořízované nemovitosti v dosahu Prahy, kam se z důvodu lepších pracovních příležitostí a rozsáhlé výstavby stěhují mladé rodiny. Nájemní bydlení je kromě již zmíněných regionů oproti průměru za ČR nákladné ještě v Olomouckém kraji, kde jsou naopak pro obyvatele příznivější náklady na bydlení vlastnické. Nejméně nákladné je z hlediska celorepublikových celkových průměrných výdajů dle jednotlivých sektorů bydlení v Jihočeském a Plzeňském kraji (tabulka č. 9.5).

Obrázek č. 9.4 Průměrná výše celkových výdajů na bydlení v září 2022 v krajích České republiky (v tis. Kč)

Pozn.: Údaje za domácnosti, které uvedly přesnou výši svých výdajů na bydlení. Průměrná částka v Praze je 16,2 tisíce Kč.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Tabulka č. 9.5 Průměrné celkové výdaje na bydlení v září 2022 dle kraje ČR, sektoru bydlení a skutečnosti, zda je na pořízení vlastního bydlení aktuálně placena hypotéka nebo úvěr ze stavebního spoření (v tis. Kč)

	Vlastní byt		Vlastní dům		Nájemní bydlení
	hypotéka ano	hypotéka ne	hypotéka ano	hypotéka ne	
Hlavní město Praha	20,3	8,8	27,9	11,4	19,4
Středočeský kraj	17,6	6,1	19,7	7,2	16,0
Jihočeský kraj	14,1	6,2	13,6	6,9	10,9
Plzeňský kraj	15,3	6,2	16,7	5,5	12,8
Karlovarský kraj	12,7	7,2	16,1	8,8	12,8
Ústecký kraj	13,4	8,0	16,8	10,5	12,5
Liberecký kraj	14,1	7,0	19,3	6,2	14,0
Královéhradecký kraj	13,7	6,3	15,7	8,4	12,4
Pardubický kraj	12,8	6,9	18,0	7,1	12,3

pokračování tabulky

	Vlastní byt		Vlastní dům		Nájemní bydlení
	hypotéka ano	hypotéka ne	hypotéka ano	hypotéka ne	
Kraj Vysočina	14,2	7,3	16,0	6,2	12,0
Jihomoravský kraj	18,3	7,6	17,4	7,5	14,9
Olomoucký kraj	13,8	6,4	17,1	7,1	15,7
Zlínský kraj	14,7	6,7	15,3	8,2	11,9
Moravskoslezský kraj	14,3	8,4	15,7	6,4	12,5
Celkem za všechny kraje ČR	15,9	7,3	17,4	7,5	14,2

Pozn.: Vytučněné jsou průměrné hodnoty vyšší než celorepublikový průměr.

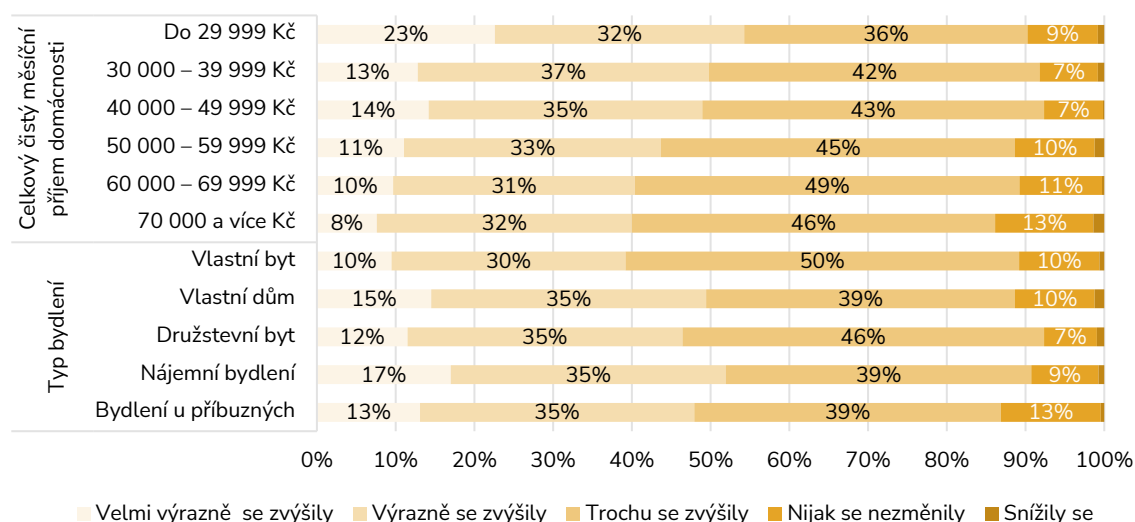
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Z hlediska změny celkových měsíčních výdajů na bydlení se v září 2022 ve srovnání se zářím 2021 devíti z deseti domácností tyto výdaje zvýšily (90 %). Přibližně polovině z této skupiny se toto zvýšení jeví jako výrazné nebo velmi výrazné (47 %), 43 % jej hodnotí jako mírné. Každá desátá domácnost ve srovnání s rokem 2021 své výdaje na bydlení hodnotila za rok 2022 srovnatelně a jen výjimečně zaznamenaly snížení (0,8 %). Hodnocení míry změny celkových výdajů na bydlení v září 2022 oproti září 2021 je shodné u rodin se dvěma rodiči i u sólo rodičů, bez výrazného vlivu na hodnocení změny výdajů na bydlení je také počet dětí v rodině či věk nejmladšího dítěte.

Pocit zvýšení výdajů na bydlení, zvláště pak velmi výrazného nebo výrazného, sdílely častěji domácnosti, které jsou celkově v nepříznivé ekonomické situaci. Patří sem ty, které mají buď žádné, nebo pouze velmi malé úspory, které by jim při ztrátě příjmů vystačily na maximálně měsíc života při udržení stávající životní úrovně (61 %, resp. 57 % vnímá zvýšení výdajů jako velmi výrazné nebo výrazné). Větší problém představuje meziroční zvýšení výdajů na bydlení také pro domácnosti, které velmi obtížně vycházejí se svými příjmy (83 % vnímá zvýšení výdajů jako velmi výrazné nebo výrazné), a pro ty, které ke svým příjmům z důvodu nezbytnosti buď mají nebo by potřebovaly další přivýdělek (59 %, resp. 56 % vnímá zvýšení výdajů jako velmi výrazné nebo výrazné). Jako velmi výrazně nebo výrazně vyšší své celkové výdaje na bydlení hodnotí také 60 % domácností, které si nemohou z vlastních úspor dovolit neočekávaný výdaj ve výši 10 tisíc Kč, a polovina domácností, které mají minimálně jednu půjčku od rodiny, banky či nebankovní instituce (kromě hypotéky). Mezi nimi vnímají meziroční zhoršení svých celkových výdajů na bydlení tři čtvrtiny domácností, které mají navíc se splácením těchto finančních závazků vůči rodině či institucím větší či střední obtíže. Minimálně jako výrazně vyšší oproti roku 2021 své celkové výdaje na bydlení hodnotily tři čtvrtiny domácností, které měly jak na podzim 2022, tak už i o rok předtím s hrazením svých výdajů na bydlení výraznější obtíže (76 %, resp. 73 %).

Dojem z velmi výrazného nebo výrazného růstu svých celkových měsíčních výdajů na bydlení významně častěji sdílely nízkopříjmové domácnosti a ty, které obývaly nájemní byty či žily ve vlastním domě¹⁰⁵ (graf č. 9.12).

Graf č. 9.12 Rozdíl v celkových výdajích na bydlení v září 2022 oproti září 2021 dle příjmové kategorie domácnosti a typu bydlení (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9.4.1 Zvládání výdajů na bydlení

Výdaje na bydlení jsou spolu s výdaji na potraviny typem výdání, které domácnosti **nejvíce finančně zatěžují**. Pro více než polovinu neúplných rodin jsou tyto výdaje v rodinném rozpočtu nejvíce zatěžujícím výdajem vůbec (více viz začátek této kapitoly). Prudký růst spotřebitelských cen, včetně cen bydlení a energií, se v roce 2022 projevil také v horším zvládnutí výdajů, těch na bydlení nevyjímaje. Pro zjištění míry zátěže rodinných rozpočtů a jejího posunu mezi roky 2021 a 2022, tedy pro srovnání období před energetickou krizí projevující se zdražováním energií, které tvoří podstatnou část výdajů na bydlení, a v jejím průběhu, byly rodiny dotazovány na zhodnocení zvládnutí výdajů na podzim 2021 a v době konání výzkumu, což byl podzim 2022.

Pro zhodnocení míry zvládnutí výdajů na bydlení (tj. zaplacení nájmu, služeb, příp. hypotéky) respondenti využili šestibodovou stupnici (graf č. 9.13). **Alespoň nějaké obtíže při zvládnutí výdajů**

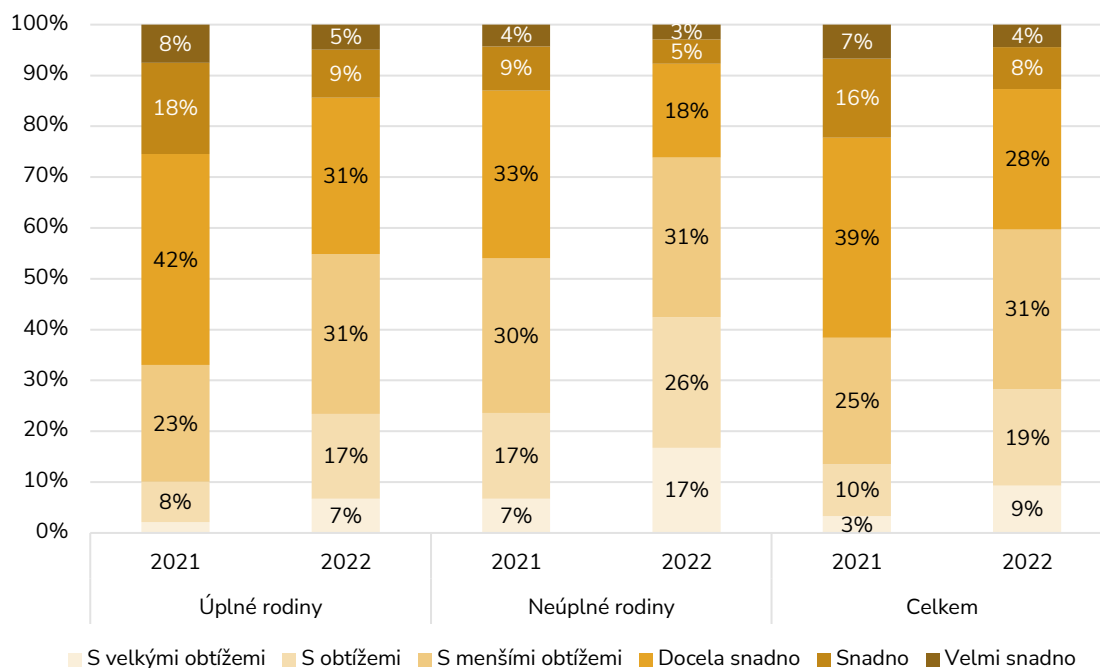
¹⁰⁵ Bez vlivu skutečnosti, zda domácnost splácěla na tento dům hypotéku, či nikoli.

na bydlení pocitovaly na podzim 2022 tři české rodiny s dětmi z pěti (59 %). O rok dříve, tedy před nástupem zdražování energií, byly ve stejné situaci pouze necelé dvě pětiny rodin (38 %). V meziročním srovnání se přitom navýšily zvláště podíly rodin uvádějící „velké obtíže“ nebo „obtíže“ při zvládnutí těchto výdajů (v souhrnu z 13 % na 28 %). **Značné rozdíly v hodnocení výdajů na bydlení byly mezi úplnými a neúplnými rodinami, kdy rodiny samoživitelů pocitovaly v obou srovnávaných obdobích celkově vyšší obtíže s hrazením nákladů spojených s bydlením.** Nějakou míru obtíží v této oblasti vnímala více než polovina z nich dokonce již v roce 2021, tj. v období před výrazným růstem cen (v úplných rodinách to byla třetina domácností). **Na podzim 2022 však potíže s pokrytím výdajů na bydlení připustily až tři čtvrtiny rodin s jedním rodičem** (u úplných rodin to bylo 55 %). Pro více než dvě pětiny z nich byly dokonce závažnějšího charakteru (u úplných rodin takto odpověděla necelá čtvrtina) a každá šestá neúplná rodina je označila za značné.

Co se týče nárůstu obtíží s hrazením výdajů na bydlení v období 2021 a 2022, je tento u obou typů rodin srovnatelný, na úrovni 20 (u sólo rodičů), resp. 22 procentních bodů (u úplných rodin). Zaměříme-li se na obtíže závažnější (označeno jako „velké obtíže“ a „obtíže“) nebo ty nejzávažnější („velké obtíže“), čelily vyššímu nárůstu problémů s hrazením výdajů na bydlení rodiny samoživitelů, a to o 19, resp. 10 p.b. (u rodin úplných činily tyto nárůsty 13 p.b. a 5 p.b.; graf č. 9.13).

Celkově se s obtížemi při hrazení výdajů na bydlení musely nejčastěji vypořádávat domácnosti žijící v nájemním sektoru. Obtíže, byť i drobnějšího charakteru, s těmito výdaji měly v roce 2022 tři čtvrtiny z nich (74 %), o rok dříve byla ve stejné situaci o něco více než polovina (55 %) domácností žijících v nájemním bytě či podnájmu. Z domácností obývajících vlastní domy a byty se v době před prudkým růstem nákladů v ČR potýkala, byť s minimálními potížemi, s hrazením výdajů na bydlení necelá třetina, v období, kdy se růst cen na nákladech na bydlení již projevil, tak přibližně polovina. Majitelé bytů či domů, kteří spláceli hypotéku, vyjadřovali jen mírně větší potíže při zvládnutí celkových výdajů na bydlení než ti, kteří hypotékou zatíženi nebyli, nicméně oproti rodinám žijícím v nájmu byly tyto obtíže vyjadřované vlastníky stále méně časté a méně intenzivní. Vysvětlení je možné hledat ve skladbě domácností v jednotlivých sektorech bydlení, kdy vlastnické bydlení volí častěji domácnosti s vyššími příjmy, díky kterým dosáhnou na hypotéky nebo úvěry ze stavebního spoření pro pořízení vlastního domu či bytu. Naopak domácnosti s nižšími příjmy na hypotéky a úvěry častěji nedosáhnou, a jsou tudíž odkázány na bydlení nájemní, které ne vždy znamená levnější alternativu měsíčních výdajů na bydlení. Nízkopříjmové domácnosti mají navíc často omezenou či žádnou schopnost generovat finanční rezervy a každé zdražování na ně tudíž dopadne s větší intenzitou než na domácnosti, které mají úspory.

Graf č. 9.13 Míra zvládnutí výdajů na bydlení na podzim 2021 a na podzim 2022 podle typu rodiny (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Bez pozornosti nelze nechat ani skutečnost, že zdražování, které v roce 2022 zasáhlo i sektor bydlení, **dopadlo největší silou na domácnosti, které měly s pokrytím výdajů na bydlení obtíže již dříve, tedy nejen v roce 2022, ale zpětně tyto výdaje hodnotily jako hodně zatěžující již za rok 2021. Tyto domácnosti vnímaly zvyšování výdajů na bydlení během roku 2022 signifikantně častěji jako výrazné, nebo dokonce velmi výrazné (jde o 76 % domácností, které s výdaji na bydlení měly obtíže či velké obtíže v roce 2022 a 73 % domácností, které je pociťovaly již v roce 2021).**¹⁰⁶ Naopak domácnosti, kterým se dle jejich hodnocení celkové měsíční výdaje na bydlení zvýšily pouze mírně nebo vůbec, významně častěji tyto výdaje zvládaly v obou hodnocených obdobích (podzim 2021 a podzim 2022) docela snadno (58 %, resp. 69 %), snadno, nebo dokonce velmi snadno (64 %, resp. 75 %).

Jak ukázaly předchozí části (kapitola 9.3), jsou charakteristiky, které se podílejí na skutečnosti, zda domácnost zvládá své výdaje na bydlení, vzájemně provázané. Vliv těchto interakcí je možné očistit provedením logistické regrese. Do modelu vstoupily proměnné počet dětí v rodině, typ bydlení,

¹⁰⁶ 90 % domácností, které měly se zvládnutím výdajů na bydlení v roce 2022 obtíže či velké obtíže, hodnotilo stejně své výdaje na bydlení i za rok 2021.

příjmová kategorie domácnosti provázaná s úplností rodiny a věk nejmladšího dítěte v rodině. Výsledný model prezentující tyto proměnné a to, zda mají vliv na subjektivně pocítované obtíže se zvládnutím výdajů na bydlení v září 2022,¹⁰⁷ je uveden v tabulce č. 9.6. **Z proměnných, které vstoupily do analýzy, mají na subjektivně pocítované větší či střední obtíže při zvládnutí výdajů na bydlení vliv úplnost rodiny a její příjmová úroveň (jde o celkové čisté měsíční příjmy vč. náhrad a sociálních dávek apod.), počet dětí v rodině a to, zda rodina bydlí ve vlastním domě či bytě nebo v nájemném sektoru.** Vliv věku nejmladšího dítěte nebyl oproti vstupnímu předpokladu na pětiprocentní hladině statistické významnosti prokázán. Z výsledků logistické regrese dále plyne, že rodiny se třemi a více dětmi mají oproti jednodětným 1,5x vyšší šanci, že jejich zvládnutí výdajů na bydlení bude problémové. Potvrdila se také závislost typu bydlení, kdy problematičnost s těmito výdaji je u rodin žijících v nájmu takřka dvojnásobná oproti vlastníkům bytů a že s klesajícími příjmy domácnosti šance mít obtíže s výdaji na bydlení roste, a to jak u rodin úplných, tak i u sólo rodičů. Nutno ale dodat, že nízkopříjmové domácnosti sólo rodičů s příjmy do 19 tisíc Kč, resp. 29 tisíc Kč mají šanci obtížněji platit náklady na bydlení až 2,4krát, resp. 1,5krát vyšší než úplné rodiny s nejnižšími příjmy (do 39 tisíc Kč).

Tabulka č. 9.6 Šance pocítovat obtíže s výdaji na bydlení – výsledky binární logistické regrese

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Počet nezaopatřených dětí v rodině						
jedno (ref.)			6,518	2	0,038	
dvě	0,088	0,098	0,814	1	0,367	1,092
tři a více	0,444	0,175	6,480	1	0,011	1,560
Typ bydlení						
vlastní byt (ref.)			29,140	3	0,000	
vlastní dům	0,325	0,122	7,112	1	0,008	1,384
nájemní bydlení	0,648	0,120	29,084	1	0,000	1,911
jiné	0,382	0,143	7,088	1	0,008	1,465
Typ rodiny a příjmová úroveň						
úplná rodina, do 39 tisíc Kč (ref.)			243,148	8	0,000	
úplná rodina, 40–49 tisíc Kč	-0,519	0,142	13,346	1	0,000	0,595

¹⁰⁷ Rodiny pocítující v roce 2022 obtíže či velké obtíže s hrazením výdajů na bydlení vs. rodiny, které pocítují obtíže menšího charakteru nebo žádné.

pokračování tabulky

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
úplná rodina, 50–59 tisíc Kč	-0,968	0,155	39,037	1	0,000	0,380
úplná rodina, 60–69 tisíc Kč	-1,438	0,190	57,469	1	0,000	0,237
úplná rodina, 70 tisíc a více Kč	-2,291	0,211	117,819	1	0,000	0,101
neúplná rodina, do 19 tisíc Kč	0,874	0,215	16,472	1	0,000	2,396
neúplná rodina, 20–29 tisíc Kč	0,419	0,179	5,457	1	0,019	1,521
neúplná rodina 30–39 tisíc Kč	-0,469	0,183	6,556	1	0,010	0,626
neúplná rodina 40 tisíc a více Kč	-0,632	0,190	11,012	1	0,001	0,532
Věk nejmladšího dítěte v rodině						
do 3 let (ref.)			1,279	3	0,734	
4–6 let	-0,084	0,140	0,363	1	0,547	0,919
7–15 let	0,044	0,117	0,143	1	0,705	1,045
16 a více let	0,081	0,151	0,290	1	0,590	1,085
Konstanta	-0,708	0,146	23,381	1	0,000	0,493

Pozn.: Závislá proměnná – pocitování obtíží či velkých obtíží při zvládnání výdajů na bydlení v září 2022, kde 0 = žádné nebo jen malé obtíže (N = 2 292), 1 = velké či středně velké obtíže (N = 903); Nagelkerke R Square = 0,193; Hosmer and Lemeshow Test = 0,920; % úspěšnosti klasifikace = 73,4 %. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Na základě vypočtených regresních koeficientů pro proměnné s významným vlivem lze odhadnout, s jakou pravděpodobností bude domácnost pocítovat obtíže s pokrýváním výdajů na bydlení.¹⁰⁸ **Tyto údaje potvrzují největší ohrožení nízkopříjmových domácností s jedním rodičem žijících v nájemním sektoru**, k nim se přidávají stejně příjmově zařazené domácnosti sólo rodičů žijící ve vlastních domech a bytech. V obou případech je pravděpodobnost pocítovaných obtíží s výdaji na bydlení více než 50%, bez ohledu na počet nezaopatřených dětí v rodině, ale čím je dětí v rodině více, tím více tato pravděpodobnost roste. Do potíží s pokrýváním výdajů na bydlení se s více než 50% pravděpodobností však mohou dostávat i nízkopříjmové úplné rodiny, především pokud mají 3 a více dětí a obývají nájemní sektor, příp. žijí ve vlastním domě (tabulka č. 9.7).

¹⁰⁸ $P = \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i) / [1 + \exp(\beta_0 + \sum \beta_i * X_i)]$

9. Výdaje rodin s dětmi

Tabulka č. 9.7 **Pravděpodobnost, že domácnost bude pocítovat obtíže s výdaji na bydlení (v %)**

	Typ rodiny, čistý příjem	1 dítě	2 děti	3 a více dětí
Vlastní byt	úplná rodina, do 40 tisíc Kč	33	35	43
	úplná rodina, 40–49 tisíc Kč	23	24	31
	úplná rodina, 50–59 tisíc Kč	16	17	23
	úplná rodina, 60–69 tisíc Kč	10	11	15
	úplná rodina, 70 tisíc a více Kč	5	5	7
	neúplná rodina, do 20 tisíc Kč	54	56	65
	neúplná rodina, 20–29 tisíc Kč	43	45	54
	neúplná rodina 30–39 tisíc Kč	24	25	32
	neúplná rodina 40 tisíc a více Kč	21	22	29
Vlastní dům	úplná rodina, do 40 tisíc Kč	41	43	52
	úplná rodina, 40–49 tisíc Kč	29	31	39
	úplná rodina, 50–59 tisíc Kč	21	22	29
	úplná rodina, 60–69 tisíc Kč	14	15	20
	úplná rodina, 70 tisíc a více Kč	6	7	10
	neúplná rodina, do 20 tisíc Kč	62	64	72
	neúplná rodina, 20–29 tisíc Kč	51	53	62
	neúplná rodina 30–39 tisíc Kč	30	32	40
	neúplná rodina 40 tisíc a více Kč	27	28	36
V nájmu	úplná rodina, do 40 tisíc Kč	49	51	59
	úplná rodina, 40–49 tisíc Kč	36	38	47
	úplná rodina, 50–59 tisíc Kč	26	28	36
	úplná rodina, 60–69 tisíc Kč	18	20	26
	úplná rodina, 70 tisíc a více Kč	9	9	13
	neúplná rodina, do 20 tisíc Kč	69	71	78
	neúplná rodina, 20–29 tisíc Kč	59	61	69
	neúplná rodina 30–39 tisíc Kč	37	39	48
	neúplná rodina 40 tisíc a více Kč	33	35	44

Pozn.: Podbarveny jsou případy, kdy je pravděpodobnost větších či středních obtíží domácnosti s výdaji na bydlení vyšší než 50 %, kurzivou naopak buňky, kdy je tato pravděpodobnost nižší než 20 %, tj. kdy domácnost své celkové výdaje na bydlení s 80% pravděpodobností zvládne bez obtíží či s menšími obtížemi. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

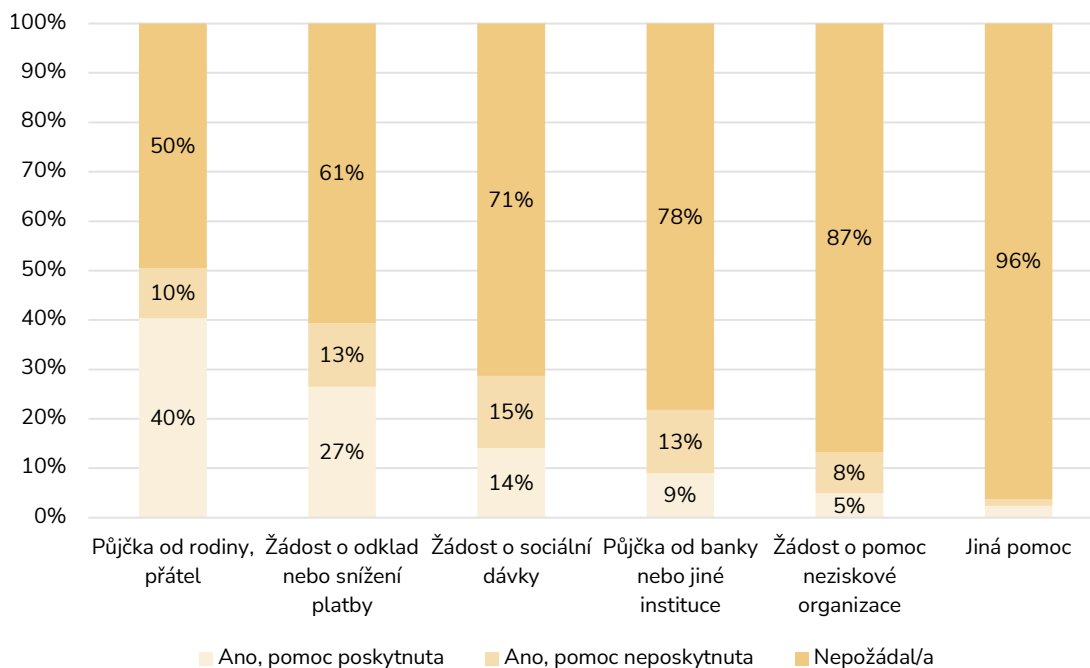
9.4.2 Možnosti řešení případných problémů s úhradou nákladů na bydlení

Přestože výdaje na bydlení se od roku 2021 do roku 2022 pro české domácnosti staly hůře zvladatelnými a mnohé z nich pociťují s jejich placením různě intenzivní obtíže, **daří se jim tyto výdaje pokrývat a svým závazkům v této oblasti dostát. Do situace, kdy mezi zářím 2021 a zářím 2022 nemohly zaplatit náklady na bydlení, se dostala pouze malá část z nich.** Zkušenost, kdy byla ohrožena schopnost domácnosti zaplatit běžné měsíční náklady na bydlení (nájem, energie nebo další služby), mělo v uvedeném období 12 % domácností, kdy polovina z nich jednorázově a polovina dokonce vícekrát. Obtíže pokrýt nedoplatek z vyúčtování energií a dalších služeb měl přibližně stejný podíl domácností (11 %), pouze s rozdílem, že více bylo těch, které se do této situace dostaly pouze jednou (7 %, 4 % mají tuto zkušenost opakovanou), což zřejmě souvisí s obvyklými ročními cykly vyúčtování. Nejméně domácností (z těch, které daný výdaj mají) zakusilo obtíže zaplatit splátku hypotéky či jiného úvěru na bydlení (3 % jednou, 4 % opakovaně).

Domácnosti, které se alespoň v jednom případě do finanční tísně v souvislosti s placením výdajů na bydlení v uplynulém roce dostaly, nejsou příliš zvyklé v této situaci žádat o pomoc a zdaleka nevyužívají všech dostupných forem, které se v takové situaci nabízejí. Ty, které si o pomoc požádaly, se nejčastěji obracely na rodinu či přátelé (polovina z nich) nebo požádaly o odklad nebo snížení vyměřené platby přímo dodavatele služeb, kterých se platba týkala (dvě pětiny z nich), 29 % se obrátilo na úřad práce s žádostí o poskytnutí některé ze sociálních dávek (příspěvek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc apod.). Obrátit se na neziskové organizace o finanční příspěvek není v ČR obvyklou praxí, tuto cestu zvolila každá sedmá až osmá domácnost (13 %). O něco častější je snaha řešit situaci půjčkou od banky nebo jiné instituce, kterou volila necelá čtvrtina domácností. V případě této formy pomoci se však objevil největší podíl těch, které o pomoc sice požádaly, ale nedostaly ji (59 % z domácností, které žádaly o půjčku v bance, ji nedostalo). Naopak rodina či přátelé jsou zdrojem pomoci, která je ve čtyřech z pěti případů¹⁰⁹ poskytnuta. Poměrně velkou úspěšnost má i strategie požádat o odklad nebo snížení platby přímo dodavatele služby (pomoci se dostalo dvěma třetinám žádajících; graf č. 9.14). Domácnosti, které vyřešily nedostatek financí na úhradu nákladů na bydlení jinou formou pomoci, uváděly, že se dohodly s věřitelem na splátkovém kalendáři nebo si požádaly o jinou formu finanční pomoci (např. žádost o potravinovou pomoc či o hrazené obědy pro děti), aby vyšetřily potřebný obnos na úhradu pohledávky vzniklé v souvislosti s bydlením.

¹⁰⁹ U domácností, které o pomoc rodinu či přátele požádaly.

Graf č. 9.14 Zdroje pomoci v případě obtíží s pokrytím výdajů na bydlení (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Necelá polovina (46 %) domácností volila v nepříznivé finanční situaci, kdy nebyla schopná dostát svým úhradám za bydlení, pouze jeden zdroj pomoci, necelá čtvrtina zkombovala dvě možnosti a 15 % hledalo v problematické situaci ohledně financování bydlení pomoc u tří zdrojů. Nejčastější kombinací různých forem pomoci byly okruh rodiny a přátel, snaha dohodou odložit či snížit platbu a snaha řešit svou situaci na úřadech práce žádostí o přiznání sociálních dávek. Domácnosti, které problémům s platbami běžných měsíčních nákladů na bydlení, splátkami hypotéky či úvěru na bydlení, příp. nedoplatku z vyúčtování služeb souvisejících s bydlením čelily za posledních 12 měsíců jednou, volily častěji jeden zdroj pomoci. Naopak domácnosti, které se do neschopnosti pokrývat své výdaje na bydlení v uplynulém roce dostaly opakovaně, hledaly s vyšší frekvencí pomoc na více místech.

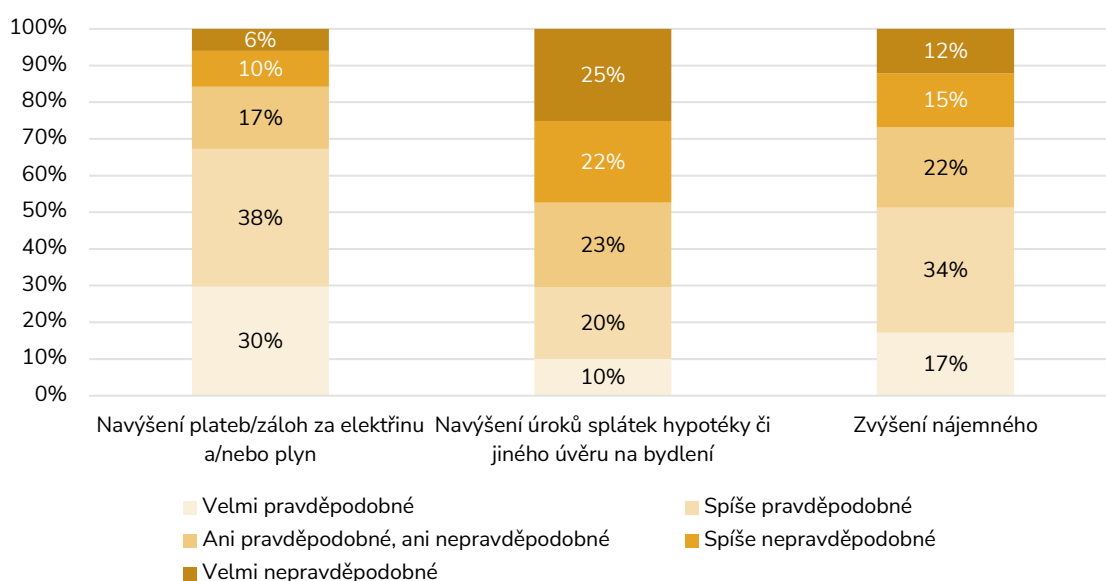
Domácnosti¹¹⁰, které byly se svými žádostmi o pomoc s úhradou nákladů na bydlení neúspěšné, příp. o ni ani nepožádaly, tuto situaci nakonec **nejčastěji vyřešily zaplacením dané pohledávky v pozdějším termínu (71 %)**. Pouze každá šestá až sedmá domácnost (15 %) zvolila strategii, že danou situaci neřešila a dluh dosud nezaplatila. Stejný podíl domácností (14 %) zvolil jinou variantu řešení, mezi kterými převažovalo využití úspor nebo navýšení příjmů formou brigády či práce přesčas. Našly se však i domácnosti, které za účelem vyrovnat své pohledávky související

¹¹⁰ Domácností, které se dostaly minimálně jednou za uplynulý rok do potíží při hrazení výdajů na bydlení a buď nepožádaly o pomoc, příp. žádaly neúspěšně, bylo 182.

s bydlením sáhly do úspor svých dětí, zaplatily pouze část potřebné částky nebo finance získaly snížením své spotřeby na nejnужnější výdaje či prodejem věcí po dětech.¹¹¹

Hodnocení budoucího vývoje ohledně plateb pro následující pololetí, tedy do jara 2023, nevyznívá dle výpovědí zástupců českých domácností nijak optimisticky. Převažují totiž očekávání, že náklady na bydlení se budou nadále zvyšovat, především pak v oblasti záloh za energii a/nebo plyn a nájemného. Toho se obávají dvě třetiny, resp. polovina domácností, kterých se tyto platby týkají (graf č. 9.15).

Graf č. 9.15 Očekávání vývoje cen v souvislosti s bydlením v příštích 6 měsících (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Vyšší obavy ze zvyšování cen jednotlivých výdajů na bydlení, ať jde o zálohy na energie, nájemné nebo splátky hypotéky, měly častěji domácnosti, které jsou v oblasti bydlení nějakým způsobem oslabené a bydlení je pro ně jak nyní, tak i do budoucna velkým zdrojem nejistoty. Jde častěji o domácnosti, které deklarovaly již v době výzkumu obtíže s hrazením výdajů na bydlení a vnímaly výrazné zvýšení cen týkajících se bydlení a s tím spojených služeb v uplynulých 12 měsících. Z hlediska příjmu vidí jako pravděpodobný další růst cen energií, nájemného nebo splátek hypoték, resp. úvěrů na bydlení domácnosti s celkovými nižšími měsíčními příjmy (patrně je to zejména u domácností žijících v nájemném sektoru, které se významně častěji obávají zvyšování nájemného).

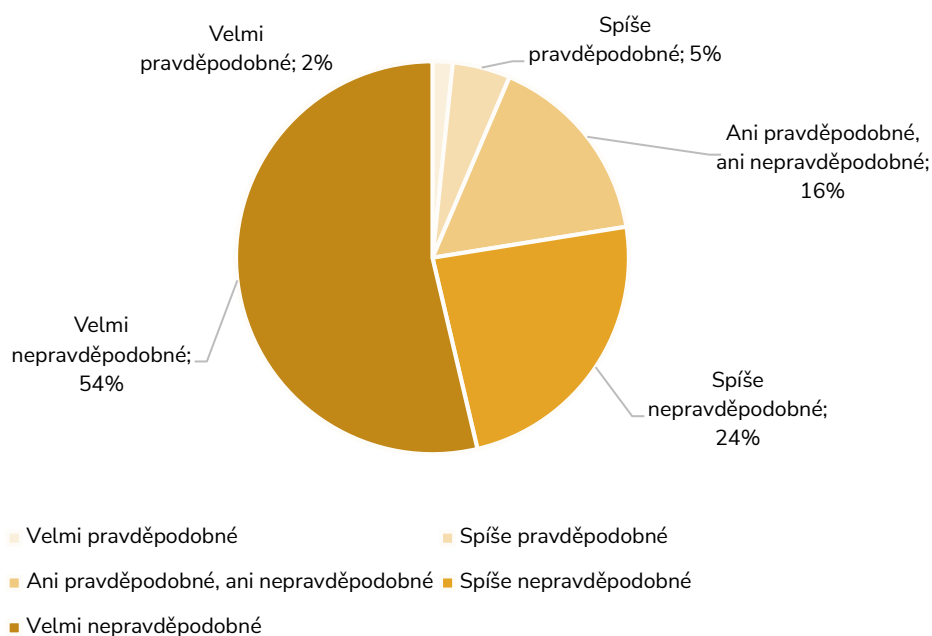
¹¹¹ Ostatní varianty odpovědí na polootevřenou otázku nepřinášely nové poznání k tématu, příp. s tématem příliš nesouvisely.

Vysokopříjmové domácnosti (s příjmy nad 60 tisíc Kč čistého) naopak tento scénář vidí významně častěji jako méně pravděpodobný až nepravděpodobný.

I přes značné obavy části českých domácností z růstu cen v příštích šesti měsících vidí tři čtvrtiny jako málo pravděpodobné, že v následujícím pololetí budou muset opustit své bydlení, protože si je nadále nebudou moci dovolit. Pro 16 % je odhad budoucího vývoje v této oblasti nejasný a se strachem hledí do následujícího pololetí každá čtrnáctá domácnost (graf č. 9.16).

Nejjistěji hodnotí stabilitu svého bydlení pro příští období domácnosti s příjmy přesahujícími 60 tisíc Kč měsíčně, zvládající bez obtíží své výdaje na bydlení. Velkou jistotu (odpovědi „velmi nepravděpodobná nutnost opustit z finančních důvodů stávající bydlení“) mají domácnosti žijící ve vlastních domech či bytech, vůbec nejčastěji vlastníci rodinných domů, které nejsou zatíženy hypotékou nebo úvěrem na bydlení. Naopak jako pravděpodobnější případné stěhování z finančních důvodů vidí častěji domácnosti žijící v nájemním sektoru. Tyto domácnosti rovněž častěji volí neutrální odpovědi (ani pravděpodobné, ani nepravděpodobné).

Graf č. 9.16 **Odhad pravděpodobnosti pro možné opuštění svého bydlení v příštích 6 měsících, protože si je už nebudou moci dovolit (v %)**

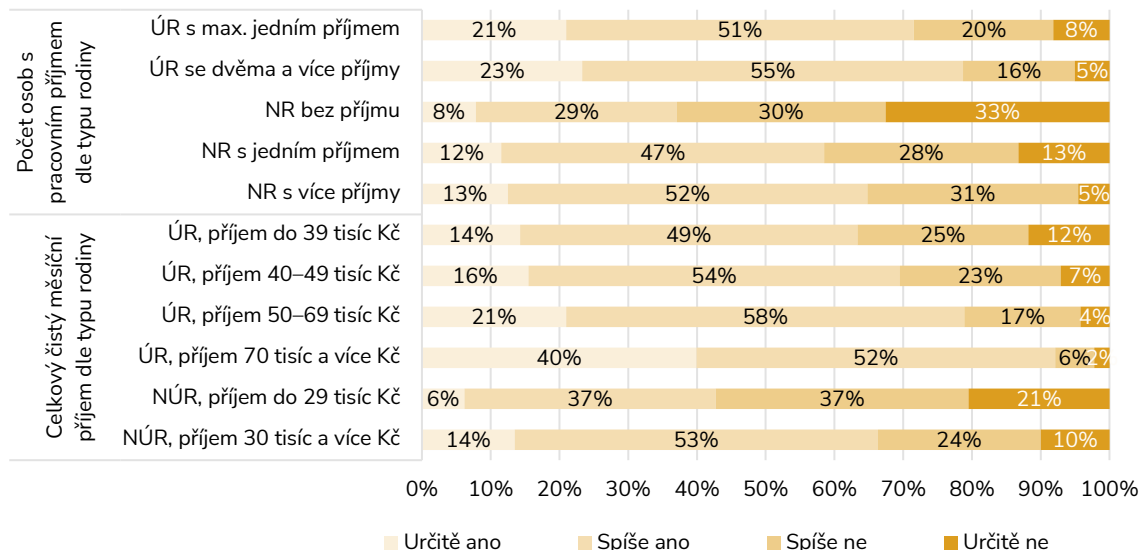
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

9.5 Specifické výdaje na děti

V souvislosti s péčí a výchovou dítěte, resp. dětí, vznikají rodinám specifické náklady, které jsou pro ně různě zatěžující. Přitom fakt, že svým dětem nemohou zaplatit či koupit vše, co potřebují, může být pro rodiče zdrojem jisté formy frustrace. **Pocit, že nemohou zcela uspokojit potřeby svých dětí, přitom má více než čtvrtina rodičů (28 %), každá dvanáctá až třináctá rodina (8 %) tyto potřeby rozhodně a každá pátá spíše není schopna naplnit (20 %).** Naopak pětina (20 %) rodičů potřeby svých dětí zvládá určitě naplnit a více než polovině (52 %) se to spíše daří.

Větší obtíže s uspokojením potřeb svých dětí pocítují sólo rodiče, kdy dvě pětiny z nich (43 %) mají pocit, že zaplatit či koupit svým dětem vše potřebné nemohou (v úplných rodinách má stejný názor necelá čtvrtina – 23 %). Pocit, že mohou svým dětem zaplatit či koupit to, co potřebují, mají častěji rodiče, kteří pracují (74 %). Celkově s počtem výdělečně činných osob v rodině roste i přesvědčení, že je možné dětem dopřát vše potřebné, stejně tak tento názor sílí s rostoucími celkovými měsíčními příjmy domácnosti (graf č. 9.17).

Graf č. 9.17 Možnost koupit/zaplatit dítěti/dětem vše potřebné dle typu rodiny, počtu osob s pracovním příjmem a celkových čistých měsíčních příjmů (v %)

Pozn.: ÚR – úplné rodiny, NÚR – neúplné rodiny. Počet neúplných rodin bez příjmu (N = 89) a neúplných rodin s více příjmy (N = 88) umožňuje pouze orientační hodnocení, nicméně trend je patrný. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Naopak skutečnost, že do rodiny plyne přídavek na dítě, příspěvek na bydlení či některá z dávek hmotné nouze, se zdá být pro možnost zaplatit dítěti nebo dětem vše potřebné limitující a pro téměř polovinu (47 %) takovýchto rodin spíše nebo rozhodně nemožné. Rovněž domácnosti, které samy sebe hodnotí jako chudé, mají takřka ze tří pětín pocit (58 %), že svým dětem vše potřebné koupit nebo zaplatit nemohou.

Kontrola vlivu počtu dětí a věku nejstaršího dítěte v rodině na subjektivně hodnocenou možnost finančně uspokojit potřeby dětí ukazuje na vyšší možnosti rodin s jedním či dvěma dětmi, které jsou maximálně ve věku šest let, a naopak **nižší míru finančního uspokojení všech potřeb dětí ve dvou- a třídětných rodinách, jestliže je alespoň některé z nich starší 12 let**, patrně v důsledku jejich vyšších požadavků či nároků, příp. nákladnějších mimoškolních aktivit.

Z hlediska výdajů na děti je pro domácnosti jedním z velmi náročných období začátek školního roku, který je spojený s nutností uskutečnit celou řadu plateb, ať již jde o školné, stravné, družinu nebo volnočasové aktivity. Frekvence placení těchto výdajů se odvíjí zpravidla od jejich povahy či nastavení. U školného a stravného, ať jde o poplatek za docházku, či stravu v rámci mateřské či základní školy nebo jiného školního zařízení, je nejvíce frekventované měsíční placení (takto platí školné 60 % a stravné 92 % rodičů), družinu platí rodiny nejčastěji měsíčně či pololetně (40 %, resp. 43 %) a pravidelné volnočasové aktivity, mezi které jsou počítány kroužky, jazykové kurzy, doučování apod., hradí polovina rodičů pololetně a vždy přibližně čtvrtina měsíčně (27 %) či ročně (23 %), patrně v závislosti na požadavku provozovatele dané aktivity.

Výdaje na školné měly v září nebo říjnu 2022 dvě pětiny dotazovaných domácností, mezi kterými dominovaly ty, které měly minimálně jedno dítě v předškolním věku (z těchto rodin uvedly platby školného čtyři pětiny). Jde tedy v převážné většině o platby za docházku do mateřské školy, protože mezi rodinami, kde je nejmladší dítě starší než 6 let, platících školné rapidně ubývá (na 29 %). Tři čtvrtiny rodin, které byly plátcí školného, byly schopné sdělit jeho výši. Přepočítáme-li tyto částky na měsíc, nepřesahovaly pro polovinu rodin 500 Kč měsíčně, přibližně tři čtvrtiny ze všech rodin zaplatily za školné svých dětí měsíčně do 1 000 Kč (73 %). Nejčastěji uváděnou hodnotou (modus) byla částka 500 Kč, stejná byla i středová hodnota (medián). Průměrná částka vydávaná na školné, resp. za jakoukoli formu poplatku za docházku do školy nebo jiného zařízení péče o děti, byla takřka 1 100 Kč (tabulka č. 9.8), vyšší hodnoty průměru oproti modální a mediánové hodnotě jsou způsobeny vysokým rozptylem udávaných částek za školné. Výdaje školného jsou jak v průměrném vyjádření, tak i v kategoriích, vyšší u rodičů vysokoškolsky vzdělaných a u rodin v nejvyšších příjmových kategoriích a v rodinách pečujících o děti starší 16 let, včetně dětí studujících vysokou školu. Jde s velkou pravděpodobností o školné na soukromých středních a vysokých školách, které může měsíčně dosahovat několikatisícových částek (z rodin, které platí školné a kde je nejmladší dítě ve věku 16 a více let, vydává měsíčně třetina za školné částku vyšší než 5 tisíc Kč).

Výdaje na stravné měly v září či říjnu 2022 tři čtvrtiny domácností s dětmi. Jde v největší míře o rodiny, které pečovaly o děti starší minimálně tří let, tedy takové, které s velkou pravděpodobností navštěvují předškolní nebo školní zařízení a účastní se zde i společného stravování. Čtyři rodiny z pěti, které měly v září, případně v říjnu 2022 výdaje na stravné, byly schopné uvést jeho přesnou

částku. Pro dvě třetiny (68 %) rodin nepředstavovaly tyto výdaje na všechny děti v domácnosti měsíční výdaj vyšší než tisíc korun. Průměrný výdaj rodin na stravné dítěte nebo dětí činil 1 050 Kč (tabulka č. 9.8). Celkově vyšší částky na stravné vynakládaly rodiny, kde alespoň nějaké dítě již dosáhlo věku 16 let, tedy ty, které vychovávají středoškoláka nebo studenta nástavby či vysoké školy.

Výdaje na družinu se týkají pouze omezeného okruhu dětí, konkrétně těch na prvním stupni základní školy. Tyto výdaje mělo v září či říjnu 2022 celkově 16 % rodin s dětmi, u těch, které měly dítě nebo děti na prvním stupni základní školy, měla tyto výdaje více než polovina (53 %). Tři čtvrtiny z rodin platících družinu dovedly udát přesnou výši těchto plateb. Dvě třetiny měsíčně vydávaly částku do 200 Kč, čtyři z pěti domácností se ve svých rodinných rozpočtech vešly s tímto výdajem do částky 300 Kč. Pětina rodin musela při platbách za docházku svých dětí do družiny každý měsíc investovat mezi třemi sty až tisícem Kč. Nejčastější hodnotou udávaných výdajů (modus) na družinu bylo 200 Kč, stejná byla i středová hodnota (medián). Průměrná výše plateb za družinu se pohybovala na úrovni 250 Kč (tabulka č. 9.8). Z hlediska dalších charakteristik mezi rodinami nebyly ve výši plateb za družinu zaznamenány statisticky významné rozdíly, patrně v důsledku toho, že školní družina je službou určenou pouze pro krátký časový úsek života dítěte a platby jsou zde obecně poměrně nízké.

Výdaje na pravidelné volnočasové aktivity (kroužky, jazykové kurzy, doučování apod.) měla více než polovina (54 %) rodin s dětmi. Tyto výdaje jsou častější pro rodiny, ve kterých jsou děti na základní škole, především na prvním stupni (výdaj mělo 72 % těchto rodin, u rodin s dětmi na druhém stupni to bylo 65 %). Z rodin vydávajících pravidelně alespoň nějakou sumu na volnočasové aktivity dítěte nebo dětí dovedlo 85 % uvést jejich přesnou výši. Pouze 17 % rodičů platících pravidelně svým dětem volnočasové aktivity vynaloží každý měsíc méně než 200 Kč, necelá polovina (46 %) vystačila s 500 Kč. Nadpoloviční většina však musela každý měsíc z rodinného rozpočtu investovat více. Čtvrtina rodin (27 %) za tyto aktivity svých dětí platila dokonce více než tisíc Kč. Nejčastěji udávanou (modus) i průměrnou hodnotou za tyto aktivity dětí byl 1 tisíc Kč (tabulka č. 9.8). Výdaje v takovéto výši dávali na pravidelné volnočasové aktivity svých dětí významně častěji rodiče s vysokoškolským vzděláním (37 %) a pracující (29 %). Rodiče bez maturity se naopak nejčastěji ze všech vzdělanostních kategorií za kroužky svých dětí vešli do 200 Kč měsíčně (23 %). Dražší volnočasové aktivity svým dětem mohly dopřát rodiny s vyššími příjmy. Celkově vyšší částky na tento typ výdajů na děti vydávaly z rodinného rozpočtu také rodiny se třemi a více dětmi, a to v důsledku zajištění volnočasových aktivit více dětem.

9. Výdaje rodin s dětmi

Tabulka č. 9.8 **Výdaje uskutečňované v souvislosti s novým školním rokem, přepočten na měsíc (v Kč)**

V Kč	Školné	Stravné	Družina	Pravidelné volnočasové aktivity
Průměr	1 096	1 051	253	1 030
Medián	500	840	200	600
Modus	500	1 000	200	1 000
Maximum	18 900	9 000	2 300	100 000
Počet osob, které uvedly přesnou částku	<i>N = 955</i>	<i>N = 1 923</i>	<i>N = 383</i>	<i>N = 1 464</i>

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Kromě výše uvedených pravidelných plateb za aktivity na začátku či v průběhu školního roku mívají rodiny s dětmi nemalé výdaje vázané specificky na jeho začátek. Jde především o částky vydávané na pořízení nezbytného vybavení, tj. na nákup učebnic, školních pomůcek či vybavení na další školní aktivity nebo o příspěvky do školních fondů apod. Výše těchto plateb se velmi různí, částky se pohybují od několika set korun až po částky v řádech desítek tisíc.

Tři čtvrtiny rodin¹¹² se s tímto výdajem vejdou do 5 tisíc Kč (graf č. 9.18), tato suma je rovněž nejčastěji udávanou (modus) hodnotou výdajů domácností spojených se začátkem školního roku. Částce 5 tisíc Kč se také blíží hodnota průměru (tabulka č. 9.9).

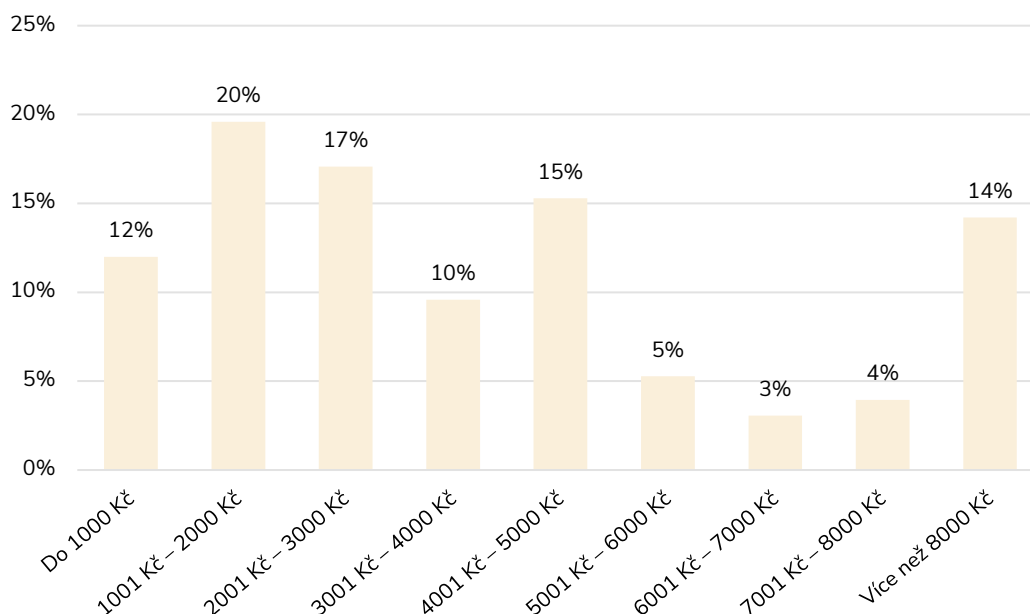
Tabulka č. 9.9 **Výdaje spojené se začátkem školního roku (v Kč)**

	Školné
Průměr	4 873
Medián	3 500
Modus	5 000
Počet osob, které uvedly přesnou částku	<i>N = 2 027</i>

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

¹¹² Do výpočtů týkajících se konkrétních vydávaných částek jsou zahrnuty všechny rodiny kromě těch, které dle svého vyjádření takovýto výdaj neměly (14 %) nebo tuto částku nespécifikovaly (22 %). Nulové výdaje na začátku školního roku uvedly všechny rodiny, jejichž děti nenavštěvovaly žádnou ze škol včetně mateřských. Rodin, jejichž děti navštěvují pouze předškolní zařízení a měly v souvislosti s novým školním rokem nulové výdaje, je přibližně třetina (37 %). Mezi rodinami, kde minimálně nějaké z dětí navštěvuje aspoň základní školu, uváděli nulové výdaje v souvislosti s novým školním rokem pouze jednotlivci.

Graf č. 9.18 Kategorizované výdaje rodin s dětmi spojené se začátkem školního roku (v %)

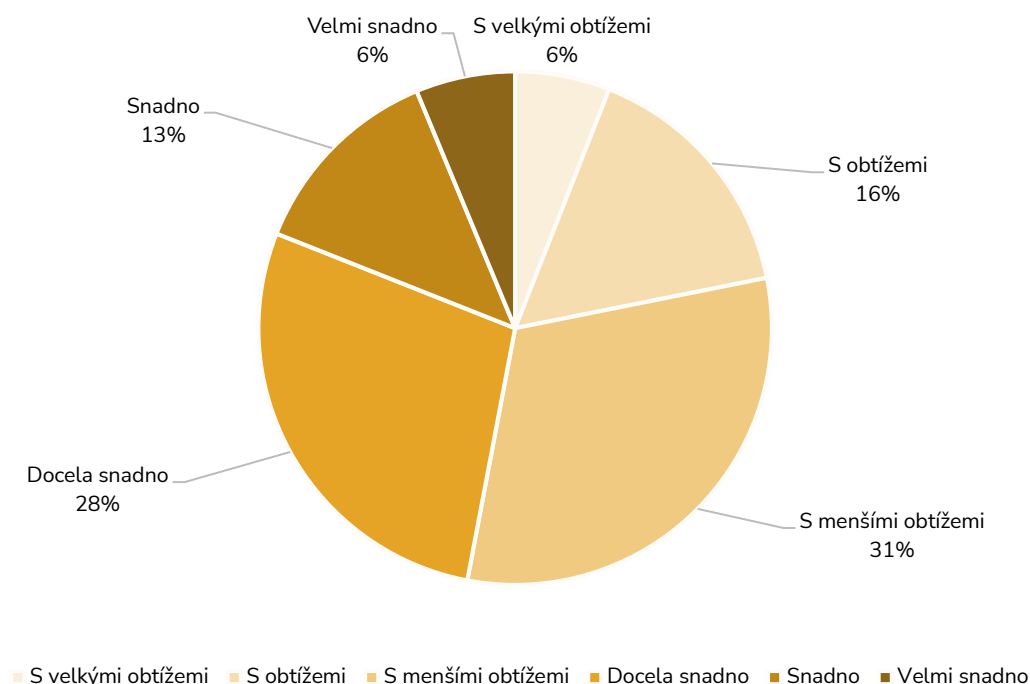

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Výše průměrných výdajů na děti v souvislosti se začátkem školního roku se výrazně neliší v úplných a neúplných rodinách, významně se od sebe v jejich výši neliší ani domácnosti v různých příjmových kategoriích. **Faktorem s vlivem na jejich výši je však počet nezaopatřených dětí a jejich věk, resp. fáze vzdělávacího cyklu,** ve které se momentálně nacházejí. Nejméně finančně náročné je vybavit na začátku školního roku předškolní děti. Rodiny, které pečují pouze o předškolní děti, kde je nejstarší dítě v předškolním věku, tj. nemají žádného školáka, vydaly na začátku školního roku v průměru 2,7 tisíce Kč. S docházkou nejstaršího dítěte na základní školu tyto výdaje prudce narůstají až na průměrnou částku 4,7 tisíce Kč, u rodin, kde je minimálně jedno z dětí ve věku středoškoláka, byly tyto výdaje ještě o 1,1 tisíce Kč vyšší. Vůbec nejvíce finančně zatíženy byly v souvislosti se začátkem školního roku rodiny, kde figuroval student vysoké školy. Takovéto rodiny vydaly v průměru 7,7 tisíce Kč. Z hlediska žáků základních škol je pro rodiny více finančně náročný zejména první stupeň, kdy rodiny mající děti pouze na prvním stupni základní školy vydaly na začátku nového školního roku vyšší průměrné částky než rodiny, které mají děti pouze na druhém stupni základní školy (5,1 tisíce Kč, resp. 3,6 tisíce Kč).

Více než polovina rodin s dětmi měla se zvládnutím plateb v souvislosti se začátkem školního roku 2022/2023 nějaké obtíže, 6 % je dokonce označilo za velké. Bezproblémový a zcela bezproblémový byl z hlediska finančního zajištění začátek nového školního roku jen pro zhruba každou pátou rodinu (graf č. 9.19).

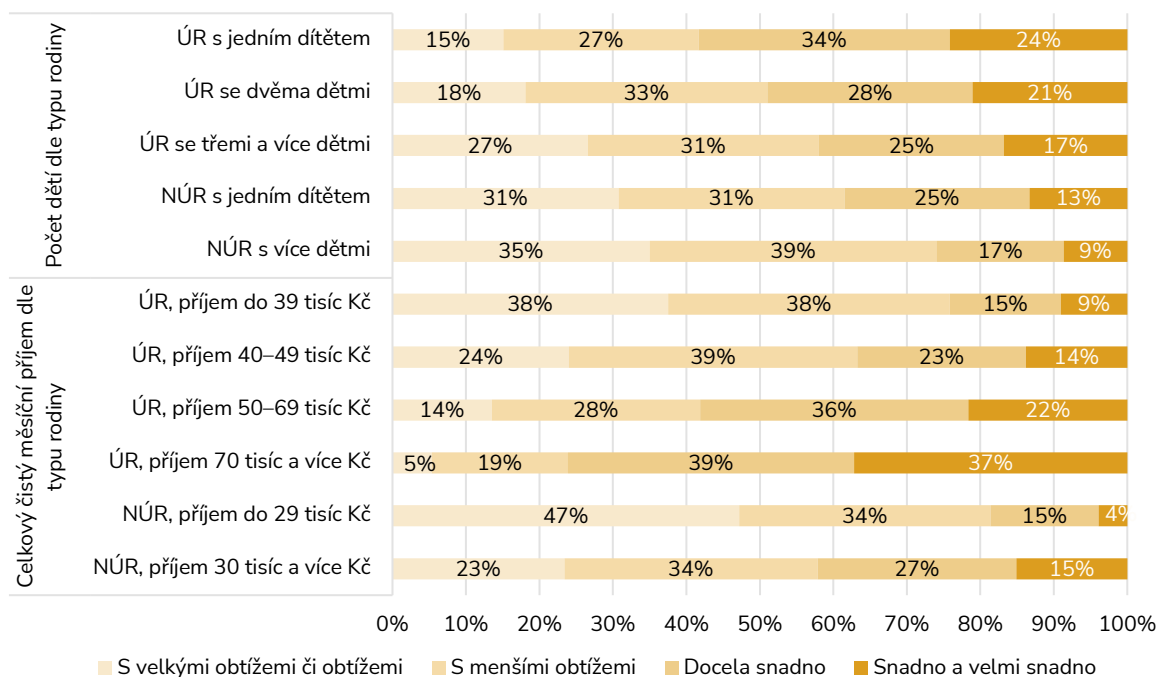
Graf č. 9.19 Míra zvládnutí výdajů spojených se začátkem školního roku (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Vezmeme-li v úvahu složení rodin, především to, zda jde o rodinu úplnou, či o rodinu, v jejímž čele stojí sólo rodič, byla **patrná nižší míra zvládnutí finančních nároků spojených se začátkem školního roku u samoživitelů, zejména u těch s nižšími příjmy**. Míra obtíží se zvládnutím financí potřebných na začátku školního roku se zvyšuje s počtem dětí v rodině (graf č. 9.20), zvláště jsou-li to děti školního věku. Velmi náročným byl začátek školního roku rovněž pro rodiče, kteří nemají žádné úspory (84 % takových rodičů pociťovalo s výdaji na školu aspoň nějaké obtíže, takřka polovina je vnímala dokonce jako střední nebo velké) a pro ty, kteří obecně měli problém vycházet se svými měsíčními příjmy (91 % domácností obtížně nebo velmi obtížně vycházejícími s celkovými příjmy hodnotilo jako velmi obtížné nebo obtížné také zvládnutí výdajů spojených se začátkem školního roku). Nelehké z finančního hlediska bývá toto období také pro domácnosti zatížené půjčkami nebo úvěry, zvláště pro ty, které měly těchto závazků více (71 % domácností s minimálně dvěma půjčkami hodnotily výdaje na začátku školního roku jako jakkoli obtížné).

Graf č. 9.20 Míra zvládnutí výdajů spojených se začátkem školního roku dle typu rodiny, počtu dětí a celkového měsíčního příjmu domácnosti (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

10. Dopady současné ekonomické situace na rodiny

Naděžda Křečková Tůmová

10.1 Vycházení s celkovými příjmy

Prudký růst cenové hladiny a stagnace reálných mezd a platů, promítnuté v reálném meziročním poklesu hrubého disponibilního důchodu domácností v letech 2021 až 2022¹¹³, tedy v období, pro které byly domácnosti v rámci šetření „Životní podmínky rodin s dětmi 2022“ dotazovány na srovnání své ekonomické situace v současnosti a před rokem¹¹⁴, se v jejich hodnocení **silně projevil nárůstem pocítovaných obtíží při vycházení s celkovými příjmy**.

Výše jmenované podmínky zasáhly všechny rodiny s dětmi¹¹⁵, s mnohem větší silou však dopadly na rodiny samoživitelů. Na podzim 2022 se tak s obtížemi při vycházení s celkovými příjmy potýkaly čtyři z pěti neúplných rodin, zatímco o rok dříve to byla polovina. Alarmující je také zjištění, že za hodnocené období z dvacetiny na pětinu vzrostl počet domácností sólo rodičů, které své obtíže při vycházení s financemi označily za velké. K posunu ve vnímání schopnosti vyjít s disponibilními příjmy došlo pro hodnocené období také u členů rodin úplných. Nárůst vnímaných obtíží různé intenzity při vycházení s příjmy se u nich zdvojnásobil. O 18 procentních bodů přibýlo mezi úplnými rodinami těch, které vnímají jejich intenzitu jako velkou či střední (odpovědi „s velkými obtížemi“ a „s obtížemi“; graf č. 10.1).

Největší posun v hodnocení za období podzim 2021 až podzim 2022 je patrný u nízkopříjmových domácností, nárůst obtíží je zde nejvíce markantní (graf č. 10.2). O vážnosti situace svědčí skutečnost, že jak úplné, tak i neúplné rodiny s nejnižšími příjmy pocítují obtíže při hospodaření s nimi ve více než 80 % případů. Mezi nízkopříjmovými domácnostmi samoživitelů je v obtížné situaci dokonce více než 90 %. Bez povšimnutí nelze nechat ani skutečnost, že střední a velké obtíže při hospodaření začaly pod vlivem ekonomických změn v roce 2022 vnímat i některé domácnosti s nejvyššími příjmy¹¹⁶, které je dříve téměř nepocítovaly (graf č. 10.2).

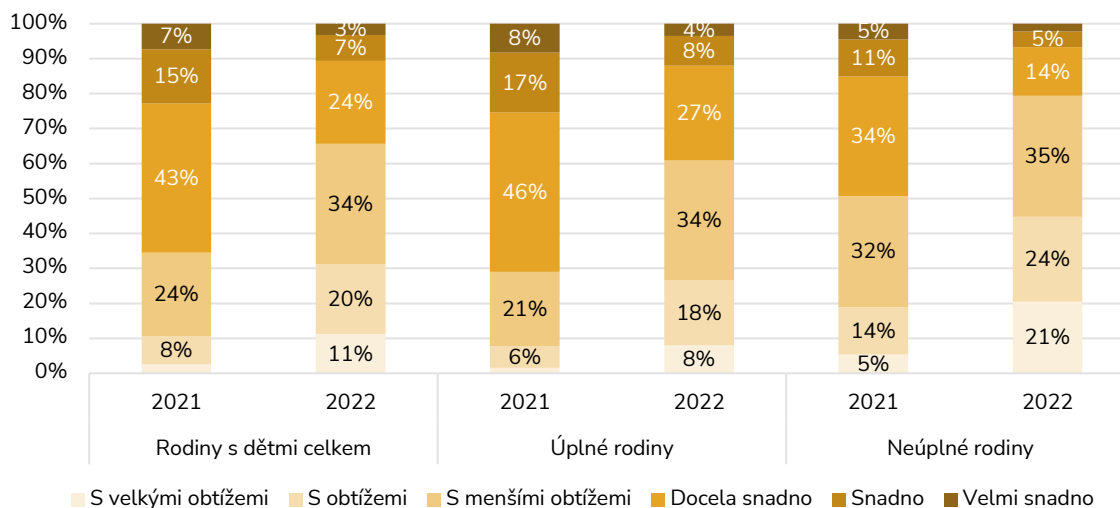
¹¹³ více k tomu viz data ČSÚ, dostupná zde: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/analyza-ctvrtletnich-sektorovych-uctu-3-ctvrtleti-2022>

¹¹⁴ Vzhledem k tomu, že hodnocení je činěno rok zpětně, může být do určité míry zkreslené ve smyslu idealizace minulosti.

¹¹⁵ O celkovém dopadu a změnách v jeho intenzitě na české domácnosti viz např. i CVVM, panel Naše společnost. Dostupné zde: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5579/f9/eu221121.pdf.

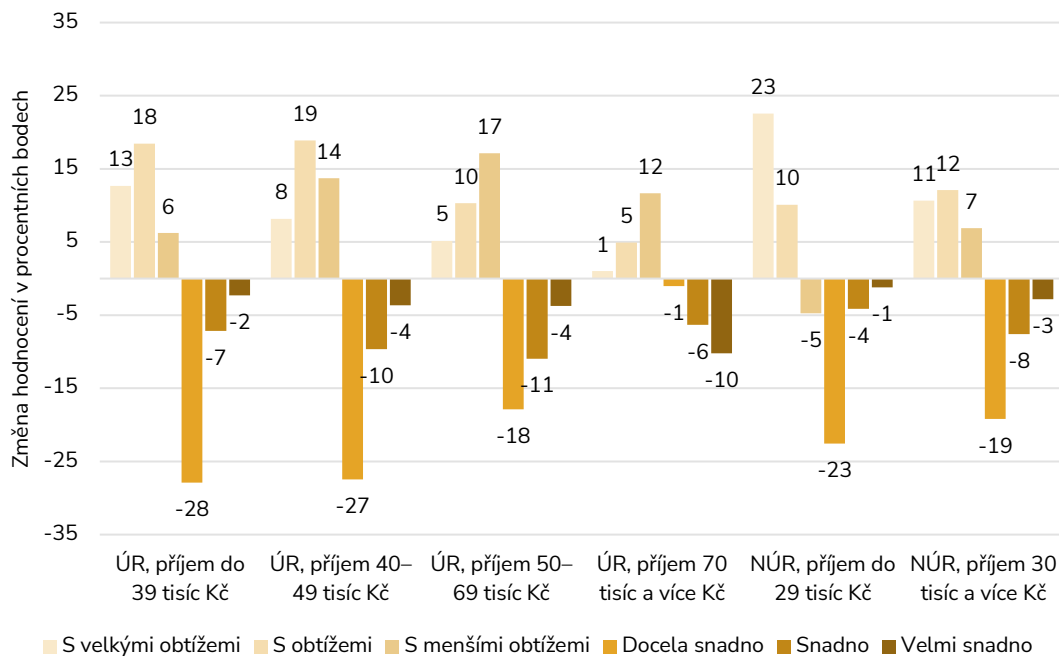
¹¹⁶ O rozdílných dopadech zdražování na každodenní život různých příjmových kategorií domácností viz např. IPSOS pro Seznam Zprávy. Dostupné zde: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-koho-v-cesku-nejvic-drsti-zdrazovani-mladsi-a-bohatsi-to-nejsou-230173>.

Graf č. 10.1 Vycházení s celkovými příjmy v roce 2021 a 2022 dle typu rodiny (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Graf č. 10.2 Posun v míře vycházení s celkovými příjmy mezi roky 2021 a 2022 dle typu rodiny a příjmové kategorie (v procentních bodech)

Pozn.: ÚR – úplné rodiny, NÚR – neúplné rodiny. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

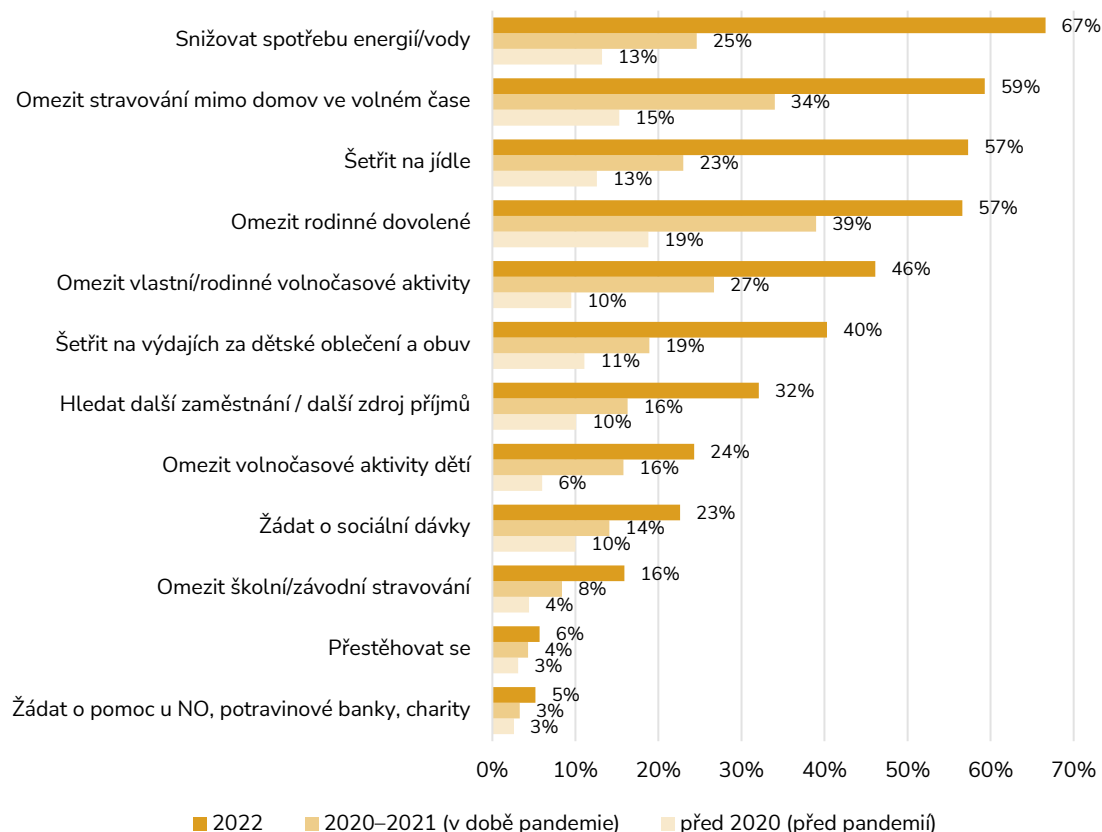
Ve chvílích rostoucí ekonomické nejistoty a zhoršující se schopnosti domácností vycházet s celkovými příjmy volí tyto s cílem ušetřit různé strategie. Pro mnohé domácnosti bylo v tomto ohledu náročné jak období pandemie covidu-19 v letech 2020 a 2021, tak i zdražování potravin a energií, ke kterému docházelo od podzimu roku 2021. Z výsledků šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ je patrné, že obě zmiňovaná období vyžadovala pro část rodin zavedení úsporných opatření různé povahy.

Silnější zásah pro rodinné rozpočty, a tudíž větší naléhavost se s ním vyrovnat, dle výsledků znamenala energetická krize provázená prudkým růstem cen základních komodit. Porovnání s obdobím celosvětové pandemie a způsobů, které rodiny s dětmi s cílem ušetřit zvolily, ukazuje, že zatímco v období před pandemií a v jejím průběhu bylo nejčastějším krokem k úsporám omezení rodinné dovolené a stravování mimo domov ve volném čase (což bylo částečně vynucené vnějšími okolnostmi v podobě restriktivních opatření spojených s pandemií covidu-19), prudký nárůst cen energií tuto strategii pozměnil a donutil domácnosti k úsporám především formou snižování jejich spotřeby. Šetření energiemi a vodou bylo na podzim 2022 nejčastěji uplatňovaným krokem k finančním úsporám, uchýlily se k němu dvě třetiny rodin s dětmi. Tři domácnosti z pěti řešily na podzim 2022 aktuální finanční situaci omezováním stravování mimo domov ve volném čase a více než polovina se snažila šetřit na jídle, stejný podíl omezil rodinné dovolené (graf č. 10.3).

O náročnosti vyrovnat se v době prudkého zdražování s rostoucími nároky na hospodaření s rodinnými financemi svědčí i nemalá část domácností, která přistoupila k omezování vlastních volnočasových aktivit či aktivit celé rodiny (46 %), šetření na dětském oblečení a obuvi (40 %) či hledání dalšího zaměstnání nebo jiného doplňkového zdroje příjmů (32 %), což jsou strategie, které s cílem ušetřit v době před pandemií uplatňovala pouze každá desátá domácnost. Čtvrtina rodin s dětmi přistoupila na podzim 2022 dokonce k omezování volnočasových aktivit dětí a stejná část musela požádat o sociální dávky. Rodiny s dětmi se sice v obou na rodinné finance náročných obdobích snažily zachovat závodní a školní stravování, nicméně každá přibližně šestá domácnost už i v této oblasti musela v roce 2022 přistoupit k redukci výdajů. Ve srovnání s obdobím před pandemií covidu-19 a v jeho průběhu celkově na podzim 2022 narostl počet domácností, které volily všechny výše zmíněné cesty k úsporám. Často šlo o nárůst i o několik desítek procentních bodů.

Kroky, ke kterým se domácnosti ve snaze ušetřit uchýlovaly na podzim 2022 i v minulosti spíše výjimečně, byly stěhování a hledání pomoci u neziskových a charitativních organizací (graf č. 10.3).

Graf č. 10.3 Strategie domácností s cílem ušetřit, vývoj v čase (v %)

Pozn.: NO jsou neziskové organizace.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Všechna úsporná opatření zaváděli po všechna sledovaná období (do roku 2020, v období pandemie covidu-19 a v roce 2022) častěji samoživitelé. Vlivným faktorem byla rovněž **ekonomická úroveň domácnosti**. Čím méně výdělečně činných přispívalo do rodinného rozpočtu a tvořily-li jeho součást sociální dávky (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení nebo dávky hmotné nouze), tedy čím nižší byly měsíční disponibilní příjmy domácnosti, tím spíše se ke všem formám úspor tato uchýlovala. Strategie se nelišily u domácností tzv. čistých od těch, kde kromě rodičů a nezaopatřených dětí společně hospodařila ještě nějaká další osoba, nejčastěji prarodiče nebo zaopatřené dítě. Výjimku tvořilo šetření na jídle a omezování spotřeby energií a/nebo vody, tedy opatření v oblasti základních životních potřeb týkajících se všech spolu hospodařících členů, ke kterým se významně častěji uchýlovaly smíšené domácnosti.

Počet nezaopatřených dětí v rodině měl významný vliv pouze u úsporných opatření, která se týkala dětí, a to s pravidlem, že **čím více nezaopatřených dětí v domácnosti žilo, tedy čím více dětských nároků a požadavků bylo třeba zajistit, tím spíše tyto domácnosti hledaly úspory**, ovšem

až od doby koronavirové pandemie. **Domácnosti se třemi a více dětmi tak od roku 2020 z finančních důvodů signifikantně častěji přistupovaly k úsporám za dětské volnočasové aktivity.** K šetření na stravování v závodních/školních jídelnách začaly rodiny se třemi a více dětmi přistupovat významně častěji až v roce 2022, tedy v období energetické krize a prudkého zdražování. Zajímavé výsledky přináší šetření za dětské oblečení a obuv, ke kterému v roce 2022 začaly z finančních důvodů přistupovat významně častěji kromě rodin se třemi dětmi i dvoudětné rodiny. Jedinou strategií, kterou v každém ze sledovaných období (před pandemií, v jejím průběhu a v době energetické krize) významně častěji volily rodiny se třemi a více dětmi ve srovnání s rodinami s nižším počtem dětí, bylo podávání žádostí o sociální dávky, k jejichž příjemcům vícedětné rodiny obecně častěji patří (tabulka č. 10.1).

Tabulka č. 10.1 Vybrané strategie domácností s cílem ušetřit, vývoj v čase – pouze odpovědi ano (v %)

		1 nezaopatřené dítě	2 nezaopatřené děti	3 a více nezaopatřených dětí	Celkem rodiny s dětmi
Žádat o sociální dávky	před 2020	8,8	9,8	19,0	10,0
	2020–2021	13,1	13,6	24,1	14,1
	2022	20,6	23,2	34,5	22,6
Omezit volnočasové aktivity dětí	před 2020	5,5	6,1	9,5	6,0
	2020–2021	14,8	15,9	22,4	15,8
	2022	23,3	24,3	31,5	24,3
Omezit výdaje na dětské oblečení a obuv	před 2020	10,0	12,4	12,5	11,1
	2020–2021	17,3	20,2	22,8	18,9
	2022	37,4	42,9	47,4	40,3
Omezit stravování ve školní/závodní jídelně	před 2020	4,5	3,8	7,3	4,4
	2020–2021	8,0	8,5	10,8	8,4
	2022	16,4	14,3	20,7	15,9

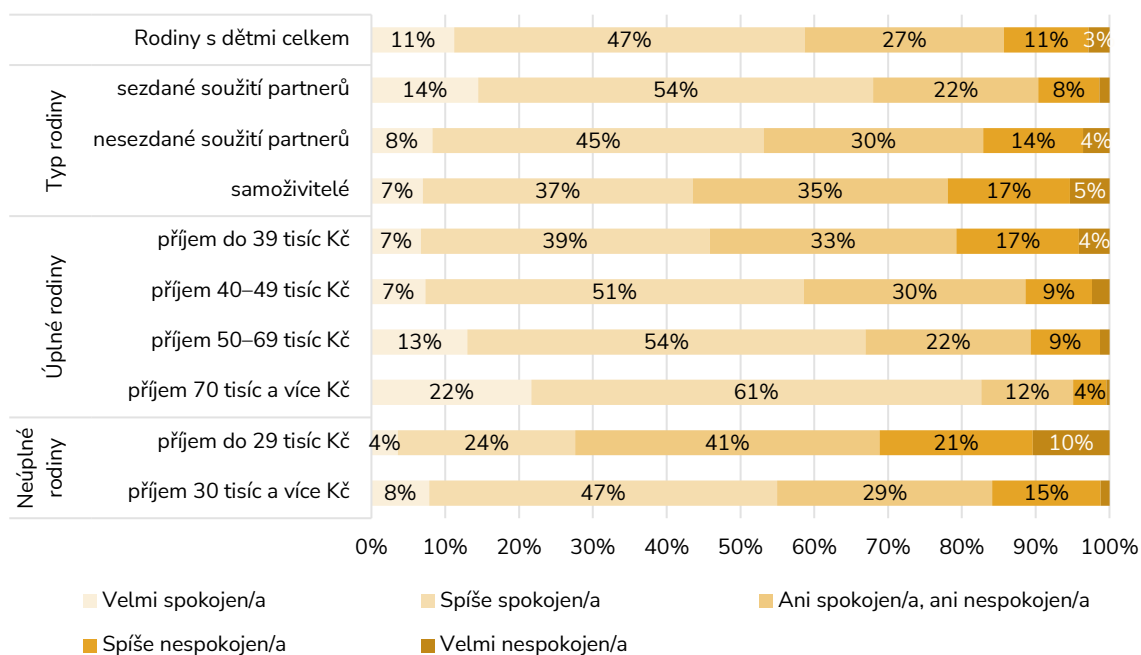
Pozn.: Tučně jsou vyznačeny pouze signifikantní rozdíly mezi rodinami s různým počtem dětí na pětiprocentní hladině významnosti či nižší.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Aktuální životní podmínky složené z mnoha faktorů, a to jak na poli osobního života, tak i finanční a materiální situace, se do značné míry mohou odrážet v celkové životní spokojenosti jedince. Výzkum životních podmínek mezi rodinami s dětmi naznačuje, že tomu tak opravdu je a že

jedním z faktorů s vlivem na její celkové vnímání je rodinná situace, resp. způsob rodinného uspořádání, kdy **úplnost nebo neúplnost rodiny společně s typem soužití partnerů v úplných rodinách se do celkové životní spokojenosti významně promítá**. Zatímco sezdané osoby jsou se svým životem spokojeny ze dvou třetin (68 %), u partnerů bez sňatku je to o něco více než polovina (53 %) a u sólo rodičů pouze o něco více než dvě pětiny (44 %). Významným faktorem **přispívajícím k pocitu životní spokojenosti je také příjmová kategorie domácnosti**, kdy tato spokojenost s rostoucími příjmy roste, naopak nejnižší je u osob z nízkopříjmových domácností, především pak samoživitelů (graf č. 10.4).

Graf č. 10.4 Celková spokojenost se životem dle typu rodiny a příjmové kategorie (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

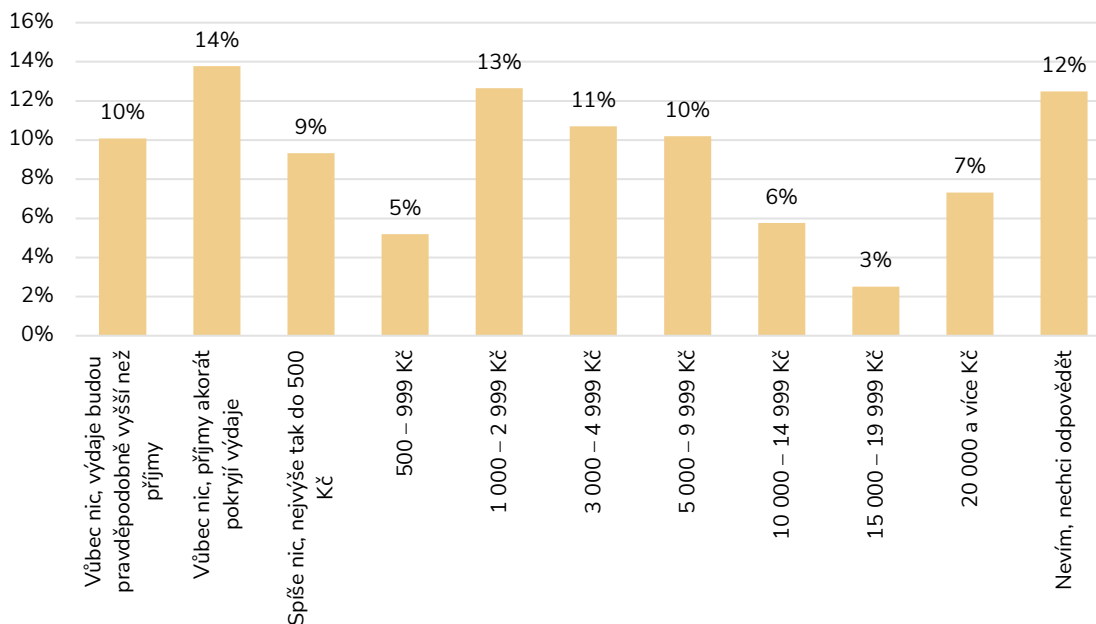
Při srovnání s daty s předchozími šetřeními RILSA zaměřenými na rodiny s dětmi je od roku 2018 patrný pokles životní spokojenosti u různých typů rodin s dětmi, a to jak u rodin s oběma rodiči, tak i u sólo rodičů. Tento pokles je bez ohledu na typ rodiny cca 14 procentních bodů pouze s rozdílem, že u samoživitelů je spokojenost se životem obecně nižší (viz např. Křečková et al., 2023).

Životní spokojenost je celkově vyšší u mužů a osob vzdělanějších, vždy o něco častěji u těch, kteří žijí minimálně dva roky s partnerem či partnerkou. **Jak v úplných rodinách, tak i v rodinách sólo rodičů jsou se svým životem spokojenější osoby pracující a ty žijící v domácnostech, do jejichž**

rozpočtů plynou pouze pracovní příjmy bez náhrad (důchody, rodičovský příspěvek, peněžitá pomoc v mateřství nebo podpora v nezaměstnanosti) a bez sociálních dávek. Naopak životní nespokojenost je signifikantně častější u členů domácností, které samy sebe vnímají jako spíše chudé nebo chudé, což potvrzuje **důležitost konsolidace v materiální oblasti pro pocit celkové životní spokojenosti jedince** (Höhne, 2022, 9–14).

Již zmíněná materiální dostatečnost velmi úzce souvisí se **schopností generovat úspory**, které může rodina využít v případě výpadku v příjmech nebo nenadálého většího výdaje, aniž by byla nucena změnit svou stávající životní úroveň. **Výhledy rodin s dětmi pro příští půlroční období nebyly na podzim 2022 v tomto ohledu nikterak optimistické.** Vezmeme-li v úvahu všechny rodiny z výběrového souboru, čtvrtina (24 %) uvedla, že v období příštích šesti měsíců žádné úspory neočekávají, a to buď z důvodu, že se svými příjmy akorát vyjdou, nebo se dokonce obávají, že jejich výdaje budou pravděpodobně vyšší než příjmy. Pro 12 % domácností šlo o téma, ke kterému se nechtěly vůbec vyjádřit (graf č. 10.5). **Očekávané měsíční úspory byly mezi rodinami, které alespoň minimální úspory předpokládají, u tří z pěti odhadovány na maximálně 5 tisíc Kč.**¹¹⁷

Graf č. 10.5 Schopnost průměrně měsíčně uspořit v příštích 6 měsících (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

¹¹⁷ Údaj pouze pro rodiny, které deklarovaly, že alespoň něco ušetří.

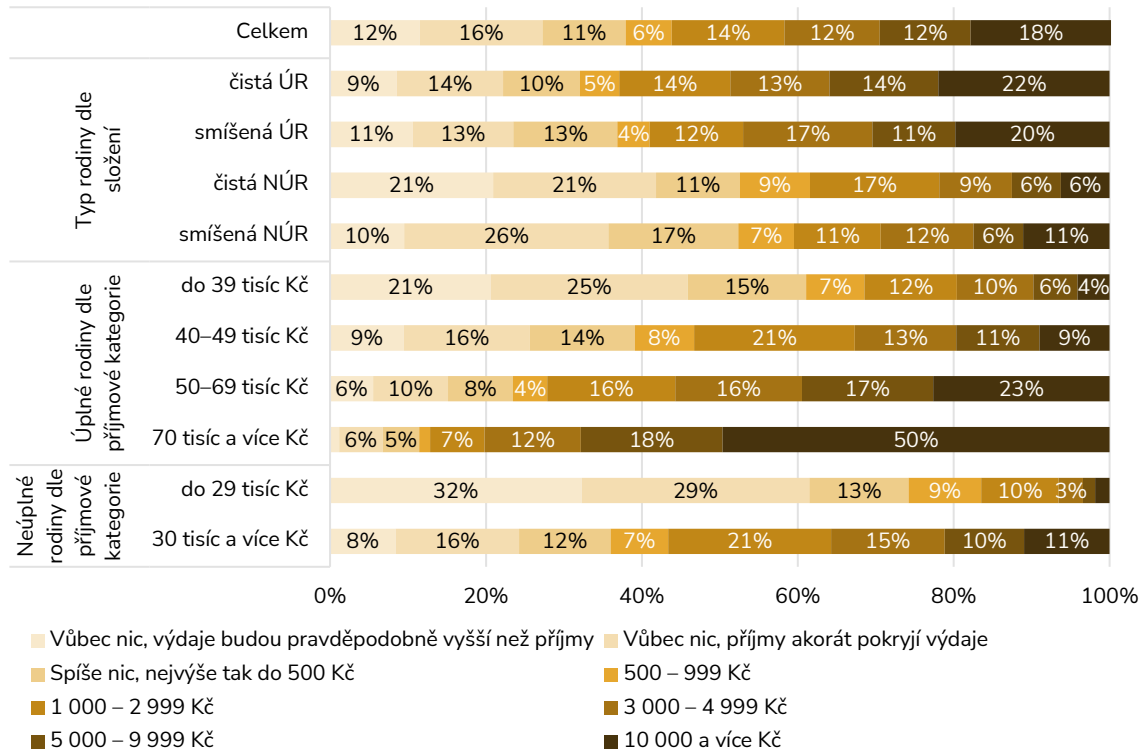
Vůbec nejhorší očekávání v oblasti úspor pro příští půlroční období mají členové neúplných rodin, z nichž pětina (22 %) očekává, že jejich příjmy akorát pokryjí výdaje, a přibližně stejný podíl (19 %) si dokonce myslí, že jejich příjmy očekávané výdaje v příštích šesti měsících ani nestačí pokrýt (u úplných rodin to je 14 %, resp. 9 %). Oproti domácnostem, ve kterých figurují oba rodiče, jsou také nižší jejich očekávání ohledně výše pravděpodobně naspořené měsíční částky. Těch, kteří očekávají měsíční úspory vyšší než 10 tisíc Kč, jsou v této skupině pouze jednotky procent (7 %), mezi členy úplných rodin je to více než pětina (22 %).

Možnost ušetřit měsíčně částku vyšší než 5 tisíc Kč byla signifikantně vyšší v domácnostech, jejichž rozpočet byl tvořen pouze pracovními příjmy, bez náhrad a sociálních dávek. **Domácnosti, jejichž celkové příjmy tvořila i některá ze sociálních dávek (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, některá z dávek hmotné nouze), měly naopak schopnost spořit značně omezenou** a pro příští půlroční období ve více než polovině případů (53 %) očekávaly, že jejich příjmy akorát pokryjí výdaje, nebo dokonce že jejich příjmy výši celkových výdajů vůbec nebudou dostačovat. Tento scénář byl o něco častější v rodinách s jedním rodičem (59 %) oproti rodinám úplným (47 %). **Rovněž výše očekávané uspořené měsíční částky byla u příjemců sociálních dávek mnohem nižší, častěji se jednalo o částky do jednoho tisíce Kč,** úspory vyšší než 10 tisíc Kč měsíčně očekávali v této skupině pouze jednotlivci. Z hlediska příjmů plynoucích do rodinných rozpočtů byly ve schopnosti v příštím půlroce alespoň nějakou částku měsíčně uspořit oslabené domácnosti bez pracovních příjmů, zcela odkázané pouze na náhrady příjmů (důchod, podpora v nezaměstnanosti, peněžité pomoci v mateřství nebo rodičovský příspěvek) nebo na již zmíněné sociální dávky (třetina očekávala, že jejich příjmy nebudou postačovat na pokrytí všech výdajů, a čtvrtina, že jejich příjmy výdaje akorát pokryjí).

Obecně jsou tedy v možnostech spořit signifikantně častěji omezeny domácnosti nízkopříjmové, především pokud v nich figuruje pouze jeden rodič. Takové jsou také častěji vystaveny očekávání, že jejich příjmy budou přinejmenším akorát pokrývat výdaje, nebo dokonce nebudou k tomuto pokrytí dostačovat. Řešením napjaté finanční (i bytové, viz kapitola 9.2) situace pro část z nich se jeví vytvoření tzv. smíšené rodiny formou spolubydlení a spolehospořádání s další osobou, nejčastěji s rodiči nebo se zaopatřeným dítětem či dětmi, které se na chodu domácnosti finančně spolupodílejí. Tato strategie minimálně částečně preventuje situaci, kdy se rodina dostane do deficitu v příjmech, a naopak zvyšuje pravděpodobnost, že ušetří alespoň nějakou částku, byť minimální, pro tvorbu případných úspor využitelných v budoucnosti (graf č. 10.6).

10. Dopady současné ekonomické situace na rodiny

Graf č. 10.6 **Schopnost průměrně měsíčně uspořit v příštích 6 měsících dle typu rodiny a příjmové kategorie (v %)**

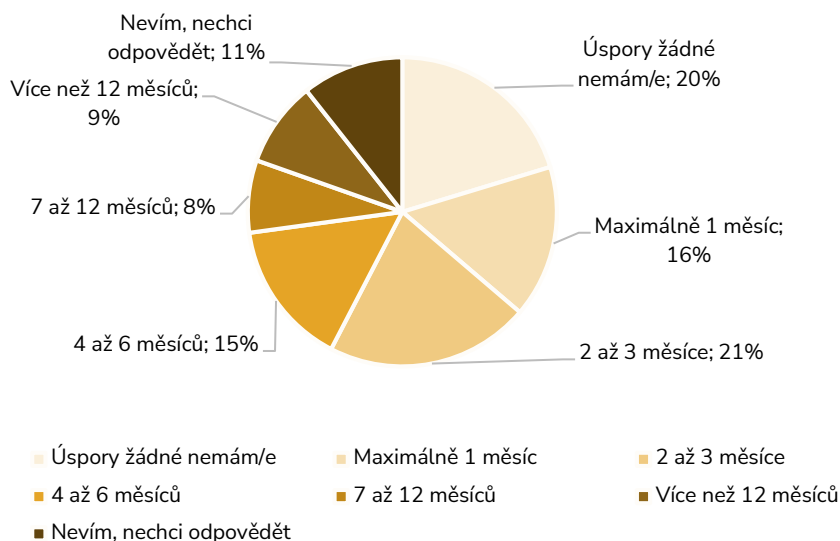

Pozn.: Smíšených rodin je ve výběrovém souboru celkově méně (ÚR N = 217, NÚR N = 126). Do analýzy nevstoupili ti, kteří na otázku neuměli nebo nechtěli odpovědět. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

O zcela tristní finanční situaci některých domácností vypovídá i skutečnost, že **mezi těmi, které v příštích šesti měsících očekávaly, že jejich příjmy nebudou dostatečně velké na pokrytí všech výdajů, jsou více než dvě třetiny (70 %) takových, které neměly žádné úspory.** Přitom právě úspory jsou potřebnou finanční rezervou pro překonání takovýchto situací. Data však ukazují, že **každá pátá domácnost úspory žádné nemá** a přibližně každá šestá (16 %) by s nimi v případě, že by se ocitla bez příjmů, při zachování stávající životní úrovně byla schopna hospodařit pouze jeden měsíc. Více než půl roku by stávající úspory v případě ztráty příjmů vystačily na živobytí 17 % domácností, každá desátá se k tomuto tématu odmítla vyjádřit (graf č. 10.7).

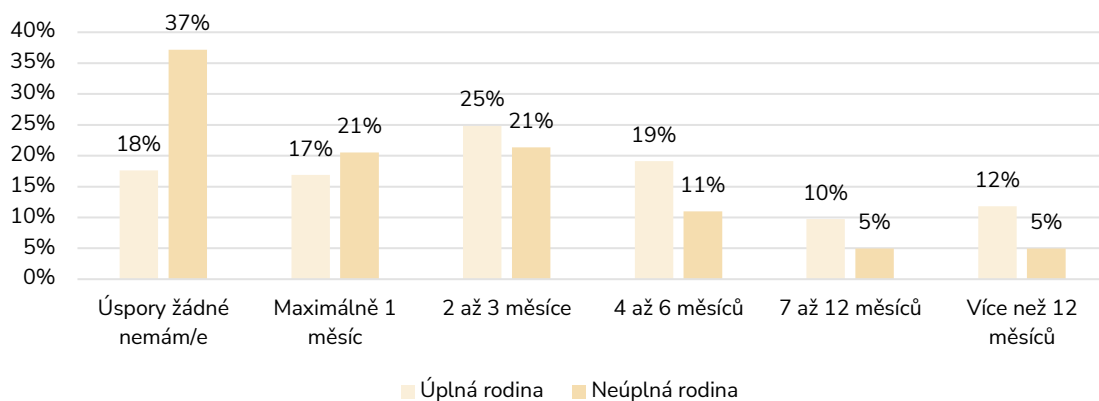
Graf č. 10.7 Doba, po kterou by domácnost, pokud by se ocitla bez příjmů, byla schopná žít ze svých úspor (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Bez úspor, příp. s úsporami, které by pokryly maximálně měsíc života při zachování stávající životní úrovně, byly převážně domácnosti samoživitelů, kterých se naznačený scénář týkal takřka ve třech pětinách případů (58 %). Domácnosti sólo rodičů, které by se svými úsporami vystačily déle než půl roku, byla pouze desetina (u úplných rodin šlo o více než pětinu; graf č. 10.8).

Graf č. 10.8 Doba, po kterou by domácnost bez příjmů byla schopná žít ze svých úspor, dle typu rodiny (v %)

Pozn.: Do analýzy nevstoupili ti, kteří na otázku neuměli nebo nechtěli odpovědět.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Lepší prognózu udržení stejné životní úrovně čerpáním úspor v případě výpadku příjmů měly rodiny s minimálně dvěma výdělečně činnými členy. Pro rodiny bez pracovních příjmů bylo naopak téměř typické, že neměly žádné úspory (64 %), nebo pouze takové, se kterými by vystačily vyžít maximálně jeden měsíc (22 %). **Zcela bez úspor byla také polovina (51 %) domácností, které pobíraly některou ze sociálních dávek** (příspěvek na bydlení, přídavek na dítě, dávky hmotné nouze). Schopnost finančně zajistit výpadek v příjmech a doba jeho trvání rostla se zvyšující se celkovou příjmovou úrovní domácnosti, nejvíce ohrožené byly tudíž domácnosti s nejnižšími příjmy, a to bez ohledu na to, zda v jejich čele stáli dva rodiče nebo pouze rodič samoživitel. V případě nízkopříjmových domácností sólo rodičů však byl podíl domácností bez úspor výrazně vyšší (o 20procentních bodů).

Bez povšimnutí nelze nechat ani skutečnost, že **možnost žít z úspor byla signifikantně nižší u domácností bydlicích v nájemním sektoru.**¹¹⁸ Ve větší finanční tísní, tedy zcela bez naspořených prostředků, byly ještě o něco častěji v nájmu žijící rodiny sólo rodičů. Přitom neplacení nájemného, ke kterému se mohou rodiny bez úspor v případě finančních potíží uchýlit, je v poměrně krátkém čase ohrožuje ztrátou bydlení.

10.2 Výhledy na příštích 12 měsících

Očekávání v různých oblastech života pro období příštích 12 měsíců nevyznávalo z úst zástupců rodin s dětmi nikterak optimisticky. **S největšími obavami hleděli na budoucí vývoj v oblasti finanční situace,** kde zhoršení předpokládala přibližně polovina. Šlo také o oblast, kde nejmenší podíl očekával zachování aktuálního stavu.¹¹⁹ **Více než čtvrtina respondentů vyjádřila obavy z budoucího zhoršení pocitu životní pohody a spokojenosti,** což velmi pravděpodobně, a s ohledem na navázání spokojenosti se životem na finanční podmínky domácnosti¹²⁰ souvisí s očekávaným výraznějším propadem v oblasti rodinných financí.

Na druhé straně **nejmenší změny, a to jak ve smyslu zlepšení, ale ještě méně často zhoršení, očekávali respondenti ve vztazích, zejména pak ve vztazích s dětmi a vztazích s partnerem.** Výraznější očekávání zlepšení partnerského vztahu přicházelo od sólo rodičů. Vzhledem k tomu, že podmínkou účasti ve výzkumu byla u této skupiny absence soužití s partnerem minimálně dva roky, mohlo jít o optimistická očekávání v počátku nového vztahu, kde ještě ke společnému soužití nedošlo. Období počátku nového vztahu a s ním spojené optimistické očekávání do budoucna může být také příčinou signifikantně vyššího očekávaného zlepšení na poli životní pohody a spokojenosti

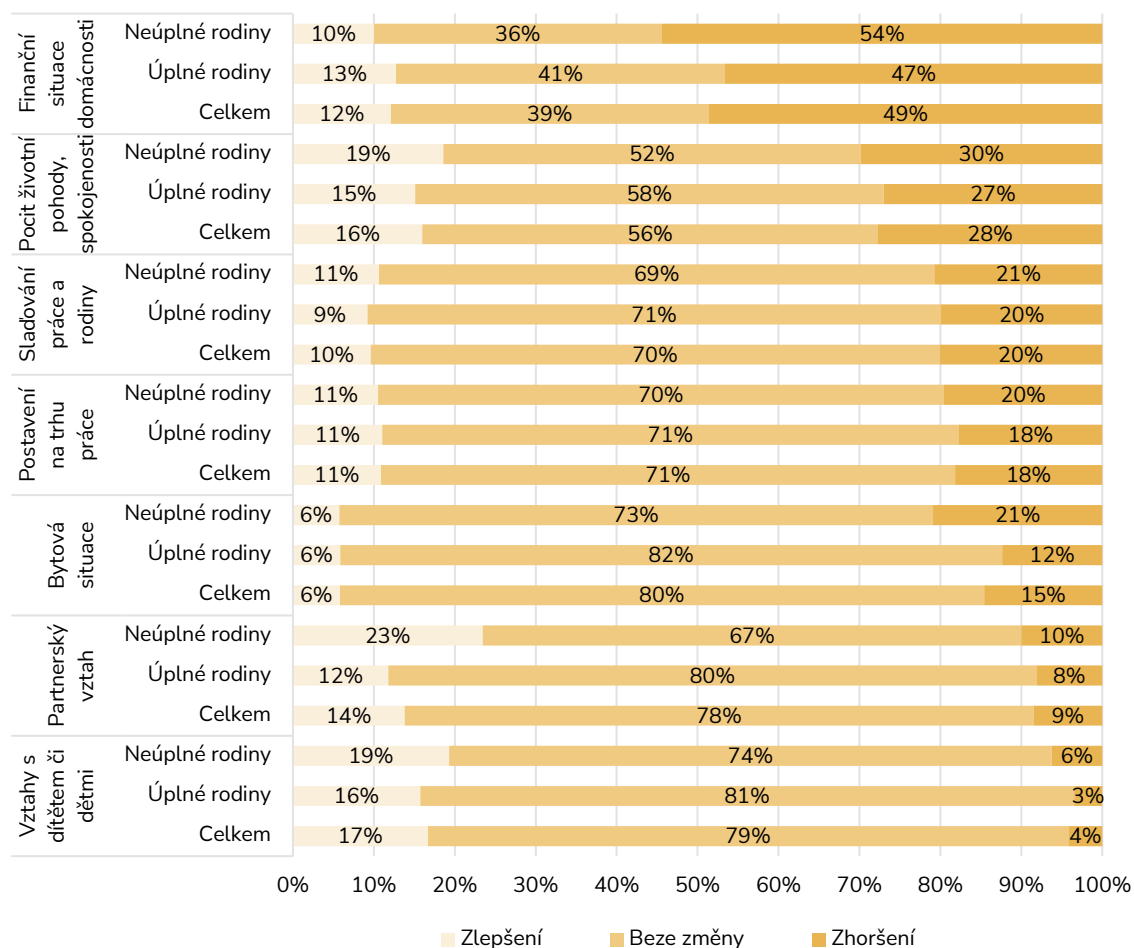
¹¹⁸ U domácností žijících ve vlastních bytech nebo domech nebyl v možnosti pokrýt výpadek v příjmech úsporami rozdíl mezi těmi, které aktuálně splácí na toto bydlení hypotéku, a těmi, které nikoli.

¹¹⁹ O očekávaném zhoršení materiálních podmínek více než polovinou českých domácností v roce 2022 viz i CVVM, panel Naše společnost. Dostupné zde: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5553/f9/eu220831.pdf.

¹²⁰ více k tomu např. i Höhne, 2022, 9–14.

(alespoň u části) sólo rodičů (graf č. 10.9), kteří i přes prožitou osobní zkušenost s rozvodem či rozchodem neztrácejí naději v založení nové rodiny, což jim může přinést uspokojení nejen v rovině osobní, ale zčásti i konsolidaci na poli finančním.

Graf č. 10.9 Očekávání v příštích 12 měsících (v %)

Pozn.: Osoby bez práce a bez partnerského vztahu položky „sladování práce a rodiny“ a „partnerský vztah“ nehodnotily. O očekáváních v partnerském vztahu mohli vypovídat i sólo rodiče, kteří nějakého partnera mají, ale nežijí s ním.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Výraznější očekávání změny nepanovalo ani u otázky bydlení, s výjimkou pesimismu deklarovaného pětinou sólo rodičů. O něco častější bylo předpokládané zhoršení v oblastech postavení na trhu práce a sladování práce a rodinného života, bez výraznějšího rozdílu mezi úplnými a neúplnými rodinami (graf č. 10.9).

S obavami do příštích 12 měsíců v oblasti financí hleděly častěji domácnosti pečující pouze o děti ve věku druhého stupně základní školy nebo středoškoláky (54 %, resp. 52 %), což může mít souvislost s jejich zvýšenými nároky jak v oblasti vybavení potřebného pro vzdělávání, tak i pro sféru volného času a sebe prezentace před vrstevníky, příp. strachem, zda tyto nároky bude domácnost i nadále zvládat. Mezi úplnými i neúplnými rodinami sdílely největší obavy ty s nejnižšími příjmy (54 %, resp. 58 %), dále pak více než polovina příjemců alespoň jedné ze sociálních dávek (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze; 54 %). Velkou finanční nejistotu představuje příštích 12 měsíců také pro více než dvě třetiny rodin, které měly v roce 2022 obtíže se zvládním výdajů na bydlení (68 %) a se zvládním rodinných financí obecně (69 %).

Naopak **zlepšení rodinných financí** očekávali významně častěji členové rodin s nejmladšími dětmi do tří (19 %), příp. šesti let věku (15 %). S velkou pravděpodobností jde částečně o rodiny, kde rodič, který dosud celodenně pečoval o dítě v rámci tzv. rodičovské dovolené, v příštích 12 měsících tuto ukončí a vrátí se do zaměstnání, příp. očekává, že bude moci svoji pracovní aktivitu navýšit a na rodinném rozpočtu se další pracovní příjem či jeho navýšení příznivě projeví. Nadějněji oproti ostatním vnímaly rodiny s nejmladšími dětmi do tří let (17 %), příp. dětmi předškolního věku (14 %) také budoucnost ohledně postavení na trhu práce, častěji to byly ženy (13 %). Zástupci rodin s dětmi max. do tří let věku spolu s domácnostmi v nižších příjmových kategoriích oproti ostatním viděli optimističtěji také svou budoucí životní pohodu a spokojenost, což může mít souvislost s budoucím očekávaným zlepšením stavu rodinných rozpočtů u části z nich v důsledku návratu matek do zaměstnání. To potvrzuje i skutečnost, že toto očekávané zlepšení osobní spokojenosti pocházelo opět významně častěji od žen.

Ve sféře **sladování práce a rodiny** pro příštích 12 měsíců je celkově mezi rodinami s dětmi vůbec nejnižší podíl očekávajících setrvalý stav mezi těmi s nejmladšími dětmi do tří let (58 %). Zbýlé rodiny s nejmladšími dětmi v tomto věku oproti ostatním buď výrazně častěji předpokládají zlepšení (13 %), nebo spíše zhoršení (28 %) situace, což jistě souvisí s možnostmi, jaké konkrétní rodina v zajištění péče o děti po nástupu pečujícího rodiče do zaměstnání má (např. pomoc prarodičů, dostupnost předškolního zařízení a jeho denní režim). **Období přechodu dítěte z celodenní péče rodiče do zahájení školní docházky se pro oblast sladování pracovního a rodinného života pro rodiny jeví jako nejnáročnější.** Rodiny, kde nejmladší dítě již zahájilo školní vzdělávání, očekávají zhoršení v této oblasti s nižší intenzitou. Ještě větší konsolidace v harmonizaci práce a rodiny nastává u rodin, kde nejmladší dítě vstupuje na druhý stupeň základní školy (tabulka č. 10.2).

Tabulka č. 10.2 **Očekávání změny v oblasti sladování pracovního a rodinného života v příštích 12 měsících dle věku nejmladšího dítěte v rodině (v %)**

	Do 3 let	4 až 6 let	7 až 11 let	12 až 15 let	16 a více let	Celkem
Zlepšení	13,4	12,6	10,1	4,6	6,4	9,6
Beze změny	58,4	67,2	71,1	79,0	79,9	70,3
Zhoršení	28,3	20,2	18,8	16,4	13,7	20,1

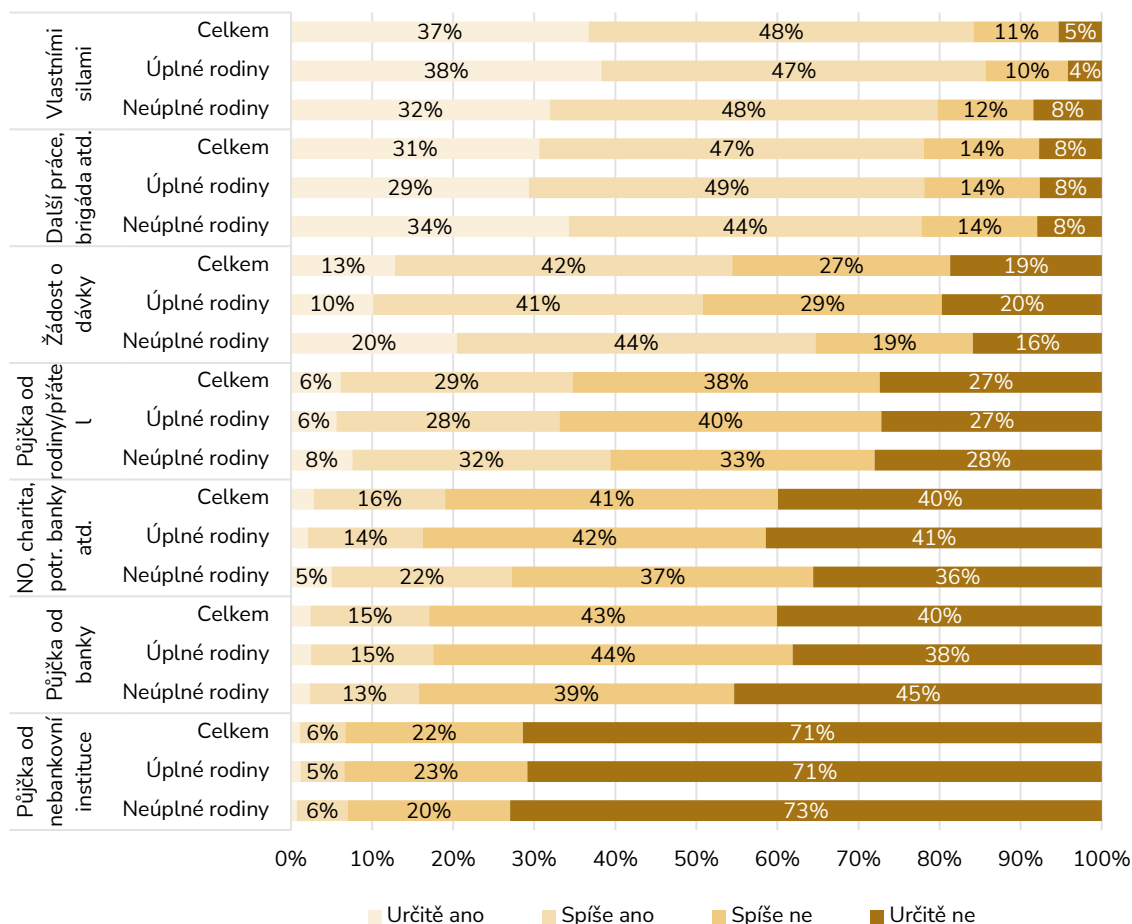
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Zhoršení bytové situace se nejvíce obávaly rodiny s celkovými nejnižšími měsíčními příjmy (do 30 tis. Kč měsíčně = 24 %, 30 tisíc až 39 tisíc Kč měsíčně = 20 %). S pesimismem ve sféře bydlení hleděly do příštích 12 měsíců významně častěji i domácnosti obývající nájemní domy či byty (28 %), stejně tak příjemci příspěvku na bydlení (30 %). Ohroženy se cítily být také častěji ty, které měly v roce 2022 jak s výdaji na bydlení (30 %), tak s vycházením s celkovými příjmy (28 %) nějaké obtíže.

Při případném zhoršení finanční situace domácnosti by se naprostá většina snažila tyto vyřešit vlastními silami, tedy s využitím prostředků, které jsou již dostupné (úspory, prodej majetku, snížení spotřeby), **případně hledáním dalšího zdroje příjmů, jako jsou brigády nebo práce přesčas**. Řešení vlastními silami bylo více uváděno členy úplných rodin, patrně proto, že jsou u nich častější úspory, kterých lze využít, příp. ve větší míře disponují majetkem, který by bylo možné prodat či jinak zhodnotit. Členové neúplných rodin částečně, vzhledem k výše uvedenému, naopak důrazněji deklarovali (odpověď „rozhodně ano“), že by šli cestou hledání dalšího zdroje příjmů (graf č. 10.10).

Pro nadpoloviční většinu domácností by jednou z možných cest při zhoršené finanční situaci bylo žádat o sociální dávky. Cestou státní sociální podpory by se vydaly dvě třetiny sólo rodičů, kteří by také častěji než členové úplných rodin šli cestou půjček od rodiny či přátel nebo hledání pomoci u neziskových organizací, charity či potravinových bank. **Ostatní půjčky, zvláště ty od nebankovních institucí, by v případě finanční nouze byly řešením pouze pro přibližně každou čtrnáctou rodinu s dětmi**, bez ohledu na úplnost. Naopak takřka tři čtvrtiny rodin tuto možnost naprosto odmítly. Půjčky u bank byly méně častou volbou pro sólo rodiče (graf č. 10.10).

Graf č. 10.10 Způsoby řešení případného zhoršení finanční situace domácnost (v %)

Pozn.: NO = neziskové organizace

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Řešení zhoršené finanční situace vlastními silami formou čerpání úspor, omezením výdajů či prodejem majetku bylo častější pro domácnosti, které jsou v dobré ekonomické kondici. Jsou to častěji domácnosti, kde je minimálně jeden z rodičů vysokoškolsky vzdělaný, do nichž plynou minimálně dva pracovní příjmy a které nejsou zatíženy půjčkami (kromě hypoték). Svým schopností zvládnout zhoršenou finanční situaci vlastními silami také častěji věřily domácnosti, do jejichž rozpočtu neplyne žádná ze sociálních dávek (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze). Jde častěji o rodiny, kde minimálně jeden z rodičů je ve věku nad 50 let. Obecně řečeno šlo o domácnosti, které na poli financí již dosáhly určité konsolidace, tedy mají rezervy jak v oblasti úspor, tak i spotřeby, příp. majetek, který je možné prodat. Tuto variantu naopak častěji odmítaly domácnosti, které jsou finančně oslabené, nemají žádné úspory, a takové, ve kterých je někdo v domácnosti na mateřské nebo rodičovské dovolené či jejichž celkové měsíční příjmy

nepřesahují 40 tisíc Kč. Obecně jde o domácnosti mladších rodičů do 30 let. Domácnosti s tímto přístupem k úsporám mívají častěji velké či střední obtíže při vycházení se svými celkovými měsíčními příjmy.

K hledání dalšího zdroje příjmů by častěji přistoupili rodiče do 29, max. 39 let věku, kteří mají maximálně předškolní děti, častěji minimálně jedno dítě do tří let a byli na mateřské či rodičovské dovolené, příp. v domácnosti. O tomto způsobu vylepšení rodinného rozpočtu také častěji určité uvažovaly domácnosti s jedním výdělečně činným členem, které pocitovaly obtíže při vycházení s příjmy, bez výraznějšího zastoupení domácností pobírajících sociální dávky. Obecně lze z výsledků konstatovat, že jde z velké části o rodiny s malými dětmi, které jsou momentálně ve zhoršené finanční situaci, ale jde pro ně o dočasný stav daný okolnostmi, jako je například celodenní péče o dítě mladší tří let, a tím pádem výpadek v pracovním příjmu pečujícího rodiče. Je u nich patrná tendence řešit situaci aktivně. Naopak **nebyla prokázána statisticky významně vyšší ochota opatřit si přivýdělky u domácností respondentů bez maturity, bez výdělečně činných členů, těch zatížených půjčkami nebo pobírajícími sociální dávky či výrazně velká snaha o přivýdělky u nízkopříjmových domácností.** Pro tyto domácnosti je naopak typičtější pasivní přístup a při zhoršené finanční situaci častější očekávání pomoci zvenčí.

Žádost o (další) sociální dávky je krokem typičtější pro domácnosti s nižšími celkovými příjmy, se kterými obtížně vycházejí, domácnosti bez úspor a částečně i ty s velmi malými úsporami, které by jim při zachování stejné životní úrovně zajistily živobytí maximálně několik týdnů. Je to rovněž strategie uplatňovaná domácnostmi, ve kterých je někdo na mateřské či rodičovské dovolené, v domácnosti nebo nezaměstnaný, a to napříč všemi věkovými kategoriemi. Mezi potencionálními žadateli o sociální dávky jsou častěji také domácnosti, kde je maximálně jeden výdělečně činný člen (vzhledem k zastoupení i vyšších věkových kategorií již nejde tak často o domácnosti, kdy výdělečně nečinná osoba pečuje celodenně o dítě do tří let). **Na sociální systém více spoléhaly také ty rodiny, do jejichž rozpočtu už plyne nějaká z dávek státní sociální podpory** (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze). Naopak domácnosti, které žádnou z těchto dávek nečerpají, na ně ani v případě případného zhoršení finanční situace domácnosti příliš nespolehají a snaží se spíše hledat jiná řešení k překonání této situace.

Půjčky od širší rodiny, rodičů, prarodičů apod. byly častějším řešením zejména pro domácnosti rodičů do 39 let, s malými dětmi (nejstarším dítětem v předškolním věku a nejmladším dítětem do tří let), kdy minimálně jeden z rodičů byl na mateřské nebo rodičovské dovolené či v domácnosti. Pravděpodobně jde o **mladé rodiny, které svou finanční situaci teprve konsolidují, a tudíž více spoléhají na pomoc svých (často stále ještě výdělečně činných) rodičů.** Domácnosti spoléhající na finanční podporu širší rodiny nepobíraly významně častěji než ostatní sociální dávky (buď přídavek na dítě, příspěvek na bydlení nebo dávky hmotné nouze). Pro pomoc širší rodiny se častěji obracely také domácnosti, které mívaly minimálně občas obtíže vyjít se svými celkovými měsíčními příjmy.

Charitativní a neziskové organizace nebo potravinové banky nejsou v případě potřeby pomoci místem, kde by rodiny s dětmi masověji hledaly pomoc. Tato forma pomoci by byla častěji

uvažovanou alternativou pro respondenty bez maturity, jejichž domácnost je **ve velmi špatné finanční situaci**. Častěji šlo o domácnosti, ve kterých nebyl nikdo výdělečně činný a které měly velmi nízké celkové měsíční příjmy (do 29 tisíc Kč), se kterými jen velmi obtížně vycházely. **Šlo o rodiny závislé minimálně na jedné ze sociálních dávek** (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze), bez úspor, zatížené dvěma nebo více půjčkami (bez hypoték).

Formální půjčky, tedy ty mimo širší rodinu, nebyly domácnostmi často uvažovaným zdrojem pro řešení případné zhoršené finanční situace. I přes poměrně nízký počet respondentů, kteří tuto alternativu označili, lze mezi domácnostmi vysledovat určité rozdíly v případě zdroje těchto půjček. **Půjčky u bank** určitě nejsou alternativou pro domácnosti bez úspor nebo příjemce alespoň nějaké ze sociálních dávek. Naopak je spíše připustili respondenti pracující. I přes určitý stupeň zadlužení by se k této formě pomoci uchýlily domácnosti, které již minimálně jednou půjčkou (u rodiny, banky či jiné instituce) zatíženy jsou. Nejednotný, ale zato poměrně vyhraněný je názor zástupců domácností z nejnižší příjmové kategorie (do 29 tisíc Kč), které by tuto formu pomoci ve srovnání s ostatními příjmovými kategoriemi domácností buď rozhodně zvolily nebo rozhodně odmítly. Počet dětí nebo jejich věk výraznější roli ve strategii pro užití tohoto nástroje nehrál.

Půjčky u nebankovních institucí by byly určitě volbou pro domácnosti s příjmy nedosahujícími 30 tisíc Kč měsíčně nebo takové, které při hospodaření s rodinným rozpočtem pociťovaly střední nebo větší obtíže. Více o nich uvažovaly osoby s nižším než maturitním vzděláním. Spíše je rovněž připouštěli příjemci minimálně jedné ze sociálních dávek a byly jim opět poměrně silně nakloněny i domácnosti, které již dvě nebo dokonce více půjček mají. Rezolutní odmítnutí této formy řešení zhoršené finanční situace zaznívalo od vysokoškoláků, vysokopříjmových domácností (nad 70 tisíc měsíčně), které bezproblémově hospodaří se svými financemi, dále pak od osob starších 50 let a rodičů dětí starších 16 let. Své příznivce nemají nebankovní půjčky ani u domácností, které žádné půjčky neměly ani nebyly příjemci žádné ze sociálních dávek.

V otázce na různé strategie, které by české rodiny s dětmi volily při zhoršení finanční situace, byla dána také možnost vlastní odpovědi. Té využil přibližně každý dvacátý respondent (N = 150). Uvedené odpovědi takřka kopírovaly dotazníkem nabízené možnosti, pouze je více konkretizovaly.

Více než třetina z těchto uvedených odpovědí uváděla způsob, který souvisel s **přivýdělkem**, často šlo o jejich specifikaci, jako například u těchto respondentů:

„Placená výpomoc s domácími pracemi a zahradnickými pracemi u známých.“ (úplná rodina)

„Výroba a prodej domácích produktů.“ (úplná rodina)

„Jsem ve volném čase muzikant, šel bych hrát do kapely vydělávající peníze.“ (úplná rodina)

„Přesčas, darování plazmy.“ (úplná rodina)

„Zkoušela bych třeba péct na zakázku a podobně.“ (neúplná rodina)

Některá řešení zhoršené finanční situace naznačovala, že pro některé rodiny je situace velmi náročná a zvažované kroky hraničí s realizovatelností, někteří by zkusili své vlastní podnikatelské aktivity.

„Najdu si třetí práci a omezím spánek na 3 hodiny, zbytek času budu v práci!“ (úplná rodina)

Objevily se i případy, kdy by rodina do vyřešení neutěšené finanční situace domácnosti zapojila dospívající děti.

„Zapojení dětí – brigády pro děti (už spíš dospělé jedince, kteří studují).“ (neúplná rodina)

Pětina respondentů, kteří možnost řešení případné zhoršené finanční situace doplnili o vlastní opatření, uvedla taková, která souvisela s **omezením spotřeby a s úsporami** dotýkajícími se i dětí.

„Šetření, kde se dá. Osekání všeho nepotřebného.“ (úplná rodina)

„Omezení aktivit dětí.“ (úplná rodina)

„Zapojením dětí do práce, společné šetření na všech úrovních – a bohužel žádná rodina, žádná kultura, žádné volnočasové aktivity, úspora jídla.“ (úplná rodina)

„Omezení výdajů za jídlo, ovšem ono není už moc co omezovat, určitě nebudu sahat do úspor a neprodám byt.“ (neúplná rodina)

Několik respondentů by uspořilo vlastními výpěstky či opatřováním komodit, které není třeba kupovat.

„Pěstování plodin na zahradě, sběr lesních plodů...“ (úplná rodina)

„Pěstování potravin, samovýroba paliva.“ (úplná rodina)

„Zvýšením nezávislosti na nákupu potravin – vlastní zdroje jako med, zelenina, ovoce.“ (úplná rodina)

15 % konkretizovaných odpovědí popisovalo **zoufalé, drastické nebo až ilegální způsoby**, jakými by si rodiny případně svoji zhoršenou finanční situaci vylepšily. Přestože patrně všechny nebyly míněny vážně, svědčí takto pojaté odpovědi o vážnosti situace některých domácností s dětmi a o tom, jak bezvýchodně ji vnímají:

„Žebrání.“ (úplná rodina)

„Prodej drog.“ (úplná rodina)

„Netuším... sebevražda?“ (neúplná rodina)

„Loterie, prostituce.“ (neúplná rodina)

„To zatím netuším, možná emigrací.“ (neúplná rodina)

Zhruba každá desátá doplněná odpověď ohledně strategie řešení zhoršené finanční situace domácnosti se týkala **prodeje jakéhokoli majetku**. Několikrát bylo konkretizováno, jako je tomu v následujících příkladech.

„Prodejem oblečení.“ (úplná rodina)

„Prodejem dlouhodobějších investic.“ (úplná rodina)

„Prodej nemovitosti nebo jiného majetku.“ (úplná rodina)

„Prodej osobních věcí, hraček dětí, prodej nábytku, spotřebičů.“ (neúplná rodina)

Co se týče ostatních odpovědí doplňujících tuto otázku, spadaly tyto do oblasti zhodnocování dřívějších investic, pomoci rodiny či blízkých nebo pomoci poptávané v sociální oblasti. Šlo však vždy o vyjádření několika jednotlivců. Část odpovědí byla formulována zcela obecně, bez konkrétního návrhu řešení: *„Cokoli.“*, *„Co by bylo třeba.“*, *„Něco bych musel vymyslet.“*, *„Zatím nevím.“* apod.

10.3 Doplnující hodnocení finanční situace domácnosti vlastními slovy rodičů

Respondenti dotázaní ve výzkumu *„Životní podmínky rodin s dětmi 2022“* mohli závěrem **v otevřené otázce cokoliv doplnit k příjmům a výdajům své domácnosti a zhodnotit její finanční situaci**. Této možnosti využilo **569 respondentů** (18 % ze všech), tedy poměrně vysoký podíl. Rodiče z úplných i neúplných rodin s různou úrovní příjmů vyplnili tuto otázku v podobné míře. Jejich výpovědi bylo možné seskupit do několika níže uvedených oblastí, které se v některých případech mohou překrývat. Převládá v nich spíše negativismus, ale ani pozitivní hodnocení nebylo výjimkou. Pro dokreslení byly vybrány konkrétní citace.

Přibližně pětina respondentů vyjádřila spokojenost s finanční situací své domácnosti, a to celkem jednoduše za použití výrazů jako **dobrá, bez problémů, v pohodě, ucházející, obстойná, udržitelná, uspokojivá, stabilní, příp. jde to, zvládáme, daří se nám dobře**. Výrazně častěji byli v tomto smyslu spokojeni rodiče z úplných rodin oproti sólo rodičům, zvláště pokud čisté měsíční příjmy jejich domácnosti dosahovaly alespoň 50 tisíc Kč, ale především 70 tisíc nebo více Kč.

Podobně jako zvládnutelnou hodnotila svou finanční situaci necelá desetina dotázaných, nicméně k tomu **doávali určitá omezení či podmínky**. I v těchto případech se častěji jednalo o rodiny úplné s vyššími příjmy. Zmiňovali např. nezbytnost příjmů z pracovní činnosti, nutnost více zvažovat výdaje domácnosti v reflexi na růst cen, snížení možností ukládat peníze stranou či obavy z budoucího vývoje, často ve spojitosti s poukázáním na určité uskromnění se. Pracovní příjem přitom hrál roli i z hlediska výhledu na zlepšení finanční úrovně, převážně v návaznosti na návrat žen na trh práce.

„Máme se slušně, ale nad výdaji musím mnohem víc přemýšlet než dřív, omezit zbytečné radosti a volit levnější potraviny. Mnohem méně rozhazují peníze.“ (úplná rodina)

„Pokud bych od října 2022 nehledala alespoň příležitostné brigády, nemohla bych si dovolit hradit vše, co potřebujeme.“ (neúplná rodina)

„Snažím se pracovat, co mi zdraví dovolí, ať mají děti, co potřebují a vyjdeme, ale bez příspěvků od státu bychom to určitě nedali. Takhle vše pokryju, ale vyskakovat si moc nemůžeme. Veškeré nákupy musím zvažovat, co je důležitější.“ (neúplná rodina)

„Žijeme skromným životem a neutrácíme za zbytečnosti, na dětech se nešetří, dospělí se uskromní.“ (úplná rodina)

„Mám dobrou práci. Moje finanční situace je asi normální, beze změny, jen jídlo jde poznat, že prošlo výrazným zdražením.“ (neúplná rodina)

„Po nástupu manželky do práce se naše finanční stránka o dost zlepšila.“ (úplná rodina)

Naproti tomu zhruba čtvrtina vyjádřila negativní hodnocení finanční situace domácnosti, charakterizované slovy jako **špatná, těžká, kritická, napjatá, neudržitelná, přežíváme na hraně, od výplaty k výplatě**, (převážně vlivem zdražování) **došlo ke zhoršení, snížily se příjmy, bylo lépe, levněji**. Někteří uvedli, že řeší exekuci či jsou v insolvenci. Mnohdy svůj pohled doprovázeli tím, že musí omezovat výdaje a/nebo využívat finanční rezervy. Nejednou k tomu připisovali obavy či strach z dalšího vývoje. Někteří respondenti dále uváděli, že bez vnější pomoci (zejména širší rodiny, příj. státu) by byla jejich situace ještě horší, zaznívaly však také výtky k výši některých dávek. Celkově se tato situace mírně častěji dotýkala neúplných rodin, a zvláště rodin s nízkými příjmy (neúplných rodin s celkovými příjmy do 29 tisíc Kč, úplných rodin s příjmy do 39 tisíc Kč), byla ale poměrně častá i v rodinách s vyššími příjmy (úplné rodiny s příjmy 40 až 69 tisíc Kč, neúplné rodiny s příjmy 30 tisíc a více Kč).

„Dcera nemá věk na školku, jesle tu nemáme a byly by drahé, partner je v práci od rána do večera, a přesto žijeme od výplaty k výplatě, nárok na dávky nemáme nejspíš, úspory jako většina lidí kolem nás nemáme a bojíme se, co bude.“ (úplná rodina)

„Finanční situace naší rodiny je obtížná, splácíme hypotéku, máme dvě děti v předškolním věku, stát by [měl] zvýšit rodičovský příspěvek, nezvyšovat ceny potravin a energií, nebo to rodiny s dětmi nebudou moci zaplatit a budou žít v bídě.“ (úplná rodina)

„Před pandemií jsme měli bez obtíží na základní věci, ale mohli jsme si dovolit i výlet či dovolenou. Nyní jsme rádi, že zvládneme proplatit nájemné, energie a máme na jídlo na celý měsíc.“ (úplná rodina)

„V takové finanční situaci jsme ještě nikdy nebyli, velká nejistota, zdražuje se všechno a nejvíce bydlení, jídlo, elektřina, plyn, oblečení pro děti.“ (neúplná rodina)

„Finanční situace je špatná, pokud bych neměla pomoc od rodičů a exmanžela, s penězi bych nevyšla.“ (neúplná rodina)

Lze se domnívat, že za nepříznivými podmínkami rodiny se slovy jejich představitelů často skrývaly všudypřítomné okolnosti, tedy především (reálné či očekávané) **zdražování potravin, energií, pohonných hmot aj.**, ale i nutnost **omezování výdajů na zboží a služby, nezřídka vázaných na děti**. Současně však řada rodičů uváděla, že raději redukuje své potřeby, než aby omezovaly potřeby svých

dětí. Ve výpovědích rodičů je patrná orientace na zvládnutí základních, nezbytných výdajů domácnosti (bydlení, potraviny), v některých případech však doprovázená nutností šetřit na kvalitě potravin. Omezování dále nastává v oblasti volnočasových aktivit a zájmů celé rodiny (dovolená), rodičů, a je-li to nevyhnutelné, tak i dětí. Jako problematické byly některými respondenty vnímány nenadálé či vyšší výdaje související např. se zdravotní péčí, speciální dietou, ale i s jinými výdaji (např. na lyžařský výcvik). Respondenti poukazovali také na zvyšující se náklady s rostoucím věkem dětí a na vysoké náklady spojené s jejich vzděláváním a se zajištěním potřebných pomůcek. Celkově se v tomto duchu vyjadřovala necelá pětina dotázaných, z úplných i neúplných rodin. Zatímco však v úplných rodinách se to častěji týkalo nízkopříjmových rodin (do 39 tisíc Kč), v neúplných rodinách spíše těch s vyšším příjmy (30 tisíc a více Kč).

„Bojím se dalšího zdražování potravin, oblečení, výdajů za školu pro moji dceru, zvyšování cen elektřiny, zvyšování nájmu.“ (neúplná rodina)

„Hledáme úspory, kde to jde. Bojím se příštího roku, kdy má jít prostřední syn na střední školu a nejmladší do školy. Výdaje s rostoucími dětmi jenom rostou.“ (úplná rodina)

„Máme jeden příjem, snažíme se šetřit, kupujeme jen nezbytné. Tak, abychom bez problémů zaplatili výdaje na bydlení, výdaje na děti (včetně výživného na syna), které hradím bývalému manželovi. Kdyby měla dcera placené koníčky, možná by byl trochu problém.“ (neúplná rodina)

„Musím omezovat výdaje, včetně toho, že já jím jen jednou denně, aby moje dítě mělo co jíst.“ (neúplná rodina)

„O dovolené táboříme v lese a na louce, na dovolenou nemáme peníze. Žijeme s rodinou v bytě dědy s dědou, protože na nájem vlastního bytu bychom neměli. Šetříme na vzdělání, kroužkách, elektronice a podobně, ale jinak žijeme spokojeně a v dostatku.“ (úplná rodina)

„Omezili jsme vše, co se dalo, nikam nechodíme, téměř nejíme – jednou, max. 2x denně, dávno jsme nebyli dovolené, a jediný kroužek, který dcera má, nejspíš budeme muset ukončit. Oblečení a další zbytečné věci již nekupujeme vůbec. Slouží do roztrhání.“ (úplná rodina)

„Omezujeme koníčky dětí, školní potřeby, knihy.“ (úplná rodina)

„S partnerkou přemýšlíme znovu o spolu žití, protože to není jednoduché a je potřeba to táhnout společně, ty výdaje jsou hrozné.“ (neúplná rodina)

„V současné době nemohu zakoupit dětem do škol potřebné pomůcky, např. notebooky, které potřebuje jak dcera na VŠ, tak i syn na SPŠ.“ (úplná rodina)

„Z důvodu zdražování veškerých komodit je stále těžší udržet si standardní životní úroveň, na niž jsme byli zvyklí. Šetření je nyní nezbytné, abychom také něco mohli šetřit na nečekané výdaje. Omezili jsme koníčky, na kvalitním jídle se ale šetří o dost hůř.“ (úplná rodina)

„Zvládáme základní potřeby, ale například nové kolo nebo platba za zubaře je již velký výdaj.“ (neúplná rodina)

Jak již zaznívalo v předchozích oblastech, rodiny s dětmi se někdy mohou spolehnout na pomoc zvnějšku, která jim umožňuje situaci lépe zvládat. Pokud plyne od širší rodiny, nejčastěji prarodičů

děti, bývá realizována jednak společným bydlením (a tím určitou úsporou na nákladech), ale i přímou finanční podporou (v podobě dotace či půjčky) nebo prostřednictvím hlídání dětí. Mnohem častěji takovou pomoc dostávají rodiny neúplné než ty úplné. Nutno však podotknout, že společné bydlení s rodiči nemusí vždy znamenat samozřejmou podporu.

„Těžko se žije pouze z rodičovské a příspěvku na bydlení a alimentů. Pokryjí pouze nezbytné věci jako nájem, jídlo, plenky, dětské oblečení... nemít rodiče, co mi občas půjčí, nevyšla bych, naštěstí jim stačí splatit půjčku, až nebudu na rodičovské.“ (neúplná rodina)

„S penězi jsme v háji. Vycházíme z výplaty do výplaty. Založili nás moji rodiče.“ (úplná rodina)

„Finančně mně pomáhají moji rodiče, také s hlídáním mojí dcery.“ (neúplná rodina)

„Je to velmi těžké vychovávat dítě jako samoživitelky; rodiče pomůžou, ale jen na nezbytně nutné výdaje.“ (neúplná rodina)

„Máme štěstí, že bydlíme v domku u mých rodičů, jinak bychom zvyšování nákladů na bydlení nezvládli, také se zvyšují ceny potravin, není to možné platit.“ (neúplná rodina)

„Naše finanční situace je velmi dobrá – jednak s ohledem na zaměstnání nás obou a jednak výrazná podpora od rodičů z obou stran, navíc jsme oba z rozvedených manželství, takže naše děti mají víc babiček a dědečků než jiné.“ (úplná rodina)

„Žiji s dětmi a s rodiči bývalého manžela, o které se starám. Jsem v částečném invalidním důchodu. Jeho rodiče si hospodaří s penězi sami a nám přispívají jen občas, takže musíme vyjít jen z peněz, co máme.“ (neúplná rodina)

Jinou pomocí mohou být **sociální dávky**. Někteří respondenti tak zvažovali žádost o přídavek na dítě či příspěvek na bydlení. V té souvislosti padaly i návrhy na započítávání splátek hypotéky do nároku na příspěvek na bydlení. Samostatnou pozornost věnovali také rodičovskému příspěvku, jehož výše byla kritizována. Pro některé zůstává pobírání dávek stále spíše nepřijatelné, jiní upozorňovali na možná zpoždění ve výplatě dávek. Návrhy rodičů na dílčí úpravy sociálních dávek se blíže zabývá kapitola 11.4.

„Bojujeme a nezatěžujeme stát s žádostmi o různé sociální dávky.“ (úplná rodina)

„Chodím do práce a k tomu musíme jako rodina žádat o sociální dávky, to je hnušné. To se mají lépe ti, co nepracují!!!“ (úplná rodina)

„Budu žádat o přídavek na dítě.“ (neúplná rodina)

„Hypotéka by se měla započítávat do příspěvku na bydlení.“ (úplná rodina)

„Myslím si, že by se měla zvýšit částka rodičovského příspěvku. Vzhledem k současné situaci kvůli inflaci je složité s tak nízkým příspěvkem vyjít. Vzhledem k tomu, že manžel pracuje, nemáme nárok na jakékoli státní příspěvky. Dcera mi nedovolí si přivydělat.“ (úplná rodina)

„Stát by měl zvýšit rodičovský příspěvek, snížit ceny za byty, zajistit méně přísné podmínky k dosažení nároku na příspěvky na děti, příspěvky na bydlení, určitě nezvyšovat ceny potravin.“ (úplná rodina)

10. Dopady současné ekonomické situace na rodiny

„Jsem samoživitelka se třemi dětmi, mám tři práce, co můžu dodat. Nevím, dělám, co mohu, a stát posílá peníze pozdě, někdy to trvá i 3 měsíce, hrůza.“ (neúplná rodina)

Roli státu respondenti dále spatřovali **v oblasti sladování práce a rodiny**, tedy zejména v zajištění služeb péče o malé děti a ve větších možnostech rodičů najít práci na částečný úvazek. Vyšší podporu by uvítali v oblasti vzdělávání dětí, ať již ve formě příspěvků na školní potřeby, nebo na studenty středních a vysokých škol. Náměty se týkaly také (rozšíření) podpory speciálního stravování dětí. Někteří respondenti státu, příp. vládě přikládali vinu za stávající složité ekonomické podmínky rodin, jiní pak volali po jejím řešení. V odpovědích respondentů zaznívala rovněž kritika finanční podpory směřovaná na Ukrajinu, která (dle slov respondentů) jde na úkor českých rodin. K roli státu se rodiče vyjadřovali ještě v samostatné otázce, která je podrobněji zpracovaná v kapitole 11.4.

„Všichni se obáváme dalšího zdražování nájmu, potravin, oblečení, obuvi, elektřiny, plynu. Nebudeme to moci všechno zaplatit. Je potřeba, aby zasáhl stát.“ (úplná rodina)

„Bylo by super více jeslí a institucí pro děti od 2 let. Nejsme rodina, která má hlídání, a tak nemám možnost jít do práce či na brigádu.“ (úplná rodina)

„Snažíme se být pozitivní, manželka hledá práci, ale s dítětem 3letým je to velmi těžké, pracovní doba neodpovídá tomu, co si můžeme dovolit, jelikož máme dítě.“ (úplná rodina)

„Nám by velmi pomohlo společné [zdanění] manželů/rodiny – péče o malé dítě velmi dělá rozdíly u toho, kdo se převážně stará a nemůže se pracovně plně angažovat, a tím, kdo se může věnovat pracovně na plný výkon. Problém sehnat 1/2 úvazek.“ (úplná rodina)

„Vysoké školy jsou velmi finančně náročné. Pomohla by pomoc státu třeba na ubytování na kolejích.“ (úplná rodina)

„Aby se neplatily učebnice, sešity na škole pro děti.“ (úplná rodina)

„Moje děti uvažují o tom, že po vchození základní školy půjdou pracovat, ne studovat, jak měly v plánu před 2 roky.“ (neúplná rodina)

„Bylo by potřeba, aby stát automaticky přispíval dětem na dietní stravování, pokud mají potravinové alergie. Nyní končí tato pomoc státu již v 15 letech, ale bylo by potřeba platit do 26 let, pokud dítě studuje.“ (úplná rodina)

„Napřed děti nemohly do škol kvůli pandemii a teď na školu nemáme. Vychováváme generaci bez možnosti kvalitní výuky. Hlavně, že cpeme do zbraní na válku.“ (neúplná rodina)

„Naše finanční situace se zhoršila nástupem na MD [mateřskou dovolenou], kdy jsem ztratila příjem a uživit sama dvě děti je velice těžké. Stát raději posílá peníze na cizí válku, než aby adekvátně pomohl občanům.“ (neúplná rodina)

Zvláště pro sólo rodiče představuje samostatnou problematiku **ne/placení výživného** druhým rodičem.¹²¹ Ve vyjádřeních respondentů se v tomto ohledu neobjevovaly pouze negativní zkušenosti, jako je neplacení výživného či neochota k jeho navýšení, ale i příklady (nad)standardního přístupu povinného rodiče. Všechny uvedené citace pocházejí od sólo rodičů.

„Dnešní doba je velice zlá, samoživitelky to mají špatné, výživné dostáváme ale pořád stejně, ale nezvýší částku, i když ví, že vše je dražší.“

„Uvítala bych vyšší výživné, exmanžel na to nereflektoval.“

„Pomohly by vyšší alimony a kdyby se otec zapojil do výchovy. O syna nemá zájem.“

„Nežijeme si zle, ale na staršího syna činí dlužné výživné přes 300 tisíc Kč a i přesto, že občas dochází ke splátkám formou exekuce, je to příjem bohužel nevymahatelný.“

„Při zachování stejné životní úrovně jsme každý měsíc cca 7 000,- v minusu, takže budeme muset začít šetřit na věcech, na kterých jsme dříve tolik nemuseli. Je to také způsobeno tím, že jsem na děti sám a bývalá manželka bohužel alimony moc neplatí.“

„Jsem ráda, že jsou mé děti aktivní a chodí na brigády, jejich příjmy jsou velkým plusem do domácnosti. Bývalý manžel platí poctivě výživné i navíc, tak si neumím představit, že by toto nebylo. Asi bychom byli žebráci.“

„Otec se podílí nad rámec alimontů, školku, školu, dražší výdaje platí on sám a sám to navrhl. Moc si toho vážím a nemám problém tudíž platit dceři něco dalšího.“

¹²¹ Nárok na výživné může mít i rodič, resp. dítě žijící v úplné, rekonstituované rodině.

11. Postoje rodičů k rodinné politice

Kamila Svobodová

11.1 Hodnocení sociálních dávek

Dotazovaní rodiče byli prostřednictvím sady výroků požádáni o zhodnocení sociálních dávek, kterými stát pomáhá rodinám s dětmi zvládat obtížné životní situace, a to z několika různých hledisek. K otázce se nedokázalo vyjádřit 7 % až 21 % respondentů dle typu výroku (viz poslední sloupec tabulky č. 11.1), ostatní volili svou odpověď na pětibodové škále vymezené krajními položkami „rozhodně souhlasím“ až „rozhodně nesouhlasím“. Pro další analýzu byly pro přehlednost a snazší interpretaci odpovědi „neumím posoudit“ vynechány a ostatní odpovědi sloučeny do tří kategorií (viz tabulka č. 11.1, v níž jsou výroky sestupně seřazeny od těch nejvíce „kritizovaných“). Ke středové variantě odpovědi, tj. „ani souhlas, ani nesouhlas“ se u většiny výroků přiklonily zhruba tři desetiny respondentů. **Největší kritika se vztahovala k zacílení dávek na pokrytí potřeb a životních situací rodin a dále k výši dávek.**

Tabulka č. 11.1 **Hodnocení sociálních dávek, kterými stát pomáhá rodinám s dětmi zvládat obtížné situace** (v %)

	Spíše nebo rozhodně souhlasím	Ani souhlas, ani nesouhlas	Spíše nebo rozhodně nesouhlasím	Neumím posoudit
Sociální dávky dobře pokrývají potřeby rodin a různé životní situace.	18,8	29,0	52,3	19,1
Výše sociálních dávek je přiměřená.	17,2	32,9	50,0	21,0
Podání žádosti o sociální dávky je jednoduché.	22,4	28,9	48,7	20,9
Informace o sociálních dávkách jsou dobře srozumitelné.	26,0	29,8	44,2	16,8
Informace o sociálních dávkách je snadné získat.	32,1	29,4	38,4	15,1
Je v pořádku, jak je zohledňován příjem domácnosti pro nárok na sociální dávky.	33,6	28,1	38,3	15,7
Pobírat sociální dávky je ponižující.	21,5	24,5	53,9	7,0

Pozn.: Podíly odpovědí v prvních třech sloupcích tabulky jsou po vyloučení varianty „neumím posoudit“ (zastoupení této odpovědi je vyjádřeno v posledním sloupci tabulky).

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Nadpoloviční většina dotázaných (52 %) se domnívala, že sociální dávky dobře nepokrývají potřeby rodin a různé životní situace, a polovina nesouhlasila s tím, že výše sociálních dávek je přiměřená. Bezmála polovina respondentů si dále myslí, že podání žádosti o sociální dávky není jednoduché, a podle více než dvou pětín rodičů nejsou informace o sociálních dávkách dobře srozumitelné. Necelé dvě pětiny respondentů vyjádřily nesouhlas s tím, že informace o sociálních dávkách je snadné získat, a shodný podíl nesouhlasil, že je v pořádku, jak je zohledňován příjem domácnosti pro nárok na sociální dávky. Podíváme-li se na odpovědi opačnou optikou, tedy na podíly těch, kteří s vybranými výroky souhlasili, tzn. systém výplaty sociálních dávek je podle jejich názoru dobře nastaven a informovanost potenciálních žadatelů o dávky dostatečná, jedná se u všech položek o menšinový podíl, pohybující se v rozmezí necelé jedné pětiny až třetiny dotázaných. Lze tedy shrnout, že **většina rodičů se tedy k této oblasti staví kriticky, popřípadě je ve svých postojích nerozhodná.**

Na opačném spektru stojí záměrně mírně radikalizovaný výrok, že pobírat sociální dávky je ponižující. K němu se vyjádřil zdaleka nejvyšší podíl rodičů (pouze 7 % jej nechťelo či neumělo posoudit), přičemž více než polovina z nich s ním nesouhlasila. **Sociální dávky a jejich využívání v obtížných životních situacích tedy většina rodičů nepovažovala za stigma, které by mohlo být důvodem jejich nečerpání.**

V hodnocení dávek je třeba zohlednit sociodemografické charakteristiky i skutečnost, zda je rodina sama pobírá či nikoliv. Tento ukazatel totiž do značné míry odráží na jedné straně vlastní osobní zkušenost dotázaných, a na straně druhé názory a představy těch, kteří s čerpáním sociálních dávek aktuální zkušenost pravděpodobně nemají¹²², reflexe systému sociálních dávek je proto plastičtější. Hodnocení respondentů, kteří dávky pobírají a kteří nikoliv, se nelišilo pouze u výroků „informace o sociálních dávkách je snadné získat“ a „je v pořádku, jak je zohledňován příjem domácnosti pro nárok na sociální dávky“ (graf č. 11.1). **Lidé, jejichž domácnost sociální dávky čerpala, častěji negativně hodnotili to, jak dávky pokrývají potřeby a životní situace rodin, a rovněž jejich výši.** Na druhou stranu častěji než ti, kteří dávky nečerpají, souhlasili s názorem, že podání žádosti o sociální dávky je jednoduché a informace o dávkách jsou dobře srozumitelné. Přesto se i v těchto případech jedná o menšinové zastoupení souhlasných odpovědí a nelze tedy tvrdit, že z pohledu lidí s osobní zkušeností je tato oblast povětšinou hodnocena kladně.

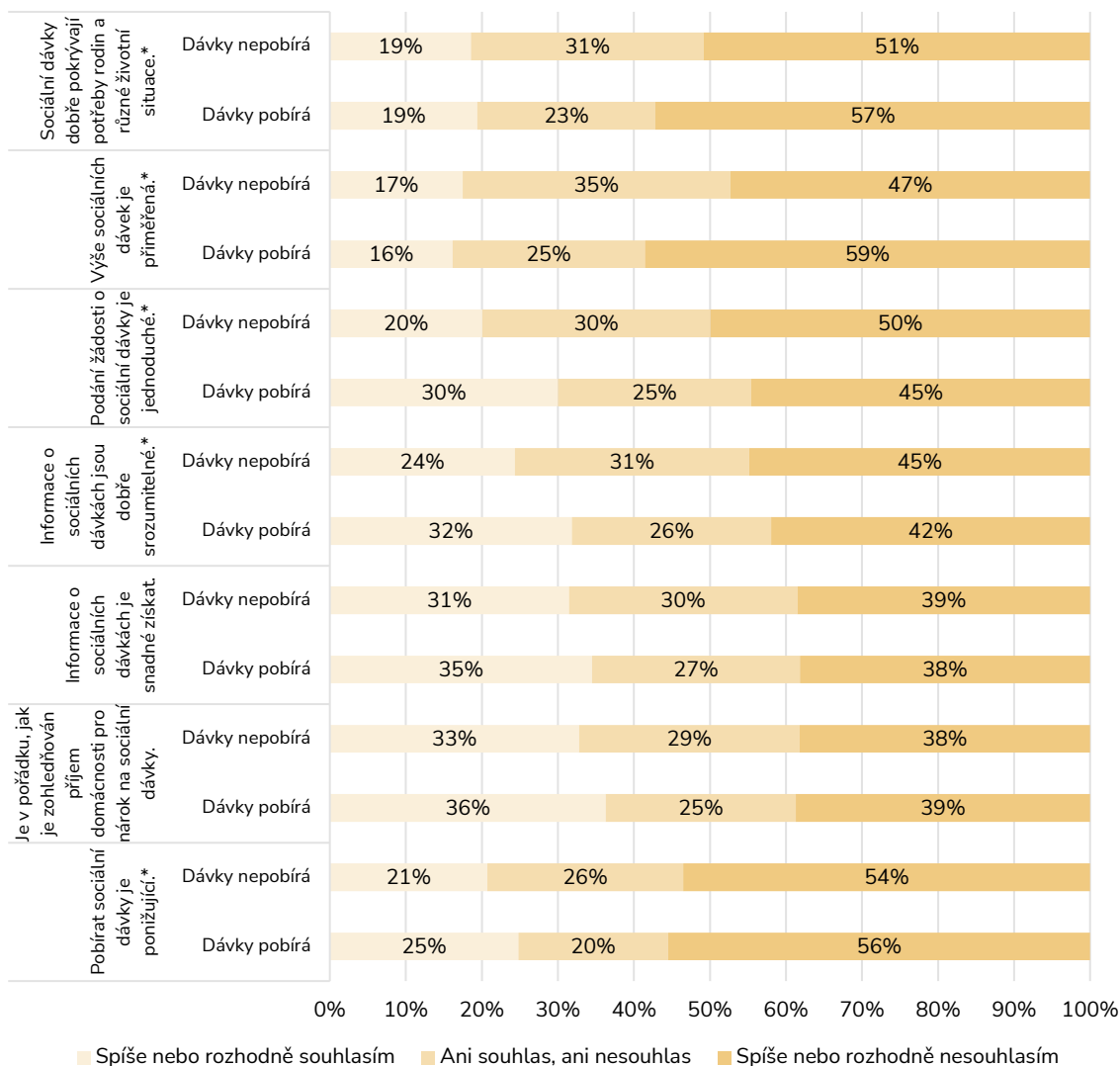
Oproti rodičům z úplných rodin vnímali rodiče samoživitelé pomoc státu v podobě sociálních dávek častěji jako nedostatečnou (49 % vs. 53 %). Ženy z úplných rodin ve srovnání s muži ve vyšší míře kritizovaly výši sociálních dávek i zohledňování příjmu pro nárok na dávky, a naopak častěji než muži souhlasily s tím, že podání žádosti je jednoduché a informace jsou srozumitelné (rozdíl 4 až 6 procentních bodů). Jako diferencující faktor se také u některých položek projevilo vzdělání, kdy rodiče z úplných rodin s nejvyšším vzděláním častěji považovali výši sociálních dávek za přiměřenou, souhlasili s tím, jak je zohledňován příjem domácnosti a domnívali se, že informace o dávkách je

¹²² Vzhledem k tomu, že do analýzy byla zahrnuta proměnná zachycující skutečnost, zda domácnost respondenta pobírala některou ze sociálních dávek konkrétně v měsíci září 2022, nelze vyloučit, že někteří respondenti zahrnutí do kategorie „dávky nepobírá“ měli s čerpáním sociálních dávek zkušenost z dřívější minulosti.

11. Postoje rodičů k rodinné politice

snadné získat (rozdíl mezi nimi a rodiči s nejnižším vzděláním je u těchto výroků 9 až 18 procentních bodů), rodiče s nejnižším vzděláním byli v tomto ohledu naopak podstatně kritičtější.

Graf č. 11.1 Hodnocení sociálních dávek, kterými stát pomáhá rodinám s dětmi zvládat obtížné situace, podle toho, zda domácnost pobírala sociální dávky (v %)

Pozn.: Podíly odpovědí jsou po vyloučení varianty „neumím posoudit“. Dávky pobírá = domácnost respondenta pobírala v měsíci září 2022 aspoň jednu z těchto sociálních dávek: příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení, dávka náhradní výživné, dávky hmotné nouze (doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí, mimořádná okamžitá pomoc), jiné sociální dávky. Dávky nepobírá = domácnost respondenta nepobírala v měsíci září 2022 žádnou z uvedených sociálních dávek. U položek označených hvězdičkou jsou rozdíly mezi respondenty, kteří pobírali sociální dávky, a těmi, kteří je nepobírali, statisticky významné.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

V úplných rodinách měla vliv na odpovědi rodičů i výše celkového příjmu domácností, kdy respondenti z rodin s nejvyššími příjmy (zpravidla nad 70 tis. Kč měsíčně, v některých případech i nad 50 tisíc. Kč měsíčně) byli k nastavení systému výplaty sociálních dávek a jejich výši podstatně méně kritičtí než respondenti s nižšími příjmy. To se do značné míry překrývá se skutečností, že lidé s vyššími příjmy podobně jako lidé s vyšším vzděláním sociální dávky častěji nečerpají a jejich hodnocení je tedy pouze nepřímé, resp. neodráží vlastní zkušenost. Pobírání sociálních dávek vnímali jako ponižující o něco častěji muži a ti, kteří dávky sami čerpají.

Z uvedeného je zřejmé, že přestože se v hodnocení sociálních dávek, kterým stát pomáhá rodinám s dětmi zvládat obtížné životní situace, některé skupiny rodičů odlišují, převládá v tomto směru hodnocení kritické, případně neutrální. Znamená to, že **v nastavení systému výplaty sociálních dávek spatřují dotázaní rodiče určité rezervy či nedostatky, které by bylo vhodné zvážit a případně změnit**. Od podzimu 2022, kdy probíhal sběr dat, se situace v této oblasti sice v mnohém změnila (např. navýšení dávek, částek životního minima, elektronické podání žádostí), přesto prostor pro zlepšení stále existuje. Nejsnazším a nejméně nákladným řešením je **zlepšení informovanosti**, kdy se formou osvěty či prostřednictvím pozitivního přístupu zaměstnanců na úřadech práce nebo sociálních pracovníků může usnadnit potřebným rodinám přístup k informacím a napomoci k snazšímu pochopení jak systému sociálních dávek a podmínek nároků na ně, tak i usnadnění vyplnění žádostí o sociální dávky. Je rovněž na zvážení, zda by nebylo možné **žádosti o sociální dávky zjednodušit**. **Osvěta v této oblasti může rovněž odstranit osobní bariéry pro využití těchto dávek** v podobě studu či obav z negativní stigmatizace rodin, které dávky pobírají, přestože je tento postoj v názorech námi dotázaných rodičů menšinový.

Jednorázový příspěvek na dítě ve výši 5 000 Kč na každé nezletilé dítě, který začal být vyplácen od července 2022, pokud byly hrubé příjmy domácnosti v roce 2021 nižší než 1 milion Kč, **obdržely nebo o něj alespoň požádaly tři čtvrtiny dotazovaných rodin**, častěji se přitom jednalo o rodiny neúplné (83 %) než úplné (73 %). Z těchto rodin naprostá většina o příspěvek sama požádala a již jej obdržela. Pouze 4 % ze všech neúplných a 6 % ze všech úplných rodin o příspěvek požádaly, ale (zatím) jej neobdržely, a 14 % neúplných rodin a 5 % úplných rodin o příspěvek žádat nemuselo, neboť jim přišel automaticky spolu s přídatkem na dítě. S rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině přibývá rodin, které o příspěvek nepožádaly (od 13 % v rodinách s nejmladším dítětem do šesti let věku přes 23 % s dítětem sedmi až patnáctiletým po 43 % rodin se starším dítětem).

Přibližně pětina rodin (22 %) o tuto mimořádnou dávku dosud nepožádala.¹²³ **Úplné rodiny nejčastěji (60 %) uvedly, že mají vyšší příjem překračující hranici pro nárok na tuto dávku.** V případě neúplných rodin se tento důvod týkal zhruba pětiny rodin. **Nejčastěji uváděným důvodem pro nepodání žádosti sólo rodičů byla skutečnost, že mají pouze zletilé děti** (30 % oproti pouhým 8 % úplných rodin). Shodně 11 % úplných i neúplných rodin mělo v době výzkumu v plánu požádat o dávku později a 7 % rodin nevědělo, jak o tento příspěvek zažádat. Nezájem o jednorázový příspěvek na dítě deklarovalo 13 % úplných a 16 % neúplných rodin. Důvod, že s matkou či otcem

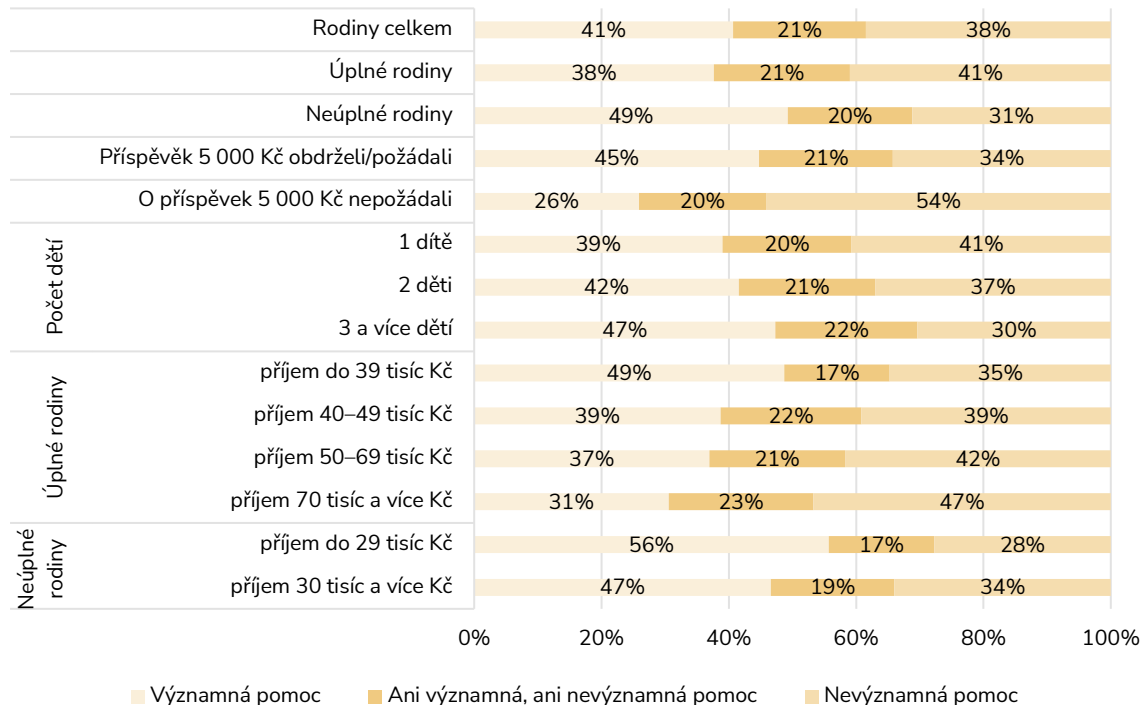
¹²³ Zbývající 2 % rodičů nevěděla, zda o tento příspěvek jejich rodina požádala.

dítěte dotázaný rodič nebydlí ve společné domácnosti a o dávku požádal druhý rodič, uvedlo 13 % sólo rodičů.

Rodiče měli dále ohodnotit, jak významnou pomoc pro rodiny tento jednorázový příspěvek na dítě představoval (a to na stupnici 1 až 7, kde 1 znamenala „velmi významná pomoc“ a 7 „zcela bezvýznamná pomoc“). Nejčteněji volena byla varianta středová, vyjadřující postoj neutrální ve smyslu „ani významná, ani nevýznamná pomoc“, kterou označilo 21 % rodičů, distribuce ostatních odpovědí na této sedmibodové škále byla poměrně rovnoměrná¹²⁴ (v rozmezí 10–16 %). Sloučíme-li na jedné straně pozitivní varianty odpovědí (1-3) a na straně druhé varianty negativní (5-7), z celkového pohledu mírně převažují rodiče, dle kterých představuje jednorázový příspěvek na dítě ve výši 5 000 Kč významnou pomoc pro rodiny (41 %), nad těmi, kteří jej hodnotí jako (spíše) bezvýznamný (38 %). Rodiče se nicméně ve svém hodnocení výrazně liší v závislosti na typu rodiny, počtu nezaopatřených dětí, příjmu nebo skutečnosti, zda jejich rodina tento příspěvek obdržela (či o něj alespoň zažádala), nebo zda o něj (dosud) nepožádala. **Významnou pomoc představoval tento příspěvek ve vyšší míře pro rodiny neúplné, vícedětné a také pro ty, které ho již obdržely nebo o něj alespoň zažádaly**, konkrétně se ve všech případech jednalo o bezmála polovinu dotázaných (graf č. 11.2). Podíl rodin, pro které byl příspěvek významnou pomocí, se dle očekávání výrazně zvyšoval s klesajícím příjmem domácnosti, přičemž **zcela nejvyšší podíl rodičů, kteří tuto formu finanční pomoci považovali za významnou, byl mezi neúplnými rodinami s celkovým měsíčním příjmem domácnosti do 29 tisíc. Kč** (56 %). Jednorázový příspěvek na dítě ve výši 5 000 Kč tedy představoval pro velkou část rodin důležitou finanční pomoc, a to obzvláště pro rodiny nízkopříjmové, neúplné a vícedětné. Je tedy možné jej považovat za vhodný nástroj pomoci rodinám s dětmi v dobách ekonomické krize, bude-li cílen na rodiny s nižší ekonomickou úrovní, případně splňující další kritéria (neúplnost, vyšší počet dětí apod.).

¹²⁴ Po vyloučení odpovědi neumím posoudit, kterou vybral jen nízký podíl rodičů, konkrétně 3 %. Častěji se přitom jednalo o rodiče, kteří o tento příspěvek nepožádali nebo nevěděli, zda o příspěvek jejich domácnost zažádala.

Graf č. 11.2 **Hodnocení jednorázového příspěvku na dítě ve výši 5 000 Kč, podle typu rodiny, počtu nezaopatřených dětí, příjmu domácnosti a skutečnosti, zda rodina o příspěvek zažádala či nikoli (v %)**

Pozn.: Původně 7bodová škála byla sloučena do 3 kategorií, po vyloučení odpovědi neumím posoudit. Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Významnou pomoc pro některé rodiny s dětmi představuje **přídavek na dítě**. Rodiče se však liší v názorech na to, komu by měl být vyplácen, tj. zda by měl být spíše adresný, nebo naopak plošný. Podle zhruba čtvrtiny dotázaných rodičů by měl být vyplácen všem rodinám s dětmi bez ohledu na jejich příjmy a majetek. **Více než třetina respondentů by jej vyplácela všem rodinám s dětmi kromě těch s vysokými příjmy a obdobný podíl by jej vyplácel pouze rodinám s dětmi, které mají nízké příjmy.** Názor, že rodiny s dětmi se musejí obejít bez podpory státu a přídavek na dítě by tedy neměl dostávat nikdo, byl mezi rodiči jen výjimečný, konkrétně ho vyjádřily 3 % respondentů.

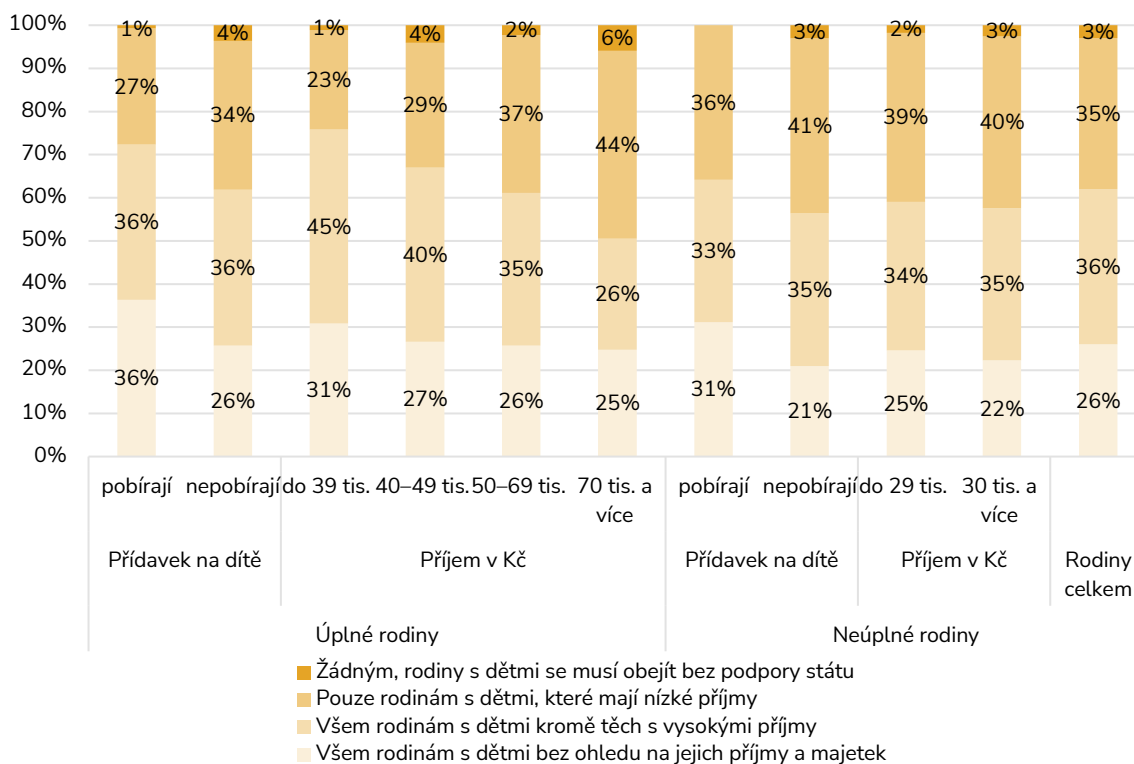
Ti, jenž přídavek pobírají, by jej ve vyšší míře vypláceli všem rodinám s dětmi bez ohledu na jejich příjmy a majetek. Naopak **ti, kteří jej nepobírají, by jej častěji vypláceli pouze nízkopříjmovým rodinám.** Tyto rozdíly se přitom projevily jak u úplných, tak i v neúplných rodinách (graf č. 11.3). Ti, kteří by přídavek na dítě vypláceli všem rodinám s dětmi, jsou dále ve vyšší míře mezi osobami s nejnižším vzděláním (33 %), vícedětnými rodinami (35 %), rodiči s nejmladšími dětmi (předškolního věku; 30 %) a ženami (30 %). Naopak vysokoškoláci (43 %), rodiče starších dětí (15

11. Postoje rodičů k rodinné politice

a více let; 40 %) a muži (39 %) se častěji přikláněli k tomu, aby byl příspěvek na dítě vyplácen jen nízkopříjmovým rodinám s dětmi. Rozdíly v závislosti na příjmu se prokázaly pouze v úplných rodinách, a to tak, že se snižujícím se příjmem domácnosti se zvyšuje podíl rodičů, kteří jsou pro plošné vyplácení všem rodinám s dětmi, ale i těch, kteří by jej vypláceli všem kromě rodin s vysokými příjmy. S rostoucím příjmem se naopak zvyšuje podíl rodičů, kteří by příspěvek na dítě vypláceli pouze rodinám s nízkými příjmy (graf č. 11.3).

Lze shrnout, že **rodiče v těžší socioekonomické situaci a s nárokem na příspěvek na dítě se častěji přiklánějí k tomu, aby byl vyplácen všem**, bez rozdílů příjmů a majetku. Jinými slovy zrušili by podmínku testování příjmů při nároku na tento příspěvek a paradoxně by tak byli pro rozšíření okruhu příjemců i na vysokopříjmové rodiny, mezi které sami nepatří. **Lépe zajištění a vzdělanější rodiče by naopak testování příjmů pro nárok na tuto dávku častěji zachovali a vypláceli ji adresně jen nízkopříjmovým rodinám**, potvrzují tak nepřímo, že tuto dávku nepotřebují. Z celkového pohledu pak lze říci, že **sedm z deseti rodičů je pro zachování testování příjmů při nároku na příspěvky na děti**.

Graf č. 11.3 Jakým rodinám by měl být vyplácen příspěvek na dítě, podle příjmu domácnosti a skutečnosti, zda rodina příspěvek na dítě pobírá či nikoli (v %)

Pozn.: Odlišné příjmové kategorie u úplných a neúplných rodin reflektují jejich rozdílnou reálnou příjmovou situaci.

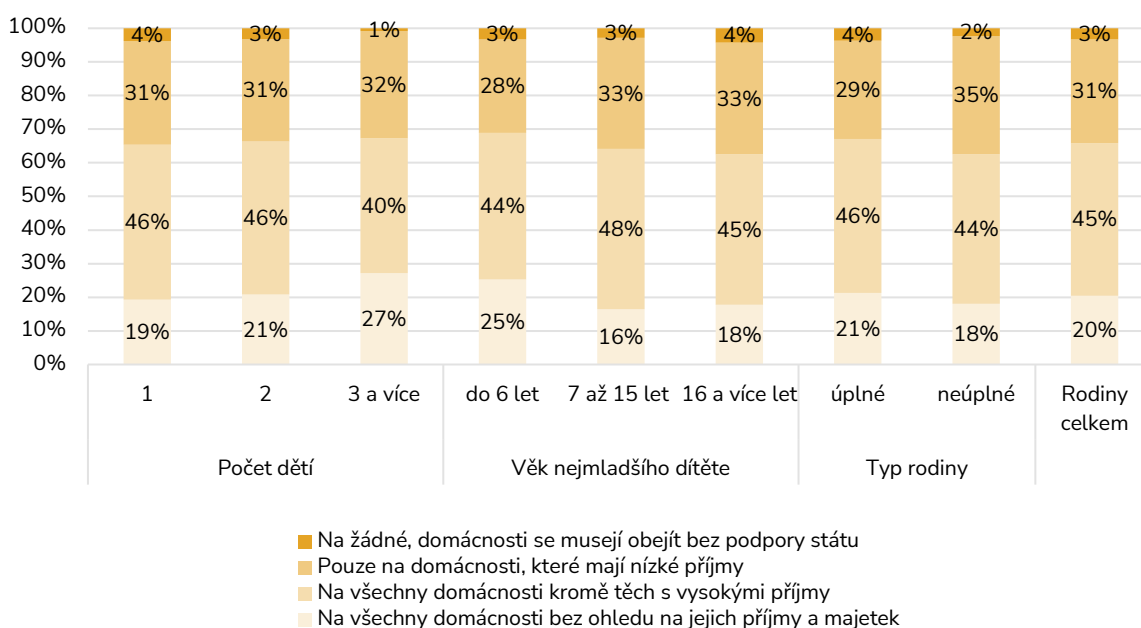
Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

11.2 Hodnocení opatření státu

Opatření státu, která mají pomoci zvládat dopady současné ekonomické krize, by podle téměř poloviny dotázaných rodičů měla být zaměřena na všechny domácnosti kromě těch s vysokými příjmy. Necelá třetina rodičů by je směřovala pouze na domácnosti, které mají nízké příjmy, a pětina by je umožnila využít všemi domácnostmi bez ohledu na jejich příjmy a majetek. Názor, že domácnosti se musejí obejít bez podpory státu, byl opět mezi respondenty zcela výjimečný.

Přesvědčení, že opatření státu pomáhající zvládat dopady současné ekonomické krize by měla být zaměřena na všechny domácnosti bez ohledu na jejich příjmy a majetek, zastávali ve vyšší míře rodiče nejmenších dětí (tj. předškolního věku; 25 %), z vícedětných (27 %) a též z úplných rodin (21 %), ženy (22 %) a respondenti s nejnižším vzděláním (24 %). Rodiče z neúplných rodin (35 %), vysokoškoláci (37 %) a muži (34 %) se naopak častěji přiklání k tomu, aby podpora státu byla cílena jen na domácnosti s nízkými příjmy. Rodiče z úplných rodin s nejnižšími příjmy (do 39 tis. Kč měsíčně) častěji deklarovali, že pomoc státu by měla být zaměřena na všechny domácnosti vyjma těch s vysokými příjmy (52 %), případně úplně na všechny (24 %), rodiče z vysokopříjmových úplných domácností (nad 70 tis. Kč měsíčně) naopak výrazně častěji uváděli, že podpora by měla být zacílena pouze na domácnosti s nízkými příjmy (40 %), popřípadě na žádné (7 %).

Graf č. 11.4 Na koho by měla být zaměřena opatření státu, která mají pomoci zvládat dopady současné ekonomické krize, podle počtu dětí, věku nejmladšího dítěte a typu rodiny (v %)

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Pro rodiny s malými dětmi, obdobně jako pro rodiny v ostatních fázích rodinného cyklu, je na jedné straně stěžejní jejich autonomie, současně s tím však potřebují i požadují společenskou podporu. Rodinná politika přitom nespočívá pouze v opatřeních dávkového a daňového systému či služeb, ale také ve vytváření širšího kontextu příznivého pro život rodin a plnění jejich funkcí (Kuchařová et al., 2020). Široká podpora rodin s dětmi ze strany státu, a to kupříkladu prostřednictvím nabídky služeb péče o děti, volnočasových aktivit, dostupného bydlení nebo vytvářením vhodných pracovních podmínek je tedy velmi důležitá, ne vždy však z pohledu samotných rodičů dostatečná. **U všech zjišťovaných typů opatření státu na podporu rodin převažovalo hodnocení kritické a průměr „známek jako ve škole“ se pohyboval mezi hodnotami 3 až 4.**

Nejméně kriticky se rodiče vyjadřovali k tomu, jak se státu daří zajistit dostatečné kapacity školních družin. Bez mála tři z deseti rodičů, kteří toto opatření hodnotili, zvolili známku 1 nebo 2, největší podíl zvolil hodnotu středovou, tj. známku 3, zbývající rodiče dali známky 4 nebo 5 (graf č. 11.5). I u hodnocení kapacit školních družin, přestože bylo v porovnání s ostatními opatřeními „nejpozitivnější“, však průměr „známek“ činil 3,2, spíše se tedy blížil negativním hodnotám. Obdobně byla hodnocena další **opatření státu cílená na nabídku služeb a aktivit pro děti předškolního a školního věku**. Konkrétně se jednalo o zajištění dostatečné nabídky finančně dostupných kroužků a dalších organizovaných aktivit pro děti a mládež v průběhu školního roku, zajištění dostatečných kapacit předškolních zařízení péče o děti a zajištění dostatečné nabídky finančně dostupných aktivit pro školní děti v době prázdnin. U všech těchto opatření zvolil nejvyšší podíl rodičů známku 3 a negativní hodnocení převládalo nad tím pozitivním. Průměr známek se postupně u každého opatření zvyšoval (viz graf č. 11.5). Zajištění dostatečných kapacit předškolních zařízení a školních družin hodnotily hůře ženy (jakožto hlavní pečující osoby, které tak mají o této problematice větší povědomí) než muži. Z hlediska věku nejmladšího dítěte byli nejkritičtější rodiče nejmenších dětí do 3 let věku, tedy ti, jichž se případné nedostatečné kapacity předškolních zařízení mohou aktuálně dotýkat. Kapacity předškolních zařízení a nabídku volnočasových aktivit pro děti dále negativněji hodnotili obyvatelé nejmenších obcí, kde jsou tato zařízení mnohdy hůře dostupná či zcela chybí, a zároveň též obyvatelé největších měst, kde je naopak nabídka sice pestrá a zařízení jsou prostorově dobře dostupná, jejich kapacity však mnohdy nedostačují.

Finanční podpora ze strany státu je rodinami vždy vítána (nikoli nutně požadována), v obtížných životních situacích či v kontextu nepříznivých celospolečenských událostí, jakými bezesporu byla pandemie covidu-19 i následná energetická krize a růst cen, se pro mnohé rodiny stává nutností. **Hodnocení státní podpory rodin v době zvýšených nákladů je dle dotázaných opět poměrně negativní**, kladně jej vnímalo jen velmi málo respondentů (známku 1 či 2 zvolilo jen 14 %), rozložení odpovědí mezi známky 3 až 5 bylo přitom zcela rovnoměrné a výsledná známka tak dosahuje průměru 3,7. Hůře tuto oblast vnímali rodiče samoživitelé, ženy, lidé s nižším vzděláním a též ti, kteří již nějaké sociální dávky od státu pobírali.

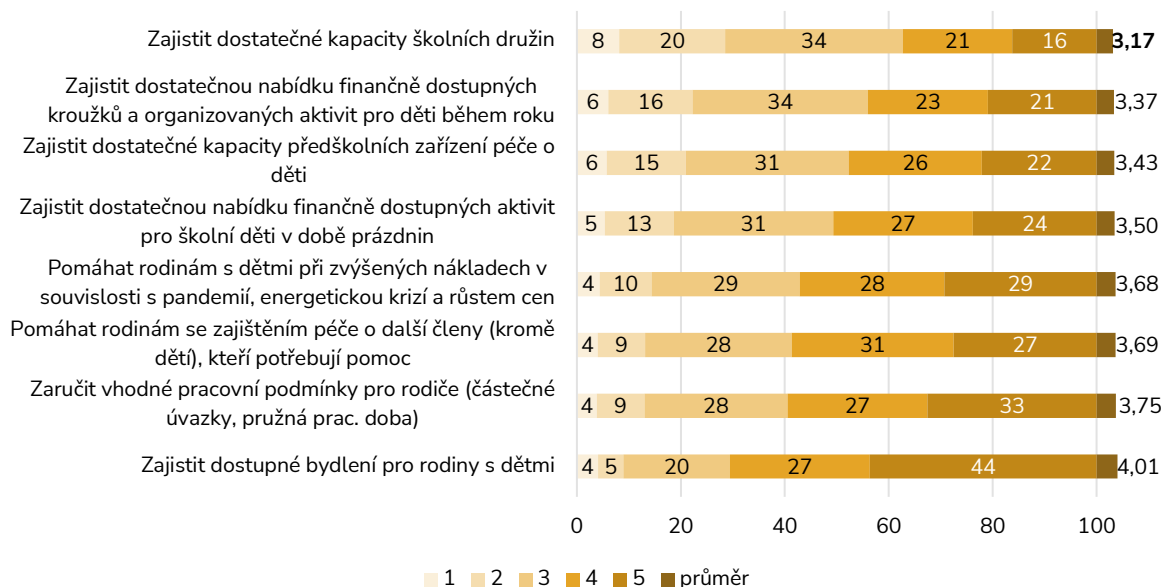
Obdobně **negativní hodnocení bylo zaznamenáno u pomoci rodinám při zajištění péče o další členy rodiny** (kromě dětí), např. z důvodu jejich dlouhodobého onemocnění nebo vysokého věku. I zde většina rodičů své odpovědi poměrně rovnoměrně rozložila mezi známky 3 až 5 a průměrná známka taktéž dosáhla hodnoty 3,7. I v tomto případě byli o něco kritičtější sólo rodiče, ženy a dále

rodiče ve vyšším věku (oproti těm nejmladším), kteří si uvědomují nutnost pomoci stárnoucím rodičům či tuto pomoc ve vyšší míře než mladší rodiče již sami poskytují.

I k otázce schopnosti státu zaručit **vhodné pracovní podmínky pro rodiče**, například ve formě dostupnosti částečných úvazků a pružné pracovní doby, byli čeští rodiče velmi kritičtí. Nejčastěji volenou známkou byla známka 5. Významnější rozdíly byly tentokrát shledány pouze v závislosti na pohlaví, kdy dle očekávání hodnotily tuto oblast negativněji ženy, neboť ony jsou těmi, které z důvodu péče o děti častěji zkrácené úvazky či flexibilní pracovní dobu potřebují.

Zcela nejhůře byla rodiči hodnocena problematika bydlení, resp. jeho (ne)dostupnost pro mladé rodiny. Jak je patrné z grafu č. 11.5, pozitivní hodnocení bylo jen výjimečné a jednoznačně nejčastěji (téměř polovinou dotázaných) byla volena známka nejhorší, tedy 5. Průměrné hodnocení přitom dokonce překonalo hranici čísla 4, přičemž rodiče napříč různými sociodemografickými charakteristikami se na tomto hodnocení víceméně shodovali.

Graf č. 11.5 Do jaké míry se státu daří...? Hodnocení na škále 1–5 jako ve škole (v % a průměr)

Pozn.: Po vyloučení odpovědi nevím. Průměr na pětibodové škále 1–5 jako ve škole, kde 1 znamená nejlepší hodnocení, 5 nejhorší.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

Shrneme-li výše uvedené, dotázaní rodiče byli při hodnocení opatření, kterými stát vytváří vhodné podmínky pro život rodin s dětmi (nebo by vytvářet měl), velmi kritičtí. Ve srovnání

s ostatními typy podpory byly nejlépe posuzovány kapacity školních družin, nicméně i zde volil kladné hodnocení jen poměrně nízký podíl rodičů. U všech hodnocených forem podpory rodin ze strany státu tedy většina rodičů vyjádřila svou nespokojenost a patrně zde tedy vnímají značné rezervy a prostor pro zlepšení.

11.3 Služby na podporu rodin

Služby pomáhající rodinám, jako jsou služby odborníků a (neziskových) organizací, jsou nedílnou a nezbytnou součástí systému pomoci a podpory rodin i jednotlivců ve všech fázích životního cyklu. Působí zde velmi široká škála subjektů, diferencovaných v závislosti na svém zaměření, typu poskytované podpory, kapacitách i územní působnosti (SocioFactor, 2014; seznam podpůrných služeb pro rodiny na webových stránkách RILSA <https://www.rilsa.cz/seznam-podpurnych-sluzeb-pro-rodinu/>). Jejich využití však mnohdy naráží na určité limity, zejména v podobě kapacitní, finanční, časové a místní (ne)dostupnosti, ale též nedostatečné informovanosti rodin o jejich existenci a možnostech využití. Dokládají to například předchozí výzkumy RILSA mezi úplnými a neúplnými rodinami s dětmi, z nichž kromě nízké informovanosti rodičů v této oblasti vyplynul i poznatek o časté snaze rodin řešit svou situaci vlastními silami, bez pomoci externího subjektu, jakožto dominantního důvodu omezeného využívání odborné pomoci (Kuchařová et al., 2022; Höhne et al., 2022b; Křečková et al., 2023).

Mnohé problémy rodin vyvolala či prohloubila pandemie covidu-19, současná ekonomická krize a dopady války na Ukrajině je mohou dále umocňovat. V době pandemie se lidé nejčastěji potýkali s problémy v oblasti emocionální, s pocity vyčerpání a vyhoření či dalšími psychickými obtížemi (Křečková et al., 2023). V oblasti duševního zdraví byly dopady pandemie jedny z nejvýznamnějších a nejrozšířenějších (Prokop & Dvořáková, 2021; Winkler, et al., 2020). Za nejpotřebnější a nejčastěji vyhledávaný typ pomoci tak lze označit pomoc psychologickou a psychotherapeutickou (Křečková et al., 2023). To se potvrzuje i ve výzkumu „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“, dle kterého **nejvyšší podíl jak úplných, tak především neúplných rodin již využívá nebo potřebuje** (ale službu prozatím nevyužívá) **pomoc psychologů a terapeutů** (graf č. 11.6). Zde je nicméně vhodné připomenout, že to jsou bohužel právě služby psychologů, školních psychologů, psychiatrů a terapeutů, jichž je v České republice již delší dobu palčivý nedostatek (MZ ČR, 2021; Wildová, 2018; *Pedagogická komora*, 2022).

V analyzovaném výzkumu byla zjišťována potřeba pomoci i (ne)využívání dalších podpůrných služeb pro rodiny (graf č. 11.6). Z odpovědí rodičů přitom vyplynulo několik zásadních poznatků. Přestože většina respondentů uvedla, že pomoc ze strany jmenovaných typů služeb nepotřebují, nelze zdánlivě nízký podíl těch, kteří službu potřebují, v žádném případě podceňovat či označit za marginální, neboť se v absolutním vyjádření jedná vždy o několik set rodin v závislosti na typu

služby.¹²⁵ Mezi těmi, kteří by některou ze služeb potřebovali, vždy převažují ti, kteří ji zatím (z nespécifikovaných důvodů) nevyužívají. Jak již bylo řečeno výše, důvodů může být celá řada, od neznalosti, kam se o pomoc obrátit, přes nedostupnost potřebných služeb, cenu až po osobní bariéry a snahu řešit problémy vlastními silami. Dalším poznatkem společným pro většinu zjišťovaných typů služeb je **větší potřeba externí pomoci pro rodiny neúplné ve srovnání s úplnými**¹²⁶ a rodiny nacházející se v obtížnější ekonomické situaci, resp. obtížněji vycházející s příjmy domácnosti.

Podíváme-li se podrobněji na jednotlivé typy služeb, pak druhou nejpotřebnější službou (po výše zmiňované psychologické pomoci) je **finanční poradenství**, např. s placením běžných výdajů, půjček apod. Tuto službu v době výzkumu již využívalo 6 % úplných rodin a 4 % rodin neúplných a jedná se tak o jedinou ze zjišťovaných typů pomoci, kterou mírně častěji využívají rodiny úplné. Rodiny neúplné však ve vyšší míře deklarovaly, že by toto poradenství potřebovaly, ale zatím jej nevyužívají. Potřebu této pomoci (avšak prozatím nevyužitou) uváděli výrazně častěji též rodiče obtížně či dokonce velmi obtížně vycházející s příjmy domácnosti (12 %, resp. 21 %) a též lidé s exekucemi (20 %). Z toho je zřejmé, že tito respondenti mají ve finanční oblasti objektivní potíže a finanční poradenství by mohlo být cestou, jak jim v této situaci pomoci. Na druhou stranu ti, kdo častěji uvedli, že službu již využívají, jsou lidé s vysokoškolským vzděláním (9 %) a snadno vycházející s příjmy (10 %), kteří tak spíše využívají finanční poradenství například v případě investic či zhodnocování naspořených financí.

Další druhy podpůrných služeb v době výzkumu využíval jen nízký podíl dotázaných (1–4 %), významně vyšší podíl rodičů ovšem uváděl, že by službu potřeboval. V případě **služeb zaměřených na pomoc při řešení partnerských či rodičovských vztahů** (např. spory po rozchodu, výchovné problémy) by podporu potřebovalo 12 % sólo rodičů a 7 % rodičů z úplných rodin, deklarovaná potřeba tohoto druhu pomoci přitom klesá s rostoucím vzděláním respondenta a lepší finanční situací rodiny. Obdobně je tomu i u **krizové pomoci**, tj. rychlého krátkodobého poradenství v případě nenadálé události (např. výpověď, ztráta bydlení, úmrtí blízkého člověka, vážná nemoc) a **charitativních služeb** (např. potravinové banky, pomůcky pro děti do školy, azylové bydlení), jejichž deklarovaná potřeba se rovněž snižuje se zvyšujícím se vzděláním a lepší finanční situací rodiny a je významně vyšší u neúplných rodin.

Služby péče o seniory jsou jedinou ze zjišťovaných forem pomoci, u níž se míra využití ani potřeba pomoci dle typu rodiny neliší. Narůstá však se zvyšujícím se věkem dotázaného a potažmo tedy i věkem jeho rodičů, který ovlivňuje jejich případnou nesoběstačnost a potřebu vnější pomoci.

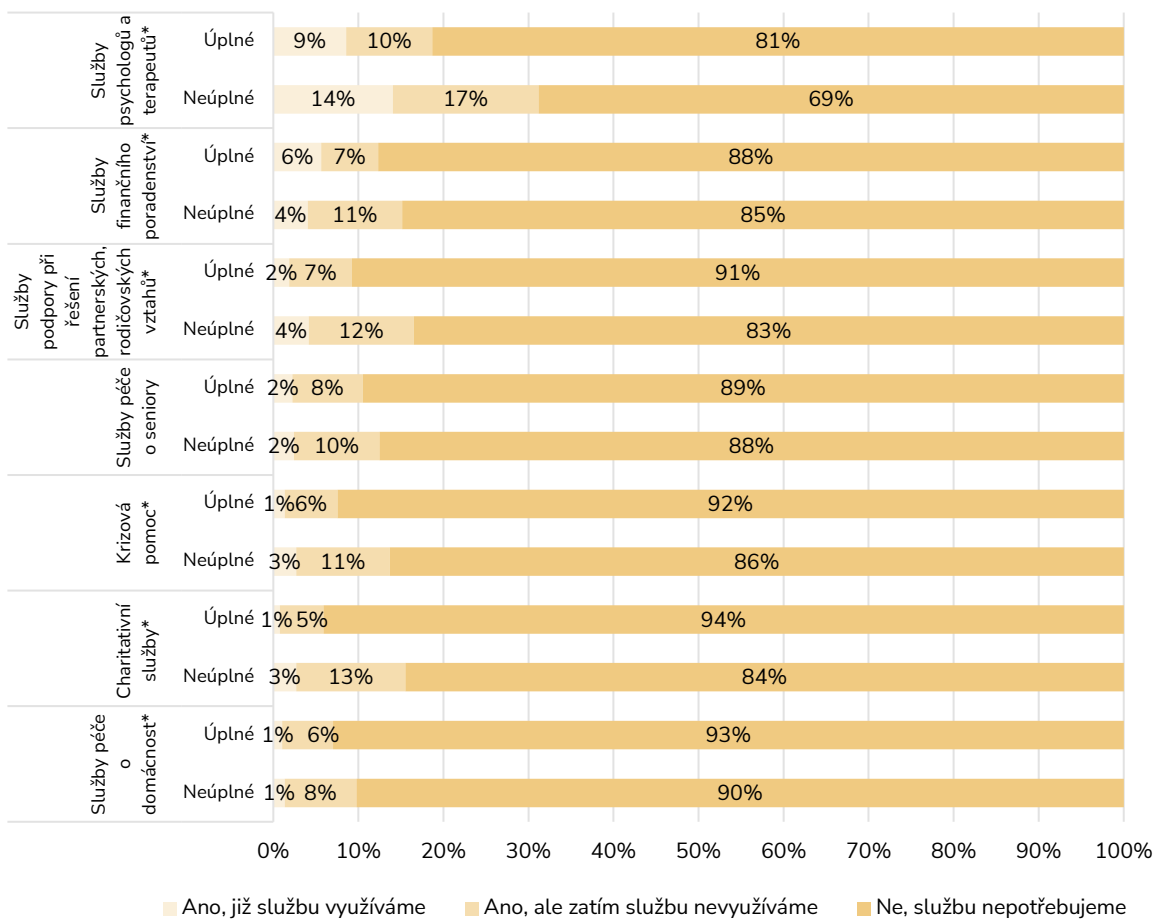
¹²⁵ Nejnižší počet rodin, které uvedly, že službu využívají nebo ji potřebují, byl u služeb péče o domácnost – konkrétně 247 rodin, nejvyšší počet u služeb psychologů a terapeutů, a to 699 rodin.

¹²⁶ I tato skutečnost se potvrdila v předchozích výzkumech RILSA (viz např. Křečková et al., 2023).

11. Postoje rodičů k rodinné politice

Služby péče o domácnost si spíše mohou dovolit, a tedy je častěji využívají, lépe situované rodiny. Rády by je využívaly, avšak z různých důvodů (patrně především finančních) tak nečiní, naopak častěji rodiny vícedětné a ty obtížně vycházející s příjmy domácnosti.

Graf č. 11.6 **Potřeba podpory či pomoci vybraných služeb podle typu rodiny (v %)**

Pozn.: Rozdíly označené hvězdičkou byly statisticky významné.

Zdroj: Životní podmínky rodin s dětmi 2022

11.4 Návrhy rodičů na zaměření státní podpory

Rodiče byli v otevřené otázce dotazníku požádáni, aby uvedli, **jaká podpora ze strany státu, popřípadě obce nebo zaměstnavatele, jim osobně nejvíce chyběla nebo chybí a na co by se podle jejich názoru měla pomoc rodinám zaměřit v nejbližší budoucnosti.** Prostor vyjádřit svůj názor

využila polovina respondentů.¹²⁷ Odpovědi a podněty v nich obsažené se dotýkaly velmi široké škály oblastí, nejčastěji se přitom vztahovaly k tématu rostoucích životních nákladů, finanční situace rodin a podpory s tím související, podpory na pracovním trhu a obtíží při sladování práce a rodiny, (ne)dostupnosti služeb péči o děti či například bydlení.

Většina dotázaných rodičů pocituje v současné době, v souvislosti s energetickou krizí a vysokými cenami zboží a služeb, významný tlak na rodinné rozpočty a **uvítali by proto jakoukoli pomoc, a to jak finanční, tak i nefinanční. Téma rostoucích cen lze přitom považovat za jedno z nejpálčivějších.** Často bylo zmiňováno i bez detailnější specifikace, jaké podoby by pomoc v této oblasti měla nabývat. Mnozí rodiče nicméně byli ve svých návrzích a požadavcích naopak velmi konkrétní, požadovaná podpora a pomoc ze strany státu by dle jejich představ mohla nabývat rozličných forem.

Rostoucí životní náklady a energetická krize

Dramaticky **rostoucí ceny, především potravin a energií**, ale též pohonných hmot a dalšího zboží a služeb rodiče znepokojují a významně negativně ovlivňují jejich životní úroveň. Kontrastuje to s mnohdy minimálním, či dokonce žádným navyšováním jejich příjmů, zásah do rodinných rozpočtů proto vnímají o to citelněji. Dotázání často **navrhovali, aby stát v této oblasti výrazně intervenoval, a to buď regulací a zastropováním cen, nebo přímo jejich snížením.** Dle některých by mohlo být částečným řešením snížení DPH na vybrané druhy zboží (např. již zmiňované potraviny, zboží pro děti, energie a pohonné hmoty).

„Kdyby se všechno tak hodně nezdražovalo, nemuseli by lidé žít v takovém strachu a nejistotě. Všechno záleží na hospodaření, stejně jako v malém hospodaříte ve své domácnosti. Nezdražovat to základní, co potřebuje každý k životu. Jídlo, bydlení, energie.“ (neúplná rodina)

„Ať se tak nezdražuje. Je to strašný, mzdu navýší o stovku dvě a ty ceny energií a jídla jsou nehorázné. To si to teda žijeme ve státě...“ (neúplná rodina)

„Nezvyšovat ceny energií, to se nedá zaplatit z normálních příjmů, snížit ceny potravin nutných pro život, nezvyšovat ceny obuvi a oblečení pro děti a dospělé.“ (neúplná rodina)

„Nižší ceny energií, jako jsou v okolních státech. Ceny potravin, jako jsou v okolních státech, nižší cena pohonných hmot.“ (úplná rodina)

„Stát by měl konečně začít regulovat uměle vyvolané zdražování úplně všeho, na co se podíváme.“ (úplná rodina)

¹²⁷ Mezi rodiči byli i tací, kteří na tuto otázku odpověděli, že žádná podpora od státu není potřeba, nic jim nechybí nebo že je v kontextu této otázky žádný podnět nenapadá. Takových respondentů bylo jen několik desítek. Jen velmi ojediněle se objevili rodiče, kteří jsou se současným stavem spokojeni.

11. Postoje rodičů k rodinné politice

Někteří z rodičů připomněli, že vysoké ceny energií neohrožují pouze domácnosti, ale také zaměstnavatele, kvůli čemuž jsou následně zaměstnanci vystaveni riziku ztráty zaměstnání a příjmů. Podpora ze strany státu v souvislosti s energetickou krizí by tedy dle jejich názoru měla **směřovat i k zaměstnavatelům**, čímž se mimo jiné podpoří soběstačnost rodin.

„Pomoc zaměstnavatelům s vysokými cenami energií, zaměstnavatelé budou propouštět, rodiče budou bez práce a příjmů.“ (úplná rodina)

„Stát by se měl zaměřit spíše na podporu firem a živnostníků, aby se udržela zaměstnanost a mzdy na ucházející úrovni, ať není potřeba řešit podporu na úrovni rodin, kdy na tom získávají hlavně nemakačenka.“ (neúplná rodina)

„Zajistit snížení ceny energií, tak aby rodinám zbývaly nějaké peníze a neutratily většinu za energie a jídlo a aby kvůli této hrozné energetické situaci nepřicházely o zaměstnání...“ (neúplná rodina)

Současná špatná ekonomická situace přitom vyvolává **obavy z budoucnosti**, a to i u některých poměrně dobře zajištěných a dosud soběstačných rodin, které nedosáhnou na podporu ze strany státu.

„Chybí nám peníze, abychom mohli normálně žít. Bojím se, co bude, jak děti rostou a zvyšují se jim potřeby.“ (neúplná rodina)

„Měli jsme jako rodina [roční] hrubé příjmy těsně nad 1 mil. Kč, přesto s výdaji každý měsíc zápasíme a to nevím, jak to budeme zvládat do budoucna při podstatném nárůstu zejména výdajů na energie a (současné) dlouhodobé pracovní neschopnosti manžela. Bude to těžké.“ (úplná rodina)

„My jako nižší střední třída se stáváme chudší a nedosáhneme na žádný příspěvek – kvůli vyšším platům. Takže nižší třída nás dohání díky dávkám a k tomu vše platíme z daní.“ (úplná rodina)

„Nejsme zvyklí žádat stát o pomoc, zatím dokážeme vše hradit z vlastní finanční rezervy. V budoucnu by pomohla finanční pomoc na nejnútnejší výdaje pro děti (oblečení, stravné).“ (úplná rodina)

Autonomie rodin

Rodiče často akcentovali, že pokud by nedocházelo ke zdražování zboží a energií (v ideálním případě pokud dojde k jejich snížení) a lidé budou mít práci (adekvátně zaplacenou), nebudou se rodiny dostávat do natolik nepříznivé ekonomické situace, aby byly nuceny žádat o sociální dávky. **Zachovají si tak svou autonomii a nezávislost na státní podpoře**, která je pro ně velmi důležitá.

„Stát by se měl zaměřit na boj s inflací a zdražováním místo posílat lidi pro více a více sociálních dávek!!!“ (neúplná rodina)

„Stát se má starat o to, aby sociální pomoc potřebovalo co nejméně lidí. Tohle je cesta, ne vymýšlet nové dávky a podpory. Nechci, aby stát lidem peníze dával, chci, aby jim je nebral!“ (neúplná rodina)

Důraz na soběstačnost rodin zazníval i v dalších výpovědích, v nichž rodiče uváděli, že (zatím) zvládají vše vlastními silami a uvítali by, aby i ostatní rodiny byly samostatné a nespolehaly se pouze

na podporu ze strany státu. Jeho povinností je však vytvořit rodinám takové podmínky, aby vnější pomoc nepotřebovaly.

„Nejde o děti. Jde o rodiče. Ať mají kde pracovat a to svoje mládě si pak sami zajistí. Málokdo se chce spoléhat na stát... Kdyby stát neničil podnikatele, nemusely by se dělat dotazníky...“ (neúplná rodina)

„Nechybí mi žádná podpora. S partnerkou pracujeme a žijeme tak, abychom od státu nic nepotřebovali, naopak, abychom mohli pomoci někomu dalšímu.“ (úplná rodina)

„Na to, aby rodiče převzali zodpovědnost za své životy a své děti a začali se o sebe starat sami.“ (úplná rodina)

„Na nic, hlavně ať už se proboha stát dal víc nezadlužuje.“ (úplná rodina)

„Nejde tak o podporu rodin s dětmi. Mám-li děti, musím se o ně umět postarat. To není zodpovědnost státu, ale rodiče. Stát by ale měl zajistit, aby neožebračoval své občany a stál na straně svého lidu a své země. Což nynější vláda rozhodně nedělá.“ (neúplná rodina)

Kritika politiky státu a podpory národnostních menšin

Z výpovědí respondentů byla zřejmá **výrazná nespokojenost se současnou celospolečenskou a ekonomickou situací a často z ní byl viněn stát**, resp. jeho zástupci, jimi nevhodně nastavená politika a hospodaření státu. Stát byl tedy nezřídka kritizován a mělo by být dle názoru rodičů především jeho úkolem, aby tuto nepříznivou situaci napravil.

„Normální rodiny, kde rodiče pracují, podporu nepotřebují! Politici svými rozhodnutími zničili trh s energiemi. Nechtě se ONI postarají, aby se ceny vrátily na své alespoň původní hodnoty. Obec, ta je ráda, že je ráda a od zaměstnavatele jsem rád za výplatu.“ (úplná rodina)

„Problémem státu jsou především šílené výdaje a obecně mizivá snaha o alespoň nějakou koncepci rozvoje. Podpora rodin je stále ještě solidně funkční, ale tváří v tvář makroekonomické realitě zoufale bezmocná.“ (úplná rodina)

„Aby vláda přidávala stejnou částku obyčejným lidem, jako si přidávají oni sami, nevidím jediný důvod, proč se máme mít hůř než oni.“ (neúplná rodina)

„Když nebude stát plýtvat penězi na nesmyslné obchody s vakcínami, rouškami, energiemi, zbraněmi a dávkami pro utečence, nebude ekonomika na mizině a nebude potřeba podporovat rodiny.“ (úplná rodina)

„Stát by neměl národ zadlužovat obrovskými částkami peněz určenými na nesmyslné vedení války a restrikcemi proti Rusku, místo dávek NAŠÍ vyrobenou energii dát napřed NAŠIM občanům za slušnou cenu, teprve přebytky dát na burzu, zamezit lichvu s PHM [pohonnými hmotami]...“ (úplná rodina)

Jak naznačují poslední dvě citace, v kontextu ekonomické krize a politiky státu nezůstalo opomenuto ani další velké téma, jež výrazně ovlivňuje celospolečenskou situaci i „náladu“ obyvatel, a tím je **válka na Ukrajině a s ní související migrační krize**. Ti rodiče, kteří se tohoto tématu dotkli, shodně

11. Postoje rodičů k rodinné politice

podporu Ukrajiny kritizují. Vnímají negativně především to, že finanční pomoc a podpora Ukrajiny, a to jak směřovaná na území jejího státu, tak i cílená na uprchlíky nacházející azyl v České republice, je poskytována na úkor našich obyvatel a je nespravedlivě nastavená. Bylo zmiňováno, že migranti z Ukrajiny mají podporu neúměrně vysokou a zároveň takovou, jaká obyvatelům České republiky nikdy poskytnuta nebyla, ačkoli by ji mnozí, zejména nyní, rovněž velmi potřebovali. Někteří by uvítali obdobnou pomoc pro české rodiny. Jiní respondenti se domnívají, že pokud by stát omezil tuto podporu, mohla by se tím zlepšit ekonomická situace potřebných českých rodin s dětmi.

„Podpora všech rodin s dětmi bez ohledu na příjmy a věk dětí, tak jako se pomáhalo ukrajinským občanům – nic nemuseli dokazovat a dostávali příspěvky i na miminka, což pro občany ČR neplatí.“ (úplná rodina)

„Obecně na vše, neboť stát není schopen zabezpečit svoje občany dle Ústavy ČR a podporuje více jiné státy, jako je např. Ukrajina.“ (úplná rodina)

„Umístění dětí do školky, aby nedávali přednost lidem z UA [Ukrajiny]. Větší finanční podpora, přídavky automaticky, jak bylo kdysi, samozřejmě vzhledem k věku i jejich výše.“ (neúplná rodina)

„Stát by měl hlavně více zaměřit svoji podporu na lidi, kteří si jí zaslouží, a ne na ekonomicky nečinné spoluobčany a turisty z jiných zemí.“ (neúplná rodina)

„Omezit pomoc uprchlíkům a nepřízpůsobivým občanům.“ (úplná rodina)

Kromě vymezení se vůči podpoře uprchlíků z Ukrajiny nezřídka zaznívalo **negativní vnímání i jiných menšin** (zejména Romů). Takto kritičtí rodiče dávali menšiny do spojitosti s čerpáním sociálních dávek a nevykonáváním výdělečné činnosti. Mají totiž pocit, že tyto skupiny obyvatel jsou neúměrně podporovány prostřednictvím sociálních dávek, aniž by musely pracovat, a ve výsledku tak na tom mohou být lépe než pracující rodiče.

„Podpora českých rodin, ne jen Ukrajinců a Romů. Diskriminace dnes funguje opačně, to my bílí jsme diskriminováni oproti Ukrajincům a Romům.“ (neúplná rodina)

„Nevyplácet takové vysoké dávky Romům. To, co berou oni, na to řádně pracující člověk nedosáhne.“ (neúplná rodina)

Ve výpovědích zazněla i kritika nedostatečné **informovanosti** rodin ze strany státu, tj. jaké formy pomoci mohou rodiny v případě nepříznivé životní situace využít.

„Nám nejvíce chybělo srozumitelné a včasné informování od státu, s čím jako rodina můžeme v případné pomoci počítat. Podpora rodin s dětmi v nejbližší budoucnosti by se měla zaměřit na bydlení a související výdaje s energiemi.“ (úplná rodina)

Podpora pracujících rodičů

Dotázaní velmi často zdůrazňovali jednoznačnou preferenci podpory pracujících rodičů. V návaznosti na výše uvedené opakovaně zaznívala ostrá **kritika nedostatečné podpory pracujících (s nižšími příjmy) v kontrastu s dle jejich názoru štědrá podporou nepracujících**, či dokonce zneužíváním

systému výplaty sociálních dávek, což má za následek nerovnováhu ekonomické situace některých skupin obyvatel.

„Starat se o slušné a pracující lidi, kteří mají snahu pracovat i za cenu dvou pracovních úvazků, aby vše finančně zvládli, ne o lidi, kteří pracovat nechtějí a nikdy nepracovali. Ti se mají lépe než my.“ (neúplná rodina)

„Podporovat by se měly jen pracující rodiny, které chodí do práce a přitom nevydělaví hodně, protože dělají dělnickou práci, která je ale také potřebná a nemusí se na to brát cizinci. Podporovat by se měly matky samoživitelky s odpracovanými roky.“ (úplná rodina)

„Podpora rodin s dětmi by se měla vyplácet jen těm, kde rodiče pracují, a tam, kde nepracují ze zdravotních důvodů či [kvůli] péči o zdravotně postižené. Ti, co nepracují ze svého uvážení, by nikdy žádnou sociální podporu od státu dostávat neměli, a to ani minimální.“ (úplná rodina)

„Hlavně by se měla omezit na rodiny s dětmi, kde oba z rodičů pracují či přišli v nedaleké době o práci. Neměla by být plošně vyplácena lidem, kteří mají příjmy POUZE ze sociálních dávek a do práce nechodí.“ (úplná rodina)

„Přece rodina, která vydělává, chodí do práce a šetří, tak nemůže být bita za to, že se snaží, a ti, co pracují málo, nestarají se, tak by dostali něco jen tak zdarma, aby tím tuplem nepracovali a nesnažili se.“ (úplná rodina)

„Měli by se zaměřit a cílit pomoc rodinám, které se snaží pracovat, ale potřebují pomoc. Ne těm, kteří zneužívají tento systém.“ (neúplná rodina)

Podpora pracujících rodičů by měla být dle respondentů realizována prostřednictvím nižších daní z příjmů, **vyšších slev na dani, odečitatelných položek či daňových bonusů**, a to především pro nízkopříjmové rodiny. Cíleně by měly být **podporovány rodiny s dětmi**, například vyššími daňovými zvýhodněními na vyživované děti či vyšším školkovným (sleva za umístění dítěte v předškolním zařízení). Zmíněno bylo i vyšší daňové zatížení bezdětných či zavedení možnosti odvádět část daně z příjmů na konkrétní oblast (např. penzijní připojištění). Znovu je třeba zdůraznit, že mnozí rodiče tak **poukazují na vlastní aktivitu a tím i snahu o zachování nezávislosti a soběstačnosti rodin**. V první řadě jsou pro ně důležité příjmy v takové výši, díky které budou schopni zajistit rodině základní a důstojnou životní úroveň. Sociální dávky jsou naopak pro ně až krajní formou podpory, ke které by mělo být přikročeno jen v těch nezbytně nutných případech.

„Třeba zvýšit pracujícím rodičům daňové zvýhodnění na děti. Nezvedat cenu za školní obědy a nechat slevu pro děti na jízdném. Celkově mi přijde, že pracující lidé jsou bití na všem.“ (neúplná rodina)

„Stačí systémově zařídit větší daňové úlevy pracujícím. Nejsem zastáncem jakýchkoliv dávek. Akorát se na tom parazituje.“ (neúplná rodina)

„Zvýšit daňovou slevu na dítě a tento vícenáklad vykompenzovat zvýšením daňové zátěže bezdětných.“ (neúplná rodina)

„Lepší ocenění v daních, aby šlo poznat, že pracujeme a nebereme dávky, větší zvýhodnění. Kdybych si část daní mohla poslat na penzijku, bylo by fajn.“ (úplná rodina)

11. Postoje rodičů k rodinné politice

„Mnohem vyšší daňové zvýhodnění na děti pro pracující rodiče (sleva na dítě, odpis nákladů na aktivity dítěte, školkovné apod.) – nyní to ve vyúčtování téměř není poznat.“ (úplná rodina)

„Určovat si, kam půjde určitá procentní částka mých daní, co platím.“ (úplná rodina)

Kromě podpory pracujících prostřednictvím snížení daňového zatížení byl některými vznesen **explicitní požadavek na zvýšení mezd**. Jak již bylo uvedeno na začátku této kapitoly, důvodem tohoto požadavku jsou pro rodiče výrazně rostoucí ceny zboží, služeb a energií a vysoká inflace, čímž se pro ně stagnující mzdy stávají nedostatečné.

„Nedostačující mzdové ohodnocení, mzdy nerostou, spíše klesají. Je ostudou státu, že pracující člověk nebo rodina nedokáže slušně žít z platů dvou zaměstnaných rodičů, které soukromý sektor poskytuje.“ (úplná rodina)

„Stát by se měl předně postarat o důstojnou výši mezd pracujících lidí. Pracovat při dnešních cenách za 18 000 [Kč] je nesmysl.“ (úplná rodina)

Návrat na pracovní trh po rodičovské dovolené a sladění rodinného a pracovního života

Rodiny s dětmi mnohdy čelí problémům při snaze o **skloubení pracovních a rodinných povinností**, a to zejména v době, kdy jsou děti malé. Matky vypovídaly jednak o **potížích spojených s návratem do zaměstnání po ukončení rodičovské dovolené** a především pak o **nedostatečné nabídce zkrácených pracovních úvazků, flexibilní pracovní doby či práce z domova**.

„Chybí mi pracovní příležitosti na částečný úvazek nebo práce z domu. S malými dětmi je nemožné, aby oba rodiče pracovali na plný úvazek, když nemají pomoc od prarodičů, kteří stále chodí do práce. Od toho se odvíjí i špatná finanční situace...“ (úplná rodina)

„Po mateřské mě nechtěli nikam přijmout do práce i přesto, že jsem splňovala kritéria. Je to diskriminace matek, vím, že nejsem jediná. Malý výběr zkrácených úvazků nebo prací s pružnou pracovní dobou. Celkově málo pracovních nabídek pro ženy.“ (úplná rodina)

„Lepší podmínky pro zaměstnávání matek / nekoukat na ně jako na prašivý, přizpůsobit pracovní dobu otevírací době školky, firemní školky /, více místa ve státních školkách, třeba příspěvek na soukromou školku.“ (úplná rodina)

„Určitě by se měla zaměřit na to, aby matky, které chtějí pracovat a nemohou kvůli malému dítěti, mohly pracovat na 6 hodin denně, skoro v každé práci to neumožní, nabízejí samé 12 hodinové směny.“ (úplná rodina)

„Hlavně zajistit práci pro ženy po mateřské, hledám práci už rok, bez úspěchu. Pracovní doba a vyzvedávání dítěte ve školce prostě nelze skloubit.“ (úplná rodina)

Vstřícný přístup zaměstnavatelů k rodičům malých dětí, umožňující jim snazší skloubení rodinných a pracovních povinností, by měl podporovat i stát, například prostřednictvím daňových úlev.

„Zvýhodnit podmínky pro firmy, které vycházejí vstříc (umožňují částečné úvazky, umožňují home office) rodičům dětí, formou daňových úlev, to má smysl ale pouze tehdy, pokud by byl proces administrativně pro firmy jednoduchý a úleva v motivující výši.“ (úplná rodina)

Pro matky je často **obtížné skloubit pracovní dobu s provozní dobou mateřských škol a školních družin**, tj. na jedné straně volají po zkrácené či flexibilní pracovní době nebo například přidělování matkám malých dětí pouze ranních směn, na straně druhé po prodloužení otevírací doby zařízení péče o děti.

„Umožnit matkám, aby mohly vodit a vyzvedávat své děti ze školky a školy. Takže nějaká rozumná pracovní doba bez směn alespoň do 7 let dítěte.“ (úplná rodina)

„Umožnění volnější pracovní doby pro matky s dětmi, prodloužit dobu školek a družin, většina je otevřená do 16 hodin a rodiče někdy nestíhají, podpora školních pomůcek a více sportovních aktivit pro děti, které budou cenově dostupné.“ (úplná rodina)

„Když mé mladší dítě chodilo do školky, uvítala bych, kdyby byla školka otevřená o hodinu déle. V té době jsem už byla samoživitelka, dojížděla jsem daleko do zaměstnání a dostat se pro dítě do 17:00 bylo velmi obtížné.“ (neúplná rodina)

„Pracovní doba se neslučuje s časovými možnostmi vyzvedávání dětí.“ (neúplná rodina)

„Provoz školek / školních družin alespoň do 17 h., nejlépe do 18 h.“ (úplná rodina)

Komplikované také bývá **zajištění péče o děti v období prázdnin**, které svým rozsahem významně přesahují délku placené dovolené pro zaměstnance. **Dovolenou by proto rodiče uvítali delší**, navrhují také volné dny v zaměstnání určené pouze pro rodiče dětí. Pro rodiče dětí předškolního věku, které ještě nemohou poslat samotné na letní tábory či jiné aktivity v době prázdnin, se jeví jako jedno z řešení **prodloužení prázdninového provozu mateřských škol**. U dětí starších se pak rodiče často ocitají ve finančních problémech, neboť ceny příměstských i pobytových táborů či jiných pobytových akcí v řádech několika tisíc korun za týden jsou pro ně obtížně uhraditelné, zejména mají-li více dětí nebo potřebují-li tak pokrýt více prázdninových týdnů. Těmto rodičům by pomohly finanční příspěvky na úhradu takovýchto aktivit (podrobněji v dalším textu).

„Více dovolené pro rodiče dětí vzhledem k velkému počtu dní prázdnin a ředitelského volna. Nelze s dvaceti dny pokrýt, to si umí spočítat i méně zdatný člověk.“ (úplná rodina)

„Prázdninový provoz ve školkách, případně příspěvek na tábory, nebo dát rodičům placenou dovolenou alespoň týden navíc k dovolené.“ (úplná rodina)

„Finanční, nabídky benefitů v souvislosti s dětmi (pro děti), dovolená, volné dny pro rodiče nad rámec dovolené.“ (neúplná rodina)

„Největší problém, když byly dcery menší, byl hlavně v době prázdnin. 8 až 9 týdnů prázdnin, dovolené v práci málo, jak děti zabezpečit, nebo zaplatit tábory a dovolené. To je myslím horor pro většinu žen, které zůstaly samy a ex nepomáhá (naštěstí my ok).“ (neúplná rodina)

Velkým problémem je pro rodiče malých dětí, a pro rodiče samoživitele obzvláště, **období nemoci dětí**. Pokud rodiče nemají možnost využít pomoci např. prarodičů a musejí se o nemocné děti starat sami, ocitají se pod dvojnásobným tlakem. Na jedné straně cítí závazky vůči zaměstnavateli a obávají se jeho negativní reakce v případě časté absence na pracovišti, na straně druhé pocítují výrazný pokles příjmu v případě čerpání dávky ošetrovného, jehož výše činí 60 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den, avšak pouze po dobu 9 kalendářních dnů (resp. 16 pro samoživitele). Pokud rodič musí zůstat s dítětem doma déle, nemá již na tuto dávku nárok. Objevil se proto návrh pracovního bonusu v podobě možnosti čerpat jednotky dní na ošetřování nemocného dítěte bez nutnosti oficiálního čerpání volna na ošetřování člena rodiny. Jedná se v podstatě o tzv. sick days, které někteří zaměstnavatelé svým zaměstnancům již poskytují. Pro některé rodiče, jejichž pracovní náplň to umožňuje, by bylo řešením mít možnost pracovat z domova, pokud je dítě nemocné. Objevil se i požadavek na navýšení dávky nemocenského pojištění, aby propad příjmů nebyl tak citelný.

„Určitě vymyslet pracovní místa pro samoživitele s dětmi. Děti sice mají školky, ale jsou každou chvíli nemocné a žádný zaměstnavatel nechce, abyste byli stále doma a ve školce nechtějí děti s rýmou a kašlem, takže každé její nachlazení hledám hlídání.“ (neúplná rodina)

„Chybí mi hlídání dětí mými rodiči, protože stále nejsou v důchodu. Když jsou děti nemocné, ošetrovné je malé a zaměstnavatel nevrlý.“ (úplná rodina)

„Disponovat s dovolenou a navýšení nemocenské, když je doma s dítětem, příspěvky na děti třeba jednorázově, aby se děti rodilo víc.“ (úplná rodina)

„Možnost pracovat z domova místo čerpání ošetrovného.“ (úplná rodina)

„Poskytnout volno k péči o nemocné dítě, bez dokladu o nemoci od doktorky! Není nic horšího než čekat v plné čekárně „chrchlajících“ dětí, abych dostal tzv. „paragraf“ na ošetrovné, třeba jen 2 až 3 dny, kdy stačí být, aby dítě bylo doma a nemuselo do školy.“ (úplná rodina)

„Možnost vzít si den či dva dny volna na hlídání nemocného dítěte bez nutnosti návštěvy lékaře, resp. vystavení OČR.“ (úplná rodina)

Služby péče o děti, vzdělávání

Další oblastí, která je pro rodiny s dětmi stěžejní, avšak zároveň v ní pocítují nedostatky, jsou služby péče o děti. Rodiče opakovaně upozorňují na **nedostatečné kapacity těchto služeb**, především určených pro děti předškolního věku. Týká se to zejména dětí čerstvě tříletých či mladších, jejichž umístění v mateřských školách je z kapacitních důvodů velmi obtížné, či v některých lokalitách dokonce prakticky nemožné. Rodiče zmiňují i **dětské skupiny jako vhodnou alternativu** k mateřským školám, i ty jsou ale dle jejich názoru nedostupné. Co se týče **soukromých zařízení péče o děti či individuálního hlídání, u nich rodiče kritizují vysoké ceny**, které si nemohou dovolit z běžného rodinného rozpočtu zaplatit. Mnohé matky se v důsledku toho ocitají v problémech při návratu zpět na trh práce po ukončení rodičovské dovolené. Některé jsou tak donuceny tuto situaci

řešit pozdějším návratem do práce, než by učinily, pokud by se jim podařilo adekvátní nerodinnou péči o dítě zajistit.

„Podpora zařízení předškolního vzdělávání nebo dětských skupin. Rodič nemůže jít dříve do práce, i kdyby chtěl, protože mu nevezmou nikam dítě, hlídání tak často nemáme a soukromá chůva nebo školka je prostě drahá.“ (úplná rodina)

„Málo míst, kam umístit děti, aby mohly mámy do práce. Nejsou ani dětské skupiny, ani školky. A platit za soukromé vyjde dost draho.“ (úplná rodina)

„Nedostatečná kapacita školek v našem okolí. Manželce se nevyplatí jít do práce, byť máme 3letého syna. Soukromá školka 10 000 Kč měsíčně, dojíždění do práce 3 000 Kč a čistý příjem manželky 20 000 Kč. Po zaplacení předchozího jí zbyde 7 000 Kč.“ (úplná rodina)

„Budování předškolních a školních zařízení a jejich financování z veřejných zdrojů.“ (úplná rodina)

„Víc školek, aby i tříleté měly šanci.“ (úplná rodina)

Problém s nedostatečnými kapacitami se nicméně netýká jen předškolních zařízení, ale někteří rodiče kritizují i **nedostatečné kapacity škol (všech stupňů) a aktivit pro děti školního věku**. Kromě dostatečných kapacit kladou důraz i na **kvalitu vzdělávání**.

„Zvýšení kapacit v předškolních zařízeních, kroužky a další aktivity pro děti jsou taky z mého pohledu strašně poddimenzované – a kroužky a tábory jsou drahé. Dále podpora částečných úvazků, kterých je strašně málo, a přitom by byly pro rodiny výhodné.“ (úplná rodina)

„Asi jen obecně investovat do školství, aby v něm vydrželi kvalitní učitelé.“ (úplná rodina)

„Dostatek vzdělávacích zařízení. V některých oblastech s vysokou koncentrací mladých rodin s dětmi školového věku a věku do 15 let je velký přetlak.“ (úplná rodina)

„Dostupná práce, dostupné vzdělávání napříč venkovním spektrem, pro děti široké spektrum vzdělávání, volnočasových aktivit i na vesnicích. Pro rodiče také, aby si mohli doplnit vzdělání.“ (úplná rodina)

„Podpora dětských mimoškolních aktivit, podpora vzdělávání dětí, a to nejen finanční, ale převážně v oblasti obsahu vzdělávacích plánů.“ (úplná rodina)

V oblasti vzdělávání byla zmíněna i nedostatečná **podpora dětí se specifickými vzdělávacími potřebami** i podpora dětí nadaných či talentovaných.

„Zajištění pomoci a dostupnosti péče o děti se specifickými poruchami učení. Investice do nastavené inkluze. Navýšení počtu asistentů ve školách.“ (úplná rodina)

„Příspěvek na dopravu, příspěvek na sportovní aktivity pro talentované děti z nízkopříjmových rodin.“ (úplná rodina)

„Chybí mi podpora nadanějších dětí ve škole ve výuce, inkluze provedená v minulosti tomu jen uškodila.“ (úplná rodina)

Finanční náklady spojené se vzděláváním a volnočasovými aktivitami dětí

Výdaje spojené se vzděláváním a volnočasovými aktivitami dětí jsou pro rodiny stále více zatěžující. Rodiče často zmiňovali nutné výdaje za vybavení a pomůcky do škol, do třídních fondů, za školní stravování či za dopravu. I ceny těchto položek se v současnosti zvyšují, jejich úhrada je však nezbytná a rodiče prakticky nemají možnost, jak za ně ušetřit, nechtějí-li přikročit k extrémním řešením typu odhlášení dětí z obědů či družiny. Zazníval proto opakovaný požadavek na navenošování cen **stravného ve školách**, někteří rodiče naopak požadovali snížení plateb, či dokonce obědy do škol zcela zdarma, a to zejména pro děti z chudších rodin, popřípadě pro všechny děti. Rodiče by uvítali také finanční příspěvky na **školní pomůcky a potřeby** nebo učebnice zdarma (k zapůjčení). Položkou významně zasahující do rozpočtů některých rodin jsou i **platby za dopravu**, obzvláště musejí-li děti dojíždět do škol větší vzdálenosti, i v tomto směru by proto potřebovali finanční pomoc. Opomenuty nebyly ani platby za **družiny či ubytovací zařízení** pro studenty (internáty, koleje).

„Např. obědy zdarma pro všechny děti ve školách. Jak je možné, že třeba vězni je mají zdarma a rodiče dětí je musí platit! Dostupné, ale opravdu dostupné bydlení. Školní pomůcky pro děti zdarma. Větší finanční podpora sportovních aktivit pro děti atd.“ (úplná rodina)

„Podpora dětí, které například dojíždějí – s naším příjmem nemáme nárok na klasické dávky, ale jízdné se stále zdražuje. Případně učební pomůcky, synové platí neustále nějaké učebnice (jazykové jsou velmi drahé).“ (úplná rodina)

„Školní pomůcky zdarma, od učebnic přes sešity, psací potřeby, malířské potřeby.“ (úplná rodina)

„Pomoc dětem ve školství. Pouze při pravidelné docházce pomoci s platbou za družiny, koleje, internáty...“ (úplná rodina)

„Příspěvek na ubytování a stravu, když jsou děti na internátě. A to, že jsou některé podpory udělovány pouze dětem do 18 let. Bylo by lepší, kdyby na to měly nárok všechny studující děti do 26 let.“ (neúplná rodina)

„Jídlo pro děti ve škole, úhrada kroužků pro ty, co na to nemají – alespoň jeden kroužek pro ty, co berou přídavky na dítě.“ (úplná rodina)

Velmi často zmiňovaným tématem byly i výdaje za pravidelné **volnočasové a sportovní aktivity a kroužky i jednorázové akce** pořádané školami, typicky lyžařské výcviky a školy v přírodě, nebo již výše zmíněné letní tábory. I ty jsou pro rodiny velmi finančně nákladné, přesto je dětem nechtějí upřít, mimo jiné i z důvodu toho, aby nebyly vyčleňovány z kolektivu. Stranou nezůstávají ani mimořádné aktivity pořádané mateřskými školami, neboť pro některé rodiny je v současné době obtížné uhradit i drobnější výdaje, například na školní výlety. Opakovaně tak zazníval požadavek na finanční výpomoc směřovanou na tyto aktivity, nebo dokonce možnost využívat některých kroužků za symbolickou cenu či zcela zdarma. Pomoc rodinám s dětmi by představovaly kupříkladu i **slevy na vstupném** (případně volné vstupy) na akce pro rodiny.

„Dostupnost volnočasových aktivit a kroužků, příspěvek na volnočasové aktivity a sportovní kroužky.“ (úplná rodina)

„Kroužky, kontakty s jinými dětmi, příspěvky na kroužky, případně bychom uvítali, aby kroužky byly automaticky zdarma nebo za symbolickou částku (ZUŠ, sportovní kroužky).“ (úplná rodina)

„Prázdninové tábory, školní akce typu lyžařský výcvik (ale placený školou), kroužky pro děti neplacené – státu se tyto výdaje vrátí, když děti dospějí a budou něco umět navíc.“ (úplná rodina)

„Děti by neměly být nějak ovlivněny vnějšími neblahými vlivy. Hlavně žádné restrikce pro děti a omezení kontaktu. Stát by mohl více pomoci se zajištěním chodu školek. Školky pro zajištění jejich akcí apod. stále vybírají další a další peníze.“ (úplná rodina)

„Větší materiální pomoc pro děti, co studují, volné vstupy, volné permanentky, aby něco dělaly, atd.“ (neúplná rodina)

Sociální dávky

Další velkou skupinou jsou respondenti, kteří ve svých výpovědích požadovali **úpravy v nastavení výplaty sociálních dávek**, jež jsou dle nich důležitou a mnohdy nezbytnou podporou rodin s dětmi. V současné době, v souvislosti s rostoucími životními náklady, se stávají o to potřebnější. V této oblasti nejčastěji zazníval požadavek na **navýšení některých sociálních dávek, rozšíření okruhu příjemců a zjednodušení žádostí a procesu výplaty dávek**. Žádosti o dávky jsou totiž dle jejich názoru zbytečně složité a obsáhlé a pro rodiny v obtížné životní situaci může být náročné se v nich zorientovat a správně je vyplnit. Jinými slovy, rodiče požadují méně byrokracie a administrativy a více individuálního přístupu. Změnit by se proto měl i přístup některých úředníků, aby byli žadatelům více nápomocni.

„Na úřadech trochu zmírnit byrokracii, protože na všechny dávky musíte mít miliardu papírů a potvrzení. Zvýšit mzdy, a to hned, ne s nějakým odstupem a rozdílně, jak se komu chce (zvýšení minimální mzdy se mému partnerovi ještě neprojevílo).“ (úplná rodina)

„Nemám pocit, že by nám nějaká podpora ze strany státu extra chyběla. Administrativa spojená s přídávky na děti je neskutečně složitá a bylo by žádoucí ji zásadním způsobem zjednodušit.“ (úplná rodina)

„Individuální a milý přístup úředníků. Více komunikace a vysvětlování lidem, kteří jsou totálně vystresovaní. Více sociálního kontaktu a cílené pomoci dané rodině – nglobalizovat.“ (neúplná rodina)

„Po rozchodu jsem se ocitla bez práce a bez prostředků. Podpora mi nebyla přiznána, protože jsem vlastnila auto a v rozhodném období /před/ jsem peníze měla. Nepomohli mi. Nereagují plasticky a aktuálně.“ (neúplná rodina)

Jak je zmíněno v následující citaci, rodičům také vadí nastavení systému výplaty sociálních dávek, zejména co se týče **hranice rozhodné pro nárok na příslušnou dávku**, kvůli které někteří pracující rodiče i s poměrně nízkými příjmy ze systému vypadávají. Zároveň i v tomto kontextu se opět objevovala kritika osob, které dlouhodobě a záměrně nepracují a jejich rodiny jsou tedy závislé pouze na sociálních dávkách. Pracující rodiče se cítí být v tomto ohledu znevýhodněni a vyjadřují obavy ze zneužívání sociálních dávek, kterému by stát měl aktivně předcházet.

11. Postoje rodičů k rodinné politice

„Aby sociální dávky byly spravedlivé. Porodné by měla dostat každá rodina na prvorozené dítě. Myslím, že když se do dávek nedostanou rodiny jen za překročení o desetikoruny, tak to moc spravedlivé není. Jiné dávky tu dostávají i lidé, kteří zde nepracují.“ (úplná rodina)

„Máme vyšší příjmy, než jsou ty pro vyplacení jakékoli dávky, takže nám chybí jakákoli podpora, když to řeknu blbě, tak není naše chyba, že vyděláváme více (máme více pracovních závazků), a nikdo nám ze státu nijak nepomohl.“ (úplná rodina)

Někteří dotázaní navrhovali konkrétní dílčí úpravy, například kromě posuzování výše příjmů pro nárok na dávky i zohledňování výše majetku nebo dokládání skutečných výdajů, obdobně jako je tomu u příspěvku na bydlení.

„Podpora by měla být vypočítávána nejen v závislosti na příjmu, ale také na velikosti majetku. Pokud je např. důchodce, který žije sám ve velké vile se zahradou a garáží, jezdí vlastním autem na vlastní chatu, ale má malý důchod, pak podporu dostane.“ (úplná rodina)

„Přídavky na děti by se neměly vypočítávat jen z příjmů rodiny, ale mělo by při jejich výpočtu i být částečně zohledněno, jaké má rodina výdaje za bydlení, energie a jiné výdaje k bydlení.“ (neúplná rodina)

Rodiče by dále uvítali **zvýšení rodičovského příspěvku i přídavků na děti**, někteří by byli pro vyplacení příspěvků na děti nebo například porodného **všem rodinám bez ohledu na jejich příjem**.

„Podpora rodičů na rodičovské dovolené, ceny všeho rostou, ale výše rodičovského příspěvku je stále stejná. Mohu si navýšit, ale potom zase nebudu moci zůstat doma s dítětem do 3 let a nevím, jestli se mi podaří umístit dítě do školky před třetím rokem.“ (úplná rodina)

„Zajistit vyšší rodičovský příspěvek bez ohledu na příjmy rodičů, snadnější podání a vyřízení sociálních dávek, příspěvek na péči na nemocné dítě, na starší rodiče, vytvořit lepší podmínky pro dosažení na různé sociální dávky.“ (neúplná rodina)

„Měly by být i přídavky na děti zaměstnaných rodičů, když jsou oba rodiče zaměstnaní, tak nemají na nic nárok.“ (úplná rodina)

„Každému dítěti patří porodné a přídavek na dítě.“ (úplná rodina)

Pozitivně rodiče hodnotili **mimořádný jednorázový příspěvek na dítě 5 000 Kč** a mnohým by pomohla jeho **opětovná výplata**. Zaznívaly četné návrhy od jednorázového zopakování tohoto mimořádného příspěvku, přes jeho výplatu pravidelně jednou či dvakrát ročně (kupříkladu opět před začátkem školního roku, s nímž se pro rodiny s dětmi pojí zvýšené finanční náklady), nebo dokonce i častěji.

„Jednorázový příspěvek by se hodil alespoň dvakrát ročně. Děti mají lyžák, školku v přírodě apod. a vůbec nevím, kde na to vzít. Nechci z dětí dělat outsidersy a nechat je sedět doma. Nehledě na tu spoustu věcí, co dnes potřebují.“ (úplná rodina)

„Každý rok v měsíci září dostávat příspěvek 5 000 Kč na školní děti.“ (úplná rodina)

Objevil se i podnět, **aby tato dávka nebyla omezena věkem plnoletosti**, ale pro potomky starší 18 let jejich ne/zaopatřeností. Výdaje rodin na zajištění potřeb studujících, a tedy nezaopatřených

(avšak již dospělých) potomků totiž mohou být značné a pro rodiny často i více zatěžující než v případě mladších dětí (typicky například náklady na ubytování mimo domov, dopravu apod.). Úkorně vnímali někteří rodiče i nastavení finančního limitu pro nárok na tuto dávku, pokud na ni z důvodu vyšších příjmů neměli nárok.

„Dcera je na vysoké a dost nás zklamalo, že nemáme nárok na pomoc ve výši 5 000 Kč na dítě, mělo to být pro všechny děti včetně studentů, a ne jen do 18 let, ten vysokoškolák stojí rodinu daleko víc než dítě na základce nebo střední škole či učňáku.“ (úplná rodina)

„Dost se mě dotklo, že příspěvek 5 000 [Kč] dostaly jen děti na základní škole. Starší syn měl letos 18 let, řádně studuje, má mnohem větší náklady a ten nedostal nic. Většina příspěvku šla proto na jeho výdaje za školu.“ (neúplná rodina)

„Např. příspěvek ve výši 5 000,- je poskytován pouze pro děti do 18 let. Můj syn má 20 [let], je studentem, já samoživitelka a mám dvě práce. Bohužel syn pracovat nemůže, onemocněl mononukleózou. Ale to nikoho nezajímá, porad' si, jak umíš. Chybí osobní přístup.“ (neúplná rodina)

„Nedostali jsme jednorázový příspěvek z důvodu překročení limitu příjmu. Rodinám s dětmi by stát mohl více pomáhat, stejně tak samoživitelkám.“ (úplná rodina)

Bydlení

Palčivou otázkou je pro rodiny s dětmi problematika bydlení. Nejedná se přitom pouze o problémy spojené s energetickou krizí, jak již bylo popsáno výše, ale o mnohem širší oblast. Ačkoli rodiče často zmiňovali pomoc v oblasti bydlení bez další podrobnější specifikace, ti, kteří své návrhy konkretizovali, vyzdvihovali především **podporu dostupného bydlení pro rodiny s dětmi**. Poukazovali přímo či nepřímo na nákladné a pro mnohé tudíž nedostupné vlastnické bydlení, a to jak ve vztahu k vysokým cenám nemovitostí a vysokým pořizovacím nákladům, tak i ve vztahu k vysokým úrokovým sazbám hypotečních úvěrů a přísným podmínkám pro žadatele. Problémem je i drahé nájemné v soukromých nemovitostech. Řešení těchto problémů by dle nich mohlo být několik. Zmiňována byla **výstavba státních či obecních bytů a cenově přijatelné nájemné** v těchto bytech, a to i v podobě tzv. „startovacích bytů“ či přechodného bydlení pro mladé rodiny.

„Bydlení v majetku obcí, kde je lepší nájemné. Třeba i formou přechodného bydlení, než se rodina zastabilizuje, 2–3 roky.“ (úplná rodina)

„Více dostupných státních bytů, staví se samé moderní drahé byty, které si chudší rodiny nemohou dovolit.“ (úplná rodina)

„Na dostatek vhodných a levných bytů pro rodiče s dětmi a hlavně samoživitelky.“ (neúplná rodina)

„Najít levnější, finančně dostupné bydlení pro rodiče s dětmi, poskytnout finanční podporu na vysoké zálohy energií.“ (neúplná rodina)

11. Postoje rodičů k rodinné politice

„Zajistit bydlení pro mladé rodiny s dětmi. Ceny plynu a elektřiny byly od září 2022 natolik zvýšené, že mnoho rodin je v hrozné finanční situaci. Vytvoří vám splátkový kalendář, ale stejně musíte všechno zaplatit.“ (neúplná rodina)

Rodiče preferující vlastnické bydlení před nájemním by uvítali podporu v podobě nabídky **hypotečních úvěrů** se zvýhodněnou úrokovou sazbou či dokonce zcela bezúročné půjčky.

„Větší pomoc při získání bydlení pro rodiny, třeba bezúročná půjčka nebo hypotéka s nízkým úrokem.“ (úplná rodina)

„Na výstavbu startovních – dostupných a levných bytů pro mladé rodiny s dětmi. Poskytovat tzv. státní půjčku pro mladé rodiny, jako to bylo před rokem 89. Dnešní doba nepřeje mladým rodinám.“ (neúplná rodina)

„Porodné, odečet z hypotéky za dítě, jak tomu bylo dříve za našich rodičů.“ (úplná rodina)

V návaznosti na **státní sociální podporu**, konkrétně formou příspěvku na bydlení, byly zmíněny přísné podmínky pro nárok na dávku či nesouhlas s nastavením této dávky, např. absence zohlednění čerpání hypotečního úvěru při nároku na tuto dávku.

„Finanční podpora na bydlení, podmínky jsou velmi přísné, mnoho lidí proto podporu nedostane, to se týká také přídatků na děti, péče o staré lidi je také nedostatečná, hledat pěkné domovy pro seniory je velmi obtížné, jinak musíte zaplatit velké peníze.“ (neúplná rodina)

„Výrazné snížení cen energií, které povede ke snížení cen potravin a dalších souvisejících nákladů, zohlednění skutečné výše splátek hypotéky při podávání žádosti o příspěvek na bydlení nebo pomoc s energiemi.“ (neúplná rodina)

„Podpora samoživitelům s hypotékou – mám prodat byt, budeme mít chvíli finanční pohodu, ale bydlet máme kde – platit někomu nájem, kdo ho nezapočítá do příjmů a stát přijde o daně a zároveň žádat o PnB [příspěvek na bydlení], stát tak přijde o další finance. To je postavené na hlavu.“ (neúplná rodina)

Objevily se i některé specifické požadavky, např. úhrada bydlení pro některé skupiny obyvatel analogicky s podporou migrantů z Ukrajiny nebo určitá regulace trhu s nájemním bydlením.

„Levné bydlení či bydlení zdarma stejně jako pro Ukrajince, potravinová pomoc.“ (neúplná rodina)

„Stát podporuje příliš široce – měl by se zaměřit na ty nejchudší a těm dávat více. Zdanit prázdné a poloprázdné byty (velké množství lidí bydlí jako jedna osoba v třípokojovém bytě s regulovaným nájmem) a hned by byl dostatek bytů pro rodiny s dětmi.“ (úplná rodina)

(Ne)dostupnost lékařské péče, rodiny se zdravotně znevýhodněným členem

Ve výpovědích se objevovala další rovněž důležitá témata a podněty. Jedním z nich je **obtížná dostupnost zdravotní a lékařské péče** v některých lokalitách, zmiňováni byli zejména praktičtí lékaři pro děti a dorost a stomatologové.

„Je to moc široká otázka a stát by měl pomáhat v každém směru, nejen „rodinám“. Ta pomoc by mohla například být v zajištění dostatečné a hlavně dostupné lékařské péče, ať už pro děti nebo pro rodiče.“
(úplná rodina)

„Určitě, třeba u nás, je problém s lékaři, pediatři chybí, zubaři. Je to strašný najít lékaře, který bere lidi. A pak ty ceny léků, když náhodou dítě onemocní, to je majlant v té lékárně.“ (neúplná rodina)

Ve specifických problémech se nacházejí **rodiny s dlouhodobě nemocným, nesoběstačným či handicapovaným členem**, ať už se jedná o dítě, prarodiče, či jiného člena rodiny. Podpora, a to jak finanční, tak i prostřednictvím pomáhajících služeb, je pro ně klíčová. Se zdravotním znevýhodněním a omezenou soběstačností jakéhokoli člena rodiny se pojí nutnost intenzivnější péče, která je vždy náročná jak časově, tak i fyzicky, a především psychicky, a rovněž zvýšené finanční náklady (za léky, zdravotnické pomůcky apod.). Pečující osoba nezřídka musí omezit i výdělečnou činnost (dočasně či dlouhodobě), čímž se rodině významně snižují příjmy. Ocítá-li se v takové situaci rodina samoživitele, je problém o to palčivější. Tyto rodiny by proto uvítaly jakoukoli pomoc, především ve formě **vyšší finanční podpory**, ale též kupříkladu v citlivějším přístupu úředníků, rychlejším vyřizování jejich žádostí, tak i na straně zaměstnavatelů, pokud rodiče chtějí a mohou alespoň částečně pracovat. **Nedostupnost či nedostatečné kapacity pomáhajících služeb** jsou rovněž velkým problémem.

„Více zařízení pro handicapované na pomoc při péči.“ (neúplná rodina)

„Určitě na pomoc rodinám, kde je nemocné dítě, nebo nemohoucí, o které je potřeba se starat 24 hodin denně a matka nemůže chodit do práce.“ (úplná rodina)

„Zkrácené úvazky, možnost home-office a mně osobně by nejvíce pomohly služby v oblasti péče o autisty.“ (neúplná rodina)

„Zvýšení přídavků na děti, zvýšení odpočítatelné částky, zvýšení příspěvku na péči 1. a 2. stupně, jejich výše je v dnešní době směšná za celodenní starost, zvýšení příspěvku na mobilitu, mám syna autistu, celiaka s dalšími problémy, je to finančně náročné.“ (úplná rodina)

„Chybí pomoc samoživitelkám postižených dětí, které nemají žádnou oporu ani v rodině, natož od úřadů.“
(neúplná rodina)

„Umřel mi manžel a na vše budu čekat až 90 dní, nikoho nezajímá, jestli mám pro děti na jídlo a na nájem, když jsem invalidní.“ (neúplná rodina)

„Určitě na motivování zaměstnavatelů k přechodu zaměstnanců na home office, akceptování částečných úvazků. Je velmi obtížné pro maminky samoživitelky, které případně ještě k tomu mají dítě se zdravotními problémy, kde péče je časově náročnější, nalézt práci.“ (neúplná rodina)

„Pomáhat rodinám s péčí o další členy rodiny, kteří potřebují pomoc.“ (úplná rodina)

„Pomoc s péčí o vlastního nemohoucího rodiče.“ (úplná rodina)

„Zvýšit dávky těm, co se starají o nemocného, kolikrát se stane, že je to jejich jediný příjem, a je nedostatečný.“ (úplná rodina)

11. Postoje rodičů k rodinné politice

Rodiče zmínili i problémy vyplývající z běžných onemocnění jich samých i dětí (jak již bylo pojednáno výše), neboť náhrady v době nemoci (obdobně jako při ošetřování člena rodiny) prostřednictvím nemocenské jsou pro ně nedostačující.

„Podpora zaměstnavatele... a následně státu. Musíme chodit do práce i s horečkami, abychom to utáhli, na nemocenskou si dovolit nemůžeme.“ (úplná rodina)

Podpora cílená na rodiny samoživitelů

Rodiče samoživitelé obvykle uváděli obdobné problémové oblasti a vznášeli obdobné návrhy na podporu rodin ze strany státu jako rodiče z úplných rodin. V některých odpovědích se nicméně objevovaly explicitní požadavky na **podporu cílenou především na neúplné rodiny** a bylo akcentováno, že tyto rodiny se z důvodu absence druhého z rodičů nacházejí v obtížnější životní i ekonomické situaci než ostatní rodiny. Zmiňované oblasti podpory se přitom dotýkají všech výše uvedených témat, s důrazem na **finanční podporu a oblast sladění rodinného a pracovního života**.

„Finanční podpora matek a otců samoživitelů. V této době je celkem obtížné vycházet s příjmem, a to si myslím, že nevydělávám úplně málo.“ (neúplná rodina)

„Asi více pomáhat matkám co zůstaly nedobrovolně samy s dětmi. Chodit do práce, obstarat více dětí a zajistit je finančně na hranici sociálních dávek je pro ně víc náročné než pro muže, kteří pošlou jednou za rok alimenty.“ (neúplná rodina)

„Hlavně pro matky, které žijí s malými dětmi samy, jídlo je drahé, oblečení a obuv na děti je drahé, náklady na bydlení stále rostou.“ (neúplná rodina)

„Hlavně pro samoživitelky, Ukrajinci mají kde bydlet, já za rok možná budu s dětmi pod mostem.“ (neúplná rodina)

„Hlídní pro matky samoživitelky je velký problém. Málo nabídek práce s upravenou pracovní dobou. V době, kdy jsem to nejvíc potřebovala, jsem vydělávala 15 000 [Kč] a za hlídání dávala 5 000 [Kč]. Zaměstnavatel mi nevyšel vstříc a musela jsem pracovat na 3 směny.“ (neúplná rodina)

„Měly by se podpořit hlavně samoživitelky, které mají problém s hlídáním. Zaměstnavatelé by měli mít např. školku pro děti svých zaměstnanců.“ (neúplná rodina)

„Pomoc státu je omezená na opravdu nízké příjmy. Jako samoživitelka, odkázaná pouze na jeden příjem, v současné době nezvládám zaplatit všechny výdaje na bydlení a ještě uživit sebe a dítě. Pomoc od státu jsem zatím žádnou nedostala a už na ni čekám dlouho.“ (neúplná rodina)

„Pro samoživitelky, ať pomáhají co nejvíce, kromě státu klidně i bohaté firmy, např. supermarketů dávat potraviny pro matky zdarma.“ (neúplná rodina)

Ojedinele se objevily návrhy ve vztahu k vyplácení **výživného** na nezaopatřené děti druhým z rodičů, resp. ve vztahu k náhradnímu výživnému (viz též kapitola 10.3).

„Vymáhání neplacení výživného a vymáhat částku za celou dobu, co výživné není placeno.“ (neúplná rodina)

„Účinná legislativa (žádat soud o zvýšení výživného je běh na dlouhou trať), podpora samoživitelů a samoživitelů.“ (neúplná rodina)

„Od zaměstnavatele – pružná pracovní doba z důvodu zajištění zaopatření dětí, podpora by se měla zaměřit na vymáhání neplacení výživného – např. zabavit řidičský průkaz neplatící...“ (neúplná rodina)

Shrnutí

Ve výpovědích rodičů týkajících se chybějící podpory rodin (ze strany státu, případně jiných subjektů) se velmi často objevovaly požadavky na jakoukoli finanční podporu rodin, a to zejména v návaznosti na rostoucí životní náklady a zdražování. Rodiče opakovaně požadovali regulaci cen, resp. zastropování či snížení cen energií a zboží i služeb a snížení daňové zátěže. **Prioritou je pro ně podpora pracujících a autonomie rodin.** Podpora pracujících rodičů by měla být dle respondentů realizována prostřednictvím nižších daní z příjmů, **vyšších slev na dani, odečitatelných položek či daňových bonusů.**

Z oblasti nefinanční podpory zaznívaly požadavky na **usnadnění návratu matek zpět na pracovní trh po rodičovské dovolené.** S tím souvisí nedostatečná nabídka práce na zkrácené úvazky, flexibilní pracovní doba a práce z domova, tedy opatření, která významnou měrou napomáhají lepšímu sladování rodinného a pracovního života. Rodiče zároveň mnohdy poukazovali na problémy vyplývající z nedostatečných kapacit mateřských škol, především pro děti tříleté, popřípadě i mladší, i na nedostatečnou nabídku alternativních služeb péče o děti, konkrétně cenově dostupných dětských skupin. Naopak soukromá zařízení nebyla z důvodu vysokých cen preferována, jejich vyššímu využití by nicméně mohla pomoci finanční podpora ze strany státu. Značným problémem je pro rodiny zajištění péče o děti v době nemoci nebo například i o prázdninách.

Rodiče by často uvítali **větší podporu formou dávek,** a to především prostřednictvím navýšení rodičovského příspěvku, přidavků na děti a zopakováním výplaty mimořádného příspěvku na dítě ve výši 5 000 Kč, který byl pro mnohé významnou pomocí. Dle některých by bylo vhodné rozšíření okruhu příjemců a zjednodušení žádostí a procesu výplaty sociálních dávek. Stát by přitom měl aktivně předcházet zneužívání systému státní sociální podpory.

Pro rodiny jsou v současné době **významným finančním nákladem platby spojené se vzděláváním dětí,** jmenovitě za stravné, pomůcky do školy, družinu, dopravu nebo i ubytování v případě studia mimo místo bydliště, stejně tak výdaje za volnočasové aktivity a kroužky i jednorázové akce pořádané školami. Pomohlo by jim proto nezdražovat tyto položky nebo na ně (některým) rodinám finančně přispívat.

Neméně často byla akcentována **potřebná podpora v oblasti bydlení,** a to nejen spojená s vysokými náklady za bydlení v návaznosti na energetickou krizi, ale též podpora dostupného

bydlení pro rodiny s dětmi. Vysoké ceny nemovitostí a úrokových sazeb i nastavení hypotéčních úvěrů ztěžují přístup mladým rodinám k vlastnickému bydlení, vysoké nájemné pak přístup k bydlení nájemnímu. Podpora startovacího či přechodného bydlení, snížení úrokových sazeb a zvýšení i změna nastavení příspěvku na bydlení by mohlo pomoci tento problém částečně řešit.

Rodiče ve svých výpovědích méně často zmiňovali i další neméně důležité problémy, jako jsou nedostatečné kapacity lékařské péče, nedostatečná podpora rodin se zdravotně znevýhodněným členem či neplacení výživného. Zaznívaly tak i některé specifické problémy a potřeby rodičů samoživitelů, přestože většina vznášela stejné požadavky na podporu rodin s dětmi jako rodiče z rodin úplných. Někteří, dosud i poměrně dobře zajištění a soběstační rodiče v kontextu současné celospolečenské situace vyjadřovali obavy z budoucnosti.

12. Ekonomická situace rodin seniorů

Lucie Vidovičová

Složité ekonomické situace současné české společnosti je příslovečnou červenou nití, která spojuje řadu veřejných debat současnosti. V souvislosti s uvažovanou změnou důchodového systému, jako hlavního systému zajištění příjmů osob ve vyšším věku, je „seniorská tvář“ často ta, která je v těchto debatách nejviditelnější.

Senioři a seniorky přitom představují vysoce různorodou, heterogenní skupinu, jejíž příjmová situace je stále více diverzifikovaná s tím, jak se do populačních skupin, které tradičně označujeme jako seniorské, dostávají lidé, jejichž profesní, a tedy i příjmová a majetková dráha, je významně ovlivněna moderním ekonomickým režimem. Pokud seniory definujeme jako osoby starší 65 let, jedná se o ročníky narozené před rokem 1958, a pokud skupinu pro analytické účely textu níže rozšíříme na tradičnější pojetí skupiny už od věku 60 let, pak hovoříme o kohortě narozené před rokem 1963. Generačně zlomový rok 1989 prožívaly tyto kohorty jako třicátníci, tedy lidé s odrůstajícími dětmi, blížící se vrcholu svých pracovních kariér. Tento historizující exkurz je významný pro kontextové uchopení analytické skupiny seniorů, která v sobě obsahuje jak tzv. mladé seniory ve „třetím věku“ (60+), nezřídka ještě aktivní na trhu práce a v dalších oblastech označovaných jako aktivní stárnutí, a starší seniory (80+), u nichž je již vyšší riziko nárůstu křehkosti, a projevy aktivního stárnutí se tak mohou měnit co do typu a intenzity. Populace 80+ činila v roce 2021 přes 16 % seniorské skupiny (tj. 60+), tj. 451 143 osob z celkového počtu 2 768 595 seniorů a seniorek. Modálním (nejčastějším) věkem v roce 2021 byl věk 66 let (tedy ročník narození 1955) v počtu přes 132 tis. osob.

Hodnocení příjmové situace v této kapitole zakládáme na **výběrovém šetření „Život ve stáří 2022“¹²⁸, které bylo realizováno závěrem roku 2022 v populaci osob šedesátiletých a starších.** Díky využití identického výzkumného nástroje (dotazníku) v populaci ve věku 60+ i v obdobném šetření v roce 2002 můžeme ve vybraných ukazatelích také prezentovat dvacetileté srovnání.¹²⁹ Předmětem výzkumu „Život ve stáří II.“ byly věkové skupiny 60+, které samozřejmě v roce 2022 představovaly jiný typ seniorů, než jakou byli šedesátníci a starší o dvacet let dříve. Předešleme

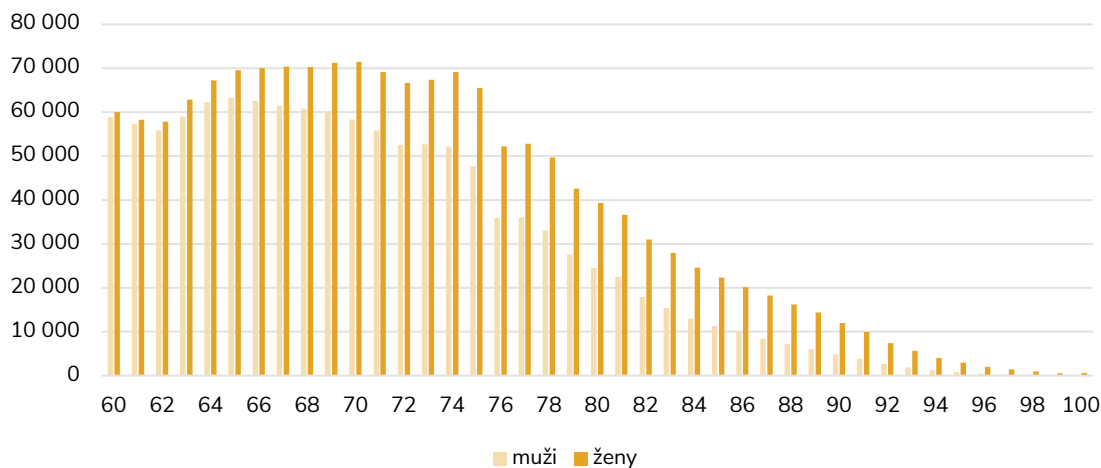
¹²⁸ „Život ve stáří 2022“ je unikátní výzkum realizovaný Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., v roce 2022 s využitím základní metodologie a identického výzkumného nástroje (dotazníku) využitého v roce 2002. Sběr dat byl realizován v prosinci 2022 agenturou FOCUS prostřednictvím standardizovaných face-to-face (F2F) rozhovorů s využitím elektronického dotazníku (CAPI; 73 %) a online vyplňování (CAWI) respondenty z Českého národního panelu. Výběr je reprezentativní pro populaci ČR starší 60 let podle kvótních znaků, kterými jsou: pohlaví, věk, vzdělání, velikost obce a kraj. Celkem je v souboru 1 607 úplných dotazníků a výsledný soubor je převážěn na cílové N = 1 430.

¹²⁹ Jedná se samozřejmě o arbitrární analýzu, nikoliv longitudinální výzkum (nebyli dotazováni stejní lidé s časovým odstupem, ale stejný typ věkových skupin).

12. Ekonomická situace rodin seniorů

ovšem, že rozdíly shledáváme především v reáliích a faktech, než že by obecně došlo k výraznějším posunům v postojových indikátorech, které byly především předmětem šetření a věnují se jim další připravované texty.¹³⁰

Graf č. 12.1 Počet obyvatel ČR ve věku 60 a více let (k 31. 12. 2021)

Zdroj: ČSÚ, Veřejná databáze

Tabulka č. 12.1 Socioekonomické postavení respondenta/ky v době výzkumu (v %)

	2002	2022		
	Celkem	Celkem	Muži	Ženy
Důchodce/kyně nepracující	83,5	78,0	75,4	79,8
Důchodce/kyně pracující (výdělečně činný při pobírání starobního důchodu)	14,8	12,9	13,2	12,7
Zaměstnaný/á, výdělečně činný (OSVČ)	1,7	8,1	10,8	6,2
Nezaměstnaný/á, v domácnosti	n. a.	1,0	0,6	1,2

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

V důsledku parametrických změn v nastavení nároků na starobní důchod se snížil podíl osob, které jsou (výhradními) poživateli starobního důchodu, a čtyřnásobně se zvýšil podíl osob, které jsou v této věkové skupině ještě plně zaměstnány (tabulka č. 12.1). Podobně jako v celé populaci se

¹³⁰ Viz projekt Život ve stáří II. <https://www.rilsa.cz/projekty/zivot-ve-stari-ii/>

i u seniorů postupně mění struktura a typ zastávaných pozic (tabulka č. 12.2). Došlo k mírnému poklesu manuálně pracujících ve prospěch zejména zaměstnání ve službách. Nepatrně také vzrostl podíl osob, které v posledních 10 letech před odchodem do důchodu pracovaly na zkrácený úvazek (z 6,7 % na 11,6 %). Výrazně se však propadl počet respondentů, kteří neměli žádnou zkušenost s nezaměstnaností (v průběhu celé životní dráhy) – v roce 2002 zaznamenaných přes 89 % se snížilo na necelých 58 % o dvacet let později, a to ve všech sledovaných intervalech (do 6 měsíců, do roka i déle než 12 měsíců nezaměstnanosti).

Tabulka č. 12.2 **Dominantní typ zaměstnání respondenta(ky) v době výzkumu (v %)**

	2002	2022	Rozdíl 2022–2002 (p. b.)
Vyšší řídicí a odborný pracovník (ředitel, náměstek, učitel na vysoké škole, podnikatel se zaměstnanci apod.)	3,0	5,2	2,2
Nižší řídicí pracovník, odborník ve školství, zdravotnictví, kultuře (např. učitel, lékař)	13,8	12,2	-1,4
Úředník	14,9	17,5	2,8
Technik, mistr	11,1	13,2	2,2
Živnostník, podnikatel bez zaměstnanců	1,0	6,0	5,0
Manuálně pracující v obchodě, ve službách (např. prodavač)	14,4	14,7	0,4
Kvalifikovaný dělník (mimo zemědělských dělníků)	24,4	21,1	-2,9
Nekvalifikovaný dělník	9,6	6,3	-3,2
Zemědělec, rolník	6,6	1,8	-4,7
V domácnosti	0,9	0,6	-0,3
V invalidním důchodu	0,3	1,4	1,1

Otázka: Čím jste převážně (nejdéle) byl(a) během celé své profesní dráhy?

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

12.1 Složení domácností

V posuzování příjmové situace starších dospělých je samozřejmě nutné vzít v úvahu komplexní situaci jejich domácnosti. Přestože máme v důsledku běžných stereotypů tendenci uvažovat o typické seniorské domácnosti jako o domácnosti jednočlenné, v našem výzkumu jsou **pro více než polovinu dotázaných realitou partnerská soužití, resp. domácnosti dvoučlenné**. Jejich podíl mírně narostl na úkor snižování vícečetných domácností, ale rozdíly jsou jen drobné. Podíl jednočlenných domácností se naopak drží ve vzorku na úrovni 38 % (tabulka č. 12.3). Odhadované příjmy

12. Ekonomická situace rodin seniorů

domácnosti jsou odstupňovány podle počtů přítomných členů a členek (tabulka č. 12.4) s celkovou průměrnou hodnotou 32 250 Kč (minimum 8 000 Kč, maximum 150 000 Kč).

Tabulka č. 12.3 Počet osob v respondentově domácnosti (v %)

Počet osob v domácnosti respondenta	2002	2022	2022	
			Muži	Ženy
1	38	38	25	47
2	52	54	65	45
3	6	6	7	4
4	4	3	2	3

Pozn.: N = 950; tj. bez 32 % chybějících odpovědí

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

Tabulka č. 12.4 Odhadované příjmy celé domácnosti (2022, v Kč)

Počet osob v domácnosti	Průměrný odhadovaný příjem domácnosti	N	Std. odchylka	Průměrný příjem na osobu v domácnosti
1	19 621	379	7 637	19 621
2	38 153	525	12 069	19 077
3	57 617	47	17 168	19 206
4+	60 883	19	35 495	12 294
Celkem	32 250	970	16 128	

Otázka: „Dovedl(a) byste přibližně odhadnout celkový průměrný čistý příjem všech členů Vaší domácnosti za měsíc (tj. součet příjmů všech členů rodiny ze všech případných zaměstnání, důchodů, stipendií, podpor, příspěvků apod.)?“

Zdroj: Život ve stáří 2022

12.2 Složení příjmů

Respondenti dostali také k vyjádření seznam možných zdrojů příjmů, ze kterých plynou jejich celkové příjmy. Při srovnání dvou zde sledovaných časových bodů (tj. roku 2002 a 2022), s ohledem na složení vzorku, je očekávatelné, že **podíl osob, pro které je to především starobní důchod, ve věkové skupině šedesátiletých a starších klesá**. Podobně s ohledem na prodlužující se naději dožití a relativně lepší zdravotní stav současných českých seniorů a seniorek je očekávatelný i pokles podílu osob v této věkové skupině pobírajících vdovské a vdovecké důchody. Opačnou stranou téže

mince je pak navýšení role příjmu ze zaměstnání. Tabulka č. 12.5. zároveň ukazuje, že se navýšil podíl osob, které ve svém příjmovém portfoliu mají také nějaké sociální dávky (přehled jednotlivých typů dávek nebyl ve výzkumu detailně specifikován). Mezigenerační transfery ze strany mladší generace jako součást svých běžných příjmů stále udává jen velmi malé a v čase relativně konstantní procento dotázaných. Na druhou stranu, jak ukazuje tabulka č. 12.6, jsou jednotlivé generace přinejmenším v polovině případů připravené poskytovat si finanční (pravidelnou) výpomoc. Pouze 40 % dotázaných uvedlo, že by mladší generaci žádnou výpomoc neposkytovali (a podíl takových seniorů ve srovnání po 20 letech klesá), zatímco třetina seniorů s dětmi přijímá finanční výpomoc od mladší generace i při běžných výdajích, v případě velkých výdajů je to čtvrtina (tabulka č. 12.6).

Tabulka č. 12.5 Podíl respondentů uvádějících daný typ příjmu (v %)

	2002	2022	Rozdíl 2022–2002 (p. b.)
Starobní důchod	95,8	90,8	-5,0
Vdovský/vdovecký důchod	23,3	16,1	-7,2
Pracovní příjmy (mzda, plat, příjmy z podnikání)	16,2	32,1	15,9
Příspěvek z životního pojištění, penzijního připojištění	6,9	10,5	3,6
Sociální dávky	4,4	10,1	5,7
Finanční pomoc od dětí/vnoučat	4,0	2,8	-1,2
Jiné	3,6	5,6	2,0
Invalidní důchod	2,9	5,4	2,5

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

Tabulka č. 12.6 Mezigenerační finanční podpora reportována seniorem (finanční transfery) (v %)

	Poskytují peněžní výpomoc (mladým) (senior → junior)		(Mladí mi) pomáhají při běžných výdajích (junior → senior)		(Mladí mi) poskytují větší finanční podporu (junior → senior)	
	2002	2022	2002	2022	2002	2022
Vždy, je-li to třeba	9	10	5	7	3	5
Občas	18	20	10	9	6	5
Jen výjimečně	29	33	27	18	18	14
Vůbec ne	43	37	58	66	72	76

Pozn.: Pouze respondenti s dětmi. N = 1 289

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

12. Ekonomická situace rodin seniorů

Další příjmy mohou představovat různé strategie, které mohou být rozšířením samozásobitelství či monetizace času nebo dříve nabytého majetku. Z výstupů tabulky č. 12.7 se zdá, že tyto strategie jsou součástí příjmového portfolia relativně malého podílu seniorů a seniorek. Mírně však mezi sledovanými lety **narostl podíl osob, které si „přilepšují“ prodejem majetku**. To lze vysvětlit, mimo jiné, i umožněním a zjednodušením takového prodeje skrze např. digitální platformy v posledních letech. Na otázku „Snažíte se doma co nejvíce si sami vyrobit, opravit, vypěstovat?“ odpovědělo v roce 2002 jednou ze dvou možných pozitivních odpovědí 76 % mužů a 66 % žen, o dvacet let později to bylo jen o něco málo méně (72 %, resp. 61 %), což naznačuje, že respondenti stále tyto aktivity vidí jako smysluplné a zřejmě přispívající k úsporám.

Tabulka č. 12.7 **Doplnění příjmů a úsporné energetické strategie** (kladné odpovědi, v %)

	2002	2022
Pěstují ovoce, zeleninu, domácí zvířata za účelem prodeje produktů	19	17
Pomáhám lidem za úplatu (řemeslnou prací, hlídáním dětí apod.)	7	6
Prodávám občas cenné věci ze svého majetku	4	7

Zdroj: *Život ve stáří 2002, 2022*

Vlna dotazování v roce 2022 byla realizována v časovém souběhu s bezprecedentním skokovým nárůstem cen energií a významnými veřejnými obavami z prohlubující se energetické krize a nárůstu cen zboží i služeb. Ve výzkumu 45 % dotázaných (37 % mužů, 51 % žen) uvedlo, že „výrazně omezil(a) spotřebu některých služeb a věcí (kadeřník, potravinové doplňky, programy televizí aj.)“, a dokonce 62 % uvedlo, že „výrazně omezil(a) spotřebu vody a energií“ („omezila jsem vytápění některých místností“ apod.; 58 % mužů a 65 % žen). Častěji se k těmto úsporám uchýlily osoby žijící v jednočlenných domácnostech. Rozdíly podle pohlaví vidíme i v tabulce č. 12.8, která reportuje přehledy odpovědí na otázku, jakým způsobem dotázaní nakládali se svými úsporami. V daném meziročním srovnání se zdá, že **narostl podíl osob, které si vystačí s příjmy** (zejména muži). Tabulka č. 12.9 pak doplňuje, že skutečně **mírně narostl podíl osob, které v posledních třech měsících něco ušetřily**, zejména pravděpodobně v souladu s výše uvedenou snahou výrazně snižovat spotřebu. Zároveň se však soubor dělí v zásadě na rovné poloviny těch, kteří úspory dokázali generovat, a těch, kteří v tom zcela úspěšní nebyli.

Tabulka č. 12.8 Využívání úspor na doplnění příjmů v době výzkumu (v %)

	2002	2022	2022	
			Muži	Ženy
Ne, nemám (téměř) žádné úspory	27	25	19	29
Ne, snažím se úspory si zachovat (např. na pozdější výdaje nebo abych mohl/a něco odkázat svým dětem)	27	21	22	20
Ne, nepotřebuji to, vystačím s příjmy	15	23	26	19
Ano, využívám je, ale jen na nákupy dražších věcí (pračka, zájezd, úpravy bytu apod.)	24	27	28	26
Ano, a to i na nákupy středně drahých věcí (např. i na dražší oblečení)	3	2	2	2
Ano, již na koupi běžných věcí (potraviny např. na Vánoce, ...)	3	3	2	3

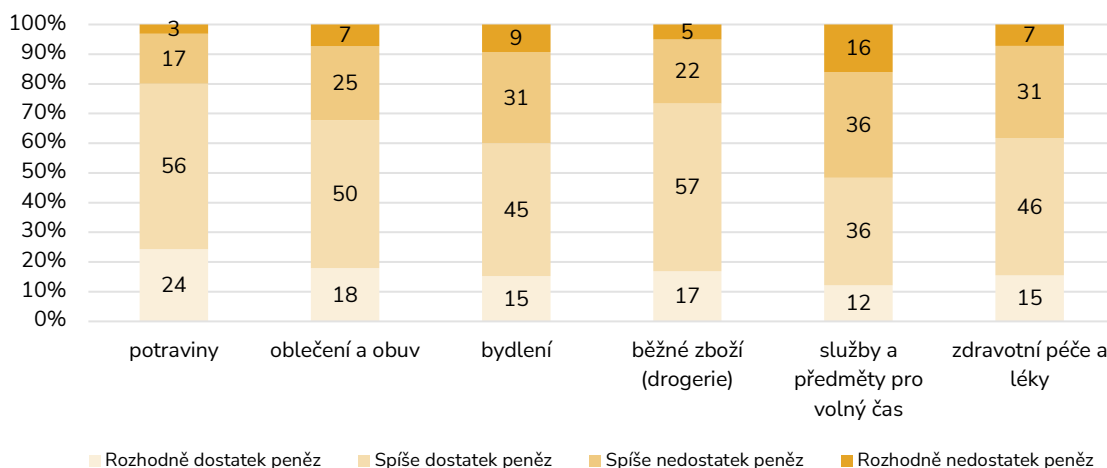
Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

Tabulka č. 12.9 Podařilo se Vám za poslední tři měsíce něco uspořit? (v %)

	2002	2022	Rozdíl 2022–2002 (p. b.)
Rozhodně ano	9,5	13,8	4,3
Spíše ano	30,9	36,2	5,3
Spíše ne	33,1	30,3	-2,8
Rozhodně ne	26,4	19,6	-6,8

Zdroj: Život ve stáří 2002, 2022

Nemožnost vytvářet finanční rezervy a vnímaná potřeba šetřit ovlivňuje i percepce dostatečnosti peněžních prostředků dedikovaných na služby a předměty běžných i nadstavbových potřeb. Jak by bylo možné předpokládat, nedostatek peněz je nejcitelněji vnímán u služeb a předmětů pro sportovní, kulturní a jiné rekreační aktivity. Vzhledem k tomu, že sice nejsou životně nezbytné, ale zároveň se jedná o kapitolu, která výrazně spolu determinuje celkovou životní spokojenost a potenciál aktivního stárnutí, je nutné i tato finanční omezení vnímat jako závažný problém. **Pětina dotázaných vnímá výrazná omezení při pokrývání nákladů na potraviny a téměř dvě pětiny i v oblasti nákladů na bydlení či zdravotní služby a léčiva** (graf č. 12.2). Vnímaný nedostatek v těchto kategoriích pak představuje přímou hrozbu pro prohlubování multidimenzionálních rizik sociální exkluze a zachování zdraví a kvality života.

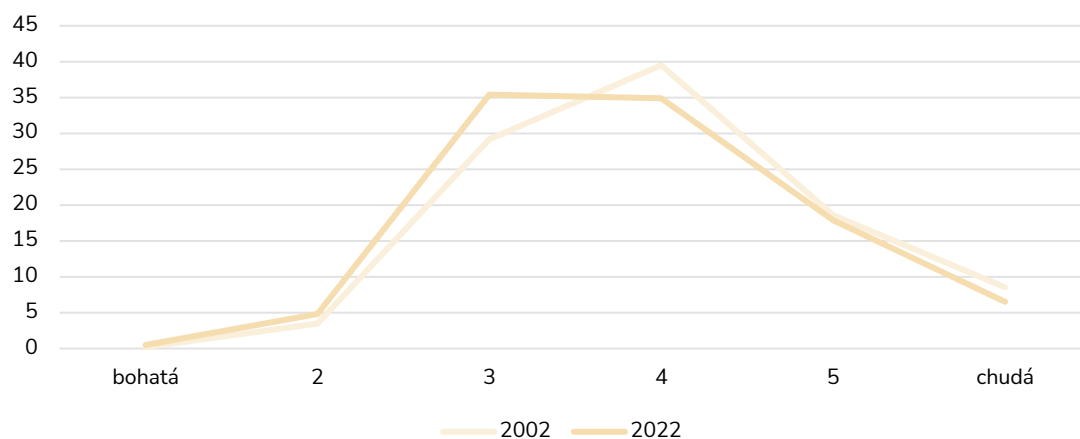
Graf č. 12.2 **Subjektivní zhodnocení dostatečnosti peněžních prostředků na vybrané kategorie zboží a služeb v roce 2022 (v %)**

Zdroj: Život ve stáří 2022

Na základě předchozích výsledků tak může překvapit, že v porovnání let 2002 a 2022 došlo **k mírnému zlepšení subjektivního postavení domácnosti na škále chudoby** (graf č. 12.3). V roce 2022 registrujeme průměr 3,84 bodu na šestistupňové škále, vyšší pro ženy než pro muže (3,98 vs. 3,67), a pro jednočlenné domácnosti než pro vícečlenné (postupný pokles hodnoty z 4,11 u jednočlenných na 3,25 u nejpočetnějších domácností). Před dvaceti lety byl celkový průměr mírně vyšší (3,97), u žen byl na hodnotě 4,07, u mužů 3,82, a u jednočlenných domácností 4,25. Znovu se tedy projevují, podobně jako v předchozích ukazatelích, ekonomická rizika starších žen, a naopak protektivní síla sdílených domácností.

To, že „některé činnosti se stávají finančně méně dostupné“ jako problém vůbec nevnímá 22 % dotázaných, 45 % respondentů to sice za problém považuje, ale zároveň uvedlo, že se s touto situací dokáže vyrovnat. Pro zbývajících 24 % je to nesnadné a pro posledních 9 % dokonce velký problém. V roce 2002 bylo těch, kteří takový problém vůbec nezaznamenali, méně (13 %) a zároveň byly výrazně vyšší podíly respondentů, kteří takovou situaci viděli jako nesnadný, či dokonce velký problém (27 %, resp. 21 %, tedy celkem o 15 p. b. více).

Graf č. 12.3 Podíl respondentů hodnotících svoji domácnost na škále bohatá – chudá (v %)

Otázka: „Z hlediska úrovně majetku, nemovitostí, úspor apod. hodnotíte Vaši domácnost spíše jako bohatou, nebo chudou? Kam byste ji umístil na následující škále, kde hodnota 1 znamená „bohatá“ a 6 „chudá“?“

Zdroj: Život ve stáří 2022

Shrnutí

Období od vydání poslední Zprávy o rodině v roce 2020 bylo zásadním způsobem ovlivněno v moderní době bezprecedentní **celosvětovou pandemií onemocnění covid-19, následovanou ekonomickou krizí a dopady války na Ukrajině**, jimž společnost čelí dodnes. Během této doby se výrazně změnily téměř všechny oblasti osobního, rodinného i celospolečenského života. Globální pandemie covidu-19 si vyžádala řadu velmi striktních a dosud nebývalých opatření, s cílem ochránit zdraví a životy všech obyvatel. Již od jejího počátku, který se v České republice datuje k březnu 2020, docházelo k opakovanému vyhlášení nouzového stavu, omezování shromažďování a volného pohybu osob, zásahům do pracovního trhu včetně omezování obchodu a služeb a též k uzavírání škol a přechodu na distanční výuku, což bylo jedno z nejméně zatěžujících opatření pro rodiny s dětmi. Ve vývoji pandemie bylo možno identifikovat několik vln v návaznosti na zvyšující se, nebo naopak klesající počty nakažených a zemřelých. Za nejnáročnější období z hlediska přísnosti restrikcí lze označit počátek roku 2021, kdy byla mimo jiné zakázána osobní přítomnost ve školách úplně všem dětem, včetně těch z mateřských škol, jichž se dosavadní plošná opatření netýkala, vstoupil v účinnost tzv. pandemický zákon a byl vyhlášen tvrdý lockdown zahrnující zákaz pohybu mimo okres místa bydliště na území celé ČR. Díky postupné proočkování, získané imunitě a lehčímu průběhu onemocnění se i přes výrazný nárůst v počtech nakažených koncem roku 2021 a především na počátku roku 2022 udržel počet úmrtí na nízké úrovni a restrikce již nikdy nebyly tak přísné. V průběhu roku 2022 se denní počty nakažených plynule snižovaly a pandemie tak postupně odeznívala.

Na rodiče byly po celou dobu kladeny zvýšené nároky, zejména při sladování pracovních a rodinných povinností a plnění rodičovských rolí. Každodenní život dětí byl determinován ztrátou sociálních kontaktů a většiny volnočasových aktivit a přenesením výuky a s tím spojené odpovědnosti do online prostoru a domácího prostředí. V rodinách se nezřídka objevovaly, a to jak u dospělých, tak u dětí, emocionální problémy, tj. pocity osamělosti, vyčerpání a vyhoření, a problémy spojené s příliš častým užíváním digitálních technologií. **Nejvýrazněji tak zasáhla pandemie osobní životy jedinců a jejich pocity životní pohody a spokojenosti.** Téměř ve všech oblastech přitom měla výraznější dopad na rodiny sólo rodičů, pro něž představovalo kromě omezení sociálních kontaktů nejhůře zvladatelný problém také zajištění dostatečných příjmů pro rodinu.

Pandemie covidu-19 měla vliv i na vývoj demografických procesů. Až do jejího příchodu se počet obyvatel ČR s drobnými výjimkami zvyšoval, **pandemie však zapříčinila rekordně vysoké počty zemřelých osob, a tudíž výrazné ztráty v počtech obyvatel přirozenou měnou.** V důsledku pandemie se zkrátila naděje dožití při narození, i přes zhoršené úmrtnostní podmínky však pokračuje stárnutí populace. Nástup pandemie covidu-19 **přerušil dosavadní pozitivní vývoj narůstajícího počtu uzavíraných manželství.** Během prvního pandemického roku došlo k největšímu meziročnímu poklesu v počtu uzavřených manželství od počátku 90. let a po delší době se snížila též úhrnná sňatečnost svobodných. Důvodem byla rozsáhlá mimořádná opatření a restrikce omezující mimo

jiné podmínky konání hromadných akcí včetně svatebních obřadů. **Počet rozvodů má dlouhodobě klesající trend, který pokračoval i během pandemie**, přičemž v roce 2022 bylo rozvedeno nejméně manželství po roce 1970. I zde mohla hrát roli protiepidemická opatření odrážející se v omezení činnosti soudů nebo vedoucí k rozhodnutí odložit rozvod na později. Je však otázkou, jak se celospolečenská nejistota a prohloubení osobních i vztahových problémů v některých rodinách projeví na úrovni rozvodovosti v dalších letech.

Pandemie neměla bezprostředně negativní dopad na úroveň porodnosti a plodnosti. Úhrnná plodnost se v roce 2021 zvýšila na hodnotu 1,83 dětí na jednu ženu v reprodukčním věku, nejvyšší za posledních třicet let a jednu z nejvyšších ze zemí Evropské unie. **V roce 2022 se však trend předchozího růstu plodnosti zastavil** a na jednu ženu v reprodukčním věku připadlo již jen 1,62 dítěte. Celkový počet živě narozených dětí poprvé po 17 letech nepřekročil hranici 100 tisíc. Demografickému vývoji je třeba věnovat pozornost s ohledem na věkovou strukturu obyvatelstva a demografické stárnutí a s tím spojený i dlouhodobý vývoj veřejných financí.

Navzdory pandemii proběhlo v roce 2021 v pravidelném intervalu 10 let dlouhodobě plánované sčítání lidu, domů a bytů. Pro sociální a rodinnou politiku jsou stěžejní informace o počtu a složení domácností a rodin. Tyto průřezové údaje jsou výsledkem předchozích demografických trendů. Mezi roky 2011 a 2021 se zvýšil počet hospodařících domácností, více než polovinu tvoří rodiny, ty se závislými dětmi však pouze zhruba čtvrtinu. **Absolutní počet úplných domácností se mezi cenzy zvýšil, a to jak bezdětných párů, tak partnerství, kde v době sčítání vyrůstaly nezaopatřené děti.** Sólo rodičů naopak mírně ubylo, a to zejména díky poklesu počtu rodin bez závislých dětí, **počet samoživitelů s nezaopatřenými dětmi se mírně zvýšil.** Nejvýrazněji přibýlo samostatně žijících osob (o třetinu), v roce 2021 představovaly domácnosti jednotlivců již dvě pětiny všech domácností.

Zaměříme-li se na rodiny s nezaopatřenými dětmi, i podle posledního sčítání platí, že přibližně každá čtvrtá je neúplná. Celkově žilo v rodinách 2 070 tisíc závislých dětí, z nichž 1 633 tisíc (79 %) bydlelo s oběma rodiči (ač nemuseli být oba biologičtí) a ostatních 438 tisíc závislých dětí (21 %) žilo převážně pouze s jedním rodičem. Pomineme-li bezdětné páry, které jsou nejvíce zastoupeny ve věku mladším 35 let a poté výrazně ve věku starším 55 let, došlo v úplných rodinách při porovnání SLDB 2011 a 2021 k poklesu podílu jednodětných. **Nejčastěji zastoupenou úplnou rodinou byla v roce 2021 nově ta dvoudětná (47 %), podíl vícedětných s oběma rodiči se také oproti předchozímu cenzu mírně zvýšil (z 8 na 10 %).** Stále platí, že pro sezdané je o něco typičtější dvoudětný model, pro nesezdané je spíše příznačný svazek s jedním dítětem. Oproti situaci před 10 lety se však podíl nesezdaných se dvěma či více dětmi výrazně zvýšil z 38 na 47 %. Tři děti mají nejčastěji vysokoškolsky vzdělaní manželé. Partnerství dvou osob stejného pohlaví byla podle SLDB 2021 početně velmi málo zastoupena (0,4 % všech úplných rodin) a byla nejčastěji bezdětná. V čele neúplné rodiny stojí podle sčítání většinou žena (87 %). **Sólo rodič žije nejčastěji s jedním dítětem, i když se podíl těchto rodin snížil ze 70 % na 63 %, zejména ve prospěch zvýšení podílu neúplných rodin se dvěma dětmi (30 %).**

Rodina jako instituce si v české společnosti zachovává svoje místo. Není však již nutně spojována s manželstvím a dětmi, ale **do popředí se staví harmonický partnerský vztah**. I podle nejmladších generací je nicméně v životě důležité žít pro svou rodinu a děti. Rodina poskytuje citové zázemí a je prostředím vzájemné pomoci. **V postojové rovině je v české společnosti dlouhodobě poměrně silně zakořeněn ideál dvoudětné rodiny**, ke kterému se kloní dvě třetiny českých občanů, více dětí v rodině upřednostňuje zhruba každý čtvrtý, zastánci jedináčků jsou v menšině (7 %), bezdětnost vnímaná jako ideál je zcela marginální. Pro založení rodiny, ale i narození druhého dítěte je kromě dobrého partnerského vztahu považováno za nutnou podmínku dostatečné finanční a bytové zázemí. **Pro narození třetího dítěte jsou mimo jiné více zvažovány i možnosti sladění rodinného a pracovního života**. Výzkumy ukazují, že více dětí v rodině posiluje komplementární dělbu rolí muže a ženy, což patrně souvisí s nedostatkem možností sladování práce a rodiny i nízkou finanční podporou ze strany státu.

V konkurenci s pracovní a volnočasovou sférou je v české společnosti postavení rodiny podobně silné jako ve většině evropských zemí. V porovnání s nimi jsou však navzdory liberalizačním trendům zastánci tradičního manželství nejvíce zastoupeni právě ve státech střední Evropy, včetně České republiky. Postavení mužů a žen se zejména v postojové rovině české veřejnosti proměnilo. Všichni by tak měli mít možnost se seberealizovat v rodinné i pracovní sféře. V porovnání s postojemi zejména v zemích severní Evropy v tomto ohledu však česká společnost stále zaostává.

I v praktických aspektech sladování práce a rodiny nestojí Česká republika v popředí evropských států. Na zaměstnanost žen má stále velmi výrazný vliv mateřství, zejména v době, kdy je nejmladší dítě mladší tří let. Česká republika patří svojí délkou rodičovské dovolené k zemím, které tímto způsobem nejvíce podporují rodičovskou péči v útlém věku dítěte. Na rozdíl od ostatních zemí, kde je rodičovská dovolená, tj. garance pracovního místa, také relativně dlouhá, je však v České republice po celé toto období možné pobírat rodičovský příspěvek.

Překážkou pro větší zapojení matek dětí mladších tří let, které by i v tomto období chtěly být v kontaktu s pracovním trhem, je omezená nabídka služeb péče o děti. Podíl dětí mladších tří let docházejících do nějakého typu nerodinné péče je nižší pouze na Slovensku. V tomto věku dítěte stát podporuje služby péče o dítě v dětské skupině. Podle výzkumu RILSA jsou dle zkušeností poskytovatelů děti **do dětských skupin zapisovány většinou mezi druhými a třetími narozeninami**. Většina dětí ukončuje docházku mezi třetími a čtvrtými narozeninami a přechází do mateřské školy. Nicméně podle třetiny poskytovatelů navštěvují dětské skupiny i děti starší. Na druhou stranu z výzkumu vyplývá, že děti mladší jednoho roku jsou zatím spíše výjimkami. To naznačuje, že o nerodinnou péči není v tomto věku dětí ze strany rodičů zájem a chtějí o dítě pečovat sami nebo dané služby nevyhovují jejich potřebám (prostorovým, finančním, kvalitou péče apod.). Pro splnění potřeb a přání rodičů je po vzoru jiných zemí třeba systém nerodinné péče a vzdělávání rozšiřovat o další typy služeb. To s sebou nese potřebu dostatečného finančního pokrytí, ale i osvěty v regionech, metodického vedení samospráv apod.

Zejména pro zvýšení zaměstnanosti žen v mladším předškolním věku dítěte je nasnadě nadále více rozšiřovat částečné úvazky a další flexibilní formy práce. Zaměstnavatelé musí být v tomto

ohledu nadále podpoření ze strany státu. Cílem by přitom měla být nejen zmíněná vyšší účast matek malých dětí na trhu práce, které tak neztrácí kontakt se svou profesí, ale umožnit i otcům přizpůsobit svůj pracovní život rodinnému. V ideálním případě by se mohli oba rodiče pracující na částečný úvazek na péči o dítě střídat. **Ve starším předškolním věku je naopak míra zaměstnanosti českých matek již jednou z nejvyšších a v době, kdy dítě dochází na základní školu, je míra jejich zaměstnanosti v porovnání s ostatními zeměmi vůbec nejvyšší.** I přes rovnostářské postoje k uplatnění mužů a žen a vysokou zaměstnanost se však i v každodenním životě stále poměrně silně projevuje tradiční dělba rolí, kdy matky ve srovnání s otci mnohem častěji zabezpečují péči o malé děti a pomáhají dětem s přípravou do školy. Muži zabezpečují rodinu častěji finančně a věnují se tradičním mužským činnostem v domácnosti (opravy apod.). Na druhou stranu sami čeští muži mnohdy vnímají svoje omezené zapojení do rodinného života jako nedostatečné a chtěli by se svými bližními trávit více času. **Obecně je čas komodita, které se řadě rodin nedostává.** To nezdědka přispívá ke konfliktům až k rozpadu rodiny.

Úroveň rozvodovosti sice mírně klesá, nicméně vážné riziko rozchodu či rozvodu hrozilo podle výzkumů RILSA někdy v každé čtvrté úplné rodině s jedním či dvěma dětmi. **Většina párů překonává krizi zejména vlastními silami, odborné služby jsou využívány spíše sporadicky.** Mezi hlavní motivační faktory, které udržují pár spolu, patří obavy z toho, jaký by rozpad rodiny měl dopad na děti, ale i jeho ekonomické důsledky. Pokud bude současná ekonomická krize přetrvávat, je možné se domnívat, že finanční situace bude v tomto ohledu nabývat na významu. Přesto je v české veřejnosti silně zastoupen názor, že partnerský vztah by měl být uspokojivý pro oba partnery a nemá cenu v něm za každou cenu, i kvůli dětem, setrávat, pokud tomu tak není. Setrvání v partnerství bez lásky je považováno za špatný příklad pro budoucí partnerské vztahy dětí. **Mezi nejčastější důvody rozpadu partnerského vztahu patří nevěra či jiný vztah, ale také nedostatek vzájemné pozornosti mezi partnery, odlišné názory a postoje,** nemalá vina je přisuzována i různým typům závislosti na návykových látkách či dokonce domácímu násilí.

Přestože je zkušenost s rozpadem rodiny v české společnosti velmi častá (každý druhý občan zažil rozpad rodiny ve svém dětství nebo jako rodič), nemá česká veřejnost příliš velké povědomí o tom, jak zejména rozvod, ale i rozchod nesezdaných probíhá a jaké jsou možné, či dokonce nutné postupy. **V české společnosti tak přetrvává ohledně důsledků rozchodu rodičů řada mýtů,** např. že v případě, kdy je dítě soudem svěřeno do střídavé péče, není stanoveno výživné. Je tomu tak i přesto, že se v posledních letech snižuje podíl dětí svěřených do výlučné péče matky a narůstá podíl dětí svěřených do střídavé, případně společné péče. V české společnosti je však stále poměrně silně zastoupen názor, že by dítě mělo mít domov u jednoho z rodičů a s druhým se pouze stýkat, zejména v nejmladším věku dítěte. Nicméně na péči o dítě by se dle veřejného mínění rodiče měli podílet stejnou měrou i po rozchodu.

Jak již bylo zmíněno, ekonomika ČR a české domácnosti mají za sebou tři roky života ve ztížených sociálních, a zvláště ekonomických podmínkách způsobených nejprve **pandemií covidu-19 a následně (přetrvávající) energetickou krizí a růstem cen potravin a dalšího zboží a služeb.** Zatímco opatření přijímaná v zájmu omezení šíření nemoci covid-19 ovlivňovala životní podmínky jedinců, rodin i celé ekonomiky hlavně v letech 2020 a 2021, růst cen energií a další zdražování

na ně dopadá od konce roku 2021 a především v roce 2022 s přesahem do roku letošního. Výkonnost ekonomiky měřená vývojem hrubého domácího produktu zaznamenala v roce 2020 historický propad doprovázený poklesem zaměstnanosti, spotřeby domácností i investiční aktivity. Následný mírný obrat sice naznačoval určité zlepšení, vývoj v posledních čtvrtletích roku 2022 však vykazuje ekonomické zpomalení.

Indikátory v oblasti trhu práce ukazují, že změny, které zde v uplynulých třech letech nastaly, měly spíše dočasný charakter. Omezení týkající se trhu práce během pandemie skrze částečné či úplné uzavírání podniků, případně celých odvětví se (vedle mírného snížení zaměstnanosti) odrazilo v krátkodobém nárůstu nezaměstnanosti. Negativně se však v tomto ohledu pomalu začíná projevovat i zdražování a energetická krize. Na druhou stranu určitým pozitivem, který pandemie v pracovní sféře přinesla, bylo častější využívání práce z domova. Ta se stala rovněž častým nástrojem zvláště pro rodiče předškolních a školních dětí, jimž v době uzavření škol a dalších zařízení pro volnočasové aktivity dětí a při distančním vzdělávání pomáhala zajistit péči o děti. Skloubit pracovní povinnosti rodičů s nároky dětí v souvislosti s jejich vzděláváním však nebylo vždy lehké a rodiče tak mnohdy zvolili čerpání tzv. krizového ošetřovného. Míra využívání částečných úvazků jako dalšího možného nástroje usnadňujícího sladění rodinných a pracovních závazků zůstává velmi nízká, v evropském srovnání jedna z nejnižších, a ani vlivem sledovaných událostí posledních tří let se zásadně nezměnila. Častěji mají zkrácené úvazky ženy než muži (8 % vs. 3 %), z hlediska věku osoby v předdůchodovém a důchodovém věku a dále pak (nej)mladší generace.

Stát se zaváděné restriktce nejen v pracovní sféře snažil mírnit různými kompenzacemi. Ty směřovaly jak k zaměstnancům či osobám samostatně výdělečně činným, tak k samotným podnikům. Vedle toho docházelo k úpravě stávajících dávek pro domácnosti, k jejich valorizaci, příp. k zavedení dávek nových, což se promítalo do **značného zvýšení sociálních výdajů státu**. Připočteme-li k tomu následný vzestup cenové hladiny snižující na jedné straně reálnou hodnotu peněz i kupní sílu domácností, a na straně druhé zdražující většinu zboží a služeb, vyšší nároky na sociální systém vedly k vysokému negativnímu saldu státního rozpočtu, které od roku 2020 přesahuje 360 mld. Kč ročně. Jistý vliv zde mělo i vyplácení státní podpory ukrajinským rodinám prchajícím před válečným konfliktem, které do ČR přišly během roku 2022. Rodiče dotázaní v šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ pohlíželi na nastavení stávajících sociálních dávek poměrně kriticky, případně neutrálně. Nejvyšší míra kritiky se vztahovala k zacílení dávek na pokrytí potřeb a životních situací rodin, k (ne)přiměřenosti jejich výše a obtížnosti podání žádostí o tyto dávky. **Zjednodušení žádostí i procesu výplaty sociálních dávek** rodiče opakovaně uváděli mezi návrhy na požadovanou pomoc ze strany státu. Rezervy spatřují rodiče i v oblasti **informovanosti o možnostech státní podpory. Sociální dávky a jejich pobírání přitom většina rodičů nepovažuje za stigma, které by mohlo být důvodem jejich nečerpání.**

Trend každoročního snižování počtu příjemců dvou hlavních dávek státní sociální podpory (přídavku na dítě a příspěvku na bydlení) a rovněž dávek pomoci v hmotné nouzi se tak během pandemie zastavil. Zatímco u dávek v hmotné nouzi je patrná spíše stagnace, co se počtu vyplácených dávek týče, **přídavky pobíralo v posledních dvou letech stále více dětí a do vyššího čerpání příspěvku na bydlení se promítla až energetická krize.** Rozšíření okruhu příjemců pro nárok na přídavek na

dítě a navýšení jeho částek tak přimělo více rodin požádat o tuto dávku. **Navýšení podílu dětí, které přídavek dostávají v tzv. zvýšené výměře** (ze dvou třetin na tři čtvrtiny), může na jedné straně naznačovat snahu těch nejchudších mít požadovaný příjem, na straně druhé to však může vypovídat o tom, že mezi rodiny s nárokem na přídavek se nově ve vyšší míře dostávají ty, jejichž celkové příjmy jsou nízké i přes výdělečnou aktivitu jejich členů, příp. navzdory pobírání „uznatelných“ dávek. Z regionálního pohledu se s velmi nízkou mírou čerpání přídávku vyděluje Hlavní město Praha a s odstupem Středočeský kraj, naopak v Ústeckém a Moravskoslezském kraji pobírá přídavky téměř každé čtvrté dítě, v Karlovarském a Olomouckém kraji téměř každé páté. **Sólo rodiče s alespoň jedním dítětem (bez dalších osob) představují necelou polovinu všech rodin, do kterých výplata přídávků směřuje.** Výsledky šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ naznačují, že míra čerpání přídávku na dítě by mohla být vyšší, zvláště mezi nízkopříjmovými rodinami. Ty totiž častěji nevědí, jak nebo kde mají o dávky požádat nebo jim případná žádost nedávála smysl kvůli příliš nízké výši dávky. Hlavním důvodem nečerpání přídávků je nicméně většinový dojem, že rodina nemá na dávku nárok, příp. se necítí být „sociální případ“. Sedm z deseti rodičů je přítom pro zachování adresnosti vyplácení přídávku, resp. jeho zacílení na rodiny s nízkými a středními příjmy.

Jednorázový příspěvek na nezletilé dítě ve výši 5 tisíc Kč, který měl částečně kompenzovat rostoucí náklady rodin kvůli vyšším cenám energií, potravin a dalších potřeb, **dostalo do konce roku 2022 přes 910 tisíc rodin na 1,35 milionů dětí, čímž byly podpořeny zhruba dvě třetiny všech dětí daného věku.** V krajském členění je to opět Hlavní město Praha, kde tuto podporu obdrželo nejméně dětí (necelá polovina), následovaná Středočeským krajem (tři pětiny), za čímž pravděpodobně stojí vyšší příjmová úroveň těchto krajů neumožňující rodinám naplnit podmínku limitního příjmu. Naproti tomu v kraji Ústeckém, Vysočina a ve východomoravských krajích bylo čerpání příspěvku až tříčtvrtinové. Podle dat šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ představovala tato mimořádná dávka **pomoc zvláště pro rodiny nízkopříjmové, neúplné a vícedětné.** Do doby konání výzkumu jej obdržely, nebo o něj měly alespoň zažádáno tři čtvrtiny dotazovaných rodin. Respondenti ovšem kritizovali kritérium zletilosti dítěte, neboť výdaje na zajištění potřeb studujících, a tedy stále nezaopatřených potomků, jsou mnohdy značné. Mnohým rodičům by dle jejich slov pomohla opakovaná výplata tohoto příspěvku, který je možné považovat za vhodný nástroj pomoci rodinám v dobách krize, bude-li cílen na rodiny s nižší ekonomickou úrovní, případně splňující další kritéria.

Rodičů pobírajících rodičovský příspěvek je v průměru přibližně 280 tisíc ročně. Určité vychýlení z tohoto trendu (na 315 tisíc příjemců) nastalo v roce 2020, do kterého si řada rodičů prodloužila čerpání příspěvku v návaznosti na navýšení celkové sumy, kterou mohou rodiče na jedno dítě vyčerpat. Míra pobírání rodičovského příspěvku muži se v čase výrazně nemění a je stále minimální na úrovni necelých 2 %. Výrazně častěji však otcové využívají dávku otcovské poporodní péče, která jim od roku 2022 náleží až po dobu 14 dní. Pobírání rodičovského příspěvku není v ČR stále nijak navázáno na čerpání rodičovské dovolené. Tzv. evropská směrnice Work-Life Balance v oblasti zavedení individuálního nepřenositelného práva na dva měsíce rodičovské dovolené pro každého rodiče nebyla Českou republikou zatím implementována.

Podpora rodin s dětmi se v posledních třech letech zvýšila rovněž prostřednictvím daňových opatření, a to zejména směrem k rodinám s více dětmi (skrze zvýšení slev na druhé a další dítě, zrušení zastropování daňového bonusu). Neměnné zůstává nastavení daňové slevy na manžela či manželku s nízkými nebo nulovými příjmy a rovněž sleva na tzv. školkovné. V šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ plánovala využití **daňové slevy na manželku** za rok 2022 třetina manželských párů, nicméně **v rodinách, ve kterých měl příjem z výdělečné činnosti pouze jeden z rodičů, se k jejímu čerpání nejspíše uchýlí dvě třetiny rodin**. S rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině míra čerpání této slevy klesala, nejvyšší byla v rodinách s nejmladším dítětem do tří let (62 %). Slevu na „školkovném“ se chystaly využít zhruba tři pětiny rodin s alespoň jedním dítětem do šesti let věku navštěvujícím předškolní zařízení. Nutno dodat, že vzhledem k povinnému poslednímu roku předškolního vzdělávání není školné na šestileté děti zpravidla placeno, což zřejmě snižuje výslednou míru čerpání této slevy. Další příčinou jejího neuplatnění by mohla být nízká úroveň příjmů, protože využití této slevy méně zamýšleli v rodinách s nejnižšími příjmy. Tato opatření ale mají pro rodiny svůj význam a jejich úpravy je třeba zvažovat i v souvislosti s (ne)dostupností služeb péče o děti předškolního věku.

Čisté peněžní příjmy českých domácností každoročně rostly, v prvním roce pandemie mírnějším tempem, dynamika růstu však byla napříč jednotlivými typy domácností odlišná. Jednotlivci a bezdětné páry v produktivním věku dlouhodobě vykazují vysoce nadprůměrné a v relaci k ostatním domácnostem spíše rostoucí příjmy. Naproti tomu příjmová pozice úplných rodin s jedním dítětem se v přepočtu příjmu na osobu příliš neliší od seniorských domácností, kterým k udržení finanční situace výrazně přispěla pravidelná, ale i mimořádná valorizace penzí. Vícedětné úplné rodiny a také rodiny samoživitelů patří k nejhůře finančně zajištěným domácnostem. Více než polovina z nich pocituje potíže při vycházení se svými příjmy, ve vícedětných rodinách se navíc míra těchto obtíží od počátku pandemie zvyšuje. Jejich rodinné rozpočty jsou více závislé na sociálních dávkách, **riziko chudoby je však v případě samoživitelů téměř dvojnásobné oproti rodinám úplným se třemi a více dětmi** (31 %, resp. 18 %). Prvenství v míře příjmové chudoby ale v roce 2022 opět převzali senioři žijící samostatně, neboť ta u nich meziročně vzrostla o 10 p. b. na 38 %. Snižující se příjmovou diferenciací domácností tak pandemie zastavila a je patrné **zvýšování příjmových nerovností**.

Podle dřívějších výzkumů RILSA **vnímaly zhoršení příjmové situace v době pandemie téměř dvě pětiny rodin samoživitelů a čtvrtina úplných rodin**, přičemž zhoršení příjmové situace se citelněji dotýkalo příjmově zranitelnějších rodin. Až třetina sólo rodičů a šestina úplných rodin měla potíže se zajištěním základních životních potřeb, jako je jídlo, ošacení či léky, s obtížemi při hrazení nákladů na bydlení nebo s nevyhovujícím či nejistým bydlením se potýkala každá čtvrtá, resp. šestnáctá rodina. Domácnosti tak začaly omezovat svou běžnou spotřebu, odkládat větší nákupy, sahaly ale rovněž do svých finančních rezerv, příp. se nově či dále zadlužovaly.

Finanční situace rodin s dětmi nebyla **na podzim roku 2022** podle šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ úplně ideální. Dokládá to například dvoutřetinový podíl domácností, které měly nějaké potíže vyjít se svými příjmy. **Úplné rodiny vyjadřovaly potíže při nakládání se svými příjmy ze tří pětín, ty neúplné dokonce ze čtyř pětín**, přičemž „velké obtíže“ je trápily téměř třikrát častěji

než rodiny úplné. V retrospektivním pohledu navíc respondenti vnímali prohloubení těchto obtíží ve srovnání se situací na podzim roku 2021. Nárůst obtíží byl přitom nejvíce markantní u nízkopříjmových domácností, které na podzim 2022 obtížně hospodařily se svými příjmy ve více než 80 % případů. Stále platí, že příjmová úroveň úplných rodin je zásadně lepší než rodin neúplných. Zatímco necelá pětina samoživitelů hospodařila s celkovými příjmy pod 20 tisíc Kč a další zhruba čtvrtina měla příjmy od 20 do 29 tisíc Kč, v úplných rodinách byla ve stejné situaci v souhrnu jen každá dvanáctá rodina. Téměř dvě pětiny úplných rodin naopak měly k dispozici celkový příjem 60 tisíc a více Kč. Podstatně vyšší příjmovou úroveň vykazovaly v úplných rodinách manželské páry oproti nesezdaným, což souvisí s jejich vzdělanostní strukturou a také s tím, že nesezdaná soužití mají spíše menší děti. Příjmová úroveň domácností samoživitelů bez pracovních příjmů je zdaleka nejhorsší, zhruba polovina z nich měla celkový rozpočet do 20 tisíc Kč.

Přibližně polovina úplných i neúplných rodin s dětmi hospodařila v září 2022 jen se svými pracovními výdělky, další třetina úplných a desetina neúplných měla vedle pracovních příjmů nějakou sociální dávku ve formě náhrady výdělku (např. rodičovský příspěvek, důchod). Sólo rodiče své pracovní příjmy ale mnohem častěji doplňovali běžnými sociálními dávkami, jako je přírůstek na dítě nebo příspěvek na bydlení (17 % vs. 5 % úplných rodin), příp. byli zcela bez příjmů z výdělečné činnosti (16 % vs. 3 %). Subjektivně největší potíže vyjít s příjmem měly rodiny s nejmladším dítětem do tří let věku, jejichž rozpočet je silně závislý na sociálních dávkách. Bez chybějících pracovních příjmů bylo pro rodiny téměř nemožné ukládat si stranou nějaké volné peněžní prostředky. V souhrnu přitom **každá pátá rodina s dětmi neměla žádné úspory**, které by jí v případě výpadků příjmů umožnily zachovat stávající životní úroveň, **každá šestá rodina by pak z těchto úspor vyžila pouze jeden měsíc**. Další pětina rodin by úspory vystačily na dva až tři měsíce, necelé desetina na déle než rok. Dostatečnými finančními rezervami nedisponují hlavně samoživitelé, neboť necelé tři pětiny z nich nemají úspory žádné nebo nejvýše na jeden měsíc. **Pro sólo rodiče je tak mnohem obtížnější zaplatit nenadálé výdaje** (nečekaný desetitisícový výdaj by nezvládlo uhradit 57 % neúplných a 30 % úplných rodin). Dostatečné finanční rezervy na nečekané vydání by měla pouze zhruba desetina sólo rodičů s příjmem do 19 tisíc Kč a čtvrtina sólo rodičů s příjmem do 29 tisíc Kč, v úplných rodinách dvě pětiny rodin s příjmem do 39 tisíc Kč. Až příjem domácnosti ve výši 40 tisíc a více Kč by většině úplných i neúplných rodin umožnil takový výdaj uhradit. **Existence dalších, příležitostných přivýdělků se pro řadu rodin stává nepostradatelnou**. Na podzim roku 2022 jimi disponovala zhruba každá čtvrtá rodina s dětmi, pro úplné rodiny však byly více zbytné než pro samoživitele, stejně tak pro rodiny se staršími dětmi. Každý druhý sólo rodič žádné takové příjmy neměl, ale potřeboval by je. S vyššími příjmy rodiny a s menšími potížemi s nimi vyjít potřebnost dodatečných přivýdělků klesala.

Půjčka bývá jedním z nástrojů, jak řešit případné finanční problémy domácnosti. Někakou **spotřebitelskou půjčku či úvěr (nepočítaje v to hypotéky) měly na podzim roku 2022 necelé dvě pětiny úplných i neúplných rodin s dětmi**. Zatímco zástupcům úplných rodin takovou půjčku častěji poskytly banky, sólo rodiče si ve větší míře půjčili od svých blízkých nebo od nebankovní instituce. Téměř dvě třetiny těchto půjček si rodiny vzaly během pandemie anebo v průběhu roku 2022. Cílem dvou pětin těchto půjček bylo pořízení nezbytných předmětů do domácnosti (pračky, ledničky apod.). Po jedné pětina ale směřovaly získané finance na zajištění běžných potřeb členů domácnosti

(potravin, oblečení atd.), na úhradu nákladů na bydlení (např. nájemného a souvisejících služeb) a/nebo na zaplacení dluhů či splátek jiných půjček, což vypovídá o složité finanční situaci rodin, které je měly (častěji neúplných a nízkopříjmových). Není tolik překvapivé, že více než třem pětina z zadlužených rodin činilo splácení půjček nějaké problémy. **Každá čtvrtá rodina s dětmi (každá třetí neúplná a každá pátá úplná) zatížená půjčkou se navíc v posledním roce dostala alespoň jednou do stavu, kdy nemohla zaplatit některou ze splátek.** Většina z nich se to snažila nějak vyřešit (odkladem splátek, další půjčkou, žádostí o sociální dávky aj.), třetina se o to ale ani nepokusila, příp. byla ve svém snažení neúspěšná. Na takové rodiny by pak měla být cílena pomoc např. v podobě dluhového poradenství, jak v dané situaci postupovat, na koho se obrátit apod. To je potřebné mj. proto, že určitou obavu z (dalšího) zadlužení domácnosti v příštích šesti měsících mělo 12 % rodin s dětmi.

Česká republika patří v evropském srovnání k zemím s nejméně dostupným vlastnickým bydlením, roky 2021, a především 2022 ale byly rovněž ve znamení růstu cen nájmu s menšími či většími výkyvy v jednotlivých městech a regionech ČR. Pro Českou republiku je přitom převládající vlastnické bydlení typické a platí i v případě rodin s dětmi, avšak s tím rozdílem, že **úplné rodiny své byty nebo domy vlastní mnohem častěji (zhruba ze dvou třetin) než ty neúplné (z necelé poloviny), které oproti nim ve vyšší míře bydlí v nájemních bytech.** Zajištění vhodného bydlení patří k základním předpokladům pro realizaci rodičovských plánů. K přechodu do vlastnického bydlení pak spíše dochází v průběhu životního cyklu a s rostoucími příjmy domácnosti. Nájemní bydlení kromě samoživitelů častěji ve srovnání s dalšími typy domácností obývají také domácnosti jednotlivců v produktivním věku. Podle dat ČSÚ se **náklady na bydlení průměrné české domácnosti** v covidových letech 2020 a 2021 zvyšovaly 3% tempem, **v roce 2022 však meziročně vzrostly o 10 % na 6,8 tisíce Kč měsíčně.** V pozadí tohoto posledního vývoje stojí zejména enormně stoupající ceny energií. Vzhledem k rostoucím příjmům domácností se až do roku 2021 snižoval **podíl z čistých příjmů, který domácnosti za bydlení vydávaly.** Zvrat nastal v roce 2022, kdy tento podíl stoupl na necelých **15 %.** Průměrné náklady na bydlení nájemníků jsou ve srovnání s vlastníky sice téměř dvojnásobné, ze svých příjmů na ně ale musejí vydat více než dvakrát tolik co vlastníci. V absolutní hodnotě nejvíce platí za bydlení páry se třemi a více dětmi (navíc vzestup nákladů byl u nich za posledních pět let jeden z nejvyšších) a samoživitelé. Sólo rodiče ale potřebují na zaplacení bydlení až 23 % příjmů, kdežto úplné rodiny „jen“ 11–13 %, v závislosti na počtu dětí. Nejméně (v absolutních částkách) stojí bydlení seniorské domácnosti, jednotlivce i páry. Zatímco však dvojici seniorů seberou platby za bydlení 16 % jejich příjmů, samostatně žijícím jednotlivcům až 27 %. **V roce 2022 bylo nadměrné zátěži skrze náklady na bydlení vystaveno 9 % (přes 400 tisíc) domácností, které za bydlení vydávaly více než 40 % svých čistých peněžních příjmů.**

Nejvíce peněžních prostředků vydávají domácnosti bez ohledu na své sociodemografické složení na nákup potravin, a především na bydlení (výdaje za potraviny představovaly podle dat ČSÚ v roce 2021 zhruba pětinu celkové spotřeby průměrné domácnosti, výdaje na bydlení přibližně čtvrtinu). Suma vydávaná za potraviny v přepočtu na osobu vzrostla od roku 2018 do roku 2021 u průměrné české domácnosti o 14 %, v případě čistých neúplných rodin však téměř o 40 %. Výše nákladů na bydlení přepočtená na osobu se ve stejném období zvedla u průměrné domácnosti o desetinu, v rodinách sólo rodičů ale o necelých 30 %. Rodiče dotázaní v šetření *„Životní podmínky*

rodin s dětmi 2022“ pak právě tyto dvě výdajové položky řadí mezi nejvíce zatěžující pro rodinný rozpočet, přičemž v roce 2022 vnímali jejich další navýšení v porovnání s rokem předchozím. S tím souvisí narůstající obtíže při jejich zvládnutí, což je stresující zejména pro nízkopříjmové domácnosti, které si nejsou schopny tvořit dostatečnou finanční rezervu v podobě úspor využitelných v případě potřeby.

Podle šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ alespoň **nějaké obtíže při zvládnutí výdajů na bydlení pocitovaly na podzim 2022 tři pětiny rodin s dětmi, v úplných rodinách zhruba polovina a mezi sólo rodiči dokonce tři čtvrtiny**. O rok dříve, tedy před nástupem zdražování energií, byly výdaje na bydlení obtížně zvladatelné pro necelé dvě pětiny rodin s dětmi. Obtížné je zvládnutí výdajů na bydlení zvláště pro domácnosti žijící v nájemním sektoru. Přitom výše výdajů na bydlení v nájemním sektoru se velmi přibližuje finanční náročnosti bydlení vlastnického při současném splácení hypotéky nebo úvěru ze stavebního spoření. Pro v nájmu žijící domácnosti, které tyto výdaje přestávají zvládat, to představuje zvýšené riziko ztráty bydlení. Nejvíce ohroženy jsou nízkopříjmové domácnosti sólo rodičů žijící především v nájemních bytech, ale i ve vlastních domech či bytech. Do potíží s pokrýváním výdajů na bydlení se s více než 50% pravděpodobností však mohou dostávat i nízkopříjmové úplné rodiny, především pokud mají tři a více dětí a obývají nájemní sektor, příp. žijí ve vlastním domě.

Rodiny s nezaopatřenými dětmi uskutečňují také řadu výdajů vázaných přímo na děti. Pro více než čtvrtinu z nich může být ale frustrující, že tyto výdaje nejsou v takové výši, jak by si pro své děti představovaly, resp. že jim nemohou dopřát vše, co by skutečně potřebovaly. Pro rodiny pečující o děti školního věku je velmi náročným obdobím začátek školního roku, který je pro necelou polovinu z nich finančně obtížně zvladatelný, protože požadavky na pořízení nutného vybavení souvisejícího se školní docházkou šplhají až do řádů několika tisíců Kč. Takováto částka představuje velkou finanční zátěž zejména pro nízkopříjmové rodiny.

Nelehké ekonomické podmínky uplynulých tří let, vyvolané jak pandemií covidu-19, tak i bezprostředně následující ekonomickou situací v roce 2022, donutily nemalou část rodin s dětmi k přijetí řady opatření vedoucích k finančním úsporám. Pro většinu rodin šlo o kroky, ke kterým se dříve víceméně uchylovat nemusely. Každé z těchto (pro rodiny velmi náročných) období si vyžádalo jiné uplatňované strategie s cílem ušetřit. Zatímco pandemie covidu-19 vedla rodiny s dětmi k úsporám především prostřednictvím omezení rodinných volnočasových aktivit, což bylo částečně dáno i restriktivními omezeními souvisejícími s danou celospolečenskou situací, následující ekonomická krize je přiměla k zesílení již zavedených úsporných opatření. Dvě třetiny rodin s dětmi se uchýlily ještě k masivnějšímu šetření na energiích a více než polovina k omezování při nákupu jídla. **Dvě pětiny rodin nově přistoupily i k šetření na výdajích týkajících se dětí, jako je oblečení či obuv, a čtvrtina omezovala dětské volnočasové aktivity.** Třetina rodin pro zlepšení své finanční situace hledala další zdroje příjmů. Přibývalo i žadatelů o sociální dávky.

O síle dopadů současné ekonomické situace svědčí i obavy z budoucího vývoje, které dle závěrů šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“ začínají rodiny ve vyšší míře pocítovat. **Přibližně polovina rodin s nezaopatřenými dětmi hledí s obavami na svou budoucí finanční situaci, čtvrtina**

má strach ze zhoršení pocitu osobní pohody a spokojenosti. Stejný, tedy čtvrtinový podíl ze všech dotazovaných rodin sdílel obě tyto obavy zároveň. Takto vysoká míra strachu v oblasti existenčního zajištění a duševní pohody může ve velmi brzké době přinášet do rodin napětí či konflikty a vyvolat dokonce zvýšenou potřebu odborné pomoci, přestože mezilidské vztahy, a to jak mezi dospělými, tak i mezi dospělými a dětmi, zatím patří mezi oblasti, které rodiny vnímají do budoucna poměrně stabilně a jejichž zhoršení očekávají pouze jednotky procent.

V návaznosti na současnou celospolečenskou situaci a rostoucí životní náklady by rodiče uvítali jakoukoli pomoc, a to jak finanční, tak i nefinanční, důležité je však pro ně také **zachování autonomie rodiny.** Přímá finanční podpora prostřednictvím dávek je přitom považována za řešení až ve velmi nepříznivé socioekonomické situaci. **Opatření státu na podporu rodin by tak měla zahrnovat celou škálu různých forem pomoci, od podpory na pracovním trhu a vhodně nastaveným dávkovým a daňovým systémem přes oblast služeb, vzdělávání či volnočasových aktivit až po oblast bydlení.** Při hodnocení konkrétních typů opatření, kterými stát vytváří (nebo by vytvářet měl) vhodné podmínky pro život rodin, byli rodiče velmi kritičtí a vnímají zde značné rezervy a prostor pro zlepšení. Nejhůře byla rodiči hodnocena problematika bydlení, resp. jeho (ne)dostupnost pro mladé rodiny, následována oblastí vhodných pracovních podmínek pro rodiče umožňujících snazší skloubení rodinných a pracovních povinností. Negativní hodnocení bylo zaznamenáno i u dalších zjišťovaných opatření státu na podporu rodin, jako je pomoc rodinám při zajištění péče o nesoběstačné členy rodiny, pomoc se zvýšenými životními náklady v dobách krize i zajištění dostatečné nabídky a kapacit služeb pro děti předškolního a školního věku.

Patrná je i vůle rodin překonávat případné těžkosti vlastními silami, včetně hledání dalšího zdroje příjmů pro období zvýšené finanční potřeby. Pro naprostou většinu z nich to bez ohledu na jejich složení představuje základní strategii v případě budoucího výskytu problémů. Tato forma řešení případných finančních obtíží je typičtější pro rodiny v poměrně dobré ekonomické situaci. Ekonomicky slabší rodiny naopak mají tendenci častěji hledat pomoc v oblasti státní sociální podpory. Běžnou praxí v české společnosti však zatím není hledání pomoci u institucí, které jsou na ni zaměřeny, např. potravinové banky či jiné charitativní organizace, u kterých by v případě finanční tísně hledala pomoc pouze každá dvacátá rodina s dětmi, o něco častěji by tuto cestu volili samoživitelé.

Podpůrné služby, pomáhající rodinám v obtížných životních situacích, většina rodin dosud nepotřebovala. Podíl těch, kteří tyto služby potřebují, nicméně není marginální, převažují však mezi nimi ti, již je zatím nevyužívají. **Za nejpotřebnější a nejčastěji vyhledávaný typ pomoci lze označit služby psychologů a terapeutů a dále pak finanční poradenství a služby zaměřené na pomoc při řešení partnerských a rodičovských vztahů.** Větší potřeba externí pomoci přitom byla identifikována mezi rodinami neúplnými ve srovnání s úplnými a mezi rodinami nacházejícími se v obtížnější ekonomické situaci.

Specifickou skupinou, která by rozhodně neměla stát stranou rodinné politiky, jsou rodiny s malými dětmi, které v důsledku celodenní péče jednoho z rodičů o dítě přicházejí o jeden pracovní příjem a dočasně se ocitají v situaci rodin nízkopříjmových se všemi možnými negativní důsledky

s tím spojenými (např. opakované zadlužování se a neschopnost dostát svým finančním závazkům). Potřebu pomoci, která je v jejich případě pouze dočasná a omezená na několik poměrně dobře definovatelných let rodinného cyklu, je třeba zaměřit především na období od narození dítěte po návrat pečujícího rodiče na pracovní trh a následně i na dobu, než se děti stanou samostatnějšími, což je, jak naznačuje šetření „*Životní podmínky rodin s dětmi 2022*“, přibližně do přechodu dítěte na druhý stupeň základní školy. Opatření zaměřená na pomoc rodinám pro zvládnutí období zvýšené časové náročnosti v péči o děti by měla mít především charakter vytvoření vhodných podmínek pro skloubení rodinného a pracovního života, např. formou dostatečné nabídky služeb péče o děti či vhodných podmínek pro flexibilní formy práce. Účinným a pro státní rozpočet méně zatěžujícím nástrojem pomoci je totiž podpora rodin ve vlastní autonomii a finanční nezávislosti na vnější pomoci jako prevence propadu rodiny do chudoby s následnou závislostí na pomoci státu, ze které se část z nich již nikdy nemusí vymanit.

Na závěr se zpráva dotkla rovněž příjmové situace seniorů a seniorek starších 60 let v jejich subjektivním podání. Díky srovnání s obdobným šetřením s dvacetiletým odstupem můžeme vidět, že **i přes objektivní obtíže se percepce situace seniory jako celek spíše zlepšila**. Data nepoukazují na žádné významné disruptivní změny a propady či nárůsty ve sledovaných indikátorech. Na druhou stranu bohužel tento vývoj nevedl k odstranění obvyklých rizik, která indikují potenciálně horší ekonomickou situaci. I nadále to je ženské pohlaví a jednočlenná domácnost. Právě v jednočlenných domácnostech je i v našem šetření téměř dvojnásobný podíl žen oproti mužům. Klíčovým konceptem pro další opatření je proto intersekcionalita, tedy pohled na vzájemné posilování se charakteristik, které do sociální exkluze vedou a/nebo ji prohlubují.

Doporučení pro rodinnou politiku

Posílení hodnoty rodiny a podpora jejích funkcí

- Posilovat celospolečenské prorodinné klima – v médiích (příklady dobré praxe), při sportovních a kulturních akcích i s ohledem na vícedětné rodiny, sólo rodiče, případně rodiny s handicapovaným členem (při výběru vstupného, vybavením infrastruktury apod.), ve veřejné dopravě, na úřadech apod. Ve školách je nezbytné posílení tématu rodiny a obecně mezilidských vztahů a tolerance v rámci výuky (výchova k občanství, základy společenských věd apod.), ale i spoluprací se státními institucemi (např. OSPOD) a neziskovými organizacemi, které se zaměřují např. na zvládání emocí, konfliktů, vyjednávání, vedení dětí k odpovědnému plánování rodičovství, nácviku partnerských a rodičovských kompetencí. Zároveň touto formou děti seznamovat i s možnými formami pomoci, vyskytne-li se v rodině nějaký problém. Je záhodno podporovat intenzivní kampaně o funkcích rodiny a nenahraditelné roli mužů a otců v rodině, ale i jejich různorodých formách (včetně náhradních rodin, homoparentálních rodin) a zohlednit otázku rovnocenného postavení rodinných typů v legislativě s ohledem na plnění funkcí rodiny.
- V této souvislosti podporovat profesionalitu a rozvoj organizací specializujících se na preventivní programy rodinné politiky.
- Zavést víceleté dotační tituly financující profesionální práci aktérů v oblasti primární prevence, zejména s ohledem na vytváření a posilování partnerských a rodičovských kompetencí.
- Podporovat práci s rodinou v rámci veřejných politik a krajských koncepcí/strategií na podporu rodin a sdílení dobré praxe v oblasti podpory rodin a rodinné politiky. Navázat tak např. na výstupy projektu Ministerstva práce a sociálních věcí „*Krajská rodinná politika*“.
- Zajistit metodickou podporu institucionálního zabezpečení rodinné politiky a politiky stárnutí na úrovni obcí.
- Průběžně informovat širokou veřejnost i odborníky o aktualitách, aktivitách a opatřeních na podporu rodin.

Podpora sladování práce a rodiny

- Podporovat zaměstnavatele při zavádění flexibilních forem práce – např. poskytování částečných úvazků zejména rodičům předškolních dětí a dětí na 1. stupni základní školy, ale i dalším pracovníkům pečujícím o své blízké, které se bez pomoci neobejdou, ovšem s možností (opětovného) navýšení úvazku po určité době, projeví-li o to pečující zájem; práce z domova, pružná pracovní doba. Je třeba vést diskusi o tom, jak má být podpora nastavena, zda např.

formou daňových slev, bonusů či zohlednění zásluhovosti v důchodovém systému. To však klade nároky např. na průkaznou spojitost čerpání částečných úvazků a péče.

- Symbolicky i finančně (např. daňovými úlevami) oceňovat zaměstnavatele realizující prorodinná opatření. Jedná se o důležitou oblast společensky odpovědného zaměstnávání.
- Omezovat prekérní formy zaměstnávání. Zaměřit se podrobněji na sektory trhu práce, kde je minimálně část výdělků vyplácena neoficiálně, tj. bez zdanění a odvodů na pojištění. Tito pracovníci se dostávají do pastí v době nemoci či v okamžiku odchodu do důchodu.
- Posilovat pracovní poradenství při přechodu rodičů z rodičovské dovolené zpět na pracovní trh i v dalších fázích rodinného cyklu neformálně pečujících osob stojících po určitou dobu zcela nebo částečně mimo trh práce, a to jak na pobočkách Úřadu práce, tak v rámci projektů neziskových organizací.
- Vytvářet podmínky pro vyšší zapojení mužů do péče a výchovy – stanovit nepřenositelnou část rodičovské dovolené pro otce (např. i s možností vyčerpat ji po třetích narozeninách, kdy se dítě adaptuje v předškolním zařízení a matka většinou nastupuje do zaměstnání).
- Zrušit omezení docházky dětí mladších dvou let do předškolního zařízení při současném pobírání rodičovského příspěvku.
- Podporovat genderové audity a propagovat příklady dobré praxe pro snížení gender pay gap, který mimo jiné představuje jeden z rizikových faktorů nepříznivé ekonomické situace sólo matek, a zaručit adekvátní platové ohodnocení za odvedenou práci.
- Zajistit dostatečné kapacity škol. V případě předškolních dětí zajistit dostupnost (místní, finanční) mateřských škol i dětských skupin a podpořit i další typy péče o předškolní děti. Podporovat a metodicky vést samosprávy v komunitním plánování, zahrnující i služby pro rodiny (sdílení příkladů dobré praxe, sběr dat ohledně poptávky rodin a nabídky a jejich efektivní vyhodnocování, průběžný monitoring demografické situace v obcích a krajích, síťování služeb, vytvoření a aktualizace kontaktů na služby), včetně zařízení předškolní péče a vzdělávání, nastavit systém sankcí v případě nečinnosti. Důležitá je meziresortní spolupráce, aktivní zapojení krajů i místních samospráv.
- Nadále zajistit financování provozu i zřizování dětských skupin, v adekvátní výši reflektující např. i růst cen.
- Finančně podpořit pozice asistenta v dětských skupinách i dále systémově rozvíjet tuto pozici v mateřských školách, jež umožňuje přijímat i děti mladší tří let, děti se specifickými potřebami či děti ze sociálně vyloučených lokalit, pro jejichž rozvoj je docházka do zařízení obzvláště důležitá.
- Legislativně uchopit individuální nerodinnou péči, např. po vzoru tzv. Tagesmutter v Německu a Rakousku či assistente maternelle ve Francii (např. v podobě připravovaných sousedských

dětských skupin). Finančně podpořit i služby individuálních chův splňujících kvalifikaci pro péči v domácnosti dítěte.

Stabilita rodiny

- Veřejně otevírat (např. v médiích, na odborných konferencích, v rámci dotačních programů pro neziskové organizace) témata partnerských vztahů – partnerských a rodičovských kompetencí a stability rodiny, včetně příčin rozpadu, možností, jak mu předcházet, a jeho důsledků pro všechny zúčastněné.
- Zajistit dostatečnou nabídku služeb rodinných terapeutů a mediátorů, na které by se mohli partneři a rodiče obracet v případě výskytu problému (partnerského, s výchovou dětí apod.) a nemuseli čelit čekacím dobám (řešit problém v jeho akutní fázi).
- Podpořit změny klimatu ve společnosti směrem ke vstřícnějšímu vnímání specifických problémů a potřeb sólo rodičů, vícedětných rodin, homoparentálních rodin, rodin s handicapovaným členem apod. (osvěta na školách i mediální, i pokud jde o význam běžné drobné výpomoci v rámci sousedské komunity, rodiny či okruhu známých).
- Urychlit opatrovnická řízení o péči a výživě dětí. V tomto kontextu lze uvažovat o posílení vzdělávání a specializaci opatrovnických soudců a vzniku specializovaných senátů, profilaci advokátů na rodinné právo, rozvoji funkční interdisciplinární spolupráce s prvky Cochemské praxe, edukaci včetně dostupné mediace rodičů v situaci v/po rozpadu rodiny.
- Zlepšit vymahatelnost neuhrazeného výživného. Zde se nabízí například zavedení platby soudem vyměřeného výživného povinnou osobou přímo Úřadu práce, který by jej pak přeposílal oprávněné osobě. Tímto způsobem by byl vyvíjen určitý psychologický tlak na povinného rodiče výživné platit, zároveň by orgán pověřený vyplácením dávky náhradního výživného měl informace o platbách průběžně k dispozici.
- Zajistit, aby bylo soudem vyměřené výživné korigováno dle vývoje spotřebitelských cen i podle měnících se potřeb oprávněných dětí, avšak s ohledem na finanční možnosti povinného rodiče. Zavést minimální výši výživného.
- Podobně promítat vývoj spotřebitelských cen do výše náhradního výživného. Jeho výplatu časově neomezovat.
- Segmentace seniorské skupiny za prostou demografickou definici chronologickým věkem. Aktivně rozeznávat rizikové kombinace životních situací a socioekonomických kontextů, které životní zkušenosti a příležitosti ve vyšším věku spoludeterminují.
- Hledat cesty pochopení mezigeneračních finančních (a nefinančních) transferů, které plynou oběma směry. Při formulování variantních politik uvažovat o různých společenských skupinách

ne jako o „izolovaných ostrovech“, ale spíše jako o součástech komplexních rodinných a společenských sítí a z tohoto titulu také hodnotit potencionální dopady zvažovaných a implementovaných politik ve vzájemných souvislostech.

- Zdůraznit zásadní význam možností sladění práce a rodiny zejména ve smyslu dostatku času pro rodinu i zajištění finanční stability jako důležité podmínky pro upevnění stability rodin.

Finanční zabezpečení rodin

- Zpřehlednit a zjednodušit systém sociální podpory, což by snížilo počet případů, kdy potřební o sociální dávky a další pomoc v důsledku neznalosti nežádají, tj. kde je to možné, zjednodušit žádosti a proces výplaty sociálních dávek. V této souvislosti lze doporučit též zpřehlednění webových stránek MPSV, Úřadu práce a České správy sociálního zabezpečení, například informace na nich více strukturovat uživatelsky přátelským způsobem (graficky, stylisticky apod.) podle konkrétních životních situací (např. po britském – <https://www.gov.uk/> či francouzském vzoru – <https://www.caf.fr/>).
- Zvýšit osvětu a poradenství například ze strany poboček Úřadu práce. V předchozím bodě uvedené zpřehlednění informací o sociálním zabezpečení by bylo žádoucí převést i do papírové formy letáků s informacemi o pomoci v konkrétní životní situaci.
- Podporovat pracující rodiče nepřímou finanční podporou formou slev na daních a daňových bonusů s ohledem na počet dětí. Jedná se o efektivní, administrativně nenáročný nástroj, který může rychle a snadno reagovat na nenadálé společenské situace.
- Zvýšit dostupnost nájemního a sociálního bydlení (prevence propadu do azylového bydlení). V oblasti vlastnického bydlení podpořit startovací bydlení, snížit např. úrokové sazby a zvážit v této souvislosti nastavení příspěvku na bydlení.
- Předcházet sociální izolaci rodičů a dětí – podporovat cenově dostupné akce pro rodiče spojené s hlídáním/programem pro děti, programy pro děti zdarma či za symbolický poplatek.
- Diferencovat výši úhrady rodičů v dětských skupinách dle příjmové situace.
- Umožnit dětem z nízkopříjmových rodin přístup ke školnímu stravování, družinám a volnočasovým aktivitám s cílem eliminovat jejich sociální znevýhodnění a vyloučení z kolektivů.
- Posílit zásluhovost rodičů i dalších pečujících osob za výchovu a péči v důchodovém systému.
- Podpora variabilních zdrojů příjmu ve vyšším věku, které mohou s rostoucí měrou doplňovat příjmy ze starobního důchodu, zejména s ohledem na rozvoj druhých a třetích kariér, částečných úvazků a sdílených pracovních míst, a to při respektu k preferovanému životnímu stylu v pozdějších životních fázích.

Služby

- Posílit sociální poradenské služby pro rodiny, včetně finančního a právního poradenství (týkající se splácení dluhů, exekucí, okolností souvisejících s rozchodem manželů/partnerů, zvyšování finanční gramotnosti). Podporovat pozici sociálních pracovníků působících přímo v terénu (např. jako zaměstnanci obecních úřadů).
- Posílit služby primární prevence na podporu vytváření a posilování partnerských a rodičovských kompetencí.
- Zvýšit dostupnost kvalitních služeb psychologů, psychoterapeutů a psychiatrů. Posílit psychologickou pomoc na školách prostřednictvím školních psychologů či cílených programů v rámci výuky. Pandemie podle výzkumu významně negativně ovlivnila právě psychickou oblast, a to nejen rodičů, ale také dětí, zejména ve věku dospívání. Možným řešením by mohlo být legislativní i finanční zakotvení psychoterapie v rámci systému sociálních služeb. Ocenit lze i finanční podporu těchto služeb některými zdravotními pojišťovnami (např. Všeobecná zdravotní pojišťovna).
- Posílit činnost pedagogicko-psychologických poraden (zkrátit čekací lhůty), podporovat pozici sociálního pedagoga na školách.
- Zvýšit osvětu ohledně dostupnosti služeb pomáhajících rodičům v různých oblastech, neboť se ukazuje, že prevence, případně včasná pomoc významně předchází eskalaci problému, který je pak obtížné, a mimo jiné pro stát finančně nákladné, řešit.
- Podpořit aktivity vedoucí k síťování služeb na lokální úrovni; v tomto směru lze doporučit, aby na úrovni obecních i krajských úřadů byly vytvořeny pozice mající v gesci rodinnou politiku s cílem zajistit koordinaci, kontinuitu i komunikaci opatření a služeb pro rodiny s dětmi.
- Na celostátní úrovni v pravidelných intervalech zajistit sběr dat týkajících se života a potřeb rodin a podpořit jejich kontinuální analýzu pro účely nastavování a vyhodnocování opatření v oblasti rodinné politiky.

Literatura

ADUNTS, Davit, Bohdana KURYLO & Jitka ŠPECIÁNOVÁ, 2022. Inflation Inequality in the Czech Republic. *RILSA Policy Paper*, 2. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/PP_02-2022.pdf

ALI, Sabina & Tomáš VENTURA, 2022. *Už téměř pětina firem propouští, varuje šéf Hospodářské komory*. 31. srpna 2022. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/hospodarska-komora-dlouhy-propousteni-energie.A220831_130829_ekonomika_ven

Asociace provozovatelů dětských skupin, 2020. Průzkum mezi členy asociace provozovatelů dětských skupin a mikrojeslí. Dostupné z: <https://mojedetskaskupina.cz/wp-content/uploads/2020/02/pr%C5%AFzkum-mezi-%C4%8Dleny-asociace-provozovatel%C5%AF.pdf>

BARVÍKOVÁ, Jana, 2019. *Zpráva z fokusních skupin Dítě v rodičovském konfliktu. Výsledky předvýzkumu v rámci projektu Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vv_003.pdf

BARVÍKOVÁ, Jana & Štěpánka LEHMANN, v tisku. *Dítě v rodičovském konfliktu I*. Praha: RILSA.

BARVÍKOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana PALONCYOVÁ & Kamila SVOBODOVÁ, 2018. *Mikrojesle: nová služba předškolní péče v průzkumu veřejného mínění*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_443.pdf

BURCIN, Boris, Tereza PACHLOVÁ, Anna ŠTASTNÁ & Jiřina KOCOURKOVÁ, 2020. *Assessment of the contribution of assisted reproduction methods for the future development of the number of live births in Czechia*. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/342830456_Assessment_of_the_contribution_of_assisted_reproduction_methods_for_the_future_development_of_the_number_of_live_births_in_Czechia/related

CAF, 2023. *Aides et démarches*. Dostupné z: <https://caf.fr/allocataires/aides-et-demarches>

CVVM, 2020a. *Názory občanů na vybraná opatření v rodinné politice – únor 2020*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/5177-nazory-obcanu-na-vybrana-opatreni-v-rodinne-politice-unor-2020>

CVVM, 2020b. *Postoje českých občanů k partnerství, manželství a rodičovství – únor 2020*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5179-postoje-ceskych-obcanu-k-partnerstvi-manzelstvi-a-rodicovstvi-unor-2020>

CVVM, 2021a. *Míra naléhavosti různých oblastí veřejného života – červenec 2021*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/politicke-ostatni/5474-mira-nalehavosti-ruznych-oblasti-verejneho-zivota-cervenec-2021322>

CVVM, 2021b. *Občané o hospodářské situaci ČR a o životní úrovni svých domácností – červen 2021*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/ekonomicky-vyvoj/5403-obcane-o-hospodarske-situaci-cr-a-o-zivotni-urovni-svych-domacnosti-cerven-2021>

CVVM, 2022a. *Hodnocení některých sociálních podmínek – květen až červenec 2022*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/prace-prijmy-zivotni-uroven/5579-hodnoceni-nekterych-socialnich-podminek-kveten-az-cervenec-2022>

CVVM, 2022b. *Názory české veřejnosti na sociální zabezpečení – listopad/prosinec 2021*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/5536-nazory-ceske-verejnosti-na-socialni-zabezpeceni-listopad-prosinec-2021>

CVVM, 2022c. *Názory české veřejnosti na úroveň sociálního zabezpečení v ČR a alokace veřejných prostředků – listopad/prosinec 2021*. Tisková zpráva. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5507/f9/es220217.pdf

CVVM, 2023a. *Občané o hospodářské situaci ČR a o životní úrovni svých domácností – únor/březen 2023*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/ekonomicky-vyvoj/5669-obcane-o-hospodarske-situaci-cr-a-o-zivotni-urovni-svych-domacnosti-unor-brezen-2023>

CVVM, 2023b. *Spokojenost se stavem vybraných oblastí veřejného života – listopad/prosinec 2022*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5610/f9/ps230210.pdf

ČBA, 2020. *Průzkum ČBA: Finanční dopady koronaviru*. Dostupné z: <https://cbaonline.cz/financni-dopady-koronaviru-na-domacnosti>

ČERVENKA, Jan & Monika KYSELÁ, 2023. *Doba covidová*. Výzkumná zpráva. Praha: SOÚ AV ČR a CVVM. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/cz/47-ostatni/ostatni-ruzne/5643-doba-covidova-vyzkumna-zprava?idU=2&acm=59_1135

ČNB, 2023. *Hlavní produkty měnové a finanční statistiky – Zadluženost domácností*. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/statistika/menova_bankovni_stat/hlavni-produkty-menove-a-financni-statistiky/

ČSSZ, 2023. *Souhrnný přehled ukazatelů*. Dostupné z: https://www.cssz.cz/web/cz/souhrnny-prehled-ukazatelu#section_0

ČSÚ, 2021. *Vývoj obyvatelstva České republiky 2020*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2020>

- ČSÚ, 2022a. *Demografická ročenka České republiky – 2021*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-ceske-republiky-2021>
- ČSÚ, 2022b. *Počet obyvatel – Metodika*.
Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pocet_obyvatel_m
- ČSÚ, 2022c. *Porodnost a plodnost – 2011–2021*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/porodnost-a-plodnost-2011-2021>
- ČSÚ, 2022d. *Spotřební výdaje domácností – 2021*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/spotrebni-vydaje-domacnosti-2021>
- ČSÚ, 2022e. *Školy a školská zařízení – školní rok 2021/2022*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/tabulkova-cast-230042-22>
- ČSÚ, 2022f. *Ukazatele sociálního a hospodářského vývoje České republiky – 4. čtvrtletí 2022*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ukazatele-socialniho-a-hospodarskeho-vyvoje-ceske-republiky-4-ctvrtleti-2022>
- ČSÚ, 2022g. *Vývoj ekonomiky České republiky – 1. až 3. čtvrtletí 2022*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-ekonomiky-ceske-republiky-3-ctvrtleti-2022>
- ČSÚ, 2022h. *Vývoj obyvatelstva České republiky 2021*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2021>
- ČSÚ, 2022i. *Zaostřeno na ženy a muže – 2022*. Praha: ČSÚ.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-2022>
- ČSÚ, 2022j. *Životní podmínky 2021*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/176910463/csu_tk_silc_press_kit.docx/4a83cdd2-c840-4c2c-9498-104f5739dcf1?version=1.0
- ČSÚ, 2023a. *Pohyb obyvatelstva – rok 2022*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-rok-2022>
- ČSÚ, 2023b. *Ročník narozených 2022 je nejslabší za posledních 18 let*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rocnik-narozeny-2022-je-nejslabsi-za-poslednich-18-let>
- ČSÚ, 2023c. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR – rok 2022*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/stav-a-pohyb-obyvatelstva-v-cr-rok-2022>
- ČSÚ, 2023d. *Indexy spotřebitelských cen – inflace*.
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/indexy-spotrebitelskych-cen-inflace-prosinec-2022>
- ČSÚ, 2023e. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2022*. Praha: ČSÚ.

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-7isum3msez>

ČSÚ, 2023f. *Vývoj ekonomiky České republiky – rok 2022*. Praha: ČSÚ.

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-ekonomiky-ceske-republiky-4-ctvrtleti-2022>

ČSÚ, 2023g. *Životní podmínky 2022*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/205587887/csu_tk_silc_press_kit.docx/0438d874-4f63-4729-ad52-75120f85204e?version=1.0

ČSÚ, Obyvatelstvo – roční časové řady. Nedat.

Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu

ČSÚ, Veřejná databáze. SLDB 2021. Nedat.

Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky#katalog=34035>

ČŠI, 2020a. *Vzdělávání v mateřských školách v období nouzového stavu. Tematická zpráva*. Praha: ČŠI. Dostupné z:

https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/Vzdelavani-v-materskych-skolach-v-obdobi-nouzoveho-stavu-Tematicka-zprava.pdf

ČŠI, 2020b. *Vzdělávání na dálku v základních a středních školách. Tematická zpráva*. Praha: ČŠI.

Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/Vzdelavani-na-dalku-v-ZS-a-SS-Tematicka-zprava.pdf

ČŠI, 2021. *Distanční vzdělávání v základních a středních školách. Přístupy, posuny a zkušenosti škol rok od nástupu pandemie nemoci covid-19*. Praha: ČŠI. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/2021_p%c5%99%c3%adlohy/Dokumenty/TZ_Distanzni-vzdelavani-v-ZS-a-SS_brezen-2021.pdf

DELOITTE, 2022. *Property Index. Overview of European Residential Markets*.

Dostupné z: <https://www2.deloitte.com/cz/cs/pages/real-estate/articles/property-index.html>

Dostupnost bydlení se zlepšuje díky poklesu cen nemovitostí i sazeb hypoték, 2023. Dostupné z:

<https://www.realitymorava.cz/dostupnost-bydleni/2526-dostupnost-bydleni-se-zlepsuje-diky-poklesu-cen-nemovitosti-i-sazeb-hypotek>

DUDOVÁ, Radka, 2020. „Je to o tom, koho potkáš“: Jednodětnost ve světle spojených životních drah. *Sociologický časopis*, 56(2), 165–195. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/csr.2020.006>

EKČR, 2023. *Otevřená data o exekucích*. Dostupné z: <https://statistiky.ekcr.info/>

EUROFOUND, 2017. *Sixth European Working Conditions Survey – Overview report (2017 update)*.

Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z:

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b4f8d4a5-b540-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-en>

EUROFOUND, 2021. *Working conditions and sustainable work: An analysis using the job quality framework, Challenges and prospects in the EU series*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2020/working-conditions-and-sustainable-work-analysis-using-job-quality-framework>

European Demographic Data Sheet, 2022.

Dostupné z: https://www.populationeurope.org/en/download/EDS2022_POSTER.pdf

EUROSTAT DATABASE, 2023. *Population and social conditions*.

Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

EVALUE, 2017. *European values in education*.

Dostupné z: <https://www.atlasofeuropeanvalues.eu/maptool.html>

FIALA, Tomáš, Jitka LANGHAMROVÁ, Markéta PECHHOLDOVÁ, Pavol ĎURČEK & Branislav ŠPROCHA, 2018. Population Development of Czechia and Slovakia after 1989. *Demografie*, 60(3), 202–218. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/61449038/13005318q3_202-218.pdf/3d20b2b6-b03c-4d4f-bfaf-d009d65a6b04?version=1.0

FUČÍK, Petr, 2013. *Rozvod a změny reprodukčních strategií*. Brno: Masarykova univerzita.

GIDDENS, Anthony, 2012. *Proměna intimity: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál.

GIDDENS, Anthony, 2013. *Sociologie*. Praha: Argo.

HALMAN, Loek, Tim REESKENS, Inge SIEBEN & Marga Van ZUNDERT, 2022. *Atlas of European Values Change and Continuity in Turbulent Times*. Open Press TiU, Tilburg University. Dostupné z: <https://assets.pubpub.org/0k7l6nt3/51652084537989.pdf>

HAMPLOVÁ, Dana et al., 2014. *Rodina a zdraví – jejich vzájemné souvislosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

HARTL, Pavel & Helena HARTLOVÁ, 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

HAŠKOVÁ, Hana (ed.), 2014. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

HAŠKOVÁ, Hana & Kristýna POSPÍŠILOVÁ, 2020. Kdo plánuje jedináčka a kdo chce zůstat bezdětný? Faktory ovlivňující nízké reprodukční plány mužů a žen. *Sociologický časopis*, 56(2), 131–164. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/csr.2020.005>

HELLER, Jakub, 2019. V Česku se otevírá past. Hrozí, že na vlastní bydlení dosáhnou jen děti bohatších. *Hospodářské noviny*, 17. 1. 2019. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66434400-v-cesku-se-otevira-past-hrozi-ze-na-vlastni-bydleni-dosahnou-v-zivote-uz-jen-deti-bohatsich>

HÖHNE, Sylva, 2022. Determinanty životní spokojenosti a materiálních životních podmínek v prvním roce pandemie covidu-19. *Fórum sociální politiky*, 16(2), 9–14. Dostupné z: <https://www.rilsa.cz/clanek/determinanty-zivotni-spokojenosti-a-materialnich-zivotnich-podminek-v-prvnim-roce-pandemie-covidu-19/>

HÖHNE, Sylva & Jana PALONCYOVÁ, 2021. Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení. *Demografie*, 63(1), 3–21. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/143550791/13005321q1_3-21.pdf/1b601bb1-def9-4b3a-8e54-8caf54c6526d?version=1.1

HÖHNE, Sylva, Jana GODAROVÁ, Robert JAHODA, Věra KUCHAROVÁ & Petr VÍŠEK, 2019. *Působení daňového zvýhodnění na dítě a přídatku na dítě na sociálně-ekonomickou situaci rodin s nezaopatřenými dětmi a jejich reflexe rodiči*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_467.pdf

HÖHNE, Sylva, Naděžda KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ & Jana PALONCYOVÁ, 2022a. *Náhradní výživné: Souhrnná výzkumná zpráva*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_505.pdf

HÖHNE, Sylva, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Dominik CHLAPEC & Ivana RAČÁKOVÁ, 2022b. *Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_510.pdf

HOŘENÍ SAMEC, Tomáš, 2023. *Nedostupnost bydlení se netýká jen růstu cen nemovitostí nebo nájemného*. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/horeni-samec-nedostupnost-bydleni-se-netyka-jen-rustu-cen-nemovitosti-nebo-najemneho>

Human Fertility Database. Dostupné z: <https://www.humanfertility.org/>

CHROMKOVÁ MANEA, Beatrice-Elena & Ladislav RABUŠIC, 2020. Value Modernisation in Central and Eastern European Countries: How Does Inglehart's Theory Work? *Sociologický časopis*, 56(6), 699–740, Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/csr.2020.033>

ISPV (Institut pro sociální politiku a výzkum), 2021. *S řešením domácího násilí mohou pomoci i firmy a zaměstnavatelé*. Dostupné z: <https://socialnipolitika.eu/2021/01/s-resenim-domaciho-nasili-mohou-pomoci-i-firmy-a-zamestnavatele/>

KALÍŠKOVÁ, Klára & Michal ŠOLTÉS, 2022. *Spočítali jsme za vás: Dopady zrušení superhrubé mzdy, snížení odvodů na sociální pojištění a zavedení daňových prázdnin*. Studie 4/2022. Praha: IDEA CERGE-EI. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_4_2022_Dopady_zruseni_superhrube_mzdy/IDEA_Studie_4_2022_Dopady_zruseni_superhrube_mzdy.html

- KLIMEŠOVÁ, Magdaléna, Barbora CHRUDIMSKÁ & Aleš VOMÁČKA, 2023. *Zaměstnavatelé v kontextu krize. Výzkumná zpráva*. Praha: MPSV. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/4552532/Zamestnavatele-v-kontextu-krize_vyzkum_MPSV_19012023.pdf/4dcd4e41-dc46-87f0-a242-a4eb351a49a9
- KLUSÁČEK, Jan, Františka TRANOVÁ, Ondřej PAŠEK, Karel POLANECKÝ & Soňa KALENDA, 2022. *Energetická chudoba a její řešení*. Hnutí DUHA, Ostravská univerzita, Platforma pro sociální bydlení a Za bydlení. Dostupné z: <https://hnutiduha.cz/publikace/energeticka-chudoba-jeji-reseni>
- KOCOURKOVÁ, Jiřina, Anna ŠTASTNÁ & Alena ČERNÍKOVÁ, 2019. Vliv ekonomické krize na úroveň plodnosti ve státech Evropské unie. *Politická ekonomie*, 67(1), 82–104. Dostupné z: <https://doi.org/10.18267/j.polek.1230>
- KOSLOWSKI, Alison, Sonja BLUM, Ivana DOBROTIC, Gayle KAUFMAN & Peter MOSS (Ed.), 2022. *18th International Review of Leave Policies and Related Research 2022*. Research Report. Hagen: Fakultat für Kultur- und Sozialwissenschaften. Dostupné z: https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/annual_reviews/2022/Koslowski_et_al_Leave_Policies_2022.pdf
- KOTÍKOVÁ, Jaromíra, Renata KYZLINKOVÁ, Jana VÁŇOVÁ, Soňa VEVERKOVÁ & Helena VYCHOVÁ, 2019. *Flexibilní formy práce – sdílené pracovní místo v ČR a vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_457.pdf
- KREIDL, Martin & Marcela TRÁVNÍČKOVÁ, 2021. Slábne v ČR mezigenerační přenos rozvodu? *Sociologický časopis*, 57(5), 531–555. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/csr.2021.041>
- KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Sylva HÖHNE, 2023. *Rodiny s dětmi v letech 2018–2022*. Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_528.pdf
- KŘEŠŤANOVÁ, Jana, 2020. Trends in Marriage and Divorce Rate in the Past 30 Years (1989–2019). *Demografie*, 62(4), 253–267. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/123310414/%2013005320q4_253-267.pdf/5b6af2e3-fd21-4da1-bb9c-07fd130a13f4?version=1.1
- KŘÍŽKOVÁ, Alena, Kristýna POSPÍŠILOVÁ, Hana MAŘÍKOVÁ, Romana MARKOVÁ VOLEJNÍČKOVÁ, Lenka SIMERSKÁ & Petra Sofie HAKEN, 2020. *Co víme o rozdílech ve výdělcích žen a mužů. Shrnutí publikovaných studií v rámci projektu 22 % KROVNOSTI*. Praha: MPSV. Dostupné z: https://rovnaodmena.cz/wp-content/uploads/2021/07/Shrnuti_o_GPG_168x240_06_23032021_jednostrany.pdf
- KUCHAŘOVÁ, Věra, 2021. Proměny státní rodinné politiky od devadesátých let XX. století. In: *Rodina jako středobod života zdravé společnosti*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia, z. s., 20–30.

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2020. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2022. *Úplné rodiny s dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_502.pdf

KURIC, Jozef, 2000. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CREM.

LESTHAEGHE, Ron, 2014. The second demographic transition: A concise overview of its development. *PNAS*, 111(51), 18112–18115. Dostupné z: <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.1420441111>

MANDYS, Filip, 2022. Household-specific Energy Expenditure and Inflation in the Czech Republic. *RILSA Policy Paper*, 4. Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/PP_04-2022.pdf

MATOUŠEK, Oldřich, 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

MF ČR, 2020. *Přehled nejdůležitějších změn v gesci Ministerstva financí pro rok 2021*. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/ministerstvo/media/tiskove-zpravy/2020/prehled-nejdulezitejsich-zmen-v-gesci-mi-40144>

MF ČR, 2023. *Plnění státního rozpočtu ČR za prosinec 2022*. Tisková zpráva. Dostupné z: <https://mfcr.cz/cs/ministerstvo/media/tiskove-zpravy/2023/pokladni-plneni-sr-49823>

MMR, 2021. *Dostupnost bydlení ve městech České republiky (krácená verze)*. Praha: MMR. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/9f1b0b9f-937b-41a4-8646-06ecdb4ee5b3/Publikace_CZ-Housing-affordability-in-cities_CZE_for-publication_cz_fin.pdf.aspx?ext=.pdf

MORISSENS, Ann, 2018. The role of universal and targeted family benefits. In: NIEUWENHUIS, R. and L. MALDONADO (eds.), *The Triple Bind of Single-parent Families*. Bristol: Policy Press.

MOŽNÝ, Ivo, 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

MPSV, 2020. *Náklady na provoz dětských skupin*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <http://www.dsmpsv.cz/cs/novinky/231-analyza-naklady-na-provoz-detskych-skupin>

MPSV, 2022a. *Rodín s dětmi na ubytovných ubývá. MPSV a MMR nadále pracují na systémovém řešení*. Tisková zpráva. Praha: MPSV. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/rodin-s-detmi-na-ubytovnach-ubyva-mps-v-a-mmr-nadale-pracuji-na-systemovem-reseni>

MPSV, 2022b. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci>

MPSV, 2022c. *Základní ukazatele z oblastí práce a sociálního zabezpečení v ČR*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/zakladni-ukazatele-z-oblasti-prace-a-socialniho-zabezpeceni-v-cr>

MPSV, 2023a. *Informace o vyplacených dávkách*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/informace-o-vyplacenyx-davkach>

MPSV, 2023b. *Pomoc MPSV: sociální dávky v číslech*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/socialni-davky-v-cislech>

MPSV, 2023c. *Zpráva o základních tendencích příjmové a výdajové situace domácností ČR v 1.–3. čtvrtletí 2022*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225504/2_Materi%C3%A1l+k+informaci_Zpr%C3%A1va+a+o+p%C5%99%C3%ADjmech+a+v%C3%BDdaj%C3%ADch+dom%C3%A1cnost%C3%AD+v+1.+--+3.+%C4%8Dtvtlet%C3%AD+2022.docx/f69eb8ca-d4f9-7c54-a998-495c7e475899

MPSV, nedat. *Nezaměstnanost – měsíční*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/mesicni>

MPSV, 2023d. *Strategie rodinné politiky 2024–2030*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/4552532/Strategie+rodinn%C3%A9+politiky.pdf/9c99b57b-9668-8a27-4e9c-bf284b7faa32>

MSP, 2022. *Doporučující tabulka výživného a manuál k ní*. Praha: MSP. Dostupné z: <https://vyzivne.justice.cz/doporucujici-tabulka-vyzivneho-a-manual-k-ni/>

MZ, 2021. *Záznam ze VII. jednání on-line konaného dne 20. října 2021. Rada vlády pro duševní zdraví*. Praha: MZ ČR. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2020/08/Zaznam-ze-7-zasedani-Rady-vlady-pro-dusevni-zdravi-ze-dne-20-cervence-2021.pdf>

MZ, 2023. *Onemocnění aktuálně*. Praha: MZ ČR. Dostupné z: <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/api/v2/covid-19>

NCR, 2017. *Leták k ocenění péče v rodině*. Praha: Národní centrum pro rodinu. Dostupné z: <https://www.rodiny.cz/letak-k-oceneni-pece-v-rodine/>

NERV, 2022. *Návrhy NERV na snížení výdajů a zvýšení příjmů veřejných rozpočtů v ČR*. 2. 11. 2022. Praha: Národní ekonomická rada vlády. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Navrhy-NERV-na-snizeni-vydaju-a-zvyseni-prijmu.pdf>

NEŠPOROVÁ, Olga, 2021. *Homoparentální rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_486.pdf

NYKLOVÁ, Blanka & Dana MOREE, 2021. *Násilí na ženách v souvislosti s covid-19: výzkumná zpráva*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. – Fakulta humanitních studií UK. Dostupné z:

https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/blanka_nyklova_dana_moree_-_nasili_na_zenach_v_souvislosti_s_covid-19.pdf

NÝVLT, Ondřej, 2019. Diferenční plodnost v Česku z dat Proměny české společnosti. *Demografie*, 61(2), 111–128. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/91917740/13005319q2_111.pdf/62734d3f-7688-4c3c-b1b9-ebfa0539901b?version=1.0

OECD, 2019. *Part-time and Partly Equal: Gender and Work in the Netherlands*. Dostupné z: <https://www.oecd.org/social/part-time-and-partly-equal-gender-and-work-in-the-netherlands-204235cf-en.htm>.

OECD, 2021. *Family Database. Public Spending on Family Benefits*. Dostupné z: https://www.oecd.org/els/soc/PF1_1_Public_spending_on_family_benefits.pdf

OECD, 2022. *Evolving Family Models in Spain: A New National Framework for Improved Support and Protection for Families*. Paris: OECD Publishing. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/c27e63ab-en>

OECD, 2023. *OECD Social Expenditure database*. January 2023: Social Expenditure Update. Dostupné z: www.oecd.org/social/expenditure.htm

OECD Employment. Dostupné z: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743#>

OECD Family database, 2022a. *LMF1.6 Gender differences in employment outcomes*. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD Family database, 2022b. *PF1.1 Public spending on family benefits*. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD Family database, 2022c. *PF1.6 Public spending by age of children*. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD Family database. Dostupné z: <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>

PACHLOVÁ, Tereza, 2015. Důsledky rozšíření metod asistované reprodukce pro vybrané aspekty porodnosti v České republice. In. *Konference Reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislosti*, 12.–13. listopadu 2015. Praha: VŠE. Dostupné z: <https://relik.vse.cz/2015/download/pdf/30-Pachlova-Tereza-paper.pdf>

PALONCYOVÁ Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE & Věra KUCHAROVÁ, 2019a. *Neúplné rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf

PALONCYOVÁ Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAROVÁ & Olga NEŠPOROVÁ, 2019b. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAROVÁ, Lucie ŽÁČKOVÁ, Hana HAŠKOVÁ & Aco LUKIČ, 2021. *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_487.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, 2022. Faktory ovlivňující reprodukční plány v době pandemie covidu-19. *Demografie*, 64(2), 124–138. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/ul_2511.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana BARVÍKOVÁ & Lucie ŽÁČKOVÁ, 2022. *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění*. Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_509.pdf

PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, 2023. *Dětské skupiny a rodinná centra – jejich fungování a přístup dětí se specifickými potřebami k těmto službám*. Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_531.pdf

PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, v tisku. *Sladování práce a rodiny*. Praha: RILSA.

Pedagogická komora, 2022. *Na jednoho školního psychologa vychází 4200 středoškoláků*.

Dostupné z: <https://www.pedagogicka-komora.cz/2022/04/na-jednoho-skolního-psychologa-vychazi.html>

PLÍHALOVÁ, Markéta, 2023. Jak to dopadá, když stát hradí alimenty? Počet exekucí na neplatiče se skoro zdvojnásobil. *Hospodářské noviny*, 20. 2. 2023. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c7-67173890-143h0f-c900118e40f28b3>

POSPÍŠILOVÁ, Kristýna & Marta VOHLÍDALOVÁ, 2022. Rozdíl v odměňování žen a mužů, efekt rodičovství a prekarity. *Sociológia*, 54(3), 244–277. Dostupné z: <https://doi.org/10.31577/sociologia.2022.54.3.10>

PROKOP, Daniel, 2019. Záleží na bydlení? Vztah nekvalitního bydlení a školních problémů dětí v chudých českých domácnostech. *Sociologický časopis*, 55(4), 445–472. DOI: <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.4.473>.

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/04/02.pdf>

PROKOP, Daniel & Eliška DVOŘÁKOVÁ, 2021. *Odložené zdravotní dopady epidemie: Zanedbání prevence a duševní zdraví*. Praha: PAQ Research. Dostupné z: <https://www.paqresearch.cz/post/odlo%C5%BEen%C3%A9-zdravotn%C3%AD-dopady-epidemie-zanedb%C3%A1n%C3%AD-prevence-i-n%C3%A1r%C5%AFst-%C3%BAzkost%C3%AD>.

RABUŠIC, Ladislav & Beatrice CHROMKOVÁ MANEA, 2018. *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017: pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>.

ROBERTS, David L., Jeremy S. ROSSMAN & Ivan JARIČ, 2021. Dating first cases of COVID-19. *PLOS Pathogens*, 17(6), e1009620. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.ppat.1009620>

RUSÝ, Pavel, 2018. Střídavá péče s odlišným rozdělením péče. *Právo a rodina*, 20(3), 18–21.

ŘEŘÁBEK, Karel & Radka POHLOVÁ, 2022. *Asistovaná reprodukce v ČR 2020*. Praha: ÚZIS.

Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008420/asistreprodukce2020.pdf>

SAMEC, Tomáš (ed.), 2018. *Jak zajistit dostupné bydlení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/samec_ed._-_jak_zajistit_dostupne_bydleni.pdf

SLABÁ, Jitka, 2022. Vládní boj proti pandemii: přehled opatření vydaných v souvislosti s pandemií onemocnění covid-19 v Česku v letech 2020 a 2021. *Demografie*, 64(2), 175–196. Dostupné z:

https://www.czso.cz/documents/10180/167607725/13005322q2_175-196.pdf/88d441f5-1b2c-42bd-a8cd-ab41cb0edfe7?version=1.1

SOBOTKA, Tomáš & Laurent TOULEMON, 2008. Changing Family and Partnership Behaviour: Common Trends and Persistent Diversity Across Europe. *Demographic Research*, 19(6), 85–138.

Dostupné z: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol19/6/>

SOCIOFACTOR, 2014. *Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi*. SocioFactor, s. r. o.

Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analyza-site-sluzeb-pro-praci-s-rodinami-a-detmi.pdf>

STEM, 2022. *Finanční situace českých domácností a dopady zdražování – květen 2022*. Praha: STEM.

Dostupné z: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/cz/pdf/2022/Finančni-situace-prezentace-STEM.pdf>

SUNEGA, Petr & Martin LUX, 2018. Rovní v příjmech, nerovní v majetku? Nerovnosti ve vlastnickém bydlení v ČR. *Sociologický časopis*, 54(5), 749–780.

Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2018/05/04.pdf>

Swiss Life Hypoindex, 2023. Dostupné z: <https://www.hypoindex.cz/>

ŠATAVA, Jiří, 2016a. *Daňový systém snižuje motivace matek s menšími dětmi k práci: Doporučení a jeho vyhodnocení*. Studie 18. Praha: IDEA CERGE-EI.

Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_18_2016_Danovy_system_a_motivace_matek_k_praci/IDEA_Studie_18_2016_Danovy_system_a_motivace_matek_k_praci.html#p=2

ŠATAVA, Jiří, 2016b. *Podpora rodin s dětmi prostřednictvím daňově dávkového systému*. Studie 5.

Praha: IDEA CERGE-EI. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_5_2016_Danova_podpora_rodin_s_detmi/IDEA_Studie_5_2016_Danova_podpora_rodin_s_detmi.html

ŠETINOVÁ, Markéta & Jana KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, 2019. Role kognitivních schopností ve výběrovém párování: partnerské preference mladých lidí. *Sociologický časopis*, 55(2), 161–187.

- ŠÍDLO, Luděk, Anna ŠŤASTNÁ, Jiřina KOCOURKOVÁ & Tomáš FAIT, 2019. Vliv věku matky na zdravotní stav novorozenců v Česku. *Demografie*, 61(3), 155–174. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/91917738/13005319q3_155.pdf/9d6f5de7-9309-4c8d-9390-fb469599c416?version=1.1
- ŠPROCHA, Branislav, 2022. Bezdětnost a odkladanie rodenia prvých detí v krajinách Vyšehradskej skupiny. *Demografie*, 64(2), 139–157. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/167607725/13005322q2_139-157.pdf/9d7ccda3-9a90-4b4e-a006-50ca752514d0?version=1.1
- ŠPROCHA, Branislav, Anna ŠŤASTNÁ & Luděk ŠÍDLO, 2015. Bezdětnost žien na Slovensku a v Česku vo výsledkoch sčítaní 1991–2011 (a jej možný vývoj do budúcnosti). In: *Transformácia slovenskej spoločnosti vo svetle výsledkov posledních troch populačných cenzov*. Zborník príspevkov z 15. Slovenskej demografickej konferencie, SSDS, Trenčianské Teplice, 17.–18. Septembra 2015, 152–160. Dostupné z: <http://www.ssdssk/publikacie/15sdk-zbornik-2015.pdf>
- ŠŤASTNÁ, Anna, 2005. Mezigenerační přenos rozvodového chování na příkladu České republiky a v mezinárodním srovnání. *Demografie*, 47(1), 21–31.
- ŠŤASTNÁ, Anna, 2006. Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In: HAMPLOVÁ, Dana, ŠALAMOUNOVÁ, Petra, ŠAMANOVÁ, Gabriela (eds.). *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 175–190.
- ŠŤASTNÁ, Anna & Jana PALONCYOVÁ, 2011. První partnerská soužití českých žen a mužů a rostoucí význam kohabitací. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 12(2), 16–29.
- ŠŤASTNÁ, Anna, Jitka SLABÁ & Jiřina KOCOURKOVÁ, 2019. Druhé dítě – důvody neplánovaného odkladu a časování jeho narození. *Demografie*, 61(2), 77–92. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/91917740/13005319q2_77.pdf/b0972342-7094-4feb-bf85-f0acb04e1f30?version=1.0
- TOPINKOVÁ, Renáta, 2018. *Homofilie ve výběrovém párování*. Diplomová práce. FF UK. Katedra sociologie. Dostupné z: https://www.sezimovo-usti.cz/prilohapdf/2019_cenaebenesse_topinkova.pdf
- TRÁVNÍČEK, Milan, 2015. *Střídavá péče*. Praha: C. H. Beck.
- TRÁVNÍČKOVÁ, Marcela & Martin KREIDL, 2021. Slábne v ČR mezigenerační přenos rozvodu? *Sociologický časopis*, 57(5), 531–555. DOI: <https://doi.org/10.13060/csr.2021.041>. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2021/05/01.pdf>
- URBAN, Lukáš, 2011. *Sociologie trochu jinak*. Praha: Grada.
- WILDOVÁ, Olga, 2018. *Nedostatek psychologů v České republice*. Dostupné z: <https://medicina.cz/clanky/11811/34/Nedostatek-psychologu-v-ceske-republice/>

WINKLER, Petr, Tomáš FORMÁNEK, Karolina MLADA, Anna KAGSTROM, Zuzana MOHROVA, Pavel MOHR & Ladislav CSEMY, 2020. Increase in prevalence of current mental disorders in the context of COVID-19: Analysis of repeated nationwide crosssectional surveys. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 29(e173), 1–8. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/epidemiology-and-psychiatric-sciences/article/increase-in-prevalence-of-current-mental-disorders-in-the-context-of-covid19-analysis-of-repeated-nationwide-crosssectional-surveys/1FDE06C80D8CE44526CC016B565D79F5>

ZÁBOJNÍKOVÁ, Karolína, 2022. Růst cen bydlení zrychluje v celé EU. *Statistika a my*, 12(3), 17. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/wp-content/uploads/2022/03/18042203.pdf>

ZEMAN, Kryštof, 2019. Fertility assumptions in the population projection of the Czech Republic of Czech statistical office 2018–2100. *Demografie*, 61(4), 249–260. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/91917736/13005319q4_249.pdf/d6832e31-2a9e-4ae3-a6ff-e0df2a2f9caa?version=1.0

Život během pandemie, nedat. Dostupné z: <https://zivotbehempandemie.cz/projekt>

Život k nezaplacení, nedat. Dostupné z: <https://data.irozhlaz.cz/zivot/typologie/>

Datové zdroje

Databáze OKsystému MPSV (data poskytnuta na vyžádání autorského týmu):

- Souhrnná data o průměrných měsíčních počtech příjemců přídatku na dítě za 1. pol. 2019 až 2. pol. 2022 podle věkových skupin, výše rozhodného příjmu ve vztahu k životnímu minimu rodiny, typu výměry a krajské pobočky ÚP a souhrnná data o průměrných měsíčních počtech rodin, kterým byl vyplacen přídatek na dítě za 1. pol. 2019 až 2. pol. 2022.
- Počet vyplacených žádostí a počet dětí, na které byl vyplacen jednorázový příspěvek na dítě podle stavu k 31. 12. 2022, dle věkových kategorií dětí a krajské pobočky ÚP.
- Souhrnná data o průměrných měsíčních počtech příjemců mimořádné okamžité pomoci za 1. pol. 2019 až 2. pol. 2022, dle typu dávky, krajské pobočky ÚP a dostupných charakteristik příjemců.

Data ČSÚ (poskytnuta v detailním členění na vyžádání autorského týmu):

- Domácnosti a rodiny podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021.

Datové soubory výzkumů realizovaných RILSA

Datový soubor	Projekt	Výběr	Publikace
Životní podmínky rodin s dětmi 2022	Zpráva o rodině 2023 (https://www.rilsa.cz/projekty/zprava-o-rodine-2023/)	Reprezentativní kvótní výběr: úplné a neúplné rodiny s nezaopatřenými dětmi; velikost výběrového souboru: N = 3 195	Předkládaná Zpráva o rodině 2023, kapitoly 7–11.
Rodiny 2018–2021	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Soubor propojující v rámci projektu výzkumy zaměřené na jednotlivé typy rodin; velikost souboru: N = 7 016	KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Sylva HÖHNE, 2023. <i>Rodiny s dětmi v letech 2018–2022</i> . Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_528.pdf

Datový soubor	Projekt	Výběr	Publikace
Úplné rodiny 2021	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Reprezentativní kvótní výběr: rodiče nezaopatřených dětí žijící v manželském či partnerském soužití s dětmi ve společné domácnosti nejméně tři roky, ani jeden z těchto rodičů nemá žádné nezaopatřené dítě žijící v jiné domácnosti; velikost výběrového souboru: N = 2 295	KUCHAŘOVÁ, Věra, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2022. <i>Úplné rodiny s dětmi</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_502.pdf
Bezdětní 2020	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Reprezentativní kvótní výběr: bezdětní muži a ženy ve věku 25–44 let; velikost výběrového souboru: N = 2 089	PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAŘOVÁ, Lucie ŽÁČKOVÁ, Hana HAŠKOVÁ & Aco LUKIČ, 2021. <i>Bezdětní a postoje k rodičovství</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_487.pdf
Samoživitelé 2019	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Reprezentativní kvótní výběr: sólo rodiče žijící se svými nezaopatřenými dětmi a bez partnera po dobu delší než jeden rok; velikost výběrového souboru: N = 1 109	PALONCYOVÁ Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE & Věra KUCHAŘOVÁ, 2019a. <i>Neúplné rodiny</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf
Vícedětné rodiny 2018	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Rodiče z úplných a neúplných rodin se třemi a více nezaopatřenými dětmi; velikost výběrového souboru: N = 1 095	KUCHAŘOVÁ, Věra, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ & Jana PALONCYOVÁ, 2019b. <i>Rodiny se třemi a více dětmi</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf
Rekonstituované rodiny 2018	Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (https://www.rilsa.cz/projekty/komplexni-vyzkum-o-situaci-rodin-a-senioru/)	Rodiče z rekonstituovaných rodin, tj. úplné rodiny s nevlastním rodičem alespoň jednoho nezaopatřeného dítěte; velikost výběrového souboru: N = 861	PALONCYOVÁ Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAŘOVÁ & Olga NEŠPOROVÁ, 2019b. <i>Rekonstituované rodiny</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf

pokračování tabulky

Datový soubor	Projekt	Výběr	Publikace
Rodina 2019	Zpráva o rodině 2020 (https://www.rilsa.cz/projekty/zprava-o-rodine/)	Reprezentativní kvótní výběr populace ve věku 18–75 let na území celé České republiky; velikost výběrového souboru: N = 2 040	KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2020. <i>Zpráva o rodině 2020</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf
Finanční podpora rodin s dětmi 2018	Hodnocení působení daňového zvýhodnění na dítě a přídatku na dítě na sociálně-ekonomickou situaci rodin s dětmi (https://www.rilsa.cz/projekty/hodnoceni-pusobeni-danoveho-zvyhodneni-na-dite-a-pridavku-na-dite-na-socialne-ekonomickou-situaci-rodin-s-detmi-vcetne-vyhodnoceni-moznych-synergickych-efektu-obou-nastroju-podpory/)	Reprezentativní kvótní výběr: rodiče z úplných a neúplných rodin s dětmi ve věku do 26 let; velikost výběrového souboru: N = 1 406	HÖHNE, Sylva, Jana GODAROVÁ, Robert JAHODA, Věra KUCHAŘOVÁ & Petr VÍŠEK, 2019. <i>Působení daňového zvýhodnění na dítě a přídatku na dítě na sociálně-ekonomickou situaci rodin s nezaopatřenými dětmi a jejich reflexe rodiči</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_467.pdf
Sólo rodiče v době pandemie covidu-19	Dopady pandemie COVID-19 na sólo rodiče (https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-pandemie-covid-19-na-solo-rodice/)	Reprezentativní kvótní výběr: sólo rodiče žijící sami bez partnera/partnerky se svými nezaopatřenými dětmi; velikost výběrového souboru: N = 1 135	HÖHNE, Sylva, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Dominik CHLAPEC & Ivana RAČÁKOVÁ, 2022b. <i>Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_510.pdf
Současná česká rodina	Obohacení datové báze pro tvorbu a evaluaci rodinné politiky (https://www.rilsa.cz/projekty/obohaceni-datove-baze-pro-tvorbu-a-evaluaci-rodinne-politiky/)	Reprezentativní kvótní výběr populace ve věku 18–69 let; velikost výběrového souboru: N = 1 153	PALONCYOVÁ, Jana, 2022. Faktory ovlivňující reprodukční plány v době pandemie covidu-19. <i>Demografie</i> 64 (2): 124–138. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/uL_2511.pdf HÖHNE, Sylva, 2022. Determinanty životní spokojenosti a materiálních životních podmínek v prvním roce pandemie covidu-19. <i>Fórum sociální politiky</i> 16 (2): 9–14. Dostupné z: https://www.rilsa.cz/clanek/determinanty-zivotni-spokojenosti-a-materialnich-zivotnich-podminek-v-prvnim-roce-pandemie-covidu-19/

Datový soubor	Projekt	Výběr	Publikace
			Další publikace dostupné z: https://ggp-cz.fss.muni.cz/publikace
Dítě v rodičovském konfliktu 2021	Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče (https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-miry-rodicovskeho-konfliktu-na-dite-a-role-jakou-v-nich-hraje-konkretni-forma-porozvodoveho-usporadani-pece/)	Rodiče nezletilých dětí, kteří se s druhým biologickým rodičem rozešli; velikost výběrového souboru: N = 1 982	V přípravě
Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění 2020	Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče (https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-miry-rodicovskeho-konfliktu-na-dite-a-role-jakou-v-nich-hraje-konkretni-forma-porozvodoveho-usporadani-pece/)	Reprezentativní kvótní výběr populace ve věku 18–65 let na území celé České republiky; velikost výběrového souboru: N = 1 691	PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana BARVÍKOVÁ & Lucie ŽÁČKOVÁ, 2022. <i>Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění</i> . Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_509.pdf
Náhradní výživné 2022	Okolnosti nároku na náhradní výživné a sociálně ekonomická situace jeho příjemců (https://www.rilsa.cz/projekty/okolnosti-naroku-na-nahradni-vyzivne-a-socialne-ekonomicka-situace-jeho-prijemcu/)	Žadatelé o náhradní výživné; velikost souboru: N = 899	HÖHNE, Sylva, Naděžda KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ & Jana PALONCYOVÁ, 2022a. <i>Náhradní výživné: Souhrnná výzkumná zpráva</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_505.pdf
Mikrojesle 2018	Průzkum veřejného mínění na vybudování tzv. mikrojeslí a umístování dětí mladších tří let do takového zařízení služeb péče o děti (https://www.rilsa.cz/projekty/pruzkum-verejneho-mineni-na-vybudovani-tzv-mikrojesli-a-umistovani-deti-mladsich-tri-let-do-takovehoto-zarizeni-sluzeb-pece-o-deti/)	Matky alespoň jednoho dítěte v předškolním věku, žijící v obcích do 20 tisíc obyvatel a ve městech nad 100 tisíc obyvatel; velikost výzkumného souboru: N = 588	BARVÍKOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana PALONCYOVÁ & Kamila SVOBODOVÁ, 2018. <i>Mikrojesle: nová služba předškolní péče v průzkumu veřejného mínění</i> . Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_443.pdf
Dětské skupiny 2023	Přístup dětí se specifickými potřebami k předškolní péči (https://www.rilsa.cz/projekty/pristup-deti-se-specifickymi-potrebami-k-predskolni-peci/)	Poskytovatelé služeb péče o dítě v dětské skupině; velikost výzkumného souboru: N = 318	PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, 2023. <i>Dětské skupiny a rodinná centra – jejich fungování a přístup dětí se specifickými potřebami k těmto službám</i> . Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_531.pdf

pokračování tabulky

Datový soubor	Projekt	Výběr	Publikace
Život ve stáří 2002	Komplexní analýza sociálně-ekonomických podmínek života ve stáří	Reprezentativní kvótní výběr populace ve věku 60 a více let; velikost výběrového souboru: N = 1 036	KUCHAŘOVÁ, Věra, Ladislav RABUŠIC & Lucie EHRENBGEROVÁ, 2002. <i>Život ve stáří. Zpráva o výsledcích empirického šetření.</i> Praha: VÚPSV. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/zivest.pdf
Život ve stáří 2022	Život ve stáří II. (https://www.rilsa.cz/projekty/zivot-ve-stari-ii/)	Reprezentativní kvótní výběr populace ve věku 60 a více let; velikost výběrového souboru: N = 1 607	V přípravě